

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18-20. században” Doktori Program

Kőfalviné Ónodi Márta

**A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának
története 1860 és 1946 között,
különös tekintettel a második világháborús eseményekre**

Doktori disszertáció

Témavető: Dr. habil. Tóth Ágnes DSc

Pécs
2020

Tartalom

Bevezető.....	7
I. A társulat általános története	22
I.1. A társulat gyökerei és „családfája”	22
I.2. A társulat megtelepedése Magyarországon	29
I.3. A társulat szervezete és szabályai	32
I.4. A társulat elterjedése.....	41
I.5. A társulat vezetése és belső élete.....	55
I.5.1. Franz Mária Terézia általános főnöknősége (1860-1911).....	55
I.5.2. Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknősége (1911-1933).....	62
I.5.3. Vojnich Mária Aquina általános főnöknősége (1933-1947)	73
I.6. A társulat fiókházai.....	78
I.6.1. Egy település – több fiókház.....	81
I.6.2. Megszűnt házak	92
I.6.3. El nem vállalt házak.....	94
I.6.4. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai	102
I.7. A nővérek oktató és nevelő munkája.....	143
I.7.1. Növendékek	143
I.7.2. Óvodák, elemi és polgári iskolák.....	152
I.7.3. Szakképzés.....	153
I.7.4. Pedagógusképző-intézetek.....	161
I.7.5. A nővérek végzettsége	165
I.7.6. Internátusok és árvaházak.....	170
I.8. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920-1944.....	171
I.8.1. Felvidék	171
I.8.2. Bácska.....	172

I.8.3. Kína	197
I.8.4. Erdély.....	212
II. Az 1944-1946 közötti időszak.....	213
II.1. Világháborús készülődés és a háború első évei	213
II.2. A német megszállástól az orosz megszállásig.....	218
II.2.1. Zsidókérdés	221
II.2.2. Vélemények és tapasztalatok a német katonákkal kapcsolatban	223
II.2.3. Felkészülés a front közeledtére	227
II.2.4. Bekapcsolódás az engesztelő mozgalomba.....	231
II.3. Az orosz megszállás és következményei	235
II.3.1. Menekülni vagy helyben maradni?	235
II.3.2. Az egyházi védőháló szerepe	243
II.3.3. A vallásgyakorlás lehetőségei	250
II.3.4. A tanítás megkezdése, betegápolás	254
II.3.5. Rémhírek	257
II.3.6. A zárdákba való visszatérés nehézségei.....	260
II.3.7. Veszteségek.....	266
II.3.8. Helyreállítás, újjáépítés	292
II.3.9. Vélemények és tapasztalatok az orosz katonákkal kapcsolatban.....	299
II.4. Alkalmazkodás a háború utáni nehézségekhez és új viszonyokhoz	321
II.4.1. Személyi ügyek	322
II.4.2. Különböző anyagi nehézségek	328
II.4.3. Az oktatás megváltozott szervezeti keretei és tartalmi elemei.....	340
II.5. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944-1946	353
II.5.1. Bácska	353
II.5.2. Kína	364
II.5.3. Erdély	369

Kitekintés	370
Magyarország.....	370
Bácska	378
Kína.....	381
Viceprovinciák és az újrakezdés	382
A további kutatás lehetséges irányai	384
Összegzés	387
Ábrák jegyzéke	394
Bibliográfia	395
Mellékletek.....	427

Bevezető

A Magyar Katolikus Lexikon definíciója szerint a szerzetes intézmény egyházhatóságilag jóváhagyott társaság, amelyben a tagok a társaság szabályai szerint nyilvános szerzetesi fogadalommal törekszenek az evangéliumi tökéletességre.¹ A magyarországi szerzetesközösségek,² illetve egyes jeles szerzetesek³ életének és tevékenységének bemutatásával több átfogó munka is foglalkozik. Dolgozatomban Magyarország egykor egyik legnagyobb, legnépesebb katolikus apácarendjének, a leányok oktatását felvállaló, 1860 és 1950 közti működése során több mint 60 településen, sőt külföldön is fiókházakat alapító Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának történetét dolgozom fel, különös tekintettel az 1944 és 1946 közötti időszakra. Az iskolanővérek 1860-ban telepedtek meg Kalocsán és kezdetben a kalocsai főegyházmegye területén, főleg Bácskában alapítottak fiókházakat. Ezen zárdák nagy része az első világháború után Magyarország határain kívülre került. Később a társulat fő működési területe a Duna-Tisza közére esett, de alapítottak zárdát a Dunántúlon és a Tiszántúlon is. A társulat a kínai misszióba való 1926-os bekapcsolódása révén a katolikus egyház nemzetközi tevékenységében is szerepet vállalt. A kalocsai iskolanővérek társulatát nemcsak földrajzi elterjedése révén nevezhetjük méltán a korszak egyik legjelentősebb női szerzetesközösségének. A társulat az apácarendek nagyságát vizsgáló, az őket 1927 és 1950 között létszámuk és zárdáik – fiókházaik – száma szerint sorrendbe állító listákon mindig az első öt között szerepelt, sőt, a csak tanítással foglalkozó női szerzetesközösségek közül gyakran állt a rangsor élén.⁴

A szerzetesközösség fent vázolt súlyához viszonyítva azonban szembetűnő szakirodalmi elhanyagoltsága. Általánosan jellemző, hogy a női szerzetesközösségek története a nagy férfirendekhez képest kevésbé közismert és feldolgozott.⁵ A huszadik század

---

¹ MAGYAR Katolikus Lexikon XIII. 234.

² A teljesség igénye nélkül lásd: MOLNÁR Sándorné Szolnoky Erzsébet, 1991.; PUSKELY Mária, 1990.; PUSKELY Mária, 1995.; PUSKELY Mária, 1998.; SZEBENI András – LUKÁCS László, 1988.; TÖRÖK József, 1990.

³ A szerzetesnőkre vonatkozóan a teljesség igénye nélkül lásd: BALOGH M. Gizella, 2015.; DIÓS István – VICZIÁN János, 2014.; MANHERTZ Erzsébet, 2012.; MESTER Margit Mária, 1989.; PUSKELY Mária, 2005.

⁴ Gergely Jenő, 1997. 193-199.

⁵ Egyes vélemények szerint a női rendek története feldolgozatlanságának az az oka, hogy egyrészt a társulatok működésének első időszakában – azaz általában a 19. században – az egyes női rendek tagjainak többsége alacsonyabb képzettség birtokában, alacsonyabb oktatási fokozaton végezte mindennapi munkáját, másrészt nem is tartották feladatuknak és saját rendjük lelkiiségével összeegyeztethetőnek az önreprezentációt. ERDŐS István, 2015. 10.

első felében születtek ugyan összefoglaló jellegű, rendismertető publikációk,⁶ de 1945 után a politikai helyzet nem tette lehetővé sem a kutatást, sem a megjelentetést. Az utóbbi két-három évtizedben azonban örvendetesen gyarapodott azon művek száma, amelyek egy-egy apácarend szabályaival,⁷ működésével – rendtörténeti,⁸ hely- vagy iskolatörténeti⁹ aspektusból – foglalkoznak.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának történeti feldolgozottsága hasonló képet mutat, mint a többi női szerzetesközösségé. Az első – a társulat magyarországi megtelepedése után mindössze 20 évvel született –, összefoglaló munka egy ismeretlen szerző – valószínűleg egyházi férfiú – tollából származik.¹⁰ A társulat történetét az alapítástól, 1860-tól 1900-ig, majd – a szerzetesközösség első általános főnöknőjének haláláig – 1911-ig társulati tagok dolgozták fel.¹¹ Különböző iskolatörténeti összefoglalók megjelentek ugyan a két világháború között az egyes fiókházak értesítőiben és évkönyveiben, de ezek nem a társulat egészének működésére vonatkoztak.¹² Az iskolanővérek előjáróiban, a kormányzótanács tagjaiban később is megfogalmazódott az igény, hogy megörökítsék a társulat történetét. Mivel a tagok közül idővel egyre többen szereztek történelem szakos egyetemi diplomát, sőt néhányan doktori fokozatot is, így a leendő mű szerzőjének szakmai hozzáértése és a téma iránti elkötelezettsége is biztosítottak tűnt, ám az ígéretes kezdeményezések nem eredményeztek kész publikációkat.¹³ A kalocsai iskolanővérek társulatát is érintette a szerzetesrendek feloszlására

---

⁶ Lásd például: GÉCZY Mária Immaculata, 1941.; POKORNY Emánuel, 1935.

⁷ Lásd például: DEÁK Viktória Hedvig OP, 2018.; SZOBONYA Mária Jolánta, 1987.

⁸ Lásd például: BÜKI Attila, 1998.; CHOMA Béla Kelemenné, 2004.; CISZTERCI nővérek, 2016.; ERDŐS István, 2015.; FÜLÖP Ágnes – HORVÁTH Erzsébet, 1992.; MERK Zsuzsa – RAPCSÁNYI László, 2003.; NÉMETH Tihamérné Kovács Adrienne, 2000.; PÁLOS Mária Paschalis, 2008.; RÓZSÁS József, 2009.; TORNAY Krisztina, 2008.

⁹ Lásd például: BELVÁROSI Krónika, 2003.; BÍRÓ Aurél, 2015.; FARKAS Éva Imelda, 2018.; FARKAS Mária Margaréta SSND, 2001.; HORVÁTH Elvira, 2010.; M. JESZENKOVITS Teréz, 2001.; PARÉJ-Farkas Katalin, 2018.; SALAMIN András – VÍGH Józsefné, 2009.; SZEKERNYÉS János, 2002.

¹⁰ MI-ASSZONYUNK, 1880. A mű felsorolja az iskolanővérek által addig alapított fiókházakat, azok alapítási körülményeit, az egyes zárdákban működő, illetve ott elhunyt nővérek nevét.

¹¹ ISKOLANŐVÉREK története, 1900.; FRANZ Mária Terézia, 1925. A két mű a társulat 1911-ig tartó működését viszonylag jól leírja, nyomonkövethetőek a fiókház-alapítások, az érsekek adományai, a társulat vagyoni helyzete. A második munka alapvetően Franz Mária Terézia alapító-főnöknő életéről szól, levelezését is közölve. Mindkét műből hiányoznak azonban a konkrét statisztikai adatok, illetve gyakran a közölt információk hivatkozásai is.

¹² Lásd például: Dr. Hevesi Mária Angelika: Intézetünk hetvenöt éve. In: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 3-15.; Toldy Jenő: A Constantinum római kath. leánynevelő-intézet 1914-1917. évi és 1931. évi iskolai építkezéseinek krónikája. In: ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1930/31 3-8.; A polgári iskolai tanárképző félévszázados jubileuma [szerző nélkül] In: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1926/27 3-8.

¹³ Rónai (Reichensberger) Mária Gizella nővér, aki magyar-történelem szakos tanítóképző-intézeti és gazdasági középiskolai tanárnői diplomával rendelkezett, 1943-ban, egyetemi tanulmányai után szeretett volna rendtörténettel foglalkozni. „*Akkor készültem megírni a szerzet történelmét. Két ládára való anyagot szereztem, de a háború alatt a katonák megfőztek mellette egy bogrács káposztalevest. Nem szíviesen gondolok erre.*” KALOCSAI Iskolanővérek honlapja <http://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/e-g->

vonatkozó 1950. évi 34. sz. törvényerejű rendelet. A kommunizmus évei – a rendtörténeti publikációk vonatkozásában is – hallgatásban teltek. Egyetlen átfogóbb, kéziratban maradt mű született ebből az időszakból, melyet szerzője a korábban nyomtatásban megjelent két rendtörténeti munka, iskolai értesítők, kortársak elbeszélései és saját élményei felhasználásával írt meg.¹⁴ Hasonló műfajú az a dolgozat is, mely 1978-ban született, de nem a társulat egészével, csupán egyetlen fiókház történetével foglalkozik.¹⁵ A működését 1989-ben újra megkezdő szerzetesközösség egyik fiatal tagja, Bangó Beáta – Klára nővér – azonban nagy érdeklődést mutat saját társulatának története iránt. Ezt bizonyítja névtani dolgozata, valamint a nővérek szétszórását és a társulat 1947 és 1997 közötti történetét részben dokumentumok, részben visszaemlékező szerzetesnővérekkel készített interjúk alapján bemutató munkái.¹⁶ Szintén az ő gyűjtését dicsérik a kalocsai iskolanővérek honlapján megjelentetett hivatástörténetek, amelyek 57 nővér pályafutását ismertetik.¹⁷ A társulat más tagja is készített rendtörténeti tematikájú szakdolgozatot.¹⁸ A kommunizmus alatti szerzetesi életutakkal foglalkozó további, főleg vallásszociológiai megközelítésű kiadványokban is felbukkannak kalocsai iskolanővérek emlékei.¹⁹ Feltáratlan azonban a társulat 1911 és 1947 közötti története, bár rész-

---

betus-nevek/gizella-nover/ (letöltés: 2019. november 4.) A társulat vezetői 1946-ban bízták meg dr. Dehény Mária Alacoque nővért, a korábbi társulattörténeti mű szerzőjének, Kákonyi Mária Michaela nővérnek unokahúgát, hogy állítsa össze a szerzetesközösség 1911 utáni történetét. Arról nincs információ, hogy elkészült-e ez a mű. MNL BKML XII. 6. Társulati jegyzőkönyv 1946. április 27.

¹⁴ BÍRÓ Mária Alexia, 1980. A 172 oldalas kéziratot a 1989 után újraéledő társulat központjában, a Budapest, Mária utca 20. szám alatti anyaház archívumában található. A munka nagy erénye a benne található, illusztrációul szolgáló képeslapok, fényképek sokasága. A mű nem tudományos igénnyel és céllal készült, nem tartalmaz hivatkozásokat és jegyzeteket, inkább egyféle emlékkönyvnek tekinthető.

¹⁵ MNL BKML XV. 43. a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története 1908-1948 (kézirat). A kalocsai iskolanővérek kiskunfélegyházi intézményének, a Constantinumnak egykori igazgatója, Fazekas Mária Blandina nővér 27 oldalas összefoglaló művét a Kiskunfélegyházi Városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya és Ifjúsági Bizottsága által 1978-ban kiadott pályázati felhívásra írta meg és nyújtotta be „Alfa és Omega” jelige alatt. A bíráló bizottság nem értékelte a pályaművet, mivel az nem felelt meg az általános iskola megalakulásának és az úttörőmozgalom születésének 30. évfordulója alkalmából meghirdetett pályázat tematikájának. Blandina nővér valószínűleg nem is kívánt eredményt elérni dolgozatával, hiszen az általa feldolgozott iskolatörténet ott ért véget, ahol a pályázatot kiírók szándéka szerint az iskolatörténeti eseményfolyamatnak kezdődnie kellett volna, vagyis 1948-ban, az iskolák államosításának évében. Az utókor szerencséjére azonban a kéziratok gyűjteményében fennmaradt Blandina nővér saját személyes élményeit is tartalmazó visszaemlékező munkája.

¹⁶ BANGÓ Beáta, 1997., BANGÓ Beáta, 2000., BANGÓ Beáta, 2002.

¹⁷ KALOCSAI Iskolanővérek honlapja <http://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/> (letöltés: 2019. november 4.)

¹⁸ RÉPA Bernadett Mária Anna, 2005.

¹⁹ BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010.; KULICS Ágnes – TÖLGYESI Ágnes, 1989.; RÓZSÁS-NÉ Kubányi Andrea, 2014. A Bögre Zsuzsanna és Szabó Csaba által jegyzett műben négy kalocsai iskolanővér életútja szerepel. A Kulics Ágnes és Tölgyesi Ágnes által szerkesztett kötet 52 apáca visszaemlékezését tartalmazza, ezek közül 9 származik kalocsai iskolanővérektől.

eredmények születtek már erre az időszakra vonatkozóan,²⁰ egy-egy fiókház működésével,²¹ illetve a kínai misszióval²² kapcsolatban is. Áttekintő munkák készültek a társulat levéltári iratanyagának feltárásával összefüggésben,²³ valamint a társulat egy-egy képzési, oktatási formájára vonatkozóan is.²⁴

Hasznos és további kiaknázásra váró könyvészeti források a társulat különböző iskoláiban kiadott értesítők és évkönyvek, valamint az egyházmegyei sematizmusok, illetve a tiszti cím- és névtárak. Ezekből a művekből általában egy-egy zárdaiskola oktatási, tanügyigazgatási történetére vonatkozó adatok nyerhetők ki. Az egész társulat működésének feltérképezéséhez azonban elengedhetetlen a közösség levéltári anyagának vizsgálata.

A szerzetesrendek 1950-es feloszlata után a kalocsai székhellyel bíró társulat iratanyagának egy része a területileg illetékes levéltárba, Kecskemétre került. A 3,05 iratfolyóméternyi, 1857-1950-es évkörű anyag a rendezés után a *XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetestársulatának iratai 1857-1950* fondszámot kapta. A szerzetesközösség iratainak egy kisebb – 0,95 ifm-nyi – része a Magyar Országos Levéltárba került, ott a „P” szekció (Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai) 1379. egységét képezte. Mivel ez az anyag szerves egész képez a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban található, XII. 6. fondsám alatt nyilvánított anyaggal,²⁵ így fondegysítés címén a Bács-Kiskun Megyei Levéltár 2014-ben kezdeményezte a két anyag rész összevonását. Az egyesítés meg is történt, a társulat legteljesebb levéltári anyagának őrzési helye így a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára lett.²⁶ Bár a társulat iratanyaga még így is hiányos, de legalább kísérlet történt az eredeti irattári rend helyreállítására. Ennek az iratanyagának a

---

²⁰ BANGÓ Beáta, 2000.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2017. Bangó Beáta 2000-ben készült művében vázlatosan kijelölte a társulat életében a korszak főbb sarokpontjait, de műve alapvetően nem ezt az időintervallumot érinti.

²¹ A szabadkai fiókházra vonatkozó publikáció: APRÓ Erzsébet, 2010. A bajai zárdára vonatkozó mű: KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa, 1995. A kiskunfélegyházi Constantinum intézettel kapcsolatos munkák: KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 1999.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2001.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2009.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/a.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/b.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2019. A kalocsai anyaházról készült munka: KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/a.

²² KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b.

²³ APRÓ Erzsébet, 2011.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/c.

²⁴ MÉSZÁROS Márta, 1998.; SZÉKELYNÉ Kőrös Ilona, 1992.

²⁵ A két anyag rész összetartozóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a Házfőnöknök kinevezésének jegyzéke című dokumentum első kötete a Bács-Kiskun megyei anyagban volt, míg a második kötete a Budapesten őrzöttben, továbbá mindkét iratanyag évköre közel azonos (1857-1950, illetve 1857-1949).

²⁶ A dolgozat további részében jelölni fogom, ha a hivatkozott irat eredetileg a P. 1379. egységbe tartozott. Az egyszerűség miatt kivételt képez ez alól a Házfőnöknök kinevezésének jegyzéke II. kötete (P. 1379. 14. tétel), mivel több lábjegyzetben együtt szerepel a Házfőnöknök kinevezésének jegyzéke I. kötetével, az utóbbi kötetnek pedig nincsen „P” jelzete.

zömét az anyaházi iratok teszik ki, a vidéki zárdák tevékenysége is szinte kizárólag a Kalocsára küldött jelentésekből és levelekből ismerhető meg. Természetesen valamennyi zárdában folyt iratkezelés és irattározás, ezeket a dokumentumokat azonban a rend felszámolásakor nem gyűjtötték be és később sem kerültek levéltárba, egyetlen kivételtől eltekintve: a társulat bajai fiókházának iratai először Pécsen kerültek levéltári állományba, majd ezt az irategyüttest is átszállították a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. Az 1903-1950-es évekből fennmaradt 0,40 iratfolyóméternyi bajai anyag fondszáma *XII. 22. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárdaépület) Baja iratai 1903-1950* lett. Külön fondfőcsoportba – VIII. Intézetek, intézmények – kerültek a társulat különböző településeken működtetett iskoláinak tanítással kapcsolatos iratai, ezek általában iskolai anyakönyveket, tantestületi jegyzőkönyveket, iktatott iratokat tartalmaznak.²⁷

A társulat anyaháza, központja Kalocsán működött, így a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban is található iratanyag a szerzetesközösségre vonatkozóan.²⁸ Ezek a dokumentumok azonban inkább a társulat érsekséggel való kapcsolatáról szólnak. Más egyházi levéltárakban pedig az adott egyházmegye fennhatósága alá tartozó társulati fiók-

---

²⁷ Annak ellenére, hogy a nővérek több vármegyében is működtek, csupán a Bács-Kiskun és a Tolna megyei levéltárakban őriznek egykor az iskolanővérek által vezetett tanintézetekre vonatkozó iratanyagot. Jellemzően a társulat négy legnagyobb intézményéből (kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai iskolákból) kerültek be a levéltárba maradandó értékű iratok. Kalocsáról a nővérek tanítónőképzőjének (MNL BKML VIII. 86.), leányliceumának (MNL BKML VIII. 63.), óvónőképzőjének (MNL BKML VIII. 606., VIII. 607.), polgári leányiskolájának (MNL BKML VIII. 111.), elemi iskolájának (MNL BKML VIII. 236.), gyors- és gépíróiskolájának (MNL BKML VIII. 621.) iratai találhatóak meg a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában. Kiskunfélegyházáról a Constantinum Intézet Tanítónőképzőjének és Leányliceumának (MNL BKML VIII. 89.), polgári iskolájának (MNL BKML VIII. 102.), gyakorló elemi népiskolájának és általános lányiskolájának (MNL BKML VIII. 258.), különböző fokú mezőgazdasági lányiskolájának (MNL BKML VIII. 630., VIII. 631.) iratai kerültek levéltári őrizetbe. A bajai iskolák mindegyike képviselteti magát irataival a gyűjteményben (tanítónőképző: MNL BKML VIII. 62., polgári leányiskola: MNL BKML VIII. 110., elemi népiskola: MNL BKML VIII. 208.). Szabadkáról a leányliceum iratai (MNL BKML VIII. 64.) és a polgári lányiskola iratai (MNL BKML VIII. 112.) találhatóak meg a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. Ezen kívül két kisebb fiókház anyaga lelhető fel (bácsalmási polgári leányiskola: MNL BKML VIII. 114.; hajósi árvaház: VIII. 808.). Az egyesületek iratait tartalmazó X. fondfőcsoportba kerültek a nővérek Leányifjúsági Mária Kongregációjával kapcsolatos dokumentumok (MNL BKML X. 283.). A Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltárába mint területileg illetékes levéltárba került be az iskolanővérek hűgészi polgári iskolájának irategyüttese (MNL TML VIII. 113.). A fennmaradt iskolai dokumentumok intézménytörténethez jól hasznosíthatóak, de a társulat egészének, vagy akár az adott fiókház szerzetesi közösségének működéséhez nem sok információt szolgáltatnak.

²⁸ A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban legfőképpen a következő iratgyűjtemények tartalmaznak az iskolanővérekre vonatkozó anyagokat: KFL I.1.a. Kalocsai Iskolanővérek; KFL I.3.b. Népiskolák iratai (Baja-Zárda, Bácsalmás-Zárda, Foktó-Zárda, Jánoshalma-Zárda, Kalocsa-Zárda, Szabadka-Zárda); KFL I.3.c. Középiskolák iratai (Bajai Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai, Szabadkai Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai, Zombori Felsőkereskedelmi Lányiskola iratai); KFL I.3.d. Felsőfokú intézmények iratai (Bajai Tanítónőképző és Líceum, Kalocsai Tanítónőképző és Líceum, Kalocsai Óvónőképző és Líceum, Szabadkai Tanítónőképző, Zombori Óvónőképző); KFL VI.3. Pál Mátyás Missziós Központ iratai; KFL VI.7. Egyéb intézmények. Kalocsai Iskolanővérek.

házakkal, az ottani iskolai ügyekkel, tanfelügyelettel stb. kapcsolatos iratok találhatóak. Így elmondható, hogy a társulat 1950-ig terjedő történetére vonatkozóan a legteljesebb iratállomány jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának őrizetében van,²⁹ jelen dolgozat alapjául is nagyrészt az itt fellelhető dokumentumok szolgáltak. Hasznos lehet a téma további kutatásához feltérképezni egyrészt a társulat saját kezelésében lévő iratait, másrészt áttekinteni azoknak a településeknek a közigazgatási és iskolaszéki iratanyagát, valamint plébániai, egyházközségi iratait, illetve historia domusait, mely településeken a társulat fiókházakat tartott fent.³⁰ Harmadrészt érdeklődésre tarthatnak számot a fiókházak felettes egyházi hatóságainak egyházmegyei levéltárakban őrzött, a társulattal, a társulat intézményeivel kapcsolatos iratai is. Az eddigi felmérések szerint azonban ezek a források inkább az egyes fiókházak iskolatörténetéhez, illetve az adott település helytörténetéhez szolgáltatathatnak adalékot, a társulat egészének működési mechanizmusairól nem nyújtanak felvilágosítást. A fent vázolt – szinte országos lefedettséget igénylő, sőt Bácska miatt országhatáron átnyúló – feltáró munka még várat magára, de egyúttal kijelöli a további kutatás irányát is.

Ahogy a fenti historiográfiai áttekintésből kiderült, a történettudomány mind a mai napig adós maradt a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata történetének átfogó, 1860-1950 közötti feldolgozásával. Erre a nagy feladatra jelen dolgozat sem vállalkozik, hiszen csak 1946-ig tárgyalja az iskolanővérek történetét.

Munkám két fő fejezetből áll. Az első részben a társulat általános történetét mutatom be. A korábbi rendtörténeti művektől³¹ eltérően az ismertetés nem szigorúan kronologikus rendben és nem az egyes fiókházak működésére koncentráltan zajlik, hanem a tár-

---

²⁹ A jelenleg is, „Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata” néven működő szerzetesközség saját rendi irattárában szintén őriznek a nővérek a társulat múltjára vonatkozó forrásokat. Ezen iratok, fotók, dokumentumok tudományos feltárására, számba vételére és feldolgozására azonban még eddig nem kerülhetett sor. Köszönöm Dávid Mária Bernadette általános főnöknő, Csatlós Mária Ilona nővér és Bangó Mária Klára nővér segítségét és támogató közreműködését. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatának tulajdonában minimális archív anyag maradt, csupán három háztörténet tartanak számon. Ezúton is köszönöm Vicsek Mária Livia főnöknő szíves tájékoztatását.

³⁰ A mintavétel szempontjából megvizsgáltam néhány – elsősorban a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó – község közigazgatási iratát és néhány – elsősorban a mai Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén található – település fennmaradt plébániai Historia Domusát, kifejezetten a dolgozatban részletesebben tárgyalt 1944-1946-os időszakra vonatkozóan. Az anyaggyűjtés során azt tapasztaltam, hogy ezekben az irategyüttesekben minimális a nővérekkel kapcsolatos releváns információ. A kutatás nem eredményezett akkora pozitív hozadékokat, mint amennyi energia-befektetéssel ezen iratanyagok feltárása járt. A bácskai levéltárakban – Történelmi Levéltár Szabadka, Történelmi Levéltár Zenta, Történelmi Levéltár Zombor, Újvidék Város Történelmi Levéltára, Vajdasági Levéltár – az előzetes felmérések szerint szintén csak a községi közigazgatási és tanügyigazgatási iratanyagban maradtak utalások, adalékok az iskolanővérek és az adott község viszonyára vonatkozóan. Ezúton is köszönöm Tari László segítségét, amelyet a bácskai iratanyag feltérképezésében nyújtott.

³¹ FRANZ Mária Terézia, 1925.; ISKOLANŐVÉREK Története, 1900.

sulat *egészének* tevékenységére fókuszál, tehát egyszerre intézmény- és egyháztörténeti megközelítésű. A társulatot egy közös vezetés és irányítás alatt álló, hasonló elvek és módszerek alapján, de egymástól függetlenül működő oktatási és nevelési intézmények hálózatának tekinthetjük.³² Munkám ugyanakkor egy jól körülhatárolható, azonos identitással és világszemlélettel rendelkező társadalmi csoport működését, jellegzetességeit, lehetőségeit és stratégiáit vizsgálja problémacentrikusan, tehát egyúttal társadalomtörténeti aspektusú is.³³ Katolikus női szerzetesrendről lévén szó elengedhetetlen továbbá a társulat belehelyezése a korszak egyháztörténeti kontextusába.³⁴ Mivel a kalocsai nővérek elsősorban lányok tanításával foglalkoztak, ezért működésük az oktatástörténet – különösen a nőnevelés-történet – szempontjából is számottevő tényezőnek minősül.³⁵

Bár hasznos és releváns lenne az egyes fiókházak iskolatörténetét feldolgozni, munkámban a komplexebb megközelítést alkalmazom. A társulat gyökereinek és kialakulásának felvázolása, valamint a működés jogi kereteinek ismertetése után a dolgozat feltárja a társulat elterjedését előidéző tényezőket, a nővérek létszámának és a fiókházak számának egymásra ható változásait. A kvantitatív módszer jegyében grafikonok és diagramok segítik szemléltetni a nővérek és növendékek, valamint a fiókházak számának alakulását. Egy nagy összefoglaló táblázat tekinti át az 1860 és 1946 között alapított fiókházak főbb statisztikai jellemzőit. A fennmaradt, egymásnak olykor ellentmondó számadatok elemzése kapcsán gyakran éltem a forráskritika módszerével. Mivel nem állnak rendelkezésre hasonló kutatások más női szerzetesrendek vonatkozásában, így el kellett tekintenem a nagyobb léptékű, tágabb kontextusú összehasonlítástól, csupán a társulaton belül, az egyes fiókházak fejlődésének, működésének kapcsán nyílt lehetőség párhuzamok, vagy ellentmondások megállapítására. A mű feltérképezi, hogy a társulati vezetés milyen válaszokat adott az egyes korszakokban felmerült, a szerzetesközösség egészét érintő kihívásokra, továbbá a nővérek milyen típusú oktatási és nevelési munkát vállaltak, ezek közül melyik számított a maga nemében átlagosnak vagy újszerűnek. Munkámban megkísérlem meghatározni a társulat pozícióit a katolikus szerzetesrendek között, annak elismertsége, országos elterjedése és nemzetközi kapcsolatai függvényében. Megvizsgálom az egyes társulati főnöknők vezetési stílusát, az általuk preferált, a

---

³² Ilyen értelemben az üzem-, illetve vállalat-történet-írás módszertani szempontjait is érvényesíteni tudtam. VONYÓ József, 2012. 29-30., 36.

³³ Ö. KOVÁCS József, 1999.; SZIJÁRTÓ M. István, 2003.

³⁴ Ehhez lásd: BALOGH Margit, 2007.; BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 1993., 1996., 2005.; GERGELY Jenő, 1985., 1989., 1997.; LÁSZLÓ T. László, 2005.; SPANNENBERGER Norbert, 2006.; VANYÓ Tihamér, 1941.

³⁵ A nőnevelés témaköréhez lásd: KÉRI Katalin, 2018.; PUKÁNSZKY Béla, 2006.

társulat működését érintő stratégiákat. Külön fejezetek foglalkoznak a trianoni Magyarországon kívüli fiókházak sorsával, valamint a társulat kínai missziójával.

A dolgozat első fejezetének megírásához első sorban a társulat fent jelzett levéltári anyagára támaszkodtam. Hasznos információkat nyertem továbbá a kalocsai egyházmegyei sematizmusokból és a bibliográfiában részletesen felsorolt iskolai értesítőkből, évkönyvekből.

Míg a dolgozat első fele azt a hosszú, több mint nyolc évtizednyi korszakot elemzi, amelyre a társulat építkezése, kiteljesedése, virágzása a jellemző, addig a második részben egy rövid, ám annál intenzívebb, az 1944 és 1946 közé eső, a társulat életében történelmi törést előidéző, a túlélésért folytatott küzdelmekkel teli időszakot vizsgálom. Az 1860 és 1944 közti évek intézménytörténeti megközelítését a dolgozat második felében felváltja a társadalomtörténeti aspektusok előtérbe helyezése. A dolgozatnak nem célja a háború politika- vagy hadtörténetét részletesen tárgyalni, a makroszintű vizsgálatok helyett a mikroszintű elemzésekkel a kisebb szerzetesközösségek mindennapjait (Alltagsgeschichte), részletesebb megélés-történeteit (Erfahrungsgeschichte) kívánja illusztrálni.³⁶ Mivel ezt a két viszontagságos esztendőt – a forrásbázis drasztikus lecsökkenése miatt – a személyes élmények és tapasztalatok alapján lehet a legplasztikusabban bemutatni, így a dolgozat második részében nagy hangsúlyt kapnak a szubjektív források, azaz elsősorban az egyes fiókházakban vezetett krónikák. Ez, a plébániai historia domusokhoz hasonló forráscsoport nem elsősorban a dolgozat első felére jellemző faktografikus feldolgozást támogatja, hanem a globális méretű történelmi traumáknak a helyi társadalom szintjén átélt tapasztalatait ábrázolja.³⁷ A krónikákban azonban nem is annyira az egyes nővérek személyes benyomásai képeződnek le, hanem inkább a közösségnek, a társulat egészének élményei, vagyis tekinthetünk a dolgozat második felére korporatív tapasztalattörténetként.³⁸ A fogalom azt takarja, hogy a feljegyzést, vagy krónikát író nővérek nemcsak saját tapasztalataikat rögzítették, hanem egy fiókházét, esetleg az egész társulatét. Egyéni sorsuk – pars pro toto – önmagán túlmutató, általános tendenciák megrajzolására alkalmas. A felhasznált forrásokban kevés saját

---

³⁶ SZIJÁRTÓ M. István, 2003. 7-18., GYÁNI Gábor, 1997. 151-161.; Ö. KOVÁCS József, 1999. 258-268.

³⁷ VÉRTESI Lázár, 2017. 379-380. 1944 őszére a vidéki közigazgatási apparátus szétesett, a tisztviselők jelentős része elmenekült, nem volt aki iratokat hozott volna létre. A katolikus papság – és a szerzetesek jó része – azonban a helyén maradt. Vértesi Lázár találóan fogalmazta meg, hogy a plébániai historia domusok – és hozzátehetjük, hogy azokkal együtt a különböző szerzetesházak krónikái is – ebben a szituációban kapnak kiemelt fontosságot, hangsúlyos forrásértéket.

³⁸ A rendkívül találó kifejezést Gárdonyi Mátétól kölcsönöztem.

megéleléstörténettel lehet találkozni, mert a közösségben való átbeszélés, elmesélés révén összerosódtak a személyes és kollektív emlékek. Mivel a tényleges történeteket, élményeket nem mindig azok jegyezték le, akik azokat átélték, ezért az események távolságtartóbban kerültek be a közösségi emlékezetbe.

A második világháború korszakát sokan sokféleképpen feldolgozták már. A nagy monografikus, illetve adattár-jellegű művek³⁹ mellett születtek megyei összefoglaló munkák,⁴⁰ továbbá számos visszaemlékezés, emlékirat, memoár és napló látott napvilágot, amelyek szerzői közt felbukkannak civilek,⁴¹ katonák és hadifoglyok,⁴² egyházi személyek,⁴³ sőt még kamaszok is.⁴⁴ Többen vizsgálták más-más szempontból a szovjet hadsereg magyarországi működését.⁴⁵ Az egyházmegyei levéltárak sorra jelentetik meg azokat a kiadványaikat, amelyekből kiolvashatóak az adott egyházmegyéék, illetve a területeiken lévő plébániák második világháborús tapasztalatai, számszerűsíthetőek az elszenvedett veszteségek és károk.⁴⁶ Más munkák egy-egy férfi, illetve női szerzetesközösség háborús megpróbáltatásait mutatják be.⁴⁷

Jelen dolgozat második része ezen utóbbi munkákhoz kíván csatlakozni.⁴⁸ Célom, hogy korabeli források felhasználásával szemléltessem, hogyan élte át egy országos hatókörű intézmény, egy katolikus apácarend – mint társulat és benne az egyének – a háborús éveket. A dolgozat második fele arra keresi a választ, hogy a nővérek hogyan reagáltak a háborúra; milyen stratégiákkal készültek a front közeledtére, a háború túl-

---

³⁹ Lásd például: ORMOS Mária, 1998.; RÁNKI György, 1982.; SIPOS Péter, 1994.; UNGVÁRY Krisztián, 1998.; UNGVÁRY Krisztián, 2005.; UNGVÁRY Krisztián, 2010.

⁴⁰ A teljesség igénye nélkül lásd: BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971.; BÖDŐ István, 2016.

⁴¹ Lásd például: FENYŐ Miksa, 2014.; MÁRAI Sándor, 2006.; POLCZ Alaine, 2005.

⁴² Lásd például: BICZÓK Sándor, 2015.; FARSANG Károly Béla, 2011.; GOSZTONYI Péter, 1990.; PIHURIK Judit, 2003.; PIHURIK Judit, 2015.; RÓZSAHEGYI Ferenc, 2000.; VÍGH Károly, 1990.

⁴³ Lásd például: ESCHBACH-SZABÓ Viktória, 2015.; GRÓSZ József, 1995.; HOÓS NÉ Péterffy Alexandra, 2015.; LISZTÓCZKY László, 2009.; ORBÁN Sándor – VIDA István, 1990.

⁴⁴ KUNT Gergely, 2017/b.

⁴⁵ Lásd például: L. BALOGH Béni, 2015.; ZOMBORI István, 2015.

⁴⁶ KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László, 2016.; MÓZESSY Gergely, 2004.; MÓZESSY Gergely, 2008.; PERGER Gyula, 2005.; RÉTFALVI Balázs – TANGL Balázs, 2017.; VARGA Tibor László, 2015.; VARGA Tibor László, 2018. A kalocsai iskolanővérek legtöbb fiókháza a kalocsa-bácsi érsekség területén feküdt. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban eddig még nem készült az egyházmegye második világháborús történetére vonatkozó átfogó munka.

⁴⁷ A teljesség igénye nélkül lásd: ANTAL János, 2017.; FEKETE József, 2009.; FODOR Eszter, 2014.; HARANGOZÓ Miklós, 2015.; HETÉNYI Varga Károly, 1985.; HETÉNYI Varga Károly, 1994.; KÁLMÁN Peregrin, 2015.

⁴⁸ A női szerzetesközösségek háborús tapasztalatai eddig főleg forrásközlésként jelentek meg, lásd: ANTAL János, 2017.; FODOR Eszter, 2014. Intézménytörténeti keretbe ágyazva került publikálásra a szegedi iskolanővérek debreceni zárdájának háborús „élménybeszámolója”, lásd: MELLAU Márton, 2011. Az eddigi hasonló témájú írások tehát egy-egy rendház, nem pedig a társulat egészének háborús megpróbáltatásaira koncentráltak. Tudomásom szerint nem született még olyan mű, amely az egy társulaton belüli fiókházak megéleléstörténeteit, veszteségeit hasonlította volna össze egymással.

élésére; elmenekültek-e működési területükről; milyen veszteségeket szenvedett el a társulat, illetve az egyes fiókházak. Néhány zárdából viszonylag részletes veszteséglajstrom maradt fenn. Ezek alapján próbálom meg felderíteni azokat a tényezőket, amelyek befolyásolhatták az egyes fiókházak kárainak mértékét. Megvizsgálom, hogy a szerzetesnők milyen interakciókba kerültek a megszálló hadseregekkel; szokásos életük milyen mértékben változott meg, továbbá hogy a nővérek a front elvonulása utáni új viszonyokhoz hogyan tudtak alkalmazkodni, milyen új magatartásformákat kellett elsajátítaniuk, milyen – korábban számukra szokatlan – új munkaterületeken kellett helytállniuk, mekkora áldozatokat hoztak, hogy folytatni tudják eredeti feladatukat, a lányoktatást. Külön fejezetek szólnak a trianoni Magyarországon kívüli fiókházak, illetve a kínai misszió sorsáról.

Korszakhatárukat azért 1946-ot választottam, mert a nővérek számára nagyjából eddigre ért véget a háború. 1946 nyarán került vissza a nővérek kezelésébe az oroszok által lefoglalt utolsó, azaz a kiskunfélegyházi zárda. Szintén ekkor került bevezetésre az új fizetőeszköz, a forint, stabilizálva ezzel a gazdaságot és véget vetve a nővérek beszámolóiban oly érzékletesen ábrázolt hiperinflációnak. 1946 őszén tértek vissza két évnyi távollét után a front elől 1944 őszén Németországba és Ausztriába csoportosan eltávozott iskolanővérek. Célszerűnek tűnt tehát az adott naptári év végét választani befejező dátumul, még ha ez nem is esik egybe az iskolanővérek által gyakran alapvetésként értelmezett tanítási év kezdetével vagy végével. A korszakhatár kijelölését az is indokolja, hogy 1946 után jelentősen megváltozott a felekezeti iskolákhoz való politikai hozzáállás, ami az 1948-as államosításig, majd a szerzetesrendek 1950-es felszámolásáig vezetett. A kiépülő diktatúra ellehetlenítette a nővérek korábbi stratégiáinak hatékony alkalmazását, egyetlen alternatívaként a túlélésért folytatott harcot, majd az illegalitást hagyva. Így ez az időszak külön tanulmány témáját képezhetné, másrészt pedig ezekről a nehéz évekről a társulat történetére vonatkozóan kimerítően szólnak Bangó Beáta már említett írásai.⁴⁹ A társulat néhány tagjának kommunizmus alatti életéről részletes képet festenek a korábban már szintén említett interjúkötetek.⁵⁰ Annak érdekében azonban, hogy ne maradjanak lezáratlanul a dolgozatban részletesen tárgyalt témák – például a bácskai házak, vagy a kínai misszió története –, a munka végén a „Kitekintés” című fejezetben, a társulat 1946 utáni történetébe ágyazva felvázolom a közösség későbbi, egészen napjainkig terjedő életének főbb eseményeit.

---

⁴⁹ BANGÓ Beáta, 2000.; BANGÓ Beáta, 2002.

⁵⁰ BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. 187-214.; RÓZSÁSZNÉ Kubányi Andrea, 2014.

A dolgozat második részének téma- és korszakválasztását elsősorban az indokolja, hogy ebből az időszakból fennmaradt néhány olyan – eddig még nem publikált és csak a 2014-es fondegysítést követően kontextusba helyezhető – informatív levéltári forrás, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot mind a korszak, mind az érintett települések helytörténetének kutatói számára. Az iskolanővérek anyaházában és fiókéntézményeiben is – a plébániáknál bevett szokáshoz hasonlóan – az apácák krónikát, egyfajta historia domust vezettek. A társulat 1950-es feloszlata után ezek közül nagyon kevés maradt fenn, illetve került levéltárba. Amelyek azonban hozzáférhetőek, azok az adott korszakról nagyon is árnyalt képet mutatnak és mindenképpen hiteles kortörténeti dokumentumként kezelendők, mivel alapvetően tényszerűek, az ábrázolt eseményekkel egyidőben, vagy közvetlenül azok után keletkeztek kifejezetten azzal a céllal, hogy megörökítsék az átélt eseményeket, rögzítsék a személyes, vagy testületi élményanyagot.⁵¹

A vizsgált korszakból – azaz az 1944-1946 közötti évekről – ilyen háztörténet-jellegű, napi rendszerességgel vezetett krónika Szabadkáról⁵² és Bajáról maradt fenn. Sőt ez utóbbi településről külön iskolai és külön szerzetesházi krónika is megőrződött.⁵³

A társulat generális főnöknője már 1944 decemberében értesítette a fiókházak főnöknőit, hogy szívesen fogadja az egyes, elmenekült nővérek beszámolóit arról, hogyan élték át a zárdán kívül töltött időt.⁵⁴ Az általános főnöknő azonban nemcsak a személyes sorokra volt kíváncsi, hanem – felismerve, hogy milyen fontos lehet a jövő szempontjából a történeti idők eseményeinek „*másíthatlan*” megírása – szorgalmazta az anyaházban az

---

⁵¹ Ahogy arra már Vértési Lázár is felhívta a figyelmet, a szóban forgó források előnye és hátránya is a szubjektivitásukban rejlik. Olyan kivételes leírások ezek egy történelmi eseménysorról, amelyről más, ilyen közvetlenséggel megfogalmazott, egyidejű híradás szinte egyáltalán nincs. Ugyanakkor tendenciózusak, egy kor adott társadalmi csoportjának vallásilag, világnézetileg és kulturálisan meghatározott mentalitásán megszürt feljegyzések. Mivel a korszak adottságai miatt nem állnak rendelkezésre kontrollforrások, így „rá vagyunk utalva” erre a forrásbázisra, ha a nővérek háborús mindennapjait akarjuk megismerni. VÉRTESI Lázár, 2017. 382-383.

⁵² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. Szabadkán egy 357 számozott oldalt tartalmazó, keménytáblás, vonalas füzetbe vezették a ház eseményeit 1931 márciusától, 1944. december 31-ig. A krónikában legalább négy különböző kézírás különíthető el. A feljegyzések 1934. októberig magyar nyelvűek, ezt követően 1941. februárig szerbül vezették, majd egy pár hónapos kihagyás után 1941 augusztusától kezdődően ismét magyar nyelvű a historia domus. Az 1941 után keletkezett bejegyzések valószínűleg Bali Mária Ildefonsa házfőnöknő tollából származnak.

⁵³ MNL BKML XII. 22. A bajai zárdaiskolában vezetett krónika 1936-1948. Közli: KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa, 1995. MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1941-1944, 1945-1946. A háborús időszakra vonatkozóan két kötetben maradt fenn a házkrónika, mindkettőt Garatva (más forrásokban: Karadva) Mária Mercedes nővér, a zárda titkárnője vezette. Az első krónika 1941. július 12. – 1944. december 31. között íródott, egy 200 számozott oldalt tartalmazó keménytáblás, vonalas kötetbe, a második az 1945. január 1. – 1946. december 31. közötti eseményeket rögzítette egy hasonló, 356 oldalas kötetben. A két krónikán kívül hasznos forrás még: MNL BKML XII. 22. A bajai szerzetesház tanácsülési jegyzőkönyve 1930-1949 és a fiókház törzskönyve 1920-1950.

⁵⁴ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. december 20.

adatok pontos gyűjtését és rögzítését.⁵⁵ Körlevélben rendelte el továbbá, hogy a fiókházak részletesen írják meg háborús krónikájukat. *„Felhívom kedves Főnöknő-Leányaim figyelmét házuk háborús krónikájának gondos megírására. Történeti időket élünk, amelyekben nemcsak az egyes házaknak, hanem az egyes nővéreknek is szerepük van. Természetes, hogy a nem történeti értékű, kis események nem irandók be, ellenben a háború okozta helyzetváltozások, a megszállással kapcsolatos esetek, az egyes nővérek jellemző, hősiesség magatartása stb. értékes adatokul szolgálnak. Az írás 1944 januárjával kezdődjék és a bekövetkező békekötésig terjedjen; kettő példányban készítsék el, mert egyet bekérünk központi levéltárunkba.”*⁵⁶

Nem ismert, hogy a társulat hány fiókházában készítették el és küldték meg az anyaházi irattár számára a generális főnöknő kívánsága szerinti háborús krónikát. Mivel a társulat központi irattára, valamint a fiókházak iratai az államosítás és a szerzetesrendek felszólítása után szétszóródtak, csak azokra a krónikákra és beszámolókra van rálátásunk, amelyek levéltárakba kerültek. A fennmaradt forrásokra általánosan jellemző az anonimitás, a legtöbb krónika írójának személyét az ismeretlenség homálya fedi. Ennek oka talán a szerzetesi szerénység és alázatosság, talán a közösségi lét előtérbe helyezése az egyénnel szemben. Míg a levelek legtöbbször szerepel aláírás, addig a beszámolók és krónikák esetében gyakran csupán feltevésekre voltam kénytelen hagyatkozni, mikor egy-egy szerzőt próbáltam beazonosítani.

Maradtak fenn az előjárói utasítás szerint elkészített krónikák – amelyek valószínűleg a historia domusok kivonatolt tartalmát közölték –, például Hercegszántóról,⁵⁷ és elbeszélő stílusú, inkább visszaemlékezésen alapuló beszámolók, például Bácsbokodról.⁵⁸ A högyészi zárdából mindkét típusú feljegyzés megőrződött.⁵⁹ Beszámoló-jellegű, sok sze-

⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. február 22.

⁵⁶ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1945. március 19.

⁵⁷ MNL BKML XII. 6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945. április haváig”. A hercegszántói krónikát a főnöknő, Kránitz Mária Fidencia írta, aláírása szerepel is az irat végén.

⁵⁸ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944. szeptemberétől 1945. januárjáig. A bácsbokodi beszámoló szerzőjének személye megállapíthatatlan, a szövegből annyi valószínűsíthető, hogy nem a főnöknő, Hack Mária Amaranta tollából származik.

⁵⁹ MNL BKML XII. 6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. A gépelt beszámolón nincs nevesítve a szerző, de valószínűsíthető, hogy a magyarkanizsai főnöknő, Zách Mária Hermenegild írta, aki 1944. október 4-én hagyta el bácskai zárdáját és előbb Törtelre, majd Budapesten át október 12-én Högyészre menekült. Az általa készített beszámoló bizonyára kivonata annak a krónikának, amelyet még Magyarkanizsán kezdett írni, majd Högyészen folytatott. A másik krónika: MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” Kézírással vonalas füzetbe vezetett krónika, szerző nélkül. A krónikát igen nagy valószínűséggel Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővér készíthette. A szövegből ugyanis kiderül, hogy feltehetőleg olyan, Bajáról menekült nővér vezette, aki korábban Högyészen is dolgozhatott, hiszen ismerősként említ több helybeli lakost. A négy, Bajáról Högyészre menekült nővér (Bodrogi Mária Benedetta, Szolnok)

mélyes megélés-történetet tartalmazó források kerültek be a levéltárba Budapestről⁶⁰ és a polgári zárdából.⁶¹ Különböző forrásokban található utalások arra, hogy az esztergomtábori zárda háborús eseményeit feljegyezték és el is küldték Kalocsára, de ez a krónika levéltárba már nem került.⁶² A kalocsai eseményeket a társulat tanácsülési jegyzőkönyveiből ismerhetjük meg, a kiskunfélegyházi Constantinum intézmény háborús viszontagságait pedig a nővérek anyaházzal folytatott levelezései mutatják be, krónika egyik településről sem maradt fenn.

Másutt csak későbbi vizitációs jegyzőkönyvekből lehet következtetni az eseményekre.⁶³ Az adatok egyenetlenségére jellemző, hogy egyes fiókházaknál csak minimális, illetve semmilyen információ nem áll rendelkezésre arról, hogyan élték át a nővérek a második világháború nehézségeit. Szintén csak utalások maradtak fenn arról, hogy az anyaház levéltárában nemcsak a fiókházak, hanem az egyes nővérek írásbeli, személyes visszaemlékezéseit is megőrizték.⁶⁴ A társulat vezetőinek tanácsülési jegyzőkönyve 1945 tavaszán

---

Mária Stefánia, Lászlóffy (Eisler) Mária Erzsébet, Kerényi (Stelczer) Mária Carissima) közül egyedül Bodrogi Mária Benedetta nővér volt az, aki bajai évei előtt – 1936 és 1943 között – szolgálatot teljesített Hőgyészen, így elfogadható az a feltevés, hogy ő a szerzője a másik krónikának.

⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz és egy név és dátum nélküli beszámoló. A fővárosi fiókház iratai között található a budai engesztelő kápolna építésében részt vett nővérek háborús emlékeit megőrkítő visszaemlékezés is: MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel. Az irat készítője – annak tartalmán alapuló következtetések alapján – feltételezhetően Romvári Mária Lúcia iskolanővér volt.

⁶¹ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től. A polgári zárda személyzetének háborús élményeit valószínűleg a főnöknő, Schmidt Mária Alexandra vetette papírra, de erre csak a krónika szövegezéséből lehet következtetni. Bár a szerző egyes szám harmadik személyben hivatkozik a „*Tisztelendő Főnöknő*”-re, olyan eseményeket is részletesen megemlít, amelyeknek csak a főnöknő lehetett a tanúja.

⁶² Az esztergomtábori háborús krónika hányatott sorsáról adnak számot az alábbi levelezés-részletek: „*Ugye nem baj, hogy még csak most küldöm a két háborús évről szóló krónikát? Tulajdonképpen én magammal vittem Kalocsára, de a csomagom nem ért oda, visszakerült Nyergesre. [...] Hát most ez alkalommal küldöm. Szabadjon egy kérést is csatolni mellé. Ti. csak egy példányban van meg. Így azt szeretném kérni, hogy ha már nem kell, kapná meg Tábor [Esztergomtábor], nekik nincs meg. Úgy szedtem össze a szemétként a lapokat és állítottam össze a 44-es évet. Nincs időm lemásolni.*” MNL BKML XII. 6. Nyergesújfalui zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Nyergesújfalun 1946. május 26-án kelt levele a generális főnöknőhöz. „*Azért írtam [...] újból, mert május 26-án Igazgató úrral küldtem levelet és a két évről szóló krónikás füzetet Budapestre továbbítás végett. Ő a Császárfürdőben átadta egy kalocsai kedves nővérnek, akivel ott találkozott. Hogy mikor tetszett megkapni, azt nem tudom, de remélem, hogy mégiscsak odaért.*” MNL BKML XII. 6. Nyergesújfalui zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Nyergesújfalun kelt, dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz. „*Május 26-án írt levelem, amellyel a tábori krónika is jött, csaknem egy időben érkezett az úrnapiján írt leveleivel [...]. Tábor háborús krónikáját egyelőre itt tartjuk. Majd ha lesz idő a kivonatoláshoz, illetve a történeti tények felhasználásához, visszakaphatják az eredetét teljes egészében [...].*” MNL BKML XII. 6. Nyergesújfalui zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1946. június 28-án kelt levele Kiss Mária Sylviához.

⁶³ Lásd például: MNL BKML XII. 6. Ceglédi zárda iratai. Jegyzőkönyv a ceglédi szerzetesházban 1947. január 5-től 18-ig megtartott hivatalos látogatásról; MNL BKML XII. 6. A garai zárda iratai. Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. – október 4. között megtartott vizitáció alkalmából.

⁶⁴ „*Február 3-án délelőtt 10 órakor Pudenciána nővér az öröm és hála kitörései között borult a Tisztelendő Anya elé, hogy elmondja távolléte élményeit, amelyet azután az ebédlőben az összes nővérek előtt megismételt, s amelyet kéziratban a levéltárban is megőrzünk*” MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyző-

még azzal számolt, hogy a zárdákból további háborús krónikák érkeznek. A kormányzó-tanács az átélt nehézségekre, leküzdésre váró akadályokra így hivatkozott: „*Mindezekről majd az egyes házak háborús krónikája közölhet részleteket.*”⁶⁵

Feltűnő, hogy az anyaházhoz földrajzilag közelebb eső fiókházakból – például: Hajós, Kiskőrös, Kecel, Bátya, Foktő – nem maradt fenn semmiféle krónika, beszámoló vagy levél. A levelezés hiányára választ adhat az a tény, hogy ezekből a fiókházakból könnyebb volt a személyes kapcsolatot fenntartani, üzeni, szóban átadni az információkat, amelyek így gyakran nem is kerültek lejegyzésre, így nem maradt nyomuk a társulat iratanyagában. A földrajzi közelség azonban nem magyarázza meg a krónikák hiányát, hiszen azok elkészítésére központi utasítás született. Valószínűsíthető, hogy – több más zárdához hasonlóan – egyszerűen ezekből a házakból sem maradtak fenn krónikák.

A hiányzó krónikák ellenére – mivel az iskolanővéreknek ebben az időben Magyarországon több mint 50 településen volt fiókházuk – országos szinten átfogó képet kaphatunk a korszak történéseiről. Mivel a dolgozat nemcsak egy személy, illetve nemcsak egy település második világháborús eseményeit, emlékeit tárja fel, mód nyílik bizonyos általánosítások, országos tendenciák – elsősorban a katolikus klérus magatartásának – bemutatására is, figyelembe véve természetesen a rendelkezésre álló források gyakran szubjektív jellegét is. A dolgozat csak azokat az eseményeket és problémákat tárgyalja részletesen, amelyekre a nővérek fennmaradt irataikban valamiféleképpen reflektáltak. Így érintőlegesen szóba kerül a magyarországi németek kitelepítése, a bácskai internálótáborok és az infláció is. Más, a korszakot jellemző témák – például: földosztás, B-listázás, népbíróságok stb. – ugyanakkor szinte teljesen kimaradtak a nővérek beszámolóiból. Szintén ez a helyzet az 1944-es esztendő zsidókat érintő eseményeivel kapcsolatban is, amelyekre a nővérek csak néhány fél szóval utaltak. Az információk lejegyzésének ilyen jellegű szűrése betudható a nővérek óvatosságának, de egyébként is jellemző a fennmaradt forrásokra, hogy inkább foglalkoznak a mindennapi élet olykor apróságoknak tűnő dolgaival, mint a nagypolitika, vagy a világtörténelem eseményeivel. Ez az „alulnézeti” perspektíva adja meg a források értékes mikrotörténeti jellegét és jelentőségét.

---

könyv 1945. január 30. „[Horgász] Mária Lilióza nővér október 13-tól február 4-ig volt távol. Ezen idő alatt Högyészen, Harkányfürdőn és Szenttamáson ette a számkivetés kenyerét, mindenütt a legnagyobb veszélyekben, de az isteni Gondviselés csodás védelme alatt. Tapasztalatai igen értékesek a jelen idők szempontjából, azért mint történelmi okmányt elhelyezzük a kéziratot a levéltárban.” MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30. Az egyes nővérek személyes élményéről szóló beszámolóik közül legalább egy fenn is maradt, mégpedig Kocsis Mária Marciána bajai nővér levele, amelyben másfélnapos bebörtönzéséről mesél. „A nővérek szenvedéseit, küzdelmeit némiképp megvilágítja Mária Marciána nővér Bajáról írt levele, amelyet elhelyeztünk [az irattárban].” MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30. A nővér levelét lásd: MNL BKML XII. 6. Bajai zárda iratai. Kocsis Mária Marciána nővér 1945 januárjában kelt levele.

⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. április 28.

A dolgozatban szereplő nővérek esetében a név első előfordulásánál megadtam azokat a személyes adatokat – vezetéknev, szerzetesi név, amennyiben ismert, a születési dátum és hely, valamint a képzettség, illetve a betöltött tisztség –, amelyek alapján a nővérek identifikálhatóak.⁶⁶ A dolgozat bizonyos tartalmi elemeinek rendszerezését több táblázat segíti, a grafikonok és diagramok pedig az összegyűjtött számadatokat, statisztikákat tesz szemléletessé.⁶⁷ A mű végén található mellékletek azokról az iratokról készültek, amelyek a bajai és a kiskunfélegyházi zárdák háborús veszteségét mutatják be igen részletesen. Az idézett levéltári forrásokban az esetleges helyesírási hibákat javítottam, a részleteket nem betűhíven, hanem szöveghűen közlöm.

---

⁶⁶ Nem mindig maradt fenn egyforma mélységű információ a nővérek életeseményeivel kapcsolatban. Nem őrződött meg minden nővérről ún. statisztikai adatlap, amely forráscsoport a leginformatívabbnak bizonyult az életrajzok megírásánál. Ilyen esetekben a nővér fogadalomtételének, vagy beöltözésének időpontját adom meg.

⁶⁷ Az egyszerűség kedvéért az összes táblázatot, grafikont, diagramot, térképet és rajzot „ábra” néven szerepeltetem. Az ezekről készült jegyzéket lásd a dolgozat végén.

„Vajha, a kik e művet elolvasásra méltatják,
avval a szent meggyőződéssel teljenek el,
hogy egyházunk felvirágzását és hazánk
erkölcsi ujjaszületését azok segítik elő legjobban,
kik a keresztény nevelés oltárára anyagi,
szellemi és erkölcsi áldozatokat hordanak!”⁶⁸

I. A társulat általános története

I.1. A társulat gyökerei és „családfája”

A középkori szerzetesrendek monostoraiban szinte kivétel nélkül meg lehetett találni az iskola valamilyen formáját. A 15. század végétől jelentek meg azok a szerzetes-közösségek, amelyek apostoli célkitűzésül kimondottan az oktatást és a nevelést választották. Több rend és kongregáció csupán tevékenységük egyik területét látta a tanításban, mások viszont kizárólagos feladatuknak tartották.⁶⁹ Ez utóbbiak közé tartozik a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata is.⁷⁰

A társulat gyökerei a 16-17. század fordulójáig, Lotaringiába nyúlnak vissza. A korra jellemző általános iskolázatlanság és tanulatlanság ellen küzdve egy haladó gondolkodású pap, Pierre Fourier (a későbbi Fourier Szent Péter)⁷¹ olyan intézményt szándékozott létrehozni, amelyben az ősi ágostonos lelkiség összekapcsolódik az elhanyagolt lányoktatás színvonalának emelésével mint apostoli szolgálattal. Segítségére sietett plébániájának négy híve, – köztük a későbbi Boldog Alix Le Clerc⁷² – akik a leányifjúság nevelése és tanítása céljából 1597-ben megalapították a Miasszonyunkról (Notre Dame) nevezett szerzetesnők rendjét. A toulai püspök 1598-ben hagyta jóvá ideiglenesen a keletkező szerzetet és annak szabályait, az ideiglenes pápai jóváhagyást 1615-ben, a vég-

⁶⁸ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 2.

⁶⁹ Az első katolikus női tanítórendekről, az orsolyitákról és az Angolkisasszonyokról részletesen lásd: PUKÁNSZKY Béla, 2006. 48-52.

⁷⁰ PUSKELY Mária, 1998. II. 1275.

⁷¹ Fourier Szent Péter **Hiba! A könyvjelző nem létezik.** Péter (Pierre Fourier) (1565-1640) ágostonrendi kanonok, az Ágostonos Kanonisszák kongregációjának egyik ihletője. 1730-ban boldoggá, 1897-ben szentté avatták. DIÓS István, 1984. 622.; PUSKELY Mária, 1998. II. 979-980.

⁷² Alix Le Clerc (1576-1622) A Miasszonyunkról nevezett Ágostonos Kanonisszák kongregációjának alapítója. Fourier Péter segítségével és négy társa közreműködésével 1597 karácsonyán közösségi életet kezdett azzal a szándékkal, hogy lányokat oktassanak. Az első iskolák a franciaországi Poussayben és Mattaincourt-ban létesültek. A kongregáció gyarapodott, később Nancy lett a központja. Innen irányította a kongregációt Alix Le Clerc, aki 1617-ben tette le a szerzetesi fogadalmát. 1621-ben lemondott vezető tisztségéről, hogy egyszerű szerzetesként haljon meg. 1947-ben boldoggá avatták. PUSKELY Mária, 1998. II. 50.

legeset pedig két évvel később kapták meg a nővérek.⁷³ VIII. Orbán pápa 1628-ban kiváltságokban is részesítette a társulatot, s ezen a néven erősítette meg: „*A Miasszonyunkról nevezett kanonokrendi szerzetesnők kongregációja, Szent Ágoston szabályai szerint*” (Ágostonos Kanonisszák).⁷⁴

A kongregáció gyorsan terjedt Európában, a lánynevelés és -oktatás úttörőinek számítottak. 1792-ben már 4000 nővér nevelte a lányifjúságot 90 kolostorban.⁷⁵ A társulat eljutott Bajorországba is, ahol a szerzetesközösség működését a francia forradalom és annak utóhatásai, a szekularizáció megtörték ugyan, hiszen a Notre Dame nővérek bajorországi, stadthof-i zárdáját 1809-ben feloszlatták, de hamarosan sor került az újjászervezésére. Első lépésként a regensburgi püspök a rend három egykori növendékét, akik elhivatottságot éreztek a zárdai életre, szerzetesnői szellemben nevelte és tanítónővé képezte. Ők 1833-ban kezdték meg a közös életet és a tanítást az első iskolában.⁷⁶ A társulat a Miasszonyunkról nevezett *Szegény Iskolanővérek* elnevezést vette fel és új, de a Notre Dame nővérek eszmeiségén alapuló szabályzatot állított össze. A bajor király 1834. március 22-én ismerte el az intézményt.⁷⁷ Még ugyanebben az évben a regensburgi püspök is jóváhagyta az intézetet és szabályzatát.⁷⁸

A gyorsan fejlődő társulat anyaházát 1841-ben Neunburgból Münchenbe helyezték át.⁷⁹ Az új szerzetesrendet IX. Piusz pápa 1859-ben ideiglenesen hat évre, 1865-ben pedig véglegesen is megerősítette.⁸⁰ Újabb és újabb rendházak nyíltak először Bajorországban, majd az országhatárokon túl, sőt Európán kívül is.⁸¹ 1851-ben Csehországba is meghívták a nővéreket.

A bajor határhoz közeli, Csehországban található Hirschau plébánosa már az 1840-es évek közepén lányiskolát szándékozott nyitni a községben. 1847-ben el is kezdte az új zárda építését a templom közelében lévő telken.⁸² 1849-ben kereste fel a plébános Münchenben a Miasszonyunkról nevezett *Szegény Iskolanővérek* főnöknőjét és felajánlotta

⁷³ FRANZ Mária Terézia, 1925. 2.

⁷⁴ PUSKELY Mária, 1998. I. 27-28.

⁷⁵ PUSKELY Mária, 1990. 160.

⁷⁶ PUSKELY Mária, 1998. II. 812.

⁷⁷ SZEBENI András – LUKÁCS László, 1988. 20.

⁷⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 6.

⁷⁹ PUSKELY Mária, 1998. II. 811-818.

⁸⁰ FRANZ Mária Terézia, 1925. 6.

⁸¹ Amerikában 1848-ban alapították házat a nővérek, ott azóta hét tartományban dolgoznak. A nemzetközivé váló kongregáció latin-amerikai missziókat is vállalt, fiókházakat nyitottak Chilében, Argentínában, Paraguayban, Bolíviában, Peruban. Letelepettek Japánban, Belső-Ázsiában és több afrikai államban (Ghána, Kenya, Libéria, Nigéria) is. Európában jelen vannak Németországban, Angliában, Olaszországban, Szerbiában, Ausztriában, Lengyelországban, Romániában (Erdélyben), Svédországban, Svájcban, Magyarországon. PUSKELY Mária, 1990. 162-164.

⁸² FRANZ Mária Terézia, 1925. 19-20.

neki a hirschauai házat. A főnöknő személyesen tekintette meg a leendő zárdát és elfogadta az ajánlatot, néhány hajadont pedig felvett a müncheni házba, hogy a tanításra és a szerzetesi életre felkészüljenek. A hirschauai ház 1851 novemberében nyitotta meg kapuit, az első közösséget három müncheni nővér és négy jelöltő alkotta.⁸³

A hirschauai plébános hamarosan tárgyalásokat kezdett a müncheni érsekkel és a budweisi püspökkel a hirschauai zárda önállósága és függetlensége érdekében.⁸⁴ Mivel a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulatának szabályait az Apostoli Szentszék ekkor még nem erősítette meg, ezért a szervezeti változtatásokhoz a püspöki engedély is elegendő volt, a müncheni érsek pedig hozzájárult az önállósodáshoz.⁸⁵ Így 1853-ban a cseh zárda elszakadt a müncheni anyaháztól.

A hirschauai kicsi zárda csakhamar szűknek bizonyult az egyre nagyobb számban jelentkező tanítványok részére, ezért 1854 októberében a nővérek átköltöztették anyaházukat a csehországi Horazdiowitzba (Horažďovic), egy régi minorita kolostorba.⁸⁶ Itt lett főnöknő Franz Mária Terézia,⁸⁷ aki – mivel a csehországi iskolanővérek elnyerték önállóságukat – új szabályzatot írt a társulat számára. A társulat Csehországban nagy népszerűsége miatt, hat év alatt tíz új zárda alakult.⁸⁸ A szerzetesnők jó híre nemsokára a határokon túlra is eljutott.

Időközben Magyarországon is egyre nagyobb lett az igény a lányoktatás színvonalának emelésére. Több egyházi vezető is a Miasszonyunkról (Notre Dame) nevezett nővérekben látta a honi lányoktatás felvirágoztatásának letéteményeseit. Az 1800-as évek

---

⁸³ FRANZ Mária Terézia, 1925. 22.

⁸⁴ FRANZ Mária Terézia, 1925. 24.

⁸⁵ A müncheni érsek kezdettől arra törekedett, hogy a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulatának házai ne álljanak egy közös főnöknő kormányzása alatt, hanem mindegyik ház független legyen. Azt a régi felfogást képviselte ugyanis, hogy minden szerzetesház tartozzon a helyi ordinárius joghatósága alá. A Szentszék a vitát a társulat javára döntötte el, 1854-ben Mária Terézia anyát kinevezte az egész kongregáció általános előljárójává. FRANZ Mária Terézia, 1925. 23-24.; PUSKELY Mária, 1998. II. 813.

⁸⁶ FRANZ Mária Terézia, 1925. 30-31.

⁸⁷ Franz Mária Terézia (1825. november 14. – 1911. június 24.) polgári neve: Franz Terézia Coelestina. Drezdában született, apja kamarazenesz volt a királyi udvarnál. Iskolái elvégzése után tökéletesen beszélt angolul és franciául, később megtanult latinul és magyarul is. Nevelőnőként dolgozott Koburgban, Csehországban és Koppenhágában is. Csehországban hívta fel figyelmét gyóntatója a keletkezőben lévő hirschauai zárdára. Mivel Coelestina már fiatal korától kezdve vonzalmat érzett a zárdai életre, elhatározta, hogy lemond a világról és Istennek szenteli életét. 1853-ban lépett be a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek hirschauai zárdájába. Horazdiowitzban lett 1854. október 29-én a társulat általános főnöknője. Mikor a csehországi iskolanővérek meghívást kaptak Magyarországra, Franz Mária Terézia is elutazott 1860-ban a kalocsai zárda átvételére. Eredetileg csak egy évig akart maradni, de a politikai viszonyok miatt nem térhetett vissza. Miután a magyarországi kongregáció elszakadt a csehországitól, Franz Mária Terézia lett a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának főnöknője. A társulat pápai jóváhagyása után 1903-tól haláláig általános (generális) főnöknő. FRANZ Mária Terézia, 1925. 7., 12., 16-29., 273.

⁸⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 38-41.

közepére az eredeti társulat egy azonos gyökerekből táplálkozó, hasonló működési feladattal bíró, de már terjedelmes és szerteágazó „rend-családdá” vált. A rend legrégebbi ágából származó nővérek, a Miasszonyunk Kanonokrend, más néven az ágostonos kanonisszák magyar földön először Pozsonyban nyitottak iskolát 1747-ben. Ezt követték későbbi alapításaik: Pécs (1851), Bölske (1922), Zalaegerszeg (1929) és Nagykanizsa (1933).⁸⁹ Csajághy Sándor csanádi püspök⁹⁰ hívására 1858-ban a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek központjából, Münchenből érkeztek nővérek Temesvárra.⁹¹ Kunszt József kalocsai érsek⁹² viszont 1860-ban a fiatalabb, csehországi rendházhoz fordult, s onnan hívta be székvárosába a nővéreket. Mivel a Kalocsára települt nővérek elszakadtak a csehországi anyaháztól, így Kalocsán hozták létre a Miasszonyunkról nevezett *Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát*, a dolgozat tárgyát képező szerzetesközösséget. Magyarországon tehát ugyanabban az időben egy azonos töről fakadó lánynevelő szerzetesrend három különböző ága is működött. Az alapvetően egyforma szabályzatokon nyugvó társulatok ugyanazt a nevelő, tanító munkát végezték, de

---

⁸⁹ PUSKELY Mária, 1990. 160.

⁹⁰ Csajághy Sándor (1810-1860) csanádi megyéspüspök: 1851-1860. MAGYAR Katolikus Lexikon II. 327.

⁹¹ Az 1858-ban Temesváron megtelepedett nővérek több településen is alapítottak fiókházakat: 1860-ban egy második házat Temesváron, 1860-ban Perjámoson, 1862-ben Lippán, 1864-ben Oravicán és Versecen, 1873-ban Szegeden, 1874-ben Lugoson, 1876-ban egy árvaházat nyitottak Temesváron, 1880-ban fiókházat alapítottak Nagybecskerekken, 1881-ben egy negyedik házat Temesváron, 1881-ben Földeákon, 1884-ben Kiskunmajsán, 1895-ben Csákon és Dettán, 1896-ban Debrecenben és Temesváron, 1897-ben Új-Aradon, 1903-ban Nagyszentmiklóson, 1904-ben Nákófalván, 1906-ban Désen, 1907-ben és 1908-ban Kolozsváron, 1908-ban Csorváson, 1909-ben Kétegyháza, 1910-ben Budapesten, 1910-ben Makón és Temesváron, 1912-ben Orczyfalván, Battonyán és Gödöllőn, 1916-ban Aradon. Trianon után a temesvári provincia nagy része idegen területre, Romániához és Jugoszláviához került. 1923-tól Szeged lett az anyaországban maradt szegény iskolanővérek tartományi központja. A társulat nem hivatalos, népi elnevezése „szegedi iskolanővérek” lett, megkülönböztetve őket a kalocsai iskolanővérektől. A társulat újabb házakat alapított: 1924-ben és 1932-ben Újszegeden, 1925-ben Eleken, 1926-ban Pusztamérgesen, 1928-ban és 1930-ban Szegeden, 1935-ben Makón, 1936-ban Fonyódon és Zsámbokon, 1940-ben Püspöktelelén és Budapesten, 1945-ben Igalon és Balatonlellén. 1950-ben az egyház és az állam között létrejött meg egyezés értelmében a szegedi iskolanővérek – egyedüli női szerzetesrendként – két lánygimnáziumot működtethettek: Budapesten egy másik rend, az Isteni Szeretet Leányainak egykori iskoláját, a Patrona Hungariaet kapták meg szegedi anyaházuk helyett, illetve Debrecenben a Svetits Intézet épületében taníthattak. A társulat 2011-ben hivatalosan is megváltoztatta nevét „Boldogasszony Iskolanővérek”-re. BOLDOGASSZONY Iskolanővérek

https://www.iskolanoverek.hu/system/files/field/csatolmanyok/2015/magyar_rendtortenet.pdf (letöltés: 2019. július 15.); FARKAS Mária Margaréta, 2001. I. 416-422.; MAGYAR Katolikus Lexikon IX. 104.; PÁLOS M. Paschalis, 2008. 183-184.; PUSKELY Mária, 1990. 162-164.

⁹² Kunszt József (1790-1866) kalocsai érsek: 1852-1866. Zubrohlaván született. Hittudományi tanulmányait Bécsben végezte. 1813-ban szentelték pappá, 1831-ben pozsonyi, 1836-ban esztergomi kanonokká nevezték ki. 1850-ben kassai püspök, 1851-ben kalocsai érsek lett. Nagy összegeket áldozott jótékony célokra. Kalocsán két nagy intézmény alapítása fűződik nevéhez: a jézustársasági kollégium és a Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek zárdája. Az érseki székhelyen újjáépíttette a székesegyházat. BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 1996. 62.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 4.; KFL VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jötevőiről.; MAGYAR Katolikus Lexikon VII. 549.

szervezeti elkülönülésük megmaradt.⁹³ A három társulat számos fiókházat alapított a történelmi Magyarország területén. Ezek földrajzi elhelyezkedéséből – részletes elemző vizsgálatok hiányában – csak nagyon általános következtetéseket lehet levonni.⁹⁴ A Notre Dame nővérek inkább az ország nyugati településein alapítottak fiókházat, a Temesvár központtal működő Miasszonyunk nővérek inkább a keleti és a középső ország-részeket részesítették előnyben, a kalocsai iskolanővérek pedig délen, elsősorban a kalocsa-bácsi egyházmegye területén létesítettek zárdákat.⁹⁵ Az „érdekszférák” között azonban gyakran tapasztalható átfedés.⁹⁶ A magyarországi szerzetesrendek feloszlását elrendelő 1950:34. számú törvényerejű rendelet életbelépése után a Notre Dame nővérek és a kalocsai iskolanővérek társulata is kényszerűségből befejezte nyilvános működését. Egyetlen női rendként a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek társulata folytathatta oktatási tevékenységét 1950 és 1989 között is.

A két világháború között a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatából vált ki a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata. Trianon után a kalocsai nővérek Bácskában működő fiókházait⁹⁷ Budanovich Lajos (Lajčo Budanovič) püspök, bácskai apostoli kormányzó felterjesztésére a Szentszék 1930-ban függetlenítette a kalocsai anyaháztól. Ez a határozat 1941-ig volt érvényben, amikor a Szentszék ezeket a házakat ismét Kalocsához csatolta. A Szentszék a második világháború után a bácskai házakat 1960-ban pápai joghatóságú független tartománnyá,

---

⁹³ TÖRÖK József, 1990. 186-187.

⁹⁴ Az érdekszférák rendszerezése az iskolanővérek egyes kongregációin kívül más szerzetesközösségek között is tapasztalható. A különböző női rendek, amelyek hasonló szolgálatot végeztek, nemcsak az ország területét „osztották fel” egymás közt, de azon tanítványok körét is, akikkel foglalkoztak. A Sacre Coeur és az Angolkisasszonyok az előkelő és vagyonos osztály fiataljait nevelték, a Notre-Dame nővérek a polgárság lányaival foglalkoztak. Az iskolanővérek a középosztály alsó rétegét és a falusi lakosság gyermekeit tanították. A Jó Pásztor nővérek a társadalom peremére szorult fiatal lányokat nevelték, többek között javító-nevelő intézeteket tartottak fenn. A Salvator nővérek nagyobb falvakban árvaházakat és szociális otthonokat vezettek és ezek mellett nyitottak iskolát. Az Isteni Szeretet Leányai városi cseléd-lányokkal is foglalkoztak. ERDŐS István, 2015. 39.

⁹⁵ A fiókházak alapításának helyszínei függtek az egyházmegyék határaitól, illetve természetesen korreláltak az ország politikai határaival is. Az alapítások helyszínei, így az egyes társulatok jelenlétének súlypontjai tehát az idő során eltolódhattak. Jelenleg hiányoznak a három társulat működésének összehasonlítható vizsgálatára irányuló alapvető kutatások, így ezzel a témával jelen dolgozat sem foglalkozik részletesebben.

⁹⁶ Kiskunmajsán például 1894-ben a temesvári nővérek alapítottak zárdát, az ekkoriban szintén a váci egyházmegyéhez tartozó szomszédos városokban, Kiskunfélegyházán, illetve Kiskunhalason pedig a kalocsai iskolanővérek, az előbbi 1908-ban, az utóbbit 1922-ben. A kalocsai iskolanővérek működtek 1916 és 1923 között Pécsen, majd 1921-től Siklóson is, holott Pécsen már 1851-től folyamatosan jelen voltak a Notre Dame nővérek. A kalocsai iskolanővérek az 1910-es években három házat is nyitottak a Felvidéken, holott az igen messze esett működésük központjától.

⁹⁷ Trianon után a következő bácskai házak kerültek országhatáron kívülre (felsorolás az alapítás sorrendjében): Óbecse, Topolya, Szabadka, Bács, Újvidék, Temerin, Mohol, Zombor, Péterréve, Horgos, Hód-ság, Palánka, Magyarkanizsa, Ada, Szentfülöp, Martonos, Szentiván, Szenttamás, Őrszállás, Kúla.

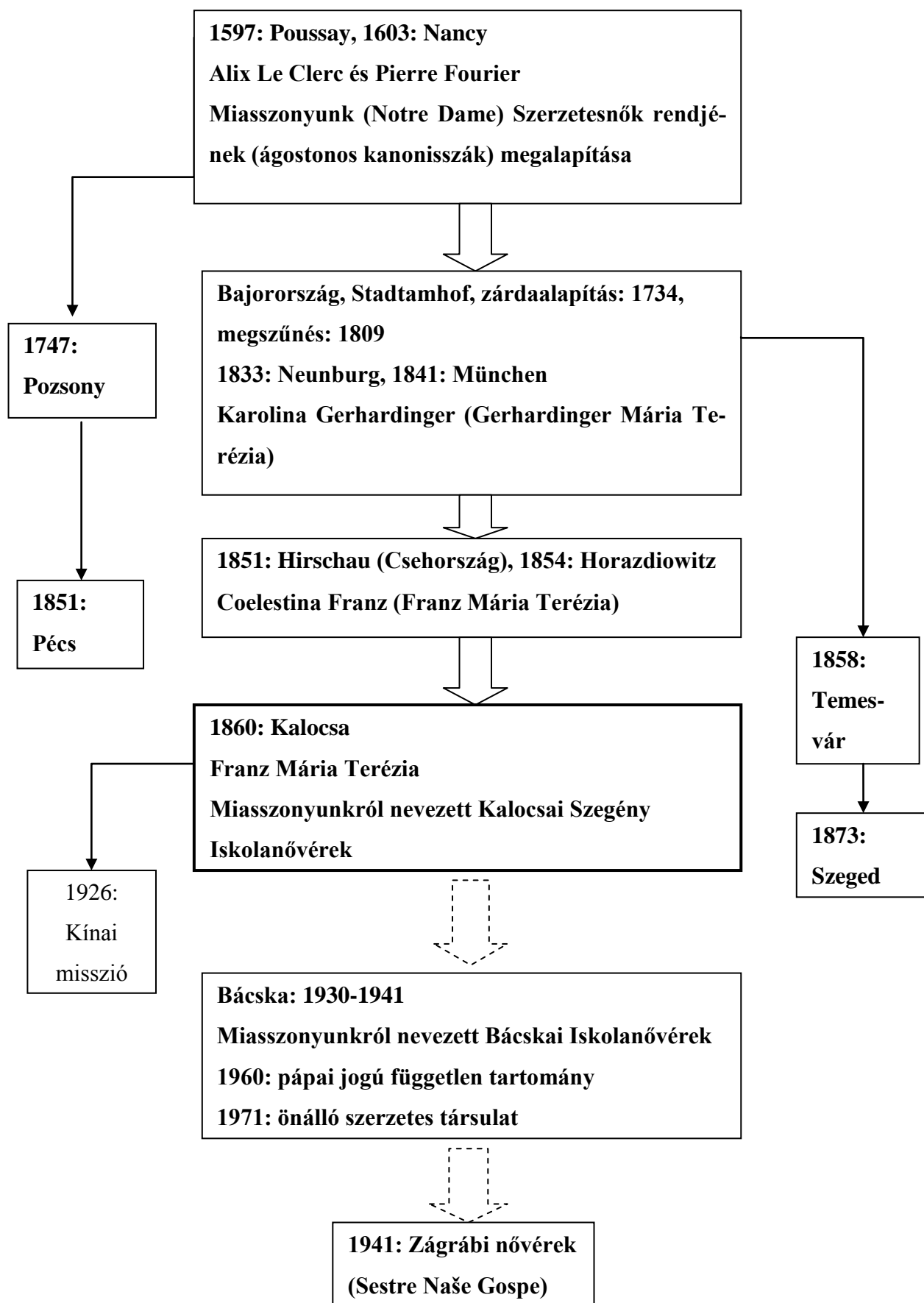
majd 1971-ben önálló szerzetes társulattá nyilvánította.⁹⁸ Mikor a Bácskai Iskolanővérek Társulata 1941-ben ismét egyesült a kalocsai anyaházzal, néhány szláv érzelmű nővér kivált a közösségből és zágrábi központtal létrehozták a Družba Sestara Nase Gospe társulatot. Az azonos magból kinövő Miasszonyunk-közösség tehát az évszázadok alatt főleg nemzetiségi és politikai, részben pedig egyházkormányzati okok miatt ágazott el ennyi irányban.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetestársulata „családfájának” vázlatos ismertetésekor külön szót kell ejteni a társulat kínai missziójáról. A kalocsai iskolanővérek – a magyar jezsuiták missziós munkáját segítve – 1926-ban kapcsolódtak be a pasztorációs tevékenységbe a Távols-Keleten. 1948-ig 26 nővér utazott Kínába, hozzájuk az idők során több bennszülött nővér is csatlakozott. 1946-ig öt missziós telepen működtek, ezek nagy részét azonban 1946-47-ben politikai okok miatt el kellett hagyniuk. Ezek után az európai származású nővérek Ausztráliába menekültek, Kínában csak a bennszülött nővérek maradtak. 1989-ben a kínai nővérek hírt adtak működésükről a Magyarországon ismét tevékenykedni kezdő kalocsai nővéreknek. A társulat azóta is teljes jogú tagjaiként tartja nyilván a kínai nővéreket.⁹⁹

---

⁹⁸ PUSKELY Mária, 1990. 166. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek átdolgozott szabályzatát a Szerzetesi Kongregáció 1988-ban hagyta jóvá. Munkaterületük: hitoktatás, lelkipásztori kisegítő szolgálat Bácska magyar lakossága körében. A kalocsai iskolanővérek bácskai házainak sorsáról a dolgozat külön fejezetei (I.8.2., II.5.1.) szólnak.

⁹⁹ BANGÓ Beáta, 2000. Melléklet. Kínai missziónk történetének vázlata. Kínában 1996-ban 33 kínai „kalocsai” iskolanővér tevékenykedett. A kínai misszió 1926 és 1946 közötti történetével jelen dolgozat külön fejezetekben (I.8.3., II.5.2.) foglalkozik.

1. ábra: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának „családfája”

I.2. A társulat megtelepedése Magyarországon

Kunszt József kalocsai érsek már régóta foglalkozott a gondolattal, hogy székvárosában nevelő- és tanítóintézetet létesít lányok számára.¹⁰⁰ Annál is inkább szükségesnek tűnt egy leányiskola, mivel ebben az időben az iskolaköteles korú gyermekeknek csak egy része járt iskolába, a mulasztók között pedig lényegesen magasabb volt a lányok aránya, mint a fiúké.¹⁰¹

1857-ben a Marienbadban pihenő Kunszt érsek megismerkedett a budweisi püspökkel, akinek egyházmegyéjében, Horazdiowitzban már sikerrel működött a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek anyaháza.¹⁰² Kunszt arra kérte a budweisi püspököt, hogy küldjön néhány iskolanővért a Kalocsán alapítandó zárdába.¹⁰³ A püspök továbbította Kunszt József kérését Franz Mária Terézia főnökasszonynak. Bár megemlítette a zárdaalapítással járó nehézségeket és jelezte a megfelelő munkaerő Csehországban is érezhető hiányát, mégis eleget kívánt tenni a kalocsai érsek kérésének, hogy „Magyarország is élvezhesse a leányifjúság vallás-erkölcsi nevelésének áldásait”.¹⁰⁴ Franz Mária Terézia főnöknő nem zárkózott el a kérés elől. A magyar nyelvismeret hiányából fakadó nehézségek legyőzésére azt a megoldást javasolta, hogy az érsek küldjön a horazdiowitzi anyaházba magyar jelöltnöket, hogy őket ott kiképezzék hivatásukra, s hogy a csehországi nővéreknek alkalmuk nyíljon a magyar nyelv tanulására.¹⁰⁵ Kunszt elfogadta a főnöknő ajánlatát, felhívására jelentkezett is öt magyar lány, akik 1858. július 30-án megérkeztek Horazdiowitzba.¹⁰⁶

Franz Mária Terézia 1858 nyarán főnöknő személyesen is találkozott Marienbadban Kunszt érsekkel. Mindketten pozitív benyomásokkal távoztak. Az érsek meghívta a főnöknőt a következő év őszére, hogy tekintse meg az épülő zárdát és templomot Kalocsán, amelyet a horazdiowitzi anyaház által benyújtott tervek, illetve igények figyelem-

---

¹⁰⁰ A korszakra általánosan jellemző, több egyházmegyében is megfigyelhető tendencia, hogy a katolikus egyház a keresztény szellemiségű nőnevelés előmozdítására számos új zárdaiskolát nyitott, egyrészt a már az országban lévő, másrészt pedig újonnan betelepített apácarendek segítségével. Kunszt érsek tehát követte ezt az országos irányzatot. KÉRI Katalin, 2018. 402.

¹⁰¹ NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin, 1969. 73.

¹⁰² FRANZ Mária Terézia, 1925. 42-43.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 5.

¹⁰³ Kunszt érsek levelét közli: FRANZ Mária Terézia, 1925. 44.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 5-6.

¹⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwester de Notre-Dame zu Kalocsa 1860-1869. 3-4.

¹⁰⁵ MNL BKML XII. 6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwester de Notre-Dame zu Kalocsa 1860-1869. 3-4.

¹⁰⁶ Az öt magyar lány neve: Császár Mária (Zombor), Dolberger Szibilla (Baja), László Teréz (Baja), Szűcs Katalin (Baja), Sallay Borbála (Baja). FRANZ Mária Terézia, 1925. 47.

bevételeivel készítettek.¹⁰⁷ Franz Mária Terézia 1859 szeptemberében látogatott Magyarországra. Kunszt ekkor nyilvánította ki először azon kívánságát, hogy a főnöknő maga kísérelje el majd a Magyarországra helyezett nővéreket és felvetette annak lehetőségét is, hogy a társulat székhelyét helyezték át Kalocsára, mivel a kongregáció itt is gyorsan terjeszkedhetne és „*tág teret találhatna üdvös működésére*”.¹⁰⁸

Ez idő alatt a magyar jelöltnők felkészültek és méltónak bizonyultak az újoncidő, a noviciátus megkezdésére, így – a szerzetesi szokásokkal ellentétben nem kellett az egy év leteltéig, őszig várniuk, – már 1860. május 22-én beöltözhettek.¹⁰⁹

Az 1860 nyarára elkészült kalocsai új zárdaépület ünnepélyes átadását Kunszt érsek szeptember elejére tűzte ki. Horazdiowitzból 1860. szeptember 3-án kelt útra tizenkét nővér – köztük maga a főnöknő és az öt magyar újoncnő –, illetve még három jelölt-nő,¹¹⁰ hogy átvegyék az első magyarországi iskolájukat. A nővérek szeptember 7-én érkeztek meg Kalocsára¹¹¹ és másnap, Szűz Mária születése ünnepén hallgathattak először misét az érsek által már korábban felszenteltetett zárda-templomban. A zárda ünnepélyes felszentelésére vasárnap, szeptember 9-én került sor. Kunszt érsek a nővérek számára, a kalocsai zárda örökös ellátása címén, kötvényekben százezer pengő forintos tőkét tett le.¹¹² A nővérek október 3-án kezdték meg mind a bentlakó, mind a bejáró növendékek tanítását.¹¹³ Az internátusban és a ház körüli munkában hamarosan jelentkezett azonban a megfelelő munkaerő hiánya. Ezért a főnöknő Csehországból kért segítséget, ahonnan decemberben meg is érkezett egy nővér négy jelölt-nő kíséretében, akik részben a tanításban, részben az egyéb teendők elvégzésében segédkeztek.

Franz Mária Terézia főnöknő szándéka szerint – miután 1860 őszén a Magyarországra disponált nővéreket Kalocsára kísérte, – egy év múlva visszatért volna Csehországba, ám ez végül nem így történt. Franz Mária Terézia ellenezte a társulat túl gyors terjeszkedését, amit a hirschau plébános, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek

¹⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860-1869. 5-8.

¹⁰⁸ MNL BKML XII. 6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860-1869. 5-8.

¹⁰⁹ MNL BKML XII. 6. Haus-Chronik des Klosters der Armen Schulschwestern de Notre-Dame zu Kalocsa 1860-1869. 9.; FRANZ Mária Terézia, 1925. 50., 53.

¹¹⁰ A Magyarországra utazók névsorát lásd még: FRANZ Mária Terézia, 1925. 53.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 14. Mivel a Magyarországra induló nővéreket maga a főnöknő is elkísérte, távolléte alatt – amely hosszabbra nyúlt, mint azt bárki is gondolhatta volna – általános helynöknő irányította a csehországi házak ügyeit. FRANZ Mária Terézia, 1925. 53.

¹¹¹ FRANZ Mária Terézia, 1925. 54.

¹¹² Az alapító okirat magyar nyelvű szövegét lásd: FRANZ Mária Terézia, 1925. 57-58. Ugyanezt az okiratot a Helytartótanács megerősítésével lásd: ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 15-17.

¹¹³ FRANZ Mária Terézia, 1925. 61.

társulatának csehországi meghonosítója igencsak szorgalmazott. Másrészt viszont ekkor indult a német anyanyelvűek elleni cseh mozgalom, így Franz Mária Terézia visszatérése Csehországba nem volt kívánatos. Mindezek következtében megkezdődtek a végleges elváláshoz szükséges intézkedések. A Kunszt érsek és a budweisi püspök között folyó tárgyalások eredményeként Kalocsa önálló, független anyaháza lett a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek szerzetes társulatának.¹¹⁴ A Csehországból hozott szabályokat Franz Mária Terézia általános főnöknő Kalocsán újra átdolgozta, 1865. január 15-én pedig Kunszt József érsek a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kalocsai anyaháza számára jóváhagyta azokat, ezzel egyszerű fogadalmas szerzetes társulatként megerősítette az intézményt.¹¹⁵ Franz Mária Terézia azonban a társulatnak szilárdabb alapot, állandó fennmaradást akart biztosítani, ezt pedig csak a szabályok pápai jóváhagyásával érthette el. A szentszéki jóváhagyás érdekében már 1865-ben történtek lépések, de az ügy Haynald Lajos¹¹⁶ érseksége alatt elakadt.¹¹⁷ Utóda, Császka György érseksége idején azonban XIII. Leó pápa 1903. január 12-én három évre megerősítette a szabályokat, az intézményt pedig mint egyszerű fogadalmas társulatot jóváhagyta. A szabályok végleges megerősítésére 1907. február 25-én került sor.¹¹⁸ Miután kiadták az új egyházi törvénykönyvet, a társulat szabályzatát ez alapján ismét át kellett dolgozni. Ezt a Szerzetesek Szent Kongregációja felülvizsgálta és 1930. január 2-án hagyta jóvá.¹¹⁹

¹¹⁴ FRANZ Mária Terézia, 1925. 66-67.

¹¹⁵ FRANZ Mária Terézia, 1925. 179.

¹¹⁶ Haynald Lajos (1816-1891) kalocsai érsek: 1867-1891. Szécsényben született, 1839-ben szentelték pappá. 1846-ban primási titkár, majd irodaigazgató. 1852-től 1863-ig erdélyi püspök. IX. Pius pápa 1864-ben karthagói címzetes érsekké nevezte ki. Rómában a rendkívüli ügyek kongregációjának tagja. Kalocsai érseksége idején több plébániát alapított, megszervezte az egyházmegye fő- és altanfelügyelőségeit. Nevéhez fűződik a kalocsai tanítónőképző létrejötte, árvaházakat alapított Kalocsán, Bácsban, Zomborban. Részt vett a kalocsai küsszeminárium létrehozásában. Keresztülvitte a Kalocsa-Kiskőrös szárnyvasút építését. 1871-ben részt vett az I. Vatikáni Zsinaton. 1879-ben bíborossá nevezték ki. Jelentős alapítványokkal és gyűjteményekkel támogatta a Magyar Nemzeti Múzeumot. Alapítványai és adományai meghaladták a 4 millió forintot. KFL VI.7. Nekrológ a Társulat jótévedőiről; MAGYAR Katolikus Lexikon IV. 661.

¹¹⁷ Franz Mária Terézia főnöknő nem szándékozott teret adni az egyházmegyei hatóságnak a társulat kormányzásába történő beavatkozásra. Haynald ezzel szemben személyesen és függetlenül kívánt intézkedni az egyházmegyeje területén működő kongregáció ügyeiben. Haynald érseksége idején (1867-1891) nem is került sor a társulat szabályzatának pápai jóváhagyására. FRANZ Mária Terézia, 1925. 184-185. Az érsek feltételezhetően kényelmi szempontból ragaszkodott a helyi igazgatáshoz, az egyházmegyei fennhatósághoz. Valószínűleg felfogása szerint a hagyományos férfi-női szerepeknek, az egyházi hierarchiában megszokott alá-fölrendeltségi viszonyoknak sem felelt volna meg egy önálló, a helyi egyházi vezetőtől viszonylag független női szerzetesi közösség. Azt azonban a nővérek maguk is elismerték, hogy „*csupán a kalocsai egyházmegye határain belül, tehát egyetlen főpásztor joghatósága alatt maradván, úgy a szerzetesi fegyelem következetes és szigorú fenntartása, mint a meggyökeresedett helyes nevelőtanítói eljárás*” tekintetében a lehető legjobb biztosítékot nyújthatták. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 56.

¹¹⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 189., 191-192.

¹¹⁹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai 1930. záradék.

1.3. A társulat szervezete és szabályai

A társulat szabályzata¹²⁰ a következőképpen határozta meg szerzetesközösség célját: *„A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának célja elsősorban és általánosságban Isten nagyobb dicsősége és az, hogy tagjai a szegénység, tisztaság és engedelmesség egyszerű fogadalmának s a Társulat saját szabályainak megtartása által megszentelődjenek. Másodsorban pedig és különösen célja a felebaráti szeretet gyakorlása a leányifjúság nevelése és tanítása által, a katolikus egyház szellemében és elvei szerint. Az ifjúság nevelése és tanítása céljából a Társulat magára vállal, vagy felállít leányok számára városokban és falvakban iskolákat, konviktusokat, árvaházakat, kiseddóvókat s egyéb tanító- és nevelő-intézeteket.”*¹²¹ A társulat Szűz Mária oltalma alá helyezkedett, a nővérek őt a szeplőtelen fogantatásának címe alatt különös pártfogójukként tisztelték, ami abban is megnyilvánult, hogy szerzetesi nevük¹²² elé mindannyian felvették a „Mária” nevet is.¹²³

A társulat tagjai szolgálatuk és munkájuk szerint két csoportot alkottak. Az iskolás nővérek, – más néven tanítónővérek, vagy karnővérek – feladatát képezte a különböző fokú oktatási intézményekben az ifjúság tanítása és nevelése. A társulat kormányzatában és vezetésében ők töltötték be a főbb tisztségeket. Annak érdekében, hogy az iskolás nővérek könnyebben áldozhassák idejüket és minden tehetségüket az ifjúság nevelésére és tanítására – amely a társulat elsődleges feladatának számított –, a házimunkát más nővéreknek kellett végezniük. A házi nővérek, vagy más néven laikus nővérek a ház körüli teendőket – a mosást, főzést, kenyérsütést, bevásárlást, betegápolást, állatok gondozását, kertészkedést, takarítást; illetve a bentlakó növendékek étkeztetését, ruhátá-

---

¹²⁰ A társulat 1930-as szabályzatából csupán a dolgozat és a felhasznált források szempontjából fontos, a későbbiekben még szerepet játszó részeket emeltem ki. A korábbi szabályzatok közül egy 1859-ből származó német nyelvű, valamint 1903-ból származó latin és magyar nyelvű szabályzat áll rendelkezésre. Feltételezhetően az az 1859-es szabályzat, melyet a nővérek Csehországból hoztak magukkal, szolgálhatta alapul a Kunszt érsek által 1865-ben jóváhagyott szabályzat számára.

¹²¹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 1-3. pontok.

¹²² A társulat tagjai – több magyarországi női szerzetesközösséghez hasonlóan – a beöltözéskor elhagyták eredeti keresztnévüket és új, szerzetesi nevet kaptak. Ez a rítus – azaz a világi ruha és a világi név elhagyása, majd helyette szerzetesi ruha és szerzetesi név felvétele – azt szimbolizálta, hogy a szerzetes nem ragaszkodhat semmihez, még saját nevéhez sem ezen a világon, hogy teljesen Istené lehessen. A szerzetesi hivatás kiemeli az embert a vér szerinti családjából és az egyházon belül belehelyezi egy nagyobb, teljesebb közösségbe. Az új, szerzetesi élet megkezdését az új név felvétele is megerősítette. A szerzetesi név lehetett egy női szent neve (például: Apollónia, Bernadetta, Borbála), vagy egy férfi szent nevének nőiesített alakja (például: Augusztina, Jozefa, Jakobina), vagy egy hittitok névvé alakított formája (például: Eucharisztika, Expiatrix), esetleg egy pozitív jelentésű latin szó névvé változtatva (például: Grácia, Juszticia, Blandina). A témához részletesen lásd: BANGÓ Beáta, 1997.

¹²³ Írásban ez gyakran csak „M.”-nek rövidítve jelent meg.

rának karbantartását – látták el. Fogadalomtétel után már nem lehetett átlépni egyik csoportból a másikba.¹²⁴ A nővérek ilyen munkamegosztása lehetővé tette, hogy az oktatási intézmények működtetésén kívül másféle szolgálatba – például a kalocsai érseki kastély háztartásának vezetésébe – is bekapcsolódjanak, ezáltal még szélesebb feladatkört tudjanak ellátni.

A társulatba csak azokat a jelentkezőket vették fel, akik „*természetfölötti okból származó igaz hivatással*” bírtak, egészségesek voltak és nem állt törvényi akadály belépésük útjába.¹²⁵ Nem vehették fel a Kalocsai Iskolanővérek társulatába azt, aki nem a katolikus felekezethez tartozott, aki még nem töltötte be a tizenötödik életévét, aki házasság kötelékében élt, akit más társulathoz szerzetesi fogadalom kötött, akit adósság vagy számadási kötelezettség terhelt, vagy akinek idős, szükségben élő szüleit kellett segítenie.¹²⁶

Azokat a fiatal, tizenhárom-tizennégy éves lányokat, akik indíttatást éreztek magukban a szerzetesi hivatásra és felvételüket kérték a társulatba, de még nem léphettek a jelöltnők – azaz a posztulánsok – közé¹²⁷, aspiránsoknak nevezték és különös gondot fordítottak nevelésükre.

A jelöltnők próbaideje egy évig, vagy legalább hat teljes hónapig tartott, ami arra szolgált, hogy mind a jelöltnő, mind pedig a társulat meggyőződhessen, hogy alkalmas-e a leendő szerzetesnő a zárjai életre. Az egy évi próbaidő alatt a jelöltnők az újoncnőkhöz hasonló fegyelemben, egy felügyelő nővér irányítása alatt éltek.¹²⁸ Ennek letelte után ölthette magára a jelöltnő a társulat szerzetesi ruháját, ekkor kapott szerzetesi nevet. A beöltözéssel kezdődött az egy éves újoncidő (noviciátus), amit az újoncmesternő vezetése alatt, a Szentszék által elismert újoncházak valamelyikében a lelki képzéssel, a szabályok tanulmányozásával, a fogadalmas szerzetesi életre való felkészüléssel kellett eltölteni. Az egy éves újoncidő alatt az újoncnőket nem alkalmazták sem iskolákban, sem egyéb munkáknál,¹²⁹ külön engedély nélkül nem is érintkezhetek

---

¹²⁴ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 6-8. pontok.

¹²⁵ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 10. pont.

¹²⁶ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 12-13. pontok. Az 1903-as Szabályzat ennél szigorúbb feltételeket támasztott: a jelentkező nem lehet harminc évnél idősebb, nem lehet törvénytelen származású, nem lehet özvegy. A fenti és ezen körülmények fennforgása esetén az Apostoli Szentszék felmentésére volt szükség. MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai 1903. 12. pont.

¹²⁷ Jelöltnőnek csak a 16. életévüket betöltött lányokat vették fel.

¹²⁸ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 14-17. pontok.

¹²⁹ Az iskolás újoncnők közül néhányan kivételes és nagyon indokolt esetben – a Szentszék engedélyével – minimális heti óraszámú tanítással is foglalkozhattak. MNL BKML XII. 6. Engedélyek.

a fogadalmas nővérekkel.¹³⁰ Mikor az újoncnő letette a fogadalmakat, a társulat rendes tagjává vált.¹³¹

A szegénység, tisztaság és engedelmesség egyszerű fogadalmát a társulat tagjai első-, másod- és harmadízben csak egy évre, ezek után pedig három évre tették le. Az ideiglenes fogadalmak hat éve után örökös fogadalmat tehettek, ha arra méltónak bizonyultak.¹³² Ha valakit még kötöttek az ideiglenes fogadalmak, illetve már letette az örökös fogadalmat és ki akart lépni a társulattól, akkor ehhez az Apostoli Szentszék engedélyét kellett kérnie. Ha valaki a fogadalmak alóli fölmentés nélkül lépett ki, akkor egyházjogilag nem tekintették őt a kötelmeitől felszabadítottnak, és soha nem vehették vissza a társulatba. Azokat, akik fogadalmuk idejének letelte után, vagy pedig a Szentszéktől nyert felmentéssel léptek ki, az általános főnöknő később visszafogadhatta, de csak kormányzótanácsának meghallgatásával és a Szentszék jóváhagyásával.¹³³

A legfőbb tekintély a társulatban az általános – generális – főnöknőt és az ő tanácsát, azaz a kormányzótanácsot illette meg, rendkívüli esetben pedig az általános káptalant.¹³⁴ Az általános káptalant akkor hívták össze, ha általános választásokat kellett tartani, vagyis ha az általános főnöknő hivatalviselési ideje lejárt, illetve ha meghalt, lemondott, vagy letették tisztéből. Az általános főnöknő hivatala hat évre szólt, ezért a rendes káptalant hat évente mindenképpen össze kellett hívni.¹³⁵ A káptalanban a szükséges választásokat bonyolították le, illetve az egész társulat fontosabb ügyeiről tárgyal-

---

¹³⁰ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 20-36. pontok.

¹³¹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 50. pont.

¹³² MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 44-45. pontok.

¹³³ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 52-53. pontok. Így vették vissza például Flögl Mária Celeszta örökfogadalmas nővért, aki 1932-ben átlépett a Szűz Mária Látogatásáról nevezett (Vizitációs) Rendbe. A nővér Érden, ebben az új közösségben sem gyakorolhatta azt a kontemplatív életmódot, amelyre vágyott, így kérelmezte, hogy vegyék vissza a kalocsai iskolanővérek közé. A kormányzótanács jóváhagyta kérését. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. augusztus 21.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. Piller Mária Heliodóra nővért, aki ideiglenes fogadalmainak letelte után lépett ki a társulattól, azonban még ugyanabban az évben vissza kívánt térni a szerzetesközösségbe, szintén visszafogadta a társulat vezetősége. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1921. november 27.

¹³⁴ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 163. pont.

¹³⁵ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 165-167. pontok. Az első káptalani ülésre 1903-ban, a társulat pápai jóváhagyása után került sor. A következőre hat év múlva, 1909-ben. Az első általános főnöknő, Franz Terézia halála miatt 1911-ben is összeült a káptalan, ekkor választották meg a második általános főnöknőt, Bleilőb Mária Bernárdát, akit az 1917-es káptalan megerősített tiszttségében. Az elcsalt területekkel, főleg Bácskával való nehéz kapcsolattartás miatt halasztódott el a következő káptalan 1924-re. A hat év múlva esedékes ülést rendben megtartották. 1933-ban ismét generális főnöknő választása miatt gyűltek egybe a káptalan tagjai, ugyanis tovább már nem lehetett meghosszabbítani Bleilőb Mária Bernárda nővér főnöknőségét. A harmadik generális főnöknő Vojnich Mária Aquina lett, akit a hat év múlva esedékes káptalanon megerősítettek hivatalában. A következő ülést 1945-ben kellett volna tartani, de a második világháború miatt 1947-re halasztották. Ekkor választották meg generális főnöknőnek Bali Mária Ildefonsa nővért.

tak.¹³⁶ A káptalanba meghívást kapott az általános főnöknő, az ő tanácsosnői, az általános titkárnő, az általános gondnoknő, azon házak főnöknői, amelyekben legalább tizenkét iskolás nővér tevékenykedett, valamint egy-egy küldött, akiket e házak örökfogadalmas nővérei közül választottak. A kisebb házakat kerületekbe osztották úgy, hogy együttesen legalább tizenkét iskolás nővérral rendelkezzenek. Az egy kerületbe tartozók választottak maguk közül egy házfőnöknőt és egy örökfogadalmas küldöttet a káptalanba. A társulat tartományokra osztása esetén a tartományi főnöknőn kívül még két tartományi küldöttnak is részt kellett venni a káptalanon. A választójog minden nővért megilletett, a választhatóság joga azonban csak az örökfogadalmasokra vonatkozott. A káptalan akkor számított határozatképesnek, ha azon a küldötteknek legalább kétharmada jelen tudott lenni.¹³⁷

Általános főnöknőnek csak olyan nővért lehetett választani, aki betöltötte negyvenedik életévét, legalább öt éve a társulat örökfogadalmas tagjai közé tartozott és törvényes házasságból származott.¹³⁸ Az általános, vagy generális főnöknő – akit Tisztelendő Anyának szólítottak – kormányozta és igazgatta az egész társulatot, tanácsosnőivel együtt Kalocsán, az anyaházban lakott. Jogában állt kiosztani a hivatalokat, a nővéreket egyik házból a másikba helyezni. Az általános főnöknő maga, vagy akadályoztatása esetén más, erre kirendelt nővér útján – egy társnővér kíséretében – három évente, vagy szükség esetén többször is, meglátogatta a társulat összes házat. Ezt hívták kötelező vizitációnak, vagy hivatalos látogatásnak. Az általános főnöknő nem lehetett egyúttal helyi főnöknő is.¹³⁹ A káptalan választotta meg a négy tanácsosnőt, az általános, vagy társulati titkárnőt és az általános, vagy társulati gondnoknőt is.¹⁴⁰ Közülük egyik sem lehetett 35 évesnél fiatalabb, s mindannyiuknak örökfogadalmasnak kellett lenniük. A vezető testület tagjai között nem lehetett szoros rokoni kötelék, testvéreket, vagy unoka-testvéreket nem választhattak meg.¹⁴¹ A tanácsosnők közül az a nővér, akit elsőként

---

¹³⁶ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 168. pont.

¹³⁷ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 172-181. pontok.

¹³⁸ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 189. pont.

¹³⁹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 208-214., 222. pontok.

¹⁴⁰ Az 1903-as első általános káptalanon megválasztott tanácsban nagy szerephez jutottak a még élő, egykori alapító nővérek. Tehát Franz Mária Terézia generális főnöknő mellé régi, kipróbált „harcostársakat” választottak. A tanács összetétele a későbbiekben is hasonló módon alakult. A fiatalabbak fokozatosan, lassú ütemben vették át a stafétát az idősebb nővérektől. A tanácsba való bekerülés egyfajta karrierlehetőséget is jelentett a nővérek számára. Ahogy később, az I.5. fejezetben kiderül, minden későbbi generális főnöknő először tanácsosnőként kezdte. Vojnich Mária Aquina nővér például a negyedik tanácsosnői tisztségből indulva lépett mindig előrébb a ranglétrán. Ez a gyakorlat egyaránt szolgálta az „utánpótlás” kinevelését és az ügyek folyamatos továbbvitelét.

¹⁴¹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 194-195. pontok. A kormányzótanács ügyelt rá, hogy közeli rokonok ne kapjanak túl sok vezetői tisztséget. Faddy Mária Klarissza nővér neve 1927-ben és

választottak meg, lett az általános főnöknő helynöknője, helyettese.¹⁴² A fent megnevezett személyek alkották az általános főnöknő tanácsát. A kormányzótanács az alábbi esetekben bírt döntési jogkörrel: új fiókházak felállítása, meglévő intézmények megszüntetése, helyi főnöknők, újoncmesternők kinevezése, a jelöltnőknek beöltözésre és az újoncnőknek fogadalomtételre bocsátása, társulati tagok elbocsátása, szerződés-kötés a társulat nevében, ingatlanok elidegenítése és elzálogosítása, általános látogatók kinevezése, általános káptalan helyének meghatározása.¹⁴³ A tanács általában havonta egyszer ült össze, de az általános főnöknő olyan gyakran hívhatta össze azt, ahogy a társulat ügyei megkívánták.¹⁴⁴ A tanácsosnőknek az általános főnöknővel együtt az anyaházban kellett lakniuk, ketten közülük azonban lakhattak más fiókházban is, ahonnan szükség esetén könnyen megjelenhettek a tanácsban. A tanácsosnők nem lehettek egyúttal házfőnöknők is.¹⁴⁵

Az általános főnöknő eleinte minden harmadik évben, később minden ötödik évben jelentést küldött az Apostoli Szentszéknek a társulat fegyelmi, személyzeti és gazdasági állapotáról (relatio triennalis, relatio quinquennalis).¹⁴⁶

Az általános titkárnő feladatai közé tartozott a társulat történetére és igazgatására vonatkozó minden okmány és ügyirat megőrzése, társulati levéltárba helyezése, a tanácsülési jegyzőkönyvek vezetése, valamint a társulati levelezés intézése.¹⁴⁷ Az általános gondnoknő kezelte a társulat minden ingó és ingatlan vagyonát, vezette a társulat és az egyes házak vagyoni állapotáról szóló kimutatásokat, amelyről félévente beszámolni tartozott a tanácsnak. Ő kezelte a fiókházak által befizetett ún. fejkvótát, minden ház tartozott ugyanis évente minden nővére után annyi magyar aranykoronát beszolgáltatni a társulat pénztárába a társulat általános szükségleteinek fedezésére, amennyit az általá-

---

1933-ban is felmerült, mint a siklósi ház főnöknői tisztjének lehetséges várományosa. Azért nem személyre esett a választás, mert ugyanebben az időben két édestestvére, Faddy Mária Augusztina és Faddy Mária Tiburcia is vezető tisztséget töltött be. Előbbi a kiskunfélegyházi zárda főnöknője, majd Kalocsán általános tanácsosnő volt, utóbbi Kalocsán, illetve Vecsésen működött házfőnöknőként. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1927. július 6.; 1933. július 17.; MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház törzskönyve 1948/49.

¹⁴² MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 194-198. pontok.

¹⁴³ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 228. pont.

¹⁴⁴ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 231. pont.

¹⁴⁵ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 233-236. pontok. A szabályokkal ellentétes módon, de a társulat érdekeit szem előtt tartva, 1936-ban az egyik általános tanácsosnőt, Bali Mária Ildefonsát neveztek ki a bajai fiókház igazgató-főnöknőjévé, miközben megtartotta tanácsosnői tisztségét is. Az Apostoli Szentszék jóváhagyta a döntést, engedélyezte a – társulat vezetősége szerint szükséges – tisztség-halmozást. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1936. július 3., szeptember 26.

¹⁴⁶ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 219. pont. Ezek a jelentések igen sok hasznos és jól felhasználható statisztikai adatot tartalmaznak a társulat működésére vonatkozóan. Mivel az itt közölt adatok a Szentszék számára készültek, hivatalosnak fogadhatók el.

¹⁴⁷ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 238-239. pontok.

nos káptalan meghatározott.¹⁴⁸

Az általános főnöknőn kívül természetesen minden püspöknek jogában állt a saját egyházmegyéje területén működő, a társulathoz tartozó templomot, házi kápolnát, nyilvános imaházat, sekrestyét megvizsgálni, illetve ezekkel kapcsolatban intézkedni.¹⁴⁹

A fiókházak főnöknőit az általános főnöknő – tanácsának beleegyezésével – három évre nevezte ki, ezt a tisztséget ugyanazon ház élén csak egyszer, újabb három évre lehetett meghosszabbítani.¹⁵⁰ Házfőnöknő csak örökfogadalmas iskolás nővér lehetett. A házfőnöknőt a rábízott zárda kormányzásában két tanácsosnő segítette, a ház javait, ingóságait és ingatlanjait a helyi gondnoknő kezelte.¹⁵¹ A fiókházak vezető tisztségviselői is ugyanúgy tartottak tanácsulást, ahogy a társulat vezetői, ezekről az ülésekről is készült jegyzőkönyv.

A nővérek a következő szerzetesi öltözéket viselték: földig érő fekete gyapjúruha (habitus), a derékon fekete gyapjú övvel, hideg időben fekete palást. Az iskolás nővérek fejét fekete gyapjúfátyol, a házi nővérekét és az újoncnőkéét fehér vászonfátyol fedte, ám házon kívül fejüket még egy vékonyabb fátlyallal borították be. Övükön bal oldalt, ahol az öv két vége is csüngött, rózsafüzért hordtak. A fogadalmas nővérek jobb kezükön feszülettel díszített ezüstgyűrűt viselhettek.¹⁵²

A társulat tagjai a szerzetbe lépés alkalmával hozományt vittek magukkal, az iskolás nővérek ötszáz magyar aranykoronát, a házi nővérek háromszázat, vagy ennek mindenkori értékét.¹⁵³ A hozomány összegének elengedését vagy mérséklését az általános fő-

---

¹⁴⁸ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 240-250. pontok. A fejkvóta 1944-1946 között minden ház bevételének 11%-át tette ki.

¹⁴⁹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 216. pont.

¹⁵⁰ Kivételesen esetekben a Szerzetesek Szent Kongregációja felmentést adott a szabályzat ezen pontja alól. Ez történt 1928-ban a ceglédi fiókház esetében is. Az 1922 óta főnöknői hivatalban lévő Leberl Mária Pia nővérnek lejárt a második trienniuma is, éppen akkor, mikor a főleg reformátusok lakta Cegléden sikerült felvirágoztatni a társulat fiókházát. Ekkorra vált aktuálissá a polgári iskola bevezetése, illetve a zárda építkezési munkálatokba fogott. A társulat – a városi katolikus elöljárók határozott kívánságára – azzal a kéréssel fordult az Apostoli Szentszékhez, hogy a különleges körülményekre tekintettel, Pia nővér újabb három évig a ceglédi ház főnöknője maradjon. A Szentszék hozzájárult a nővér harmadik trienniumra történő kinevezéséhez. Ez az eljárás azonban szinte egyedülállónak minősült a társulat történetében. Ehhez hasonló eset csak a kínai missziónál fordult elő, mikor Hirmann Mária Margit missziós nővér részére kérvényezték meg a főnöknői tisztség viselését a harmadik trienniumra is. A főnöknők hivatali idejének csupán egy-egy évvel történő meghosszabbítása azonban viszonylag többször előfordult, 1946-ban például kétszer: a szegedi és a polgári zárdák esetében. MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1928. május 3., 11., 29-30., 1931. június 7., 25.; MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés 1937., 1947.

¹⁵¹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 282-285., 290. pontok.

¹⁵² MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 18-19. pontok.

¹⁵³ A második világháború utáni hiperinfláció miatt a hozomány értékét terményben adták meg: az iskolás nővéreknek 6 és fél, a házi nővéreknek 3 és fél mázsa búzát, illetve annak árát kellett beszoigáltatni. A forint bevezetése után a hozomány összegét 500 és 300 forintban határozták meg. MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1946. április 27., 1947. február 20.

nőknő csak az Apostoli Szentszék engedélyével eszközölhette.¹⁵⁴ A nővérek hozományát első fogadalmuk után az általános főnöknő, tanácsosainak hozzájárulásával és a helyi püspök előzetes beleegyezésével, az általuk megengedett módon, „*biztosan és gyümölcsözőleg*” volt köteles elhelyezni. Az adott nővér életében ezt nem lehetett felhasználni, még építésre, vagy adósságtörlesztésre sem.¹⁵⁵ Egy nővér kilépése vagy elbocsátása esetén a hozományát visszakapta, de annak kamatai nélkül. A nővér halála után a hozomány a társulatra szállt.¹⁵⁶

A nővérek a fogadalmak letétele után bármit szereztek saját tevékenységükkel, azt nem tarthatták meg maguknak, hanem mindent a társulat vagy a ház közös hasznára a közvagyonhoz kellett csatolni. A bútor és az élelem nemcsak névleg, de ténylegesen is közös tulajdonnak számított a társulatban.¹⁵⁷ A nővérek – a társulat nevéből is adódóan – szegénységre törekedtek, ezért minden fölösleget a társulat terjeszkedésére, az irgalmasság cselekedeteire és szegény lányok nevelésére és tanítására fordítottak.¹⁵⁸

A nővérek naponta hallgattak szentmisét, hetente legalább egyszer gyóntak. A gyónatókat a püspök nevezte ki a maga egyházmegyéjének zárdái számára, de a nővéreknek

---

¹⁵⁴ A hozomány mértéke nem jelenthetett akadályt a belépni szándékozók számára, hiszen nagyon sok esetben kérvényezték a hozomány elengedését. Ahogy az 1903-as általános káptalan határozata fogalmazott: „*Mégis nem volna tanácsos a valóban szegény, de jó viseletű, tehetséges és alkalmas kérelmezőket visszautasítani, mert így jó tagoktól fosztaná meg magát a Társulat. Ilyenekért folyamodni kell Rómába a hozomány elengedéséért.*” A kalocsai érsek az Apostoli Szentszéktől rendszeresen kapott felhatalmazást arra, hogy felmentést adjon a hozomány befizetésének kötelezettsége alól azon jelöltnők részére, akik arra rászorultak. Az 1912-es, Szentszékhez beküldött jelentés szerint három év alatt 33 fő mentesült a hozomány befizetésének kötelezettsége alól. Az újabb három éves időszak alatt ez a szám 45 volt, 1918-ban pedig 50 ilyen esetről számoltak be. Kilenc év alatt tehát összesen 128 főnek nem kellett hozományt fizetnie, ez a szám az ugyanezen idő alatt a szerzetesközösségbe belépett 437 főnek közel 30%-a. A hozományok elengedésének mértéke a következő időszakban is hasonló módon alakult, 1947-ig átlagban a belépők 33%-ától nem kértek hozományt (844 belépő közül 279 fő nem fizetett). Arra is nyílt lehetőség, hogy a szülők néhány évi haladékot kapjanak a hozomány befizetésére. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1931. május 19. KFL I.1.a. Beöltözés, fogadalom. A generális főnöknő 557/1904. számú, 1904. június 16-án; 185/1906. számú, 1906. július 9-én; 312/1911. számú 1911. július 3-án kelt levelei a kalocsai érsekhez.

¹⁵⁵ Különleges engedéllyel mód nyílt arra, hogy a hozományalapot építésre is igénybe lehessen venni. A nővérek előljárósága a Tanácsköztársaság idején tapasztalható egyházüldözés kapcsán, felkészülve az esetleges szétszórásra, így nyilatkozott: „*Miután a testvérek hozományát beépítettük anyaházunkba és a szanatóriumba, azt egyelőre még nem kaphatják vissza a testvérek, de lépéseket teszünk, hogy a Tanácsköztársaság a házak kommunizálása fejében a beépített hozományt, mint magántulajdont, visszafizesse.*” MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. május 3. Később gondoskodtak a hozományalap pótlásáról, de 1933-ban ismét ehhez a tőkéhez kellett nyúlniuk a Szent Szív Otthon kibővítése miatt. Ekkor a Szerzetesek Szent Kongregációja engedélyezte, hogy a kívánt összeget építésre használják, de kötelezte a társulatot, hogy a felvett összeget évi részletekben kamatmentesen törlesszék vissza a hozományalapba. Előírta továbbá, hogy ha valamelyik nővér, akinek a hozományát a társulat ilyen módon felhasználta, bármilyen okból kilépne a szerzetesközösségből, annak hozományát a társulat teljes egészében fizesse vissza. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1933. november 1.

¹⁵⁶ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 37-43. pontok.

¹⁵⁷ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 69-70. pontok.

¹⁵⁸ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 72. pont.

lehetőségük nyílt rendkívüli gyóntatóknál is elvégezni a szentgyónást.¹⁵⁹ A társulat minden házának temploma vagy kápolnája számára a helyi főnöknő megszerezte az illetékes püspök engedélyét, hogy ott az Oltáriszentséget őrizhessék. A zárda napi ajtossági gyakorlatain minden rendű és rangú nővér részt vett.¹⁶⁰

A társulat minden házához tartozott egy, a többitől elzárt rész – a klauzúra –, amelyben csakis a nővérek tartózkodhattak, ide senki mást nem engedtek be.¹⁶¹ Ha egy nővér bármilyen okból – például: orvosi vizsgálat céljából – kiment a zárdából, akkor mindig egy másik nővérnek kellett elkísérnie. Vendégeket is általában társnő jelenlétében fogadtak.¹⁶² Társulati házon kívül csak nagyon indokolt esetben élhetett egy nővér, hat hónapnál hosszabb ilyen tartózkodáshoz pedig az Apostoli Szentszék külön engedélye kellett.¹⁶³ A nővérek csak akkor érintkezhettek világiakkal és csak akkor utazhattak, ha a tanítás, nevelés, gazdasági vagy egyéb nyomós ok ezt indokolta tette.¹⁶⁴ Naplementekor a ház kapuit be kellett zárni, a kulcsot pedig lefekvés előtt a főnöknőnek kellett átadni.¹⁶⁵ Ebéd és vacsora alatt rendszerint felolvasást tartottak valamely jámbor könyvből.¹⁶⁶

A társulatot tartományokra felosztani, a már meglévőket egyesíteni, vagy másként beosztani, új tartományokat létesíteni, vagy meglévőket megszüntetni egyedül az Apostoli Szentszéknek állt jogában.¹⁶⁷ A tartományi főnöknőt az általános főnöknő nevezhette ki, tanácsának egyetértésével, három évre. A tartomány kormányzása és a vagyonkezelés ugyanazon szabályok szerint történhetett, mint az egész társulat esetében, de az általános főnöknőtől és tanácsától való függésben. A tartományi főnöknő új házat csakis tanácsa hozzájárulásával, az általános főnöknő és tanácsa előzetes beleegyezésével és a helyi püspök írásbeli engedélyével állíthatott fel.¹⁶⁸ A társulat 1860-1946 közötti története folyamán – bár Bácska és Kína esetében felmerült a lehetősége – nem került sor önálló tartomány felállítására.

Az engedelmesség fogadalmának értelmében a szerzetesnővérek szolgálati helyéről

---

¹⁵⁹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 83-98., 102. pontok.

¹⁶⁰ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 106-107. pontok.

¹⁶¹ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 23. pont.

¹⁶² MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 125-127. pontok.

¹⁶³ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 128. pont.

¹⁶⁴ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 130. pont.

¹⁶⁵ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 134. pont.

¹⁶⁶ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 139. pont.

¹⁶⁷ A társulat tartományokra való felosztásáról szóló rész csak később került be a szabályok közé, annak szentszéki jóváhagyása csak 1930-ban történt meg. A hosszú ideig húzódó jóváhagyásból sok bonyodalom származott a bácskai házak elszakadása idején. Erről részletesen lásd a I.8.2. fejezetet.

¹⁶⁸ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 257-270. pontok.

az előjárók döntöttek. Elsősorban az illető nővér képzettsége határozta meg munkakörét. A társulat általában hiányt szenvedett magasan képzett munkaerőből, így előfordult, hogy egy-egy nővér a végzettségénél magasabb szintű diplomát igénylő állást is betöltött. Például egy polgári iskolai tanítónői okleveles nővért polgári iskolába, esetleg tanítónőképzőbe osztottak be, de soha nem elemi iskolába, vagyis soha nem a végzettségénél alacsonyabb szintre. Azt viszont nem szabhatta meg egy nővér sem, hogy a társulat melyik iskolájában szeretne tanítani. Oda helyezték, ahol éppen szükség volt a munkájára. A házi nővérek esetében is hasonlóan alakult a munkakörök betöltése. Dispozícióra, vagyis egy-egy nővér áthelyezésére elsősorban a társulat érdekében, azaz az elsődlegesnek tekintett tanítási, nevelési munkák zavartalan biztosítása miatt került sor. De előfordult az is, hogy egy-egy fiókháznál kialakult személyi problémákat dispozícióval oldottak meg.

A társulat vezetése a házfőnöknők kiválasztásánál is körültekintően járt el. Az a főnöknő, aki már egy nagyobb zárda vezetésével bizonyította rátermettségét, legközelebb jó eséllyel került egy másik, hasonló méretű, vagy még népesebb fiókház élére.

I.4. A társulat elterjedése

Kunszt József érsek már kezdetől, a társulat letelepítése óta azt tervezte, hogy a nővérek ne csak Kalocsán vezessenek iskolákat, hanem az egyházmegye más településein is.¹⁶⁹ A nővérek teljesítették is alapítójuk ezirányú kívánságát, néhány évvel Magyarországra való megérkezésük után sorra nyitották meg intézményeiket a kalocsai egyházmegyében, majd – miután a társulat pápai jogúvá vált – annak határain túl is.

A földrajzi terjeszkedés előfeltétele volt azonban az iskolanővérek társulatának megerősödése, a nővérek létszámának fokozatos emelkedése. Ahhoz, hogy a nővérek új fiókházakat tudjanak nyitni, vagy több növendéket tudjanak tanítani, több szerzetesnővérre volt szükség. Az 1860-as kalocsai megtelepedéstől kezdődően folyamatosan jelentkeztek a társulati élet után vágyódó új belépők, akik jelöltnői, majd újoncnői idejük leteltével munkába is álltak. Mivel egy-egy település lakosság száma néhány év alatt nem emelkedett jelentősen, így a nővérek gondjaira bízott lányok száma sem változott számottevő mértékben. Ennek következtében az egyre gyarapodó szerzetesi közösségnek két módon nyílt lehetősége a terjeszkedésre. Az egyik eshetőség szerint a meglévő zárdaiskolákat új típusú oktatási intézményekkel bővítették ki, ezzel az iskolanővérek működési körébe addig nem tartozó gyermekek felé nyitottak. Ezt a módszert követték azokon a településeken, ahol már meglévő intézményük – például elemi iskola – mellé óvodát is nyitottak.¹⁷⁰ A gyarapodó nővérlétszám foglalkoztatásának másik alternatívája volt, hogy új településeken kerestek munkalehetőséget. Mivel az egyházmegyében lakossági igény jelentkezett a nővérek munkája iránt, így csupán a társulat létszámadottságától függött, hogy a megmutatkozó közösségi akaratot milyen ütemben tudták kielégíteni. Mivel a társulat – a szerzetesi élet maradéktalan megtartása miatt – szabályozta, hogy hány fővel lehet új fiókházat létrehozni,¹⁷¹ csak akkor kerülhetett sor újabb alapításokra, amikor a nővérek elegendő számban álltak rendelkezésre. A nővérek és újoncnők létszáma 1868-ra harminc főre nőtt, ekkor alapították első fiókházukat, Óbecsén.

A nővérek létszámába a legtöbb esetben beszámították az újoncnőket is, holott a noviciátus alatt ők csak a szerzetesi életre való felkészüléssel foglalkoztak még, a tanítónő végzettségük sem taníthattak. A jelöltnők – posztulánsok – azonban végezhettek képzésüknek megfelelő

---

¹⁶⁹ Az érsek másik, kevésbé hangsúlyozott célja a soknemzetiségű egyházmegyében a magyarosítás előmozdítása volt, amelyet az alapfokú oktatáson keresztül az iskolanővérek segítségével kívánt megvalósítani. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

¹⁷⁰ Így történt ez például Óbecsén vagy Topolyán is.

¹⁷¹ Fiókházat elvileg öt fővel lehetett alapítani, de kivételes esetekben előfordult, hogy 3-4 fős közösség alkotott egy szerzetesi közösséget.

munkát, létszámukat ugyanakkor általában a zárda személyzetéhez sorolták.

A következő két diagram a kalocsai nővérek társulatának nővérlétszám-változásait mutatja 1860 és 1947 között.¹⁷² Az elsőt a hivatalosan is szerzetesnek minősülő csoportok – iskolás nővérek, házi nővérek és újoncnők – jelennek meg, a másodikon a szerzetesi életre készülő aspiránsok és jelöltnők száma is látszik. A társulaton belül az iskolás nővérek létszáma mindig magasabbra rúgott, mint a házi nővéreké. Bizonyos években előfordult, hogy kétszer, sőt majdnem háromszor annyi iskolás nővér működött, mint házi.¹⁷³ Ez a létszámbeli eltérés a társulat elsődleges feladatából – a tanításból, nevelésből – adódott.¹⁷⁴ A foglalkozás szerinti megoszlás a legkisebb létszámmal működő fiókházaknál is hasonlóan alakult: három-négy iskolás nővér mellett egy-két házi nővér dolgozott. A nagyobb házakban is másfélszer, kétszer annyi iskolás nővér élt, mint házi nővér.¹⁷⁵ A kalocsai anyaház azonban kivételt képezett. Itt a házi nővérek létszáma többször elérte, sőt meg is haladta az iskolás nővérekét.¹⁷⁶ Az újoncnők létszáma nagyobb ingadozást mutat, mint a nővéreké. Létszámuk a társulat alapításától számított első három évtizedben 5-13 fő, a századforduló után 15-30 fő között mozgott évente. A társulat 1860 és 1947 közötti működése során 1918-ban tartottak számon legtöbb újoncnőt, 46-ot.

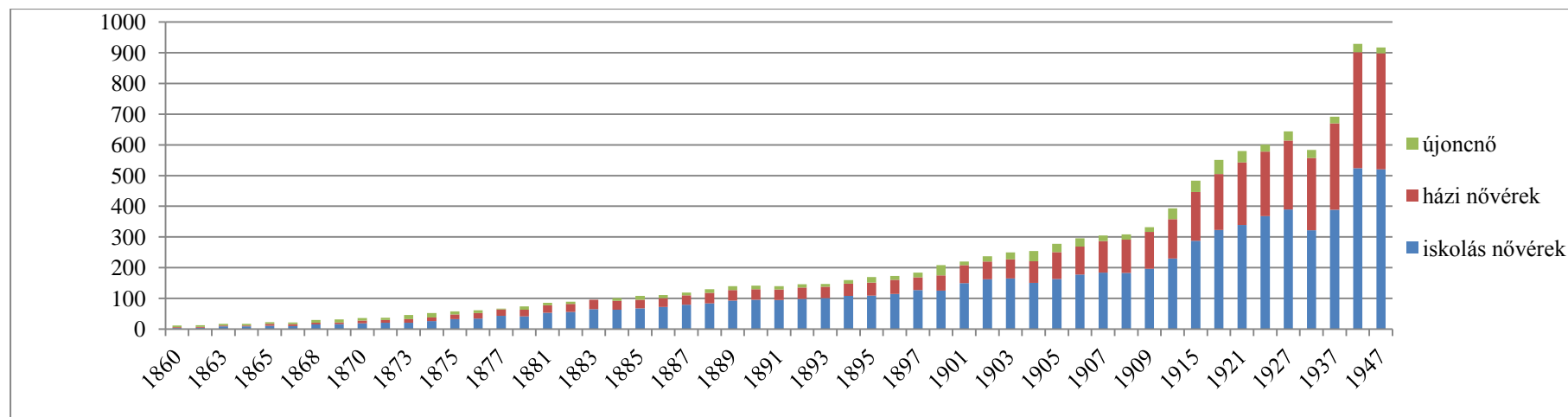
¹⁷² A diagram adatait több forrásból gyűjtöttem össze. Az 1860 és 1908 közötti létszámadatokhoz lásd: SEMATIZMUS 1861. 99., 1862. 99., 1863. 99., 1864. 99., 1865. 99., 1866. 99-100., 1867. 96-97., 1868. 96-97., 1869. 94-95., 1870. 80-81., 1871. 86-88., 1872. 84-86., 1873. 84-86., 1874. 84-86., 1875. 85-88., 1876. 85-88., 1877. 86-89., 1878. 89-92., 1879. 89-93., 1881. 91-95., 1882. 96-101., 1883. 97-102., 1884. 96-101., 1885. 97-103., 1886. 96-101., 1887. 96-101., 1888. 99-105., 1889. 99-105., 1890. 98-106., 1891. 99-106., 1892. 99-106., 1893. 107-115., 1894. 106-114., 1895. 107-114., 1896. 107-115., 1897. 107-116., 1899. 106-117., 1900. 109-119., 1901. 110-120., 1902. 113-124., 1903. 115-127., 1904. 110-124., 1905. 117-133., 1906. 118-135., 1907. 118-135., 1908. 119-136. A sematizmusok tartalmazzák az egyes fiókházakban működő aspiránsok és jelöltnők, valamint a világi tanítónők számát is. Ez utóbbiakat – mivel nem tartoztak a társulatba – egyik ábrán sem jelenítettem meg. Mivel a nővérek 1908-ig csak a kalocsai egyházmegye területén tartottak fenn fiókházat, így erre az időszakra a kalocsai egyházmegyei sematizmusok teljeskörű információval szolgálnak. Az 1909 és 1947 közötti létszámadatokhoz lásd: MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések (1906-1909, 1910-1912, 1913-1915, 1916-1918, 1919-1921, 1922-1924, 1925-1927, 1928-1932, 1933-1937, 1938-1942, 1943-1947). Ez utóbbi források csak a beküldés évében adták meg a nővérek létszámadatait, tehát három-, illetve ötvenként (1909, 1912, 1915, 1918, 1921, 1924, 1927, 1932, 1937, 1942, 1947). A diagram ezért 1908-ig szinte évenkénti adatokat tükröz, a későbbi időszak kapcsán azonban nagyobb léptékre vált.

¹⁷³ 1893-ban például 101 iskolás nőverre 37 házi nővér jutott. 1902-ben ez az arány 162 és 58 volt. Az iskolás nővérek létszáma már 1893-ban elérte a százat, a házi nővérek esetében ez csak 1907-ben következett be.

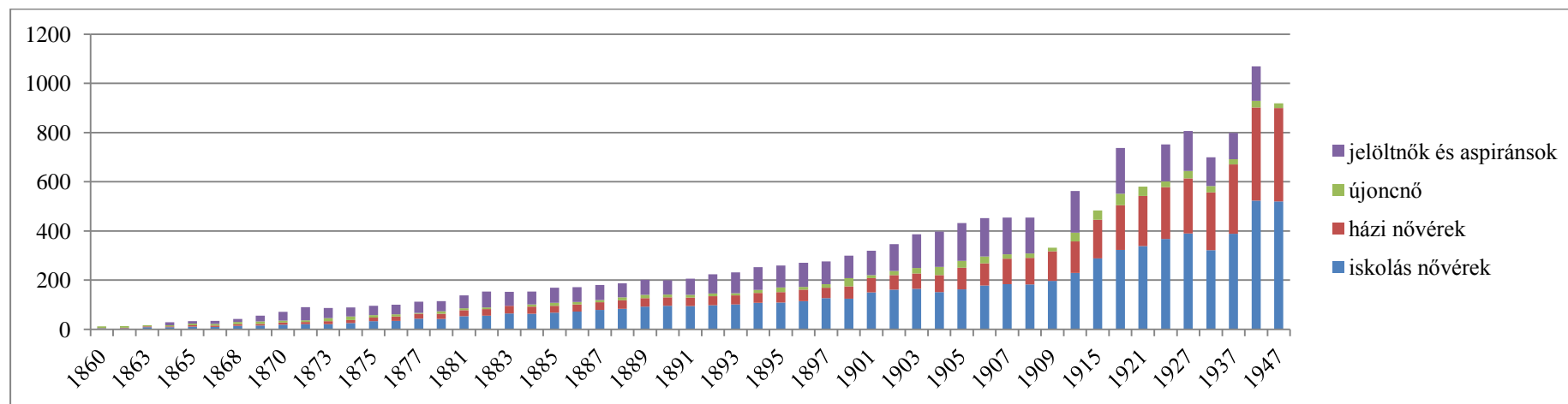
¹⁷⁴ A házi nővérek társulaton belüli, arányosan kisebb létszáma abban az időszakban is megmaradt (1910-es, 1920-as évek), mikor a társulat több fiókházban nem oktatási, hanem kifejezetten háztartási teendők ellátását vállalta el. Ez a tény arra utal, hogy ezen fiókházak alapítását nem az a kényszer ösztönözte, hogy a fölös létszámban lévő házi nővéreknek működési területet biztosítsanak, hanem a már meglévő munkaerőt próbálták minél hatékonyabban kihasználni.

¹⁷⁵ A társulat második legnagyobb házában, a kiskunfélegyházi Constantinumban általában 1,8-szor annyi iskolás nővér tevékenykedett, mint házi. A fiókházankénti nővérlétszámokat részletesebben lásd a I.6.4. fejezetben.

¹⁷⁶ A társulat több kalocsai telephelyen csak háztartásvezetéssel foglalkozott. Az ide beosztott nővérek hosszú ideig közvetlenül az anyaházról függve működtek. Ezen munkakörök alapján önálló fiókházak szervezése csak az 1930-as évek második felében kezdődött meg. Erről részletesen lásd a I.6.1. és I.6.4. fejezeteket.

2. ábra: Nővérek létszáma 1860 és 1947 között

3. ábra: Nővérek létszáma jelöltnökkel és aspiránsokkal együtt 1860 és 1947 között

Az adatok a nővérek létszámának lassú, folyamatos és viszonylag egyenletes növekedését mutatják. A diagramokból kitűnik, hogy a kezdeti 12 fős létszám nyolc év alatt már több mint a duplájára nőtt, majd az 1880-as évek elejére elérte a százás létszámot. Nem kellett újabb húsz év, hogy a társulat tagsága kétszáz fő fölé emelkedjen, majd 1906-tól kezdődően stabilan 300 fő felett maradjon. Gyorsabbnak, nagyobb üteműnek tűnik a létszámnövekedés az 1910-es évektől, de ez abból adódik, hogy nem minden évből maradtak fenn pontos adatok.¹⁷⁷ Kétségtelen azonban, hogy a kalocsai iskolanővérekre vonatkozó adatok is alátámasztják a két világháború között országosan tapasztalható és számszerűsíthető tendenciát: a hitélet fellendülését, a korábban alapított szerzetestársulatok tagságának emelkedését, dinamikus fejlődését.

A nővérek létszáma egyedül 1930-ban mutat csökkenést. Ez a társulat délvidéki zárdaínek elcsatolásával és az önálló, Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának létrehozásával függ össze. Ekkor 174, korábban a kalocsai társulathoz tartozó nővér került más joghatóság alá. Az 1937-es létszámadat viszont már túlszárnyalta a tíz évvel korábbit, ami jól bizonyítja az expanzió ütemét: a rend a jelentős létszámvesztést is viszonylag gyorsan kiheverte. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata ezzel a létszámnövekedéssel jól illeszkedett az országos áramlatba: a katolikus reneszánsz idején érzékelhető szerzetesrendi felvirágzásba.¹⁷⁸ Bácska 1941-es visszatéréseivel, a korábban különálló két társulat újraegyesítésével a nővérek létszáma hirtelen megugrott, legalább kétszáz fővel mutat többet a diagram, mint öt évvel azelőtt.¹⁷⁹

A harmadik ábra a nővérek mellett az aspiránsok és jelöltnők létszámát is mutatja.¹⁸⁰

---

¹⁷⁷ 1908-ban alapították a nővérek az első olyan házukat – a kiskunfélegyházi –, amely nem a kalocsai egyházmegyében feküdt. Mivel a kalocsai sematizmusok nem minden esetben tüntették fel az adott társulat más egyházmegyében lévő fiókházainak személyzetét, így ez a forrás 1908 után nem minden esetben releváns a társulat teljes létszámának meghatározásához. A későbbi években ráadásul ez a kalocsai sematizmus sem jelent meg minden évben, illetve már nem tartalmazta az egyes fiókházakban működő nővérek névsorát. Más egyházmegyék sematizmusai pedig közel sem tartalmazzák annyi adatot a kalocsai iskolanővérek létszámára vonatkozóan, mint a kalocsai érsekségé, legtöbb helyen csak az adott fiókház főnöknőjének nevét szerepeltetik. Ezért vált szükségessé a nővérek létszámadatainak meghatározásakor más forráshoz nyúlni. A korábban említett szentszéki jelentések azonban minden évre vonatkozóan nem tartalmazzák létszámadatokat.

¹⁷⁸ GERGELY Jenő, 1997. 179.

¹⁷⁹ A nővérek számítása szerint 178 fővel nőtt a társulat létszáma Bácska visszatéréseivel. A fennmaradó létszámot a Csonka-Magyarországról felvételt kérő új tagok teszik ki.

¹⁸⁰ A jelöltnők és aspiránsok létszámának megadásához szintén több forrást használtam. Az 1860-1908 közötti adatokat ugyanazokból a kalocsai egyházmegyei sematizmusokból nyertem, ahonnan a nővérek létszámadatait is. A Szentszékhez küldött három- illetve ötéves jelentések azonban nem tartalmazzák az aspiránsok és jelöltnők számát. Ezért a későbbi létszámokat a következő könyvészeti és levéltári forrásokból származnak: FRANZ Mária Terézia, 1925. 273.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő 1917. évi beszámolója; A generális főnöknő 1924. évi beszámolója. MNL BKML XII.

Mivel a különböző források, illetve feldolgozások következtelenek abban, hogy a társulat teljes létszámába beleszámolják-e az aspiránsokat és a jelölnőket, vagy sem, ezért a harmadik diagramban ez utóbbiak száma is megjelenik.¹⁸¹ Az egy csoportban kezelt aspiránsok és jelölnők közül a fiatalabbak, azaz az aspiránsok még iskolába jártak, a jelölnők pedig már elvégezték tanulmányaikat és újoncévük megkezdése előtt dolgoztak is a társulat intézményeiben. Mind az aspiránsi, mind a jelölnői státusz több éven keresztül tarthatott, így egy személy ugyanolyan jogcímen több évig is szerepelhetett az aspiránsi és jelölnői létszámban. Ez az összesített létszám 1864-től kezdődően minden évben meghaladta az újoncnők számát, 1918-ig még a házi nővérekét is. Sőt, bizonyos években számuk magasabbra tehető, mint az iskolás nővérek létszáma.¹⁸² Az aspiránsok és jelölnők száma ugyanabban az évben, 1918-ban volt a legmagasabb – 186 fő –, amikor az újoncnőké.

A társulat létszámára vonatkozó, korábban publikált létszámadatokat bizonyos fenntartásokkal kell kezelni.¹⁸³ Előfordul, hogy két, azonos évből származó, elvileg autentikusnak számító forrás más-más összlétszámot közöl. Ezért szükséges a társulat 1950-es feloszlásával kapcsolatban megadott¹⁸⁴ viszonylag magas, 1331 fős létszámot revízió alá vonni. A nővérek által a Szentszékhez küldött utolsó, 1947-es adat szerint 530 iskolás, 380 házi nővér és 19 újoncnő – azaz összesen 929 fő – alkotta a társulat létszámát.

---

6. Statisztikai adatok. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának vezetése alatt álló összes intézetek 1927-ben; ugyanaz 1929-ben; MNL BKML XII. 6. Statisztikai adatok. Adatok a schematismushoz 1933., 1936., 1941.

¹⁸¹ Az aspiránsokra és a jelölnőkre vonatkozó létszámadat nem minden évből maradt fenn.

¹⁸² 1877-ben 43 iskolás és 21 házi nővér, valamint 3 újoncnő mellett 46 aspiránssal és jelölnővel rendelkezett a társulat. 1882-ben az iskolás nővérek 56-os létszámához képest 65 jelölnő és aspiráns tartozott az iskolanővérekhez.

¹⁸³ Gergely Jenő az 1927-es Magyar Katolikus Almanachra hivatkozva erre az évre vonatkozóan 444 főben határozta meg a nővérek létszámát. GERGELY Jenő, 1997. 195. Az Almanach fiókházanként közli a létszámot, külön az iskolás és külön a házi nővérekét, megnevezve a fiókház főnöknőjét. Az nem derül ki, hogy az iskolás nővérek közé beszámították-e már a külön, névvel megadott főnöknőt is, ahogy az sem világos, hogy a külön helyen szereplő hat főnyi kormányzótanácsot beleszámították-e a kalocsai anyaház iskolás nővérei közé. Az Almanachban még nem szerepel a Németkőre és Budapesten, a Kun utcában 1927-ben megnyitott két fiókház, de a kínai misszióba kiküldött tíz nővér és a kalocsai anyaházban lévő újoncnők azonban igen. Ha az Almanach adatai szerint a fiókházakban és Kínában lévő nővérek, illetve újoncnők létszámát összeadjuk, akkor 398 főt kapunk. Ha feltételezzük, hogy a házfőnöknők és a kormányzótanács tagjai nem szerepeltek a fiókházak összlétszámában és őket is beleszámítjuk, akkor 426 fő az eredmény, amely még így sem éri el a Gergely Jenő által közölt 444 főt. A szintén az ebből az évből származó levéltári forrásban, a Szentszékhez küldött hároméves jelentésben – az Almanachban is közölt fiókházak vonatkozásában (Németkőre és Budapest, Kun utca nélkül, beleszámítva a kínai nővéreket és az újoncnőket) – 429 fő szerepel. Egyik forrás sem számolt a jelölnőkkel és az aspiránsokkal. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentés (1925-1927); MAGYAR Katolikus Almanach, 1927. 263-264. A dolgozatban a Szentszékhez küldött jelentések adatait fogadom el mérvadónak.

¹⁸⁴ GERGELY Jenő, 1997. 197.

1949-ből év eleji és év végi létszámadat is rendelkezésre áll,¹⁸⁵ mindkettő tartalmazza az aspiránsok, a jelöltnek és az újoncnők számát is. Az év végi kimutatás külön bontásban közli a bácskai és a kínai nővérek számát, ekkor tehát a szóba jöhető összes személyt számításba vették. A februári összesítés 1016 fővel, az év végi 1022 fővel számítja a társulat tagságát.¹⁸⁶ Bár az 1947. évihez képest ez az adat kb. 100 fős növekedést mutat, az adott kor politikai viszonyainak ismeretében nincs okunk feltételezni, hogy ez az emelkedés a következő évre olyan mértékben felgyorsult volna, hogy a társulat létszáma 1950-ben meghaladta volna az 1300 főt. Korábban soha, még a katolikus reneszánszként aposztrofált, két világháború közti időszakban és Bácska visszatérésekor sem fordult elő, hogy egyetlen év alatt 300 fővel gyarapodjon a társulat létszáma. Az egyházi iskolák államosítását követően, a vallási életet mindinkább háttérbe szorító hatalom idején pedig kifejezetten életszerűtlennek tűnik az iskolanővérek létszámának ilyen nagymérvű emelkedése.¹⁸⁷

A nővérek létszámának emelkedése új fiókházak létesítését tette lehetővé. A társulat fiókház-alapítási gyakorlata általában azonos sémát követett: egy-egy település, egyházközösség, vagy egyházi főhatóság meghívta a nővéreket egy-egy adott intézménynek – iskolának, óvodának, árvaháznak – szakszerű működtetésére. Miután a nővérek előljárósága megvizsgálta a feltételeket: a felajánlott munkakört, illetve az ezzel járó javadalmazást, az ingatlanokat és ingóságokat – zárdaépület, kápolna, konyhakert, esetlegesen használatra átadott földbirtok, természetbeni juttatások, bútorok és berendezések –, döntött, hogy a társulat elfogadja-e az új megbízást, vagy sem. A nővérek az iskolaépületeket általában készen vették át, a zárdaépület kialakítása viszont többször okozott nehézséget. Ha nem állt rendelkezésre kész ingatlan, akkor egy-egy fiókház létrejötte akár több évbe is telhetett. A meghívó közösség vagy hatóság az épület tervezésénél, illetve esetleges átépítésénél legtöbbször figyelembe vette a nővérek speciális igényeit, például a zárdai kápolna elhelyezésére, vagy a klauzúra cellarendszerű kialakítására vonatkozóan. A zárdaépület általában a nővérek vezetésére bízott iskolaépület

---

¹⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Statisztikai adatok. Kimutatás a Társulat tagjainak létszámáról 1949. február 1.; A Társulat statisztikája 1949 év végén.

¹⁸⁶ A két szám közti csekély különbség adódhat az idő közbeni elhalálozásból, kilépésből is.

¹⁸⁷ Puskely Mária is közel ezer főre becsüli a társulat tagságát 1948-ban. Lásd: PUSKELY Mária, 1990. 165.; PUSKELY Mária, 1995. 676. Gergely Jenő az 1950-es adatoknál az Állami Egyházügyi Hivatal Archívumának 14. fondját adta meg hivatkozással. Mivel a kalocsai iskolanővérek esetében túlzónak tűnnek az ottani létszámadatok, így feltételezhető, hogy más szerzetesrendeknél is előfordulhatnak hasonló eltérések. Az adatok esetleges pontatlansága viszont megkérdőjelezi a szerzetesrendek létszámuk szerinti összehasonlításának létjogosultságát. Annak vizsgálata, hogy mi készítette az Állami Egyházügyi Hivatalt – a kalocsai iskolanővérek esetében bizonyítottan, más társulatoknál esetleg feltételezhetően – a valóságosnál jóval nagyobb létszámadatok szerepeltetésére, más kutatás témakörébe tartozik.

mellett, azzal egybeépítve – akár annak emeleti részén kialakítva –, vagy annak közvetlen közelében helyezkedett el. Ezért is mosódik össze sokszor a „*zárdaiskola*” kifejezésben a két jelentéstartalom: a nővérek elkülönült lakóhelye, vagyis a zárdaépület és a nővérek által vezetett oktatási intézmény.

A társulat fiókházainak épületei – sem a zárda, sem az iskola épülete – tulajdonjogi leggyakrabban nem kerültek a nővérek birtokába. A társulat ezeket az ingatlanokat nem vásárolta meg, csupán használták arra a célra, amelyre a fenntartó közösséggel szerződést kötöttek. Előfordult olyan eset is, amikor a társulat egy tehetős jóakarója, például: a kalocsai érsek, vagy más egyházi személyek, bizonyos ingatlant a nővéreknek ajándékoztak, de ezek száma viszonylag csekélyre tehető. Így került a nővérek birtokába például a kecei Richárd-telep.¹⁸⁸ Szintén nagyon kevés azon házak száma, amelyeket a társulat saját vagyonából vásárolt.¹⁸⁹ Így a forrásokban szereplő „*siklósi házunk*”, „*ceglédi zárdánk*”, „*vecsési fiókházunk*” kifejezések virtuálisan értendők, azaz egyrészt arra a szerzetesi közösségre vonatkoznak, amely az adott településen szolgálatot látott el, másrészt a nővérek vezetése alatt álló ottani intézményre, intézményekre is. A „fiókház” és „zárdá” szavak a dolgozat későbbi részében is ilyen értelemben szerepelnek, tartalmuk nem pusztán a fiókház fizikai létezésére, hanem az adott település zárdájában együtt élő és ott tevékenykedő nővérek csoportjának meghatározására szolgál.

A társulat Haynald Lajos érseksége idején kezdett fiókházakat alapítani. Az 1868 és 1891 közötti időszakban 14 fiókház létesült az egyházmegyében. A megtelepedés különböző „forgatókönyvek” alapján zajlott, az azonban szinte minden esetben közös pontnak számított, hogy a zárdaalapítás ötlete „alulról jövő kezdeményezésként” a helyi plébánostól indult ki. Általában az ő javaslatára és buzdítására vállalta az egyes településeken a politikai és a hitközösség a zárdaiskola építésének, fenntartásának, valamint a tanítónők ellátásának terheit.¹⁹⁰ Az érsek – látva a kedvező hozzáállást – a legtöbb esetben jelentős összeggel támogatta az fiókház-alapításokat.¹⁹¹ Segítője, a tanfelügyelő, valamint a helybeli plébános, illetve a káplán anyagi lehetőségeik függvényében szintén

---

¹⁸⁸ A Kecel melletti ingatlant a kalocsai nővérek spirituálisja, Povischil Richárd 1916-ban ajándékozta az anyaháznak. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1916. április 26.

¹⁸⁹ Ilyen ház volt az 1918-ban vásárolt Budapest, Mária utca 20. szám alatti ingatlan, amely 1989-től, a társulat működésének újbóli megindulásától az újraalakult társulat anyaházi feladatait is betölti. Szintén saját forrásokból vásárolt a társulat nyaralót 1929-ben Balatonszabadiban és 1931-ben Bódvarákón.

¹⁹⁰ Így történt ez például Óbecsén, Jánoshalmán és Moholon. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 57-59.

¹⁹¹ Haynald érsek anyagilag támogatta az óbecsei, a bajai, a szabadkai, az újvidéki, a kunbajai, a jánoshalmi, a temerini, a moholi, a bácsalmási, a zombori, a péterréveit és a magyarkanizsai házak létrejöttét. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 57-60.

sokszor adakoztak erre a célra.¹⁹² Más esetben egy-egy főúri család saját költségén emelt épületet a nővérek számára.¹⁹³ Előfordult, hogy egy jótékonykodó társadalmi egyesület – a város hozzájárulásának és érdeklődésének teljes hiányában – egyedül vállalkozott fiókház létesítésére.¹⁹⁴ Bácsban, a kalocsai érsekség címerében szereplő ősi városban, Haynald érsek saját költségén építtetett zárdaiskolát, majd árvaházat.¹⁹⁵ A társulat elsősorban a zárdák belső berendezésének beszerzéséből, finanszírozásából vette ki a részét.

Császka György érsek¹⁹⁶ elődjéhez hasonlóan szintén nagylelkűen támogatta a társulat további elterjedését, folytatta a Haynald által megkezdett építkezéseket; fejlesztette, bővítette a már meglévő zárdaiskolákat. Ezekben az években is a korábbiakkal megegyező támogatási és finanszírozási keretek közt zajlottak a fiókház-alapítások: például Futakon a Chotek grófi család emelt iskolát, Hódságon, Adán és Szentfülöpön az érsek és a községek közösen osztottak a költségeken.¹⁹⁷ 1908-ban Martonoson a hitközség építtetett zárdát.¹⁹⁸

A későbbiek folyamán az új fiókház alapításoknál – részben a társulat pápai jogúvá válásával, részben a kalocsai érsekek anyagi nehézségeivel összefüggésben – folyamatosan csökkent az érsekek szerepe.

Az nem kíván különösebb indoklást, hogy egy-egy település, illetve közösség miért érezte szükségét annak, hogy gondoskodjon a lányok oktatásáról, neveléséről. A 19. század második felében és a 20. század első évtizedeiben ez az általánosan és széleskörben megfogalmazódó igény már egyáltalán nem számított különlegesnek.¹⁹⁹ A katolikus családanyák és az egyházi elöljárók természetesen nem lehettek közömbösek a

---

¹⁹² Kubinszky Mihály anyagilag támogatta a bajai, a szabadkai, a jánoshalmi és a temerini zárdák alapítását. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 57-60.

¹⁹³ Topolyán Zichy János gróf és felesége, Kray Irma bárónő finanszírozták meg a zárda alapítási költségeit. Kunbaján Rudics József báró adományozott telket a községnek zárdaépítésre. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 57., 59.

¹⁹⁴ Szabadkán az „Első szabadkai nő-egylet” támogatta a zárdaalapítást. Zomborban szintén a nőegyesület kezdeményezte a nővérek megtelepedését. ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 57-60.

¹⁹⁵ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 58.

¹⁹⁶ Császka György (1826-1904). 1850-ben szentelték pappá, 1853-ban Esztergomban szentszéki jegyző és levéltáros, 1856-ban helynöki titkár, 1864-ben prímási irodaigazgató. 1870-ben esztergomi kanonok, 1874-ben szepesi püspök lett. Sokat áldozott a papság ellátására. Lánynevelő-intézeteket, árvaházat, nyomdát alapított, hetilapot indított, műemlékeket mentett meg a pusztulástól. 1891-ben nevezték ki kalocsai érseknek. Itt több új telepítésű községben templomot és plébániát szervezett, növelte a kántortanítói nyugdíjintézet tőkét, lehetővé tette a kalocsai Tanítók Háza és Szegények Háza építését. Saját költségén építtette a kalocsai Katolikus Kör épületét, házat vett a Legényegyletnek. MAGYAR Katolikus Lexikon II. 383.

¹⁹⁷ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 61-62.

¹⁹⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 216.

¹⁹⁹ Erről részletesen lásd: KÉRI Katalin, 2018. 609-613.

vallási szellemiségű oktatással szemben. Arra a kérdésre, hogy miért éppen apácák által vezetett iskolákkal akarták ezt az addigi nevelésbeli hiányosságot pótolni, a nővérek maguk a következő választ adták: *„Mert bizonyos, hogy ezek [a nővérek] a legolcsóbb tanerők és a legmegbízhatóbb gyermeknevelők. Az önmegtagadó életnek silány emberi igényekre szorítókozó egyszerűsége, az Isten dicsőségére irányzott élettörekvésnek világi szórakozásokra nem ügyelő kizárólagossága, a mindenkor egyöntetű s vállvetett munkásságnak vallási kegyeszek[őtől] s derült kedvtől ápolat kitartása olyan előnyeik, a melyekben vetélytársra nem akadhatnak.”*²⁰⁰

A társulat fejlődése és terjeszkedése a kezdeti, „inkubációs” szakaszban lassúnak és óvatosnak tűnik. Az első fiókház létesítésére 1868-ban Óbecsén került sor, majd általában két évente nyitottak egy-egy új házat. A tizedik házat 1881-ben alapították, a fiókházak száma a századfordulóra érte el a húszat. Előfordult olyan év, mikor egyszerre több fiókházat is alapítottak.²⁰¹ A társulat a kiskunfélegyházi fiókház 1908-as alapításáig csak a kalocsai egyházmegye területén rendelkezett fiókházzal,²⁰² igaz, ott addigra már 26 külön fiókház működött. Bár a társulat már korábban is kapott felkérést más egyházmegyéből, de ezt azzal az indokkal utasították el, hogy először a kalocsai egyházmegyében szeretnének minden iskolaalapítási igényt kielégíteni.²⁰³ Az 1900-as évek első évtizedére azonban a társulat már az egyházmegye minden jelentősebb településén, népesebb városában rendelkezett fiókházzal. Nagyobb, több intézménytípust is magában foglaló fiókház kialakítására tehát csak más egyházmegye területén nyílt lehetőség.

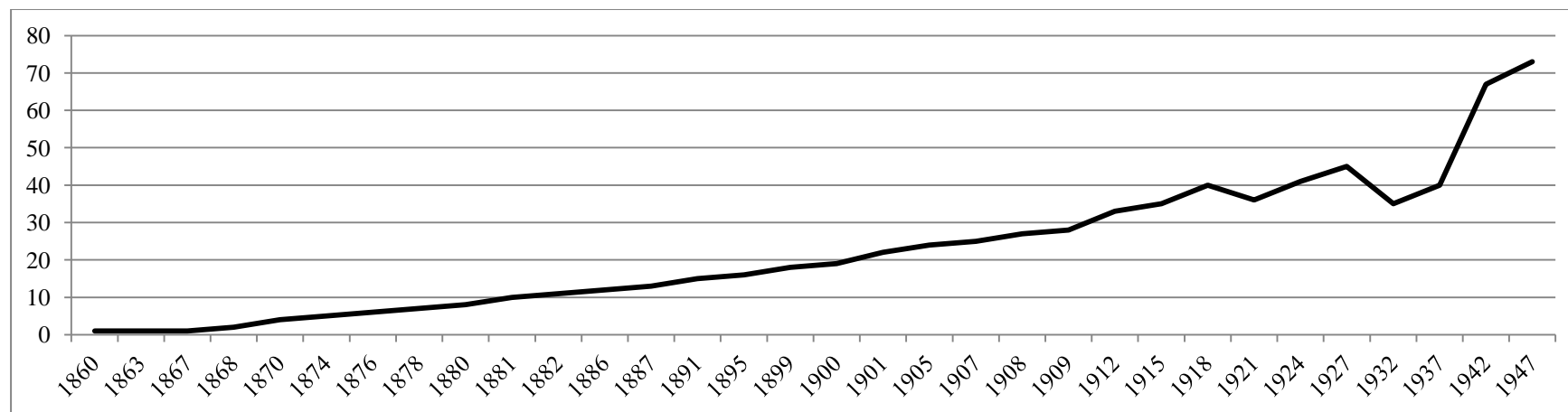
---

²⁰⁰ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 56.

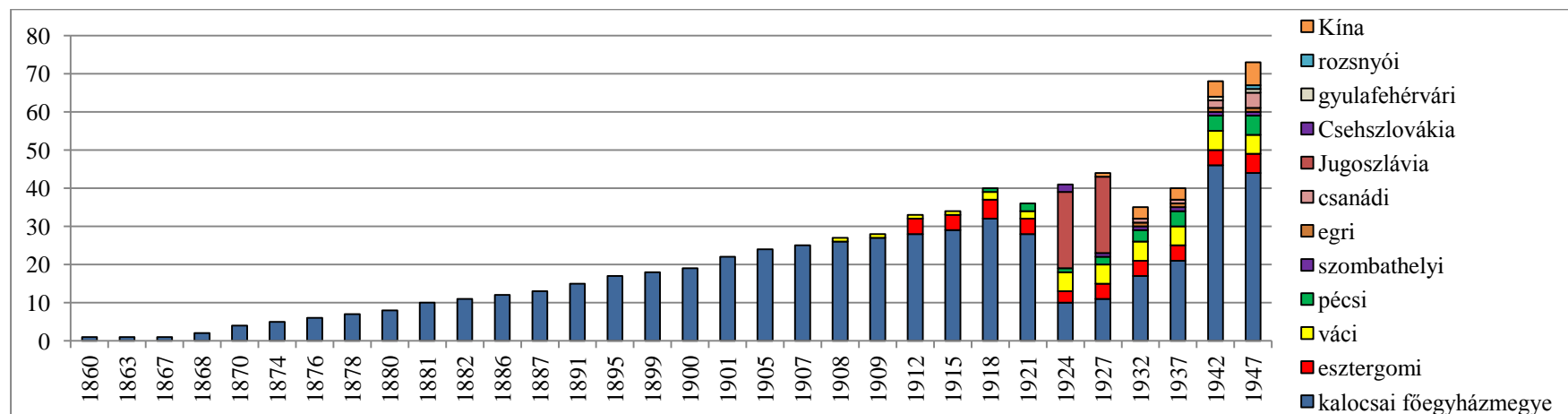
²⁰¹ Például 1881-ben két helyen nyílt új házuk: Jánoshalmán és Temerinben. 1901-ben Palánkán, Magyarakanizsán és Mélykúton hoztak létre fiókházat. 1922-ben négy településen telepedtek le a nővérek: Esztergomtáborban, Kiskunhalason, Cegléden és Dunakeszin.

²⁰² Kiskunfélegyháza 1993-ig a váci egyházmegyéhez tartozott, jelenleg a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye része.

²⁰³ Kiskunfélegyháza, illetve a váci püspök, Schuszter Konstantin már 1888-ban zárdaalapítási kéressel kereste meg a társulatot.

4. ábra: A főkházak számának alakulása 1860 és 1947 között

5. ábra: Házak számának megoszlása egyházmegyék szerint

A nővérek intézményei iránti kereslet, illetve jelentős társadalmi elfogadottságuk nyilvánult meg abban, hogy a kalocsai egyházmegye egymáshoz viszonylag közel fekvő helyiségeiben is sorra tudták megnyitni házaikat. A szomszédos településeken bizonyára gyorsan híre ment a nővérekkel kapcsolatos kedvező tapasztalatoknak. Kezdetben nyilvánvalóan az érseki pártfogás is ráerősített a társulat népszerűsödésére, később azonban a nővérek „saját jogukon”, munkásságukkal, színvonalas oktatásukkal ébresztettek bizalmat. A lakosság számára a szakképzett, elhivatott iskolanővérek a minőségi oktatás garanciáját jelentették. A társulat iránti társadalmi igényt fokozhatta az a tény is, hogy a kalocsai egyházmegyében alig működött másik női szerzetesrend,²⁰⁴ tanítással pedig egészen a korszak végéig csak a kalocsai iskolanővérek foglalkoztak.

Az első ötven évben tapasztalható viszonylag lassabb terjeszkedés nem volt független a társulat vezetésének óvatos, megfontolt attitűdjétől. Az 1911-es vezetőváltás hatása érzékelhető a társulat terjeszkedési stratégiájában is. Ekkortól már földrajzilag távolabbi egyházmegyékben – például a Felvidéken²⁰⁵, vagy a Dunántúlon²⁰⁶ – is vállaltak házakat.

Nagy érvágást jelentett a társulat számára a délvidéki zárdák elvesztése. Trianon után az akkori házak több mint fele került határon túlra.²⁰⁷ A társulat az első világháború végén, 1918-ban 505 főt számlált, ebből 258 nővér – tehát nagyjából a létszám fele – szolgált a később Magyarországon maradt házakban, 230-an Bácskában, 17-en pedig Felvidéken dolgoztak. Trianon után, 1921-ben 543 nővér tartozott a társulat kötelékébe. Ekkor a szerzetesnők 52%-a, 286 fő tevékenykedett Csonka-Magyarországon, további 257 fő pedig határon kívülre került.²⁰⁸ Az anyaországban maradt és a más államok fennhatósága alá jutott nővérek arányában tehát nem történt lényeges változás. A társulat 1918-ban 40

---

²⁰⁴ A később letelepedett többi női szerzetesrend főleg a szociális ellátás területén tevékenykedett. Páli Szent Vince Szeretet Leányai működtek Kalocsán a kórházban 1868-tól, az idősek otthonában 1875-től. Az Isteni Megváltóról nevezett nővérek 1897-től Szabadkán kórházban, 1900-tól Magyarokizsán szegényházban, 1902-től Zentán szegényházban, 1903-tól Baján kórházban, 1912-től Újvidéken kórházban működtek. A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek 1904-től a futaki kórházban dolgoztak. Az Isteni Üdvözítő Nővéreit 1905-ben hívták meg az óbecsei idősek otthonának vezetésére. Kalocsán 1935-től dolgoztak a Szent Péter Apostol Leányai Egyházközségi Nővérek. Az 1930-as években Baján megtelepedtek a Szegénygondozó nővérek (Egri Norma) és a Krisztus Király Nővérek is. SEMATIZMUS 1876. 88., 1914. 150-152., 1936. 80-81.

²⁰⁵ A Felvidéken Alsókorompán, Bélabányán és Vágújhelyen létesítettek a nővérek fiókházakat.

²⁰⁶ Például Siklóson, Németkéren, Hőgyészen.

²⁰⁷ A felvidéki, Csehszlovákiához került három házból az 1920-as évek folyamán politikai okokból vissza kellett hívni a nővéreket, ezek tehát elvesztek a társulat számára. Ezekről a házakról részletesen lásd az I.8.1. fejezetet. A későbbi Jugoszláviához került 23 ház, amelyből három működését a szerb hatóságok az 1920-as évek elején ellehetetlenítették. A maradék 20 házból tovább működtek a nővérek, 1930-tól külön, önálló társulattá szervezetteren. A bácskai házakról részletesen lásd az I.8.2. fejezetet. A két elszakított területen lévő házak jelzésére a nővérek sem az egyházmegyék szerinti beosztást alkalmazták, hanem az új államalakulatok nevét (Csehszlovákia, Jugoszlávia). A diagramon is ezek az elnevezések szerepelnek.

²⁰⁸ Bácskában maradt 239 fő, Felvidéken pedig 18 fő.

zárdával rendelkezett, ezek közül 14 – azaz az összes fiókház 35%-a – feküdt a későbbi Csonka-Magyarország területén,²⁰⁹ 23 ház Bácskában, 3 pedig Felvidéken működött. 1921-re a felvidéki és az anyaországi házak száma változatlan maradt,²¹⁰ a délbácskai házak közül azonban hármat elveszítettek a nővérek. Közvetlenül Trianon előtt és után tehát nem történt lényeges módosulás abban, hogy a nővérek körülbelül fele a házak nagyjából egyharmadában működött, ezek a házak pedig a későbbi Csonka-Magyarország területén helyezkedtek el. Az arányok ilyen alakulásában jelentős szerepet játszott a három legnagyobb zárdá: a kalocsai anyaház, valamint a kiskunfélegyházi Constantinum és a bajai fiókház, amelyek sok nővérnek adtak munkát. Bár a bácskai a fiókházak már 1920-tól más állam fennhatósága alatt működtek, a társulat egységes vezetése 1930-ig fennmaradt. Ezek a zárdák a nővérek statisztikáiban „jugoszláviai házaink”, „bácskai provincia” néven szerepelnek. A társulat jogilag 1930-ban vált szét, a továbbiakban az önálló Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata diszponált a délvidéki zárdák felett. Ez a kalocsai anyatársulat szempontjából 20 fiókház – és 174 nővér – elvesztését jelentette. Az 1921-től a szétválásig eltelt 9 év alatt tehát nem módosult a bácskai fiókházak száma, viszont az ottani nővérek létszáma jelentősen lecsökkent, a szerzetesnők több mint 25%-a „eltűnt” a délvidéki házakból. A létszám csökkenését részben a természetes fogyás okozta, vagyis az a tény, hogy a meghalt nővérek helyett az anyaországból nem lehetett új nővéreket disponálni. Ezenkívül az 1920-as években megnőtt a társulatot elhagyók száma,²¹¹ sejtethetően közülük a legtöbben Bácskában teljesítettek szolgálatot.²¹² Számolni kell továbbá azokkal a nővérekkel is, akik többé-kevésbé illegálisan lépték át a határt és maradtak az anyaország területén.²¹³ A társulat vezetése már az 1920-as évek elején lépéseket tett Csonka-Magyarországon új fiókházak létesítése érdekében. Arra próbáltak felkészülni, hogy ha a bácskai zárdákból a szerb hatóságok kiutasítják a nővéreket, akkor legyen hová elhelyezni őket. Így került sor 1921 és 1925 között tíz ház átvételére. Ezen újabb házak miatt nem tűnik a diagram alapján olyan nagynak a bácskai házak elvesztéséből származó csökkenés.

---

²⁰⁹ 1918-ban 9 fiókház maradt Magyarországon, 1921-ben a baranyai háromszög szerb megszállás alóli felszabadulása után további öt ház került vissza magyar fennhatóság alá.

²¹⁰ Megszűnt ugyan két ház Budapesten, de nyílt egy új ház szintén a fővárosban, egy másik pedig Siklóson.

²¹¹ Míg 1921 és 1929 között 52 fő lépett ki, illetve bocsátott el a társulattól, addig a következő évtizedben, 1931 és 1939 között ez a szám csak 14 főt tett ki. MNL BKML XII. 6. Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

²¹² Egy későbbi beszámoló szerint az 1930-as szétválást megelőző években a bácskai zárdákból 19 nővér hagyta el a társulatot. KFL I.1.a. Bácskai provincia. Budanovich Lajos apostoli kormányzó 800/1945 számú, 1945. július 27-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

²¹³ Bár a társulat iratanyagában találhatóak erre vonatkozó utalások, de az ilyen esetek nem számszerűsíthetőek.

Szintén az 1920-as években kapcsolódott be a társulat a katolikus egyház távol-keleti missziós tevékenységébe. Az első tíz kalocsai iskolánövér 1926-ban utazott ki a magyar jezsuiták kínai missziójába, ezzel a társulat működési területe nemzetközivé vált.²¹⁴

1941-ben, Bácska visszatéréseével a délvidéki házak újra a kalocsai társulat keretében működtek tovább, ez jelentősen megemelte a fiókházak számát. Ezek a zárdák a diagramon újra a kalocsai egyházmegye házai között szerepelnek.²¹⁵

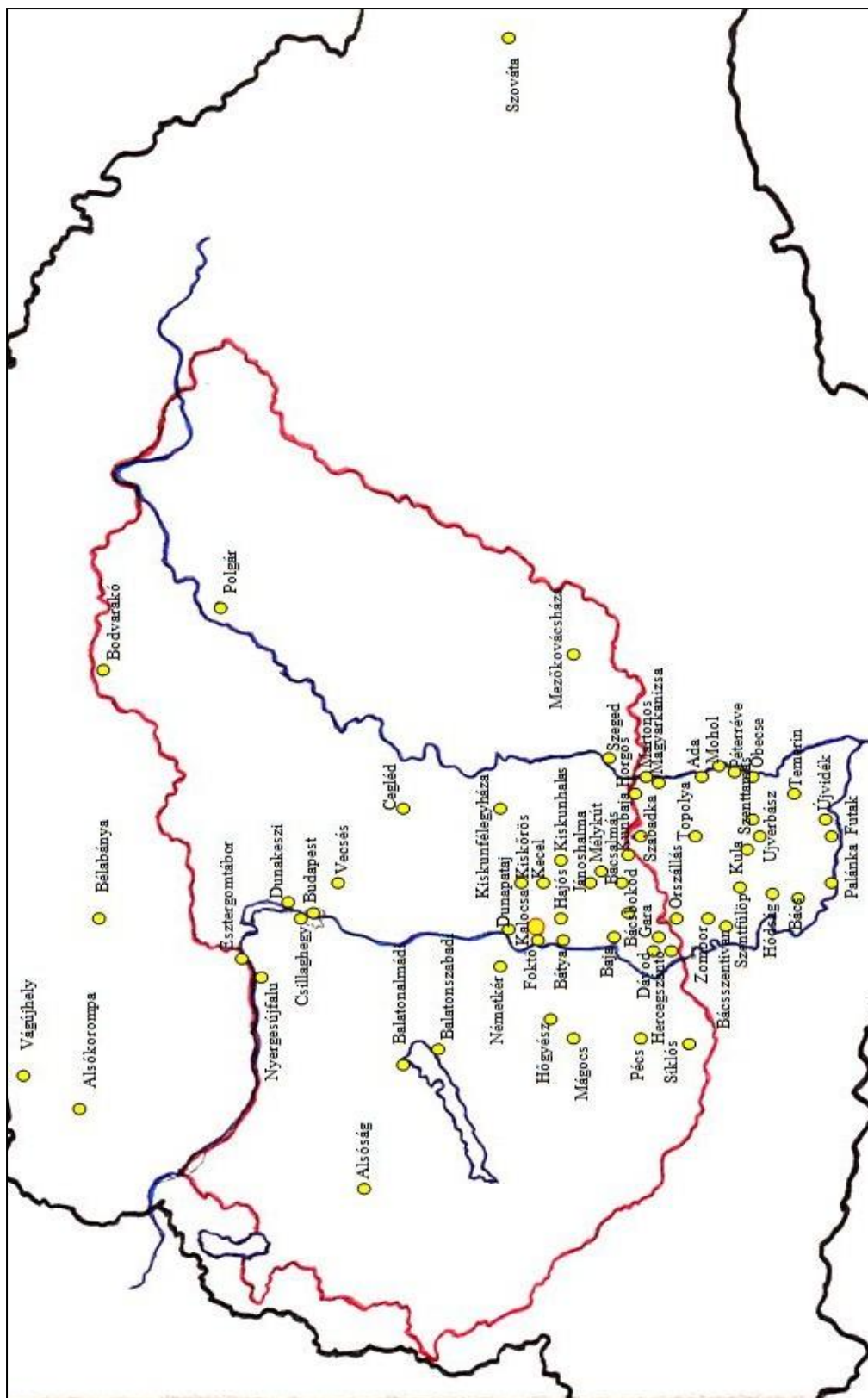
A következő térképen azok a települések jelennek meg, ahol a társulat 1860 és 1946 között fiókházakat alapított. A térképen való megjelenés független attól, hogy egy-egy ház mennyi ideig működött, illetve attól is, hogy a nővérek az adott településen – egy időben, vagy egymás után – hány fiókházat tartottak fenn.²¹⁶

---

²¹⁴ A társulat kínai missziós tevékenységével külön fejezet (I.8.3.; II.5.2.) foglalkozik. A Kínában lévő házak jelzésére a nővérek nem a kínai egyházmegyei beosztást alkalmazták, hanem „Kína” néven foglalták őket össze. A diagramon is így szerepelnek a missziós házak.

²¹⁵ A diagram utolsó oszlopában, az 1947-es évnél a rozsnyói egyházmegyében is szerepel egy fiókház, ez a társulat bódvarákói üdülőháza. A társulat már 1931 óta rendelkezett ezzel a házzal, de csak üdülőházként, nem pedig állandó tartózkodási helyként használták. 1947-ben kapott saját főnöknőt és nyert fiókházi státuszt. A fiókházakat bemutató térképen ezért is szerepel. A térképen nincs ábrázolva viszont a szintén 1947-ben alapított máriagyüdi fiókház, mivel ez 1946 utáni friss alapításnak minősül. A társulat 1946 utáni történetének vizsgálata pedig nem tárgya jelen dolgozatnak.

²¹⁶ Kalocsán, Zomborban, Budapesten és Szegeden több házuk is volt a nővéreknek. A kínai házak földrajzi helyzetét a dolgozat kínai misszióval foglalkozó I.8.3. sz. fejezetében található térkép mutatja.

6. ábra: A társulat által 1860 és 1946 között alapított házak

1.5. A társulat vezetése és belső élete

1.5.1. Franz Mária Terézia általános főnöknősége (1860-1911)

A Kalocsai Iskolanővérek társulatát 1860. évi alapításától Franz Mária Terézia²¹⁷ általános főnöknő vezette egészen 1911-ben bekövetkezett haláláig. Működése alatt honosodott meg, vált elismertté a kalocsai iskolanővérek társulata. Mivel a szerzetesközösség 1903-ig egyházmegyei joghatóságú intézményként működött, az egyházmegye mindenkor vezetőjének, a kalocsai érseknek a személye, a nővérekhez való viszonya mindenképpen hatást gyakorolt a társulat tevékenységére, különösen az első 40 esztendőben.

7. ábra: Franz Mária Terézia (kép forrása: *ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 4.*)

A nővéreket Magyarországra hívó Kunszt József érsek biztosította a társulat megtelepedésének technikai feltételeit: zárdát és templomot építtetett a nővérek számára, gondoskodott a berendezésekről. A társulat működésének és az apácák ellátásának biztosítására 100.000 forintos alapítványt tett a kalocsai káptalannál.²¹⁸ Viszonylag rövid idő adatott meg Kunszt érsek és a nővérek együttműködésére, hiszen az alapító érsek alig egy évvel az iskolanővérek szabályainak egyházmegyei jóváhagyása után, 1866-ban elhunyt. Utóda, Lonovics József²¹⁹ olyan rövid ideig viselhetette csak a főpapi tisztséget, hogy

nem alakulhatott ki érdemleges kooperáció a nővérekkel. A következő kalocsai érsek, Haynald Lajos személyében azonban a nővérek második alapítójukat tisztelték. Támogatásával kibővítették a kalocsai zárdá épületét, így létre jöhetett a kalocsai tanítónőképző, alapítványaival pedig biztosította annak hosszútávú fennmaradását.²²⁰ Bővítette továbbá

²¹⁷ Életrajzát lásd korábban, az I.1. fejezetben.

²¹⁸ ISKOLANŐVÉREK, 1900. 10-17.

²¹⁹ Lonovics József (1793-1867), kalocsai érsek: 1866-1867. A teológiát Egerben végezte, 1817-ben szentelték pappá. 1829-től egri kanonok és teológiai tanár, az egri papnevelő-intézet igazgatója. 1834-től csanádi püspök. Az 1848/49-es szabadságharcban vállalt szerepéért később letartóztatták. 1866-ban nevezték ki kalocsai érseknek, de súlyos betegsége miatt nem foglalhatta el a főpapi széket. MAGYAR Katolikus Lexikon VIII. 90.

²²⁰ ISKOLANŐVÉREK, 1900. 32-33.

az intézeti kertet, finanszírozta a természettani szertár gyarapodását, a tan- és irodaszerek beszerzését, sőt a tantermek fűtésére az érseki uradalomból évi 10 öl fát utalt ki. A rászoruló növendékek részére segélyalapot hozott létre. Közreműködött az iskolanővérek óvónőképzőjének és polgári iskolai tanítónőképzőjének létrehozásában. Anyagilag is bőkezűen gondoskodott a társulatról: 1889-ben a kalocsai anyaház kibővítésére 80 ezer forintot adományozott, illetve a Haynald-alapból évi 4000 forintot rendelt az intézet fejlődésének biztosítására.²²¹ Az anyagi és erkölcsi támogatás mellett azonban nem szorgalmazta, sőt ellenezte az iskolanővérek társulatának pápai jogúvá válását. Erre az ő főpapsága alatt nem is került sor. Franz Mária Terézia generális főnöknő így csak élete vége felé, Császká György érseksége alatt és az ő közreműködésével²²² tudta megvalósítani régi elképzelését. A társulat 1903-ban lett pápai jogú, XIII. Leó pápa ekkor hagyta jóvá a szabályokat próbaképpen három évre, az intézményt mint egyszerű fogadalmas társulatot pedig véglegesen. A szabályok végérvényes, szentszéki megerősítése 1907-ben, már Városov Gyula²²³ érseksége idején történt. Ezzel az aktussal a főnöknő függetlenítette a társulatot a mindenkori érsek joghatósága alól, így megnyílt a lehetőség a szélesebb körű terjeszkedés előtt is. A pápai jogú társulattá válás másik hozadékaként csökkent a kalocsai érsek beleszólása a társulat életébe. A függetlenedés ugyanakkor nem jelentette az Érseki Hivatallal korábban fenntartott jó viszony megromlását, vagy a szoros együttműködés felszámolását. A nővérek továbbra is élvezték az érsekség támogatását, a korábban létrehozott alapítványok javadalmait, a természetbeni juttatásokat.

Az érsekek személye mellett az általuk a nővérek támogatására delegált „*alkalmas papi egyének*”, azaz az intézményi igazgatók működése is nagyban befolyásolta a társulat fejlődését. Az igazgató viselt gondot közvetlenül a társulatra, ő képviselte kifelé a zárda érdekeit, közvetített az egyházi és világi hatóságok felé. Kunszt érsek Lichtensteiger Ferencet²²⁴ nevezte ki intézeti igazgatónak, aki 1860-tól 1867-ig töltötte be ezt a tisztséget. Nála sokkal mélyebb nyomot hagyott a társulat életében és a nővérek emlékezetében utó-

---

²²¹ ISKOLANŐVÉREK, 1900. 46-51.

²²² Császká György az érseki titkárt, Horváth Györgyöt bízta meg, hogy legyen a nővérek segítségére és tegye meg a szükséges lépéseket a pápai megerősítés elnyerése érdekében. ISKOLANŐVÉREK, 1900. 187.

²²³ Városov Gyula (1846-1910), kalocsai érsek: 1905-1910. 1870-ben szentelték pappá. 1875-ben érseki levéltáros lett, 1878-tól könyvtárigazgató. 1901-től székesfehérvári püspök, 1905-től kalocsai érsek. Helyreállította a kalocsai székesegyházat, megszervezte az egyházmegyei Örökimádást, katolikus egyleteket hozott létre. KFL VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jótévedőiről.; MAGYAR Katolikus Lexikon XIV. 807.

²²⁴ Lichtensteiger Ferenc (1825-1895), 1848-ban szentelték pappá. 1853-tól érseki iktató és szertartó, majd érseki titkár. 1860-tól főegyházmegyei főtanfelügyelő, a kalocsai iskolanővérek iskoláinak gondnoka, 1867-ig igazgatója. 1867-től apát, 1868-tól a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek igazgatója. 1876-tól általános helynök, 1878-tól a szeminárium rektora, 1879-től drivasztói választott püspök. Ismert volt adományairól, valamint a szegényeknek nyújtott támogatásáról. MAGYAR Katolikus Lexikon VII. 850.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 85.

da, Kubinszky Mihály.²²⁵ Először mint a nővérek rendkívüli gyóntatója, majd lelki vezetője, később mint az intézetek igazgatója minden lehetséges erkölcsi és anyagi eszközzel támogatta a társulat elterjedését az egyházmegyében. Különösen sokat tett a tanítónő- és óvónőképző-intézetek megalapításáért, illetve fejlesztéséért. Külföldi tanulmányútjain szerzett, az oktatással kapcsolatos elméleti tapasztalatait főtanfelügyelőként igyekezett megosztani a tanítóegyesületek tagjaival, a kalocsai zárdaiskolában pedig próbálta azokat a gyakorlatban is megvalósítani. A lányoktatás terén törekedett mindazon új és hasznos intézkedések meghonosítására, amelyek biztosították a kalocsai nővérek iskoláinak versenyképességét más egyházi, illetve állami tanintézetekkel szemben. Fontosnak tartotta, hogy az arra alkalmas iskolanővérek egyházi szellemű oktatási keretek között szerezhessék meg a működésükhöz elengedhetetlenül szükséges magasabb szintű végzettséget. Ennek érdekében neves tanárokat hívott meg a kalocsai képzőintézetekbe, gyakran saját pénzéből fedezve tiszteletdíjukat. Támogatta a szerzetesnői utánpótlás kinevelését is. Ebből a célból az aspiránsok részére saját költségén megvett egy házat a kalocsai zárdá mellett.²²⁶ A lányoktatás területén alapvető feladatnak tartotta olyan leendő anyák nevelését, akik később saját gyermekeiket a családi otthon keretei között kezdetektől a megfelelő „vallás-erkölcsi nevelésben” részesítik. Ezt a célt a kalocsai nővérekre bízott iskolák elterjesztésével kívánta megvalósítani. „Azért fő gondja volt, 1.) hogy az iskolanővéreket egyházmegyéjének minden nagyobb városában megtelepítse, 2.) hogy minden zárdaiskolában az 1868-diki törvényeknek megfelelő legyen a tanítás, 3.) hogy ezeket az intézeteket a szülőkkel megkedveltesse.”²²⁷ Kubinszkynak sok akadállyal kellett megküzdenie a zárdák létesítése, építése kapcsán. Először a híveket kellett megnyernie az ügynek. Ebből a célból a zárdák vizsgáira befolyásos személyeket hívott meg, akik az ott nyert pozitív benyomásaik és tapasztalataik alapján a további zárdaalapítások buzgó és lelkes pártolóivá váltak. A főpásztor és a lakosság anyagi támogatásával jöttek létre így az óbecsei, topolyai, bajai, szabadkai, bácsi, újvidéki, kunbajai, jánoshalmi és temerini fiókházak. Kubinszky gondoskodott mindenütt a kápolnák felszereléséről, több helyütt a tanulók segélyezésére szolgáló alapítványt is tett. Franz Mária Terézia általános főnöknő elismerte Kubinszkynak a nőnevelés terén folytatott tevékenységét, és a társulat vezetésében is hagyatkozott az igazgató tapasza-

---

²²⁵ Kubinszky Mihály (1824-1881), 1848-ban szentelték pappá. 1851-ben doktorál teológiából. Kalocsán a szeminárium spirituálisa, később rektora. 1873-tól érseki főtanfelügyelő. 1876-tól tinnini püspök, majd érseki helynök. Kalocsán a már meglévő elemi iskolai tanítónőképző mellé polgári iskolai tanítónőképzőt és óvónőképző-intézetet szervezett. Európa több országában a papnevelést és a szemináriumokat tanulmányozta. KFL VI.7. Nekrológ a Társulat elhunyt jötevőiről.; MAGYAR Katolikus Lexikon VII. 516.; ISKOLANŐVÉREK, 1900. 37.; FRANZ Mária Terézia, 1925. 72-92.

²²⁶ ISKOLANŐVÉREK, 1900. 38-44.;

²²⁷ FRANZ Mária Terézia, 1925. 75.

latára, bölcsességére, tanácsaira. Az aktív és nagy munkabírási Kubinszkyt egyik bérmaútján érte a halál. A nővérek szilárd támaszokat és jóttevőjüket gyászolták benne.²²⁸

Utódjává a főpásztor 1881-ben ideiglenes igazgatóul Schwerer Jánost²²⁹ nevezte ki, őt még ugyanebben az évben Mayer Béla²³⁰ egyházmegyei főtanfelügyelő követte, aki 1888-ig töltötte be a nővérek intézményeinek igazgatói posztját. Nevéhez fűződik a polgári iskolai tanítónőképző három évfolyamának állandósítása és a tanári karnak szükséges mértékű kibővítése.²³¹ Az érsek 1888-ban a következő igazgatóul nem egyházi személyt, hanem Petrovác József²³² segédtanfelügyelőt, tanárt nevezte ki, aki csaknem 40 évig töltötte be ezt a tisztséget. Ő volt egyedül világi az igazgatók sorában a nővérek kalocsai iskoláinak 1860-tól 1948-ig tartó fennállása alatt.

Az érsekeken és az igazgatókon kívül a generális főnöknő mellett működő tanácsadó nővérek is nagyban befolyásolták a társulaton belüli döntéshozatali mechanizmusokat. Az erre kinevezett nővérek már az 1860-as megtelepedéstől kezdődően segítettek az általános főnöknő munkáját. A Csehországból hozott 1859-es szabályzat négy „asszisztens” nővérrel tesz említést, akiket hat éves időtartamra választott meg a közösség. Az általános főnöknő és négy segítőtje alkotta a vezetőséget.²³³ Ezzel szemben a kalocsai társulat életének első negyven évében – az egyházmegyei sematizmusok alapján – általában csak egy-két asszisztens működött az általános főnöknő mellett. 1902-ben azonban már többen, Bottea Mária Alojzia,²³⁴

---

²²⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 87-89.

²²⁹ Schwerer János (1806-1893), 1829-ben szentelték pappá. 1858-ban esperes, 1864-ben kalocsai plébános lett. 1867-től a kegyes alapítványok adminisztrátora. KALOCSAI Főegyházmegyei Levéltár honlapja <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/schwerer-janos> (letöltés: 2020. február 8.)

²³⁰ Mayer Béla (1838-1913), 1862-ben szentelték pappá, 1866-tól érseki iktató, majd főszentszéki jegyző és levéltáros. 1870-től hitoktató a kalocsai iskolanővérek intézetében, majd érseki titkár. 1881-től iskolai főtanfelügyelő, a kalocsai nővérek intézetének igazgatója, főszentszéki előadó. 1888-tól bosoni választott püspök. 1905-ben kinevezték szatmári püspöknek, de betegsége miatt nem foglalta el székét. MAGYAR Katolikus Lexikon VIII. 842.

²³¹ ISKOLANŐVÉREK, 1900. 85-86.

²³² Petrovác József (1845-1927) A gimnázium négy osztályát szülővárosában, Baján végezte, 1863-ban Kalocsán tanítói oklevelet szerzett. 1864 és 1878 között Foktón, Bajaszentivánon és Óbecsén tanító. 1878-tól Kubinszky Mihály mellett érseki segédtanfelügyelő. Külföldi tanulmányutakon bővítette a tanítóképzéssel kapcsolatos, pedagógiai ismereteit. 1881-től tanított az iskolanővérek elemi és polgári iskolai tanítónőképzőjében, eleinte természetrajzot, majd pedagógiát. 1888-tól Haynald érsek a kalocsai zárdai lányiskolák igazgatójává nevezte ki. 1913-ban az egyház a Szent Gergely rend lovagkeresztjével, a király a Ferenc József lovagrend keresztjével tüntette ki. Több tankönyv szerzője. Ő dolgozta ki a nem magyar ajkú népiskolák tanulóinak magyar nyelvre való oktatását irányító egyházhatalósági rendeletet. Foglalkozott a parasztkonviktusok és a gazdasági oktatás kérdéseivel. MAGYAR Katolikus Lexikon X. 918.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1927/28 5-8.

²³³ Az eredeti német nyelvű szabályzatban: „Generalat”.

²³⁴ Bottea Mária Alojzia 1838-ban született Tirolban, 1866-ban kapott beöltözést. Főnöknőként tevékenykedett Bácsban és Kunbaján. 1909-ben halt meg. FRANZ Mária Terézia, 1925. 130., 144-145.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 101-103.

Kubinszky Mária Karolina,²³⁵ Stürzl Mária Andrézia²³⁶ és Michael Mária Staniszlava²³⁷ nővérek látták el a tanácsosnői feladatokat. A szabályok pápai jóváhagyása változást hozott a társulat irányításában. Ekkortól választottak a generális főnöknő mellé döntéshozatali és tanácskozási jogkörrel hat évre egy négy fős testületet. Az 1903-as első káptalanon – a megválasztás sorrendje alapján – már rangsorolták az ide bekerült tanácsosnőket. A legelső, a pápa által jóváhagyott szabályok alapján, hivatalosan megalakult kormányzótanácsban Michael Mária Staniszlava lett az első, Michael Mária Szalézia²³⁸ a második tanácsosnő. Harmadik tanácsosnőnek és egyúttal titkárnőnek Kákonyi Mária Michaelát,²³⁹ negyedik tanácsosnőnek pedig Nagy Mária Ildefonsát²⁴⁰ választották meg. Az utóbbi nővér 1905-ben bekövetkezett halála után Pfeiffer Mária Leopoldina nővér²⁴¹ töltötte be ezt a tisztséget. Az általános gond-

---

²³⁵ Kubinszky Mária Karolina 1851-ben született Baján, 1869-ben kapott beöltözést. Kalocsán tevékenykedett tanítónőként, majd titkárnőként. 1907-ben halt meg. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 102-103.; SEMATIZMUS 1889. 99.; 1895. 107.

²³⁶ Stürzl Mária Andrézia 1841-ben született, még Csehországban kapott beöltözést 1860-ban, egyike volt az első, Kalocsára érkező alapító nővéreknek. Első éveiben Kalocsán tanított, majd az Óbecsén alapított ház főnöknőjévé választották. Később Baján, Bácsban, Szentfülöpön, Foktón viselte a főnöknői hivatalt. Életének utolsó éveit a kalocsai Szanatóriumban töltötte. Életének 85. évében hunyt el 1926-ban. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 115.; MNL BKML XII. 6. Kalocsai anyaház krónikája 1926. április 8. 280.

²³⁷ Michael Mária Staniszlava 1838-ban született Csehországban, Georgenthalban. 1857-ben kapott beöltözést. Egyike volt azon alapító nővéreknek, akik 1860-ban Franz Mária Teréziával jöttek Kalocsára. Kezdetben az anyaházban működött tanítónőként, majd az internátusban prefektaként. A zombori zárdának két ízben volt főnöknője. 1911-ben hunyt el. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 348-349.

²³⁸ Michael Mária Szalézia 1834-ben született Csehországban, Georgenthalban. 1854-ben kapott beöltözést. Egyike volt azon alapító nővéreknek, akik 1860-ban Franz Mária Teréziával jöttek Kalocsára. Kezdetben mint a bentlakó növendékek tanítónője, később mint az internátus felügyelője működött. Baján és Újvidéken főnöknői tisztséget is betöltött. Hosszabb ideig volt általános tanácsosnő és az anyaház anyagi ügyeinek kezelője. 1922-ben hunyt el Kalocsán. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 352-354.

²³⁹ Kákonyi Mária Michaela 1856-ban Kalocsán született. Az iskolanővérek tanítványaként ő volt az első, aki Kalocsáról a Társulatba lépett. 1872-ben kapott beöltözést. Tanítónőként működött Baján és Kalocsán, majd megszerezte a polgári iskolai tanítónői oklevelet is. 1883-ig Kalocsán dolgozott a tanítónőképzőben, majd Bajára helyezték, ahol főnöknőként tevékenykedett. 1890-től 13 éven át Zomborban tanított. Az első általános káptalanon megválasztották tanácsosnőnek és a kormányzótanács tagja maradt még 28 évig, egészen 1932-ben bekövetkezett haláláig. Közben általános titkárnőként is működött, tanított a polgári iskolában, majd az óvónőképzőben. Lefordította a társulati imakönyvet és az „Elmélkedő zárdaszűz” c. művet magyar nyelvre, valamint Leberl Mária Szimplicia nővér közreműködésével megírta Franz Mária Terézia alapító főnöknő életrajzát. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 291-297.

²⁴⁰ Kisléghi Nagy Mária Ildefonsa 1863-ban született Tovarnikon, 1880-ban kapott beöltözést. Polgári iskolai tanárnőként működött Újvidéken és Kalocsán, ahol egy ideig a jelöltnök prefektája volt. 1896-tól a Zomborba helyezett óvónőképző főnöknőjévé nevezték ki. 1901-től magyarkanizsai főnöknő. 1903-ban a kormányzótanács tagjává választották. Emellett a kalocsai zárdai intézetek tanulmányi felügyelője és a polgári iskolai tanítónőképző tanára volt. 1905. március 16-án hunyt el Budapesten. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 213-219.

²⁴¹ Pfeiffer Mária Leopoldina 1861-ben született, 1883-ban kapott beöltözést. Magyar, történelem, német és francia szakos tanárnő. 1903-1905, illetve 1911-1917 között házfőnöknő Kalocsán, 1905 és 1911 között, illetve 1917-től a generális főnöknő kormányzótanácsának tagja. 1946. október 15-én Kínában hunyt el. KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b. 115.; MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.;

noknői feladatokat 1903-tól Schreiner Mária Eulália nővér²⁴² látta el.²⁴³ A következő, 1909-es káptalan néhány tagot – Kákonyi Mária Michaelát, Michael Mária Szaléziát és Schreiner Mária Euláliát – megerősített hivatalában, de kerültek új tagok is a vezetőségbe. Első tanácsosnőnek Bleilőb Mária Bernardát,²⁴⁴ negyedik tanácsosnőnek pedig Schreiner Mária Jakobát²⁴⁵ választották meg.

A társulat hivatalos működése, ügyintézése, iratkezelése is a pápai jogúvá válástól, 1903-tól kezdődően lett szakszerű. Ekkortól kellett a Szentszékhez három-, majd ötévente jelentést felterjeszteni a társulat működéséről és helyzetéről,²⁴⁶ valamint ettől kezdődően kellett hat évente általános káptalant összehívni.²⁴⁷ Szintén 1903-tól kezdték vezetni a fiókházak főnököknek és gyóntatóinak nevét tartalmazó könyveket.²⁴⁸ A működés professzionalizálódása maga után vonta az egyes feladatok specializációját is. Szükségessé vált általános titkárnő, általános gondnoknő kinevezése, akik feladatuk kapták a társulat egészét érintő hivatali ügyintézés és a felszaporodott bürokratikus teendők elvégzését, illetve a gazdasági működtetést. A társulat fiókházaival való kapcsolattartásra szolgált a már az 1890-es években meghonosodott gyakorlat: a generális főnöknő körlevelekben tájékoztatta az anyaháztól távolabb élő nővéreket a társulatot érintő történésekről, illetve így közölte a mindenkire vonatkozó intézkedéseit. A körlevelek gyakran tartalmazták az ájtatossági gyakorlatokra, illetve a lelki- és imaéletre vonatkozó iránymutatásokat, buzdításokat is. A körlevelek kiküldésének szokása a társulat működése során végig fennmaradt.

A generális főnöknő szempontjából könnyebbséget jelenthetett, hogy a vezetői felelőssé-

---

MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1905. március 31., 1917. július 2., MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

²⁴² Schreiner Mária Eulália 1877-ben kapott beöltözést. 1903-tól gondnoknőként működött Kalocsán. 1930-ban a keceli Richárd-telepre helyezték. 1947-ben hunyt el. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 19166. december 19., 1918. február 25., 1920. január 31., 1924. február 10., 1930. július 18.

²⁴³ FRANZ Mária Terézia, 1925. 195.

²⁴⁴ Bleilőb Mária Bernárda lett a társulat második generális főnöknője 1911-ben. Életrajzát lásd a I.5.2. fejezetben.

²⁴⁵ Schreiner Mária Jakoba 1857-ben született Csehországban, 1876-ban kapott beöltözést. Főnöknőként működött Óbecsén, Temerinben, Újvidéken. 1904 és 1909 között Kalocsán újoncmesternő. Meghalt 1924-ben. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 354-356.

²⁴⁶ Az általában havi, néha heti rendszerességgel összegyűlt kormányzótanács ülésein készült jegyzőkönyvek, illetve a Szentszékhez küldött három- illetve ötéves jelentések számos fontos és hiteles információt őriztek meg a társulat egészére vonatkozóan.

²⁴⁷ Az általános káptalanok összehívásánál törekedtek a szabályokban foglalt hatévenkénti megtartásra, ám több ízben – például az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia halálakor, a Trianon utáni megváltozott országhatárok átjárhatatlansága, illetve a második világháború miatt – módosítani kellett azokon. Általános káptalan egybehívására 1903-ban, 1909-ben, 1911-ben, 1917-ben, 1924-ben, 1930-ban, 1933-ban, 1939-ben és 1947-ben került sor.

²⁴⁸ Ezekbe a segédkönyvekbe utólag már nem vezették fel a korábbi alapítású fiókházak 1903. év előtti házfőnöknőit, illetve gyóntatóit. Tehát a legkorábban alapított fiókházak esetében is csak az 1903. évi és azt követő állapotokat jegyezték fel.

gét megoszthatta kormányzótanácsával, egyúttal megszabadult az érseki gyámkodástól. Franz Mária Terézia a források alapján türelmes, nyugodt, megfontolt vezetőnek tűnik. Regnálása alatt a társulatot az óvatos, lassú, de folyamatos terjeszkedés jellemezte. A fenntartható fejlődés híveként csak annyi fiókház alapítását vállalta el, amennyinek a képzett tanerőkkel történő ellátását, illetve a munkasorból esetleg kikerült tanerők utánpótlását biztosítani tudta. Elsődlegesen a társulat tagjai számára, a társulat iskolás nővéreinek kiképzése céljából hozta létre Kalocsán az elemi iskolai tanítónőképzőt, az óvónőképzőt és a polgári iskolai tanárnőképzőt.²⁴⁹ A működése 51 esztendeje alatt alapított intézmények – szám szerint 30 ház – mind hosszú életűnek bizonyultak.²⁵⁰

Az első főnöknő regnálása szinte teljes egészében a dualizmus időszakára, a „boldog békeidők” korszakára esett. A társulat életében az első ötven esztendő számított a „boldog békeidőnek”, a nyugalmas, kiszámítható, tervezhető munka idejének.

Franz Mária Terézia munkásságát még életében elismerték. Szerzetesi életének 25. évfordulóján, 1879-ben a király arany érdemkereszttel tüntette ki. Kimagasló erényei és a leányifjúság vallásos nevelése és oktatása terén szerzett érdemi elismeréséül XIII. Leó pápa 1889-ben a „Pro Ecclesia et Pontifice” érdemkeresztet adományozta neki. A kalocsai anyaház fennállásának 40. évfordulója alkalmából, 1900-ban I. Ferenc József király koronás arany érdemkereszttel ruházta fel. Tíz évvel később, a kalocsai társulat alapításának 50. évfordulóján az általános főnöknő az Erzsébet-rend második fokozatát, a még élő alapító nővérek közül Michael Mária Szalézia, Michael Mária Staniszlava és Stürzl Mária Andrezia nővérek koronás arany érdemkeresztet, Szűcs Mária Jozefa²⁵¹ nővér pedig arany érdemkeresztet kaptak az uralkodótól. Az iskolanővérek 1925-ben, születésének 100. évfordulóján állítottak emléket Franz Mária Terézia általános főnöknő munkásságának. Ebben az évben jelent meg a két kalocsai iskolanővér tollából származó, korabeli leveleket és visszaemlékezéseket felhasználó, az első generális főnöknő életét és a társulat működését 1911-ig bemutató könyv.²⁵²

---

²⁴⁹ Ezek működéséről részletesen lásd a I.7.4. fejezetet.

²⁵⁰ Az 1911-ig alapított fiókházak közül csak a zombori I., a futaki és az alsókorompai ház szűnt meg az 1920-as években. Mind a három ház határon túlra került, a megszűnésben nemzetiségi, politikai okok játszottak szerepet.

²⁵¹ Szűcs Mária Jozefa Baján született 1841-ben. Egyike volt azon magyar lányoknak, akiket Kunszt József érsek 1858-ban Csehországba küldött, hogy a szerzetesi életre előkészüljenek. 1860-ban mint újoncnő tért vissza Magyarországra. Elemi iskolai tanítónőként a társulat különböző házaiban működött, a főnöknői tisztséget is viselte Kunbaján, Moholon és Bácsban. 1918-ban hunyt el. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 237-241.

²⁵² FRANZ Mária Terézia, 1925. A mű szerzői nincsenek nevesítve a kiadványban, de a társulati iratokból kikövetkeztethető, hogy Kákonyi Mária Michaela és Leberl Mária Szimplicia nővérek voltak a szerzők. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1924. július 29., 1925. február 13., 16., október 9.

I.5.2. Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknősége (1911-1933)

Franz Mária Teréziát mint alapítót az Apostoli Szentszék élethosszig megerősítette általános főnöknői hivatalában.²⁵³ A halála után összehívott 1911. évi általános káptalanon az 1909 óta első tanácsosnői tisztséget viselő Bleilőb Mária Bernárda²⁵⁴ nővért választották meg utódjául. A második általános főnöknő tanácsadó testülete részben a régi gárdából verbuválódott: Kákonyi Mária Michaela lett az első tanácsosnő és Schreiner Mária Jakoba a második. A harmadik tanácsosnői tisztelet Pfeiffer Mária Kornélia,²⁵⁵ a negyedik pedig Vojnich Mária Aquina²⁵⁶ foglalta el. A következő, az 1917-es káptalan ezen tanácsstagok többségét megerősítette hivatalában, egyedül Kornélia nővér helyét foglalta el Pfeiffer Mária Leopoldina. Az 1924-es káptalan elsősorban a tanácsosnők rangsorában

8. ábra: Bleilőb Mária Bernárda (kép forrása: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 8.)

hozott változást. Leopoldina nővér lett az első, Michaela nővér a második, Aquina nővér a harmadik tanácsosnő és egyúttal a titkárnő is. Az időközben elhunyt Jakoba nővér helyett Habisch Mária Immaculata nővért választották negyedik tanácsosnőnek,²⁵⁷ a gondnoknő Eulália nővér maradt.

Az 1930-as káptalanon az első tanácsosnői tisztre Aquina nővért választották meg. Michaela nővér maradt a második tanácsosnő, és két új tag került a testületbe: Faddy Mária Au-

²⁵³ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1903-as általános káptalan iratai.

²⁵⁴ Bleilőb Mária Bernárda (Neumark, 1857 – Kalocsa, 1939) 1874-ben tanítónői oklevelet szerzett és belépett a társulatba. Szabadkán, Kalocsán és Baján működött, 1883-ban polgári iskolai tanárnői oklevelet kapott. Rövid újjvidéki munka után hosszú ideig Kalocsán maradt, ő lett az anyaház első főnöknője 1902-ben. 1903-tól 1909-ig a magyarkanizsai ház főnöknője, majd Kalocsán a generális főnöknő helynöknője lett. 1911-től 1933-ig a Társulat általános főnöknője, majd 1933 után haláláig (1939) általános helynöknője volt. MNL BKML XII. 6. A kalocsai anyaház krónikája 1939. január 24.

²⁵⁵ Pfeiffer Mária Kornélia nővér 1883-ban kapott beöltözést. 1901-től 1939-ig szinte folyamatosan valamilyen fiókház (Zombor, Újvidék, Magyarkanizsa, Esztergomtábor, Csillaghegy, Esztergomtábor) főnöknőjeként működött. 1911-1917 között a generális főnöknő egyik tanácsosnőjének tisztségét is viselte, 1932-től kezdve pedig általános gondnoknő volt. 1940-ben hunyt el 77 éves korában. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1911. augusztus 16., 1917. július 6., 1932. február 14.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; MNL BKML XII. 6. Kalocsai anyaház krónikája 1940. június 21.

²⁵⁶ Vojnich Mária Aquina lett 1933-ban a társulat harmadik generális főnöknője. Életrajzát lásd az ő tevékenységéről szóló I.5.3. fejezetben.

²⁵⁷ Habisch (Havas) Mária Immaculata 1884-ben kapott beöltözést. 1917-1923 között Kalocsán volt főnöknő, 1936-tól a Budapest Mária utcai zárda főnöknője. 1949-ben hunyt el. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

gusztina²⁵⁸ harmadik tanácsosnői, valamint titkárnői, Bali Mária Ildefonsa²⁵⁹ pedig negyedik tanácsosnői rangot kapott. Gondnoknővé Pfeiffer Mária Kornéliát választották. A két évvel később elhunyt Michaela nővér helyett Kohlbeck M. Bonaventura²⁶⁰ lett a tanácsosnő.

1911-ben, abban az évben, mikor a kalocsai nővérek társulata új főnöknőt kapott Bleilőb Mária Bernárda személyében, a kalocsai érseki széket is új főpap, Csernoch János²⁶¹ foglalta el. Rövid, nem egészen két évig tartó működés után adta át helyét utódjának, Várady Lipót Árpádnak.²⁶²

Bleilőb Mária Bernárda főnöknő számára nem adatott meg az a békés és egyenletes fejlődést biztosító történelmi háttér, mint elődjének.

Az 1914 nyarán kitört nagy háború hatásai nem kerültek el a nővérek közösségét sem. A hátszágban működő szerzetestársulatként a mindennapi élet változásai az ő életüket is befolyásolták. Az általános főnöknő már 1914. szeptember 24-én körlevélben hívta fel a nővérek figyelmét a világháború idején teljesítendő kötelezettségekre. Felszólította a testvéreket a betegápoló kurzusok látogatására, az esetleges sebesült hősök ápolására.²⁶³ Az első háborús év végén pedig arra kérte a házak főnöknőit, hogy közöljék, mit tett, mit adott, gyűjtött vagy más módon hogyan működött az adott fiókház a hadbavonuló, meg-

---

²⁵⁸ Faddy Mária Augustina 1873-ban született Jánoshalmán, 1892-ben kapott beöltözést. Mennyiségtani és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnőként működött Szabadkán, Zomborban, Kalocsán. Baján, Kiskunfélegyházán és Vecsésen a főnöknői tisztelet is betöltötte. Kalocsán tanácsosnőként és titkárnőként, majd általános helynöknőként tevékenykedett. 1947-ben Szegedre nevezték ki főnöknőnek. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

²⁵⁹ Bali Mária Ildefonsa 1889-ben született Magyarakanizsán, 1908-ban kapott beöltözést. Először polgári iskolai tanárként, majd tanítónőképző-intézeti tanárként végzett 1919-ben. Szabadkán tanított, majd 1921-től Kalocsán, 1925-től Kiskunfélegyházán. 1930 és 1936 között ismét Kalocsán működött, majd Baján lett főnöknő. 1941-ben Szabadkai házfőnöknőnek nevezték ki, majd 1945-től Szegeden, 1946-tól Budapesten működött. 1947-ben őt választották meg a társulat általános főnöknőjévé. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

²⁶⁰ Kohlbeck Mária Bonaventura 1857-ben született Hirschauban, 1876-ban kapott beöltözést. Tanítónőként tevékenykedett Kalocsán, Óbecsén, Újvidéken, Zomborban, Bácsban, Baján, Temerinben, Magyarakanizsán, Péterrévén. Főnöknőként is működött az újvidéki, bácsi, temerini, magyarakanizsai, óbecsei, péterrévei zárdákban. 1931-ben kérte átvételét a bácskai társulattól a kalocsaiba. 1939-ben hunyt el. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 18. tétel) Nekrológ elhunyt kedves testvéreinkről 344-346.; MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1931. október 2.

²⁶¹ Csernoch János (1852-1927), kalocsai érsek: 1911-1913. 1908-ban csanádi püspökké, 1911-ben kalocsai érsekké nevezték ki, 1912-től esztergomi érsek, 1914-től bíboros. MAGYAR Katolikus Lexikon II. 425.

²⁶² Várady Lipót Árpád (1865-1923), kalocsai érsek: 1914-1923. 1888-ban szentelték pappá, 1890-ben doktorált teológiából. 1897-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztálytanácsosa. 1902-től szebenikói választott püspök, 1911-től győri püspök, 1914-től kalocsai érsek. Több településen alapított új plébániát, elősegítette Kalocsa törvényhatósági jogú várossá alakítását. Részt vett a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének megalapításában, a hadirokkantak gyámolításában. Azt követően halt meg, hogy megkapta az értesítést, hogy egyházmegyéje bácskai elcsatolt részének igazgatását a pápa apostoli adminisztrátorra bízta. Általános örökösévé az egyházmegyét tette. KFL VI.7. Nekrológ a Társulat jótévedőiről.; MAGYAR Katolikus Lexikon XIV. 758.

²⁶³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1914. szeptember 24.

sebesült, elhunyt hősök érdekében és ezek özvegyeiért, árváiért.²⁶⁴ A válaszokból kitűnik, hogy a zárdák jellemző módon a helybeli hadikórházak sebesültjei számára ruhaneműt, levelezőlapot, cigarettát gyűjtöttek. 1915 elején a kalocsai anyaház már közös ájtatosságot rendelt el az esti imádásnál az összes házak érintetlen fennmaradásáért és a háború mielőbbi sikeres befejezéséért.²⁶⁵ A takarékosági intézkedések is életbe léptek, a hadiállapot miatti nehéz közlekedés miatt pedig több ízben is elmaradt a tervezett közös lelkigyakorlat,²⁶⁶ a nyári szünidőre pedig – a korábbi évek szokásától eltérően – hazabocsátották az aspiránsokat.²⁶⁷ A talárszövet nehéz beszerezhetősége a jelöltnök beöltözési szertartását is megnehezítette.²⁶⁸ A társulat házaiban található vörösréz tárgyak hadi célra való begyűjtése 1915-ben kezdődött.²⁶⁹ A nővérek – a kor általános gyakorlata szerint – vagyonuk jelentős részét hadikölcsönbe fektették, ennek hátrányait később érezték meg.²⁷⁰ Az első világháborút követő forradalmak, majd az egész országot sújtó területi és lakosságbeli veszteségek azonban sokkal közvetlenebbül érintették a társulatot.

1919-ben a Tanácsköztársaság ideje alatt,²⁷¹ amikor valós veszélyként jelentkezett a katolikus iskolák államosítása, a vallásgyakorlatok tiltása, a társulat vezetősége fontolóra vette egy esetleges külföldi – svájci – áttelepülés lehetőségét.²⁷² 1919. március 29-én jelent meg a Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete, amely valamennyi nem állami nevelési és oktatási intézményt köztulajdonba vett.²⁷³ A proletárkormányzat az oktatás laicizálására vonatkozó rendeletei a társulatot mélyen érintették. A Tanácsköztársaság a nem állami intézetek alkalmazottai közül az egyházi személyeket: papokat, szerzeteseket, apácákat csak akkor tartotta meg szolgálatában, ha világi személyekké váltak. Ez nemcsak a szerzetesi öltözet polgári ruhával való fölcserélését jelentette, hanem a szerzetesi közös étellel, a szabályokkal és fogadalmakkal való teljes szakítást.²⁷⁴ Májusban már kénytelenek voltak a nővérek a szétszórásra felkészülni, az újoncnőket, jelöltnőket és aspiránsokat hazabocsájtani, a pénzzé tehető ingóságokat eladni.²⁷⁵ Nyáron már

²⁶⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1914. december 14.

²⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. február 11.

²⁶⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. március 19., június 18., június 29., 1916. április 26.

²⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. április 23., 1916. május 16., 1917. június 23., május 7.

²⁶⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1917. április 6.

²⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. március 19.

²⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1914. december 14.

²⁷¹ 1919. március 21. – augusztus 1.

²⁷² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. március 19.

²⁷³ KOLLEGA Tarsoly István, 1998-2000. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/247.html> (letöltés: 2019. március 21.)

²⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. április 13.

²⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. május 3., május 26., június 18., július 3.

az anyaház Bajára helyezését gondolata is felmerült.²⁷⁶ Legsúlyosabb helyzetbe a társulat kiskunfélegyházi zárdája került. Itt az elemi és polgári iskolai tanító nővérek már korábban kénytelenek voltak elhagyni a Constantinumot, de június végén minden nővérnek, azaz a tanítónőképzőben dolgozó és a házimunkás nővéreknek is távozniuk kellett Félegyházáról.²⁷⁷ A nővérek nagy része a bácskai házakban telepedett le, néhányan szüleiknél találtak menedéket.²⁷⁸ Hasonló sors várt a hajósi árvaház nővéreire és az ott gondozottakra is. A házba világi gondnok költözött, a 70 árvát szét kellett küldeni a rokonaikhoz, három nővér kivételével a többiek – a félegyházi nővérekhez hasonlóan – a bácskai házakban húzták meg magukat. A hajósi kápolnát megszüntették, az árvaház és iskola helyiségeibe a Tanácsköztársaság katonái költöztek be. A kalocsai anyaház szerencsésen megmenekült ugyan a kommunisták befolyásától, épületeit, iskoláit nem foglalták le, nem üldözték el a nővéreket. A társulat központja anyagilag mégis megszenvedte a márciustól augusztus elejéig terjedő időszakot, hiszen az elbocsájtott újoncnők és a Bácskába menekülő nővérek utazási költségeit az anyaház állta. A kommunista igazgatók és gondnokok kíméletlen beavatkozásai, a hitoktatás megszüntetése, a társulat felszámolására tett különböző előkészületek és az aposztáziára való többszöri felszólítás minden nővért megviselt, de nagy többségük hű maradt fogadalmaihoz és a fentebb említett két ház ideiglenes elvesztésén kívül nagyobb kár nem érte a társulatot.²⁷⁹ Bár aposztatává csak egy nővér vált, de az is igaz, hogy a társulat 90 éves fennállása alatt soha, egyik évben sem nem volt olyan magas – 14 fő, a társulat létszámának 2,5 %-a – a kilépett és elbocsátott nővérek létszáma, mint 1919-ben.²⁸⁰

Bleilöb Mária Bernárda általános főnöknő vállalkozóbb szelleműnek bizonyult elődjénél. Generális főnöknősége idején a társulat egyrészt sokkal több fiókház vezetését vállalta el, mint korábban, másrészt a nővérek teljesen új munkakörökben is kipróbálták magukat.

---

²⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. június 28.

²⁷⁷ Május 28-án az elemiben, május 30-án pedig a polgáriban idő előtt, gyorsan megtartották az évfárad összefoglalásokat és még aznap kiutasították az elemi és a polgári iskolában tanító szerzetesnővéreket. A tanítónőképző I-III. osztályaiban június 4-6-án zajlottak le az évfárad összefoglalások, a IV. osztályban június 13-14-én volt a végképesítő vizsga. Az egész intézet kommunizálásáról június 26-án vették fel a jegyzőkönyvet. A nővérek utolsó csoportja június 28-án távozott a Constantinumból. Mikor a Tanácsköztársaság bukása után augusztus 7-én a nővérek visszatértek a félegyházi zárdába, az éléskamrát üresen, a kertet gyommal benöve találták. KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 1999. 35.

²⁷⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. július 3. A bácskai házak – paradox módon – éppen szerb fennhatóság alá kerülésük miatt tudtak menedéket nyújtani a kommunisták elől menekülni kényszerülő félegyházi és hajósi nővéreknek.

²⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. augusztus 21.

²⁸⁰ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora. A kimutatás ebben az évben még nem tett különbséget a kilépett és az elbocsájtott nővérek között, illetve a társulatról való távozás okát sem tüntette fel. Ezért nem lehet arra vonatkozóan következtetéseket levonni, hogy a Tanácsköztársaság mekkora mértékben volt oka a nagyarányú távozásnak.

Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknő 22 évig irányította a társulatot, ez idő alatt 38 új házát alapítottak, amelyek többsége már nem a kalocsai egyházmegye területén fekt. ²⁸¹ Igaz, hogy ezek a fiókházak nem minden esetben bizonyultak hosszú életűnek. Közülük csak 28 működött még Bernárda főnöknő halálakor, 1939-ben is. A generális főnöknősége alatt nyitott két felvidéki és egy bácskai ház ²⁸² politikai okokból kellett megszüntetni. Budapesten négy elvetélt kísérlet is történt a megtelepedésre. ²⁸³ A Balaton-környéki két ház és a pécsi működés sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. ²⁸⁴ Szintén Bernárda főnöknő működése alatt történt meg a bácskai házak de facto, 1930-ban pedig de jure elszakadása is, amely igen súlyos veszteséget jelentett a társulat számára. A szerzetesközösség elöljárósága az 1920-as évek elején gyors egymásutánban – nem mindig ideális feltételek mellett – elvállalt házakkal kívánt férőhelyet biztosítani a délvidéki nővéreknek, ha esetleg sor került volna Bácskából való kiutasításukra. A gyakran erőn felüli alapítások viszont felvetették a személyzettel való ellátás kérdését. Mivel a társulat nem tudott ilyen gyors ütemben elég képzett tanerőt rendelkezésre bocsátani, ezért előfordult, hogy néhány iskolanővér megfelelő végzettség nélkül tanított, illetve – főleg a polgári iskoláknál – kiegészítőül világi tanárokat kellett alkalmazni.

Sikeres vállalkozásnak bizonyult ugyanakkor az 1926-ban induló kínai misszió, ²⁸⁵ amely nemzetközi vonatkozásai miatt elismertséget és népszerűséget jelentett a társulat számára.

A második generális főnöknő nemcsak földrajzi értelemben vitte tágabb határok közé a társulatot. A működési területek is igen változatosan alakultak. A hagyományos népiskolai és polgári iskolai tanítás, óvodai nevelés és árvagondozás mellett hangsúlyosabb szerepet kaptak a házi nővérek. A négy, viszonylag rövid életű pesti vállalkozás közül is három háztartásvezetéssel, egy pedig nyomdai tevékenységgel függött össze. 1916-ban a nővérek elvállalták a kalocsai nagyszeminárium – papnevelő-intézet – konyhájának ellátását, 1918-ban a kalocsai jezsuiták konyhájának és mosóházának vezetését, 1919-től pedig az érseki kastély háztartásának vezetését. A nővérek Kalocsán külön gazdasági telepet

---

²⁸¹ Tíz ház az esztergomi, négy-négy ház a pécsi és a váci, két ház a veszprémi, egy-egy ház pedig a szombathelyi, az egri és a csanádi egyházmegyében fekt. A kínai misszióban három házát alapítottak a második generális főnöknő ideje alatt. A kalocsai egyházmegyében 12 új ház létesült.

²⁸² Bélabányán 1912-1926, Vágújhelyen 1912-1928 között működött a társulatnak fiókháza. Zomborban a III. ház, az ún. Koczik-árvaház 1915-20 között tartozott a társulat kötelékébe.

²⁸³ A budapesti házakról részletesen lásd az I.6.1. fejezetet.

²⁸⁴ Balatonalmádiban 1915-1917 között, Balatonszabadiban 1917-ben, Pécsen 1916-1923 között működtek a nővérek. Ezekről részletesen lásd az I.6.2. fejezeteket.

²⁸⁵ A kínai misszióról a részleteket lásd az I.8.3. fejezetben.

is fenntartottak az anyaház, illetve a bennlakó növendékek ellátása céljából.²⁸⁶ A társulat két tagja 1918 és 1927 között Kalocsán dolgozott a Rózsafüzérgyárban,²⁸⁷ ahol az ott alkalmazott lányok felügyeletét és a könyvelést végezték. A munkakör nem felelt meg teljesen a szerzetesi szellemnek, ezért kilenc év után visszahívták onnan a nővéreket.²⁸⁸ Bleilőb Mária Bernárda főnöknő rugalmasságát bizonyítják azok a vállalkozások, amelyek keretében a kalocsai nővérek különböző háziipari ágakban próbáltak hasznot hajtani a társulat és az anyaház számára. A nővérek 1917-ben Kalocsán cipésműhelyt nyitottak, ahol három nővér foglalkozott cipőfoltozással és részben új cipők varrásával. Csak az anyaházbeli nővérek, a jelöltnők és a növendékek számára dolgoztak. Két évvel később, több kötőgép megvásárlása után három nővér már harisnya-, sőt kesztyűkötéssel is foglalkozott. Bár eleinte csak saját részre, illetve a kalocsai papság és a jezsuita atyák számára dolgoztak, utóbb már világiak számára is vállaltak munkát. Egy nővér 1919-től könyvkötéssel foglalkozott, az érsek által vásárolt papírvágó- és fűzőgépet használva. Néhány kalocsai nővér a vásárolt, illetve ajándékba kapott szövőszékeken nemcsak dolgozott, hanem az 1920-as évek elején szövőtanfolyamot is indítottak az érdeklődőknek. Más nővérek megtanultak kosarat fenni, meszelőket, ecseteket, keféket gyártani, néhányan a kárpitos, vagy a szobafestő szakmát sajátították el.²⁸⁹ A kalocsai anyaház saját birtokán jól működő gazdaságot, állattartó farmot alakított ki. Hét nővér már 1917-ben méhészeti tanfolyamot végzett.²⁹⁰

Ezek a vállalkozások, az önellátásra való törekvés, illetve a kiadások mérséklése nem voltak függetlenek a társulat első világháborút követő gazdasági nehézségeitől. Az első világháború alatt hadikölcsönbe fektetett alapok és alapítványok elértéktelenedése, illetve az ország megcsonkítása miatt a bentlakó, ezáltal tartásdíjat fizető növendékek számának jelentős csökkenése azt eredményezte, hogy az anyaház képtelenné vált segítség nélkül fedezni a kiadásait. A társulat anyaházának kapcsolata a mindenkori kalocsai érsekkel az

---

²⁸⁶ A különböző helyszíneken háztartási és gazdasági teendőket ellátó nővérek számára idővel külön fiókházakat szerveztek. Ezek történetét a I.6.1. fejezet tárgyalja.

²⁸⁷ A kalocsai olvasógyárat Schweitzer József nagyprépost alapította 1904-ben, és a Nagyszeminárium tulajdonába adta. Az intézményben ostyasütés, valamint kegytárgyak gyártása folyt kisipari keretek között. 1937-től egyházközségi nővérek dolgoztak itt. KALOCSAI Főegyházmegyei Levéltár honlapja <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kalocsai-olvasogyar> (letöltés: 2019. szeptember 13.)

²⁸⁸ A Rózsafüzérgyárban dolgozó nővérek számára nem alapított a társulat önálló fiókházat. A visszahívás okát nem részletezték a jegyzőkönyvben, feltételezhetően az elárusító bolttal is rendelkező gyárban megforduló világi személyekkel való gyakori közvetlen érintkezés sérthette a szerzetesi szellemet. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1917. szeptember 19., 1918. szeptember 11., 1927. május 17.

²⁸⁹ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

²⁹⁰ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

első világháború időszakáig jónak minősült. Az érsekek alapítványokkal, adományokkal támogatták a nővérek működését, a társulat terjeszkedését. Az anyaház fenntartására korábban Kunszt érsek és utódai alapítványainak kamatjövedelmei szolgáltak, de ezek pénzürtéke az első világháború után jelentős mértékben visszaesett. A csekélyre zsugorodott összegből nem lehetett az anyaházat fenntartani és a társulat közös terheit, általános szükségleteit – aspiránsok, posztulánsok, újoncnők, betegek, aggok eltartását, az egyetemen tanuló nővérek képzését – fedezni. Korábban a fiókházak az év végén a megmaradt pénzürtösszegük harmadrészét beszolgáltatták az anyaházba a társulati közös költségekhez való hozzájárulásként. A megváltozott helyzet azonban a fiókházak illetményének újbóli meghatározását tette szükségessé. 1924-ben a társulat elöljárósága úgy döntött, hogy minden ház, minden iskolás testvér után évenként és fejenként 50 aranykoronát szolgáltatson be a társulat általános pénztárába, a társulat közös szükségleteinek fedezésére.²⁹¹

Míg a korábbi kalocsai érsekeknek szándékukban és módjukban állt az iskolanővéreket támogatni, addig az 1923-tól adminisztrátorként, majd 1925-től kinevezett érsekként regnáló Zichy Gyula²⁹² kénytelen volt szűkkeblűbben bánni a nővérekkel. Kalocsai érseksége előtt két évtizedig pécsi püspökként működött, az ottani nagyvonalú alapításainak és megkezdett építkezéseinek fennmaradó költségeit később a kalocsai egyházmegye javadalmaiból fedezte.²⁹³ Továbbá a trianoni békeszerződés következtében az egyházmegyei terület tetemes részének elvesztése miatt az érseki uradalom bevételei is csökkentek, ráadásul nagyinak számított a megmaradt javadalom anyagi terheltsége. Mindezek mellett az egyházi birtokokon általában sem volt korszerű a gazdálkodás, például a kalocsai érseki uradalom vagyonkezelésének vizsgálatára és adósságainak rendezésére 1937-ben szánáló bizottságot neveztek ki.²⁹⁴ Ezen okok miatt Zichy érsek nem tudta a szükséges – és a régebben megszokott – mértékben támogatni a társulatot. Így a korábban rendszeresen juttatott tűzifa-járandóságot is megvonta tőlük, illetve nem járult hozzá a szokott módon a nővérek kalocsai intézetének igazgatói fizetéséhez.²⁹⁵ A pénzürtbeli, vagy természetbeni juttatások helyett különböző javaslatokkal az önellátás útjára próbálta terelni a nővéreket,²⁹⁶ illetve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál lobbizott a szerzetes tanítónők

---

²⁹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1924. szeptember 15.

²⁹² Zichy Gyula, zichy és vásonkeői gr. (1871-1942). 1905-től pécsi megyés püspök, 1923-tól a pécsi szék megtartásával a kalocsai érsekség adminisztrátora, 1925-től haláláig kalocsai érsek. MAGYAR Katolikus Lexikon XV. 559.

²⁹³ LAKATOS Andor, 2007. 116.

²⁹⁴ LAKATOS Andor, 2007. 119-120.

²⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1930. december 5., 1933. április 30.

²⁹⁶ A javaslatok – többek között – a következő területeket érintették: a tandíj, a beíratási díj és a privát órák díjának emelése, a háztáji gazdálkodás intenzívebbé tétele, az anyaházban megszálló vidéki nővérektől

javadalmazása érdekében.²⁹⁷ A nővérek túl ridegnek és elutasítónak érzékelték az érsek magatartását, ezért a társulat és az érsekség viszonya ebben az időszakban elhidegült. A nővérek részéről még az a – később keresztül nem vitt – vélemény is megfogalmazódott, hogy mivel az érseki hatóság nem vállalta jogilag a fenntartói tisztséget és a kötelességeket gyakorlatilag sem teljesítette, ezért el kellene hagyni a nővérek intézetének címéből az „érseki” jelzőt.²⁹⁸

Az általános főnöknő Kalocsa városától is igényelt támogatást, amelyet a városi tanács 1925-től kezdődően – lehetőségeihez képest – folyósítani kezdett. Ez azért számított nagy fegyverténynek, mert a kalocsai anyaház 1860-as alapításától kezdve a város soha nem segélyezte a társulatot,²⁹⁹ igaz, erre az addigi jelentős egyházmegyei támogatás miatt nem is volt szükség. A város anyagi pártfogása bebizonyította a nővérek helyi elfogadottságát, valamint azt, hogy a város vezetői mennyire fontosnak tartották ottani működésüket.

Szintén anyagi veszteséget okozott a bácskai házak elszakadása, mivel a társulat nem számíthatott tovább az onnan beszolgáltatandó fejkvótára sem.³⁰⁰ Súlyos terhet jelentett a polgári iskolában és a tanítónőképzőkben oktató nővérek taníttatása is, mivel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az 1928/29-es iskolai évben megszüntette a kalocsai anyaházban működő polgári iskolai tanárnőképzőt. Így ezután a társulat kényszerűségből saját tagjait is Szegeden, illetve Budapesten képezte ki. A kalocsai polgári iskolai tanárnőképző megszűnésével jelentősen csökkent az iskolanővérek internátusát igénybe vevő növendékek száma, ami szintén további bevételkiesést jelentett.

A sok nehézség mellett azért Bernárda főnöknő működése alatt is történtek pozitív fejlemények a társulat és az anyaház életében. A szerzetesközösség iskolái továbbra is jó hírnévnek örvendtek, sok helyre hívták őket. Ahogy egy későbbi levél fogalmazott: „*az állami iskolai hatóságok is nemcsak elismerik és méltányolják, de sok helyen a világi tanterők munkája fölött értékelik nővéreink tanító- és nevelő munkáját.*”³⁰¹ A nővérek számára a változó és egyre nehezedő körülmények között biztos és szilárd támaszt jelentettek az intézeti igazgatók. Petrovác József kiemelkedően hosszú ideig, 1888-tól 1927-ig állt az

---

étkezési és szállásdíj kérése, jótékony célú előadások gyakoribb rendezése, stb. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1924. november 6.

²⁹⁷ LAKATOS Andor, 2007. 118.

²⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1931. december 5.

²⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. január 10., 1926. január 13.

³⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1926. május 25.

³⁰¹ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról.; MNL BKML XII. 6. Új házak. 1213/1937. A generális főnöknő 1937. augusztus 4-én Kalocsán kelt levele Merva Imre kispesti prépostnak.

intézet élén. Utóda, Pál Mátyás³⁰² pedig tíz évig, 1928-1938 között töltötte be ezt a tisztséget.

A súlyos gazdasági helyzet ellenére a társulat fejlődése nem tört meg. Erre az időszakra esett a Szent József Otthonnak nevezett kalocsai gazdasági telep fejlesztése, nagyobb földvásárlások Kalocsa környékén, az anyaház modernizálása, a Balatonszabadiban található nyaraló megvétele, Baján a tanítónőképző megnyitása,³⁰³ a vecsési zárdaiskola tornateremmel, színpaddal és zeneszobával történő kibővítése,³⁰⁴ Kiskunfélegyházán a két-évfolyamos középfokú gazdasági lányiskola indulása és a Constantinum intézmény új szárnyának felavatása.³⁰⁵ Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Bernárda főnöknő működése idejére esett gróf Klebelsberg Kunó³⁰⁶ vallás- és közoktatásügyi minisztersége, őt pedig a társulat támogatójaként tartották számon.³⁰⁷ Klebelsberg kultuszminisztersége alatt készségesen folyósította a kalocsai nővérek állásához az államsegélyt, az iskolaépítésekhez pedig az államkölcsönt, ennek köszönhetően pedig az új zárdák, vagy a régi zárdáépületek újabb szárnyai szinte egymás után nőttek ki a földből.³⁰⁸ A társulat 1934-től megtorpanó zárdalapítási expanziója talán részben Klebelsberg visszavonulásával, majd halálával is magyarázható. A társulat a terjeszkedés híveként tartotta számon Révay Tibor³⁰⁹ érseki irodaigazgatót is, aki „*buzgóságában azt szerette volna, hogy a főegyházmegye területén mindenütt a nővérek kezében legyen a leánynevelés.*”³¹⁰

---

³⁰² Pál Mátyás (Katymár, 1885 – Kalocsa, 1938) 1907-ben Katymáron szentelték pappá. Doroszlón, Bácsbokodon, Kalocsán káplánkodott. 1913-tól a kalocsai tanítónőképző hitoktatója. 1916-tól tanított a kalocsai iskolanővérek polgári iskolai tanítónőképzőjében. 1919-től az iskolanővérek lelki igazgatója. 1927-től a kalocsai zárdai intézetek (5 iskola) igazgatója. 21 éven át volt prézeze az intézetben működő Mária Kongregációnak. Nagy támogatója volt a missziós munkának. 1921-ben Kalocsán nagyszabású missziós ünnepséget szervezett. Halála után az iskolanővérek boldoggá avatási eljárását kezdeményezték. MAGYAR Katolikus Lexikon X. 452.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39. 3-7.

³⁰³ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1924 és 1930 közötti időszakról.

³⁰⁴ ÉVKÖNYV Vecsés 1943/44 2.

³⁰⁵ KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2001. 20., 30.

³⁰⁶ Klebelsberg Kunó (1875-1932) művelődéspolitikus, 1922 és 1931 között vallás- és közoktatási miniszter. Működése alatt számtalan tanyai népiskolát és tanítói lakást építtetett. MAGYAR Katolikus Lexikon VII. 10.

³⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról. Klebelsberg Kunó kérte fel a társulatot 1923-ban a budapesti Ferenc József Nevelőintézet háztartásának ellátására is. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1923. október 1.

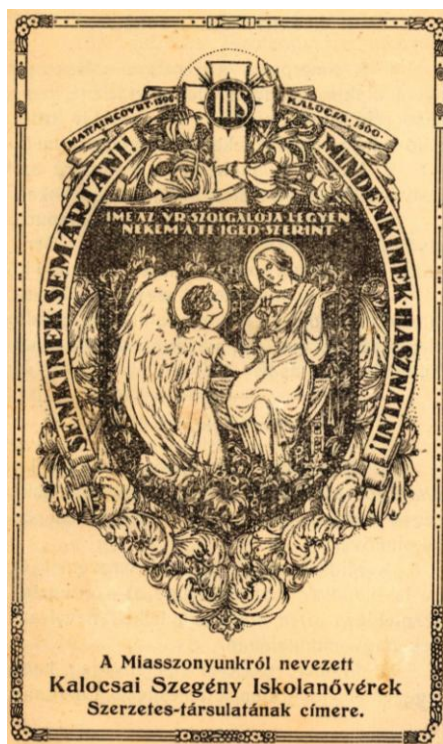
³⁰⁸ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról.

³⁰⁹ Révay Tibor (1874-1956) 1897-ben szentelték pappá, 1903-tól pápai káplán, majd érseki titkár. 1915-től érseki irodaigazgató, 1916-tól főszékesegyházi kanonok. 1930-ban belépett a jezsuita rendbe. JEZSUITA névtár <http://jezsuita.hu/nevtar/revay-tibor/> (letöltés: 2020. február 20.); KALOCSAI Főegyházmegyei Levéltár honlapja <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/revay-tibor> (letöltés: 2020. február 20.)

³¹⁰ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Beszámoló az 1933 és 1939 közötti időszakról.

Az 1924. évi káptalanon változtatták meg a társulat nevét, az addig használt „Iskolanénék” kifejezést „Iskolanővérek”-re módosították, igazodva így a köznyelv változásaihoz.³¹¹

A társulat az intézményesülésben egy fokkal feljebb lépett, amikor 1925-ben elkészült a szerzetesközösség címere. A címerpajzs közepén Szűz Mária alakja látható az angyali

9. ábra: A társulat címere

10. ábra: A társulat pecsétje

üdvözlés jelenetében, a pajzsfőben e szavakkal: „*Ime az Úr szolgálója, legyen nekem a te igéd szerint*”. A címer homlokzatát kereszt, szentostya és liliomok díszítik. A pajzsot körítő szalagon az alapító, Fourier Szent Péter mondata olvasható: „*Senkinek sem ártani, mindenkinek használni*”, illetve a társulat „bölcsőjének”, a mattaincourt-i zárda alapításának, valamint a kalocsai anyaház alapításának éve került feltüntetésre. E címer alapján pecséteket is készítettek a nővérek.³¹²

A társulat második főnöknőjének munkásságát kortársai is elismerték. A kalocsai érsek 1926-ban pápai kitüntetést kérelmezett számára, szerzetesi fogadalmának 50. évfordulója alkalmából. XI. Pius pápa ez alkalomra a „Pro Ecclesia et Pontifice” arany érdemkereszttel jutalmazta „*a bölcs vezetése alatt álló társulatban kifejtett buzgó és eredményes működésének elismeréseként.*” Az érsek az érdemkeresztet június 6-án bensőséges ünnep keretében adta át az általános főnöknőnek, mint „*méltán megérdemelt kitüntetést*”.³¹³

A második főnöknő regnálása idején a társulat sorsa kicsiben leképezte az ország történetét. A vesztes első világháború okozta erkölcsi károk és anyagi nehézségek, a Trianon utáni megcsönkítottság, az új utak és viszonyítási pontok keresése egyaránt jellemezte

³¹¹ BANGÓ Beáta, 2000. 15.

³¹² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. május 25-27., december 11.

³¹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1926. június 9.

ebben az időszakban a kalocsai iskolanővérek társulatát és Magyarországot.

Bleilőb Mária Bernárdát az általános káptalanokon – a Szentszék megerősítésével – négy ízben is megválasztották általános főnöknőnek. A szabályok értelmében ez a lehetőség 1933-ban megszűnt. Az ekkor választott új kormányzótanácsban mint helynöknő szerepelt 1939-es haláláig.

I.5.3. Vojnich Mária Aquina általános főnöknősége (1933-1947)

Az 1933-as káptalan után új, sorrendben a harmadik generális főnöknő került a társulat élére. A megválasztott Vojnich Mária Aquina³¹⁴ – aki 1933 és 1947 között töltötte be a

11. ábra: Vojnich Mária Aquina (kép forrása: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 8.)

társulat vezetői tisztségét – végigjárta a hivatali ranglétrát. A vezető testületben 1911 óta különböző rangú tanácsosnői és titkárnői feladatok ellátása során nagy tapasztalatra és rutinra tett szert. Tanácsadó testülete eleinte a régi tagokból állt. Az előző általános helynöknői és első tanácsosnői posztot kapott, majd sorrendben: Faddy Mária Augustina, Bali Mária Ildefonsa, Kohlbeck Mária Bonaventura nővérek a II-III-IV. tanácsosnői tiszteket töltötték be. Faddy Mária Augustina végezte továbbra is a titkárnői teendőket, általános gondnoknővé pedig Singer Mária Fides³¹⁵ választották. 1939-ben jelentős veszteség érte a társulatot és a tanácsot is, hiszen két tanácsosnő, Bleilőb

Mária Bernárda és Kohlbeck Mária Bonaventura nővér is eltávozott az élők sorából. Szükségessé vált a tanácsot az év nyarán megrendezésre kerülő káptalanig ideiglenesen kiegészíteni. Szintén ekkor neveztek ki egy külön általános titkárnőt is, aki nem viselt tanácsosnői hivatalt. A társulat sokrétű ügyeinek írásbeli intézése ugyanis egész embert kívánó feladattá növekedett. A korábbi tanácsosnők, Faddy Mária Augustina és Bali

³¹⁴ Vojnich Mária Aquina, Ómorovicán született 1874-ben, polgári iskolai tanárnő. Munkássága csaknem egész idejét Kalocsán töltötte, 1908 és 1911 között az anyaház főnöknője volt. 1911-től lett a kormányzótanács tagja, előbb titkárnői, később helynöknői státuszban. 1933 és 1947 között a társulat generális főnöknője, 1947 után általános helynöknő. 1951-ben hunyt el, végső nyughelye a kiskunfélegyházi Alsótemetőben, a nővérek sírkertjében található. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

³¹⁵ Singer (Szendrői) Mária Fides nővér Hirschauban született 1868-ban, 1889-ben tett először fogadalmat. Elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett Kalocsán. Kezdetben Baján és Szabadkán működött. 1905-1911 között a szentfülöpi, 1911-1917 között a szabadkai fiókház főnöknője. 1926-ig Baján dolgozott, majd 1932-ig a hajósi ház főnöknője. Ebben az évben a kalocsai külső házak (Szanatórium, Szent Ignác Otthon, Szeminárium) főnöknőjévé választották. 1933-tól általános gondnoknői feladatokat látott el. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1932. május 14., 1932. szeptember 28., 1933. július 17.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház törzskönyve; MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Mária Ildefonsa nővérek, valamint az általános gondnoknő, Szendrői (Singer) Mária Fides nővér mellé ekkor tették meg tanácsosnőnek dr. Tukats Mária Annunciátát³¹⁶ és Ambruzs Mária Alfrédát,³¹⁷ általános titkárnőnek pedig Molnár Mária Konstanciát.³¹⁸ A fent nevezett tisztségviselőket az 1939. évi káptalan is megerősítette hivatalukban. A háborús években különféle nehézségek miatt több tanácsosnő huzamosabb ideig távol maradt Kalocsától. Őket az üléseken ideiglenes helyettesekkel pótolták.

A nővérek kalocsai működését továbbra is lelkiismeretesen segítették az intézeti igazgatók. Pál Mátyás 1938-ig még minden iskolafokozat igazgatójaként szerepelt, utóda, Erdős József³¹⁹ azonban már csak a tanítónő- és óvónőképző-intézetek vezetését látta el. Az alsóbb fokú iskolák 1939-től apáca-igazgató felügyelete alatt álltak.

A társulat Zichy érsekkel való viszonya Vojnich Mária Aquina nővér főnöknősége ideje alatt továbbra is korrektnek, de távolságtartónak mondható. Zichy érsek halála után Glattfelder Gyula³²⁰ kapott kinevezést a főpapi székbe, aki azonban betegsége miatt nem tudta betölteni ezt a tisztséget. 1943-ban Grósz József³²¹ lett a kalocsai érsek, aki szívén viselte az iskolanővérek működését, minden tőle telhető módon támogatta őket.

A társulat Vojnich Mária Aquina generális főnöknő hivatali ideje alatt 16 új házat alapított, ám ezek többségében – tíz házban – nem oktatási-nevelési feladatot láttak el a nővérek, csak a háztartást vezették. Ráadásul az újonnan fiókházzá szervezett öt kalocsai telep már régóta a

---

³¹⁶ Tukats Mária Annunciáta nővér Magyarokánizsán született 1890-ben, 1908-ban kapott beöltözést. Pedagógia-filozófiai szakcsoportra képesített tanítónőképző-intézeti tanárnő, doktori fokozatot is szerzett. Kalocsán tevékenykedett 1924 és 1944, majd 1946 és 1947 között. Tanított a tanítónőképzőben és az óvónőképzőben. 1947-től Baján főnöknői tisztséget töltött be. 1939 óta a társulat kormányzótanácsának tagja. MNL BKML XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapja; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. január 24.

³¹⁷ Ambruzs Mária Alfréda nővér Kunszentmártonban született 1893-ban, 1916-ban kapott beöltözést. Mennyiségtani és természettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanárnő. Házfőnöknőként működött Kiskunhalason, Cegléden, Bácsalmáson. Főnöknő volt 1941-től Zomborban, 1944-től Újvidéken. 1950-től Újvidéken működött, mint a bácskai nővérek kinevezett vikáriája. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

³¹⁸ Molnár Mária Konstancia 1900-ban kapott beöltözést. Hajóson volt házfőnöknő 1916 és 1919 között, majd a kalocsai Szanatórium vezetője. 1923-tól 1928-ig Kecelen, 1928-tól 1934-ig Polgáron, 1934-től 1936-ig Dunakeszin töltötte be a házfőnöknői tisztséget. 1936-tól Kalocsán segédtitkár, 1939-től általános titkárnő. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1919. július 3.; 1937. november 16., 1938. április 26.

³¹⁹ Erdős József (1900-1971), 1922-ben szentelték pappá. Bácsalmáson, Jánoshalmán, Baján káplán és hitoktató. 1935-ben doktorált. 1938-tól a hittudományi főiskola vicerektora. 1939-1948 között a kalocsai tanítónőképző- és óvónőképző-intézet igazgatója. MAGYAR Katolikus Lexikon III. 220.

³²⁰ Glattfelder Gyula (1874-1943), kalocsai érsek: 1942-1943. 1896-ban szentelték pappá. A vidéki egyetemisták részére szolgáló Szent Imre Kollégiumok megalapítója. 1911-től csanádi püspök. 1923-ban el kellett hagynia székhelyét, Temesvárt és Szegedre költözött. Nevéhez fűződik a szegedi szeminarium és a Fogadalmi templom felépítése. 1942-ben kalocsai érsekké nevezték ki, székét azonban betegsége miatt nem foglalta el. MAGYAR Katolikus Lexikon IV. 114.

³²¹ Grósz József (1887-1961) 1929-től győri, 1939-től szombathelyi püspök. 1943-tól kalocsai érsek. 1944 októberében székhelyén maradt, így népe sem menekült nyugatra. 1945-től a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke. MAGYAR Katolikus Lexikon IV. 232.

nővérek működési területét képezte, csak nem önálló főnöknő, hanem az anyaház közvetlen irányítása alatt álltak. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő próbált visszatérni Franz Mária Terézia alapító-főnöknő elveihez. A megfontolt, lassabb terjeszkedés híveként nem követte a merészebb, vállalkozóbb szellemű Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknőt. Vojnich Mária Aquina még tanácsosnő korában egyedülként ellenezte például az 1928-ban Apátfalván adódott zárdaalapítási kezdeményezést. Hangsúlyozta, hogy előre láthatóan egy ideig nem lesz annyi alkalmas tagja a társulatnak, hogy a már előzetesen elvállalt házak mellett újak alapítására is gondoljanak. Szintén felhívta a figyelmet arra, hogy a csanádi egyházmegyében ez lenne a társulat első háza, tehát a nővérek újabb egyházmegyei főhatóság alá kerülnének, holott az általuk már ismert, kedvelt és öt helyen már betelepített váci egyházmegyében is lennének zárdaalapítási lehetőségek. Véleményével egyedül maradt a kormányzótanácsban, a többi tag támogatta a fiókház megnyitását, amely azonban egyéb okok miatt végül mégsem valósult meg.³²² Generális főnöknőként pedig az 1930-as évek végén már azért nem sürgette az újabb letelepedéseket, mert reménykedett Bácska minél előbbi visszatérében és oda tartalékolta a társulat erőit.³²³ Tehát a szerzetesközösség vezetése által hozott tudatos döntés eredményeként lassult le a terjeszkedés, hiszen a társulat egyre jobban érezte a kevés, megfelelő képzettségű iskolás nővér hiányából fakadó hátrányokat. A társulat 1939-ben, amikor már öt éve nem alapítottak tanítással foglalkozó új fiókházat, sem rendelkezett elegendő okleveles és diplomás szerzetes taggal.³²⁴ A nővérek egyetemen és főiskolán való taníttatása viszont súlyos anyagi terheket rótt a szerzetesközösségre. A képzett nővérek elégtelen száma mellett azonban arra is panaszkodott az elöljáróság, hogy nincsenek kívánatos megtelepedési lehetőségek.³²⁵ Az általános főnöknő levelezésben állt egy Kalocsáról Brazíliába került pappal. Neki is említette azt a tényt, hogy a gazdasági válság miatt Magyarországon nem tudnak új házakat létesíteni. A Brazíliában élő magyar atya olvasatában ez a közlés – tévesen – azt jelentette, hogy az iskolanővérek külföldi megtelepedést akarnak vállalni, a generális főnöknő „szeretné átplántálni Dél-Amerikába is a *Miasszonyunkról* nevezett *Kalocsai Iskolanővérek Szerzetes Társulatát*.”³²⁶ A magyar pap már egy brazil püspökökkel is tárgyalt és 1938-ban konkrét iskolaalapítási tervekről írt a nővéreknek. A dél-amerikai kiutazás – feltételezhetően a nővérek részéről komoly szándék hiányában, vagy a háborús helyzet miatt – nem valósult meg. Vojnich Mária Aquina főnöknő idején viszont Kínában két új háza is nyílt a társulatnak, Kinghsienben és Süchow-ban.

³²² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1928. július 23.

³²³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. február 11.

³²⁴ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939-es káptalan iratai.

³²⁵ Valószínűleg itt az alacsonyabb képzettségű – elemi iskolai tanítónő és óvónő – nővérek foglalkoztatási lehetőségére, illetve annak hiányára gondoltak.

³²⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1938. április 26.

Az első bécsi döntés értelmében megvalósult területi revízió nem érintette a társulatot. A kormányzótanácsi üléseken nem került szóba, hogy a nővérek igényt tartanának a korábbi három felvidéki házra. A második bécsi döntés azonban már éreztette hatását a társulat életében. A visszacsatolt erdélyi területen a nővérek új működési helyet választottak, megtelepedtek Szovátán.³²⁷

A társulat életében kiemelkedő jelentőségű eseménynek számított Bácska 1941-es visszacsatolása. A korábban elszakított délvidéki házak ismét a kalocsai anyaház fennhatósága alá kerültek. Ekkor nemcsak a társulat létszáma emelkedett számottevően, hanem a fiókházak száma is. Az 1920-as évek elején a szerbek által megszüntetett fiókházak³²⁸ kivételével valamennyi korábbi ház visszatért az anyatársulat kebelébe, sőt – az 1939-ben, még a Bácskai Társulat idején Szabadkán alapított „Paulinum” házzal együtt – még eggyel több is. A bácskai házak nővérekkel való ellátása miatt 1941 után alig került sor új ház alapítására.

A társulat anyagi helyzete nem sokat javult az 1930-as években sem. A gazdasági válság miatt a fiókházak nem tudták támogatni a kalocsai anyaházat. Az állam fokozatosan csökkentette a tanítónők díjazásának jelentős részét biztosító államsegélyt. Az iskolafenntartó hitközségtől, illetve a települési önkormányzattól pedig hónapokig nem kaptak fizetést, mert nem folytak be az adók.³²⁹ A szülők anyagi lehetőségei is megváltoztak. Ezért a tanintézetek különböző takarékosági intézkedéseket vezettek be, így például nem szerveztek a diákoknak tanulmányi kirándulásokat.³³⁰ A kalocsai anyaház 1935-ben fennállásának 75. évfordulóját ünnepelte, a súlyos gazdasági viszonyok miatt – kényszerűségből – nagyon szerény keretek között.³³¹ Az anyaházban a nővérek különben is nehéz anyagi körülmények között éltek. Mivel a szerzetesi utánpótlás szinte egésze, az összes újoncnő és a legtöbb aspiráns, illetve jelöltő Kalocsán tartózkodott, így az ő ellátásuk is az anyaházra hárult. Szintén Kalocsán működött az idős, beteg szerzetesi tagok lakhelyéül szolgáló Szanatórium, más néven Szent Szív Otthon. Az itteni nővérek élelmezéséről, ápolásáról és ellátásáról ugyancsak az anyaháznak kellett gondoskodni. Ezért fordulhatott elő, hogy míg az anyaházban egy hónapra egy nővér szükségleteinek fedezésére 36 pengő jutott, addig más fiókházakban ez az összeg 48-81 pengőre rúgott. A különbség a ruházatkódásra fordítható összeg esetében még inkább szembe tűnő. Kalocsán egy-egy nővér ilyen kiadásaira évi 65 pengőt számoltak, a többi házban 79-99-et, de 20-nál több házban 100 pengőn felül költöttek, sőt voltak olyan fiókházak is, ahol 170-197 pengőt, vagyis háromszor annyit,

³²⁷ Az erdélyi zárdáról részletesen lásd az I.8.4. fejezetet.

³²⁸ A futaki és a Zombor III. jelű házakról van szó.

³²⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1934. december 5.

³³⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. március 29.

³³¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1935. április 3., szeptember 11.

mint Kalocsán. Az 1939-es káptalanon ezeket a kiugró különbségeket próbálták mérsékelni. Elvetették a korábbi, fejkvóta-rendszerű hozzájárulást, és ettől az évtől kezdődően áttértek arra a rendszerre, hogy a fiókházak jövedelmük után, százalékos arányban támogassák az anyaházat.³³² Korábban egy-egy fiókház az ott élő nővérek arányában fizetett be adott összeget a közös kasszába,³³³ 1939 után minden ház a jövedelmeinek 11%-át küldte be Kalocsára. A társulati közös költségek átláthatóbb könyvelése miatt minden fiókházban új, egyszerűbb számlakönyvet kellett vezetni.

Az 1939-es káptalan olyan új és modern témákkal is foglalkozott, mint a célszerűbb, vitamindúsabb és táplálóbb étkezési rend bevezetése a zárdákban, amelyhez segítségül kéthetes téli-nyári mintaétrendet is mellékeltek. A korábbi káptalani ülésekhez hasonlóan ezen a tanácskozáson is megvitatták a nővérekre nézve kötelező, az öltözködésben követendő szabályokat,³³⁴ valamint a különböző ájtatossági gyakorlatok végzésére vonatkozó előírásokat.

A kalocsai iskolanővérek társulata a második világháború után számos nehézséggel nézett szembe. Az egyik sürgető probléma a társulat legfőbb döntéshozó szervének, az általános káptalannak 1945-ben való összehívása volt. Az előljárásság a kalocsai érseknél már 1945 elején kérvényezte, hogy a háborús helyzetre való tekintettel engedélyezze az abban az évben esedékes általános káptalan elhalasztását. Az érsek jóváhagyta a kérést és egy év haladékot adott a kormányzótanácsnak a káptalan összehívására.³³⁵ De a megadott idő lejártakor sem volt sokkal jobb a helyzet. Ezért a társulat vezetősége a közlekedési és forgalmi akadályok, a jugoszláviai házak helyzete, a tanácsosnők egy részének külföldön tartózkodása, valamint a fiókházak kötelező vizitációjának hiánya miatt a káptalan újbóli elhalasztását kérvényezte az érsektől. Mivel a főpásztor is áthidalhatatlannak látta a rendkívüli körülményeket, így megadta az engedélyt.³³⁶ A káptalant végül 1947-ben tartották meg. Ezen a gyűlésen választották meg a társulat negyedik általános főnöknőjét, Bali Mária Ildefonsa nővért. Bali Mária Ildefonsa működése idején, 1948-ban következett be a felekezeti iskolák államosítása és 1950-ben a szerzetesrendek feloszlása.³³⁷

---

³³² MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. 1939. évi általános káptalan előterjesztései.

³³³ Néhány ház esetében ez az összeg a bevételeknek csupán 3%-át tette ki, más házaknál, azonban elérte a jövedelem 10%-át is.

³³⁴ Kerülni kellett a magassarkú cipő viselését, a házi munkáknál ajánlott volt megfelelő minőségű kötényt hordani, megengedetté vált a műselyem alsónemű viselése, stb. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. 1939. évi általános káptalan előterjesztései.

³³⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30., február 22., március 28.

³³⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. február 26., március 18.

³³⁷ Mivel Bali Mária Ildefonsa nővér főnöknősége már túlmutat a dolgozat által tárgyalt időhatáron, ezért működésével a dolgozat nem foglalkozik részletesebben. Az 1947-ben megválasztott kormányzótanács összetételét lásd a „Kitekintés” c. fejezetben.

1.6. A társulat fiókházai

A társulat 1908-ig csak a kalocsai egyházmegye területén alapított fiókházakat, ott viszont egymáshoz igen közel. Amíg a szerzetesközösség csak egyházmegyei jogú volt, természetes is, hogy területileg koncentráltabban nyitott új házakat. Később azonban sorra nyíltak zárdái a kalocsai anyaháztól távol, meglehetősen messze az eredeti központtól. Mivel a nővérek a legtöbb esetben konkrét hívásra érkeztek egy-egy településre, ezért magától adódik a kérdés: hogyan jutott el a nővérek működésének híre például a Felvidékre? Ha néhány letelepedés körülményét megvizsgáljuk, általánosságban megválaszolhatjuk a kérdést.

A nővérek a kalocsai egyházmegye határán túl legelőször Kiskunfélegyházán nyitottak zárdát.³³⁸ Ezen a településen az akkori váci püspök, Schuster Constantin³³⁹ már 1888-ban egy 40.000 aranykoronáról szóló alapítványt hozott létre egy létesítendő zárda és nevelőintézet céljára. A püspök korábbi kalocsai működése során már megismerte a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát. Bizonyára respektálta is a nővéreket, hiszen rájuk akarta bízni a váci egyházmegyében alapítandó zárdaiskolákat.³⁴⁰ Ezt a felkérést a generális főnöknő ekkor visszautasította, mert figyelembe kellett vennie az akkori szerzetes tanerők viszonylag csekély létszámát, valamint a kalocsai egyházmegye több településén mutatkozó és a közeljövőben kielégítést igénylő iskolaalpitási szükségleteket.³⁴¹ Kiskunfélegyháza városa így egy másik tanítással foglalkozó apácátársulattal, az angolkisasszonyokkal kezdett tárgyalásokat. Mikor 1903-ban a zárdaiskola – hosszas huzavona után – a megvalósuláshoz közeledett, az angolkisasszonyokat meghátrálásra készítette az a tény, hogy az általuk átvenni szándékozott iskolaegyüttesben a polgári lányiskola korábbi világi vezetője megtartotta volna igazgatónői címét és rangját. A város vezetősége ekkor ismét a kalocsai iskolanővérekhez fordult, akiket nem zavart ez a helyzet és ekkor már nem utasították el a felkérést.

Felvidéken az első, 1910-ben Alsókorompán megnyitott ház alapítása gróf Chotek Rezső és neje, Ráday Irma grófnő nevéhez fűződik. A házaspár 1900-ban a futaki zárda alapításánál is

---

³³⁸ A nővérek kiskunfélegyházi letelepedéséről részletesen lásd: KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2009.

³³⁹ Schuster Constantin (1817-1899) 1831-ben lépett a piarista rendbe, 1857-ben kalocsai egyházmegyéi pap lett. Kunszt József kalocsai érsek mellett szentszéki jegyző, majd érseki titkár és könyvtáros. Kitűnő képességei miatt Haynald Lajos érsek 1870-ben érseki jószágigazgatónak nevezte ki. 1877-ben kassai, majd 1886-ban váci püspök lett. MAGYAR Katolikus Lexikon XI. 968.

³⁴⁰ A püspök három településre hívta meg a kalocsai nővéreket: Hódmezővásárhelyre, Kecskemétre és Kiskunfélegyházára.

³⁴¹ MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Constantin püspök 2327/1888. számú, 1888. július 10-én kelt levelének hátirata (1888. szeptember 12-én kelt válasz-fogalmazvány).

közreműködött,³⁴² vagyis korábban már ők is személyes kapcsolatba kerültek a kalocsai nővérekkel.

Siklósra 1921-ben hívták meg a nővéreket. Az ottani plébániát vezető ferencrendi szerzetesfőnök, Unyi Athanáz³⁴³ szülőföldjén, Bácsban ismerte meg a társulat tagjait. Siklósra azért hívta meg a kalocsai nővéreket, hogy az ottani, magánjellegű polgári lányiskola vezetését átvegyék, így ellensúlyozva a „rivális” református polgári lányiskola szellemi hatását.³⁴⁴

A mágocsi letelepedés ügyében jelentős érdemeket szerzett az ottani esperes plébános, Braun István, akit régi jó kapcsolat fűzött a nővérek anyaházához, ahogy a nővérek fogalmaztak: „*kosztos diák volt kalocsai zárdánkban.*”³⁴⁵

A Balatonalmádiban és Balatonszabadiban fenntartott gyermekszanatóriumok vezetői a társulatot budapesti fiókházának működése során ismerték meg. Bizonyára jó benyomásokat szereztek a kalocsai nővérekről, hiszen nekik ajánlották fel a két Balaton-parti gyermeküdülő ellátásának feladatait.³⁴⁶

E néhány megvizsgált esetből kitűnik, hogy a nővérek a legkülönbözőbb személyes ismeretek révén jutottak el távolabbi településekre. Az egykor a kalocsai jezsuita gimnáziumba vagy szemináriumba járó kispapok elvitték magukkal a kalocsai iskolanővérek jó hírét és később, plébános korukban előszeretettel működtek velük együtt. Mások a társulat egy már működő fiókházával kerültek kapcsolatba, és az ottani pozitív tapasztalatok birtokában ajánlottak fel később más munkaköröket a nővéreknek.

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata működésének 1860 és 1946 közötti ideje alatt 84 házat alapított. Ezek többségében – a társulat hagyományainak megfelelően – oktatással, neveléssel foglalkoztak.³⁴⁷ Néhány fiókházat azonban speciális feladata, vagy rövid működési ideje miatt érdemes külön tárgyalni.

Így szót kell ejteni a társulat üdülőházairól, amelyeket önálló főnöknő nélkül, de kvázi-fiókházként, idényszerűen használtak. A társulat előjárósága ugyanis gondoskodni kívánt a

---

³⁴² MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek letelepedésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

³⁴³ Unyi Athanáz (1889-1936) 1904-ben lépett a kapisztránus rendtartományba, 1912-ben szentelték pappá. 1928-ban Szegeden házfőnök, 1930-ban Szolnokon helyettes plébános. MAGYAR Katolikus Lexikon XIV. 552.

³⁴⁴ MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek letelepedésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924. A református túlsúly ellenpontosításának igénye a kiskunhalasi és a ceglédi zárdaalapítások esetében is felmerült.

³⁴⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1930. december 5.

³⁴⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1915. április 23.

³⁴⁷ Jelen dolgozat nem tárgyalja részletesen minden egyes fiókház történetét, a nővérek letelepedésének körülményeit. Ehhez szükséges lenne minden egyes fiókházi település közigazgatási és egyházkormányzati iratanyagát átvizsgálni. Tekintettel a fiókházak nagy számára, illetve azok egy részének határon túli voltára, ez az anyagfeltárás további kutatások témája lehet.

tanév során megfáradt nővérek nyári pihenéséről és felüdüléséről. Az első ilyen jellegű adatok a kalocsai Szanatóriummal kapcsolatosak, ugyanis a nővérek ezt a telepet 1889 és 1903 között nyári üdülőként használták. A nővérek pihenőhelyéről való gondoskodni vágyás olvasható ki a társulat egyik 1912-es megállapodásából is. A felvidéki Vágújhelyen a társulat csak azzal a feltétellel vállalta el a zárdaalapítást, ha az ottani plébános beleegyezik, hogy „*a szünidőben a gyengélkedő testvérek Vágújhelyre mehessenek üdülni, mert a község igen szép és egészséges helyen fekszik.*”³⁴⁸ A Balatonalmádiban lévő gyermekszanatórium vezetésének elvállalásában is döntő érvként jelentkezett, hogy a nővérek számára így üdülési lehetőség is adódik.³⁴⁹

Az első, kifejezetten a felüdülést szolgáló ingatlant, a Kecel mellett lévő, ún. Búrtanyát – az ötholdnyi területen fekvő, négy épülettel bíró gyümölcsös- és szőlőkertet – 1916-ban kapta ajándékba a társulat.³⁵⁰ Mivel itt csak nyáron tartózkodtak a nővérek, nem alapítottak külön fiókházat, nem neveztek ki külön főnöknőt. 1930-ban renoválni kellett a nyaralóépületet, ekkor emeltek egy új, kápolnával, ebédlővel, cellákkal ellátott üdülőházat, amelyet – az adományozó, néhai dr. Povischil Richárd, a kalocsai nővérek egykori spirituális iránti kegyeletből – Richárd-telepnek neveztek el.³⁵¹ A keceli nyaralóban főleg az anyaházban élő nővérek üdültek, a másik két, későbbi alapítású házat a társulat bármely tagja igénybe vehette.

A társulat régi vágya teljesült 1929-ben, mikor házat tudtak venni a Balaton partján, Fokszabadiban.³⁵² Az újonnan épült, 8 szobás és gazdasági melléképülettel ellátott villa 800 négyszögöldnyi fenyves területen állt. Az első nyáron már 30 nővér tudott üdülni a Mária-villában, a fürdőzés és a kitűnő fenyvesi levegő jó hatást gyakorolt a nővérek idegzetére és kedélyére.³⁵³ Ez az üdülő sem vált soha önálló főnöknő vezetése alatt álló tényleges fiókházzá.

A társulat vecsési háza 1931-ben megvásárolt egy telket Bódvarákón, az Aggteleki barlangtól 10 km-re. A nővérek 1934-ben egy „Patrona Hungariae” névre keresztelt nyaralót építettek ide. Így a társulat egy magaslati klímájú, kellemes fekvésű, 10-12 fő befogadására alkalmas üdülőházzal gyarapodott. Mivel év közben ezt a házat sem lakták rendszeresen, így itt sem létesült önálló fiókház, 1947-ig ide sem neveztek ki főnöknőt.³⁵⁴

---

³⁴⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1912. február 14.

³⁴⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1915. április 23.

³⁵⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1916. április 26. A birtokon állt egy háromszobás villa, egy kétszobás, konyhás gazdasági épület, egy hasonló adottságú vincellérház, egy présház és istálló. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1917-es káptalan iratai.

³⁵¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1930. július 18.

³⁵² Fokszabadi neve ma Balatonszabadi.

³⁵³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1929. június 4., szeptember 15.

³⁵⁴ A bódvarákói nyaralót 1947-ben szervezték önálló fiókházzá, hogy megelőzzék az épület kisajátítását. Ekkor neveztek ki oda önálló főnöknőt is. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1931. február 3., 1933. szeptember 20., 1934. október 8., 1947. október 10.

I.6.1. Egy település – több fiókház

A társulat története folyamán adódtak olyan helyzetek, amikor egy településen több, egymástól függetlenül – bár olykor egyidőben, egymás mellett párhuzamosan – működő fiókházat hoztak létre. Ezek közé a speciális esetek közé tartozott Zombor. A társulat először ezen a településen tartott fenn több házat. Itt 1887-ben nyílt meg az első fiókház elemi iskolával és óvodával. A második házat – önálló főnöknő vezetése alatt – 1891-ben alapították árvaház számára. A II. számú ház emeletráépítés után 1896-ban helyet adott a Kalocsáról ide telepített óvónőképző-intézetnek és a hozzákapcsolódó óvodának. Ez a két intézmény 1905-ig működött a Zombor II. fiókházban. Ekkor az óvónőképzőt visszahelyezték Kalocsára, az óvoda pedig a Zombor I. fiókházban folytatta munkáját, ahol korábban, 1895-ig működött. A Zombor II. ház növendéklétszáma néhány évig igen alacsony volt, hiszen 1906 és 1911 között csak árvák nevelésével foglalkoztak. 1912-ben azonban újra megnyílt az óvoda, mellette elemi iskola és internátus is megkezdte működését. A Zombor I. fiókház növendéklétszáma már 1905-től emelkedni kezdett, hiszen ebben az évben került ide vissza az óvoda és ekkor nyílt meg a polgári iskola. Internátust csupán egy évig –1910 és 1911 – között tartott fenn ez a ház. Szintén a növendékek számát növelte a női felső kereskedelmi iskola, amely 1917-ben kezdte meg működését. A két, egyébként egymással szomszédos telken álló zombori ház 1905 és 1911 között – éppen a II. számú ház viszonylagos elnéptelenedése miatt – egy közös főnöknő vezetése alatt állt.

A Zombor III. nevű fiókház, az ún. Koczik-árvaház 1916-ban létesült, amikor a nővérek Koczik Pál és neje, Schweighoffer Erzsébet alapítványából létesített árvaház vezetését, az első világháború folytán árvaságra jutott 20-25 vagyontalan gyermek gondozását vették át.³⁵⁵

Trianon után, a szerb megszállás idején a nővéreknek el kellett hagyniuk a Zombor I. és a Zombor III. fiókházakat, mert ezeket az épületeket a szerb hatóságok lefoglalták. A nővérek nagy része a társulat kezelésében meghagyott Zombor II. fiókházba költözött át. Mivel kiderült, hogy a nővérek hiába reménykedtek legalább az I. ház visszaszolgáltatásában, így 1922-ben a társulat a korábbi zombori fiókházak nővéreit egy főnöknő vezetése alatt egyesítette.³⁵⁶

³⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1909. november 19., 1915. június 18., június 29.

³⁵⁶ MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1911. augusztus 16., 1920. június 7., 1921. szeptember 8., 1922. augusztus 13.; MNL BKML XII.

Bácska 1941-es visszacsatolása után újra megnyílhatott a két korábbi – I. és II. számú – zombori fiókház. Az elsőben óvoda, a másodikban internátus működött.³⁵⁷

Kalocsa is azon települések közé tartozott, ahol a társulat több fiókházat tartott fenn. Itt a nővérek az 1940-es évek közepén párhuzamosan hét, önálló főnöknő vezetése alatt álló telephelyen működtek. Ezek döntő többségében – a társulat elsődleges tanítási feladataitól eltérően – háztartási teendőket láttak el.

Az 1860-ban alapított anyaház, az általános főnöknő székhelye számít a társulat első kalocsai házának. A második ház alapjait Lichtensteiger Ferenc püspök, a nővérek kalocsai tanintézetének egykori igazgatója 1889-ben vetette meg. Ekkor ajándékozta a nővéreknek az ún. Nagy Ignác-féle 5 holdnyi, Kalocsa külterületén található eperföldi kertet a rajta lévő régi épülettel együtt. A terület 1903-ig csak nyári üdülőhelyül, ezt követően pedig állandó lakhelyül szolgált a beteg és munkaképtelen, idősebb nővérek, valamint a gazdaságot vezető nővérek részére. A birtokhoz kápolna, cellarendszerű klauzúra és gazdasági épületek is tartoztak. Az addig az anyaház kiegészítő részét képező, „Szanatórium” néven szereplő létesítmény 1910-ben került saját főnöknő vezetése alá, vagyis ekkor lett önálló fiókház. Az akkori kalocsai érsek a telek keleti oldalán fekvő épületet, amely addig a nővérek hálósobáit foglalta magába, 1916-ban óvodává alakíttatta át.³⁵⁸ A Szanatórium nevet felváltotta a Szent Szív Otthon elnevezés.

A társulat Kalocsán különböző gazdasági munkaköröket is elvállalt. A nővérek Várady érsek kifejezett óhajára 1916-ban a nagyobb papnevelő intézetben – vagyis a Nagyszemináriumban – a konyha, 1919-ben pedig az érseki kastélyban a konyha és a mosókonyha vezetésére vállalkoztak. A kalocsai jezsuita atyák rektora is hasonló kéréssel fordult a nővérekhez. Az első világháborúban elesett jezsuita fráterek munkáját kellett 1918-tól ellátniuk, de csak ideiglenes jelleggel, míg meg nem történt az új jezsuita rendtagok kiképzése. A nővérek a jezsuita kollégium konyháját csak 1923-ig vezették, de az azzal egyidőben átvett, ám a kollégiumtól teljesen különálló mosóház vezetését továbbra is vállalták. Ez utóbbi feladatot ellátó nővéreket tömörítette az 1918-ban Szent Ignác Otthonnak elnevezett fiókház. A fent említett házak – vagyis az érseki kastélyban dolgozó, a nagyszeminárium konyháját ellátó és a jezsuita kollégium mosodáját vezető nővérek – az 1930-as évek közepéig közvetlenül az anyaház irányítása alatt álltak. Az anyaházból idő-

---

6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskoláné nék letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.; FRANZ Mária Terézia, 1925. 151-159., 164-165.

³⁵⁷ ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1941/42 47.

³⁵⁸ FRANZ Mária Terézia, 1925. 193-198.; MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskoláné nék letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

ról időre kiküldött főnöknő felügyelte munkájukat.³⁵⁹ A Nagyszeminárium 1936-ban, a Szent Ignác otthon 1937-ben vált önálló fiókházzá és kapott saját főnöknőt. Az érsek véleményére hallgatva ekkor még nem szervezték meg az érseki kastélyban dolgozó nővérek külön fiókházát.

A társulat 1928-ban a tulajdonában lévő, a Szanatórium – azaz a Szent Szív Otthon – szomszédságában fekvő telket gazdasági villává alakíttatta át. Kőfallal vették körbe, valamint cselédházat, illetve sertésenyésztőt és csirkenevelőt építettek. Az itt állandó jelleggel tartózkodó házi nővérek egy ideig a szomszédos Szent Szív Otthon főnöknőjének irányítása alatt álltak. 1937-ben neveztek ki ide először főnöknőt, ekkor kapta az új fiókház a Szent József Otthon nevet.

Az 1940-es években két újabb fiókházzal bővült a kalocsai intézmények sora. A nővérek a második világháborús sorozások miatt munkaerőhiánnyal küzdő jezsuita atyák kérésére ismét elvállalták a korábban – 1918 és 1923 között – már ellátott feladatot: a jezsuita kollégium konyhájának vezetését. Erre a feladatra 1942-ben szerveztek külön fiókházat. A nővérek 1919 óta vezették az érseki kastély háztartását, ám önálló főnöknő nélkül, végig az anyaháztól függve. A társulat Zichy Gyula érsek halála idején felhagyott ezzel a tevékenységgel. Az új érsek, Grósz József azonban igényt tartott munkájukra, így 1943-ban sor került az itteni – és ezzel az utolsó³⁶⁰ – kalocsai fiókház megalapítására is.³⁶¹

A kalocsai anyaház 1907-es építkezése során az addig ott működő árvaházat a hajósi üres érseki kastélyba költöztették. A nővérek két év múlva átvették az itteni óvodát és a község összes lánygyermekének tanítását is. A hajósi fiókház tehát közvetlenül a kalocsaiból nőtt ki.³⁶²

A következő település, ahol több fiókház-alapítási kísérlet is történt: Budapest. Az itteni ház közül azonban csak kettő működése bizonyult hosszú távon eredményesnek és sikeresnek.³⁶³

---

³⁵⁹ MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

³⁶⁰ A nővérek közül néhányan 1918 és 1927 között a kalocsai Rózsafüzérgyárban dolgoztak, az itteni működés azonban nem járt önálló fiókház létrehozásával.

³⁶¹ MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének I-II.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. június 29., 1916. május 16., július 11., szeptember 19., 1918. február 25., június 7., 1919. augusztus 21., 1936. szeptember 26., 1937. január 29., 1937. szeptember 21., 1938. április 26., 1942. május 18. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések 1924., 1927., 1932., 1937.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közötti időszakról.; MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

³⁶² MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

³⁶³ A források következtlenül használják a budapesti házak megkülönböztetésére a római számokat. Eleinte a az 1913-1919 között működő Mária u. 7. sz. alatti fiókház szerepelt „Budapest I. ház” cím alatt, majd

Az 1910-es évek elejére egyre sürgetőbb kényszerként jelentkezett az igény, hogy a társulat letelepedjen Budapesten. Ennek a növevelés előmozdításán túl az volt a gyakorlati oka, hogy az egyetemet látogató, illetve orvosi vizsgálatra és kezelésre szoruló, valamint a különböző árucikkek beszerzésére a fővárosba utazó testvéreknek legyen hol megszállniuk, a társulatnak legyen egy „bázisa” Budapesten is. Mindezek mellett a társulat ismertségének és népszerűsítésének szempontjából sem ártott, hogy a nővérek megvetették lábukat az ország kulturális, művelődési és oktatási központjában.³⁶⁴ Ezért a második generális főnöknő, Bleilőb Mária Bernárda egyik első intézkedése egy budapesti munkakör elvállalására irányult. Az előljárásság a főváros „meghódításának” nem klasszikus iskolaalapítási tevékenységgel kezdett hozzá. Minden bizonnyal felmérték, hogy a Budapesten már jól bejáratott intézményekkel rendelkező más, jelen esetben konkurensnek számító tanító apácarendek mellett – tehetős fővárosi mecénás nélkül – nem sok eséllyel nyithatnak lányiskolát.³⁶⁵ Ezért a szociális szférában kerestek maguknak működési területet. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége³⁶⁶ által fenntartott Úrinők Otthonának³⁶⁷ vezetését vállalták el 1912-ben.³⁶⁸ A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége és a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata közötti

---

annak megszűnése után a társulat saját tulajdonú háza, a Mária utca 20. szám kapta ezt az elnevezést. Római kettessel jelölték előbb az Apostol Nyomdához tartozó házat, majd a Kun utcai óvodát is.

³⁶⁴ Hogy a „tűz közelébe” kerülve mennyire gyorsan nyíltak meg új működési területek a nővérek előtt, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a társulat – alig három évvel az első budapesti ház megnyitása után – már a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület látókörébe is bekerült. Az Egyesület két Balatonparti ház vezetését bízta a nővérekre. Az 1910-es, 1920-as években egyre gyakoribbá váló budapesti és Pest környéki meghívásokról részletesebben lásd az I.6.3. fejezetet.

³⁶⁵ Az 1910-es években Budapesten már jól működő lánynevelő-intézeteket fenntartó apácarendek közül elég megemlíteni az Angolkisasszonyokat, akik 1856-ban nyitották meg az ország első tanítónőképzőjét. A budapesti Sancta Maria Intézetük nagy népszerűségnek örvendett. A Páli Szent Vince Szeretet Leányainak Társulata (Irgalmas Nővérek) 1875 óta vezették a magas színvonalú oktatást nyújtó Ranolder Intézetet. Az orsolyiták szintén jónevű lányiskolát vezettek Budapesten. MAGYAR Katolikus Lexikon I. 279., V. 350., X. 199., XI. 477., XI. 847.

³⁶⁶ Az egyházi felügyelet alatt álló Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége 1908-ban jött létre. Mint nővédelemmel foglalkozó társadalmi szervezet – a háziasszonyok tömörítésével – a háztartásban dolgozó katolikus nőket irányító és védő intézmények és szakosztályok központi szervezeteként működött 1941-ig, majd tevékenységét Családvédelmi Alapítvány néven folytatta tovább. Célja a háziasszonyok lelki életének és családban betöltött szerepének támogatása, a háztartási alkalmazottak összefogása és a leányvédelem. Háztartási, főző- és varrótanfolyamokat, kiállításokat rendezett. Irányította a Szent Zita Körök munkáját, fenntartotta a Vasúti Misszió kirendeltségeit, az Úrinők Otthonát és az Átutazó Nők Otthonát. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 351.; KOCSIS Piroska, 2018.

³⁶⁷ Az Úrinők Otthonában a tanulmányaik, illetve állásuk miatt a családjuktól távol levő, valamint az átutazó hölgyek kaphattak szállást, valamint ellátást.

³⁶⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1912. június 17., szeptember 19. Egyik forrás sem említi, hogy a nővérek konkrétan hol, Budapest melyik utcájában kezdték meg tevékenységüket. A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének Központja a Mária utca 7. szám alatt működött, az Úrinők Otthonának helyszínéül az egyik forrás a Váci utcát jelölte meg. KOCSIS Piroska, 2018.

együttműködés azonban a kezdeti időben nem bizonyult felhőtlennek.³⁶⁹ A nővérek a próbaév leteltével ezt a tevékenységet nem is folytatták tovább, de a Katolikus Háziasz-szonyok Országos Szövetsége által felkínált másik munkakört elfogadták.

A nővérek új munkaköre 1913-tól a Szövetség Mária utca 7. szám alatti házában a ház-tartásvezetés, a cselédképző vezetése, majd két év múlva a cselédelhelyező iroda admi-nisztrációjának végzése lett.³⁷⁰ Azonban ez a munkakör sem felelt meg teljesen a társulat céljainak, már 1918-ban előrelátható volt a nővérek hamarosan bekövetkező visszahívá-sa.³⁷¹ Mikor egy év elteltével a Szövetség új, megváltozott munkakörökben szeretne volna foglalkoztatni az iskolanővéreket – amely azonban a társulat szellemével, szabályaival és az engedelmesség fogadalmával nem bizonyult összeegyeztethetőnek –, az elöljáróság elutasította a feladatokat és felmondta a szerződést.³⁷² Ez a kormányzótanácsnak két ok-ból sem esett neheze. Egyrészt az együttműködés éveiben megtapasztalták, hogy a világi vezetőséggel nem könnyű közös nevezőre jutni, az ott alkalmazott nővérek pedig a világiak kiszolgálása körüli teendők miatt csak igen nehezen és igen sok áldozat árán tel-jesíthették szerzetesi kötelességeiket. Másrészt a nővérek idejekorán, már 1918-ban biztosították, hogy legyen hová menniük Budapesten, ha végleg elhagyják a Szövetség házát. Addig ugyanis az átutazó, Pestre érkező nővérek itt szálltak meg, ráadásul ingyen, mivel a Szövetséggel kötött szerződés értelmében a társulat tagjai díjtalanul részesültek ellátásban. Belátva azt, hogy a tanulás, gyógykezelés, bevásárlás miatt Budapestre utazó testvérek részére szükség lenne a fővárosban egy nagyobb, saját tulajdonú házra, a társu-lat házvásárlásra vállalkozott.³⁷³ Azt kezdettől fogva nyilvánvalónak tartották, hogy a ház fenntartása érdekében valamilyen bevételi forrást eredményező tevékenységet kell ott folytatniuk. A társulat szellemiségéből fakadóan úgy döntöttek, hogy kollégiumot – kora-

---

³⁶⁹ A budapesti ház főnöknője a társulat elöljárósága felé jelezte, hogy az Úrinők Otthonában lakó nők „*botránnyosan viselkednek*”. Az Otthon elnöknője nagyon engedékenyen bánt velük és nem tartotta be a házfőnöknővel közösen megállapított határozatokat sem. Továbbá – többszöri felszólítás ellenére is – elmu-lasztotta a társulattal kötendő szerződés elkészítését és a házirend megszerkesztését. Mivel a kormányzóta-nács nem táplált reményt a visszaélések megszűnésére vonatkozóan, ezért a próbaév leteltével a nővérek visszahívásáról döntöttek. Inkább lemondtak arról, hogy Budapesten házuk legyen, „*minthogy a társulat hírneve beszennyeződjék, s az ott lakó testvérek idegen bűnök részeseivé legyenek.*” MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1913. május 21. Ez a fiókház nem szerepel a házfőnöknők kinevezésének jegyzé-kében, pedig önálló főnöknő vezetése alatt működött. Mind a tanácsulési jegyzőkönyvek, mind a kalocsai sematizmusok megadják azonban a főnöknő nevét és megerősítik az egy éves tevékenység tényét. Ezért ezt a működést is önálló fiókháznak tekintve, szerepeltetem a társulat fiókházainak listáján. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; SEMATIZMUS 1913. 145., 1914. 149.

³⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1913. június 29., 1915. szeptember 15.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése 1917-ben.

³⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1918. március 28.

³⁷² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1919. március 19., július 6. A felkínált új munkakörök mibenlétéről nem áll rendelkezésre pontosabb információ.

³⁷³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1918. március 28.

beli szóhasználatával élve „penziót” – nyitnak egyetemista hallgatók számára. A nővérek céljának megfelelően tűnt a Budapest VIII. kerületi Mária utca 20. szám alatti háromemeletes ház, amelyet még 1918 tavaszán megvásároltak 400.000 koronáért.³⁷⁴ A ház ekkor tulajdonjogilag ugyan a társulat birtokába került, de a nővérek jó ideig még nem tudták azt saját céljaikra használni. A nagy lakásínség miatt ugyanis szigorú rendeletek tiltották a kilakoltatást. Két évi várakozás után, önként kiköltözők által átadott lakásokban vehettek birtokba először hat szobát. Ekkor történt meg az itteni fiókház megalapítása saját főnöknő kinevezésével.³⁷⁵ A nővérek azonban csak nyolc évvel később tudtak három megüresedett lakásban 20 fő részére kollégiumot berendezni. A penziót Lisieux-i Kis Szent Teréz pártfogása alá helyezve a következő hivatalos címet adták a létesítménynek: „Főiskolai hallgatók Kis Szent Teréz otthona (Collegium Theresianum)”. A lakószobákon kívül közös társalgó és ebédlő állt a beköltözők rendelkezésére, életükre a házfőnöknő és a prefekta felügyelt.³⁷⁶ Újabb öt év telt el, mire az összes világi lakó elhagyta a Mária utca 20. számú házat és a nővérek birtokba vehették az egész épületet. Ekkor vált lehetségessé a klauzúrára vonatkozó szabályok pontos betartása is.³⁷⁷

Az 1910-es évekhez visszakanyarodva említést kell még tenni a nővérek egy másik próbálkozásáról, amely Budapesten való megtelepedésükhöz kapcsolódott. Bangha Béla jezsuita atya³⁷⁸ – aki a katolikus sajtó költséghatékony átszervezését tervezte, nyugati mintára – 1914-ben kereste meg a társulatot egy új működési terület lehetőségével.³⁷⁹ Az elképzelés szerint árva lányok – úgynevezett Mária-lányok – végezték volna a munkát a nyomdában és a könyvkötészetben, szerzetesnők vezetése mellett. Bangha páter az egész Apostol Nyomdát ilyen módon kívánta átszervezni. A páternél már jelentkezett 15-20 fiatal lány, akiket apácaközösséggé akart szervezni, francia szerzetesnők közreműködésével pedig be akarta vezetni őket a nyomdai tevékenységekbe. A tervek szerint később ez a közösség foglalkozott volna az árva lányokkal és a nyomdai munkákkal. A páter elsősorban ezen leendő szerzetesnők lelki kiképzésében kérte a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának segítségét. A rendi előjáróság elfogadta a sajtópropagandával, nyomdai munkákkal kapcsolatos árvalány-nevelési programot, de azt tel-

³⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1918. március 28., május 7.

³⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1920. augusztus 2.; 1921. december 18.; MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

³⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1928. szeptember 11.

³⁷⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1933. november 1.

³⁷⁸ Bangha Béla (1880-1940) hithirdető, szerkesztő, író. 1895-ben lépett be a jezsuita rendbe, 1909-ben szentelték pappá. Munkássága leginkább a katolikus sajtó megújítása és terjesztése köré szerveződött. 1917-ben létrehozta a Katolikus Sajtóvállalatot. MAGYAR Katolikus Lexikon I. 589.

³⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1914. május 1.; július 8.; 1915. január 14.

jesen a társulat keretei közé akarta integrálni. Engedélyezte, hogy a belépni szándékozó 15-20 lány a jelöltnei idő alatt a budapesti nyomdában tartózkodjon, ahhoz viszont ragaszkodott, hogy az újoncét mindannyian a kalocsai anyaházban töltsék. A rendi előjáróság azt ajánlotta, hogy nyomdászban jártas francia apácák kérjék az Apostoli Szentlélekétől, hogy átléphessenek a kalocsai társulatba.³⁸⁰ A kormányzótanács szükségesnek vélte, hogy már az első időben is legalább három kalocsai iskolanővér tartózkodjon a budapesti házban, egyrészt hogy a fiókháznak már a kezdetektől meglegyen a zárda jellege, másrészt a nyomdai munkák elsajátítása miatt. A nővérek 1916 elején már bizonyos nyomtatványokat „*Budapestre, az általunk nemrégiben megnyitott Szent Szív fióknyomdába*” küldtek szedés, az Apostol Nyomdába pedig nyomás céljából.³⁸¹ A társulat tehát elvállalta a nyomdában a betűszedés és a korrektúra munkálatait, valamint a nyomdászlányok felügyeletét. Az év nyarán „Sajtóház, Baross u. 34.” névvel megtörtént a fiókházza szervezés és a saját főnöknő kinevezése.³⁸² A társulat szempontjából a katolikus sajtó fellendülése és felvirágzása idején az ilyen jellegű működés igen nagy népszerűséget és presztízs-emelkedést jelentett volna. Az ígéretesen induló budapesti tevékenységnek azonban az 1918-as forradalom véget vetett. Az Apostol Nyomdában kitört szociáldemokrata zavargások miatt a nővéreknek és a nyomdászlányoknak el kellett hagyniuk addigi munkahelyüket.³⁸³ Az előjárók visszahívták a nővéreket, csak a főnöknő maradt Budapesten két társával. Ők Bangha páter kérésére a Mária Kongregáció Otthonába, a Horánszky utca 20. szám alá költöztek át. Itt a Szív című újság szerkesztőségének és kiadóhivatalának munkájába kapcsolódtak be, egyelőre háztartási munkákat végezve. A társulat előjárósága – annak ellenére, hogy korábban visszautasította Bangha Béla újabb kérését³⁸⁴ – beleegyezett az új munkakör elvállalásába, mert a páter felajánlotta, hogy a havi 200 koronás fizetésért alkalmazott nővérek mellett szívesen ad lakást és teljes ellátást az egyetemre járó két iskolásnővérnek is.³⁸⁵ Erről a munkakörrel nincs több információ, a nővérek valószínűleg a Tanácsköztársaság idején távoztak innen is.³⁸⁶

---

³⁸⁰ Bangó Beáta említ két francia nővért, ám ők mindketten korábban, 1904-ben léptek át a kalocsai társulatba. BANGÓ Beáta, 1997. 11.

³⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. február 11.

³⁸² MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. június 17.

³⁸³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1918. december 30.

³⁸⁴ A páter a Szív újság rikkancs-szervezetének igen sokféle ágazó, nagy nehézségekkel járó munkakörét ajánlotta fel a társulatnak. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. január 27.

³⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. január 27.; SEMATIZMUS 1919. 65.

³⁸⁶ A nővérek nyomdai munkája különböző egyházi előjárók figyelmét is felkeltette. A társulat 1918-ban két helyre is kapott meghívást nyomdai munkára: Pécsre és Szabadkára is. A nővérek egyik munkakört sem vállaltak el. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1918. január 4., december 15.

A társulat két budapesti háza – a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének székházában alapított fiókház és az ún. Sajtóház – tehát 1919-ben felosztatásra került, a saját tulajdonukban lévő Mária utca 20. szám alatti ingatlant pedig még nem vehették birtokba. Így ismét gondot okozott az egyetemre járó nővérek elhelyezése.

A társulat 1923-ban felkérést kapott a Budapest, II. Ilona utca 4. sz. alatti Ferenc József Nevelőintézet³⁸⁷ háztartásának – konyha, mosókonyha és ruhatár – vezetésére.³⁸⁸ A nővérek azzal a feltétellel vállalták el ezt a munkakört, hogy az intézet – a házi nővérek járandóságán³⁸⁹ kívül – biztosítani tartozott a társulat budapesti főiskolát, illetve egyetemet látogató négy-öt tagjának ingyenes lakhatását, beleértve a fűtést, világítást és az étellemezést, sőt még a kedvezményes villamosjegy-váltásra jogosító igazolványokat is.³⁹⁰ Az első évben tíz kalocsai nővér kezdte meg működését az új munkakörben, az 1924/25-ös évben már 11 nővér és három jelölt nővérek tevékenykedett itt.³⁹¹ A társulat szempontjából két ok miatt számított nagyon előnyösnek az új fiókház alapítása. Egyrészt rendeződött a felsőoktatási intézményekbe járó szerzetesnővérek lakhatási és ellátási problémája, másrészt a szintén ebben az évben felosztatásra került pécsi fiókház³⁹² nővéreinek elhelyezése is megoldódott, mivel a budapesti internátus ellátása ugyanannyi nővért igényelt, mint ahányan korábban Pécsen működtek. Az ottani nővéreket tehát testületileg áthelyezték az új, budapesti, ám a korábbihoz hasonló tevékenységi körbe.³⁹³ A társulat itteni munkája 1932-ig különösebb fennakadások nélkül folyt. Ebben az évben azonban a Ferenc József Nevelőintézet fenntartója a kollégiumi helyiségek egy részét tantermekké akarta átalakítani. Az internátusi létszám csökkenése maga után vonta az alkalmazott nővérek létszámának csökkenését is. A korábban ott dolgozó nővérek harmadára, csak öt nővérré lett volna szükség, akiknek ráadásul egy szuterén helyiségben lévő egyetlen szo-

---

³⁸⁷ A Ferenc József Nevelőintézet a Budapest II. kerületi katolikus főgimnáziummal kapcsolatban álló internátus volt. Az itt lakó fiúk a gimnáziumot látogatták, ezenkívül intézeti keretek között részesültek külön nyelvi, zenei és sportoktatásban is. KISLEXIKON (é.n) http://www.kislexikon.hu/ferenc_jozsef_nevelointezet.html (letöltés: 2019. szeptember 22.)

³⁸⁸ Az intézmény háztartásának átvételére kérte a társulatot gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, sógora, dr. Kováts Gyula intézeti főigazgató és dr. Horváth Győző püspök is. MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1923. október 1.

³⁸⁹ A nővérek az éves járandóság mellett természetbeni juttatásokra is jogosultak voltak: évente fejenként 1 pár cipőt, 10 m fekete ruhaszövetet, 20 m sifont (pamutvásznat) kaptak, illetve az intézet fedezte a nővérek számára szükséges cipőjavítást, valamint az orvosi kezelést és gyógyszerellátást is.

³⁹⁰ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

³⁹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulási jegyzőkönyv 1924. június 15.

³⁹² A pécsi fiókházról lásd alább az I.6.2. fejezetet.

³⁹³ A korábban Pécsen dolgozó nővérek magukkal vitték az általuk vezetett Historia Domust és annak feljegyzéseit Budapesten, az Ilona utcai fiókházban folytatták. MNL BKML XII. 6. Fiókházak iratai. Budapest, Ilona u. 4. sz. alatti fiókház iratai és a pécsi fiókház iratai.

bában kellett volna összezsúfolódniuk. Az egyetemista nővérek pedig csak ellátási díj fizetése fejében maradhattak volna a fiókházban.³⁹⁴ A társulat előljárósága – mivel eddig is jobbra csak a tanulónővérek gratis elhelyezése céljából vállalták el ezt a munkakört – a megváltozott viszonyokra való tekintettel, az 1931/32-es tanév végén visszahívta az Ilona utcából a nővéreket.³⁹⁵ A döntést megkönnyítette egyrészt az a tény, hogy a fiúkolégium háztartásának ellátása távol állt a társulat eredeti feladatától, a lányoktatástól, másrészt az az örvendetes fejlemény, hogy az iskolanővérek 1932-re már birtokba vehették a Mária utca 20. szám alatti házukat, ahol kényelmesen elhelyezhették saját egyetemista tagjaikat is.

A társulat Budapesten utolsóként alapított fiókháza a Kun utca 3. szám alatti óvoda működtetésére irányult.³⁹⁶ Bár a társulat korábban csak szociális és háztartás-vezetési tevékenységgel tudta Budapesten a lábát megvetni, igazából soha nem adta fel azt a tervet, hogy eredeti tevékenységi köréhez jobban igazodóan iskola, vagy legalább óvoda átvételére lehetőséget találjon. Ennek értelmében kötött szerződést 1927-ben a Józsefvárosi Kisdédóvó Egyesülettel a Budapest, Kun utca 3. szám alatti óvoda vezetésének elvállalására. Az óvoda az első világháborúig a keresztes nővérek vezetése alatt állt, majd az épületet 1927-ig a cseh konzulátus foglalta el. A kalocsai iskolanővérek az év őszén vették át az intézményt. Az óvoda mellett napközi otthont is működtettek a környékbeli munkás szülők elhanyagolt gyerekei részére, akiknek élelmezéséről a főváros gondoskodott. Mivel az óvodát egy egyesület tartotta fenn és nem tartozott hozzá sem konyhakert, sem kisebb gazdaság, ezért az ott alkalmazott nővérek nagyon kevés pénzből éltek, ellátásuk „nyomorúságosnak” bizonyult, a létminimumhoz szükséges pénzt könyöradományok kérésével és az óvodások előadásainak bevételeiből fedezték.³⁹⁷ A fiókház főnöknője – a szűkös anyagi forrásokra hivatkozva – több ízben is kérvényezte a társulat előljáróságánál, hogy a minden házra kötelezően kirótt közteherviselési kvótát a Kun utcai zárda esetében mérsékeljék, vagy tekintsenek el annak befizetésétől.³⁹⁸ Az óvoda hasonló körülmények között működött a második világháborúig.

A kalocsai iskolanővérek szegedi meglepedését – a budapestihez hasonlóan – a főiskolás nővérek ellátásának és elszállásolásának igénye hívta életre. Mivel a kalocsai társulat „testvére”, a temesvári székhelyű Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek

³⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. március 29.

³⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. április 14.

³⁹⁶ Az óvoda elődjét még Brunsvik Teréz alapította. BANGÓ Beáta, 2000. 17.

³⁹⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1936. február 13.

³⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1933. október 3., 1937. február 18., 1940. február 27.

Társulata 1873-ban már megtelepedett Szegeden és ott színvonalas lánynevelő-intézetet nyitott, így a kalocsai társulatnak – ha nem akart vetélytársként fellépni – az iskolaalapítást mellőzve, más megoldást kellett találnia a szegedi fiókház-alapításra. Így adódott, hogy 1930-ban a kalocsai nővérek Újszegeden vállalták el egy óvoda és napközi otthon vezetését, mellette – az ottani plébános kifejezett kérésére – a szociális munkába is bekapcsolódtak.³⁹⁹ A következő évben már megszervezték a Katolikus Leányok Országos Szövetségének⁴⁰⁰ újszegedi csoportját és az Anyák Körét⁴⁰¹ is,⁴⁰² hamarosan pedig az iskolából kimaradt szegény lányok foglalkoztatását – szövést, gépi kötést, játékkészítést – tartalmazó program megvalósítását vették tervbe.⁴⁰³ Az újszegedi ház csekély jövedelemből tartotta fenn magát és gazdálkodta ki a felsőoktatásban tanuló nővérek ellátási költségeit. Az itteni házi nővérek a bevételek emelése céljából világiak számára is vállaltak fehérneművarrást, mosást, kifőzést.

Egy egyetemisták számára Szegeden nyitandó tanulótthon terve már 1930-ban felmerült a kormányzótanács ülésén.⁴⁰⁴ Ez a lehetőség ugyan nem valósult meg, de öt év elteltével ismét napirendre került egy főiskolás és egyetemista lányok részére szerzetesnők felügyelete alatt álló internátus létesítése, ezúttal Újszegeden.⁴⁰⁵ A nővérek már konkrét házak megnézéséig, építésszel való tárgyalásig is eljutottak, de kellő anyagi fedezet hiányában ismét letettek a lánykollégium alapításáról.

A szegedi fiókház megvalósításához újra a már Budapesten megismert Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége segítette hozzá a társulatot. A vezetőség a szegedi kirendeltség által fenntartott cselédotthon és cselédelhelyező intézmény irányítását kívánta a kalocsai iskolanővérekre bízni, mivel így látta biztosítottnak „*a vallásos szellem bensőséges ápolását és a katolikus jelleg kidomborítását.*”⁴⁰⁶ A kalocsai iskolanővérek elvállalták az új munkakört, a cselédotthon mellett főiskolai „*penziót*” nyitottak, valamint néhány saját, főiskolás nővérüket ugyancsak itt szállásolták el. A cselédelhelyező mellett a

---

³⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1930. július 18.

⁴⁰⁰ A Katolikus Leányok Országos Szövetsége (KLOSZ) a magyar katolikus lányifjúság összefogására alapított szervezet, amelynek célja, hogy olyan lányokat neveljen, akik híven teljesítik vallásos kötelességeiket, komolyan készülnek nemzetnevelő feladatukra, törekszenek az egészséges életmódra, képességeiket minden irányban harmonikusan fejlesztik, az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit fokozott mértékben gyakorolják. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 364.

⁴⁰¹ A Katolikus Anyák Köre az Országos Katolikus Nővédő Egyesület által szervezett közösség fiatal anyák támogatására. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 337.

⁴⁰² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1931. február 22.

⁴⁰³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. január 11.

⁴⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1930. november 12.

⁴⁰⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1935. november 25., 1935. december 11., 1936. január 4., január 11.

⁴⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1938. december 15.

Zita-kör⁴⁰⁷ irányítása szintén az ő feladatuk lett, valamint szó esett egy esetleg beállítandó cselédképző felügyeletéről is. A Szövetség biztosította a nővérek lakását, vállalta a fűtési és világítási költségek fedezését, havonta pedig 134 pengőt fizetett az alkalmazott öt nővér részére.⁴⁰⁸ Az új fiókház, a Boldog Margit Otthon 1939. augusztus 1-jén nyílt meg az Árpád tér 4-5. szám alatt, részben a Szövetség helyiségeiben, részben az amellet bérelt házban. Kezdetben csak tízfős internátus fenntartására kaptak engedélyt.⁴⁰⁹ Alig egy évnyi működés után azonban el kellett hagyniuk ezt a házat, mivel a tulajdonos felmondta a bérletet.⁴¹⁰ A nővérek szegedi fiókháza 1940-ben átköltözött a jezsuita rendház egyik kibérelt épületébe, a két évre megürült probációs házba. A jezsuita atyák örömmel és igen kedvező feltételekkel adták bérbe ingatlanukat a kalocsai nővéreknek, mert attól tartottak, hogy azt különben a katonaság fogja lefoglalni. Az új helyen a nővérek már nagyobb internátust tudtak nyitni, 50-60 fő befogadásával számoltak.⁴¹¹ A ház benépesültségét jól mutatja, hogy 1940-ben már 35 világi és 23 szerzetes főiskolai hallgató mellett hat saját tanuló és nyolc kalocsai nővér lakott a házban.⁴¹² Szegeden, az egyébként egyetlen katolikus szellemű és ilyen jellegű internátus nyitása jó befektetésnek bizonyult, hiszen két év alatt 20.000 forint nyereséget termelt a társulatnak.⁴¹³ A további eredményes munkát megalapozta, hogy a társulat 1942-ben újabb öt évre szerződést kötött a jezsuitákkal az épület bérletéről.⁴¹⁴

A következő két szegedi fiókház már 1945-ben létesült. A rövidebb életű ház a mai Mórahalom területén helyezkedett el. 1945. január 26-án négy nővér – közülük ketten Szabadkáról menekültek el – telepedett le Szeged-Alsóközpontban⁴¹⁵, a Szent László Egészségházban, hogy a betegek ápolását átvegyék. Először úgy tűnt, hogy az ottani munka megfelel a nővérek erejének és képességének, ráadásul kaptak felszerelést és a megélhetésük szintén biztosítottnak látszott. A szegedi püspök tudomásul vette a társulat eme vállalkozását, a kormányzótanács pedig kinevezte az új ház főnöknőjét.⁴¹⁶ Később

---

⁴⁰⁷ A Zita Kör, vagy Szent Zita Kör a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének tagozata háztartási alkalmazott lányok számára. Célja a lányok nevelése, érdekvédelme, vallásos művelése volt. MAGYAR Katolikus Lexikon XII. 930.

⁴⁰⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. január 24.

⁴⁰⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. március 26., március 28., július 15., szeptember 27.

⁴¹⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. december 19.

⁴¹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1940. április 23., szeptember 30.

⁴¹² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1940. október 19.

⁴¹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1942. október 12.

⁴¹⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1942. szeptember 2.

⁴¹⁵ Szeged-Alsóközpont 1950-ben Mórahalom néven önálló település lett. MÓRAHALOM város honlapja <https://www.erzsebetfurdo.morahalom.hu/info/6B9AE3E8713CF8E00EA3C59E60C9B80A.html> (letöltés: 2019. szeptember 23.)

⁴¹⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. február 22.

azonban több probléma merült fel ezzel a munkahellyel kapcsolatban: a nővérek nem tudták megvalósítani a hivatásszerű, szabályok szerinti életmódot, mivel nem rendelkeztek klauzúrával, illetve a katonaság is igényt tartott a kórházi épületre. Ezért a társulat vezetősége úgy döntött, hogy 1945. november közepén visszahívja onnan a nővéreket.⁴¹⁷

Egy másik, szintén szegedi új alapítás azonban tartósabbnak bizonyult. 1945. augusztus 15-én a Szegedi Püspöki Fiúinternátus és tanonc-diákotthon háztartási és gazdasági munkáinak végzésére telepedett le hét nővér Bali Mária Ildefonsa tanácsosnő főnöksége alatt. A Londoni körúton található intézményhez később csatlakozott a piaristák középiskolai internátusa, így több mint 100 fiú nevelése zajlott az épületben. A nővérek a háztartás vezetése mellett „*imáikkal, áldozataikkal, vezekléseikkel „hátvédet” képeztek*” a nevelők munkájánál.⁴¹⁸

I.6.2. Megszűnt házak

A társulatnak az idők során több fiókházát is meg kellett szüntetnie. A politikai okokból bezárt bácskai, felvidéki és kínai házakról külön fejezetekben lesz szó.⁴¹⁹ A budapesti házak esetében fentebb már részletesen kitértem a nővérek visszahívásának okaira. Ezen kívül a társulat 1860 és 1946 közötti története során három esetben kényszerült fiókház bezárására. Ezek többnyire olyan tevékenységi körökhöz kapcsolódtak – például fiúk internátusának ellátása –, amelyek különben sem vágtak egybe az iskolanővérek eredetileg vállalt feladataival, azaz a népoktatással és a lányneveléssel.

A társulat 1915 nyarán megkeresést kapott, hogy vállalja el a Julián Egyesület⁴²⁰ által Pécsen létesítendő fiú-internátus vezetését és gondozását, valamint az ezen intézet tözsomszédságában épülő iparostanonc-otthonban a főzést és mosást.⁴²¹ Az Egyesület az intézetbe főleg horvát-szlavóniai és boszniai magyar családok gyermekeit, 6-12 éves fiúkat vett fel, elsődlegesen a magyar szellem és nyelv terjesztése céljából. A gyermekek közül sokan hadiárvának minősültek, létszámuk 120 főt tett ki.⁴²² A társulat elfogadta a

---

⁴¹⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. október 31.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁴¹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv. 1945. június 22., november 27.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁴¹⁹ Lásd az I.8.1., I.8.2., I.8.3., valamint a II.5.1 és II.5.2. fejezeteket.

⁴²⁰ A Julián Egyesület 1904 és 1944 között működött. Célja a Bosznia-Hercegovina és Horvát-Szlavónia magyar szórványtelepülései és a folyami hajósok és gyermekeik nemzeti, társadalmi és művelődési gondozása, gazdasági támogatása. MAGYAR Katolikus Lexikon V. 963.

⁴²¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1915. július 13.

⁴²² MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentés 1918.

meghívást, a pécsi fiókház alapítására 1916 októberében került sor.⁴²³ Az iskolanővérek hét évi működés után, 1923 őszén oszlatták fel a házat, mert a kultuszminisztérium a Pécsre áthelyezett pozsonyi egyetem mellett szerveződő gyermekklinika céljára foglalta le az intézet épületét.⁴²⁴ A Julián Egyesület elismerőleg nyilatkozott a nővérek munkájáról, a fiókház megszűnése után pedig meleg, elismerő sorok kíséretében a kápolna teljes felszerelésén kívül 1.000.000 koronát utalt ki a nővérek kártalanítására.⁴²⁵ A korábban Pécsen tevékenykedő nővérek a társulat 1923-ban újonnan megnyitott, Budapest II. Ilona utcai fiókházába kaptak beosztást, hasonló munkakörben. A pesti internátus a kultuszminiszter közbenjárására átvette a Julián Egyesülettől mindazon felszerelési tárgyakat, amelyek Pécsen addig amúgy is az iskolanővérek kezelése alatt álltak.⁴²⁶

A kalocsai iskolanővérek a Balatonalmádiban, majd a Balatonszabadiban fenntartott gyermeküdülők ellátására és háztartásvezetésére a társulat budapesti fiókházának főnöknőjén keresztül kaptak meghívást. A Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület⁴²⁷ vezetősége 1915-ben arra kérte fel a nővéreket, hogy vállalják el az Egyesület fenntartásában Balatonalmádiban lévő 150 fős gyermekszanatórium vezetését és az üdülő beteg gyermekek gondozását. A meghívás a nyári szezonra – május 16-tól október 15-ig – szólt. A nővérek feladatuk kapták az élelmiszercikkek beszerzését, étlaptervezést a beteg gyermekek számára, a gyermekek gondozását és ápolását, a konyha vezetését, a mosást, a kenyérsütést és a takarítást.⁴²⁸ Az itt dolgozó nővérek a teljes ellátáson kívül fejenként 100 korona tiszteletdíjat kaptak, emellett az Egyesület szívesen fogadta a társulat más, Balatonalmádiba üdülni jövő tagjait is. Az iskolanővérek elöljárósága – tekintettel az egyesület humánus céljaira és a nővérek számára ajánlott üdülési lehetőségre – elfogadta a felkínált munkakört, de óvatosságból csak egy próbaévre. Az Egyesület vezetősége elégedett lehetett a nővérek munkájával, hiszen már ősszel felkérte a társulatot a munka folytatására, illetve egy Balatonszabadiban újonnan építendő, hasonló, 200 ágyas gyermekszanatórium vezetésére.⁴²⁹ A társulat elöljárósága elfogadta mindkét felkérést. A Balatonszabadiban létesítendő Bezerédy Viktor Gyermekszanatórium megnyitása késett, így csak

---

⁴²³ MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.

⁴²⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1923. június 12-14.

⁴²⁵ MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

⁴²⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1923. október 1.

⁴²⁷ A Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület egy 1911-ben alapított gyermekvédelemmel foglalkozó társadalmi szervezet volt. KAPRONCZAY Károly, (é.n.)

⁴²⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. április 23.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalánok. Az általános titkárnő jelentése 1917-ben.

⁴²⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1915. szeptember 15., október 20.

1917-ben vált esedékessé az ottani munkakör betöltése.⁴³⁰ Az Egyesülettel való együttműködés azonban nem alakult zökkenőmentesen. A két fiókház főnöknői panaszkodtak a rendkívül hiányos felszerelésre, az épületek alkalmatlan beosztására, az intézmények igazgatója és gondnoka részéről tapasztalt mostoha bánásmódra. A nővérek a súrlódások és elmérgesedett visszás állapotok miatt mindkét balatoni fiókház felosztása és az Egyesülettel kötött szerződés felbontása mellett döntöttek.⁴³¹ A problémák olyan súlyosnak és orvosolhatatlannak bizonyultak, hogy néhány évvel később hiába „könyörgött” a társulatnak a Zsófia Országos Gyermekszanatórium Egyesület vezetősége, a veszprémi püspök, illetve a siófoki plébános, hogy a nővérek ismét vállalják el a két Balaton-parti gyermekszanatórium vezetését, a társulat előljárósága határozottan elutasította a kérést.⁴³²

A megszűnt házak fentebb vázolt története, rövid működése arra enged következtetni, hogy a társulat földrajzi terjeszkedésének felgyorsítása és a nővérek számára ismeretlen egyházmegyékben való megtelepülés nem minden esetben váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A nagy távolság miatt sokszor hiányozhatott a kellő helyismeret, valamint a „saját”, azaz a kalocsai egyházmegyében korábban megszokott érseki pártfogás.

I.6.3. El nem vállalt házak

A kalocsai iskolanővérek népszerűségéről nemcsak az alapján alkothatunk képet, hogy hány településen alapítottak házat, hanem aszerint is, hogy hány felkérést voltak kénytelenek elutasítani. A társulat által 1905 és 1946 között⁴³³ el nem vállalt házak száma több, mint az 1860 és 1946 között létesített zárdák száma. A különböző források⁴³⁴ százegegy

⁴³⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1917. április 30.

⁴³¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1917. augusztus 6. A hivatalos álláspont szerint a társulat azért mondott le erről a munkakőről, mert az nem felelt meg a társulat szellemiségének, illetve mert a közös életmód fegyelmének megtartása nagy nehézségekbe ütközött. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalánok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról; MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentések. 1918.

⁴³² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1922. március 20.

⁴³³ A társulat pápai jogúvá válását megelőző időszakból – a korábbi, nem szakszerű ügyvitel miatt – nincsenek források az elutasított házakra vonatkozóan. Az ezt az időszakot tárgyaló könyvészeti források sem tesznek említést erről. Mivel jelen dolgozat nem tekint 1946-nál tovább, így csak a „Kitekintés” című fejezet foglalkozik a számos – jórészt elutasított – zárdalapítási felkéréssel, amely 1946 után keletkezett. Szintén nem szerepelnek azok a települések, amelyek az első megkeresés idején elutasításban részesültek, később azonban megvalósult ott egy fiókház, mint például Máriagyúd, ahol 1947-ben nyílt háza a társulatnak.

⁴³⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1905. január 20., szeptember 19., 1906. március 23., július 13., 1907. április 29., november 25., 1908. január 22., május 18., 1910. december 17., 1911. december 1., 1913. november 27., 1914. március 5., november 3., 1916. november 4., 1917. április 30., június 21., december 9., 1918. január 4., december 15.; 1920. május 23., november 25., 1921. január 20., május 30., 1922. szeptember 11., 1923. április 16., július 20., 1924. április 25., 1925. február 13., 16., augusztus 5.,

meg nem valósult meghívást tartanak számon. Ez a sok megkeresés mindenképpen a társulat iránt megnyilvánuló bizalomként, a nővérek jó hírüvének, sikerességének eredményeként könyvelhető el.⁴³⁵

	a település neve	vármegye	egyházmegye	meghívás évszáma	elvállalásra kínált intézménytípus
1.	Katymár	Bács-Bodrog	kalocsai	1905, 1923, 1947	óvoda, elemi iskola
2.	Dés	Szolnok-Doboka	erdélyi	1905	polgári iskola, internátus
3.	Sándorfalva	Csongrád	váci	1906	óvoda
4.	Mindszent	Csongrád	váci	1906, 1940	óvoda
5.	Bajmok	Bács-Bodrog	kalocsai	1906	elemi iskola
6.	Zagyvarékas	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1907	óvoda, elemi iskola
7.	Gödöllő	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1907	elemi iskola
8.	Veprőd	Bács-Bodrog	kalocsai	1908	óvoda, elemi iskola
9.	Csantavér	Bács-Bodrog	kalocsai	1908, 1941	elemi iskola

1926. november 30., 1927. január 5., május 5., június 27., 1928. július 23., 1929. május 5., október 21., 1930. november 12., 1931. február 22., 1932. január 11., 1933. augusztus 27., 1935. szeptember 11., 1938. február 5., április 26., 1939. február 11., április 20., június 2., 1941. január 5., március 19., szeptember 15., 1942. január 11., május 18., 1943. március 7., október 20., 1944. március 5., 1945. december 30., 1946. február 26., április 27., július 23-24., november 25., december 16.; MNL BKML XII. 6. Új házak. 141/1931. Dr. Szabó István 1931. július 7-én Szombathelyen kelt levele; 193/1931. sz. Dr. Szabó István 1931. szeptember 1-jén Szombathelyen kelt levele.; 56/1931. Lukácsy István miskei plébános 1931. április 14-én Miskén kelt levele; 229/1931. A generális főnöknő 1931. április 16-án Kalocsán kelt válaszevele.; 4/1932. A Vakok József Nádor kir. Orsz. Intézete igazgatójának 1931. december 30-án Budapesten kelt levele; 6/1932. A generális főnöknő 1932. január 5-én Kalocsán kelt válasza.; 411/1932. Dessewffy Elemér püspökladányi plébános 1932. június 4-én kelt levele; a generális főnöknő 1932. június 13-án Kalocsán kelt válaszevele.; 783/1932. Tulnyik Sándorné 1932. december 14-én Ráckevén kelt levele; 784/1932. A generális főnöknő 1932. december 15-én Kalocsán kelt válasza.; 1486/1937. Pintz Bálint plébános 1937. október 18-án Sombereken kelt levele; 1555/1937. A generális főnöknő 1937. november 18-án Kalocsán kelt válasza.; 719/1939. Elekes Klára nővér 1939. március 3-án Ungváron kelt levele. 720/1939. A generális főnöknő 1939. április 24-én Kalocsán kelt válasza.; 59/1940. Taraba József esperes-plébános 1940. január 10-én Mindszenten kelt levele; 60/1940. A generális főnöknő 1940. január 12-én Kalocsán kelt válasza.; 1167/1940. Kákossy Elek plébános 1940. július 4-én Karádon kelt levele; 1167/1940. A generális főnöknő 1940. július 6-án Kalocsán kelt válasza.; 237/1940. Kéthelyi József plébános 1940. március 5-én Dunaszekcsőn kelt levele; 238/1940. A generális főnöknő 1940. március 8-án Kalocsán kelt válasza.; 1216/1940. Marczy József plébános 1940. július 11-én Nagymegyeren kelt levele; 1217/1940. A generális főnöknő 1940. július 13-án Kalocsán kelt válasza.; 755/1941. Takács Gáspár plébános 1941. május 16-án Csantavéren kelt levele 756/1941. A generális főnöknő 1941. május 24-én Kalocsán kelt válasza.; 1446/1941. A generális főnöknő 1941. július 18-án Kalocsán kelt levele a bezdáni plébánoshoz.; 1502/1941. Révay Tibor jezsuita atya 1941. július 19-én Gyergyószentmiklóson kelt levele.; 649/1942. A generális főnöknő 1942. április 9-én Kalocsán kelt levele Halász Imrénének.; 1371/1942. A generális főnöknő 1942. augusztus 5-én Kalocsán kelt levele.; 1618/1942. A csepeli plébános 1942. augusztus 31-én kelt levele.; 117/1943. Wier János esperes-plébános 1943. február 12-én Regőcén kelt levele.; 1655/1943. Az általános helynöknő 1943. augusztus 4-én Kalocsán kelt levele.; 2264/1943. A generális főnöknő 1943. december 3-án Kalocsán kelt levele.; 2297/1943. A generális főnöknő 1943. december 11-én Kalocsán kelt levele.; 231/1944. A generális főnöknő 1944. február 9-én Kalocsán kelt levele.; 1382/1945. A generális főnöknő 1945. július 12-én kelt levele; 2227/1945. A generális főnöknő 1945. szeptember 18-án Kalocsán kelt levele; 2549/1945. A generális főnöknő 1945. október 18-án Kalocsán kelt levele.

⁴³⁵ A táblázatban a települések neve mellett az 1913-as vármegyebeosztás szerepel. LELKES György, 2011. Az egyházmegyei beosztásnál a Magyar Katolikus Lexikon adatai számítottak mérvadónak.

	a település neve	vármegye	egyházmegye	meghívás évszáma	elvállalásra kínált intézménytípus
10.	Tornóc	Nyitra	esztergomi	1910	elemi iskola
11.	Cífer ⁴³⁶	Pozsony	esztergomi	1911	elemi iskola
12.	Lippa	Temes	csanádi	1913	cselédképző
13.	Újvidék	Bács-Bodrog	kalocsai	1914	főgimnázium háztartása
14.	Kisvárdá	Szabolcs	egri	1914	elemi iskola
15.	Gyón	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1914	árvaház
16.	Vajszka	Bács-Bodrog	kalocsai	1916	óvoda
17.	Zenta	Bács-Bodrog	kalocsai	1917	polgári iskola
18.	Budapest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1917	Szív-leányok sajtótársulat vezetése
19.	Kiskunmajsa	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1917	elemi iskola átvétele a temesvári iskolánővérektől
20.	Kishegyes	Bács-Bodrog	kalocsai	1917	
21.	Szabadka	Bács-Bodrog	kalocsai	1918	Szent Antal nyomda
22.	Pécs	Baranya	pécsi	1918	nyomda
23.	Pécs-Bányatelep	Baranya	pécsi	1920	elemi iskola
24.	Nagymányok	Tolna	pécsi	1920	elemi iskola
25.	Gyömrő	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1920	polgári iskola
26.	Budapest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1920	jezsuita vendégház
27.	Püspöknádasd	Baranya	pécsi	1921	fiúnevelő internátus háztartása
28.	Nagykőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1921	
29.	Monor	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1921	
30.	Albertirsa ⁴³⁷	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1921	
31.	Nemesnádudvar	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1922	elemi iskola
32.	Vác	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1923	papnevelő-intézet háztartása
33.	Amerikai Egyesült Államok			1923	
34.	Szekszárd	Tolna	pécsi	1924	elemi iskola, polgári iskola, internátus, árvaház
35.	Tápiószecső	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1925	elemi iskola
36.	Kalocsa	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1925	csecsemőotthon
37.	Budatétény	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1925	elemi iskola

⁴³⁶ A nővérek helytelenül, Ciffernek írták a település nevét. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1911. december 1.

⁴³⁷ A nővérek ebben a formában szerepeltették a helység nevét, holott Alberti és Irsa települések hivatalosan csak 1950-ben egyesültek. LELKES György, 2011. 78.

	a település neve	vármege	egyházmege	meghívás évszáma	elvállalásra kínált intézménytípus
38.	Vaskút	Bács-Bodrog	kalocsai	1926	
39.	Sükösd	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1926	óvoda, elemi iskola
40.	Badacsonytomaj	Zala	veszprémi	1926	
41.	Zsámbok	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1927	
42.	Kocsér	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1927	óvoda
43.	Borsodszemere ⁴³⁸	Borsod	egri	1927	
44.	Vác	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1927	süket-néma intézet
45.	Apátfalva	Csanád	csanádi	1928	elemi iskola
46.	Verpelét	Heves	egri	1929	óvoda, elemi iskola
47.	Pér	Győr	győri	1929	óvoda, elemi iskola
48.	Kenyeri	Vas	szombathelyi	1930, 1935	
49.	Kecskéd	Komárom	győri	1930	elemi iskola
50.	Tiszafüred	Heves	egri	1931	elemi iskola
51.	Miske	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1931	óvoda
52.	Szombathely	Vas	szombathelyi	1931	háztartási és gazdasági iskola
53.	Újszeged	Csongrád	csanádi	1932	vakok intézete
54.	Püspökladány	Hajdú	egri	1932	elemi iskola
55.	Ráckeve	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	székesfehérvári	1932	árvaház
56.	Csanak (Csanak-hegy)	Győr	győri	1933	elemi iskola
57.	Kispest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1935	elemi iskola
58.	Somberek	Baranya	pécsi	1937	óvoda, elemi iskola
59.	Brazília			1938	
60.	Bajaszentistván	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1938	elemi iskola
61.	Ménfőcsanak, Győr-Szabadhegy	Győr	győri	1938, 1942	háziasszonyképző
62.	Nagymaros	Hont	esztergomi	1939	polgári iskola
63.	Máriaremete ⁴³⁹	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1939	magán jellegű polgári iskola
64.	Losonc	Nógrád	rozsnyói	1939	leánylíceum
65.	Ungvár	Ung	szatmári	1939	gimnázium
66.	Jánosháza	Vas	szombathelyi	1939, 1941	
67.	Karád	Somogy	veszprémi	1940	elemi iskola, óvoda
68.	Dunaszekcső	Baranya	pécsi	1940	óvoda
69.	Nagymegyer	Komárom	esztergomi	1940	elemi iskola
70.	Szentlőrinc	Baranya	pécsi	1941	óvoda, elemi iskola

⁴³⁸ A nővérek helytelenül, Borsodszemerle néven említik a települést. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1927. január 5.

⁴³⁹ Ma Budapest városrésze, az egykori Pesthidegkút község területén.

	a település neve	vármegye	egyházmegye	meghívás évszáma	elvállalásra kínált intézménytípus
71.	Csót	Veszprém	veszprémi	1941	óvoda
72.	Bátaszék	Tolna	pécsi	1941	elemi iskola
73.	Bezdán	Bács-Bodrog	kalocsai	1941, 1943	elemi iskola
74.	Székelyudvarhely	Udvarhely	erdélyi	1942	óvoda, elemi iskola, polgári iskola
75.	Kassa	Abaúj-Torna	kassai	1942	jezsuita rendház háztartása
76.	Kunszentmárton	Jász-Nagykun-Szolnok	egri	1942	óvoda
77.	Salgótarján	Nógrád	rozsnyói	1942	gimnázium
78.	Csepel	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	székesfehérvári	1942	elemi
79.	Szépliget	Bács-Bodrog	kalocsai	1943	óvoda, elemi iskola
80.	Rábahídvég	Vas	szombathelyi	1943	óvoda
81.	Kerény	Bács-Bodrog	kalocsai	1943	elemi
82.	Mándok	Szabolcs	egri	1943	elemi iskola, óvoda
83.	Rakamaz	Szabolcs	egri	1943	óvoda
84.	Báta	Tolna	pécsi	1943	elemi
85.	Parajd	Udvarhely	erdélyi	1944	
86.	Dunaföldvár	Tolna	pécsi	1944	
87.	Abafája	Maros-Torda	erdélyi	1944	
88.	Alap	Fejér	székesfehérvári	1944	elemi iskola, óvoda
89.	Csala-puszta ⁴⁴⁰	Fejér	székesfehérvári	1945	
90.	Remetekertváros ⁴⁴¹	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1945	óvoda
91.	Baja	Bács-Bodrog	kalocsai	1945	ciszterci rendház internátusának ellátása
92.	Magyarkeszi	Tolna	pécsi	1945	elemi iskola
93.	Ragály	Gömör	egri	1945	elemi iskola
94.	Perkupa	Abaúj-Torna	rozsnyói	1946	elemi iskola
95.	Nagymaros	Hont	esztergomi	1946	elemi iskola
96.	Feldebrő	Heves	egri	1946	
97.	Jászdózsa	Jász-Nagykun-Szolnok	egri	1946	
98.	Aszód	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1946	
99.	Paks	Tolna	pécsi	1946	internátus
100.	Szeged	Csongrád	csanádi	1946	Borromeai Szent Károly Irgalomház
101.	Alsószentiván	Fejér	székesfehérvári	1946	plébánia háztartása, óvoda

12. ábra: El nem vállalt házak a felkérés időrendjében 1905-1946 között

A felsorolt meghívások az ország számos pontjáról érkeztek. A megvalósult házak esetéhez hasonlóan itt is felvetődik a kérdés: hogyan jutott el a kalocsai nővérek híre ennyi

⁴⁴⁰ Ma Székesfehérvár része.

⁴⁴¹ Ma Budapest városrésze, az egykori Pesthidegkút község területén.

helyre? A válasz is hasonló: általában különböző egyházi személyeken keresztül. Zsambokra például a település plébánosa hívta meg a nővéreket, annak a Kolossváry Mihály⁴⁴² váci prelátnak az ajánlására, aki a nővérek kiskunfélegyházi letelepedésénél is közreműködött.⁴⁴³ Szintén Kolossváry asszisztálását sejthetjük több, váci egyházmegyéhez tartozó település meghívási szándéka mögött is. A jezsuitákhoz is több fiókház-alapítási felkérés köthető.⁴⁴⁴

A táblázatból kitűnik, hogy a nővéreket bizonyos településekre – például Katymárra, Mindszentre – nem csak egyszer hívták meg, ám az újbóli, sokszor évtizedekkel későbbi próbálkozás is sikertelennek bizonyult. Más településekre – például Pécsre, Vácra – különböző időpontokban más-más feladat ellátására invitálták a nővéreket. Több településnél nem áll rendelkezésre információ, hogy milyen intézménytípust kínáltak átvételre, milyen feladatok ellátását bízták volna a nővérekre.⁴⁴⁵

Mivel az iskolanővérek működésüket egyházmegyei jogú társulatként kezdték, ezért a kalocsai egyházmegyéből érkezett felkérések mindig is elsőbbséget élveztek az ország távolabbi pontjairól kapott meghívásokkal szemben. Ennek ellenére viszonylag több kalocsai egyházmegyei település található az elutasítottak listáján. A nővérek innen olyan városokból is kaptak meghívást, ahol már működött zárdájuk, viszont az újonnan felkínált munkalehetőség nem találkozott a nővérek elképzelésével. Így Kalocsán nem vállalták el a csecsemőotthon vezetését, mivel ők csak „*lábonjáró kisdedek*” – azaz óvodás korú gyermekek – gondozását végezték.⁴⁴⁶ Szabadkán nyomdai teendők ellátását, Újvidéken a főgimnázium háztartásának ellátását utasították el.⁴⁴⁷ Több esetben is előfordult, hogy a nővérek nem rendelkeztek a felkínált feladatok szakszerű ellátásához szükséges képzettséggel. Ezért utasították el 1927-ben a váci süket-néma intézetnek és 1932-ben az újsze-

---

⁴⁴² Kolossváry Mihály (1867-1947), Katymáron született, 1890-ben szentelték pappá, Kiskunfélegyházára 1893-ban került, 1899-től 1910-ig volt a félegyházi Sárlos Boldogasszony templom plébánosa. 1910-ben kinevezték a váci káptalan kanonokává és Vác alsóvárosi plébánossá, majd hamarosan egyházmegyei főtanfelügyelő lett. 1915-ben pápai prelátnak, 1934-ben püspöki helynöknek és a váci káptalan nagyprépostjává lett. 1927-ben Pest vármegye törvényhatósági közgyűlése felsőházi rendes taggá választotta. Az Országos Katolikus Tanügyi Tanács tagja, a nőnevelési szakosztály elnöke volt. 1947-ben Vácra hunyt el. LÉNÁR Andor Ferenc, 2014. 225.

⁴⁴³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1927. január 5.

⁴⁴⁴ Például a kispesti és a székelyudvarhelyi megtelepedést közvetlenül a jezsuiták ajánlották a társulatnak.

⁴⁴⁵ A források ilyen esetekben csak annyit említenek meg, hogy az adott településre vonatkozóan letelepedési vagy zárdaalapítási lehetőséget kaptak.

⁴⁴⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1925. augusztus 5.

⁴⁴⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1918. január 4.; 1914. március 5. A társulat előjárósága 1914-ben még a következő megokolással utasította el a háztartás vezetésének elvállalását: „*Mivel a működés ilyen ága teljesen nélkülözi a Társulat fő feladatát, a nevelést és tanítást s csak cselédmunkára szorítkozik, így elvetik a kérvényt.*” Később azonban megváltozott a csak háztartásvezetésre szolgáló fiókházakkal kapcsolatos álláspont; az 1910-es és 1920-as években egyre több helyen vállaltak ilyen munkát (Kalocsa, Budapest).

gedi vakok intézetének ellátását.⁴⁴⁸

Egyes esetekben más szerzetesrendi nővérek helyett választották a kalocsai iskolanővéreket. Cíferen például a ferencrendi missziós nővérek távozása után kínálták fel a zárdaiskolát a társulatnak.⁴⁴⁹ Amikor a Kiskunmajsán működő temesvári iskolanővérek fontolgatták ottani iskolájuk feladását, a váci püspök szintén a kalocsai iskolanővérekhez fordult.⁴⁵⁰

A társulat az alapítások elutasításának leggyakoribb okaként a létszámbiányt hozta fel. Az indokok között szinte állandóan szerepelt, hogy a szerzetesközösség „*nem rendelkezik fölös számú tanerőkkel*”, illetve, hogy „*meglévő házainkat sem tudjuk kellőképpen ellátni.*” Máskor viszont éppen azért nem vállaltak el egy-egy házat, mert oda csak kevés – egy-két – nővérré lett volna szükség. Az előírások értelmében azonban ennyire kevés fővel nem lehetett szabályos fiókházat létrehozni, mert sérült volna a szerzetesi fegyelem megtartása. Szintén sokszor előfordult, hogy a felajánlott épületek nem megfelelő minősége, a javadalalmazás elégtelensége, vagy a későbbi fejlődés lehetetlensége akadályozta meg egy-egy új ház megnyitását. Amennyiben például a társulati előjárók nem láttak esélyt arra, hogy a felkínált óvoda mellé előbb vagy utóbb sikerül elemi iskolát is szervezni, inkább elálltak a zárdaalapítástól.⁴⁵¹ Az 1920-as években a kínai misszió kötötte le a nővérek erejét, az 1940-es évek elején pedig a bácskai iskolák tanerőkkel való ellátása miatt hiúsult meg több ígéretes kezdeményezés. A két bécsi döntés során Magyarországhoz visszakerült területekről, majd 1941 után a Délvidékről is több megkeresés érkezett a társulathoz zárdaalapítási ügyben.⁴⁵² Ezeket a lehetőségeket a társulat vezetősége szintén létszámbiány miatt utasította el.

A meg nem valósult házak közül ki kell emelni a külföldi, tengeren túli megtelepedési lehetőséget. Az első megkeresés 1923-ban érkezett a társulathoz, amikor egy magyar származású, az Amerikai Egyesült Államokban tevékenykedő plébános azt ajánlotta, hogy a társulat vállaljon ott tanítást vagy hitoktatást, mert az amerikai magyarok „*igen sok helyen nagy lelki elhagyatottságot szenvednek.*” A kezdeményezést lelkesen fogadták a nővérek, de a tervek később nem valósultak meg.⁴⁵³ A társulat a kínai misszióba való bekapcsolódás évében, 1926-ban kapott egy dél-amerikai misszióra vonatkozó felkérést a Magyar kir. Bel-

---

⁴⁴⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1927. május 5., 1932. január 11.

⁴⁴⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1911. december 1.

⁴⁵⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1917. június 21. A temesvári iskolanővérek végül is maradtak Kiskunmajsán.

⁴⁵¹ Jánosháza és Kocsér esetében is ez a helyzet állt elő. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1927. június 27., 1941. január 5.

⁴⁵² A Felvidékről Losoncra (1939), Nagymegyerről (1940) és Kassáról (1942), Kárpátaljáról Ungvárról (1939), Erdélyből Sepsiszentgyörgyéről (1941) Székelyudvarhelyről (1942), Parajdról (1944) és Abafájáról (1944), a Bácskából pedig Szépligettről (1943), Kerényből (1943) és Bezdánból (1941, 1943) kaptak felkérést a nővérek letelepedésre.

⁴⁵³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1923. április 16.

ügyminisztérium Kivándorlási Osztályától. Az Argentínába és Brazíliába korábban kivándorolt, kb. 25 ezer főnyi magyarság számára kellett volna iskolákat, kórházakat, menhelyeket működtetni. Az előjáróság a kínai misszió melletti korábbi elköteleződés miatt elutasító választ adott a dél-amerikai meghívásra.⁴⁵⁴ A harmadik külföldi megkeresés 1938-ban, egy két évvel korábban a kalocsai egyházmegyéből Brazíliába kiutazott paptól érkezett, aki szerette volna a nővéreket Dél-Amerikában megtelepíteni. Az ottani püspök is támogatta a kezdeményezést és felajánlott egy iskolát a nővéreknek. Bár a nővérek vállalták volna a brazíliai missziós munkát, mégsem valósult meg ez a letelepedés.⁴⁵⁵

A társulat előjárósága az új zárdaalapítási kérelmeket általában a tanácsuléseken tárgyalta meg, illetve ott született döntés a további teendőkről. Az 1930-as, 1940-es években azonban többször előfordult, hogy az eleve vállalhatatlan feltételekkel jelentkező, általában jószándékú, de tájékozatlan magánszemélyek letelepedésre szóló meghívását a generális főnöknő saját hatáskörében – tagadó választ küldve – elintézte, nem is terjesztette a tanács elé az ügyet.

---

⁴⁵⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1926. november 5.

⁴⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1938. április 26.; MNL BKML XII. 6. Új házak. 683/1938 Brazíliai megtelepedésünk céljából az érsek részére tájékoztató adatok. Nincsenek további információk a letelepedés megghiúsulásával kapcsolatban.

I.6.4. A társulat 1860 és 1946 között alapított fiókházai

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
1. Kalocsa	Pest, Pilis és Solt	kalocsai	1860		<p>elemi népiskola: 1860- internátus: 1860- óvoda: 1867- elemi iskolai tanítónőképző: 1869- polgári iskolai tanárképző: 1875-1929 óvónőképző: 1877-1896, 1906-1922, 1926- polgári iskola: 1877- árvaház: 1873-1907</p>		
2. Óbecse (Stari Bečej)	Bács-Bodrog	kalocsai	1868		<p>elemi népiskola: 1868- óvoda: 1879-</p>		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
3.	Topolya (Bácstopolya, Topola)	Bács-Bodrog	kalocsai	1869		elemi népiskola: 1869- óvoda: 1885-		
4.	Baja	Bács-Bodrog	kalocsai	1870		elemi iskola: 1870- óvoda: 1870- polgári iskola: 1904- elemi iskolai tanítónőképző: 1929- internátus: 1914-		
5.	Szabadka (Subotica) [Tereziánium]	Bács-Bodrog	kalocsai	1874		elemi népiskola: 1874- polgári lányiskola: 1898- árvaház: 1874- internátus: 1879- óvoda: 1879-1884 női felső kereskedelmi iskola és női kereskedelmi tanfolyam: 1916-1921 elemi iskolai tanítónőképző: 1941-1944		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
6.	Bács (Bač)	Bács-Bodrog	kalocsai	1876		elemi népiskola: 1876- óvoda: 1876- árvaház: 1884-		
7.	Újvidék (Novi Sad)	Bács-Bodrog	kalocsai	1878		elemi népiskola: 1878- óvoda: 1878- internátus: 1912- polgári iskola: 1913-		
8.	Kunbaja	Bács-Bodrog	kalocsai	1880		elemi népiskola: 1880- óvoda: 1929-		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
9.	Jánoshalma (Jankovác)	Bács-Bodrog	kalocsai	1881		elemi iskola: 1881- óvoda: 1904- polgári iskola: 1925-		
10.	Temerin	Bács-Bodrog	kalocsai	1881		elemi népiskola: 1881-		
11.	Mohol (Moholy, Mol)	Bács-Bodrog	kalocsai	1882		elemi népiskola: 1882- óvoda: 1885-		

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	nővendékek létszáma
12. Bácsalmás	Bács-Bodrog	kalocsai	1886		<p>elemi iskola: 1886- óvoda: 1886- polgári iskola: 1925- internátus: 1925- nőipariskola: 1939-1942</p>		
13. Zombor I. (Sombor)	Bács-Bodrog	kalocsai	1887	1921	<p>elemi iskola: 1887-1921 óvoda: 1887-1895, 1905-1921 polgári iskola: 1905-1921 internátus: 1910-1911 női felső kereskedelmi iskola: 1917-1921 (újra megnyílt 1941-ben az óvoda és az internátus)</p>		
14. Zombor II. (Sombor)	Bács-Bodrog	kalocsai	1891		<p>árvaház: 1891- óvónőképző: 1896-1905 óvoda: 1896-1905, 1912- internátus: 1912- elemi iskola: 1912-</p>		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
15.	Péterréve (Petrovo Selo, Pertovoszelló)	Bács-Bodrog	kalocsai	1891		elemi népiskola: 1891- óvoda: 1891-		
16.	Foktő	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1895		óvoda: 1895- elemi népiskola: 1905-		
17.	Horgos	Csongrád	kalocsai	1897		árvaház: 1897- elemi népiskola: 1897-		

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
18. Hódság (Odžaci)	Bács-Bodrog	kalocsai	1899		elemi népiskola: 1899- óvoda: 1899-		
19. Futak	Bács-Bodrog	kalocsai	1900	1921	óvoda: 1900-1921 árvaház: 1900-1921		
20. Palánka (Németpalánka, Stara Palanka)	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901-		

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
21. Magyarkanizsa (Ó-Kanizsa, Stara Kaniza, Kanjiža)	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901- polgári iskola: 1901- internátus: 1901-		
22. Mélykút	Bács-Bodrog	kalocsai	1901		elemi népiskola: 1901- óvoda: 1929-		
23. Ada	Bács-Bodrog	kalocsai	1902		elemi népiskola: 1902-		

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																						
24. Szentfülöp (Filipovo)	Bács-Bodrog	kalocsai	1905		elemi népiskola: 1905- óvoda: 1905-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Szentfülöp)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1906</td><td>5</td></tr> <tr><td>1909</td><td>6</td></tr> <tr><td>1912</td><td>8</td></tr> <tr><td>1915</td><td>8</td></tr> <tr><td>1918</td><td>9</td></tr> <tr><td>1921</td><td>10</td></tr> <tr><td>1924</td><td>9</td></tr> <tr><td>1927</td><td>9</td></tr> <tr><td>1932</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1942</td><td>11</td></tr> <tr><td>1947</td><td>8</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1906	5	1909	6	1912	8	1915	8	1918	9	1921	10	1924	9	1927	9	1932	0	1937	0	1942	11	1947	8	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Szentfülöp)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1905</td><td>550</td></tr> <tr><td>1908</td><td>520</td></tr> <tr><td>1911</td><td>550</td></tr> <tr><td>1914</td><td>580</td></tr> <tr><td>1917</td><td>550</td></tr> <tr><td>1920</td><td>550</td></tr> <tr><td>1923</td><td>420</td></tr> <tr><td>1926</td><td>480</td></tr> <tr><td>1929</td><td>450</td></tr> <tr><td>1932</td><td>550</td></tr> <tr><td>1935</td><td>550</td></tr> <tr><td>1938</td><td>550</td></tr> <tr><td>1941</td><td>480</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1905	550	1908	520	1911	550	1914	580	1917	550	1920	550	1923	420	1926	480	1929	450	1932	550	1935	550	1938	550	1941	480
Év	Létszám																																																												
1906	5																																																												
1909	6																																																												
1912	8																																																												
1915	8																																																												
1918	9																																																												
1921	10																																																												
1924	9																																																												
1927	9																																																												
1932	0																																																												
1937	0																																																												
1942	11																																																												
1947	8																																																												
Év	Létszám																																																												
1905	550																																																												
1908	520																																																												
1911	550																																																												
1914	580																																																												
1917	550																																																												
1920	550																																																												
1923	420																																																												
1926	480																																																												
1929	450																																																												
1932	550																																																												
1935	550																																																												
1938	550																																																												
1941	480																																																												
25. Hajós	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1907		árvaház: 1907- elemi iskola: 1909- óvoda: 1909-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Hajós)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1908</td><td>6</td></tr> <tr><td>1909</td><td>8</td></tr> <tr><td>1912</td><td>11</td></tr> <tr><td>1915</td><td>13</td></tr> <tr><td>1918</td><td>13</td></tr> <tr><td>1921</td><td>17</td></tr> <tr><td>1924</td><td>18</td></tr> <tr><td>1927</td><td>19</td></tr> <tr><td>1932</td><td>20</td></tr> <tr><td>1937</td><td>23</td></tr> <tr><td>1942</td><td>17</td></tr> <tr><td>1947</td><td>19</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1908	6	1909	8	1912	11	1915	13	1918	13	1921	17	1924	18	1927	19	1932	20	1937	23	1942	17	1947	19	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Hajós)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1907</td><td>120</td></tr> <tr><td>1910</td><td>250</td></tr> <tr><td>1913</td><td>550</td></tr> <tr><td>1916</td><td>500</td></tr> <tr><td>1919</td><td>0</td></tr> <tr><td>1922</td><td>0</td></tr> <tr><td>1925</td><td>450</td></tr> <tr><td>1928</td><td>420</td></tr> <tr><td>1931</td><td>580</td></tr> <tr><td>1934</td><td>620</td></tr> <tr><td>1937</td><td>620</td></tr> <tr><td>1940</td><td>580</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1907	120	1910	250	1913	550	1916	500	1919	0	1922	0	1925	450	1928	420	1931	580	1934	620	1937	620	1940	580		
Év	Létszám																																																												
1908	6																																																												
1909	8																																																												
1912	11																																																												
1915	13																																																												
1918	13																																																												
1921	17																																																												
1924	18																																																												
1927	19																																																												
1932	20																																																												
1937	23																																																												
1942	17																																																												
1947	19																																																												
Év	Létszám																																																												
1907	120																																																												
1910	250																																																												
1913	550																																																												
1916	500																																																												
1919	0																																																												
1922	0																																																												
1925	450																																																												
1928	420																																																												
1931	580																																																												
1934	620																																																												
1937	620																																																												
1940	580																																																												
26. Martonos	Bács-Bodrog	kalocsai	1908		elemi népiskola: 1908-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Martonos)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1909</td><td>5</td></tr> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>5</td></tr> <tr><td>1921</td><td>6</td></tr> <tr><td>1924</td><td>5</td></tr> <tr><td>1927</td><td>6</td></tr> <tr><td>1932</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1942</td><td>5</td></tr> <tr><td>1947</td><td>10</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1909	5	1912	5	1915	6	1918	5	1921	6	1924	5	1927	6	1932	0	1937	0	1942	5	1947	10	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Martonos)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1909</td><td>240</td></tr> <tr><td>1912</td><td>270</td></tr> <tr><td>1915</td><td>250</td></tr> <tr><td>1918</td><td>230</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> <tr><td>1924</td><td>180</td></tr> <tr><td>1927</td><td>120</td></tr> <tr><td>1930</td><td>160</td></tr> <tr><td>1933</td><td>0</td></tr> <tr><td>1936</td><td>0</td></tr> <tr><td>1939</td><td>180</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1909	240	1912	270	1915	250	1918	230	1921	0	1924	180	1927	120	1930	160	1933	0	1936	0	1939	180						
Év	Létszám																																																												
1909	5																																																												
1912	5																																																												
1915	6																																																												
1918	5																																																												
1921	6																																																												
1924	5																																																												
1927	6																																																												
1932	0																																																												
1937	0																																																												
1942	5																																																												
1947	10																																																												
Év	Létszám																																																												
1909	240																																																												
1912	270																																																												
1915	250																																																												
1918	230																																																												
1921	0																																																												
1924	180																																																												
1927	120																																																												
1930	160																																																												
1933	0																																																												
1936	0																																																												
1939	180																																																												

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
27.	Kiskunfélegyháza [Constantinum]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1908		<p>elemi népiskola: 1908- polgári népiskola: 1908- (1913-) tanítónőképző: 1909- középfokú gazdasági lányiskola: 1924-1938 mezőgazdasági lányközépiskola: 1938-</p>		
28.	Bácsszentiván (Szentiván)	Bács-Bodrog	kalocsai	1909		<p>elemi népiskola: 1909- óvoda: 1909-</p>		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																
29.	Alsókorompa (Dolna Krupa)	Pozsony	esztergomi	1910	1924	elemi népiskola: 1910-1924 óvoda: 1911-1924	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (29. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1909</td><td>0</td></tr> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>6</td></tr> <tr><td>1921</td><td>5</td></tr> <tr><td>1924</td><td>6</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1909	0	1912	5	1915	6	1918	6	1921	5	1924	6	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (29. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1910</td><td>0</td></tr> <tr><td>1911</td><td>0</td></tr> <tr><td>1912</td><td>0</td></tr> <tr><td>1913</td><td>0</td></tr> <tr><td>1914</td><td>265</td></tr> <tr><td>1915</td><td>265</td></tr> <tr><td>1916</td><td>0</td></tr> <tr><td>1917</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> <tr><td>1919</td><td>0</td></tr> <tr><td>1920</td><td>0</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> <tr><td>1922</td><td>0</td></tr> <tr><td>1923</td><td>0</td></tr> <tr><td>1924</td><td>310</td></tr> <tr><td>1925</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1910	0	1911	0	1912	0	1913	0	1914	265	1915	265	1916	0	1917	0	1918	0	1919	0	1920	0	1921	0	1922	0	1923	0	1924	310	1925	0
Év	Létszám																																																							
1909	0																																																							
1912	5																																																							
1915	6																																																							
1918	6																																																							
1921	5																																																							
1924	6																																																							
Év	Létszám																																																							
1910	0																																																							
1911	0																																																							
1912	0																																																							
1913	0																																																							
1914	265																																																							
1915	265																																																							
1916	0																																																							
1917	0																																																							
1918	0																																																							
1919	0																																																							
1920	0																																																							
1921	0																																																							
1922	0																																																							
1923	0																																																							
1924	310																																																							
1925	0																																																							
30.	Kalocsa, Szanatórium [Szent Szív Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1910		beteg és elaggott tagok ellátása (1903-tól külön fiókház, 1910-től került önálló főnökség alá): 1903- óvoda (Eperföldi óvoda): 1916-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (30. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1918</td><td>13</td></tr> <tr><td>1924</td><td>21</td></tr> <tr><td>1927</td><td>22</td></tr> <tr><td>1932</td><td>30</td></tr> <tr><td>1937</td><td>41</td></tr> <tr><td>1942</td><td>43</td></tr> <tr><td>1947</td><td>43</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1918	13	1924	21	1927	22	1932	30	1937	41	1942	43	1947	43	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (30. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1916</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> <tr><td>1920</td><td>0</td></tr> <tr><td>1922</td><td>0</td></tr> <tr><td>1924</td><td>80</td></tr> <tr><td>1926</td><td>0</td></tr> <tr><td>1928</td><td>170</td></tr> <tr><td>1930</td><td>160</td></tr> <tr><td>1932</td><td>180</td></tr> <tr><td>1934</td><td>140</td></tr> <tr><td>1936</td><td>100</td></tr> <tr><td>1938</td><td>140</td></tr> <tr><td>1940</td><td>100</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1916	0	1918	0	1920	0	1922	0	1924	80	1926	0	1928	170	1930	160	1932	180	1934	140	1936	100	1938	140	1940	100				
Év	Létszám																																																							
1918	13																																																							
1924	21																																																							
1927	22																																																							
1932	30																																																							
1937	41																																																							
1942	43																																																							
1947	43																																																							
Év	Létszám																																																							
1916	0																																																							
1918	0																																																							
1920	0																																																							
1922	0																																																							
1924	80																																																							
1926	0																																																							
1928	170																																																							
1930	160																																																							
1932	180																																																							
1934	140																																																							
1936	100																																																							
1938	140																																																							
1940	100																																																							
31.	Budapest, Mária utca 7.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1912	1913	Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége Úrinők Otthonának vezetése: 1912-1913	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (31. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1912</td><td>2</td></tr> <tr><td>1913</td><td>7</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	2	1913	7																																											
Év	Létszám																																																							
1912	2																																																							
1913	7																																																							

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																		
32.	Bácsszenttamás (Srbobran, Szenttamás)	Bács-Bodrog	kalocsai	1912		elemi népiskola: 1912-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Bácsszenttamás)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>8</td></tr> <tr><td>1921</td><td>9</td></tr> <tr><td>1924</td><td>7</td></tr> <tr><td>1927</td><td>5</td></tr> <tr><td>1942</td><td>5</td></tr> <tr><td>1947</td><td>4</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	5	1915	6	1918	8	1921	9	1924	7	1927	5	1942	5	1947	4	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Bácsszenttamás)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1913</td><td>250</td></tr> <tr><td>1915</td><td>300</td></tr> <tr><td>1923</td><td>350</td></tr> <tr><td>1925</td><td>220</td></tr> <tr><td>1927</td><td>180</td></tr> <tr><td>1929</td><td>180</td></tr> <tr><td>1941</td><td>150</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1913	250	1915	300	1923	350	1925	220	1927	180	1929	180	1941	150
Év	Létszám																																									
1912	5																																									
1915	6																																									
1918	8																																									
1921	9																																									
1924	7																																									
1927	5																																									
1942	5																																									
1947	4																																									
Év	Létszám																																									
1913	250																																									
1915	300																																									
1923	350																																									
1925	220																																									
1927	180																																									
1929	180																																									
1941	150																																									
33.	Bélabánya (Banska Bela)	Hont	esztergomi	1912	1926	elemi népiskola: 1912-1924 óvoda: 1912-1924 (nővérek visszahívása: 1926)	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Bélabánya)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1912</td><td>5</td></tr> <tr><td>1915</td><td>5</td></tr> <tr><td>1918</td><td>5</td></tr> <tr><td>1921</td><td>6</td></tr> <tr><td>1924</td><td>5</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	5	1915	5	1918	5	1921	6	1924	5	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Bélabánya)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1914</td><td>150</td></tr> <tr><td>1915</td><td>170</td></tr> <tr><td>1924</td><td>130</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1914	150	1915	170	1924	130														
Év	Létszám																																									
1912	5																																									
1915	5																																									
1918	5																																									
1921	6																																									
1924	5																																									
Év	Létszám																																									
1914	150																																									
1915	170																																									
1924	130																																									

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																				
34.	Vágújhely (Novo Mesto)	Nyitra	esztergomi	1912	1928	elemi népiskola: 1912-1924 (nővérek visszahívása: 1928)	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1912-1924)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1912</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1915</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	4	1915	5	1918	6	1921	6	1924	7	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1914-1924)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1914</td> <td>260</td> </tr> <tr> <td>1915</td> <td>260</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>180</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1914	260	1915	260	1924	180
Év	Létszám																											
1912	4																											
1915	5																											
1918	6																											
1921	6																											
1924	7																											
Év	Létszám																											
1914	260																											
1915	260																											
1924	180																											
35.	Budapest, Mária utca 7.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1913	1919	Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetsége, cselédképző vezetése, háztartás ellátása: 1913-1919	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1913-1919)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1913</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1914</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1915</td> <td>12</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>15</td> </tr> <tr> <td>1919</td> <td>15</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1913	10	1914	10	1915	12	1918	15	1919	15	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1914-1915)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1914</td> <td>45</td> </tr> <tr> <td>1915</td> <td>45</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1914	45	1915	45		
Év	Létszám																											
1913	10																											
1914	10																											
1915	12																											
1918	15																											
1919	15																											
Év	Létszám																											
1914	45																											
1915	45																											

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																				
36.	Őrszállás (Stanišić)	Bács-Bodrog	kalocsai	1913		elemi népiskola: 1913-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1915-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1915</td><td>6</td></tr> <tr><td>1918</td><td>6</td></tr> <tr><td>1921</td><td>6</td></tr> <tr><td>1924</td><td>5</td></tr> <tr><td>1927</td><td>3</td></tr> <tr><td>1932</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1942</td><td>8</td></tr> <tr><td>1947</td><td>7</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	6	1918	6	1921	6	1924	5	1927	3	1932	0	1937	0	1942	8	1947	7	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1910-1940)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1914</td><td>320</td></tr> <tr><td>1915</td><td>320</td></tr> <tr><td>1924</td><td>140</td></tr> <tr><td>1926</td><td>110</td></tr> <tr><td>1928</td><td>120</td></tr> <tr><td>1929</td><td>120</td></tr> <tr><td>1940</td><td>300</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1914	320	1915	320	1924	140	1926	110	1928	120	1929	120	1940	300
Év	Létszám																																											
1915	6																																											
1918	6																																											
1921	6																																											
1924	5																																											
1927	3																																											
1932	0																																											
1937	0																																											
1942	8																																											
1947	7																																											
Év	Létszám																																											
1914	320																																											
1915	320																																											
1924	140																																											
1926	110																																											
1928	120																																											
1929	120																																											
1940	300																																											
37.	Balatonalmádi	Veszprém	veszprémi	1915	1917	Zsófia Országos Gyermekszanatórium háztartásának vezetése, betegek gondozása: 1915-1917	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1912-1918)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1912</td><td>0</td></tr> <tr><td>1915</td><td>8</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1912	0	1915	8	1918	0	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1915-1917)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1915</td><td>150</td></tr> <tr><td>1916</td><td>150</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	150	1916	150																						
Év	Létszám																																											
1912	0																																											
1915	8																																											
1918	0																																											
Év	Létszám																																											
1915	150																																											
1916	150																																											
38.	Zombor III. (Sombor) [Koczik-árvaház]	Bács-Bodrog	kalocsai	1915	1920	árvaház: 1915-1920	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1915-1921)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1915</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>4</td></tr> <tr><td>1919</td><td>4</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1915	0	1918	4	1919	4	1921	0	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1919-1921)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1919</td><td>0</td></tr> <tr><td>1920</td><td>25</td></tr> <tr><td>1921</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1919	0	1920	25	1921	0																		
Év	Létszám																																											
1915	0																																											
1918	4																																											
1919	4																																											
1921	0																																											
Év	Létszám																																											
1919	0																																											
1920	25																																											
1921	0																																											

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																				
39.	Budapest, Baross u. 34., Horánszky u. 20. [Sajtóház]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1916	1918	Apostol Nyomdában a betűszedés és korrektúra munkálatai, nyomdászlányok felügyelete: 1916-1918 (1919)	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek létszáma	1915	0	1918	9	1921	0													
Év	Nővérek létszáma																											
1915	0																											
1918	9																											
1921	0																											
40.	Pécs [Julián Intézet]	Baranya	pécsi	1916	1923	Julián fiúnevelő-intézet vezetése (hadiárva fiúk ellátása): 1916-1923	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1915</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1918</td> <td>13</td> </tr> <tr> <td>1919</td> <td>14</td> </tr> <tr> <td>1921</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek létszáma	1915	0	1918	13	1919	14	1921	9	1924	0	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Növendékek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1923</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1924</td> <td>120</td> </tr> <tr> <td>1925</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Növendékek létszáma	1923	0	1924	120	1925	0
Év	Nővérek létszáma																											
1915	0																											
1918	13																											
1919	14																											
1921	9																											
1924	0																											
Év	Növendékek létszáma																											
1923	0																											
1924	120																											
1925	0																											

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																
41.	Vecsés	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1916		polgári iskola: 1916-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1918-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1918</td><td>6</td></tr> <tr><td>1921</td><td>9</td></tr> <tr><td>1924</td><td>12</td></tr> <tr><td>1927</td><td>10</td></tr> <tr><td>1932</td><td>12</td></tr> <tr><td>1937</td><td>12</td></tr> <tr><td>1942</td><td>11</td></tr> <tr><td>1947</td><td>13</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1918	6	1921	9	1924	12	1927	10	1932	12	1937	12	1942	11	1947	13	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1920-1946)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1920</td><td>100</td></tr> <tr><td>1922</td><td>110</td></tr> <tr><td>1924</td><td>150</td></tr> <tr><td>1926</td><td>130</td></tr> <tr><td>1928</td><td>120</td></tr> <tr><td>1930</td><td>130</td></tr> <tr><td>1932</td><td>160</td></tr> <tr><td>1934</td><td>170</td></tr> <tr><td>1936</td><td>190</td></tr> <tr><td>1938</td><td>180</td></tr> <tr><td>1940</td><td>190</td></tr> <tr><td>1942</td><td>220</td></tr> <tr><td>1944</td><td>140</td></tr> <tr><td>1946</td><td>80</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1920	100	1922	110	1924	150	1926	130	1928	120	1930	130	1932	160	1934	170	1936	190	1938	180	1940	190	1942	220	1944	140	1946	80
Év	Összes létszám																																																							
1918	6																																																							
1921	9																																																							
1924	12																																																							
1927	10																																																							
1932	12																																																							
1937	12																																																							
1942	11																																																							
1947	13																																																							
Év	Létszám																																																							
1920	100																																																							
1922	110																																																							
1924	150																																																							
1926	130																																																							
1928	120																																																							
1930	130																																																							
1932	160																																																							
1934	170																																																							
1936	190																																																							
1938	180																																																							
1940	190																																																							
1942	220																																																							
1944	140																																																							
1946	80																																																							
42.	Balatonszabadi	Veszprém	veszprémi	1917	1917	Bezerédy Viktor Gyermekszanatórium vezetése 1917	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (1916-1918)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összes létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1916</td><td>0</td></tr> <tr><td>1917</td><td>12</td></tr> <tr><td>1918</td><td>0</td></tr> </tbody> </table>	Év	Összes létszám	1916	0	1917	12	1918	0	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (1917)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1917</td><td>200</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1917	200																																				
Év	Összes létszám																																																							
1916	0																																																							
1917	12																																																							
1918	0																																																							
Év	Létszám																																																							
1917	200																																																							

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																														
43. Kúla (Kula)	Bács-Bodrog	kalocsai	1918		elemi népiskola: 1918-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Kúla (Kula) 1915-1947</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek száma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1915</td><td>0</td></tr> <tr><td>1918</td><td>7</td></tr> <tr><td>1921</td><td>5</td></tr> <tr><td>1924</td><td>7</td></tr> <tr><td>1927</td><td>6</td></tr> <tr><td>1932</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1942</td><td>5</td></tr> <tr><td>1947</td><td>6</td></tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek száma	1915	0	1918	7	1921	5	1924	7	1927	6	1932	0	1937	0	1942	5	1947	6	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma Kúla (Kula) 1923-1941</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Növendékek száma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1923</td><td>0</td></tr> <tr><td>1925</td><td>140</td></tr> <tr><td>1927</td><td>70</td></tr> <tr><td>1929</td><td>100</td></tr> <tr><td>1931</td><td>100</td></tr> <tr><td>1933</td><td>0</td></tr> <tr><td>1935</td><td>0</td></tr> <tr><td>1937</td><td>0</td></tr> <tr><td>1939</td><td>0</td></tr> <tr><td>1941</td><td>100</td></tr> </tbody> </table>	Év	Növendékek száma	1923	0	1925	140	1927	70	1929	100	1931	100	1933	0	1935	0	1937	0	1939	0	1941	100				
Év	Nővérek száma																																																				
1915	0																																																				
1918	7																																																				
1921	5																																																				
1924	7																																																				
1927	6																																																				
1932	0																																																				
1937	0																																																				
1942	5																																																				
1947	6																																																				
Év	Növendékek száma																																																				
1923	0																																																				
1925	140																																																				
1927	70																																																				
1929	100																																																				
1931	100																																																				
1933	0																																																				
1935	0																																																				
1937	0																																																				
1939	0																																																				
1941	100																																																				
44. Budapest, Mária utca 20. [Collegium Theresianum]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1920		Kis Szent Teréz-otthon, főiskolai és egyetemi hallgatónők részére, nővérek szállóháza: 1920-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Budapest, Mária utca 20. 1921-1947</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek száma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1921</td><td>6</td></tr> <tr><td>1924</td><td>6</td></tr> <tr><td>1927</td><td>9</td></tr> <tr><td>1932</td><td>20</td></tr> <tr><td>1937</td><td>28</td></tr> <tr><td>1942</td><td>27</td></tr> <tr><td>1947</td><td>29</td></tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek száma	1921	6	1924	6	1927	9	1932	20	1937	28	1942	27	1947	29	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma Budapest, Mária utca 20. 1928-1941</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Növendékek száma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1928</td><td>10</td></tr> <tr><td>1929</td><td>30</td></tr> <tr><td>1930</td><td>50</td></tr> <tr><td>1931</td><td>60</td></tr> <tr><td>1932</td><td>70</td></tr> <tr><td>1933</td><td>80</td></tr> <tr><td>1934</td><td>90</td></tr> <tr><td>1935</td><td>85</td></tr> <tr><td>1936</td><td>75</td></tr> <tr><td>1937</td><td>80</td></tr> <tr><td>1938</td><td>95</td></tr> <tr><td>1939</td><td>105</td></tr> <tr><td>1940</td><td>115</td></tr> <tr><td>1941</td><td>130</td></tr> </tbody> </table>	Év	Növendékek száma	1928	10	1929	30	1930	50	1931	60	1932	70	1933	80	1934	90	1935	85	1936	75	1937	80	1938	95	1939	105	1940	115	1941	130
Év	Nővérek száma																																																				
1921	6																																																				
1924	6																																																				
1927	9																																																				
1932	20																																																				
1937	28																																																				
1942	27																																																				
1947	29																																																				
Év	Növendékek száma																																																				
1928	10																																																				
1929	30																																																				
1930	50																																																				
1931	60																																																				
1932	70																																																				
1933	80																																																				
1934	90																																																				
1935	85																																																				
1936	75																																																				
1937	80																																																				
1938	95																																																				
1939	105																																																				
1940	115																																																				
1941	130																																																				

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																				
45. Siklós	Baranya	pécsi	1921		polgári iskola: 1921- internátus: 1921- elemi iskola: 1926-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Siklós)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1921</td><td>4</td></tr> <tr><td>1924</td><td>8</td></tr> <tr><td>1927</td><td>14</td></tr> <tr><td>1932</td><td>13</td></tr> <tr><td>1937</td><td>14</td></tr> <tr><td>1942</td><td>15</td></tr> <tr><td>1947</td><td>13</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1921	4	1924	8	1927	14	1932	13	1937	14	1942	15	1947	13	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Siklós)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1921</td><td>50</td></tr> <tr><td>1923</td><td>100</td></tr> <tr><td>1925</td><td>150</td></tr> <tr><td>1927</td><td>220</td></tr> <tr><td>1929</td><td>200</td></tr> <tr><td>1931</td><td>200</td></tr> <tr><td>1933</td><td>300</td></tr> <tr><td>1935</td><td>250</td></tr> <tr><td>1937</td><td>300</td></tr> <tr><td>1939</td><td>350</td></tr> <tr><td>1941</td><td>400</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1921	50	1923	100	1925	150	1927	220	1929	200	1931	200	1933	300	1935	250	1937	300	1939	350	1941	400												
Év	Létszám																																																										
1921	4																																																										
1924	8																																																										
1927	14																																																										
1932	13																																																										
1937	14																																																										
1942	15																																																										
1947	13																																																										
Év	Létszám																																																										
1921	50																																																										
1923	100																																																										
1925	150																																																										
1927	220																																																										
1929	200																																																										
1931	200																																																										
1933	300																																																										
1935	250																																																										
1937	300																																																										
1939	350																																																										
1941	400																																																										
46. Esztergomtábor	Esztergom	esztergomi	1922		M. kir. Állami Fiú-nevelőotthon (1925-től a szalézi rend Szent József Fiúotthona) (12 éves aluli fiúk teljes gondozása, nevelése, iskolai oktatása, a háztartás ellátása): 1922-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Esztergomtábor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>15</td></tr> <tr><td>1927</td><td>18</td></tr> <tr><td>1932</td><td>14</td></tr> <tr><td>1937</td><td>13</td></tr> <tr><td>1942</td><td>8</td></tr> <tr><td>1947</td><td>6</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	15	1927	18	1932	14	1937	13	1942	8	1947	6	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Esztergomtábor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>100</td></tr> <tr><td>1925</td><td>350</td></tr> <tr><td>1926</td><td>380</td></tr> <tr><td>1927</td><td>250</td></tr> <tr><td>1928</td><td>250</td></tr> <tr><td>1929</td><td>250</td></tr> <tr><td>1930</td><td>250</td></tr> <tr><td>1931</td><td>70</td></tr> <tr><td>1932</td><td>70</td></tr> <tr><td>1933</td><td>70</td></tr> <tr><td>1934</td><td>70</td></tr> <tr><td>1935</td><td>70</td></tr> <tr><td>1936</td><td>70</td></tr> <tr><td>1937</td><td>70</td></tr> <tr><td>1938</td><td>70</td></tr> <tr><td>1939</td><td>70</td></tr> <tr><td>1940</td><td>70</td></tr> <tr><td>1941</td><td>70</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	100	1925	350	1926	380	1927	250	1928	250	1929	250	1930	250	1931	70	1932	70	1933	70	1934	70	1935	70	1936	70	1937	70	1938	70	1939	70	1940	70	1941	70
Év	Létszám																																																										
1924	15																																																										
1927	18																																																										
1932	14																																																										
1937	13																																																										
1942	8																																																										
1947	6																																																										
Év	Létszám																																																										
1924	100																																																										
1925	350																																																										
1926	380																																																										
1927	250																																																										
1928	250																																																										
1929	250																																																										
1930	250																																																										
1931	70																																																										
1932	70																																																										
1933	70																																																										
1934	70																																																										
1935	70																																																										
1936	70																																																										
1937	70																																																										
1938	70																																																										
1939	70																																																										
1940	70																																																										
1941	70																																																										

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																		
47. Kiskunhalas	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		elemi iskola: 1922- polgári iskola: 1922-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Kiskunhalas)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>10</td></tr> <tr><td>1927</td><td>11</td></tr> <tr><td>1932</td><td>12</td></tr> <tr><td>1937</td><td>16</td></tr> <tr><td>1942</td><td>14</td></tr> <tr><td>1947</td><td>17</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	10	1927	11	1932	12	1937	16	1942	14	1947	17	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Kiskunhalas)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>200</td></tr> <tr><td>1926</td><td>300</td></tr> <tr><td>1928</td><td>320</td></tr> <tr><td>1930</td><td>320</td></tr> <tr><td>1932</td><td>250</td></tr> <tr><td>1934</td><td>350</td></tr> <tr><td>1936</td><td>350</td></tr> <tr><td>1938</td><td>320</td></tr> <tr><td>1940</td><td>400</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	200	1926	300	1928	320	1930	320	1932	250	1934	350	1936	350	1938	320	1940	400																
Év	Létszám																																																								
1924	10																																																								
1927	11																																																								
1932	12																																																								
1937	16																																																								
1942	14																																																								
1947	17																																																								
Év	Létszám																																																								
1924	200																																																								
1926	300																																																								
1928	320																																																								
1930	320																																																								
1932	250																																																								
1934	350																																																								
1936	350																																																								
1938	320																																																								
1940	400																																																								
48. Cegléd [Szent József Leánynevelő-intézet]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		elemi iskola: 1922- polgári iskola: 1927-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Cegléd)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>9</td></tr> <tr><td>1927</td><td>13</td></tr> <tr><td>1932</td><td>18</td></tr> <tr><td>1937</td><td>19</td></tr> <tr><td>1942</td><td>18</td></tr> <tr><td>1947</td><td>20</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	9	1927	13	1932	18	1937	19	1942	18	1947	20	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Cegléd)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1926</td><td>300</td></tr> <tr><td>1927</td><td>550</td></tr> <tr><td>1928</td><td>520</td></tr> <tr><td>1929</td><td>720</td></tr> <tr><td>1930</td><td>750</td></tr> <tr><td>1931</td><td>700</td></tr> <tr><td>1932</td><td>680</td></tr> <tr><td>1933</td><td>680</td></tr> <tr><td>1934</td><td>680</td></tr> <tr><td>1935</td><td>680</td></tr> <tr><td>1936</td><td>720</td></tr> <tr><td>1937</td><td>400</td></tr> <tr><td>1938</td><td>620</td></tr> <tr><td>1939</td><td>650</td></tr> <tr><td>1940</td><td>680</td></tr> <tr><td>1941</td><td>680</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1926	300	1927	550	1928	520	1929	720	1930	750	1931	700	1932	680	1933	680	1934	680	1935	680	1936	720	1937	400	1938	620	1939	650	1940	680	1941	680		
Év	Létszám																																																								
1924	9																																																								
1927	13																																																								
1932	18																																																								
1937	19																																																								
1942	18																																																								
1947	20																																																								
Év	Létszám																																																								
1926	300																																																								
1927	550																																																								
1928	520																																																								
1929	720																																																								
1930	750																																																								
1931	700																																																								
1932	680																																																								
1933	680																																																								
1934	680																																																								
1935	680																																																								
1936	720																																																								
1937	400																																																								
1938	620																																																								
1939	650																																																								
1940	680																																																								
1941	680																																																								
49. Dunakeszi	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	váci	1922		óvoda: 1922- elemi népiskola: 1922-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Dunakeszi)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>7</td></tr> <tr><td>1927</td><td>8</td></tr> <tr><td>1932</td><td>9</td></tr> <tr><td>1937</td><td>11</td></tr> <tr><td>1942</td><td>5</td></tr> <tr><td>1947</td><td>11</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	7	1927	8	1932	9	1937	11	1942	5	1947	11	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Dunakeszi)</caption> <thead> <tr><th>Év</th><th>Létszám</th></tr> </thead> <tbody> <tr><td>1924</td><td>200</td></tr> <tr><td>1926</td><td>350</td></tr> <tr><td>1927</td><td>380</td></tr> <tr><td>1928</td><td>420</td></tr> <tr><td>1929</td><td>450</td></tr> <tr><td>1930</td><td>420</td></tr> <tr><td>1931</td><td>450</td></tr> <tr><td>1932</td><td>480</td></tr> <tr><td>1933</td><td>450</td></tr> <tr><td>1934</td><td>450</td></tr> <tr><td>1935</td><td>480</td></tr> <tr><td>1936</td><td>420</td></tr> <tr><td>1937</td><td>480</td></tr> <tr><td>1938</td><td>480</td></tr> <tr><td>1939</td><td>480</td></tr> <tr><td>1940</td><td>480</td></tr> <tr><td>1941</td><td>450</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	200	1926	350	1927	380	1928	420	1929	450	1930	420	1931	450	1932	480	1933	450	1934	450	1935	480	1936	420	1937	480	1938	480	1939	480	1940	480	1941	450
Év	Létszám																																																								
1924	7																																																								
1927	8																																																								
1932	9																																																								
1937	11																																																								
1942	5																																																								
1947	11																																																								
Év	Létszám																																																								
1924	200																																																								
1926	350																																																								
1927	380																																																								
1928	420																																																								
1929	450																																																								
1930	420																																																								
1931	450																																																								
1932	480																																																								
1933	450																																																								
1934	450																																																								
1935	480																																																								
1936	420																																																								
1937	480																																																								
1938	480																																																								
1939	480																																																								
1940	480																																																								
1941	450																																																								

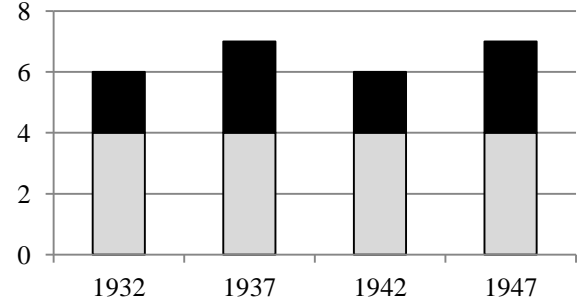
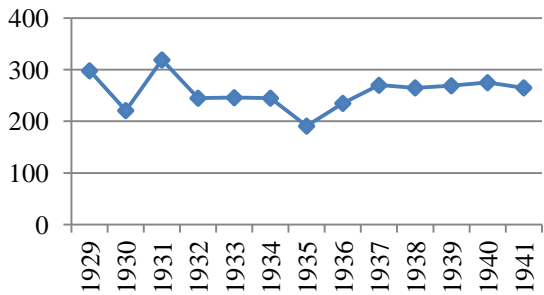
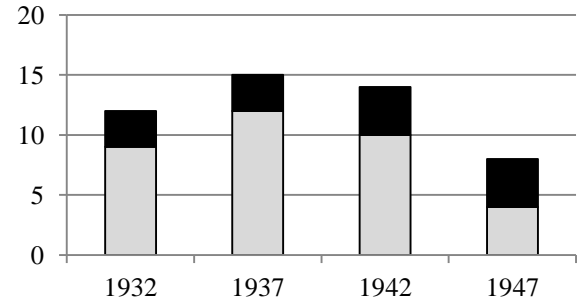
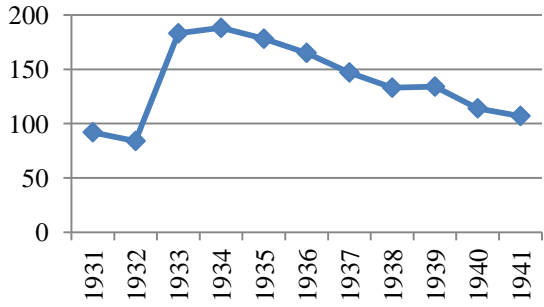
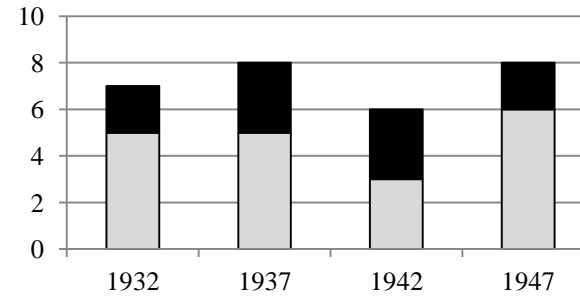
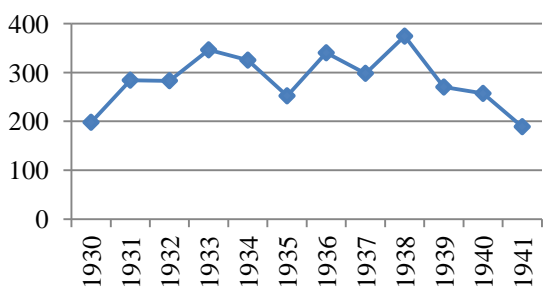
	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																			
50.	Budapest Ilona utca [Ferenc József nevelőintézet]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1923	1932	Ferenc József állami fiúnevelő-intézetben konyha, mosókonyha és ruhatár vezetése, a társulat egyetemre járó nővéreinek szállása: 1923-1932	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1924</td> <td>15</td> </tr> <tr> <td>1927</td> <td>14</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	15	1927	14																														
Év	Létszám																																										
1924	15																																										
1927	14																																										
51.	Kecel	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1923		elemi népiskola: 1923-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1924</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1927</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> </tr> </tbody> </table> <table border="1"> <caption>Növendékek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1924</td> <td>200</td> </tr> <tr> <td>1926</td> <td>480</td> </tr> <tr> <td>1928</td> <td>420</td> </tr> <tr> <td>1930</td> <td>480</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>420</td> </tr> <tr> <td>1934</td> <td>500</td> </tr> <tr> <td>1936</td> <td>650</td> </tr> <tr> <td>1938</td> <td>500</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>480</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>480</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1924	8	1927	7	1932	7	1937	8	1942	8	1947	8	Év	Létszám	1924	200	1926	480	1928	420	1930	480	1932	420	1934	500	1936	650	1938	500	1940	480	1941	480
Év	Létszám																																										
1924	8																																										
1927	7																																										
1932	7																																										
1937	8																																										
1942	8																																										
1947	8																																										
Év	Létszám																																										
1924	200																																										
1926	480																																										
1928	420																																										
1930	480																																										
1932	420																																										
1934	500																																										
1936	650																																										
1938	500																																										
1940	480																																										
1941	480																																										
52.	Bátya	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1925		óvoda: 1925- elemi népiskola: 1930-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> </tr> </tbody> </table> <table border="1"> <caption>Növendékek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1926</td> <td>160</td> </tr> <tr> <td>1928</td> <td>140</td> </tr> <tr> <td>1930</td> <td>250</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>260</td> </tr> <tr> <td>1934</td> <td>350</td> </tr> <tr> <td>1936</td> <td>180</td> </tr> <tr> <td>1938</td> <td>300</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>200</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>250</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1927	5	1932	6	1937	6	1942	6	1947	8	Év	Létszám	1926	160	1928	140	1930	250	1932	260	1934	350	1936	180	1938	300	1940	200	1941	250				
Év	Létszám																																										
1927	5																																										
1932	6																																										
1937	6																																										
1942	6																																										
1947	8																																										
Év	Létszám																																										
1926	160																																										
1928	140																																										
1930	250																																										
1932	260																																										
1934	350																																										
1936	180																																										
1938	300																																										
1940	200																																										
1941	250																																										

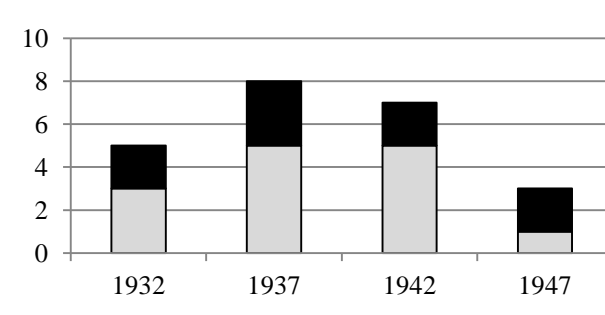
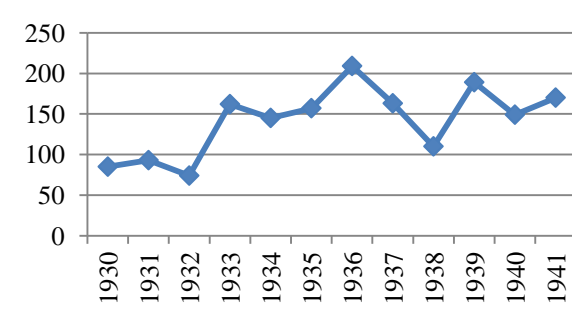
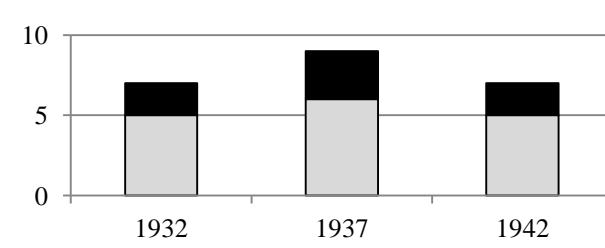
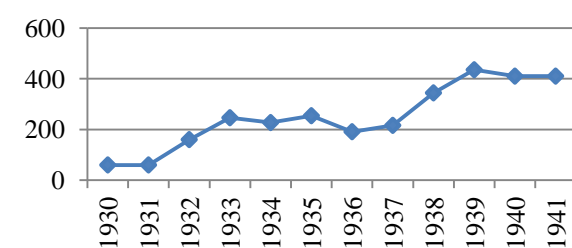
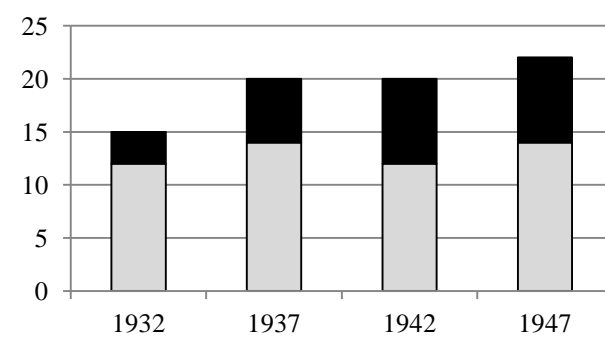
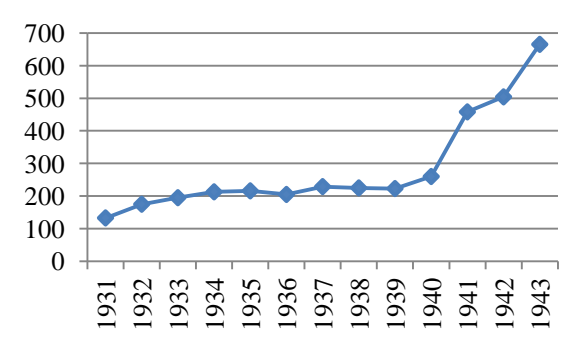
Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																														
53. Hercegszántó	Bács-Bodrog	kalocsai	1925		óvoda: 1940- elemi népiskola: 1925-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (53. Hercegszántó)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>11</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1927	7	1932	7	1937	8	1942	8	1947	11	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (53. Hercegszántó)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1926</td><td>350</td></tr> <tr><td>1927</td><td>280</td></tr> <tr><td>1928</td><td>280</td></tr> <tr><td>1929</td><td>300</td></tr> <tr><td>1930</td><td>320</td></tr> <tr><td>1931</td><td>320</td></tr> <tr><td>1932</td><td>300</td></tr> <tr><td>1933</td><td>380</td></tr> <tr><td>1934</td><td>350</td></tr> <tr><td>1935</td><td>350</td></tr> <tr><td>1936</td><td>350</td></tr> <tr><td>1937</td><td>300</td></tr> <tr><td>1938</td><td>300</td></tr> <tr><td>1939</td><td>350</td></tr> <tr><td>1940</td><td>350</td></tr> <tr><td>1941</td><td>380</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1926	350	1927	280	1928	280	1929	300	1930	320	1931	320	1932	300	1933	380	1934	350	1935	350	1936	350	1937	300	1938	300	1939	350	1940	350	1941	380
Év	Összesen																																																				
1927	7																																																				
1932	7																																																				
1937	8																																																				
1942	8																																																				
1947	11																																																				
Év	Létszám																																																				
1926	350																																																				
1927	280																																																				
1928	280																																																				
1929	300																																																				
1930	320																																																				
1931	320																																																				
1932	300																																																				
1933	380																																																				
1934	350																																																				
1935	350																																																				
1936	350																																																				
1937	300																																																				
1938	300																																																				
1939	350																																																				
1940	350																																																				
1941	380																																																				
54. Alsóság	Vas	szombathelyi	1925		óvoda: 1925- elemi népiskola: 1928-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (54. Alsóság)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1927	5	1932	5	1937	6	1942	5	1947	5	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (54. Alsóság)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1926</td><td>120</td></tr> <tr><td>1927</td><td>280</td></tr> <tr><td>1928</td><td>280</td></tr> <tr><td>1929</td><td>250</td></tr> <tr><td>1930</td><td>230</td></tr> <tr><td>1931</td><td>230</td></tr> <tr><td>1932</td><td>230</td></tr> <tr><td>1933</td><td>200</td></tr> <tr><td>1934</td><td>230</td></tr> <tr><td>1935</td><td>230</td></tr> <tr><td>1936</td><td>230</td></tr> <tr><td>1937</td><td>230</td></tr> <tr><td>1938</td><td>230</td></tr> <tr><td>1939</td><td>230</td></tr> <tr><td>1940</td><td>230</td></tr> <tr><td>1941</td><td>200</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1926	120	1927	280	1928	280	1929	250	1930	230	1931	230	1932	230	1933	200	1934	230	1935	230	1936	230	1937	230	1938	230	1939	230	1940	230	1941	200
Év	Összesen																																																				
1927	5																																																				
1932	5																																																				
1937	6																																																				
1942	5																																																				
1947	5																																																				
Év	Létszám																																																				
1926	120																																																				
1927	280																																																				
1928	280																																																				
1929	250																																																				
1930	230																																																				
1931	230																																																				
1932	230																																																				
1933	200																																																				
1934	230																																																				
1935	230																																																				
1936	230																																																				
1937	230																																																				
1938	230																																																				
1939	230																																																				
1940	230																																																				
1941	200																																																				
55. Kína, Taming (Tamingfu)	Kína, Hopej tartomány	sienhsieni apostoli vicariatus	1927	1946	missziós iskolák: 1927-1946	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (55. Kína, Taming)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>17</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>14</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1927	10	1932	10	1937	17	1942	14	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (55. Kína, Taming)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1928</td><td>70</td></tr> <tr><td>1929</td><td>70</td></tr> <tr><td>1930</td><td>70</td></tr> <tr><td>1931</td><td>100</td></tr> <tr><td>1932</td><td>90</td></tr> <tr><td>1933</td><td>180</td></tr> <tr><td>1934</td><td>200</td></tr> <tr><td>1935</td><td>150</td></tr> <tr><td>1936</td><td>180</td></tr> <tr><td>1937</td><td>350</td></tr> <tr><td>1938</td><td>180</td></tr> <tr><td>1939</td><td>150</td></tr> <tr><td>1940</td><td>180</td></tr> <tr><td>1941</td><td>180</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1928	70	1929	70	1930	70	1931	100	1932	90	1933	180	1934	200	1935	150	1936	180	1937	350	1938	180	1939	150	1940	180	1941	180						
Év	Összesen																																																				
1927	10																																																				
1932	10																																																				
1937	17																																																				
1942	14																																																				
Év	Létszám																																																				
1928	70																																																				
1929	70																																																				
1930	70																																																				
1931	100																																																				
1932	90																																																				
1933	180																																																				
1934	200																																																				
1935	150																																																				
1936	180																																																				
1937	350																																																				
1938	180																																																				
1939	150																																																				
1940	180																																																				
1941	180																																																				

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																														
56.	Németkér	Tolna	pécsi	1927		óvoda: 1927- elemi népiskola: 1927-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Németkér)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1927	5	1932	8	1937	9	1942	7	1947	8	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Németkér)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1926</td><td>230</td></tr> <tr><td>1927</td><td>230</td></tr> <tr><td>1928</td><td>230</td></tr> <tr><td>1929</td><td>270</td></tr> <tr><td>1930</td><td>270</td></tr> <tr><td>1931</td><td>400</td></tr> <tr><td>1932</td><td>380</td></tr> <tr><td>1933</td><td>380</td></tr> <tr><td>1934</td><td>370</td></tr> <tr><td>1935</td><td>350</td></tr> <tr><td>1936</td><td>400</td></tr> <tr><td>1937</td><td>390</td></tr> <tr><td>1938</td><td>390</td></tr> <tr><td>1939</td><td>390</td></tr> <tr><td>1940</td><td>390</td></tr> <tr><td>1941</td><td>380</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1926	230	1927	230	1928	230	1929	270	1930	270	1931	400	1932	380	1933	380	1934	370	1935	350	1936	400	1937	390	1938	390	1939	390	1940	390	1941	380
Év	Összesen																																																					
1927	5																																																					
1932	8																																																					
1937	9																																																					
1942	7																																																					
1947	8																																																					
Év	Létszám																																																					
1926	230																																																					
1927	230																																																					
1928	230																																																					
1929	270																																																					
1930	270																																																					
1931	400																																																					
1932	380																																																					
1933	380																																																					
1934	370																																																					
1935	350																																																					
1936	400																																																					
1937	390																																																					
1938	390																																																					
1939	390																																																					
1940	390																																																					
1941	380																																																					
57.	Budapest, Kun u. 3.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1927		óvoda és napközi otthon: 1927-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Budapest, Kun u. 3.)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1927</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1932</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1927	5	1932	7	1937	8	1942	8	1947	8	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Budapest, Kun u. 3.)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1927</td><td>70</td></tr> <tr><td>1928</td><td>110</td></tr> <tr><td>1929</td><td>140</td></tr> <tr><td>1930</td><td>130</td></tr> <tr><td>1931</td><td>140</td></tr> <tr><td>1932</td><td>150</td></tr> <tr><td>1933</td><td>210</td></tr> <tr><td>1934</td><td>200</td></tr> <tr><td>1935</td><td>320</td></tr> <tr><td>1936</td><td>240</td></tr> <tr><td>1937</td><td>220</td></tr> <tr><td>1938</td><td>210</td></tr> <tr><td>1939</td><td>240</td></tr> <tr><td>1940</td><td>170</td></tr> <tr><td>1941</td><td>160</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1927	70	1928	110	1929	140	1930	130	1931	140	1932	150	1933	210	1934	200	1935	320	1936	240	1937	220	1938	210	1939	240	1940	170	1941	160		
Év	Összesen																																																					
1927	5																																																					
1932	7																																																					
1937	8																																																					
1942	8																																																					
1947	8																																																					
Év	Létszám																																																					
1927	70																																																					
1928	110																																																					
1929	140																																																					
1930	130																																																					
1931	140																																																					
1932	150																																																					
1933	210																																																					
1934	200																																																					
1935	320																																																					
1936	240																																																					
1937	220																																																					
1938	210																																																					
1939	240																																																					
1940	170																																																					
1941	160																																																					

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																																		
58. Dávod	Bács-Bodrog	kalocsai	1928		óvoda: 1928- elemi népiskola: 1928-	<table border="1"> <caption>Teachers in Dávod (1932-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Light Grey</th> <th>Black</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>4</td> <td>2</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>4</td> <td>2</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>3</td> <td>2</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> <td>2</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Light Grey	Black	Total	1932	4	2	6	1937	4	2	6	1942	3	2	5	1947	5	2	7	<table border="1"> <caption>Students in Dávod (1928-1941)</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Students</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1928</td><td>320</td></tr> <tr><td>1929</td><td>260</td></tr> <tr><td>1930</td><td>320</td></tr> <tr><td>1931</td><td>310</td></tr> <tr><td>1932</td><td>300</td></tr> <tr><td>1933</td><td>280</td></tr> <tr><td>1934</td><td>320</td></tr> <tr><td>1935</td><td>350</td></tr> <tr><td>1936</td><td>330</td></tr> <tr><td>1937</td><td>330</td></tr> <tr><td>1938</td><td>340</td></tr> <tr><td>1939</td><td>270</td></tr> <tr><td>1940</td><td>310</td></tr> <tr><td>1941</td><td>210</td></tr> </tbody> </table>	Year	Students	1928	320	1929	260	1930	320	1931	310	1932	300	1933	280	1934	320	1935	350	1936	330	1937	330	1938	340	1939	270	1940	310	1941	210
Year	Light Grey	Black	Total																																																						
1932	4	2	6																																																						
1937	4	2	6																																																						
1942	3	2	5																																																						
1947	5	2	7																																																						
Year	Students																																																								
1928	320																																																								
1929	260																																																								
1930	320																																																								
1931	310																																																								
1932	300																																																								
1933	280																																																								
1934	320																																																								
1935	350																																																								
1936	330																																																								
1937	330																																																								
1938	340																																																								
1939	270																																																								
1940	310																																																								
1941	210																																																								
59. Polgár	Szabolcs	egri	1928		elemi népiskola: 1928-	<table border="1"> <caption>Teachers in Polgár (1932-1947)</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Light Grey</th> <th>Black</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>8</td> <td>3</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> <td>3</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> <td>3</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>8</td> <td>4</td> <td>12</td> </tr> </tbody> </table>	Year	Light Grey	Black	Total	1932	8	3	11	1937	8	3	11	1942	8	3	11	1947	8	4	12	<table border="1"> <caption>Students in Polgár (1928-1941)</caption> <thead> <tr> <th>Year</th> <th>Students</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1928</td><td>450</td></tr> <tr><td>1929</td><td>650</td></tr> <tr><td>1930</td><td>550</td></tr> <tr><td>1931</td><td>600</td></tr> <tr><td>1932</td><td>650</td></tr> <tr><td>1933</td><td>750</td></tr> <tr><td>1934</td><td>650</td></tr> <tr><td>1935</td><td>750</td></tr> <tr><td>1936</td><td>650</td></tr> <tr><td>1937</td><td>700</td></tr> <tr><td>1938</td><td>800</td></tr> <tr><td>1939</td><td>750</td></tr> <tr><td>1940</td><td>750</td></tr> <tr><td>1941</td><td>700</td></tr> </tbody> </table>	Year	Students	1928	450	1929	650	1930	550	1931	600	1932	650	1933	750	1934	650	1935	750	1936	650	1937	700	1938	800	1939	750	1940	750	1941	700
Year	Light Grey	Black	Total																																																						
1932	8	3	11																																																						
1937	8	3	11																																																						
1942	8	3	11																																																						
1947	8	4	12																																																						
Year	Students																																																								
1928	450																																																								
1929	650																																																								
1930	550																																																								
1931	600																																																								
1932	650																																																								
1933	750																																																								
1934	650																																																								
1935	750																																																								
1936	650																																																								
1937	700																																																								
1938	800																																																								
1939	750																																																								
1940	750																																																								
1941	700																																																								

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																								
60. Kiskőrös	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1928		óvoda: 1928- elemi népiskola: 1928-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Kiskőrösön</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>7</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1932	6	1937	7	1942	7	1947	7	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma Kiskőrösön</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1928</td><td>150</td></tr> <tr><td>1929</td><td>130</td></tr> <tr><td>1930</td><td>130</td></tr> <tr><td>1931</td><td>160</td></tr> <tr><td>1932</td><td>200</td></tr> <tr><td>1933</td><td>180</td></tr> <tr><td>1934</td><td>150</td></tr> <tr><td>1935</td><td>160</td></tr> <tr><td>1936</td><td>180</td></tr> <tr><td>1937</td><td>150</td></tr> <tr><td>1938</td><td>160</td></tr> <tr><td>1939</td><td>190</td></tr> <tr><td>1940</td><td>200</td></tr> <tr><td>1941</td><td>180</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1928	150	1929	130	1930	130	1931	160	1932	200	1933	180	1934	150	1935	160	1936	180	1937	150	1938	160	1939	190	1940	200	1941	180
Év	Összesen																																														
1932	6																																														
1937	7																																														
1942	7																																														
1947	7																																														
Év	Létszám																																														
1928	150																																														
1929	130																																														
1930	130																																														
1931	160																																														
1932	200																																														
1933	180																																														
1934	150																																														
1935	160																																														
1936	180																																														
1937	150																																														
1938	160																																														
1939	190																																														
1940	200																																														
1941	180																																														
61. Bácsbokod	Bács-Bodrog	kalocsai	1929		óvoda: 1929- elemi népiskola: 1929-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Bácsbokodon</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Összesen</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>9</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>9</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Összesen	1932	9	1937	10	1942	8	1947	9	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma Bácsbokodon</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1929</td><td>280</td></tr> <tr><td>1930</td><td>350</td></tr> <tr><td>1931</td><td>380</td></tr> <tr><td>1932</td><td>250</td></tr> <tr><td>1933</td><td>380</td></tr> <tr><td>1934</td><td>420</td></tr> <tr><td>1935</td><td>380</td></tr> <tr><td>1936</td><td>380</td></tr> <tr><td>1937</td><td>350</td></tr> <tr><td>1938</td><td>350</td></tr> <tr><td>1939</td><td>300</td></tr> <tr><td>1940</td><td>300</td></tr> <tr><td>1941</td><td>300</td></tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1929	280	1930	350	1931	380	1932	250	1933	380	1934	420	1935	380	1936	380	1937	350	1938	350	1939	300	1940	300	1941	300		
Év	Összesen																																														
1932	9																																														
1937	10																																														
1942	8																																														
1947	9																																														
Év	Létszám																																														
1929	280																																														
1930	350																																														
1931	380																																														
1932	250																																														
1933	380																																														
1934	420																																														
1935	380																																														
1936	380																																														
1937	350																																														
1938	350																																														
1939	300																																														
1940	300																																														
1941	300																																														

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
62. Dunapataj	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1929		elemi népiskola: 1929- óvoda: 1929-		
63. Újszeged	Csongrád	csanádi	1930		óvoda: 1930- főiskolai rendtagok otthona: 1930-		
64. Gara	Bács-Bodrog	kalocsai	1930		óvoda: 1930- elemi népiskola: 1930-		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma
65.	Kína, Kaichow (Kajcsou) (Pujang, Puyang)	Kína, Honan tartomány	sienhsieni apostoli vicariatus	1930	1946	missziós iskolák		
66.	Kína, Taming II. (Tamingfu II.)	Kína, Hopej tartomány	sienhsieni apostoli vicariatus	1931	1946	missziós iskolák: 1931-1946		
67.	Hőgyész	Tolna	pécsi	1931		polgári iskola: 1931- internátus: 1931-		

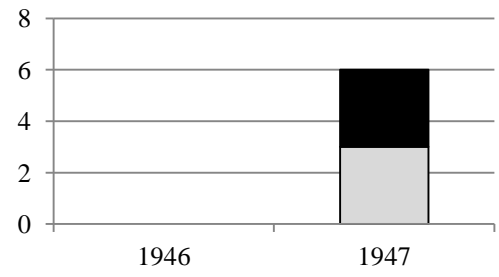
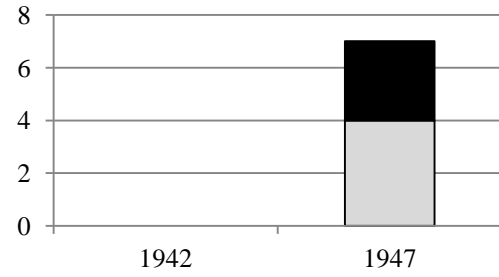
	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma																																
68.	Csillaghegy (Budapest)	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	esztergomi	1932		polgári iskola: 1932- óvoda: 1935- elemi iskola: 1935-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Csillaghegy)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>11</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>14</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1932	6	1937	11	1942	11	1947	14	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Csillaghegy)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1932</td> <td>60</td> </tr> <tr> <td>1933</td> <td>80</td> </tr> <tr> <td>1934</td> <td>110</td> </tr> <tr> <td>1935</td> <td>140</td> </tr> <tr> <td>1936</td> <td>200</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>210</td> </tr> <tr> <td>1938</td> <td>220</td> </tr> <tr> <td>1939</td> <td>240</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>260</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>280</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1932	60	1933	80	1934	110	1935	140	1936	200	1937	210	1938	220	1939	240	1940	260	1941	280
Év	Létszám																																							
1932	6																																							
1937	11																																							
1942	11																																							
1947	14																																							
Év	Létszám																																							
1932	60																																							
1933	80																																							
1934	110																																							
1935	140																																							
1936	200																																							
1937	210																																							
1938	220																																							
1939	240																																							
1940	260																																							
1941	280																																							
69.	Mágocs	Baranya	pécsi	1934		elemi iskola: 1934- polgári iskola: 1937-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma (Mágocs)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>12</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1937	8	1942	8	1947	12	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma (Mágocs)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1934</td> <td>170</td> </tr> <tr> <td>1935</td> <td>100</td> </tr> <tr> <td>1936</td> <td>110</td> </tr> <tr> <td>1937</td> <td>130</td> </tr> <tr> <td>1938</td> <td>130</td> </tr> <tr> <td>1939</td> <td>120</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>140</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>110</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1934	170	1935	100	1936	110	1937	130	1938	130	1939	120	1940	140	1941	110						
Év	Létszám																																							
1937	8																																							
1942	8																																							
1947	12																																							
Év	Létszám																																							
1934	170																																							
1935	100																																							
1936	110																																							
1937	130																																							
1938	130																																							
1939	120																																							
1940	140																																							
1941	110																																							

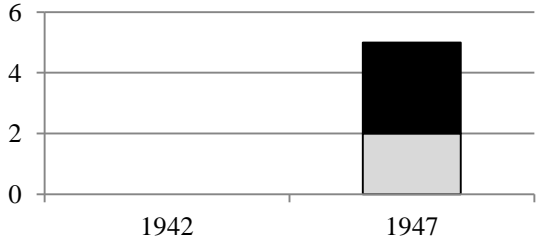
	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma												
70.	Kalocsa [Nagyszeminárium]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1936		háztartás ellátása: 1936-	<table border="1"> <caption>Nővérek és növendékek létszáma (70. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek</th> <th>Növendékek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>7</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>8</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>6</td> <td>1</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek	Növendékek	1937	7	1	1942	8	1	1947	6	1	
Év	Nővérek	Növendékek																		
1937	7	1																		
1942	8	1																		
1947	6	1																		
71.	Kalocsa [Szent Ignác Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1937		jézustársasági kollégium mosodája: 1937-	<table border="1"> <caption>Nővérek és növendékek létszáma (71. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek</th> <th>Növendékek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>7</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>7</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>7</td> <td>1</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek	Növendékek	1937	7	1	1942	7	1	1947	7	1	
Év	Nővérek	Növendékek																		
1937	7	1																		
1942	7	1																		
1947	7	1																		
72.	Kalocsa [Szent József Otthon]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1937		gazdasági telep, állattenyésztés: 1937-	<table border="1"> <caption>Nővérek és növendékek létszáma (72. sor)</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek</th> <th>Növendékek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>8</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>6</td> <td>1</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> <td>2</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek	Növendékek	1937	8	1	1942	6	1	1947	5	2	
Év	Nővérek	Növendékek																		
1937	8	1																		
1942	6	1																		
1947	5	2																		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma														
73.	Szeged, Árpád tér 5., Kálvária u. 1., Bús Pater u. 22. [Boldog Margit Otthon]	Csongrád	csanádi	1939		főiskolai tanulók Szent Margit Kollégiuma, cselédotthon, cselédképző, cselédelhelyező: 1939-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>15</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	10	1947	15	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1939</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>1940</td> <td>55</td> </tr> <tr> <td>1941</td> <td>65</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1939	10	1940	55	1941	65
Év	Létszám																					
1942	10																					
1947	15																					
Év	Létszám																					
1939	10																					
1940	55																					
1941	65																					
74.	Szabadka II. [Paulinum]	Bács-Bodrog	kalocsai	1939	1945	Paulinum kispapnevelő intézet háztartása: 1939-1945	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>6</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1937	0	1942	6	1947	0							
Év	Létszám																					
1937	0																					
1942	6																					
1947	0																					
75.	Kína, Kingsien (Csinghszien, Tzing-tsoo-ho)	Kína, Hopej tartomány	osztírák missziós tartomány	1940		missziós iskolák: 1940-1947	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	4	1947	0	nincs adat								
Év	Létszám																					
1942	4																					
1947	0																					

Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma												
76. Szováta	Maros-Torda (Erdély)	gyulafehérvári	1941		elemi iskola:1941-1945 (nővérek visszahívása: 1949)	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Szováta</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>3</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1937	0	1942	5	1947	3	<table border="1"> <caption>Növendékek létszáma Szováta</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1941</td> <td>100</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1941	100
Év	Létszám																		
1937	0																		
1942	5																		
1947	3																		
Év	Létszám																		
1941	100																		
77. Újverbász	Bács-Bodrog	kalocsai	1941	1943	Albertinum fiúnevelő-intézet háztartása: 1941-1943	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma Újverbász</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1937</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1937	0	1942	4	1947	0					
Év	Létszám																		
1937	0																		
1942	4																		
1947	0																		

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma						
78.	Kalocsa [jezsuita kollégium]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1942		háztartás ellátása: 1942-	 <table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	4	1947	5	
Év	Létszám													
1942	4													
1947	5													
79.	Kalocsa [Érseki kastély]	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	kalocsai	1943		háztartás ellátása: 1942-	 <table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1946</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>6</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1946	0	1947	6	
Év	Létszám													
1946	0													
1947	6													
80.	Kína, Sűchow (Hszűcsou)	Kína, Csiangszu tartomány	kanadai missziós tartomány	1944		missziós iskolák: 1944-	 <table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>7</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	0	1947	7	nincs adat
Év	Létszám													
1942	0													
1947	7													

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma						
81.	Szeged-Alsóközpont [Alsóközpont]	Csongrád	csanádi	1945	1946	Szent László Egészségház, kórházi munka végzése: 1945-1946	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1945</td> <td>4</td> </tr> <tr> <td>1946</td> <td>0</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek létszáma	1945	4	1946	0	
Év	Nővérek létszáma													
1945	4													
1946	0													
82.	Mezőkovácsháza (Tanyaközpont)	Csanád	csanádi	1945		tanyai internátus: 1945- külterületi általános iskola: 1945- mintagazdaság: 1945-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>15</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek létszáma	1942	0	1947	15	nincs adat
Év	Nővérek létszáma													
1942	0													
1947	15													
83.	Szeged, Londoni utca [Püspöki tanulóotthon]	Csongrád	csanádi	1945		Püspöki fiúinternátus és tanonc-diákotthon háztartásának vezetése, gazdasági munkák ellátása: 1945-	<table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Nővérek létszáma</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>9</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Nővérek létszáma	1942	0	1947	9	
Év	Nővérek létszáma													
1942	0													
1947	9													

	Település	vármegye	egyházmegye	alapítás éve	megszűnés éve	intézménytípusok alapítási éve, illetve működési ideje	nővérek létszáma	növendékek létszáma						
84.	Nyergesújfalu	Esztergom	esztergomi	1945		Szalézi intézet háztartásának ellátása: 1945-	 <table border="1"> <caption>Nővérek létszáma</caption> <thead> <tr> <th>Év</th> <th>Létszám</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1942</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>1947</td> <td>5</td> </tr> </tbody> </table>	Év	Létszám	1942	0	1947	5	
Év	Létszám													
1942	0													
1947	5													

A fenti táblázat olyan fiókházakat tartalmaz, amelyek külön házfőnöknő vezetése alatt álltak. A település nevének kerek zárójelben feltüntettem a forrásokban előforduló – szerb, szlovák, illetve különböző módon írt kínai – névváltozatokat is.⁴⁵⁶ Szögletes zárójelben szerepel az adott településen lévő intézmény speciális, a köztudatba átment és a forrásokban többször használt külön megnevezése.⁴⁵⁷

A települések oszlopát követően jelöltem, hogy az alapítás évében a fiókház amelyik vármegyéhez, illetve egyházmegyéhez tartozott. Ahogyan arról már korábban esett szó, a kiskunfélegyházi fiókház – amely egyébként a nővérek 27. házának számított – 1908-as megalapításáig a társulat csak a kalocsai egyházmegyében terjeszkedett. Az 1910-es évektől – a vállalkozó szellemű második generális főnöknő, Bleilőb Mária Bernárda személyéhez köthetően – sorra nyíltak a társulat fiókházai más egyházmegyékben. Az 1860 és 1946 között alapított 84 fiókház döntő többsége – 47 ház – így is a kalocsai egyházmegye területén feküdt. A fiókházak közül 12 az esztergomi, öt-öt a váci, a pécsi és a csanádi egyházmegye joghatósága alatt állt. Kínában szintén öt ház nyílt. Két ház a veszprémi, egy-egy ház a szombathelyi, az egri és a gyulafehérvári egyházmegye területén kezdte meg működését. A házak száma – az alapítások és megszűnések függvényében – állandóan változott. A társulat 1947-ben rendelkezett egyszerre a legtöbb házzal, a vezetőség ekkor 73 fiókház fölött diszponált egyidejűleg.⁴⁵⁸

A táblázat ötödik oszlopa, az alapítás éve – értelemszerűen – a fiókház létrejöttének, az első önálló főnöknő kinevezésének évét jelöli. A megszűnés événél csak akkor szerepel évszám, ha az adott fiókház a dolgozat által tárgyalt időszak végéig, tehát 1946-ig befejezte működését. Ebből következik, hogy a magyarországi iskolák 1948-as államosítása már nem került feltüntetésre megszűnési időpontként.⁴⁵⁹ A bezárt iskolákról fentebb már részletesen esett szó. Egyébként a legtöbb megszűnt ház – szám szerint hét – az esztergomi egyházmegye területén feküdt.⁴⁶⁰ A társulat a veszprémi egyházmegye területén csak azzal a két Balaton-parti fiókházzal rendelkezett, amelyek rövid működés után feloszlásra kerültek. A két ház megszűnésével meg is szakadt a társulat közvetlen kapcsolata a veszprémi egyházmegyével.

---

⁴⁵⁶ Nem szerepelnek viszont a helyiségek – sematizmusokban előforduló – latin nevei.

⁴⁵⁷ Például a kiskunfélegyházi zárdaiskola a Constantinum nevet kapta. A források később a Constantinum elnevezést gyakran a település megjelöléseként, a Kiskunfélegyháza szó kiváltására is használták. „*Nővéreink megérkeztek a Constantinumba*” értsd: a nővérek megérkeztek Kiskunfélegyházára.

⁴⁵⁸ A társulat földrajzi elterjedéséről a I.4. fejezetben már esett szó.

⁴⁵⁹ Szintén nincs jelezve, ha egy adott településen – ez főleg az 1945 után újra határon túlra került bácskai és erdélyi fiókházakat érintette – a nővérek már nem taníthattak tovább, de szerzetesközösségként továbbra is együtt éltek. Ilyenkor a fiókház nem szűnt meg, csak a nővérek tevékenysége változott.

⁴⁶⁰ Ide tartoztak a felvidéki zárdák és a négy, rövidebb-hosszabb életű budapesti fiókház is.

A táblázat következő oszlopa a fiókházakban létezett különböző intézménytípusokat sorolja fel, a működés kezdetének és esetleges végének időpontját is megadva. Amennyiben nincs megjelenítve záró dátum, úgy a vizsgált korszak végéig fennállt az adott intézménytípus. Az egyszerűsítés érdekében a különböző típusú népiskolák – ismétlő iskola, felső elemi népiskola – adatait összevontam „elemi népiskola” címszó alatt. Hasonló módon tartalmazzák az elemi iskolai tanítónőképzők a líceumokra vonatkozó adatokat is. A táblázatból kitűnik, hogy a társulat általában azt a stratégiát követte, hogy egy településen egyfajta intézménytípussal kezdte meg működését, majd később, az adott viszonyok függvényében – és miután kialakult a nővérek iránti bizalom a lakosság körében –, újabb intézmény meghonosításával bővítette a tevékenységi körét.⁴⁶¹ A települések egy részében először alsóbb fokú oktatási-nevelési intézmény nyílt, azután erre ráépítve kezdtek a nővérek magasabb szintű működésbe.⁴⁶² Ám – különösen a századfordulóig – inkább az ellentétes irányú folyamat számított gyakoribbnak: az először elvállalt elemi iskola mellé óvodát, vagy a polgári iskola mellé elemi iskolát is nyitottak.⁴⁶³ Ez a tendencia – különösen az 1800-as évek második felében – annak tudható be, hogy az óvodáztatás nem rendelkezett hagyományokkal a kalocsai egyházmegye kis településein. A szülőknek először is meg kellett barátkozniuk ezzel az intézménytípussal, meg kellett szokniuk, ki kellett tapasztalniuk az ezzel járó előnyöket, így viszonylag későn éledt fel az igény a nővérek által vezetett óvodák iránt. Ugyanakkor a nővérek az óvodával biztosították az elemi iskola tanulói utánpótlását. Ugyanez a motiváció vezethette őket, amikor polgári iskola mellé elemi iskolát nyitottak. Más településeken többféle intézménytípus is egyszerre kezdte meg működését.⁴⁶⁴

A legtöbb fiókházban egy-két iskolatípus működött. Ennél több intézményt csak néhány nagyobb fiókház tartott fenn: a kalocsai anyaház, a bajai, a szabadkai, az újvidéki, a bácsalmási, a zombori és a kiskunfélegyházi fiókházak. Ezen zárdák alapítása mind az első generális főnöknő, Franz Mária Terézia idején történt, igaz, hogy felfutásuk, bővülésük már későbbre esett. Az 1910-es évektől kezdődően azonban a társulat már nem tudott

---

⁴⁶¹ Különösen igaz ez a speciálisabb képzést nyújtó iskolák – elemi iskolai tanítónőképzők, óvónőképző, felső kereskedelmi iskolák stb. – esetében. Ezeket mindig már meglévő, alsóbb fokú iskolák mellett nyitották meg.

⁴⁶² Foktön és Bányán először óvoda nyílt meg, majd néhány év múlva elemi iskola. Cegléden és Mágocson az elemi iskola megnyitását követte pár éven belül a polgári iskola beindítása is.

⁴⁶³ Elemi iskola mellé később nyitottak óvodát Óbecsén, Topolyán, Kunbaján, Jánoshalmán, Moholon, Mélykúton és Hercegszántón. A már meglévő polgári iskola mellett idővel elemi iskola is megkezdte működését Siklóson és Csillaghegyen is.

⁴⁶⁴ Például Bácsban, Péterrévén, Szentfülöpön ugyanakkor kezdte meg működését az óvoda és az elemi iskola is.

létrehozni ennyire jelentős központokat, a társulat működése felaprózódott. Ekkoriban a földrajzi terjeszkedés dominált az erők koncentráltabb összpontosítása helyett.

Az egyes fiókházakban működő nővérek létszámát diagram ábrázolja.⁴⁶⁵ A világos színű oszlopok az iskolás, a sötét színű oszlopok a házi nővérek számát mutatják. Az oktatási intézményekkel kapcsolatos házak esetében az iskolás nővérek száma mindig több volt, mint a házi nővéreké. A csak háztartási teendők ellátására szervezett fiókházakban – például a kalocsai Szent Ignác és Szent József Otthonokban – értelemszerűen a házi nővérek létszáma a magasabb, itt általában csak a házfőnöknő tartozott az iskolás nővérek közé. A diagramok kezdő dátuma általában a fiókház alapítási éve. Ettől csak abban az esetben tértem el, ha abból az évből nem állt rendelkezésre adat, ilyenkor a diagram az alapításhoz legközelebbi dátumú létszámadattal indul.⁴⁶⁶ A nővérek létszámára vonatkozóan 1947-ből áll rendelkezésre az utolsó, Szentszékhez küldött információ,⁴⁶⁷ így ezek az adatok szerepelnek a diagramon, feltéve, ha az adott fiókház nem fejezte be előbb a működését. Nem áll rendelkezésre adat a bácskai zárdák azon időszakára vonatkozóan, amíg azok – 1930 és 1941 között – önálló társulatként működtek. Így ezen települések diagramja az adott években üresen maradt. A diagramoszlopok szélessége különböző, de ennek nincs jelentősége. A régóta működő házakhoz több adat tartozik, ott tehát sűrűbbek és keskenyebbek az oszlopok, mint a hasonló méretben megjelenített fiatalabb fiókházaknál. Néhány esetben⁴⁶⁸ – vagy a fiókház rövid működése, vagy a rendelkezésre álló információk hiányos volta miatt – csak egyetlen oszlop szemlélteti a nővérek számarányát. A diagramok léptéke különböző, hiszen hasonló méretben kellett ábrázolni a nagy, több mint ötven fős házak – például Kalocsa és Kiskunfélegyháza –, valamint a viszonylag kicsi, tíz fő alatti zárdák – például Palánka és a Budapest, Kun utcai fiókház – létszámadatait.

A legtöbb nővér a kalocsai anyaházban élt, létszámuk 1915-től kezdődően folyamatosan meghaladta a 100 főt.⁴⁶⁹ Két fiókházban pedig – Kiskunfélegyházán és Baján – megközelítően 50 nővér élt. Ezek a zárdák tekinthetőek a társulat három legnagyobb házának,

---

⁴⁶⁵ A nővérek fiókházankénti létszámának meghatározásához a következő forrásokat használtam: SEMATIZMUS 1861-1879, 1881-1897, 1899-1915.; MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt-éves jelentések.

⁴⁶⁶ Például az 1928-ban alapított dávodi fiókház esetében az alapításhoz legközelebbi létszámadat az 1932-ben készült, a Szentszékhez beküldött öt éves jelentésben található.

⁴⁶⁷ Igaz, hogy az 1947-es létszámadatok megadásával túllépek a dolgozat által tárgyalt időhatárt, de a Szentszékhez küldött öt éves jelentések két dátuma, 1942 és 1947 között nincs más forrás, amelyet használni lehetne a társulat egészére vonatkozóan az egyes fiókházak nővérlétszámának megadásához.

⁴⁶⁸ Például az 1943 után alapított zárdák, vagy a Budapest, Mária utca 7. szám és Baross utca 34. szám alatti fiókházak esetében.

⁴⁶⁹ A kalocsai anyaházban a nővérek létszáma 1936-tól enyhe csökkenést mutat. Ez a folyamat az addig az anyaházról függő, ám ettől az időszaktól kezdődően saját főnöknő vezetése alatt, új fiókházat alkotó telepek leválásával, önállósodásával magyarázható.

itt működtek a legmagasabb szintű végzettséget adó iskoláik, a speciális órák miatt itt volt szükség a legtöbb iskolás nővérré, internátusaik pedig sok házi nővér munkáját igényelték. A következő kategóriát jelentő házakban a nővérlétszám egyes években elérte a 20 főt, de a 30-at soha nem haladta meg.⁴⁷⁰ A társulat ezeken a településeken általában tartott fenn polgári iskolát is, így Vecsésen, Siklóson, Kiskunhalason, Cegléden, Csillaghegyen és Mágocson is. A társulat házainak kicsivel több mint a felében – 43 házban – a nővérek létszáma soha nem lépte túl a 10 főt. Ide tartoztak a csak háztartás ellátásra létesült fiókházak, valamint a felvidéki házak és a kínai zárdák többsége is. A társulat tehát sok kislétszámú házat működtetett. Ez magában hordozta az erők szétforgácsolódásának és az egységes kormányzás nehézségének veszélyét.

Az egyes fiókházak fejlődése lemérhető a nővérek számának változásán. Legnagyobb mértékben a kalocsai anyaház nővérlétszáma emelkedett, hiszen a kezdeti létszám 1947-re a 14,5-szeresére nőtt. Hétszer annyi nővér dolgozott a vizsgált korszak végén Baján és Jánoshalmán is, mint alapítási éveikben. Kiskunfélegyházán és Bácsalmáson ez az arányszám a négyszeresére tehető. A kisebb fiókházaknál az emelkedés mérsékeltebb volt: Foktón a legalacsonyabb nővérlétszám – 3 fő – csak megduplázódni tudott, Futakon pedig a kezdeti 4 fős közösség csak egy fővel gyarapodott.

A táblázat utolsó oszlopa – grafikon formában⁴⁷¹ – a fiókházakban oktatott és nevelt növendékek létszámát mutatja.⁴⁷² 1910-ig minden évből rendelkezésre áll erre vonatkozó információ.⁴⁷³ A helyzet a későbbi években korántsem ilyen kedvező.⁴⁷⁴ Az 1911 és 1915

---

⁴⁷⁰ Az alábbi házak tartoztak ide: Szabadka, Újvidék, Jánoshalma, Bácsalmás, Zombor, Magyarkanizsa, Hajós, Hőgyész. Szabadkán csak a Délvidék visszatérését követően emelkedett a nővérlétszám 30 fő fölé. Szintén 20 fő fölötti nővérlétszámmal rendelkezett a kalocsai Szent Szív Otthon és a budapesti Mária utca 20. sz. alatti fiókház. Az előbbiben a már nem aktív, idős, beteg társulati tagok emelték meg a létszámot, az utóbbiban pedig az egyetemre járó nővérek.

⁴⁷¹ A grafikon választott formája lehetővé teszi a nem folytatólagos, hanem önmagukban álló adatok megjelenítését is.

⁴⁷² Az adatok a következő forrásokból származnak: MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek 1860-1910.; SEMATIZMUS 1861-1879, 1881-1897, 1899-1915.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1928/29 60-61.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1929/30 64-65.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1930/31 67.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1931/32 59.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1932/33 64.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1933/34 70.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 77.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1935/36 83.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1936/37 78.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1937/38 91.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39 55.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónőképző 1939/40 46.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónőképző 1940/41 49.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1941/42 47-48.

⁴⁷³ Az erre vonatkozó forrás: MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek 1860-1910.

⁴⁷⁴ A növendékek létszámadatai könyvészeti forrásokból származnak. Mivel az óvodák iratanyaga levéltári szempontból értékhatar alattinak minősül, így azokat a levéltárak nem is gyűjtik. Tehát levéltári primer forrás az óvodások létszámára vonatkozóan nem áll rendelkezésre. Az elemi iskolák anyakönyvei, törzs-

között évente megjelenő kalocsai egyházmegyei sematizmusok továbbra is közölték ugyan az érsekség területén lévő zárdák statisztikai adatait, de csak az utolsó három évben tettek egyáltalán említést az egyházmegye határán túl fekvő fiókházakról és csak 1914-ben és 1915-ben adták meg az itteni növendékek létszámadatait. A növendékek statisztikai adataira vonatkozóan igen hasznos információkat tartalmaznak a korabeli iskolai életről leghitelesebben tükröző források, az egyes tanévek lezárultával rendszeresen nyomtatásban kiadott iskolai évkönyvek, értesítők. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata által vezetett iskolák közül a századforduló után azonban ilyen kiadvánnyal csak a magasabb fokú – legalább polgári – iskolát fenntartó intézmények jelentkeztek. Ahol tehát csak elemi iskola, vagy óvoda működött, ott nem készült ilyen jellegű összefoglaló mű. Ráadásul a társulat nagyobb fiókházai közül sem a bajai, sem a kalocsai nem adott ki nyomtatott értesítőt az 1910-es, 1920-as évek jelentős részében.⁴⁷⁵ Ebből a szempontból üdítő kivételnek számít a kiskunfélegyházi Constantinum intézmény, itt ugyanis szinte minden évben megjelent ez a kiadvány. Bár a kalocsai 1937/38-as értesítő retrospektíven közölte a polgári iskola, az óvónőképző és az elemi iskolai tanítónőképző 1920 és 1938 közötti benépesülési adatait, de nem szólt az elemi iskolába és az óvodába járó növendékek létszámáról.⁴⁷⁶ Mivel a korábbi növendéklétszámokban ezek száma is szerepelt, eltekintettem a visszamenőleges adatok felhasználásától, nehogy torzított, csökkenő létszámok szerepeljenek a grafikonon. Hasonló probléma merült fel azoknál az iskoláknál, amelyek adtak ki ugyan értesítőt, illetve évkönyvet, de abban csak a polgári iskola növendékei szerepeltek, az elemi iskolások viszont még említés szintjén sem.⁴⁷⁷ Az értesítőket az 1938/39-es tanévtől felváltották az évkönyvek, amelyekben már külön-külön szerepeltek az egyes iskolatípusok. Kiskunfélegyházán például a korábbi összintézményi értesítő helyett ugyanabban a tanévben külön évkönyvet

---

könyvei, beírási naplói is csak ritkán kerültek be a levéltárakba, tehát ezekre a forrásokra sem lehetett alapozni.

⁴⁷⁵ Kalocsán 1916 és 1925 között nem jelent meg értesítő. Baján 1913/14 és 1929/30 között nem adtak ki értesítőt. Jánoshalma első értesítője 1930-ból maradt fenn. Bácsalmás első értesítőjét az 1929/30-as tanévben adták ki. GRÁBERNÉ Bősze Klára – LÉCES Károly, 1996. 111., 144.; GRÁBERNÉ Bősze Klára – LÉCES Károly, 2001. 35., 101.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1925/26 6.; ÉRTESÍTŐ Baja 1929/30 3.

⁴⁷⁶ ÉRTESÍTŐ Kalocsa, 1937/38 41., 61., 77.

⁴⁷⁷ A siklói fiókház 1943/44-es évkönyve például visszamenőleg közli a polgári iskola benépesülési adatait az iskola alapításától kezdve. Az elemi iskola öt évvel a polgári iskola alapítása után nyílt meg, és az elemista növendékek száma nem szerepel ezekben a kimutatásokban. Az évkönyv adatai tehát csak azokban az években egyeznek meg az összintézményi növendéklétszámmal, mikor Siklóson még csak polgári iskola működött. ÉVKÖNYV Siklós 1943/44 26. Hasonlóan nem segít hozzá az összintézményi növendéklétszám meghatározásához a szintén csak polgári iskolások adatait – visszamenőleg – tartalmazó kiskunhalasi, ceglédi és csillaghegyi iskolák évkönyve. ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1943/44 26.; ÉVKÖNYV Cegléd 1943/44 25.; ÉVKÖNYV Csillaghegy 1943/44 18. A vecsési fiókház esetében viszont – mivel ott csak polgári iskola működött – a visszamenőleg megadott létszámok használhatóak. ÉVKÖNYV Vecsés 1943/44 24.

adott ki a Constantinum elemi iskolai tanítónőképzője, polgári iskolája és mezőgazdasági leányközépiskolája. Ugyanez volt a helyzet Baján és Kalocsán is. Nagyon hasznosnak bizonyultak a kalocsai iskolai értesítők, illetve évkönyvek, amelyek az 1928/29-es tanévtől kezdődően az 1941/42-es iskolaévig bezárólag a társulat összes fiókházának növendéklétszámát megadták intézménytípusonként. A legtöbb fiókház grafikonja ezért is ér véget 1941-ben, mert ez az utolsó, fiókházakra lebontva megadott létszámadat.⁴⁷⁸

Azokon a településeken, ahol az 1915 és 1928 közötti évekből⁴⁷⁹ sem a korabeli értesítőkből, sem a későbbi évkönyvek retrospektív statisztikáiból nem nyerhető ki növendékekre vonatkozó létszámadat, csak két évből – 1924-ből és 1926-ból – rendelkezünk pontos létszámadatokkal.⁴⁸⁰ Ezért a grafikon nem folyamatos vonallal jeleníti meg a növendékek számát. Ahol csak egy évből áll rendelkezésre létszámadat, ott csak az az egy érték jelenik meg. A grafikonok léptéke – hasonlóan a nővérlétszámot ábrázoló diagramokhoz – egymástól eltérő, hiszen azonos méretű koordináta-rendszerben kellett ábrázolni azonos iskolák növendékeinek számát, ahol évente ezernél is több diák tanult és azokat is, ahol a gyermekek száma soha nem emelkedett 200 fő fölé.⁴⁸¹

Azoknál a fiókházaknál, ahol a nővérek csak háztartást vezettek, értelemszerűen nem szerepel növendéklétszámot bemutató grafikon. Néhány zárdánál – a kínai missziós házak és Mezőkovácsháza esetén – nem állt rendelkezésre növendéklétszámmal kapcsolatos információ, ott a „nincs adat” felirat szerepel a grafikon helyén.

Az egyes fiókházak növendékeinek létszámadatai – hasonlóan „A nővérek oktató és nevelő munkája” című fejezetben szereplő és a társulat egészére vonatkozó létszámadatokhoz – rejthetnek magukban pontatlanságokat.⁴⁸² Összességében azonban a grafikonok – a fentebbi, kritikai megjegyzések figyelembe vételével – alkalmasak a főbb tendenciák nyomon követésére.

Jól látható például egy-egy fiókház esetében, hogy egy új intézménytípus bevezetése mennyire növelte meg a gyermeklétszámot. Jánoshalmán 23 évig csak elemi iskola mű-

---

⁴⁷⁸ Ahol lehetett – Vecsés, Kiskunfélegyháza, Baja, Jánoshalma esetében – saját intézeti értesítők alapján megadtam a későbbi növendéklétszámokat is. Azon házak esetében, amelyek hamarabb fejezték be működésüket, természetesen korábbi dátumú az utolsó létszámadat.

⁴⁷⁹ Tehát az utolsó – ebből a szempontból – informatív kalocsai érseki sematizmus és az első, össztársulati növendéklétszámot tartalmazó kalocsai értesítő dátuma közötti időszakról van szó.

⁴⁸⁰ Az adatok forrás: MNL BKML XII. 6. Statisztikák. Adatok Társulatunkról a Kath. Almanach részére 1926.; MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánékné letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

⁴⁸¹ Az első esetre példa Baja és Jánoshalma, a másodikra Futak és Kúla.

⁴⁸² Az adatok pontatlanága itt is ugyanazokra az okokra vezethető vissza, mint az összesített létszámadatoknál. Eltérés adódhat a naptári évről, illetve a tanévről vonatkozó adatok között; a beiratkozott és bizonyítványt kapott tanulók száma között, illetve előfordulhat az internátusi, árvaházi és napközi otthonos gyermekek létszámának kettőzött feltüntetése.

ködött, 445 és 717 fő között változó létszámmal. Amikor 1904-ben megnyílt az óvoda, a gyerekek száma ugrásszerűen 926-ra emelkedett.⁴⁸³ A polgári iskola 1925-ös megnyitása ugyanakkor nem eredményezett ilyen nagymérvű emelkedést, mivel a magasabb iskolai végzettség elérése nem volt általános a parasztcsaládok iskoláztatási stratégiájában. A Zombor II. fiókháznál érhető tetten a legszembetűnőbben az iskolatípusok alapításával, illetve megszüntetésével együttjáró létszámingadozás. Amíg csak árvaház működött itt, 16 fő szerepelt a növendék-nyilvántartásban. Miután azonban Kalocsáról áttelepítették ide az óvónőképzőt és óvoda is nyílt itt, a létszám 200 és 300 fő között mozgott. Ezen intézménytípusok megszűnésével a létszám ismét a korábbi szintre zuhant vissza, hogy pár évi stagnálás után – az elemi iskola és az internátus megnyitásával – ismét a magasba szökjön. A vecsési polgári iskolában az 1945 utáni erőteljes létszámcsökkenést az általános iskola bevezetése okozta. A korábbi polgári iskolások felmenő rendszerben az általános iskolák fennhatósága alá kerültek, így számuk a statisztikákban egyre csökkent.

Feltűnő a bácskai iskolák többségének elnéptelenedése a szerb megszállás idején. Az 1918-tól 1930-ig – a bácskai házak teljes elszakadásáig – terjedő időszakban csak néhány évből maradt fenn létszámadatok, de azokból drasztikus csökkenés tűnik ki. Adán, Temerinben, Moholon, Péterrévén, Hódságban, Palánkán, Őrszálláson a korábbi létszámok töredékére zsugorodott a zárdaiskolák, -óvodák benépesültsége. A nagyobb délvidéki intézmények – Újvidék, Magyarkanizsa – esetében nem következett be ennyire nagyarányú létszámcsökkenés, sőt Szabadka esetében még minimális emelkedés is mutatkozott. A tendencia összefügg a bácskai iskolák állami kezelésbe vonásával és az erőszakos szerbesítési törekvésekkel.

Egy új intézménytípus bevezetése nemcsak a növendékek, hanem általában a nővérek létszámának emelkedésében is tükröződik. Kiskunfélegyházán a mezőgazdasági leányközépiskola 1938-as beindítása után nőtt a növendékek létszáma és ezzel párhuzamosan a – főleg gazdasági szaktárgyakat oktató – pedagógusoké is. Siklóson az elemi iskola megnyitása eredményezett hasonló emelkedést mindkét statisztikában. A növendéklétszámok egyéb, tehát nem új intézménytípus bevezetésével összefüggő ingadozásait azonban nem követte a nővérlétszám hasonló hullámozása. A tanulók száma minden évben a beiratkozásoknál dőlt el, addigra pedig már lezajlott a nővérek szokásos évi diszpozíciója. Tanév közben csak a legkritikább esetben történtek áthelyezések.

Kézenfekvő feltételezésnek tűnik, hogy a több intézménytípust is magában foglaló,

---

⁴⁸³ A moholi fiókháznál is ugyanez a helyzet állt elő, az óvoda megnyitásával a növendékek létszáma megduplázódott.

több iskolásnővért foglalkoztató iskolakomplexumokhoz tartoztak a legmagasabb növendéklétszámok. Ehhez képest meglepő, hogy két, viszonylag kis fiókház, a jánoshalmi és a péterrévei ezer főt meghaladó növendéklétszámot tanított és gondozott például 1912-ben, amikor a kalocsai anyaház ennél kevesebb gyermeket fogadott be.

Ha a nővérek és a növendékek arányát az egyes fiókházaknál összevetjük, látható, hogy a két érték mennyire nem korrelált egymással. A kisebb házakban, ahol általában csak óvodát és elemi iskolát tartottak fenn a nővérek, nagyon magasra rúgott az egy iskolás nővérré jutó gyermekek száma. Óbecsén például 1889-ben 491 gyermekre hat nővér jutott, akik közül csak öt tartozott az iskolás nővérek közé. Tehát egy nővér körülbelül száz gyerekekkel foglalkozott. Ennél is magasabb arányszám jellemezte Temerint 1909-ben, mikor 752 növendékre 5 iskolás nővér felügyelt. Ezek a számok igen jelentős társadalmi igényt tükröznek.

Általánosságban elmondható, hogy a kis házakban létesített óvodák és elemi iskolák nagyon magas növendéklétszámmal és alacsony nővérlétszámmal működtek. Ha társulati szinten emelkedett is a nővérek létszáma, a noviciátusból kikerült új elemi iskolai, vagy óvónő-nővéreket a sorra megnyitott új intézmények „szívták fel”, nem pedig a már meglévő intézetekben bővítették velük a tantestület létszámát. Ám az elemi iskolánál magasabb szintet képviselő, már polgári iskolát is fenntartó fiókházak helyzete sem számított sokkal kedvezőbbnek. Bácsalmáson 1935-ben 17 iskolás nővér dolgozott, 939 diák tartozott hozzájuk, egy nővérré tehát 55 gyermek jutott. Ugyanebben az évben Kiskunfélegyházán ez a szám 24-et tett ki, azaz 705 tanulóval 29 iskolás nővér foglalkozott. A két ház közötti különbség abból adódott, hogy Félegyházán működött elemi iskolai tanítónőképző is, Bácsalmáson pedig nem. A három kivételezett helyzetű, tanítónőképzőt is fenntartó zárda tehát sokkal ideálisabb oktatási feltételeket tudott biztosítani. Kalocsán például 1915-ben egy nővérré 18 növendék jutott – 1017 diák 55 nővérré –, Kiskunfélegyházán 1924-ben 26 tanuló – azaz 687 gyermek 26 iskolás nővérré –, Baján 1937-ben 25 diák – tehát 845 fő 33 iskolás nővérré. Összevetve ezeket a számokat azzal a ténnyel, hogy a társulat legjobban képzett tagjai különben is ebbe a három nagyobb intézménykomplexumba kaptak beosztást, levonható az a következtetés, hogy ezekben – a frekvenciátalibb helyzetben, „kirakatban” lévő – iskolákban hatékonyabb, magasabb színvonalú tanítás folyt még az elemi iskolában is, mint a társulat kisebb településeken lévő intézményeiben.

I.7. A nővérek oktató és nevelő munkája

I.7.1. Növendékek

A nővérek létszámának emelkedése és a földrajzi elterjedés mellett a társulat által fenntartott intézménytípusok változatosságán, illetve a növendékek létszámán is lemérhető, hogy mennyire számított keresetnek és népszerűnek a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata a lányok oktatásával foglalkozó szerzetestársulatok között.

A társulat által oktatott növendékek létszámának pontos meghatározása szinte lehetetlen feladat. A különböző források azonos időszakból is eltérő adatokat közölnek. Álljon itt példaként három év létszámadata négy különböző forrás tükrében.⁴⁸⁴

	1906	1907	1908
Kalocsai értesítő ⁴⁸⁵	12.500	12.528	13.074
Növendékek kimutatása ⁴⁸⁶	13.837	14.250	13.985
Szentszéki jelentés ⁴⁸⁷	13.504	13.539	13.951
Kalocsai sematizmus ⁴⁸⁸	13.345	13.411	13.503

13. ábra: Növendéklétszámok 1906-1908 között különböző források alapján

A különböző forrásokban megadott három évi létszámadat közötti eltérés minimuma 34 fő, maximuma pedig 1722 fő. A legnagyobb eltérés 12%-os hibahatárt eredményez. A számok közti különbség több okból eredhet. Két forrás tanévekben számolt, a másik kettő naptári évben.⁴⁸⁹ Nincs információnk arra nézve, hogy a fenti források a tanév eleji, vagy végi növendéklétszámot szerepeltetik-e. A beiratkozott és a bizonyítványt kapott tanulók száma között ugyanis – a tanév közbeni lemorzsolódás, kimaradás, elköltözés, elhalálozás miatt –egy-egy iskolánál is jelentős különbségek fordulnak elő. Különösen igaz ez, ha a társulat egészét vizsgáljuk. A számadatok pontatlanságához hozzájárul az is, hogy a növendéklétszámokat fiókházanként megadó három

⁴⁸⁴ A példaként kiválasztott három évben a társulat még csak a kalocsai egyházmegye területén tartott fenn fiókházakat, így a kalocsai egyházmegyei sematizmus adatai is relevánsnak tekinthetők.

⁴⁸⁵ ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1905/06 82., 1906/07 90., 1907/08 100.

⁴⁸⁶ MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek 1860-1910.

⁴⁸⁷ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések.

⁴⁸⁸ SEMATIZMUS 1861-1879, 1881-1897, 1899-1915.

⁴⁸⁹ Tanévben számolt a következő két forrás: MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek 1860-1910.; illetve a kalocsai értesítők.

forrás⁴⁹⁰ többször tartalmaz összeadási hibát, azaz a fiókházak egyes adatait összesítve nem ugyanazt a számot kapjuk eredményül, amelyet a forrás összesített adatként közöl. Nem tisztázott, hogy az egyes források csak a nyilvános rendes tanulók számadatait közlik-e, vagy a magántanulókat is. További anomáliát jelent a növendéklétszámok pontos meghatározásánál, hogy a források következtlenül jártak el az internátusi és az árvaházi növendékek nyilvántartásánál. A nővérek által vezetett internátusokban eleve olyan lányok laktak, akik a társulat valamelyik típusú iskoláját – általában polgárit vagy elemi iskolai tanítónőképzőt – látogatták. Ha tehát létszámuk egyszer szerepel az internátusi növendékek között, egyszer pedig például a polgári iskolások között, az a duplázódás miatt a tényleges eredmények torzulásához vezet. Ugyanez a helyzet az árvaházak mellett fenntartott elemi iskolák, illetve óvodák esetében is. Nem egyértelmű, hogy az árvaházi növendékeket beleszámították-e az iskolai létszámba, vagy sem.

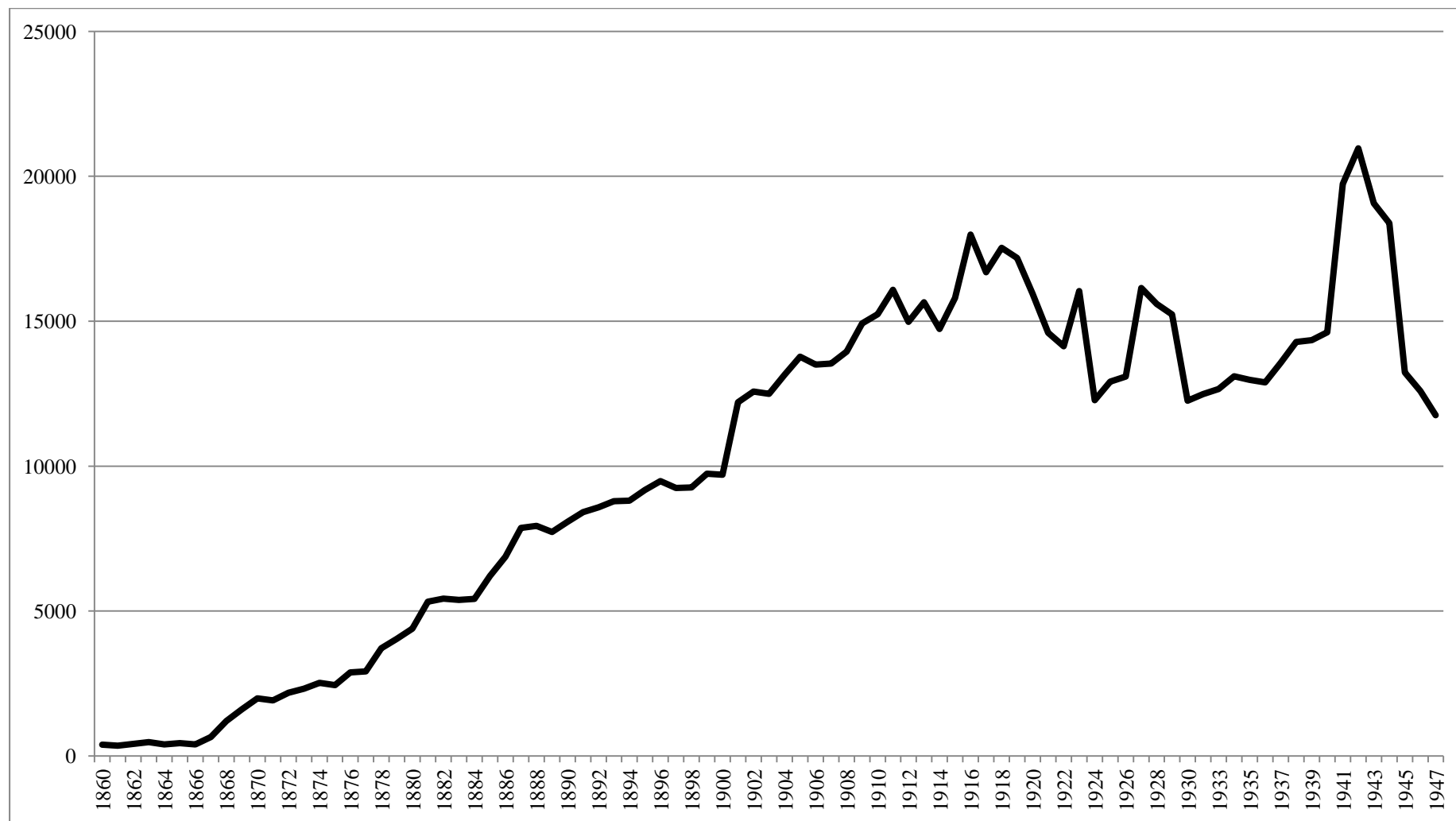
A társulat összes növendékére vonatkozó áttekintő adatsorból ki lehetett volna hagyni az internátusi és árvaházi gyermekek számát, de ez egyrészt torzította volna a társulat széleskörű működését bemutatni kívánó ábrázolást, másrészt a források követhetetlen és visszafejthetetlen adatkezelési gyakorlata magában hordozza az adatvesztés lehetőségét. Mivel egyes években külön szerepeltetik a fenti két csoportba tartozó növendékeket, más esetben viszont teljesen elhagyják említésüket, így fennáll az a veszély, hogy a két intézménytípus létszámadatainak negligálásával bizonyos években ezek a növendékek egyszer sem szerepelnek a kimutatásokban. Legjobb megoldásnak tűnt az összlétszámba minden olyan évben belevenni mind az internátusi, mind az árvaházi növendékeket, amely években létszámuk a felhasznált forrásokban külön került feltüntetésre. Ezzel együtt el kell fogadni azt a tényt, hogy az így kapott grafikon és diagram nem pontos adatokat közöl, segítségével csupán nagyságrendi változásokat és tendenciákat lehet nyomon követni.⁴⁹¹ A feltárt és összegyűjtött adatok fent vázolt megbízhatatlansága, valamint az egyelőre hiányzó alapkutatások miatt jelen dolgozat eltekint attól is, hogy összehasonlítást tegyen a Míasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata által működtetett intézményekbe járó növendékek létszámadatai és más, szintén szerzetesnői fenntartású hasonló intézmények adatai között.

---

⁴⁹⁰ A növendékek létszámát fiókházanként feltüntető források: MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása azon tanulóknak, kik a Míasszonyunkról nevezett iskolanővérek anya- és fiókházaiban minden egyes tanévben oktatást nyertek 1860-1910.; SEMATIZMUS 1861-1879, 1881-1897, 1899-1915; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1905/06, 1906/07, 1907/08.

⁴⁹¹ Az 1942-es, kiugróan magas növendéklétszámba a forrás 1200 fő internátusi és 666 fő árvaházi növendéket számolt be. MNL BKML XII. 6. A Szentzékhez küldött ötéves jelentés 1942. A társulat korai időszakában ennél lényegesen alacsonyabb a két növendékcsoportba tartozók száma. 1905-ig összlétszámuk 28 és 188 fő között változott, 1906-tól 1941-ig viszont 235 és 1451 fő között ingadozott. Az internátusi növendékek száma a társulati összesített növendéklétszámban 1943-tól kezdődően nem került feltüntetésre, viszont 1924-ben és azt követően külön tételként szerepelnek az aspiráns internátusban lakó növendékek.

14. ábra: A növendékek létszámának alakulása 1860 és 1947 között

A társulat meglepedésekor az első tanévben a növérék még csupán egy városban, Kalocsán működtek, itt 385 leány tanításáról és neveléséről gondoskodtak. Ez a szám csak az első fiókház 1868. évi megnyitása után kezdett számottevően emelkedni. Ezután egy stabil és egyenletes ütemű fejlődés következett. A társulat működésének 20. évfordulójára a növendékek száma elérte az ötezer főt, újabb 20 év elteltével, a századfordulón pedig a tízezer főt. Innentől kezdve azonban felgyorsult a növekedés, hiszen a 15 ezres létszám eléréséhez már csak újabb 8 évre volt szükség. Ez az 50 éves időszak – amely egy kiszámítható, békés gyarapodásként írható le – nagyjából egybe esett az első általános főnöknő, Franz Mária Terézia regnálásával. Az 1911 utáni időszak nemcsak a társulat vezetésében hozott változást, de a növendékek létszámadataiban is. A korábbi, közel lineáris növekedést hullámzó görbék váltják fel. A növérék majdnem 18.000 gyermekkel foglalkoztak 1916-ban, ezután azonban változó képet mutat a grafikon. Ennek oka, hogy több újonnan alapított fiókház csak rövid ideig működött, átmenetileg megemelve a létszámot.⁴⁹² Sok fiókházban az első világháborút követő politikai változások miatt csökkent a növendékek száma, a megszállt területek hatóságai ugyanis akadályozták az ifjúság Magyarországon való tanulását.⁴⁹³ Több házat politikai okokból kellett megszüntetni. A kínai misszió által gondozott lányok és nők létszáma az 1920-as évek második felében némi emelkedést eredményezett a társulat növendékeinek összlétszámában. A bácskai társulat hivatalos elszakadásakor, 1930-ban azonban ismét zuhant a növendékek létszáma. Ekkor, a két világháború közötti időszak mélypontján a növérék alig több, mint 12.000 diákot tanítottak. A növendéklétszám lassú emelkedése 1941-ben, a Délvidék visszacsatolásakor érte el csúcspontját, ebben az évben a rend több mint 20 ezer gyereket oktatott. A rendelkezésre álló utolsó adat 1947-ből származik, ekkor a társulat 11.755 gyermek tanításáról gondoskodott.⁴⁹⁴ Bácskában ekkor már nem taníthattak a növérék, illetve a kínai misszió is válságos időszakot élt át. Az iskolák magyarországi államosításakor tehát kb. 10-11.000 fős diákság járhatott a kalocsai iskolánövérék iskoláiba.

A növérék kifejezetten lányok nevelésével, oktatásával foglalkoztak, ehhez minden

---

⁴⁹² Lásd például a pécsi fiókházat, a zombori Koczik-árvaházat, vagy a felvidéki három házat.

⁴⁹³ A kalocsai érsek 1919-ben szövé is tette, hogy „*Bács megyéből a megszálló sereg parancsnokai nem bocsájtyák át az egyetemi és középiskolai ifjúságot a határvonalon. Némelyikük szökve átjut a demarkációs vonalon, de ez ritka kivétel, a nagy része otthon reked, mulasztja az iskolát.*” LAKATOS Andor, 2016. 162. Bár az érsek panasa elsősorban a fiútanulókra vonatkozott, nem lehetett más a helyzet a tanítónő-, illetve óvónőképzőket, valamint polgári iskolákat látogató lányok esetében sem.

⁴⁹⁴ MNL BKML XII. 6. A Szenszékhez küldött három- és ötéves jelentések. A számadat tényként való elfogadásától a fent vázolt anomáliák miatt tartózkodni kell.

iskolafokozaton – az elemi és gyakorló népiskoláknál, polgári iskoláknál, a szakképzésben, valamint a pedagógusképző-intézeteknél – ragaszkodtak. Az óvodáik azonban koedukáltak voltak, ide „*mindkét nembeli kisdedeket*” felvettek.⁴⁹⁵ Az árvaházakban is gondoskodtak fiúnövendékekről.

A kalocsai iskolanövérök zárdaiskolái nem voltak kirekesztőek a más vallású tanulókkal szemben sem.⁴⁹⁶ Igaz azonban, hogy – az iskolák szerzetesi fenntartása miatt – jelentős túlsúlyba kerültek a római katolikus diákok. Az elemi iskolák vizsgálatára jelen dolgozatban nem kerül sor, mivel egyrészt ezek tanulóinak vallási megoszlásáról sokkal kevesebb adat maradt fenn, mint a magasabb szintű iskolák esetében, másrészt valószínűsíthető, hogy az elemi iskolákba szinte 100%-ban római katolikus gyerekek jártak,⁴⁹⁷ mivel a más vallásúak a legtöbb esetben választhattak vagy az állam, illetve a község, vagy pedig a saját felekezetük által fenntartott alapfokú oktatási intézmények között.⁴⁹⁸ Csak abban az esetben valószínűsíthető, hogy nem római katolikus gyerekek is a növérök zárdaiskolájában végezték elemi iskolai tanulmányaikat, ha az adott településen nem létezett más iskola a növéréken kívül. Ezért itt inkább csak a polgári iskolai és a tanítónőképző-intézeti növendékek vallási hovatartozására érdemes koncentrálni.

Ha a mintavétel szempontjából megvizsgáljuk a bajai, kalocsai, kiskunfélegyházi és szabadkai leánylíceumba és tanítónőképző-intézetbe az 1942/43-as tanévben járó hallgatók számát,⁴⁹⁹ akkor azt tapasztaljuk, hogy a négy városban ekkor összesen 539 diák tanult ilyen képzési formában. Döntő többségük, 92%-uk római katolikus vallású volt, a többiek görög katolikusok, reformátusok, evangélikusok, görög keletiek, illetve izraeliták.

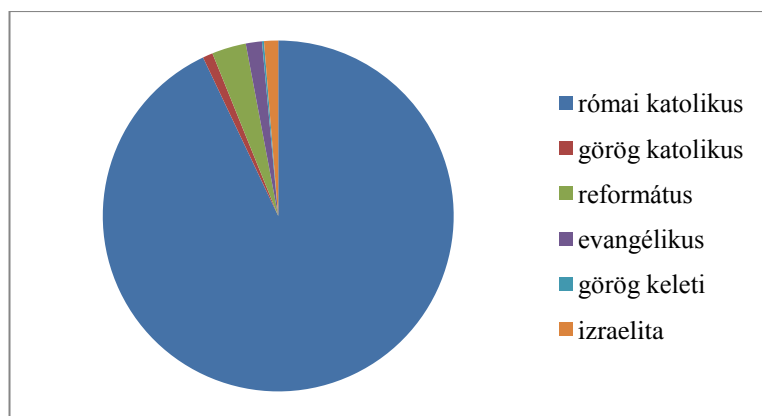
⁴⁹⁵ ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1912/13 89.

⁴⁹⁶ „*Nemcsak a katolikus, hanem más vallású szülők is szívesen küldték gyermekeiket a zárdaiskolába, mert tapasztalták, hogy azok nemcsak értelmesebbek és ügyesebbek, hanem jobbak is lesznek.*” FRANZ Mária Terézia, 1925. 142.

⁴⁹⁷ Baján például az 1938/39-es és az 1942/43-as tanévek esetében mindig 96-98%-os volt a római katolikus elemi iskolai növendékek aránya. ÉVKÖNYV Baja 1938/39 96., 1939/40 103., 1940/41 89., 1941/42 98., 1942/43 79.

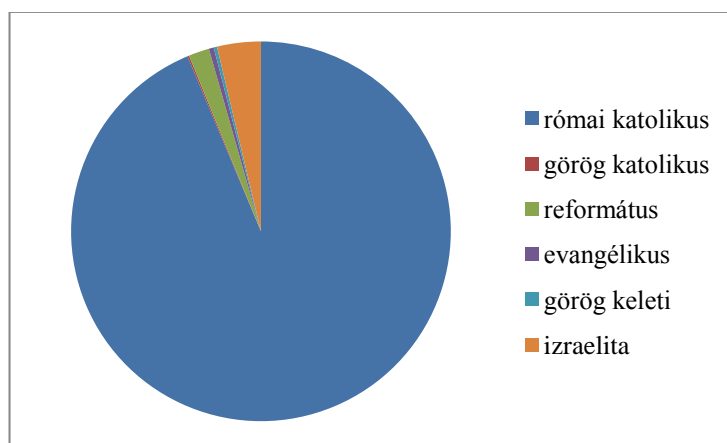
⁴⁹⁸ Baján működött külön evangélikus, izraelita és református elemi népiskola is. Irataikat lásd: MNL BKML VIII. 209.; MNL BKML VIII. 211.; MNL BKML VIII. 212.

⁴⁹⁹ ÉVKÖNYV Baja 1942/43 35., 67.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1942/43 26.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1942/43 18.; ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1942/43 28.; ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1942/43 30.; ÉVKÖNYV Szabadka 1942/43 36., 55.

15. ábra: A társulat összes tanítónő-képző intézeti növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43. tanévben

Ugyanebben a tanévben az említett négy város – iskolanővérek által vezetett – polgári lányiskolájába 1423 fő járt, akiknek döntő többsége, 93%-a szintén a római katolikus vallást gyakorolta.

16. ábra: A társulat kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai polgári iskolai növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben

A növendékek vallási megoszlása tehát nem függött az iskolák típusától. Pedig a tanítónő-képzők szélesebb beiskolázási körből merítettek, mint a polgári iskolák. Ez utóbbiakat főleg a helybeli és a környékbeli lányok vették igénybe. Míg a tanítónőképzőkben a második legnépesebb felekezetnek a református számított, addig a polgári iskolák esetében ezt a helyet az izraeliták foglalták el.

A másik vizsgálati szempont, a települések szerinti vallási megoszlás sem eredményezett lényeges különbséget, hiszen mind a négy városban, mindkét iskolatípus esetében 90% fölötti volt a római katolikus növendékek létszáma. Baján képviseltette magát a legtöbb felekezet, de

Kalocsán, az érseki székhelyen is tanultak református és izraelita diákok a zárdaiskolában.

A növendékek etnikai összetételéről kevesebb adat maradt fenn, mint a vallási hovatartozásukról. A diákok anyanyelvéről készültek ugyan különböző kimutatások, de ezek nem feltethetőek meg teljesen a nemzetiségi identitással. Ha a tanulók anyanyelvét és az általuk beszélt nyelveket⁵⁰⁰ vizsgáljuk, nagyobb megoszlást tapasztalunk településenként, mint a vallási hovatartozás esetében. A többenemzetiségű városokban, különösen Szabadkán szembe-tűnő a nyelvi sokszínűség. Az itteni tanítónőképző 149 tanulója közül az 1942/43-as tanévben 128 főnek magyar, 3-nak német, 14-nek bunyevác, 1-1-nek pedig szlovák, horvát, szlovén, illetve vend volt az anyanyelve. A diákok többsége több nyelven is beszélt: 16 fő a magyar mellett németül is értett,⁵⁰¹ 106-an pedig a magyar mellett a szerbet és a bunyevácot is megjelölték nyelvismeretként.⁵⁰² Kevesen, csupán 23-an beszéltek csak egy nyelven, magyarul.⁵⁰³ Akadtak néhányan, akik a magyar mellett szerbül és oroszul, vagy szlovákul is tudtak. A szabadkai polgári iskolában is hasonlóan alakultak a nyelvismereti mutatók. A tanulók 80%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát (261 diák a 323-ból), 20-an a németet, 38-an a bunyevácot, 4-en a szerbet jelölték meg anyanyelvüknek. Viszont itt is többséget alkottak a legalább két nyelven értők: 236-an beszéltek a magyar mellett bunyevácul, 29-en németül, 20-an pedig mind a három nyelven. Mellettük csekélynek tűnik a csak magyarul beszélők – 58 személy – száma.

Kiskunfélegyházán, a nemzetiségi szempontból homogénebb városban sem a tanítónőképzőben, sem a polgári iskolában nem jelent meg ez a nyelvi sokszínűség. Szintén az 1942/43-as tanévben a félegyházi tanítónőképzőben a 135 magyar anyanyelvű diák mellett csak egy vallotta magát német anyanyelvűnek, a polgári iskolában pedig mind a 371 tanuló magyar anyanyelvűnek minősült. Kevesebben beszéltek más nyelvet is a magyaron kívül és a beszélt nyelvek választéka is szűkebb. A tanítónőképzőben 12 fő értett németül, a polgári iskolában 5 fő, egy diák itt szerbül is tudott. Más beszélt nyelv nem jelent meg egyik iskola-fokozaton sem.

Baján a német nemzetiségűek alkottak számottevő kisebbséget. Bár az 1942/43-as tanévben a tanítónőképző növendékei közül csak 2 fő jelölte meg a németet anyanyelveként, de beszélt nyelvként 26 esetben szerepelt a német. A polgári iskolában sokkal többen, 33 fő – a

---

⁵⁰⁰ A „beszélt nyelv” kategória nem az iskolai nyelvoktatás keretében elsajátított idegennyelv-ismeretről szólt, hanem a hétköznapi életben, a családi körben használt, vagy megértett nyelvekre kérdezett rá.

⁵⁰¹ A bácskai sváb családok lányairól lehet itt szó.

⁵⁰² Feltételezhetően ők magyar nemzetiségűnek tartották magukat, csak a szerb uralom idején elsajátították az akkori állam hivatalos nyelvét is.

⁵⁰³ Ők valószínűleg azok a tanulók lehettek, akik eredetileg Kalocsán tanultak volna, csak a tanítónőképző Szabadkára helyezése miatt kerültek nemzetiségi környezetbe.

tanulók 7%-a – tartotta anyanyelvének a németet, beszélt nyelvként azonban még többen, 61 fő – a tanulók 14%-a – jelölte ezt meg. A polgári iskolában a német után a bunyevác számított a második leggyakoribb beszélt nyelvnek, ezt a tanulók 4 %-a értette. Szlovákul, románul, szerbül vagy horvátul összesen 7 tanuló értett. A tanítóképzőben és a polgári iskolában is volt 1-1 tanuló, aki beszélt angolul.

Kalocsán a tanítónőképzőben szintén a vizsgált 1942/43-as tanévben 78-an magyar, 2-en német anyanyelvűnek vallották magukat. A többség – 66 fő – csak magyarul értett, 13-an németül, ketten pedig szerbül is. A polgári iskolában a tanulók 6%-a – 16 fő a 258-ból – jelölte meg a németet anyanyelveként, 28-an beszélt nyelvként. Két fő minősült bunyevác anyanyelvűnek, illetve ketten beszélték a magyar és a német mellett a szerbet is.

A fentiekből kitűnik, hogy vallási megoszlás tekintetében nem volt lényeges különbség az iskolánövérnek által fenntartott intézményeknél sem az iskolafokozat, sem a település vonatkozásában. Ezzel szemben a tanulók nemzetiségi összetételére erősen rányomta a bélyegét az adott iskola földrajzi elhelyezkedése. Az etnikailag sokszínűbb területen fekvő iskolák tanulóinak anyanyelve és nyelvismerete sokkal színesebb képet mutatott, mint az egységesebb nemzetiségű települések esetében. Különösen igaz ez a polgári iskoláknál, ahol a szülők általában a közeli iskolákat választották gyermekeiknek. A nagyobb mobilitást feltételező tanítónőképzők vonzáskörzete sem bizonyult azonban olyan nagynak, hogy számottevő változást eredményezzen például a kiskunfélegyházi iskola tanulóinak nemzetiségi hovatartozásában.

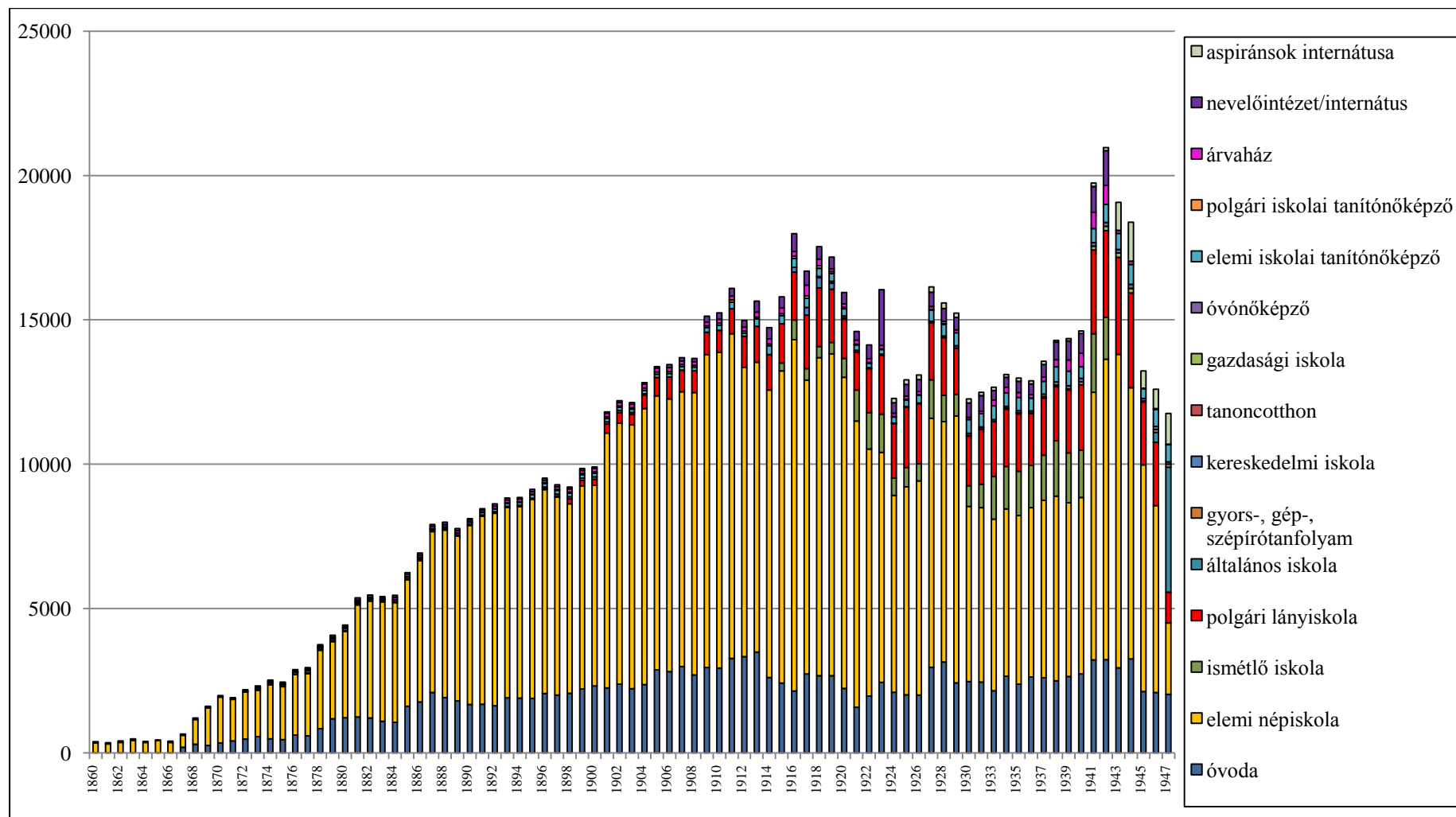
A nemzetiségi területen lévő iskolákban mindenképpen előnynek számított, ha az ott tanító nővérek is értették, beszélték az adott etnikum anyanyelvét. Bácsalmáson például 1889-ben és 1900-ban horvát – a sematizmusban „*illyr*” és „*dalmát*” – nyelven is tanítottak.⁵⁰⁴ A nemzetiségi nyelv használata a társulat tagjainak jelentős része számára nem jelentett problémát, hiszen nagyon sok nővér a Bácskából származott, illetve többen születtek német nemzetiségi családba.⁵⁰⁵ A többnyelvűség, a nemzetiségi közegben való otthonos mozgás mindenképpen segítette a nővérek helyi közösségbe való beilleszkedését, növelte irántuk a lakosság bizalmát, szimpátiáját, illetve a társulat egészében erősítette az elfogadást és a nyitottságot.

A kalocsai iskolánövérnek által fenntartott intézmények típusait vizsgálva kijelenthető, hogy a kor lehetőségeihez képest a lehető legszélesebb oktatási spektrumban mozogtak, a lányoktatás minden lehetséges területén tevékenykedtek.

---

⁵⁰⁴ SEMATIZMUS 1889. 104.; SEMATIZMUS (A Kalocsai Érsekmegye népiskoláinak és tanüggyel foglalkozó egyéneinek évkönyve) 1900. 18.

⁵⁰⁵ Bár egyik kijelentés sem támasztható alá számszerűsíthető adatsorral, de azon társulati tagok esetében, akikről maradt fenn ún. statisztikai adatlap, beazonosítható a születési hely, illetve egyes nővérek németes vezetéknevéből következtetni lehet sváb származásukra.

17. ábra: A növendékek létszáma iskolatípusok szerint 1860-1947

I.7.2. Óvodák, elemi és polgári iskolák

Az iskolanővérek által működtetett legalsóbb fokú oktatási intézménynek az óvodák számítottak, ide fiúkat és lányokat is egyaránt felvettek.⁵⁰⁶ Bár Kunszt József alapító érsek nem kötelezte a nővéreket óvodák vezetésére, az apácák mégis vállalták tevékenységi körük illetén kiszélesítését. 1866-ban két nővér utazott a prágai óvónőképző intézetbe, hogy elsajátítsák a kisdedekkel való foglalkozáshoz szükséges ismereteket.⁵⁰⁷ Vezetésükkel nyílt meg 1868-ban az iskolanővérek első óvodája Kalocsán,⁵⁰⁸ amelyet még sok további követett a különböző fiókházakban.⁵⁰⁹ Az óvónő-nővérek mindennapi munkájában fontos szerepet kapott az egészséges életmódra nevelés népszerűsítése: tisztaságra, rendre, környezetkultúrára szoktatták a gyerekeket. Nagyon korán felismerték a játék fontosságát a nevelésben és a személyiségformálásban.⁵¹⁰ Az egyházi vezetők a nemzetiségi vidékeken a magyarosítás egyik eszközeként tekintettek a katolikus, szerzetesnővérek által vezetett óvodákra.⁵¹¹ A társulat leghíresebb óvodájának a Budapest, Kun utcai intézmény számított. A Józsefvárosi Kisdedővő Egyesülettel 1927-ben kötött szerződés értelmében a kalocsai iskolanővérek vették át az addig a Keresztes Nővérek által vezetett óvoda működtetését. Ezzel egy igen patinás intézmény került az iskolanővérek kezelésébe, hiszen az óvoda elődjét 1828-ban Brunszvik Teréz⁵¹² alapította mint a főváros első óvodáját.⁵¹³

A legtöbb helyen fenntartott és a legtöbb diákot befogadó intézménytípusnak az elemi iskolák bizonyultak. Nem véletlenül, hiszen a társulat deklarálta a népoktatást te-

⁵⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Szám szerinti kimutatása a tanulóknak 1860–1910.

⁵⁰⁷ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 41.

⁵⁰⁸ Az elő években 130-180 gyermek járt a nővérek kalocsai óvodájába. SEMATIZMUS 1869. 95.; SZÉKELYNÉ Kőrös Ilona, 1992. 43.

⁵⁰⁹ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött három- és öt éves jelentések alapján. A társulat az első, 1908-ig tartó, csak a kalocsai egyházmegyére szorítkozó működés idején majdnem minden fiókházában tartott fenn hosszabb-rövidebb ideig óvodát. Csak Temerinben, Horgoson, Palánkán, Magyarkanizsán, Adán és Martonoson nem volt a társulatnak óvodája. A későbbi időszakban, más egyházmegyék területén alapított fiókházak esetén már egyre gyakoribbá vált, hogy nem üzemeltettek óvodát a zárdaiskola mellett. Így nem volt óvodájuk Kiskunfélegyházán, Vecsésen, Siklóson, Kiskunhalason, Cegléden, Kecelen, Polgáron, Hógyészen és Mágocson sem. Ezek a településeken valószínűleg a politikai közösség, az önkormányzat, esetleg nőegyletek kezelésében lehettek óvodák. Ezek a települések inkább a lányok taníttatására koncentráltak, a magasabb szintű oktatást szerették volna a nővérekre bízni. Arról nincs adat, hogy a nővérek a kínai misszióban tartottak volna fenn intézményt óvodás korú gyermekek számára.

⁵¹⁰ SZÉKELYNÉ Kőrös Ilona, 1992. 46.

⁵¹¹ ÉRTESÍTŐ Kalocsa, 1930/31 9.

⁵¹² Brunszvik Teréz (1775-1861) a magyarországi óvodaügy úttörője, a nőnevelés jelentőségének hirdetője. MAGYAR Életrajzi Lexikon, 1981. I. 270.

⁵¹³ Az óvoda először Budán, a Vérmező mellett, a Mikó utcában működött, majd Brunszvik Teréz szüleinek házában. Pár év múlva a Mária utca 30. sz. alá került át, az 1850-es évektől pedig a Kun utcába. A Keresztes Nővérek azért adták fel az óvoda vezetését, mert az épületet 1918-1927 között a cseh konzulátus foglalta el. BANGÓ Beáta, 2000. 17.

kintette elsődleges feladatának. Az iskolanővérek működésük során számos elemi iskolát működtettek, szinte minden – oktatási intézményhez kapcsolódó – fiókházukban vezettek elemi népiskolát.⁵¹⁴ Ezek között előfordultak osztott és osztatlan, valamint négy-, illetve hatosztályos iskolák is. Több helyen, ahol nem nyílt mód a továbbtanulásra, ismétlőiskolák, vasárnapi iskolák, felső elemi népiskolák is működtek, egy, illetve két osztállyal.

Az elemi iskoláknál magasabb fokú képzést nyújtottak a négyosztályos polgári iskolák, a legtöbbhez internátus – kollégium, vagy a korabeli szóhasználatnál: növelde, nevelde – is tartozott. A polgári iskola elvégzése után mód nyílt a továbbtanulásra, de az itt végzett lányok hivatali, kereskedői pályán is el tudtak helyezkedni. A korábbi elemi iskolák és polgári iskolák összevonásával 1945-ben hozták létre a nyolcosztályos általános iskolát.⁵¹⁵

I.7.3. Szakképzés

A nővérek – hallgatva a kor szavára – új típusú, gyakorlati képzést nyújtó iskolák, tanfolyamok bevezetésével is próbálkoztak. A célt minden esetben azonosan fogalmazták meg: a polgári iskolát végzett lányok számára olyan praktikus ismereteket nyújtó képzési formát kínálni, amelyek elvégzésével a növendékek azonnali kenyérkereseti lehetőséghez tudnak jutni.

Az újfajta végzettséget adó képzések közül először a gyors-, gép- és szépíró tanfolyamok honosodtak meg. Kiskunfélegyházán az 1915/16-os, majd az 1920/21-es tanévben indultak ilyen jellegű tanfolyamok,⁵¹⁶ Kalocsán pedig a következő tanévben.⁵¹⁷

A társulat a lányoktatás területén régóta érződő hiányt kívánta pótolni a gazdaságilag és iparilag is jól fejlődő, földrajzilag kedvező helyen fekvő Szabadkán, amikor az 1916/17-es tanévben megnyitotta a háromévfolyamos női felső kereskedelmi iskolát és az egyéves női kereskedelmi szaktanfolyamot. A polgári iskola, vagy felsőbb lányisko-

---

⁵¹⁴ A társulatnak először 1900-ban nyílt olyan háza, Futakon, amelyhez nem tartozott elemi iskola. Itt az árvák részére csak óvodát vezettek. Később a klasszikus értelemben vett – azaz nem háztartás ellátására, vagy speciális feladat végzésére létrehozott – fiókházak közül csak Vecsésen és Hőgyészen nem működtek elemi népiskolát.

⁵¹⁵ 1945. augusztus 16-án írta alá az ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke az általános iskola létesítéséről szóló 6.650/1945. M.E. számú rendeletet. Ennek értelmében a népiskola I-VIII. és a gimnázium, illetve a polgári iskola I-IV. osztályai helyett általános iskola elnevezéssel új iskolát kellett szervezni. MÉSZÁROS István, 1991. 22.

⁵¹⁶ KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2001. 24.

⁵¹⁷ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

la, illetve gimnázium 4. osztályának elvégzésére épülő képzési formák közül az egyéves szaktanfolyam azokat a szerényebb igényű növendékeket várta, akik a kereskedelmi alapismeretek elsajátítása mellett az üzleti és egyszerűbb irodai teendők végzésében kívántak gyakorlatot szerezni. A növendékek a tanfolyam elvégzésével gazdasági szakalkalmazottként helyezkedhettek el nagyobb vállalatoknál, vagy besegíthettek akár a családi üzletbe is. Az első tanévben 28 lány jelentkezett erre a képzésre. A magasabb képzettséget nyújtó női felső kereskedelmi iskola három évfolyamon oktatta az általánoson művelő tantárgyak mellett a következő szakmai tárgyakat: német és francia nyelv – mint a nemzetközi kereskedelemben használt idegennyelvek –, könyvvitel, kereskedelmi levelezés, szépírás és gyorsírás, közgazdaságtan, jogi ismeretek, vegytan és áruismeret, kereskedelmi és politikai számtan, földrajz, statisztika, természettan. Az iskolát elvégzők nagykereskedőknél, pénzügyi-, ipari, mezőgazdasági és forgalmi vállalatoknál tudtak elhelyezkedni, illetve esélyük nyílt bizonyos közigazgatási tisztviselői munkakörök betöltésére is. A szabadkai lakosság körében akkora kereslet mutatkozott az új iskolai képzés iránt, hogy már az indulás évében párhuzamosítani kellett az első osztályt. Az illetékes minisztérium azzal a feltétellel járult hozzá az iskola megnyitásához, hogy annak megfelelő fenntartásáról a társulat anyagháza saját erejéből gondoskodik. A fenntartó kötelességei közé tartozott továbbá az iskolát megfelelően szervezni, fejleszteni, célszerűen elhelyezni, felszerelni, a tanári személyzet alkalmazására, az iskola tanulmányi és adminisztratív igazgatására, működésére és felügyeletére nézve a szervezeti szabályokat, a tanítástervet, s az összes idevonatkozó rendeleteket követni.⁵¹⁸ Az iskola fejlődésének és működésének Délvidék szerb megszállása vetett véget.

A szabadkai kereskedelmi iskola megnyitását követő évben, 1917-ben Zomborban kezdte meg működését hasonló felső kereskedelmi lányiskola. A zombori apátplébános és a polgármester kérésére a társulat hozzájárult, hogy a nővérek vezetése alatt lévő ottani polgári lányiskola szükséges tantermeit, felszereléseit és könyvtári állományát a felső kereskedelmi lányiskola díjmentesen használhassa. A nővérek elvállalták az új iskolatípusban a lányok felügyeletét is. Mivel a zombori katolikus felső kereskedelmi iskolának a nővérek intézetében való elhelyezését ugyanazok a – nem részletezett – „*magasabb katolikus érdekek*” indokolták, mint a szabadkai esetben, így a társulat nem térhetett ki a sürgető kérés elől.⁵¹⁹ Feltételezhető, hogy nemzetiségi, illetve valláskü-

⁵¹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. július 11.; ÉRTESÍTŐ Szabadka 1916/17 64-66., 70., 82-84., 87.

⁵¹⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. október 11.

lönbségből fakadó érdekek állhattak a háttérben. A zombori iskola is a szerb fennhatóság alá kerülés idején fejezte be működését.

A társulat 1937-ben – a község elöljárósága és a közönség kérésére – Bácsalmáson indított három évfolyamos női ipariskolát. Mivel ebben az időben nem létezett ilyen irányú szakiskola a környéken, így a növendékek a település széles vonzáskörzetéből, gyakran vonattal jártak be az iskolába. Az intézményben fehérnemű- és felsőruhavarró szakosztály működött. Az 1940/41-es tanévben 32 fő nyert felvételt. Az intézetben folyó szakmai munkáról év végi kiállítások és ruhabemutatók adtak számot, ahol a növendékek által készített különféle termékeket – pólyapárna, csecsemőing, ágynemű, falvédő, férfi és női fehérnemű – tekinthették meg az érdeklődők. Mivel azonban az iskola nem kapott államsegélyt, illetve a község sem támogatta, így lehetetlennek bizonyult a fejlesztéshez szükséges tantermek építése és az internátus bővítése. Ráadásul a társulat az ebben az időszakban visszatérő bácskai iskolák tanerőkkel történő ellátása miatt nem tudta tovább biztosítani a bácsalmási női ipariskola személyzetét, így 1942-ben ez az oktatási intézmény befejezte működését.⁵²⁰

A kiskunfélegyházi kétféle gazdasági iskola megnyitására, azok újszerűsége és országos elsősége miatt részletesebben is ki kell térni.⁵²¹ Egy gazdasági típusú, a polgári iskolából kikerült lányok számára jól használható, praktikus ismereteket nyújtó iskola felállításának eszméje a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból indult ki. Az ötletet a váci püspök is támogatta, az ő felhívására vállalta az iskolanővérek kiskunfélegyházi fiókháza – a Constantinum – az iskola megszervezését.⁵²² Ez a két évfolyamos középfokú gazdasági lányiskola az első ilyen jellegű intézménynek számított az országban, megnyitására az 1924/25-ös tanévben került sor. Az iskola beindításához nélkülözhetetlen gyakorlóterületet az egyik félegyházi nővér, Fazekas Mária Blandina⁵²³ apai földbirtok-öröksége biztosította. A szervezők szándéka szerint az iskola célja és feladata abban állt, hogy a *„növéndékeket vallásos és művelt lelkű, emellett ügyes, dolgozni tudó és szerető háziasszonyokká és gondos családanyákká készítse elő, akik egyéniségükkel és rátermettségükkel meg tudják teremteni a családi életnek azt a zavartalanságát, ko-*

---

⁵²⁰ ÉVKÖNYV Bácsalmás 1940/41 7., 11., 12., 16.; ÉVKÖNYV Bácsalmás 1941/42 6.

⁵²¹ Erről részletesen lásd: KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/a.

⁵²² ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1937/38. 41.

⁵²³ Fazekas Mária Blandina (1897-1981). Módos kiskunfélegyházi családból származott. Nagypja országgyűlési képviselő volt 1868-1870-ben, apja ügyvéd, lapszerkesztő, tisztii ügyész. Nagybátyja (aki később mostohaapja lett) megyei al-, majd főjegyző volt, 1905-ben megyei alispán lett, még ebben az évben megkapta Kiskunfélegyháza város díszpolgára címet. 1918-ban országgyűlési képviselővé választották. Blandina nővér szülői örökségét teljes egészében a Constantinum felvirágoztatására fordította. KÓFLAVINÉ Ónodi Márta, 2010/a.

molyságát, meghittségét, amely a földi boldogság és boldogulás alapja.”⁵²⁴ A növénre igyekeztek a képzést a helyi viszonyokhoz igazítani. Egyrésztől mindent megtettek, hogy a szakmai oktatást a tudomány eredményeinek felhasználásával is mélyítsék, másrésztől törekedtek arra, hogy sem a belső háztartási, sem a külső gazdasági berendezkedésben, eljárásokban ne támasszanak a növendékekben a középosztály erőit meghaladó igényeket. A tanítás tárgyai mind a két évfolyamon elméletiek és gyakorlatiak voltak. Az elméleti oktatás részét képezték az alábbi tantárgyak: hittan, lélektan, neveléstan, egészségtan, közgazdaságtan, háztartástan, illemtan, háztartási és gazdasági kémia, gazdasági üzemtan, anya- és csecsemővédelem, áruismeret, ügyirattan, állattenyésztés különböző ágai – általános és részletes állattenyésztéstan, takarmányozástan, méhészet –, tejgazdaságtan, földméréstan, a növénytermesztés különböző ágai – mezőgazdasági növénytermesztés, zöldség- és gyógynövénytermesztés, gyümölcs- és szőlőművelés, dísnövény-termesztéstan, hajtatastan, gyümölcs-feldolgozástan, növénykórtan, kerttervezés, virágkertészet –, ezenkívül magyar, német, francia nyelv; a gyakorlati tantárgyak sorába tartozott a szabás-varrás, ruhajavítás, szövés, a háztartási, kertészeti, állattenyésztési, mezőgazdasági és növénytermesztési gyakorlatok, gépírás, szépírás és az ének. A gazdasági iskolában nagy gondot fektettek a gyakorlati képzésre is. A főzési gyakorlatok végzésére külön felszerelt konyha állt a diákok rendelkezésére. Az intézet állatállománya jó alkalmat adott az állatok körüli háziasszonyi teendők elsajátítására. A növendékek heti váltásban mindenféle háztartási munkát végeztek, az erről szerzett tapasztalataikról jegyzetet vezettek.

Az iskola fennállásának 14 éve alatt összesen 135 lány járt ide. Az iskola mindvégig inkább helyi jellegű maradt, a beiratkozott tanulók több, mint 70%-a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből érkezett. Jogos azt feltételezni, hogy azok a családok küldték gazdasági iskolába a lányukat, ahol a szülők maguk is kötődtek a gazdálkodáshoz. Ha megvizsgáljuk a diákok családi hátterét, akkor kitűnik, hogy földbirtokos családból jöttek a legtöbben. Jóval kevesebb azok száma, akiknek szülei gazdálkodók, gazdatisztek, földbérlők vagy földművesek voltak. A köz- és közlekedési tisztviselők, a kereskedők, az iparosok közül azonban többen is ezt a képzési formát választották gyermeküknek. Feltűnően kevés a szülők között az értelmiségi – tanár, tanító, orvos, ügyvéd –, ők mindig szívesebben adták lányukat inkább a tanítónőképzőbe. Ez a gazdasági alapú iskola-típus azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem tudta kielégíteni ugyanis

---

⁵²⁴ ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1928/29 33.

azokat – az 1930-as években egyre inkább érezhetővé vált – társadalmi igényeket, amelyek a lányok számára is hivatali állások betöltéséhez, vagy felső fokú tanulmányok végzéséhez szükséges képesítések elnyerését, konkrétan az érettségi bizonyítvány megszerzését sürgették. Érezték ezt a nővérek is, és meg is állapították, hogy „(...) a nőnek a világháború okozta sajátságos elhelyezkedése mindinkább kiszorította őt a családi környezetből és más hivatali pályákon való boldogulás lett célja az otthon, a család, a gyermeknevelésen kívül, általánossá vált az a felfogás, hogy kenyeret, megélhetést, biztos jövőt nem adhat más, csak a kimondottan szellemi pályákon való elhelyezkedés. (...) Népünk – s itt nincs különbség a gazdálkodó és középosztály elgondolása között – értelmetlen mohósággal kap a diploma után, megélhetésének s gyermeke jövőjének biztosítását csakis a hivatali elhelyezkedésben látja.”⁵²⁵ A társadalomnak a lányoktatás iránti igénye és szükséglete részben nagyobbak, részben pedig más irányúnak bizonyult, mint amennyit a két évfolyamú iskola adhatott, így az iskola majdnem másfél évtizedes működése inkább helyi jellegű kísérlet maradt. Kétévfolyamú gazdasági iskolából 1938-ig – a kiskunfélegyházi intézményt mintául véve – az egész országban mindössze hét nyílt meg. A kudarcok láttán az iskolanővérek nem az iskola bezárását választották, hanem a problémák megoldását a képzési struktúra továbbfejlesztésében vélték megtalálni. Az illetékes minisztériumokkal együttműködve a kiskunfélegyházi Constantinum tantestülete kapta meg azt a feladatot, hogy készítsék elő a gazdasági iskola átszervezését és dolgozzák ki egy négy évfolyamos gazdasági lányközépiskola tantervét és érettségi utasítását. Ez a felkérés már annak tudatában történt, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban küszöbön állt a középiskolai oktatás átszervezése, a tervek között szerepelt az új típusú, gyakorlati irányú gazdasági középiskolák kialakítása. Az 1938. április 27-én kelt 1938. évi XIII. törvénycikk szabályozta a gazdasági, vagyis a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi középiskolák működését. Az iskolanővérek – felhasználva a kiskunfélegyházi majdnem másfél évtizedes gazdasági oktatás tapasztalatait, az iskolába befektetett anyagi és szellemi erőforrásokat⁵²⁶ – a Constantinumban szervezték meg az ország első mezőgazdasági leányközépiskoláját, amelynek első évfolyama már a törvény megszületésének esztendejében, 1938. szeptemberében megnyílhatott. A lányok

---

⁵²⁵ ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1936/37 38.

⁵²⁶ A kiskunfélegyházi Constantinum a 14 év óta működő középfokú gazdasági lányiskola jóvoltából már rendelkezett gyakorlóterülettel, beállított szántóföldi növénytermesztéssel, törzskönyvezett sertés-, juh-, szarvasmarha-, baromfi és nyúltenyésztéssel, bolgárrendszerű növénytermesztéssel, növényházal, szőlő- és gyümölcskertéssel. Az újonnan szervezett, négy évfolyamos, érettségit adó iskola a gyakorlóterületeket így teljesen készen kapta. Az átszervezés így az elengedhetetlenül szükséges tantermi helyiségek építésén kívül, majdnem kizárólag tantervi kérdés maradt.

gazdasági oktatása területén a kiskunfélegyházi Constantinum immár másodszor is élenjáró szerepet vállalt. Először 1924-ben indítottak ilyen jellegű képzést és ahogy akkor, úgy 1938-ban is az országban először itt kezdődött meg a lányok középfokú gazdasági oktatása. A félegyházi gazdasági leányközépiskola olyannyira úttörőnek számított a maga nemében, hogy a minisztérium ezt kívánta a többi ilyen típusú iskola szervezésénél mintául kijelölni.⁵²⁷ Később, a más szerzetesrendek által hasonló mezőgazdasági leányközépiskolák alapítására beadott igények kapcsán az illetékes minisztériumok a Constantinum igazgató-főnöknőjét, Fazekas Mária Blandinát bízták meg az új iskolák megszervezésével.⁵²⁸

A mezőgazdasági leányközépiskola céljai közt szerepelt, hogy vallásos alapon és nemzeti szellemben általános műveltséggel rendelkező nőket, jó háziasszonyokat és családayákat neveljen, illetve az itt végzett lányok szükség esetén önálló kenyérgyártóként is megállják a helyüket. A mezőgazdasági leányközépiskola negyedik évének elvégzése után a tanulók érettségi vizsgát tettek. Ennek birtokában mindazon állásokra pályázhattak, amelyek elnyerését az 1883. évi I. törvénycikk, vagy más jogszabály érettségi bizonyítványhoz kötötte, illetve tanulmányaikat különböző felsőoktatási intézményekben⁵²⁹ is folytathatták.

Az új típusú, gyakorlati irányú középiskola nem számított alárendeltebbnek az addigi, általános műveltséget nyújtó középiskoláknál, hiszen nem a tananyag, hanem annak feldolgozási módjában különböztek egymástól. A mezőgazdasági középiskola gyakorlat-orientáltságának megfelelően a növendékek az iskola már működő gyakorló területein – baromfitelep, zöldségkertészet, gyümölcsös és szőlőtelep – szerezhették meg a nagyüzemek vezetéséhez szükséges ismereteket. A háztartási, mosási és főzési gyakorlatokat eleinte az intézet helyiségeiben, tankonyhájában végezték, majd a növendékek 1940. novemberétől birtokba vehették azt a Minta Otthonnak, illetve Családi Háznak nevezett, az iskolahelyiségektől teljesen elütő, azoktól különálló középosztálybeli ma-

---

⁵²⁷ MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Dr. Oetter György 1938. április 18-án kelt levele.

⁵²⁸ A soproni Orsolyiták, a hódmezővásárhelyi Domonkosok, Budapesten az Isteni Szeretet Leányai, Pécelen a Jézus Szíve Népleányok kérvényezték, hogy érettségit adó mezőgazdasági leányközépiskolát nyithassanak. A Constantinum berendezése alapján állították fel a soproni felekezeti és a mezőtúri állami mezőgazdasági leányközépiskolát, valamint ezt vették figyelembe a nagykarolyi ipari leányközépiskola szervezésénél is. MNL BKML XV. 43. a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története 1908-1948 (kézirat) 22.; MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele.

⁵²⁹ Diplomát szerezhettek a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Karának Mezőgazdasági Osztályán, Közgazdaságtudományi Karának Közgazdasági és Kereskedelmi Osztályán, valamint Gazdasági Szaktanárképző Intézetében.

gánházat, amelynek háztartását a növendékek teljes felelősséggel önállóan vezették. A gyakorlati képzést szolgálták a szakmai kirándulások is. A diákok megtekintették a félegyházi jég-, a tégl- és az ecetgyárakat, az olaj- és a villanymalmokat, a pékséget, a szikvízüzemet, a rézműves, illetve a kelmefestő műhelyeket, a különböző virágkerteszeteket, a benzinkutakat, a bútorcsarnokot, valamint a vágóhidat és a méntelepet. A vasútállomáson megismerték a gőzgép, a tejszarnokban a fölözögép működését, ez utóbbi helyen tanulmányozták a túrókészítés menetét is. Hogy a növendékek a gyakorlati életben talpraesetten föl tudják magukat találni, ezért a növérkek elvitték a diákokat a helyi takarékpénztárba, a szülőotthonba, a járásbírószágra, a hegyközségi irodába, a városi szeretetházba, az adóhivatalban pedig az adóívek kitöltési módját tanulmányozták. A város külterületén gyógynövényt gyűjtöttek, megfigyelték az őszi vetés fejlődését, a vásártéren tanulmányozták a környék állatállományát, a város parkjában rovargyűjtési és cserje-megfigyelési gyakorlatokat végeztek.

Ez a képzési forma már túllépett a helyi jellegű, országos beiskolázásának minősült és igen nagy népszerűségnek örvendett. A későbbi tanévekben előfordult, hogy csak az első évfolyamra felvételért folyamodók száma meghaladta a 300-at. A megengedett osztálylétszámot 35 főben állapították meg, de a sok jelentkező miatt előfordult 45 fő létszámú osztály is.⁵³⁰ A szülők foglalkozását tekintve, kitűnik, hogy leginkább a középirtokosok és a köztisztviselők gyermekei előtt volt népszerű ez az oktatási forma, de sokan jöttek kisirtokosi, illetve értelmiségi – pap, tanár, tanító, ügyvéd – családból is. Annak bizonyítására, hogy az érettségit adó lányközéptiskola milyen széleskörű társadalmi igényt elégített ki, elég megemlíteni azokat a magyar főúri családokat, akik lányukat a Constantinumba írtatták be. Gróf Károlyi Kriszta az 1941/42-es tanévtől az 1943/44-es tanévig volt a Constantinum diákja, gróf Eszterházy Mónika 1942-ben kezdte el tanulmányait a mezőgazdasági leányközéptiskolában és sikeres érettségi vizsgát tett 1948-ban. Gróf Széchenyi Kornélia csak egy tanévet, az 1943/44-est töltötte Félegyházán. Az 1943-ban az intézménybe beiratkozó báró Waldbott Bassenheim Stefánia édesanyja Mária Alice királyi hercegnő volt. Ezeket a lányokat, csakúgy, mint társnőik többségét, a második világháború eseményei miatt szüleik 1944 októberében kivették az iskolából és gróf Eszterházy Mónika kivételével nem is hozták vissza.⁵³¹ A Constantinumban 1942-ben zajlott az első érettségi vizsga, ezt az 1948-as államosításig

⁵³⁰ MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. 21/1944-45 3. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele; MNL BKML XV. 43. a. 10. Fazekas Ágnes Mária Blandina: A Constantinum róm. kat. Leánynevelő-intézet vázlatos története 1908-1948 (kézirat) 13.

⁵³¹ MNL BKML VIII. 630. Iskolai anyakönyvek 1938-1948.

még hat másik követte. Ez idő alatt összesen 169-en szereztek itt érettségi bizonyítványt. A középiskolai végzettség megszerzése után a lányok harmada tanult tovább a felsőoktatásban. A továbbtanulási lehetőségek közül elsősorban a szakirányú – mezőgazdasági, közgazdasági, kertészeti – egyetemeket, illetve főiskolákat választották, de továbbra is vonzó maradt a tanítónői végzettség is. Többen jelentkeztek a testnevelési, a zeneművészeti vagy a képzőművészeti főiskolákra. Más lányok nem tanultak tovább, hanem állást vállaltak varrónőként, cukrászként, bődíszművesként. Valószínűleg a háborús viszonyok miatt maradt otthon az érettségit szerzett lányok 37%-a. Vagy az otthoni munkájukra volt szüksége a családnak, vagy a pénz és lehetőség hiányzott a továbbtanulásukhoz.⁵³²

A fenti adatokból kitűnik, hogy országos szinten is egyre nagyobb igény mutatkozott az érettségit adó lányiskolák iránt.⁵³³ A kalocsai iskolanővérek társulata ezt az igényt csak Kiskunfélegyházán elégítette ki, ott is gyakorlati irányú szakközépiskolával.⁵³⁴ A társulat a gimnáziumi oktatástól elvi okokból elzárkózott, mert a szerzetesközösség szabályai értelmében a nővérek működésük elsődleges céljának a népnevelést és a népiskolák ellátását – tehát az alsóbb fokú iskolák vezetését – tekintették.⁵³⁵ A középiskolai tanári diplomát szerző nővéreket is átképeztették tanítónőképző-intézeti tanárrá, hogy a társulat elemi iskolai tanítónőképző-intézeteiben dolgozhassanak.⁵³⁶ Ezáltal a társulat saját maga is hozzájárult az 1930-as években tapasztalható állástalan tanítók és tanítónők számának emelkedéséhez, hiszen kalocsai, kiskunfélegyházi és bajai tanítónőképzői évente számos – később végzettségüknek megfelelő állást hiába kereső – pedagógust bocsátottak útjukra. A társulat próbálkozott ugyan egy gazdasági szaktanítóképző-intézet felállításával Kalocsán, de az állam nem támogatta a felekezeti jellegű szaktaní-

---

⁵³² KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/a. 59.

⁵³³ Ez a tendencia már az első világháború előtt jelentkezett. A leánygimnáziumok létjogosultságával kapcsolatos társadalmi vitákról lásd: KÉRI Katalin, 2018. 445-455.

⁵³⁴ A félegyházi iskola megvalósítása körül múlhatatlan érdemeket szerzett Fazekas Mária Blandina, aki személyes vagyonával, kapcsolati tőkéjével és agilis személyiségével keresztül tudta vinni elképzelését.

⁵³⁵ Az 1920-as években azonban találhatók arra vonatkozó utalások, hogy a társulat lánygimnáziumot akart nyitni. Kalocsán 1923-ban, éppen az érseki szék üresedése idején merült fel a gimnáziumalapítás lehetősége. Horváth Győző püspök, káptalani helynök azonban nem volt meggyőződve arról, hogy a társulat a felállítani szándékozott gimnáziumot képes lenne-e a maga erejéből – azaz érseki segítség nélkül – berendezni, felszerelni, fenntartani és fejleszteni. A széküresedés ideje alatt pedig nem akart semmi újításba fogni, nehogy az új érsekre nem várt terheket rójon. 1925-ben pedig a kérdés a polgári iskolai tanárképző átszervezése folytán ismét napirendre került, a szükséges tantermek hiányát és a megfelelő képzettségű nővérek kellő számát kifogásolta. MNL BKML XII. 6. Engedélyek 27/1923., 94/1925. A másik gimnázium-alapítási kísérletre Budapesten, egy bérelt villában került volna sor. Anyagi fedezet hiányában ez az elgondolás sem valósult meg. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1926. május 25.

⁵³⁶ MNL BKML XII. 6. Új házak. 1372/1942. A generális főnöknő 1942. augusztus 5-én Kalocsán kelt levele.

tóképzés beindítását, így ez a kezdeményezés kudarcba fulladt.⁵³⁷

A mezőgazdasági, kereskedelmi, vagy ipari jellegű szakközépiskolák az érettségi és a továbbtanulási lehetőség mellett a biztosabb elhelyezkedés lehetőségét is kínálták növendékeiknek. A kalocsai iskolánövérék csak később ismerték fel ezt a lehetőséget,⁵³⁸ így a fent említett szakiskolai próbálkozások csupán kuriózumként – nem pedig általánosan követendő irányvonalként – jelentek meg a társulat működésében. Bár ezek a speciálisabb végzettséget nyújtó iskolák a társulat egészének növendéklétszámadataiban csak kis szeletet jelentenek, de éppen újszerűségük, úttörő voltuk miatt szükséges rájuk irányítani a figyelmet.⁵³⁹

I.7.4. Pedagógusképző-intézetek

A polgári iskolát végzett növendékek számára a továbbtanulás egyik lehetséges és szokványos módját kínálták a pedagógusképző intézmények. Az iskolánövérék eleinte saját tagjaik kiképzésére, a szerzetestársulat megnövekedett működési területének hatékony ellátása céljából szerveztek tanítónő-, majd óvónőképző intézetet. Később ezekben az iskolákban a szerzetes jelöltnők mellett világi növendékek is tanultak, sőt idővel ők lettek többségben.

Az 1868-as népoktatási törvény⁵⁴⁰ oklevéllel igazolt szakképzettséget követelt meg a tanítónőktől. Hogy a nővérek – Kunszt alapító érsek kívánsága szerint – több településen is fiókházat nyithassanak, szükségessé vált először saját tagjaik megfelelő kiképzése. Így a társulat kalocsai anyaháza sem nélkülözhetette tovább tanítónőképző működését, amely végül is az 1869/70-es tanévben nyílt meg az első és második évfolyammal.⁵⁴¹ A törvényesen előírt hároméves képzés utolsó éves tananyagát egy ideig a növendékek a második évfolyamon végezték el, majd 1872/73-tól ténylegesen háromosztályos lett az

---

⁵³⁷ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁵³⁸ Ehhez hozzájárult az ilyen típusú iskolák alapításának viszonylag késői, 1938-as törvényi szabályozása is. Szintén akadályozta az ilyen jellegű iskolák alapítását a jogszabályban előírt gyakorlóterület biztosításának kötelezettsége. A szegényebb fiókházak nem rendelkeztek az ehhez szükséges anyagi feltételekkel. A bácsalmási ipariskola rövid, ötéves működése igazolja, hogy egy vagyonos, áldozatra kész, jó társadalmi kapcsolatokkal rendelkező, magabiztos vezető, illetve mecénás nélkül mennyire kevés esély adatott meg az átlagostól eltérő oktatási formát kínáló intézménynek, még ha nagy társadalmi kereslet mutatkozott is iránta. Kiskunfélegyházán egyértelműen Fazekas Mária Blandina nővér személyéhez köthető a gazdasági középiskola sikerre vitele.

⁵³⁹ A különböző intézménytípusokba járó növendékek létszámát ábrázoló grafikonon szerepel egy „tanoncotthon” nevű tétel is. Ez a nővérek pécsi, 1916 és 1923 között fenntartott intézményére utal. Itt azonban fiúkkal foglalkoztak és főleg a háztartás ellátása volt a feladatuk, ez tehát nem tekinthető különutas, új oktatási formát meghonosító intézménynek.

⁵⁴⁰ 1868: XXXVIII. tc. 133. paragrafus.

⁵⁴¹ Kalocsán nyílt az ország harmadik tanítónőképző-intézete. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

intézmény, 1883/84-ben pedig beindult a negyedik évfolyam is.⁵⁴²

A társulat létszámbeli növekedése és földrajzi elterjedése maga után vonta, hogy más településeken is nyissanak tanítónőképzőt. Így történt ez 1909-ben a kiskunfélegyházi, 1929-ben a bajai és – a kalocsai tanítónőképző időszakos áthelyezésével 1941-ben – a szabadkai fiókházak esetében is.⁵⁴³ A törvényi változások miatt a tanítónőképzőket 1923-tól öt évfolyamossá kellett átalakítani. 1938-tól került volna bevezetésre a hatosztályos tanítónőképzés, a négyéves líceumra épülő, két évfolyamos tanítóképző akadémia keretei között. A reform a második világháború kitörése miatt torzóban maradt, így a növendékek 1948-ig vegyes – líceumi és tanítónőképzős – tanterv szerint tanultak.⁵⁴⁴ A tanítónőképzők gyakorlóiskolájául az adott fiókházban működő elemi népiskolai osztályok, később a direkt erre a célra kialakított, hatosztályos, osztatlan gyakorlóiskola szolgált. A társulat tanítónőképző-intézetei nagy népszerűségnek örvendtek. Amikor még csak Kalocsán működött tanítónőképző, akkor növendékeinek létszáma 1893-tól minden évben meghaladta a száz főt. Mikor ez az intézménytípus a kiskunfélegyházi fiókházban is megerősödött, társulati szinten a növendékek létszáma 200 és 300 fő között mozgott. A bajai tanítónőképző megnyitásával tartósan 400 fő fölött maradt a diákok száma. A társulat életében 1944-ben emelkedett a legmagasabbra az elemi iskolai tanítónőképzős növendékek száma, ebben az évben 688 tanuló járt ide.

A társulat kiskunfélegyházi tanítónőképzőjébe 1909 és 1938 között beiratkozott növendékek statisztikai adatait⁵⁴⁵ megvizsgálva kitűnik, hogy milyen családi háttérrel rendelkezők preferálták ezt a pályát. Leginkább a kisiparos, illetve tanári és tanítói foglalkozású szülők adták lányukat tanítónőképzőbe. A diákok egyharmada származott ilyen családból. A tanulók szüleinek kb. 20%-a dolgozott köz- vagy közlekedési tisztviselőként, hivatalnokként, altisztként. További 13% szülei földbirtokosok, illetve őstermelők voltak. Közülük a kisbirtokos családok azonban sokkal nagyobb arányban választották lányaiknak a tanítónői pályát, mint a közép- vagy nagybirtokosok. A „*más értelmiségi*” kategóriába eső szülők 8, a kereskedők csak 5 %-ban küldték tanítónőképzőbe gyermeküket. Elenyészően kevés katona, illetve csendőr választotta ezt a képzési formát, náluk is ritkábban, az esetek fél százalékában volt munkás vagy szolga a növendék gondvise-

⁵⁴² ISKOLANÖVÉREK története, 1900. 33., 45–46.

⁵⁴³ KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2001. 22.; KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa, 1995. 9.; APRÓ Erzsébet, 2010. 23.

⁵⁴⁴ MÉSZÁROS István, 1991. 77–78.

⁵⁴⁵ ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1909/10 38., 1913/14 69., 1916/17 39., 1917/18 17., 1925/26 33., 1927/28 26., 1928/29 25., 1929/30 30., 1930/31 26., 1931/32 34., 1932/33 24., 1933/34 27., 1934/35 25., 1935/36 31–32., 1936/37 22., 1937/38 20.

lője. A pályaválasztásnál tehát egyrészt szerepet játszott a családból hozott minta, azaz a tanítók lányaiból jó eséllyel lettek tanítónők. Másrészt ez a foglalkozás bizonyos kitörési lehetőséget jelentett az iparos közegekből. A közhivatalnok és köztisztviselő családfőket az motiválhatta lányuk iskolaválasztásánál, hogy stabil, még ha nem is túl magas jövedelmet biztosító foglalkozáshoz, kenyérkereseti lehetőséghez juttassák gyermeküket. A tehetősebb, vagyonosabb családoknál – például nagybirtokosok, ügyvédek, bankárok esetében – azonban nem bizonyult vonzónak a csekély fizetéssel járó tanítónői hivatás. Bár ezek az adatok csak a kiskunfélegyházi tanítónőképző növendékeire vonatkoznak, de a levont következtetések – a hasonló földrajzi és társadalmi adottságok miatt – érvényesek a társulat két világháború között fennálló másik két tanítónőképzőjére, a kalocsaira és a bajaira is.

A társulat gyors elterjedése az óvodáztatásnak – kisdednevelésnek – is nagy lendületet adott. Ezért szükségessé vált egy óvónőképző-intézet felállítása is, hogy az anyaház képzett óvónőkkel tudja ellátni fiókházait. Az óvónőképítés kezdetben külföldön is a tanítóképzéshez kapcsolódott, ehhez hasonlóan próbálták ezt 1873-ban Kalocsán is megszervezni. Kubinszky Mihály főtanfelügyelő azonban belátta, hogy az óvónőknek hivatásuk minél magasabbfokú betöltéséhez sajátos képzésre van szükségük, ezért az Országos Magyar Egyleti Óvónőképző Intézet megalakulása után ennek tanterve szerint szervezte meg az óvónőképzőt, amely az 1877/78-as tanévben kezdte meg működését Kalocsán három tanulóval. Az intézmény eleinte csak szerzetes tagok képzésére szolgált, de miután az 1891. évi XV. tc. az óvónőképítést törvényesen rendezte, világiakat is fölvettek a tanulók közé. Évente 16-24 fő kapott a kalocsai intézményben óvónői oklevelet. A nővérek kalocsai épületegyüttese hamar szűknek bizonyult az addigra már ott működő többféle iskolatípusnak. Ezért Császka György érsek az óvónőképzőt áthelyezte az iskolanővérek zombori intézetébe.⁵⁴⁶ Ezen a településen a képző jobban benépeült, évente 30-53 okleveles óvónőt bocsájtott pályára. A nemzetiségi vidékekre való tekintettel a német és bunyevác nyelvet is fölvtették a tantárgyak közé. Az óvónőképzőt 1906-ban helyezték vissza Kalocsára, ekkor ismét csökkent a növendékek létszáma, leginkább újra csak társulati tagok képzésére szolgált. Mivel a szerzetesközösség hosszabb időre rendelkezett kellő számú, megfelelő végzettségű óvónővel, ezért az óvónőképző-intézet 1922 és 1926 között felfüggesztette működését. Felmenő rendszerben 1927-ben kezdődött meg a – szintén a kalocsai anyaházban lévő – polgári iskolai tanár-

---

⁵⁴⁶ Az áthelyezés másik oka a magyar nyelv terjesztése a vegyes nemzetiségű és nyelvű Bácska lakosságának körében. FRANZ Mária Terézia, 1925. 158.

nőképző-intézet megszűnése. A felszabaduló tantermek, internátusi helyiségek kihasználása miatt 1927-ben újra elindult Kalocsán a négyévfolyamú óvónőképzés, amely az államosításig folyamatosan itt működött.⁵⁴⁷ Az 1930/31-es tanévben lehetett tehát újra óvónői oklevelet szerezni Kalocsán. Ekkor 18 növendék végezte el az óvónőképzőt. Az 1942/43-as tanévig évente 11 és 32 fő között változott az oklevelet szerzettek száma, az intézet benépesültsége pedig évente 61 és 127 fő között ingadozott.⁵⁴⁸

Szintén a pedagógusképző-intézetek sorába tartozik az iskolanővérek 1875-ben Kalocsán megnyitott polgári iskolai „tanítónő-képezdéje” is.⁵⁴⁹ Ez az intézet képviselte hosszú ideig nemcsak a kalocsai anyaház, hanem az egész katolikus magyar nőnevelés legmagasabb fokú oktatási típusát, hiszen az egyetemen való továbbtanulás lehetősége még 1895-ben is csak kivételes esetekben nyílt meg a nők előtt.⁵⁵⁰ Az intézetben az első években csak egy-egy évfolyam működött. Csak minden második, illetőleg az 1883/84. tanévtől – amikor három évfolyamú lett a képző – minden harmadik évben történt felvétel. A polgári tanítónőképző az 1893/94-es iskolaévben – az intézeti épület tetemes kibővítése után – épült ki teljesen, azontúl mind a három évfolyam folyamatosan rendszeres oktatásban részesült. A társulat elsősorban saját tagjait képezte ki, de már az első években is fölvettek világiakat, elsősorban az elemi tanítónőképzőt végzett növendékek legjobbait. Időközben más, szintén leányneveléssel foglalkozó szerzetesrendek is kérték tagjaik felvételét a kalocsai polgári iskolai tanítónőképző-intézetbe. Hat angolkisasszony az 1889/90-es iskolaév végén sikeresen tette le a képesítő-vizsgákat, utat mutatva ezzel más szerzetestársulatoknak is. Másfél évtized alatt – a társulat saját tagjait nem számítva – 112 szerzetesnő vizsgázott és szerzett oklevelet a kalocsai polgári tanítónőképzőben.⁵⁵¹ Így ez az intézmény országos, a maga nemében első képzési központ lett a különböző, tanítással foglalkozó női szerzetesrendek tagjai számára. Az intézet folyamatosan fejlődött, a tanítványok száma növekedett, az 1910-es években 80-100 fő között váltakozott. Az első világháború utáni mostoha viszonyokat azonban az intézet is megérezte, a tanulók száma a korábbi létszám ötödére apadt. A kalocsai egyházi ható-

---

⁵⁴⁷ ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 6-7.

⁵⁴⁸ ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1942/43 35.

⁵⁴⁹ ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 48.

⁵⁵⁰ ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1926/27 4. Wlassics Gyula kultuszminiszter 65719/1895. számú rendelete lehetővé tette, hogy nők is tanulhassanak a budapesti és a kolozsvári egyetem egyes karain. Ezután bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti tanulmányokat már nők is folytathattak. A nők magyarországi egyetemi képzéséről részletesebben lásd: KÉRI Katalin, 2018. 466-478.

⁵⁵¹ A következő nyolc szerzetesrend tagjai szereztek oklevelet a kalocsai polgári iskolai tanítónőképző-intézetben: Angolkisasszonyok, Orsolya-rend, Sztármári irgalmas nővérek, Szent Vince-társulat, az Isteni Megváltó leányai, Szent Ferenc-rendi nővérek, a pozsonyi Notre Dame Társulat, Keresztes-nővérek. ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1926/27 4.

ság a vallás- és közoktatásügyi miniszter 204.064/1918 sz. felhívására a hatáskörébe tartozó polgári iskolai tanítónőképzőt tanárképző főiskolává szervezte át, majd a 39445/1920. sz. határozat alapján három szakcsoportra⁵⁵² osztották a képzési struktúrát. Az átalakítások azonban nem biztosították a fennmaradást. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a szegedi egyetem benépesítése céljából a polgári iskolai tanárképzést egységesítve Szegedre helyezte át, az egyetemhez kapcsolva. Ez az intézkedés a kalocsai polgári iskolai tanárnőképző-intézet megszűnését is magával vonta. Az utolsó vizsgákra 1929-ben került sor.

I.7.5. A nővérek végzettsége

A kalocsai polgári iskolai tanárnőképző bezárása súlyos nehézség elé állította a nővéreket. Az intézményt addig látogató növendékek tartásdíjának elmaradása csak a kisebbik problémát jelentette. Nagyobb gondot okozott, hogy a társulat ezután csak komoly anyagi ráfordítással tudta a polgári iskolái számára saját nővéreit kiképeztetni. A nővérek csak Szegeden a tanárképző főiskolán szerezhettek diplomát, viszont a társulat ott még nem rendelkezett fiókházzal. A tanuló – a forrásokban „*studens*” – nővérek szállása, étkeztetése így jelentős többletköltséget jelentett. A budapesti Pázmány Egyetemre járó nővérek ellátása is hasonlóan nagy anyagi problémát okozott.⁵⁵³ A társulatnak viszont meg kellett hoznia ezeket az áldozatokat, mert az egyházi és állami tanfelügyelet minden iskolafokozaton szigorúan megkövetelte a tanárok megfelelő végzettségét.

A társulat már 1918 óta küldött nővéreket egyetemi tanulmányok folytatására. Egyre több nővér szerzett középiskolai tanári oklevelet, illetve végezte el az Apponyi Kollégiumot.⁵⁵⁴ A rajz-, ének- és tornatanárok képzésére is külön gondot fordítottak. A társulat működésének egyre magasabb szintre emelkedését, a tanárok munkájának egyre professzionálisabbá válását jelzi,

---

⁵⁵² A három bevezetett szakcsoport: 1. magyar nyelv- és történet tudományi szakcsoport, 2. földrajz, természetrajz és vegytani szakcsoport, 3. mennyiségtan, természettan és vegytani szakcsoport. Kiegészítő szakcsoportok: 1. kézimunka, 2. ének, 3. torna. ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1926/27 6.

⁵⁵³ A társulat törekvéseit, hogy Budapesten és Szegeden is alapítsanak fiókházat, elsősorban a nővérek taníttatásának szükségessége motiválta. A budapesti és a szegedi megtelepedésekről részletesen lásd az I.6.1. fejezetet.

⁵⁵⁴ Az Apponyi Kollégium 1906-1949 között a tanítónőképző-intézeti tanárképzés önálló intézete volt. A polgári iskolai tanárképzésre épített két éves képzés az első – 1906-1930 közötti – időszakban Budapesten a Tudományegyetemmel, a Képzőművészeti Főiskolával és a Zeneművészeti Főiskolával együtt oldotta meg a hallgatók elméleti képzését. A második időszakban – 1930 és 1949 között – Szegeden az Apponyi Kollégiumnak mint koedukált oktatási intézménynek a Szegedi Tudományegyetem volt a partnere. A kormányzati rendelkezés, amely a tanítónőképző-intézeti tanárképzést a polgári iskolai tanárképzésre építette, lehetőséget adott arra is, hogy a középiskolai tanárok oklevelük érvényességét – kiegészítő vizsgával – a tanítónőképző-intézetekre is kiterjeszthessék. TÓTH Gábor, 1992. 285.

hogy a nővérek közül többen elmélyedtek saját szakterületük művelésében és tudományos fokozatot is szereztek. Elsőként Dehény Mária Alacoque nővér⁵⁵⁵ magyar-történelem szakos tanárként a Pázmány Péter Tudományegyetemen doktorált.⁵⁵⁶ 1924 és 1930 között három nővér szerzett tudományos fokozatot: Flögl Mária Celesztia,⁵⁵⁷ Hevesi Mária Angelika⁵⁵⁸ és Tukats Mária Annunciáta.⁵⁵⁹

A kalocsai iskolanővéreknek a lányoktatás terén kifejtett eredményes működését országos szinten is elismerték. Serédi Jusztinián hercegprímás Bali Mária Ildefonsa nővért a Katolikus Tanügyi Tanács III. képzői szakosztályának tanácsosává nevezte ki 1935. július 6-án, 1736 sz. leiratában, 1940. július 31-ig szóló hatállyal. A nővér kinevezése a Katolikus Tanügyi Tanácsba, amely nevelés- és oktatásügyi kérdésekben a magyarországi Püspöki Kar tanácsadó testületének és a katolikus iskolaügy jelentős szervének számított, mindenképpen megtisztelő megbízatást, a társulatban folyó oktatómunka megbecsülését jelentette.⁵⁶⁰ A kiskunfélegyházi mezőgazdasági lányiskolák alapítása körül kiváló érdemeket szerzett Fazekas Mária Blandina nővért szintén bevonták a Katolikus Tanügyi Tanácsba és az Országos Közoktatási Tanácsba. Később az Országos Szakoktatási Tanács tagjává választották, 1941-ben pedig a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság hatáskörébe tartozó mezőgazdasági leányközépiskolák tanulmányi felügyelőjévé nevezték ki.⁵⁶¹

Az iskolás nővérek tudományos, műfordítói és irodalmi munkássága nem tartozott ugyan

---

⁵⁵⁵ Dehény Mária Alacoque nővér 1889-ben született Kalocsán, 1908-ban kapott beöltözést. Először elemi iskolai tanítónői, majd polgári iskolai tanítónői végzettséget szerzett. 1919-ben kapta kézhez a tanítónőképző-intézeti tanári oklevelét, majd 1922-ben a középiskolai tanári diplomáját. Doktorátust ugyanebben az évben szerzett. Tanított Kalocsán, Szabadkán, Kiskunfélegyházán. 1930 és 1936 között a bajai, 1946 és 1947 között a kiskunfélegyházi ház főnöknője volt. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁵⁵⁶ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

⁵⁵⁷ Flögl Mária Celesztia nővér 1918-ban tett örökfogadalmat. 1923-ban magyar-német szakos középiskolai tanári oklevelet nyert. 1925 és 1932 között Kalocsán a tanítás mellett posztuláns mesternőként is működött. 1932-ben elhagyta a társulatot, a Vizitációs rendbe lépett át. Később kérte visszavételét a kalocsai társulatba. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1925. október 18., 1932. január 21., 1932. március 8., 1932. augusztus 21., 1932. november 26.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924-1930 közötti időszakról.

⁵⁵⁸ Hevesi Mária Angelika nővér 1896-ban született Kapuváron, 1920-ban kapott beöltözést. A kalocsai polgári iskolai tanárképző elvégzése után Budapesten magyar-történelem szakos középiskolai diplomát szerzett, 1926-ban doktorált. Kalocsán tevékenykedett 1926-tól kezdődően a polgári iskolai tanárnőképzőben, majd a tanítónőképzőben. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

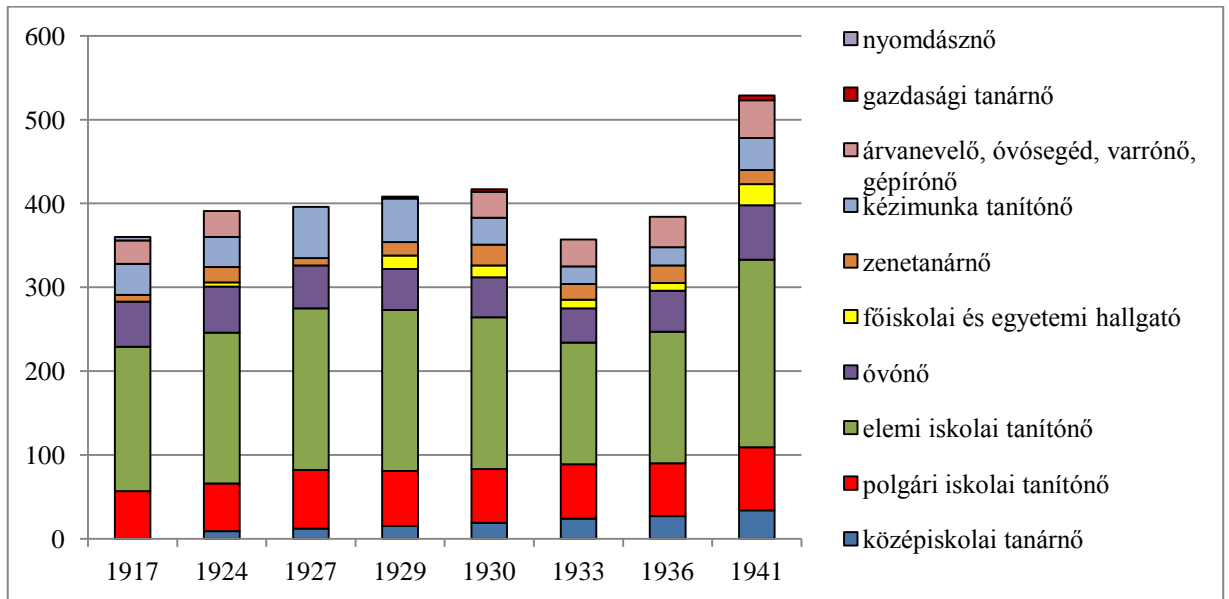
⁵⁵⁹ Tukats Mária Annunciáta nővér 1890-ben született Magyarakanizsán. A kalocsai polgári iskolai tanárnőképző elvégzése után 1923-ban Budapesten pedagógia-filozófia szakos tanítóképző-intézeti tanári oklevelet nyert. A szegedi egyetemen doktorált, disszertációjának címe: „Nőnevelés Eötvös műveiben”. A társulat úgy tartotta számon, hogy Annunciáta nővér volt az első apáca, aki a szegedi egyetemen szerzett doktori fokozatot. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja; BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 93.

⁵⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁵⁶¹ MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. május 22-én kelt levele.

hozzá szorosan az oktatáshoz, de az így született művek áttételesen beépültek a szerzetesközöség mindennapjaiba és jól hasznosultak a lánynevelés több területén.

Iskolanővérek írták a társulat történetére vonatkozó két alapvető kötetet.⁵⁶² A különböző fiókházak évente megjelenő értesítőiben, illetve évkönyveiben többen rövidebb tanulmányokat publikáltak.⁵⁶³ Más nővérek alkalmi színműveket és költeményeket írtak.⁵⁶⁴ Az idegen nyelvek ismerői ájtatos műveket, zsolozsmás könyveket fordítottak le, legtöbbször németről.

18. ábra: Az iskolás nővérek végzettség szerinti kimutatása 1917 és 1941 között

A diagramból⁵⁶⁵ kitűnik, hogy a tanítással foglalkozó nővérek száma a vizsgált korokban – a bácskai zárdák elcsatolásának és visszatérésének időszakától eltekintve –

⁵⁶² ISKOLANŐVÉREK története, 1900.; FRANZ Mária Terézia, 1925.

⁵⁶³ Lásd például: Dehény Mária Alacoque: Olvasmánytárgyalás a népiskolában az új tanterv szellemében. In: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1929/30 3-9.; Hevesi Mária Angelika: Intézetünk hetvenöt esztendeje. In: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 3-15.; Fazekas Mária Blandina: Mezőgazdasági leányközépiskolánk az 1938. évi XIII. tc. szellemében. In: ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39 3-10.; Kiss Mária Hortenzia: Diáktársadalmunk. In: ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1940/41 3-14.

⁵⁶⁴ Többek között Hevesi Mária Angelika, Kiss Mária Generóza, Papp Mária Róberta és Gosztola Mária Vilma nevéhez fűződik alkalmi színdarab írása. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról.

⁵⁶⁵ Viszonylag kevés forrás adja meg az iskolásnővérek számát végzettség szerinti bontásban. A legtöbb adatba belefoglalták az újoncnőket, viszont az aspiránsokat és jelölnőket nem minden esetben. Az 1927-es adatsorban a kézimunkás végzettségű nővérek közé számították a varrónőket és gépiprókat is, másik években külön kategóriába sorolták őket az árvanevelőkkel és óvósegédekkel együtt. A középiskolai tanárok között tüntették fel a tanítónőképző-intézeti tanárokat is. Az adatokhoz lásd: MNL BKML XII. 6. Statisztikai adatok. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának vezetése alatt álló összes intézetek 1927-ben; Kimutatás a nővérek képzéséről 1929.; Adatok a schematismushoz 1933/34.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1911-1917 közötti időszakról; 1924. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közötti időszakról; 1930. Az általános titkárnő jelentése az 1924-1930 közötti időszakról.

lassú emelkedést mutat. Az egyetemet végzett középiskolai tanárnők száma szintén – ha lassan is, de biztosan és egyenletesen – emelkedett. A polgári iskolai tanárnők száma nem mutat nagy változást, 57 és 75 fő között mozgott. Legnagyobb létszámú az elemi iskolai tanítónők csoportja, számuk 145 és 224 fő között ingadozott. Az óvónők létszáma 1936-ig csökkenést mutat, majd 1936-ban és 1941-ben megemelkedett. A maximális létszámot ez utóbbi évben érték el, ekkor 65 óvónő végzettségű nővér volt tagja a társulatnak. Az iskolás nővérek közül az elemi iskolai tanítónők és az óvónők száma volt mindig a legtöbb, az ő képzésük a társulat keretein belül zajlott, viszonylag kevesebb anyagi ráfordítást igényelve. A zene- és kézimunka tanárnőket a polgári iskolák és az elemi iskolai tanítónőképzőket fenntartó intézmények alkalmazták. Tanulóyaikat 1929 után Szegeden és Budapesten folytatták. A gazdasági tanárnők nagyon alacsony létszámmal szerepelnek a diagramon, ők Kiskunfélegyházán, a Constantinum különböző fokozatú mezőgazdasági iskoláiban működtek. A nyomdászok a budapesti Apostol nyomdában tevékenykedtek, ahol csak 1916 és 1918 között tartott fenn a társulat fiókházat, így létszámuk a későbbi kimutatásokban nem szerepel.

Az iskolanővérek éltek a tanórán kívüli ismeretátadás eszközével is. Különösen a magasabb szintű képzést – legalább polgári iskolai oktatást – nyújtó iskolával rendelkező fiókházak szerveztek rendszeresen különböző tanfolyamokat a növendékeknek, illetve külsős résztvevőknek is. A nővérek saját iskoláikban jellemző módon idegennyelvi képzést, kézimunka-tanfolyamot, valamint zeneoktatást hirdettek, amelyekért azonban általában térítési díjat szedtek.⁵⁶⁶

Az oktatási tevékenységhez kapcsolódtak, de ugyancsak tanórán kívüli elfoglaltságot jelentettek a különböző önképzőkörök, szakkörök, amelyek szintén a legalább polgári iskolával rendelkező intézmények sajátosságai voltak. Ezen foglalkozások elsősorban az önkifejezés különböző módjainak gyakorlását, a diákok nyilvános szerepléshez szoktatását, az önálló gondolkodásra és véleményformálásra való képesség kialakítását szolgálták.

Az iskolanővérek – szerzetesnői létükből fakadóan – nagy hangsúlyt fektettek a rájuk bízott növendékek vallásos nevelésére. A különböző korosztályú lányok számára más-más lehetőséget kínáltak a vallásos egyesületekbe való belépésre így segítve őket ahhoz, hogy az egyház tanítását mélyebben megéljék és részt vehessenek a különböző jótékonyági és karitatív tevékenységekben. A tanítónőképzős növendékek a Mária Kong-

---

⁵⁶⁶ KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/a. 331.; KŐFALVINÉ Ónodi Márta 2001. 24.

regációba léphettek be.⁵⁶⁷ A nővérek – bekapcsolódva az adott település társadalmi életébe – egyes helyeken megszervezték az Úrinők Mária Kongregációját, vagy a Dolgozó Nők Mária Kongregációját is. Budapesten és Szegeden az iskolanővérek vezették a háztartási alkalmazott, cseléd lányok számára létrehozott Szent Zita Kört. Az elemi és polgári iskolás korú lányokat a Szívárdába, illetve az Órangyal Társulatba tömörítették.⁵⁶⁸

A társulat az 1930-as évek végén bekapcsolódott a katolikus jellegű lányszervezetek országos összefogását sürgető kezdeményezésekbe. Kiskunfélegyházán a Constantinumban 1937 és 1938 nyarán a katolikus falusi lánykörök vezetőinek tartottak tanfolyamot, ez utóbbi évben több nővér is részt vett a továbbképzésben.⁵⁶⁹ A szerzetesnők leginkább az egyesületek megszervezése, központi egyesítése, a megfelelő egyesületi tevékenység és a korszerű nevelés témájában vártak javaslatokat. Szükségesnek vélték a világi vezetőkkel való kapcsolattartást a „*leánylélek nemesítését célzó szépen megindult irodalom*” megismerése céljából is. Baján 1939-ben került sor hasonló rendezvényre a Katolikus Nőszövetség Faluszervező Irodája szervezésében. A nővérek ekkor ismerkedhettek meg alaposabban a KALÁSZ-mozgalom⁵⁷⁰ célkitűzéseivel. A társulat egyetértett az alapvető elgondolásokkal, vagyis azzal, hogy a falusi lánykörök munkáját országszerte azonos nevezőre kell hozni, egységes elgondolás, a katolikus klérus által jóváhagyott irányítás mellett kell az egyesületi munkát irányítani. A társulaton belül az elgondolás azért is talált pozitív fogadtatásra, mert megkönnyítette a disponálásokból fakadó nehézségek kiküszöbölését. Egységes útmutatás alapján vezetett lánykörök esetében ugyanis az áthelyezések alkalmával könnyebben átvehette, folytathatta egyik nővér a másik munkáját.⁵⁷¹ A kormányzótanács 1939 év végén döntött arról, hogy a társulat lányegyesületei bekap-

---

⁵⁶⁷ A Mária Kongregáció egy, a jezsuiták által kezdeményezett vallásos, apostolkodó társulat, amelynek közvetlen célja, hogy tagjait, főként az ifjúságot a Mária-tisztelet hangsúlyozott gyakorlása által az önmegszentelés és apostolkodás magasabb fokára nevelje. Távlabbi célja, hogy a tevékeny szeretetben és Mária követésében átfórtált személyiségekkel a társadalomra hasson, azt Isten országának képére alakítsa. Egy-egy Mária kongregáció általában azonos korú, műveltségű, társadalmi helyzetű, érdeklődési körű embereket fogott össze, ezért működött férfi, női, ifjúsági stb. Mária Kongregáció. MAGYAR Katolikus Lexikon VIII. 651.

⁵⁶⁸ Az 1920 és 1948 között működött Szívárd a Jézus Szentséges Szívét tisztelő és Jézusért apostolkodni akaró 6-14 éves katolikus fiúk és leányok szervezete volt, a Jézus Szíve Szövetség gyermektagozata. Céljai közé tartozott a valláserkölcsei és hazafias nevelés elmélyítése, ezen belül a családi élet megszeretése, a tekintélytisztelet fejlesztése, a munkára és a kötelességteljesítésre nevelés. MAGYAR Katolikus Lexikon V. 816.; XIII. 321.

⁵⁶⁹ FÉLEGYHÁZI Hírlap 1937. augusztus 29. 3. „Beszámoló”; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁵⁷⁰ KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége) A szövetség 1935/36-ban jött létre. Céljai között szerepelt a falusi lányok családjainak feladatára való felkészítése, keresztény és nemzeti szellemű nevelése, művelődésük és szórakozásuk megszervezése. A kezdeményezés a Katolikus Nőszövetség kereteiből indult Budapesten. A szövetség felépítése illeszkedett az egyházmegyei és plébániai struktúrához. LÉNÁR Andor Ferenc, 2014. 158.; SÁNDORFI Mária, 2004. 151-155.

⁵⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. szeptember 27.

csolódnak a KALÁSZ mozgalom szervezetébe.⁵⁷² A kalocsai egyházmegyében az érsek pártfogolta a falusi lánykörök megalakítását, az ezzel kapcsolatos titkári teendőkkal Ladányi Mária Judit nővért⁵⁷³ bízta meg, aki kinevezése alapján tagja lett a Katolikus Lánykörök Szövetsége intéző bizottságának.⁵⁷⁴

I.7.6. Internátusok és árvaházak

Az iskolanővérek által fenntartott internátusok és árvaházak már átvezetnek a szociális gondoskodás területére. A nővérek a tanítónőképzők, sőt a polgári iskolák mellé rendszerint internátust is szerveztek. Ez az intézménytípus az adott iskolák mellett működött, a vidéki, „bentlakó” növendékek részére biztosított kosztot és kvartélyt, természetesen nővérek felügyelete mellett. Ezekben az intézményekben az átlagosnál nagyobb arányban működtek házi nővérek, ők gondoskodtak a növendékekkel kapcsolatos háztartási teendők elvégzéséről, főztek, mostak, takarítottak rájuk, betegség esetén ápolták őket. Az internátussal rendelkező fiókházakban azért tehető magasabbra a házi nővérek száma, mint a csak elemi iskolát vagy óvodát működtető fiókházaknál, mert ez utóbbiakban a házi nővérekre „csupán” a zárdában élő nővérek háztartásának ellátása hárult.

A szerzetesi utánpótlás elhelyezésére szolgált évekig a magyarkanizsai zárdá mellett létrehozott úgynevezett aspiráns-internátus. Ez a bentlakást biztosító kollégium azonban a bácskai házak szerb fennhatóság alá kerülésével már nem tudta tovább szolgálni eredeti célját. A szerzetesi életre készülő polgári iskolás korú lányok ezután a társulat más fiókházainál nyertek elhelyezést.

Szintén sok házi nővérnek adott feladatot az árvaházak működtetése. Ezek alapítása többnyire a társulat 90 éves működésének első felére, területileg pedig a dél-bácskai vidékre esett.⁵⁷⁵ Az árvaházakba 3–8 éves korú gyermekeket vettek fel, általában lányokat és fiúkat is, akik 12 éves korukban elhagyták az intézetet. Sokan közülük később papi vagy szerzetesi pályára léptek, többük kalocsai iskolanővér lett.⁵⁷⁶

---

⁵⁷² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. december 19.

⁵⁷³ Ladányi Mária Judit nővér 1911-ben született Kiskunfélegyházán. 1932-ben lépett be a zárdába, elemi iskolai tanítónőként. Működött Baján, Kalocsán, Kiskunfélegyházán, Bátyán és Mélykúton. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁵⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1940. február 27.

⁵⁷⁵ A társulat – hosszabb-rövidebb ideig – a következő településeken tartott fenn árvaházat: Kalocsa, Szabadka, Bács, Zombor, Horgos, Futak, Hajós.

⁵⁷⁶ FRANZ Mária Terézia, 1925. 166.; ISKOLANŐVÉREK története, 1900. 81.

I.8. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1920-1944

Magyarország számára az első világháborút lezáró békeszerződés aláírására 1920. június 4-én a versaillesi Nagy Trianon-kastélyban került sor, a magyar nemzetgyűlés pedig a következő év nyarán iktatta törvénybe.⁵⁷⁷ A békeszerződésben rögzítették az új határokat, ennek értelmében jelentős létszámú, egy tömbben lakó magyar közösségek is átkerültek a szomszédos államokhoz. Az ország korábbi 325,4 ezer km² területe 92,9 ezer km²-re, lakossága 20,8 millióról 7,6 millióra csökkent.⁵⁷⁸

A történelmi Magyarország felbomlása, a területi veszteségek súlyosan érintették az iskolanővérek társulatát is, hiszen legkorábbi alapítású házaik nagy része a délszláv államhoz, a későbbi Jugoszláviához, három felvidéki házuk pedig Csehszlovákiához került. A társulat korabeli zárdáinak alig ötöde maradt az anyaország területén.

I.8.1. Felvidék

1918 őszén, az első világháború végén a Kalocsai Iskolanővéreknek 37 magyar településen összesen 40 házuk működött, ezek közül azonban csak 9 feküdt viszonylag békés, meg nem szállt területen.⁵⁷⁹ Északon a csehszlovák seregek elfoglalták a Felvidéket, így az ottani három házzal⁵⁸⁰ való kapcsolattartás nagyon megnehezedett. Az általános főnöknő 1919 őszén látogatta meg a felső-magyarországi – „*tótszlovák*” – három házat, amelyeket rendben talált. A kalocsai iskolanővérek zárdái – ellentétben több más szerzetesházzal – megmenekültek a cseh lefoglalástól, a nővérek helyben maradhattak. Az ottani nővérek – akik kénytelenek voltak elsajátítani a szlovák nyelvet – eleinte zavartalanul taníthattak tovább, de természetesen csak szlovákul.⁵⁸¹ 1920-as évek elejére azonban az itteni zárdák helyzete jelentősen romlott. A cseh kormány nem tűrt meg semmiféle kapcsolattartást Csonka-Magyarországgal, így a felettes egyházi főhatósággal sem. Ez a felvidéki zárdák esetében az Esztergomi Főegyházmegyét és a társulat

---

⁵⁷⁷ 1921. XXXIII. törvénycikk. 1921. július 26-án cikkelyezték be, 1921. július 31-én emelkedett törvényerőre. AZ 1921. ÉVI TÖRVÉNYEK, 1922. 501-1185.

⁵⁷⁸ PÖLÖSKEI Ferenc – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos, 1995. 49.

⁵⁷⁹ Ezek a házak a következők: Kalocsa és Kalocsa-Szanatórium, Foktó, Hajós, Jánoshalma, Kiskunfélegyháza, Budapest (két ház), Vecsés. Az egyik budapesti fiókház ráadásul 1918 őszén befejezte működését. Így a Csonka-Magyarországon maradt házak száma nyolcra csökkent.

⁵⁸⁰ Alsókorompa (Pozsony vármegye, Esztergomi Főegyházmegye), zárdá alapítása: 1909; Bélabánya (Hont vármegye, Esztergomi Főegyházmegye), zárdá alapítása: 1912; Vágújhely (Nyitra vármegye, Esztergomi Főegyházmegye) zárdá alapítása: 1912.

⁵⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1919. október 27.

kalocsai anyaházát jelentette. A vágújhelyi nővérek – mivel idegen állampolgároknak minősültek – a Csehszlovák államtól ekkor már két éve nem kaptak fizetést. A nővéreknek 1921. végéig kérvényezni kellett volna ugyanis a csehszlovák belügyminisztériumnál az állampolgárságot és ezzel egy időben fel kellett volna adni a magyar honosságot. A nővérek azonban az ottani bizonytalan viszonyok miatt nem merték feladni magyar állampolgárságukat, nehogy a Csehszlovákiából való elűzetésük esetén hontalanná váljanak. Így viszont nem kaptak fizetést és felfüggesztették őket állásukból, zongoratanítástól és magánszemélyek adományaiból tartották fenn magukat. Ez utóbbi azonban koldulásnak minősült, amit az egyházjog tiltott a nővérek számára.⁵⁸² Az immár külföldön lévő házak fenntartása, ellenőrzése és kormányzása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, ezért először 1924-ben az alsókorompai házból hívta vissza a kormányzótanács a nővéreket, majd 1926-ban a bélabányai, 1928-ban pedig a vágújhelyi zárda is felfüggesztette működését.⁵⁸³

I.8.2. Bácska

Lényegesen más volt a társulat bácskai házainak helyzete.⁵⁸⁴ Az 1918. november 3-i páduai fegyverszünet után a francia és szerb csapatok Dél-Magyarországot és ezzel a kalocsai főegyházmegye kb. 4/5 részét megszállták. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés Bács-Bodrog vármegye nagyobbik felét a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak ítélte, ezzel a főegyházmegye területének kb. 3/4 része hivatalosan is délszláv uralom alá került. Tekintettel arra, hogy az érsekség központjával, a Kalocsán székelő érsekkel a kapcsolattartás szinte lehetetlenné vált, a Szentszék a főegyházmegye elcsatolt bácskai részén 1923. február 10-én Szabadka székhellyel apostoli kormányzóságot

---

⁵⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1920. november 25.; 1924. február 10.; 1925. augusztus 5.

⁵⁸³ MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I.; MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentések 1922-1924, 1925-1927.

⁵⁸⁴ A társulat bácskai házainak történetére, a későbbi elszakadásra és újraegyesülésre vonatkozóan a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára és a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár őrizetében lévő irategyüttesekre hagyatkozhattam. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek jelenlegi (2020.) általános főnöknője, Vicsek Mária Lívia nővér tájékoztatása szerint a délvidéki zárdák iratanyaga elveszett, illetve megsemmisült 1944-1945-ben, mikor a nővérek bácskai házait államosították és a nővéreknek a zárdákat haladéktalanul el kellett hagyniuk. A főnöknőnek nincs tudomása arról, hogy ezeket az iratokat bármilyen levéltár begyűjtötte volna. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatának tulajdonában csak három fiókház – Ada, Kúla és Szenttamás – házkrónikája található. Ezúton is köszönöm Vicsek Mária Lívia főnöknő szíves közlését.

alapított, azaz létrehozta a Bácskai Apostoli Adminisztratúrát.⁵⁸⁵ Néhány héttel később a szabadkai Szent Teréz templom plébánosát, Budanovich Lajost (Lajčo Budanovič)⁵⁸⁶ nevezték ki bácskai apostoli kormányzóvá, más néven apostoli adminisztrátorrá.⁵⁸⁷ Az apostoli kormányzóság az érsekségtől független adminisztrációs központot szervezett, új plébániákat alapított; az egyház kormányzásában a szláv elemet erősítette.⁵⁸⁸ Az egyházkormányzatban bekövetkező változások komolyan érintették a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatát is.

Az iskolanővérek 1860 és 1918 között legtöbb házukat a történeti Kalocsa-Bácsi Érsekség területén alapították. Az érsekség területének déli, nagyobbik része, vele együtt a nővérek 28 háza 1918 őszén szerb megszállás alá került.⁵⁸⁹

Mivel a nővérek hónapokig nem tudtak érintkezni a megszállt területen lévő zárdáikkal, így már 1918-ban a zombori ház főnöknőjét, Pfeiffer Mária Kornéliát⁵⁹⁰ bízták meg, hogy a legjobb belátása szerint intézze a bácskai zárdák ügyeit.⁵⁹¹ Ebben az évben még sem a forradalom, sem a szerb invázió nem okozott nagyobb bajt a bácskai fiókházakban, de az már ekkor is látszott, hogy ezen házak jövője meglehetősen bizonytalan.⁵⁹² A belgrádi kormány minisztertanácsi határozattal már 1919. július 23-án kiterjesztette a volt magyar részekre is az 1904-ben hozott szerbiai népiskolai törvényt, amely csak állami és magán jellegű népiskolákat ismert el. Ezzel egy csapásra ellehetetlenítették az összes magyar felekezeti iskolát.⁵⁹³ A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság nem titkolta szerbesítési törekvéseit, ezért vált szükségessé például, hogy a társulat Sza-

---

⁵⁸⁵ A kalocsai érsekség számára ez a területvesztés – leszámítva az 1941-1944 közötti időszakot – véglegessé vált, bár Róma csak 1968-ban nyilvánította a Bácskai Apostoli Adminisztratúrát önálló püspökséggé, Szabadkai Egyházmegye néven. LAKATOS Andor, 2016. 150., 179.

⁵⁸⁶ Budanovich Lajos (Bajmok, 1873 – Szabadka, 1958) 1897-ben szentelték pappá, káplán volt Hercegszántón, Katymáron, Szabadka – Szent György plébánián, majd Zomborban, Újvidéken és Baján is. 1912-től Béregen plébános. 1918 decemberétől Baja-belvárosi plébános, majd 1920 januárjától a szabadkai Szent Teréz templom plébánosa. 1923-tól ő volt a Bácsi Apostoli Adminisztratúra első kormányzója. LAKATOS Andor, 2016. 159., 179.

⁵⁸⁷ SALACZ Gábor, 1975. 107.

⁵⁸⁸ A második világháború idején, amikor Bácska ismét Magyarországhoz került, a bácskai apostoli adminisztratúra mint a kalocsai érsekség hatáskörébe tartozó hivatal működött. A háború után Budanovich Lajos visszakerült a bácskai adminisztratúra élére. MAGYAR Katolikus Lexikon I. 507.

⁵⁸⁹ 1920 tavaszán a következő házak voltak szerb megszállás alatt (a házak alapításának időrendjében): Óbecse, Topolya, Baja, Szabadka, Bács, Újvidék, Kunbaja, Temerin, Mohol, Bácsalmás, Zombor (3 fiókházzal), Péterréve, Horgos, Hódság, Futak, Palánka, Magyarkanizsa, Mélykút, Ada, Szentfülöp, Martonos, Bácsszentiván, Bácsszenttamás, Őrszállás, Pécs, Kúla.

⁵⁹⁰ Pfeiffer Mária Kornélia nővér életrajzát lásd a I.5.2. fejezetben.

⁵⁹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1919. június 18.; MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A generális főnöknő 1920. június 28-án kelt levele Pfeiffer Mária Kornéliához.

⁵⁹² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1918. december 15.

⁵⁹³ SALACZ Gábor, 1975. 108.

badkára bunyevácúl jól beszélő főnöknőt nevezzen ki.⁵⁹⁴ Mivel a kalocsai anyaházból továbbra is problémás volt a bácskai nővérekkel való kapcsolattartás, illetve a szerb kormány sem nézte jó szemmel, hogy a bácskai házakat Kalocsáról kormányozták, ezért a tanács 1920-ban Pfeiffer Mária Kornéliát a bácskai házak ideiglenes helynöknője címmel az addiginál szélesebb, leginkább ellenőrzési hatáskörrel ruházta fel. A társulat vezetősége a körleveleket és egyéb rendelkezéseket általa, az ő közvetítésével közölte a bácskai házakkal.⁵⁹⁵ Erre azért volt szükség, mert a Magyarországra, illetve onnan küldött levelek a szerb cenzúra miatt gyakran nem értek célba.⁵⁹⁶ A cenzúra kikerülésére és a levelek célbajuttatására különböző utakat, módokat találtak. Magassy Antal, a női kereskedelmi iskola volt igazgatója magyarországi látogatása kapcsán így írt a kalocsai általános főnöknőnek: „[...] kedves kötelességemnek ismerem, hogy a zárdákról és a tisztelendő nővérekről referáljak teljesen nyíltan és őszintén, amit innen meg lehet tenni, míg onnan alulról [t.i. délről] nem. [...] [A zombori nővérek] gyakorta, kerülővel, idegen névre, (nem rendi névre) is küldtek tudósítást, de ezek éppúgy, mint a felülről, Kalocsáról érkező levelek közül a legtöbb, nem kézbesítetik. Úgy látszik, titkos utasítás van a posta részére, a zárdából menő és oda jövő levelek visszatartására, bizonyára nem a levéltitok megszegése nélkül. [...] Amennyiben Tisztelendőséged bizalmasan óhajt írni Zomborba, méltóztassék Schlachter Józsefné úrnő címére írni (Galamb u. Pintinger-ház), a borítékon a Sombor nevet tessék ívalakúan aláhúzni, [...] úgy a levél felbontatlanul megy Kornélia főnöknő kezébe. Viszont kérünk bizalmas címet, hogy hasonló jelzéssel ír hassanak a [tisztelendő] nővérek Kalocsára.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1920. június 7.

⁵⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1920. június 7.

⁵⁹⁶ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat. Szintén a levelek cenzúrázására utal a következő idézet: „E napokban kaptunk egy felszólítást a főszolgabírótól, hogy Kalocsáról érkező minden hivatalos levelet át kell adni a hatóságnak a borítékkal együtt. Ellenkező esetben szigorú büntetés jár.” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Léh Mária Hilda nővér 1921. június 27-én kelt levele Kunbajáról. A kalocsai érsek, Várady Lipót Árpád szintén a cenzúrára panaszkodott: „A censura kezelése a megszállott területeken túl szigorúnak mutatkozik. Megtörténik, valószínűleg az eljáró közegek nagy elfoglaltsága, esetleg kényelemszeretete okából, vagy talán azért, mivel nem ismerik ki magukat, hogy teljesen ártatlan folyóiratok, mint közveszedelmesek lefoglaltatnak, újságlapok tömegesen megsemmisítenek [...]. Egyházi leveleket kapok ugyan Bács megyéből, de több jel oda mutat, hogy számos küldemény útközben elvész.” LAKATOS Andor, 2016. 157.

⁵⁹⁷ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Magassy Antal Baján, 1922. július 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz. A levelek címzésénél gyakran nem a szerzetesi, hanem az illető nővér polgári nevét adták meg, ahogy ezt a következő levélrészletek is bizonyítják: „Ilyen címzéssel talán könnyebben kikerüljük az ellenőrzést, a cenzúrát. Mert bizony árgus szemekkel figyelik a mi levelezésünket. Komplottot [összeesküvést] szimatolnak, szegények!” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Az újvidéki zárdából Kalocsára 1921. augusztus 16-án küldött levél. „A levél külső címzéséért bocsánatát kérem. Azt hiszem, meg tetszik érteni.” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Magyarkanizsáról Gere Vince káplán 1921 nyarán küldött levele.

Még nagyobb gondot okozott a határ átlépése. A két ország közti problémamentes közlekedésre elsősorban az áthelyezések, illetve a jelöltnők beöltözése – vagyis a novicius idő megkezdése – miatt lett volna szükség. A nővérek azonban csak a legkritikább esetben kaptak útlevelet, így kénytelenségből szökve lépték át a határt. Ezt többük egészsége megsínylette, mások zaklatást szenvedtek. A határon való átszökés következtében egy nővért és két jelöltnőt Baján tartóztattak le, ahol átvizsgálás miatt teljesen levetkőztették őket. Egy másik nővért pedig saját ernyőjével, majd puskatussal ütlegeltek, mert megsürgette a határon való átbocsájtását.⁵⁹⁸

A jugoszláv legfőbb tanügyigazgatási hatóság – a szerbnek mint tanítási nyelvnek mielőbbi bevezetése érdekében – 1921-ben kötelezte a bácskai iskolákban működő tanítókat és tanárokat, tehát a kalocsai iskolanővéreket is, hogy a szerb nyelvet a vonatkozó rendelet kiadásától számított két éven belül sajátítsák el.⁵⁹⁹ További problémát okozott, hogy a jugoszláv tanfelügyelők nem akceptálták a tanítónő-nővérek és a jelöltnők disponálását, egyik zárdából a másikba való – olykor Csonka-Magyarországból a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba és viszont – áthelyezését.⁶⁰⁰ Ez a békeszerződés ratifikációja (1920. június 4.) után még nagyobb nehézségekbe ütközött. A nővéreknek és jelöltnőknek szinte lehetetlen volt átszökni a határon, az útlevél megszerzése továbbra is igen hosszadalmasnak és bizonytalannak ígérkezett. A rend vezetése által társulati érdekből elmozdított tanerők helyére a jugoszláv tanfelügyelet szinte azonnal szerb világi tanítónőket nevezett ki.⁶⁰¹ Így az új állomáshelyére érkező nővér már nem találta üresen leendő állását, ebből kifolyólag fizetést sem kapott.

A tarthatatlan állapotokról az általános főnöknő saját szemével, hivatalos vizitáció útján szeretett volna meggyőződni, de ő sem kapott útlevelet. Ekkor megszüntették az ideiglenesen megszervezett helynökséget és ezzel egyidőben általános látogatónőnek neveztek ki egy Bácskában lévő, rátermett és szerbül is jól tudó örökfogadalmas nővért,

---

⁵⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

⁵⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1921. január 20.; MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A kalocsai érsek 179/1921. sz. levele a generális főnöknőhöz.

⁶⁰⁰ A nővérek disponálásának gyakorlati okai között szerepelt, hogy az elhunyt, megbetegedett, vagy a noviciátusba behívott tanerőket pótolni kellett; illetve az esetlegesen megváltozó tantárgyfelosztás új tanerők munkába állítását tette szükségessé. Nehezítette a délvidéki zárdák helyzetét, hogy a Magyarországról újonnan a Bácskába küldött tanítónő-nővérektől a szerb hatóságok megvonták a fizetést. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolanének iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

⁶⁰¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1921. március 15.

Marczekovich Mária Leticiát.⁶⁰² Az ő feladata lett a délvidéki házak viszonyainak felülvizsgálata, a lelkigyakorlatok, a szerb nyelvi kurzusok és iskolai ügyek intézése, a dispoziciókra vonatkozó előterjesztések megtétele.⁶⁰³ A kormányzótanács 1921 nyarán még nem tartotta szükségesnek és indokoltnak egy vikária – azaz helyettes, helynök – kinevezését.⁶⁰⁴ A trianoni békeszerződés megkötése ellenére a nővérek még mindig bíztak a politikai visszarendeződésben. Erre Baranya és a bajai háromszög szerb megszállás alóli felszabadulása adott okot.⁶⁰⁵ Ezzel az aktussal ugyanis öt korábban elszakított házat kaptak vissza a nővérek,⁶⁰⁶ igaz, további 23 maradt szerb fennhatóság alatt. Ezek közül 1921 őszére „*a jogot, törvényt, tulajdon szentségét lábbal tipró szerbek*”⁶⁰⁷ teljesen lefoglalták a futaki⁶⁰⁸ és a két zombori házat, a nővéreknek mindhárom el kellett hagyniuk.⁶⁰⁹ A szerb hatóság 1920 szeptemberében birtokba vette az iskolanővérek zombori I. számú intézetében a kereskedelmi és polgári iskola tantermét a teljes felszereléssel együtt és oda helyezte át a szerb tanítónőképzőt.⁶¹⁰ A nővérek a megmaradt két tanteremben és a kis hálószobákból kialakított szobákban tanították a polgári és kereskedelmi iskolák összes tanulóját, a székeket a tanulók hozták magukkal. A nővérek a fiókházat 1921. augusztus 21-én voltak kénytelenek teljesen átadni a szerb tanítónőképző- intézet részére.⁶¹¹ A Zomborban lévő ún. Koczik-árvaházból⁶¹² a nővéreknek már az

---

⁶⁰² Marczekovich Mária Leticia, 1908-1914 között Kiskunfélegyházán volt házfőnöknő, majd ugyanilyen tisztséget töltött be Újvidéken, Zomborban és Szabadkán. A társulat ketté válása után Bácskában maradt, 1931-ben kérte átvételét a kalocsai társulatba, kérését teljesítették. 1931 és 1934 között a högyészi zárdá házfőnöknője volt. Meghalt 1944. május 6-án (más forrás szerint 1944. május 16-án). MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke I-II.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1931. március 21.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora; ÉVKÖNYV Högyész, 1943-1944. 38.

⁶⁰³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1921. június 6.; MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Az általános főnöknő 1921. augusztus 6-án kelt levele Marczekovich Mária Leticiához.

⁶⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1921. július 6.

⁶⁰⁵ A 33 hónapos szerb uralom 1921. augusztus 21-én ért véget.

⁶⁰⁶ Az öt visszakerült ház: Baja, Bácsalmás, Kunbaja, Mélykút, Pécs.

⁶⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1921. szeptember 8.

⁶⁰⁸ Futakon a 14 árva és 162 óvodás gyermek ellátását végző nővérek zárdáját és árvaházát 1920-ban a szerbek erőszakosan lefoglalták, oda saját gazdasági iskolájukat helyezték el. MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

⁶⁰⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1921. szeptember 8. A zombori nővérek csak az erőszaknak engedve hagyták el a fiókházat. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Kivonat a zombori fiókház krónikájából 1921. augusztus hónap.

⁶¹⁰ Az iskolanővérek a kalocsai érseknek is beszámoltak a zombori zárdát ért sérelmekről. Idézi: LAKA-TOS Andor, 2016. 173-176.

⁶¹¹ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Kivonat a zombori fiókház krónikájából 1921. augusztus hónap.

⁶¹² A Zomborban 1916-ban létrehozott, alapítója után Koczik-árvaháznak, illetve „Zombor III. háznak” nevezett fiókházról van szó. Miután a nővérek az intézet elhagyására kényszerültek, a szerbek elfoglalták az árvaházat, az épületet pedig raktárnak használták. MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánének letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924.

előző év augusztus 31-én távozniuk kellett. Az árvaház fenntartására végrendeletileg hagyományozott készpénzből, értékpapírokból és ingatlanvagyonból álló alap a szerbek kezelése alá kerülve gyorsan kimerült. A nővérek sem drágasági pótlékot,⁶¹³ sem fizetésemelést nem kaptak, kénytelenek voltak önellátásra berendezkedni. Kényszerűségből be kellett szüntetni a cseléd tartást és csökkenteni kellett a gondozott árvák számát. Ez utóbbi intézkedés visszas helyzetet teremtett, hiszen az árvaházat eredetileg a zombori születésű gyermekek elhelyezésére hozták létre. A háború után az új hatóság azonban montenegrói és szerb árvákat helyezett itt el, túllépve az intézmény ideális befogadóképességét. A megszorítások miatt szükségessé váló elbocsájtások elsősorban a zombori árvákat érintették kedvezőtlenül. Mikor a nővérek már semmiféle fizetést nem kaptak és a főnöknőnek a létfenntartásuk biztosítására pénzkölcsönt kellett felvennie, a nővérek lemondtak az árvaház fenntartásáról. Az árváknak is távozniuk kellett, csupán néhány szerb gyermek maradhatott ott a helyi szerb nőegylet gondozására bízva.⁶¹⁴ A megszünt zombori fiókházak személyzete a Zombor II. néven szereplő zárdában zsúfolódott össze. Az itteni nővéreket később egy főnöknő vezetése alatt egyesítették.⁶¹⁵

A jugoszláviai katolikus magyarságot kezdettől fogva kulturális, főként iskolai téren érték a legsúlyosabb sérelmek. Így a nővérek zárdáinak és tantermeinek elvétele sem tekinthető egyedi esetnek, hanem a szerb nacionalista és katolikusellenes propaganda hatásának tulajdonítható. Még az egyáltalán nem magyarbarátként ismert Budanovich Lajos bácskai apostoli adminisztrátor is 1923 nyarán arra panaszkodott a szerb kormánynak, hogy addigra 20 bácskai zárdát és 212 katolikus iskolai tantermet vettek el az állami iskolák számára. Az iskolai vallás-erkölcsi, illetve pasztorális egyesületeket, többek között a Mária-kongregációkat kezdetben csak üldözték, majd 1924-től rendeletileg meg is szüntették.⁶¹⁶

Szintén ebben az időben a szabadkai intézet értesítést kapott, hogy a zárdá elemi is-

---

⁶¹³ A drágasági pótlék olyan fizetési többlet, amelyet a hivatalnokok kaphattak „*nagyobb drágaság alkalmával*”. Utóbb helyi pótlék jelleggel csak egyes városok éltek ezzel a fizetéskiegészítéssel saját alkalmazottaik esetében. KISLEXIKON (é.n.) http://www.kislexikon.hu/dragasagi_potlek.html (letöltés: 2019. november 7.)

⁶¹⁴ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolánénék iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat. A generális főnöknő így interpretálta az eseményeket: „1920. augusztusában a Zomborban fennálló Koczik-árvaházból vissza kellett hívunk testvéreinket, mert a szerb hatóság megvonta tőlük az intézetet fenntartó alapítványt s általában minden anyagi támogatást s így éhhalál veszedelme nélkül nem maradhattak ott testvéreink.” MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött hároméves jelentés 1919-1921.

⁶¹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1922. augusztus 13.

⁶¹⁶ SALACZ Gábor, 1975. 108.

koláját államosították, kötelezővé téve a szerb-horvát nyelvet.⁶¹⁷ A korábban a katolikus hitközségek kezelésében lévő többi egyházi iskolák államosítása is megkezdődött, ahogy ez Magyarokán és Újvidéken történt.⁶¹⁸ A szerb közoktatásügyi minisztérium megengedte ugyan, hogy azok a felekezeti vagy nemzetiségi jellegű népiskolák, amelyek még nem voltak bezárva vagy államosítva, az 1920/21-es tanév végéig folytathassák munkájukat, de egyúttal felszólította a tanfelügyelőket, hogy a „*legenergikusabban legyenek azon*”, hogy a következő tanévre ezek az iskolák is államosításra – ellenkező esetben bezárásra – kerüljenek.⁶¹⁹

A következő évben a bácskai nővérek újabb dilemma elé kerültek, hiszen a szerb kormány rendelete értelmében csak akkor folytathatták működésüket, ha beadták kérvényüket a szerb állampolgárság megszerzésére. Ez két problémát is felvetett: ha a nővéreket a szerb állampolgárság hiánya miatt kiutasították volna a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból, akkor a társulat képtelen lett volna őket a Csonka-Magyarországon működő 13, jobbára kisebb házban⁶²⁰ elhelyezni. A szerb állampolgárság elutasítása továbbá egyenértékű lett volna azzal, hogy a társulat lemond a még meglévő 20, jobbára nagy múltú és jól működő bácskai házról, mert a szerb kormány a kiutasított nővérek helyét világi, szerb tanerőkkel töltötte volna be.⁶²¹ Így is félt volt, hogy több nővér nem kap állampolgárságot, mert a rendelet értelmében csakis a bácskai születésűeket tűrték meg.⁶²² A szerb hatóságok 1922-ben két nővért „*magyar érzületük megnyilatkozása*” miatt el is tiltottak a tanítástól.⁶²³

---

⁶¹⁷ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. „A szerbektől szenvedett sérelmek az Iskolánénék iskoláiban” című, 1920. október 27-i dátumú irat.

⁶¹⁸ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Az újvidéki zárdából Kalocsára 1921. augusztus 16-án küldött levél; Magyarokánjáról Gere Vince káplán 1921 nyarán küldött levele.

⁶¹⁹ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A szerb közoktatásügyi miniszter rendelete a felekezeti iskolákról 1921. április 19.

⁶²⁰ Eddigre a budapesti két ház már megszűnt, viszont a nővérek 1921-ben alapítottak Siklóson is egy házat. A többi anyaországi házról pedig fentebb már volt szó. Időközben a társulat felkészült arra is, hogy lehetőséget biztosítson a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból esetlegesen kiutasított, vagy elűzött nővérek elhelyezkedésére: 1922-ben Csonka-Magyarország területén négy ház vezetését is elvállalták (Esztergomtábor, Kiskunhalas, Cegléd, Dunakeszi). Tehát az anyaországi házak száma 1922-re 18-ra nőtt. Ugyanekkor Bácskában húsz, Felvidéken három házuk működött.

⁶²¹ A kalocsai érsek hasonló problémával nézett szembe egyházmegyéjének Bácskában szolgálatot teljesítő papjai kapcsán. A bácskai tanszemélyzettől (hitoktatóktól, apácáktól) elvárt hivatali eskü letételével kapcsolatos aggályokat úgy próbálta elsimítani, hogy hangsúlyozta: az eskü megtagadása várhatóan erőszakos kiutasításokhoz vezet. Azt pedig senki sem szeretné, „*hogy a hívő nép utolsó és úgyszólván egyetlen vezetőitől is megfosztassék. Az sem hallgatható el, hogy a Bács megyei egyházi személyzet tömegesebb kiutasítása a legsúlyosabb zavarokat vonná maga után. Egyfelől könnyű prédának bocsátana a megürült állomáshelyeket, idegen személyzet hatalmaskodásának és térfoglalásának, másfelől a meg nem szállott területeken olyan túltömöttséget idézne elő, amely a papság megélhetését is kockáztatná.*” LA-KATOS Andor, 2016. 163.

⁶²² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1922. január 22.

⁶²³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1922. augusztus 13.

A fent vázolt politikai okok miatt a társulat az 1923 nyarán esedékes általános káptalan sem tudta megtartani, azt egy évvel el kellett halasztani. A trianoni béke miatt a társulat házainak nagyobb része eddigre határon túlra került. A szomszédos országokban működő, a káptalanba beküldendő nővérek pedig nem tudták volna átlépni a határt, illetve – amennyiben a delegáltak szerencsésen meg is érkeztek volna Kalocsára – a saját házaikba való visszatérés ütközött volna akadályokba.⁶²⁴ Az 1923. május 17-i tanácsülésen merült fel először annak a kérdése, hogy az Apostoli Szentszék engedélyének megszerzésével a társulat létrehozza-e a bácskai házakból a jugoszláviai provinciát. Ezt ekkor még nem tették meg, de 1924-ben, az elhalasztott általános káptalan megtartása miatt újból felvetődött a Jugoszláviában szükségessé váló provincia problémája.⁶²⁵ A társulat vezetősége a kalocsai érseken keresztül az Apostoli Szentszékhez fordult a bácskai nővérek ügyében. Felsorolták a szerb kormánynak a társulatot érintő visszaéléseit, a nővéreket direkt és indirekt ért atrocitásokat és sérelmeket,⁶²⁶ a katolikus, kifejezetten zárdaiskolák működését megbénító intézkedéseket.⁶²⁷ Ezek közül kiemelkedtek a szerzetesi életmód folytatását, a klauzúra megtartását nehezítő rendelkezések,⁶²⁸ a leve-

---

⁶²⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1923. február 6., április 16.

⁶²⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1924. január 5. Az elhalasztott, végül 1924. július 12-én megtartott általános káptalanra azonban még így sem tudott elutazni hét bácskai nővér, akik sok utanjárás ellenére sem kaptak útlevelet. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1924. évi káptalan jegyzőkönyve.

⁶²⁶ Lásd a korábbi példát a határt átlépő nővérek fizikai bántalmazásáról. Szintén idevágó esetnek minősült, amikor a zombori nővéreket a helyi tanfelügyelő államellenes egyéneknek nyilvánította. Jelentése alapján az illetékes miniszter minden fegyelmi vizsgálat nélkül felfüggesztette őket állásukból. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Magassy Antal Baján, 1922. július 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁶²⁷ A zárdaiskolák ellehetetlenítésére jó példa a zombori fiókház esete. Az iskolanővérek két zombori fiókháza közül azt, amelyikben az internátus, a polgári és kereskedelmi iskola, valamint az apácák zárdahelyiségei voltak, a szerbek rekvirálták. Az épületben lévő összes iskolai és egyéb felszerelési tárgyakat is lefoglalták és átadták a szerb női tanítóképző iskolának. A tanulók száma azonban csak fele annyi volt, mint előzőleg, a nővérek által vezetett intézetben. Így a sok főlétszám maradt helyiséget magánlakások céljára utalták ki. Eközben a nővérek a társulat másik zombori fiókházában összezsúfoltan éltek. Az iskola megszüntetése miatt a magyar családok sem tudták taníttatni lányaikat. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Nemzeti Újság 1922. június 7. 5. „A zombori magyarság sérelmei”

⁶²⁸ Több ízben előfordult, hogy a szerb hatóságok a világi tanárokat a szerzetesnők zárdáiban szállásolták el, megnehezítve így a klauzúra megtartását. A moholi zárdáépület földszintjét például 1923-ban teljesen a világi tanerőknek adták át. MNL BKML XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánénak letelepülésének és fejlődésének rövid ismertetése 1924. A rendelkezés és a világi tanerőkkel való együttműködés nehézségeiről így írt az egyik nővér: „A tanítónőket egyik házból a másikba áthelyezni teljes lehetetlenség volt. Nyíltan kijelentették: államban nem lehet állam, nem tűrik tehát, hogy a [generális] főnöknő rendelkezésére álljon és az elhelyezésbe bármiféleképpen is beleavatkozzék. Ez, miután az állam kezében van az iskola, az állam dolga. »Ha mindezeknek dacára mégis elhelyezik az illetőt, az állását elveszítettnek nyilvánítjuk – mondták – és mi fogjuk betölteni.« Úgy is cselekedtek. Mindenki maradhatott a helyén, de ha valaki megbetegedett, meghalt, vagy valami oknál fogva kénytelenek voltak elhelyezni az előjárók, akkor állását kérelhetetlenül világgal töltötték be, akinek lakását is a zárdából vették el. Nem ritkán az iskolák bővítéséhez a testvérek lakását és nagytermét is lefoglalták. Elgondolhatjuk, hogy mi csoda következményei voltak és vannak annak, hogy a világiakat a testvérek közé tették. [...] Ők dirigál-

lezéssel,⁶²⁹ útlevél-kiadással, a tanítónők disponálásával járó nagy nehézségek. A tanács sürgős rendelkezést kért az Apostoli Szentszéktől arra nézve, mit tegyenek a bácskai házak további kormányzását illetően.⁶³⁰ Amíg a válaszra vártak, az általános főnöknő 1925. február 17. és április 17. között hivatalos vizitáción járt a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban, ahol 20 házat és 220 nővért látogatott meg. Tapasztalatai szerint a szerb nyelv elsajátítása, a szerb igazgatás alá került és államosított iskolák ügyei nagy súllyal neheztedek a nővérek lelkiületére és nem csekély akadályt képeztek a szerzetesi fegyelem tökéletes megtartásában. Mind az egyházi, mind a világi hatóságok egyedül a provincia megalakításától várhatták a helyzet jobbra fordulását.⁶³¹ A Szerzetesek Szent Kongregációja 1925. június 6-án kelt 1625/1925. sz. alatti határozatával engedélyt adott a belgrádi apostoli nunciának⁶³², hogy a délszláv államban új tartomány létesítéséhez fogjon. A nővérek tanácsa – abban a hiszemben, hogy jogosan jár el – a felhatalmazás értelmében egyhangúlag megválasztotta a bácskai tartomány főnöknőjének Marczevich Mária Leticiát, a bácskai házak addigi hivatalos látogatónőjét, valamint kineveztek mellé négy tanácsosnőt, egy titkárnőt és egy gondnoknőt is. A tartomány székhelyéül Szabadkát (Suboticát) jelölték ki, mert ez egyúttal az apostoli adminisztrátor, Budanovich Lajos székhelye is volt, és közlekedési csomópontként a nővérek számára mobilitást biztosított.⁶³³

Az új tartomány létrehozása azonban korántsem zajlott zökkenőmentesen. A belgrádi nunciussal ugyanis – mivel nem ő nevezte ki a tartományfőnöknőt – nem írta alá a provincia megalakításának engedélyezését tartalmazó dekrétumot.⁶³⁴ Az általános főnöknő tudniillik elkövette azt a mulasztást, hogy a provincia felállításának kezdeményezésekor nem kérte a Szerzetesek Szent Kongregációjától a tartományfőnöknő kinevezésére vonatkozó felhatalmazást. Bár az egyházjog szerint a generális főnöknő jogkörébe tartozott a tartományfőnöknő és tanácsának kinevezése, de a társulat régi szabálykönyve

---

ják a testvéreket a főnöknőtől kezdve végig [...]” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Bácskai házaink a szerb megszállás óta. Írta Mária Fidélia 1924. február 1-jén.

⁶²⁹ A szerb hatóság valóban cenzúrával gátolta az anyaországi és a bácskai nővérek kapcsolattartását. A levelekből idézett példákat lásd fentebb.

⁶³⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1924. április 5.

⁶³¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. február 13., 16., április 19.

⁶³² Jugoszlávia apostoli nunciusa 1922 és 1937 között Ermenegildo Pellegrinetti (1876-1943) püspök volt. CATHOLIC Hierarchy <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpele.html> (letöltés: 2019. november 6.)

⁶³³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. július 1., 2.

⁶³⁴ Egyes források szerint a provincia megszervezése azon bukkant meg, hogy Budanovich püspök számára elfogadhatatlan volt a bácskai házak akkori elöljárójának, Marczevich Mária Leticia nővérek a személye. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én Kúlán kelt levele.

még nem tartalmazott egy új tartomány megalakítására vonatkozó szabályokat. Az újabb, ezt is szabályozó, kibővített kódex pedig ekkor még nem nyert pápai jóváhagyást,⁶³⁵ ezért lett volna szükség a szentszéki felhatalmazásra. A Kongregáció az általános főnöknő ilyen irányú kérése dacára úgy határozott, hogy minden döntés érvénytelen, amit eddig a társulat a provincia felállításának ügyében hozott. Az új provinciális főnöknő kinevezésének jogát a Szerzetesek Szent Kongregációja fenntartotta magának és arra kérte a társulat kormányzótanácsát, hogy tegyen három javaslatot a tartományfőnöknő személyére.⁶³⁶ Az általános főnöknő 1926 októberében személyesen utazott Rómába, hogy a jugoszláviai provincia súlyos problémáinak ügyében, valamint az átdolgozott szabályok jóváhagyásának megsürgetése tárgyában személyesen tárgyalhasson a Kongregáció bíboros-prefektusával.⁶³⁷ A bíboros kijelentette, hogy a provincia megszervezésével a belgrádi nunciust bízta meg, és bár elfogadja, hogy a tanács jóhiszeműen járt el, a tanácsnak a provinciával kapcsolatos intézkedéseit semmisnek nyilvánította. Kijelentette, hogy a provincia főnöknőjét maga az Apostoli Szentszék fogja kinevezni, de csakis ebben az első esetben, később mindig a generális főnöknőt és tanácsát fogja ez a jog megilletni. A bíboros azt kérte, hogy ne tétessék tartomány-főnöknőnek olyan nővér, akinek a személye az apostoli adminisztrátorra, azaz Budanovich Lajosra nézve kellemetlen. A tanács a bíboros kijelentése nyomán a provinciára vonatkozó valamennyi intézkedését megsemmisítette: visszavonta a tartományfőnöknő és tanácsosnőinek kinevezését, Leticia nővér újra hivatalos látogatónői megbízást nyert, de disponáló és tagfelvevő, valamint a fogadalmak megújítását engedélyező joga megszűnt.⁶³⁸ A belgrádi nuncius azonban a megállapodás ellenére sem szervezte meg a provinciát.

Az 1930. július 11-én megtartott általános káptalanon részt vettek a bácskai zárdák kiküldöttei is. Igaz, csupán négyen, a többi tizenkét délvidéki meghívott nem tudott megjelenni. Ekkor még tárgyalták a jugoszláviai fiókházak kéréseit is. Így például, hogy az ott élő nővérek is igénybe vehessék a kalocsai szanatóriumot, illetve a társulat bala-toni és keceli üdülőjét, természetesen ellátási díj fejében. A generális főnöknő szívesen hozzájárult a kéréshez.⁶³⁹ Ekkor még egyáltalán nem esett szó a bácskai zárdák esetle-

---

⁶³⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. október. 25. Az új egyházi törvénykönyv szerint átdolgozott szabályokat a nővérek még 1925. szeptember 24-én terjesztették fel Rómába. A jóváhagyást 1930. január 2-án kapták meg, 7207/26 sz. alatt. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924-1930 közötti időszakról.

⁶³⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1926. június 23.

⁶³⁷ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1924 és 1930 közötti időszakról. Az ügyben Camillo Laurenti bíboros volt illetékes.

⁶³⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1926. október 11., október 30.

⁶³⁹ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. 1930. július 11-i jegyzőkönyv.

ges elválásáról. Ezért is fogadhatták az anyaországi nővérek meglepődve a csakhamar bekövetkezett eseményeket.

A Szerzetesek Szent Kongregációja 1930. június 12-én, 4277. sz. alatt kelt levelében a belgrádi apostoli nuncius jelentése alapján arról értesítette a kalocsai érseket, hogy a jugoszláviai területen felállítani szándékolt önálló rendtartomány létrehozása súlyos nehézségekbe ütközik. Az alapítandó provincia ugyanis azon kapcsolatnál fogva, amely közte és az anyaház, illetve a magyar területen lakó általános főnöknő között megmaradna, politikai és nemzetiségi okokból állandó gyanakvásnak és minden valószínűség szerint üldöztetésnek lenne kitéve. A belgrádi nuncius ezért azt javasolta, hogy célszerű lenne a jugoszláv területen lévő házakat az anyaháztól teljesen elválasztani és azonos szabályok mellett külön, független renddé szervezni, amely a Bácskai Szegény Iskolanővérek nevet viselné. A nővérek kormányzótanácsa 1930. július 13-án fontolóra vette a lehetőségeket. Ha az addig fennálló helyzet marad érvényben, akkor a bácskai házakban az utánpótlás lehetetlenné válik, a házak elnéptelenednek, az iskolákban a nővérek állását lassan jugoszláv világi tanerők foglalják el. Tehát a szerb állam bizonyos településeken, ahol a zárdák érdekében létesített szerződések arra lehetőséget hagytak, az iskolákkal együtt fokozatosan a fiókházakat is elveszi. Ha a bácskai házak az anyaháztól függő, annak fennhatósága alá tartozó, külön tartománnyá alakultak volna, akkor a jugoszláv kormány a magyar befolyástól való félelmében mindent elkövetett volna, hogy a tartomány működését akadályozza, sőt teljesen ellehetetlenítse. A bácskai házak fennmaradása és további működése tehát csak úgy látszott biztosítottnak, ha azok az anyaháztól független, autonóm társulattá alakulnak és fölveszik a „Miasszonyunkról nevezett Bácskai Szegény Iskolanővérek” nevet. E kényszerítő körülmények miatt a tanács a következő feltételekkel az elválás mellett döntött: 1. Az új társulat közvetlenül a római Szent Kongregáció védelme és a titkár személyes igazgatása alatt álljon. 2. Az Apostoli Szentszék nyújtson biztosítékot arra, hogy a bácskai társulat jogilag a kalocsai társulathoz tartozik. 3. A bácskai társulat a meglévő szabályok szerint működjön. 4. A Szentszék nyújtson biztosítékot, hogy a politikai viszonyok változásával, vagyis Magyarország megcsonkításának megszűnésével, a bácskai társulat független, autonóm jellegét elveszítse és a kalocsai iskolanővérek társulatához visszacsatlakozzék, működését a régi társulat keretében folytassa.⁶⁴⁰

---

⁶⁴⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1930. július 13.

A bácskai nővérek 1930 novemberében értesültek a két társulat szétválasztásáról.⁶⁴¹ Hamarabb kapták meg a hírt, mint a kalocsai anyaház, az általános főnöknő ugyanis csak november 23-án vette kézhez a Szerzetesek Szent Kongregációjának erre vonatkozó, 4277/28. számú, 1930. október 23-án kelt dekrétumát.⁶⁴² „*A szerzetesek Szent Kongregációja, figyelemmel ama különös körülményekre, melyekben a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata, melynek anyaháza Kalocsa városában és egyházmegyében fekszik, forog, figyelemmel továbbá a főtisztelendő Belgrádi Apostoli Nuncius és a főtisztelendő Bácsi Ordinárius előterjesztésére, jelen határozat értelmében akként rendelkezik, hogy a nevezett Társulatnak minden egyes háza, mely Bácska területén van, mint Pápai Jogú Társulat különálló és elválasztott egy testületet képezzenek, melynek neve lesz: „A Miasszonyunkról nevezett bácskai szegény iskolanővérek társulata”, az összes jogokkal és ingó és ingatlan javakkal, és hogy minden egyes nővér ugyanabban az osztályban levőnek tekintessék és fogadalmának ugyanazon jogait élvezze, mint eddig. Megbízatik egyben a F[ő]t[isztelendő] Bácsi Ordinárius, hogy jelen határozatot az említett területnek új társulatot képező házaiban meghirdettesse és gondoskodjék arról, hogy ennek példánya az új társulat levéltárában és az egyházmegyei iratok között őriztessék.*” A szeparációt, az elszakítást maga a püspök, Budanovich ajánlotta a Szerzetesek Szent Kongregációjának, holott a jugoszláv területen lévő házak kormányzása ugyanúgy megoldható lett volna provincia alakításával is, mint más szerzetekben és kongregációkban. Feltételezhetően Budanovich püspök azon szándékát kell sejteni a dolgok ilyen alakulása mögött, hogy létrehozzon egy „saját”, szerb kötődésű és irányítású nővértársulatot Bácskában.⁶⁴³ A magyar származású és magyar érzelmű nővéreket nagyon lesújtotta a szétválás híre. Reakcióikat jól tükrözik Kalocsára küldött leveleik. „*Az általános közérzetem még mindig az, mintha most vezettek volna haza temetés után az anyám sírjától. [...] Ó, hogy ilyen árvaságra kellett jutnunk. Annak a kínai testvérünknek szabad összefüggni anyaházával, s nekünk nem.*”⁶⁴⁴ „*Csak úgy lézengek, mert ágyba döntött, annyira hatott rám a megrendítő hír, hogy végleg elszaki-*

⁶⁴¹ A társulat szétválását 1930. november 19-én hirdették ki a bácskai zárdákban.

⁶⁴² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1930. november 22., december 5.

⁶⁴³ Egy bácskai nővér szerint a magyar nővérekre csak addig lesz szüksége a püspöknek, míg kellő létszámú szerb tanítónővel nem rendelkezik a bácskai társulat. „*15 év óta küzdünk, de mindig jobban érezzük azt, hogy csak tűrt, szükség-emberek vagyunk, csak a pénzünk kell, hogy azzal neveljék a szláv utódokat. Budánovich püspök maga mondta nekem egy éve: »Csak addig tűrjenek és maradjanak, még nekünk lesz képzett tagunk!«. Amilyen keservesen jutnak egy kész taghoz, azt lehetetlen kívárni [...].*” MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁶⁴⁴ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Aláírás nélküli, 1930. december 1-jén Hódságon (Odžaci) kelt levél.

tottak bennünket az Anyaháztól.”⁶⁴⁵ „Nem is lehet [...] leírni, micsoda keserűség van ideát a házakban.”⁶⁴⁶

A szerb származásúak között azonban voltak, akik lelkesen fogadták a társulati autonómiát.⁶⁴⁷

Az új bácskai társulat alakulásával kapcsolatosan Bácsban 1931. január elsején gyűlést tartottak. Ezen egy hat tagú előkészítő bizottságot választottak, amelynek feladata a Pünkösdre összehívott rendkívüli, általános főnöknőt választó káptalannal kapcsolatos teendők intézése volt. Abból a tényből, hogy a gyűlés szerb nyelven zajlott, és ezen a tényen a szerbül nem beszélő nővérek kérése ellenére sem voltak hajlandóak változtatni, azt a következtetést lehet levonni, hogy a társulat létrejöttének, megszerveződésének elsősorban nemzetiségi vonatkozásai voltak.⁶⁴⁸ A tavasz folyamán a kalocsai anyaház hivatalosan átadta a bácskai új társulat számára az ott működő nővérek okmányait, törzskönyvi adatainak jegyzékét, a hozományukról szóló kimutatást és a 20 elszakított, illetve a már korábban megszüntetett három házra vonatkozó hivatalos okmányokat.⁶⁴⁹ Az új bácskai társulat általános főnöknője Kopunovics Mária Róza⁶⁵⁰ nővér lett, aki társulati főnöknőként megváltoztatta szerzetesi nevét Annunciátára.

Az elszakításkor a 20 házban 174 nővér élt.⁶⁵¹ A bácskai nővérek többsége nagyon elkeseredett, nehezen tudták elfogadni az új, szerb nemzetiségi alapon létrehozott társulatot.⁶⁵² A nemzetiségi hovatartozás kérdése – a szerzetesi szellemiséggel szöges ellen-

---

⁶⁴⁵ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Brenner Mária Soteris 1930. november 26-án Kúlán kelt levele.

⁶⁴⁶ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én Kúlán kelt levele. Soteris nővér szerint a Bácskában működő iskolanővérek 95%-a magyar és német származású volt. A kisebbségben lévő, szerb és horvát érzelmű nővérek – valószínűleg ellenkező előjelű – érzelmeit nem őrizték meg az anyaházba küldött levelek.

⁶⁴⁷ A bácskai társulat önállóságának hívei a társulat történetéből vett analógiával próbálták magyarázni a különválás jogosultságát. Azzal érveltek, hogy 1860-ban a kalocsai ház is így szakadt el a csehországi társulattól. A magyar érzelmű nővérek felhívták viszont a figyelmet arra, hogy akkor mindössze 6 nővérről és 6 jelöltőről volt szó, akik – ha kívánczoltak volna – akár vissza is mehettek volna Csehországba. „De most 200 testvért erőszakolnak ellenség közé, ez egészen másként fest.” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Brenner Mária Soteris 1931. január 4-én Kúlán kelt levele.

⁶⁴⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1931. január 8.; MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Dobó M. Borgiász nővér 1931. január 6-án Szenttamáson (Srbobran) kelt levele.

⁶⁴⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1931. március 5. Valószínűleg ezek az iratok a későbbi újraegyesülés után sem kerültek vissza az anyaház irattárába, hiszen a társulat később állami levéltárba került anyagából feltűnő módon hiányoznak a bácskai házakra vonatkozó iratok.

⁶⁵⁰ Kopunovics (Kopunovich, Kopunovits) Mária Róza nővér 1910-ben kapott beöltözést, 1911-ben tett először fogadalmat, 1917-ben pedig örökfogadalmat. Okleveles tanítónőként tevékenykedett. Neve nem szerepel a házfőnöknők kinevezési nyilvántartásaiban. Bácskai főnöknőként Kopunovich Mária Annunciata néven írta alá leveleit. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1910. június 20., 1911. április 10., július 1., 1912. június 12., 1913. május 31., 1914. június 13., 1917. május 1., 1931. január 8.

⁶⁵¹ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés 1928-1932.

⁶⁵² Jól szemlélteti a kisebbségi létbe kényszerülést egy nővér panasza, aki már-már hivatásában is megingott a kényszerű szeparáció miatt. Különösen fájlalta, hogy a bácskai nővérek között nemzetiségi alapon

tétben – kezdetektől viszályt szított a nővérek között, különösen miután olyan hírek kaptak lábra, hogy a szeparáció csupán 16 nővérnek és a szabadkai háznak „köszönhető”. Állítólag ugyanis ők kezdeményezték írásban egy külön bácskai generális főnöknő kinevezését.⁶⁵³ A nővérek – igen kevés kivétellel – szerettek volna visszatérni Magyarországra, a kalocsai társulatba. Egymás után érkeztek a Kalocsán székelő általános főnöknőhöz a bácskai nővérek panaszos levelei, amelyekben azt kérték, hogy a Kalocsai Társulat fogadja be őket.⁶⁵⁴ Többen kijelentették, hogy ha új provincia létesülne, akkor hajlandóak lennének meghozni az áldozatot, hogy jugoszláv területen működve, a még kellőképpen el nem sajátított szerb nyelven tanítanak, de a teljes szakítást az új társulat szerb orientáltságú vezetése alatt nem tudják elviselni.⁶⁵⁵ A nemzetiségi érzelmek szinte felülírta a szerzetesi engedelmisség fogadalmát is. Sokan elvesztették lelki békéjüket, egészségüket, csökkent a munkabírásuk, sőt némelyek veszélyeztetve érezték szerzetesi hivatásukat is.⁶⁵⁶ Ezért a generális főnöknő azt kérte a Rómába utazó kalocsai érsektől, hogy a Szerzetesek Szent Kongregációjánál előszóval járjon közbe a különválasztásra vonatkozó dekrétum hatályon kívül helyezése, illetve provincia létesítése érdekében. A Szerzetesek Szent Kongregációja azonban nem tartotta időszerűnek a provincia létesíté-

---

széthúzás indult, holott eddig a társulaton belüli többségi magyarság toleráns volt a kisebbségben lévő nemzetiségekkel szemben: „*Nem vagyunk többé Krisztusnak szabad jegyesei, nem, kényszerzubbonyt viselő rabnők vagyunk. Igen, a szlávok rabláncait viseljük! [...] A legelső gyűlésen láttuk, hogy a szláv szellemet tüzzel-vassal fogják ránk erőszakolni. Nem törődnek a lelkünkkel, sem azzal, vajon érti-e mindenki az ő nyelvüket. [...] Mindenki menni, szabadulni óhajt s nincs menekvés. Az egyház ellen cselekedni nem merünk. Elszárad a lelkünk. [...] Kérdezzék meg bármelyik német vagy bunyevác nővériünket, hogy érezték-e kalocsai Társulatunk részéről, hogy ők németek vagy bunyevácok? Hát most úgy nézzék, hogy mi ne érezzük, hogy magyarok vagyunk. Ha kimondják azt, hogy mehetünk át, ez idő szerint kevesen maradnánk itt.*” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Dobó Mária Borgiász nővér Szenttamáson (Srbobran) 1931. január 6-án kelt levele.

⁶⁵³ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi káptalan iratai.

⁶⁵⁴ Annak ellenére kérték többen az átlépési engedélyt, hogy az új társulat előjárói kijelentették, hogy a nővérek nem mehetnek vissza a kalocsai társulatba, „*halálos bűn terhe alatt*” kötelezték a nővéreket a helyben maradásra. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Fábíán Mária Specióza dátum és hely nélküli levele.

⁶⁵⁵ Lásd például: MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Tomik Mária Margitta Zomborban 1933. november 5-én kelt levele. Egy másik nővér – elkeseredettségében szinte felülbírálván Róma döntését és megfélemlítve a szerzetességi engedelmisség fogadalmáról – így írt egy lehetséges provinciaalapításról: „*[...] a nővérek többsége a provincia mellett tart ki hűségesen. [...] kérjük drága Tisztelendő Anyát, kegyeskedjék számunkra Rómától egy vizitátor kiküldését kieszközölni (csak ne szlávot, mert akkor veszve vagyunk), az itteni helyzet felülvizsgálása céljából és kinek jelenlétében egyúttal minden nővér leadhatná titkos szavazatát e kérdésre vonatkozóan, hogy provinciát vagy teljes elszakadást kíván-e? Akik azután teljesen el akarnak szakadni az anyaháztól, csoportosuljanak Szabadka körül s menjenek, ha úgy vélik, hogy ez lelkük üdvére szolgál. Bennünket pedig, kik más nézetet vagyunk, provinciába egyesítsenek, tömörítsenek, mely a kalocsai anyaháztól függne. Inkább vesszen egy-két osztály, mint a jó zárdai szellem!*” MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan anyaga.

⁶⁵⁶ Az egyik nővér így indokolta meg a kalocsai társulatba való átlépésének szándékát: „*Én a zárdába azért jöttem, hogy az egyetlen halhatatlan lelkem üdvét könnyebben biztosítsam magamnak. Ebben [t. i. a bácskai] társulatban – sajnos – a lelkem üdvé is veszélyeztetve van.*” MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Mihalecz Mária Syra 1933. november 6-án Zomborban kelt levele

sét, csupán egy vizitátor kiküldését helyezte kilátásba.⁶⁵⁷

A tanácsülési jegyzőkönyvek tanúsága szerint 1931. március 21. és 1940. november 8. közötti 9 és fél év alatt összesen 40 nővér – a Bácskában rekedt nővérek mintegy 22 %-a – kérte hivatalosan a bácskai társulattól a kalocsai társulatba való átvételét.⁶⁵⁸ Közülük nem mindenkit tudott befogadni Kalocsa, legtöbbször a meglévő jugoszláv állampolgárság, betegség, vagy meg nem kapott útlevél hiúsította meg az átlépést.⁶⁵⁹ A kalocsai általános főnöknő – a kalocsai érsek állásfoglalásához igazodva – több, átlépési lehetőséget kérő nővért is helyben maradásra biztatott, hogy az elszakított területek magyar lakosságának gyermekei ne maradjanak nevelő nélkül.⁶⁶⁰ Több nővér ezt az utat választotta.⁶⁶¹ Előfordult olyan eset is, hogy egy bácskai település, Péterréve lakói ragaszkodtak annyira egy nővérhez, hogy még politikai befolyást is latba vetettek, hogy az áttelepülni kívánó nővért maradásra bírják.⁶⁶² A helyzet azonban összességében nagyon szerencsétlenül alakult, hiszen a magyar érzelmű bácskai nővérek között is feszültséget szült, hogy egyes nővéreknek sikerült átlépniük a kalocsai társulatba, másoknak viszont maradniuk kellett.

Az elutasított átlépési kérelmek tükrében különösen fájdalmasan érintette a kalocsai társulati elöljáróságot Budanovich püspök azon vádja, hogy Kalocsa próbálja elcsábítani a bácskai nővérek „legjavát”, a munkabíró, fiatal, okleveles tanítónőket, akik *„intelligenciájuknál és koruknál fogva az új viszonyokhoz tudnának alkalmazkodni.”*⁶⁶³ A vád

⁶⁵⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1931. október 2., 1932. január 11.

⁶⁵⁸ Egy 1939-es adat szerint a bácskai társulattól az évek során 35 főt vett át a kalocsai társulat. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Dr. Mosonyi Dénes nagyprépost úrnak küldött kimutatások Rómába küldés céljából 776/1939. Más forrás szerint 1931 és 1939 között 43 nővér kapott hivatalos nyilatkozatot az átvételről. A bácskai nővérek minden esetben csak törvényes úton, a Szerzetesek Szent Kongregációjának – illetve felhatalmazása folytán a kalocsai érsek – engedélyével léphettek át a kalocsai társulatba. Zichy Gyula kalocsai érsek azonban – feltételezhetően nem kívánva szembeszegülni Róma döntésével – nem szívesen járt közben azokért a nővérekért, akik jugoszláv illetőségűek voltak. Gyakran a polgári hatóságok is megnehezítették a magyar állampolgárság megszerzését. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁶⁵⁹ A Kalocsai Érseki Hatóság nem támogatta a bácskai nővérek tömeges átlépését. Állásfoglalását így indokolta: *„Nem helyeslem és előmozdítani sem kívánom olyan nővérek átlépését a Kalocsai Társulatba, akik jugoszláviai születésűek és illetőségűek, vagy nem odavalók ugyan, de módjuk van arra, hogy ott szerzetesi életet éljenek s szerzetesi működést fejtsenek ki. A Bácskai Társulat fennmaradása és további áldásos működése csak úgy remélhető, ha tagjai a kényelmesebb átlépés helyett a gyakran súlyos áldozatot jelentő otmaradást választják. Az ugartörés és magvetés munkája verejtéket és könnyeket kíván, de a fáradozó munkást a jól végzett munka öntudatával tölti el s megadja neki a reményt a dús aratásra.”* MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Az általános főnöknő Kalocsán 1933. november 18-án Szrenkó Mária Richárdisz nővérhez írt levele.

⁶⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1935. július 19., 1938. november 14.

⁶⁶¹ Közülük Peich Mária Polyxéna nővér 1942-ben, Bácska visszatérése után abban a kitüntetésben részesült, hogy Nemzetvédelmi Keresztet kapott *„az idegen uralom alatt tanúsított magyar hűségéért és a sok szenvedésben való kitartásáért”*. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. július 18.

⁶⁶² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1937. január 29.

⁶⁶³ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

alapjául azok a formanyomtatványok, előre legépelte folyamodványok szolgáltak, amelyeket Kalocsáról küldtek kitöltésre és aláírásra azoknak a nővéreknek, akik átlépését – előzetes levélváltás útján – a kalocsai társulat előjárósága jóváhagyta. „Átcsábításról” tehát szó sem volt. Az azonban feltételezhető, hogy valóban a jobban képzett iskolás nővérek írtak ismételten átlépési kérelmeket – amelyeket aztán vagy elfogadott Kalocsa, vagy nem –, nem pedig a képzetlenebb, házimunkát végző, levélíráshoz, ékesszóló fogalmazáshoz nem szokott házi nővérek.

A két világháború között a Bácskai Iskolanővérek Társulata központja Szabadkán volt, az ottani zárdaiskolának az 1934/35-ös iskolaévig magyar és szerb tagozata is volt. Ezt követően 1941-ig csak szerbhorvát osztályokban folyt az oktatás.⁶⁶⁴ Az iskolanővérek legtöbb bácskai iskolájában már az 1920-as években – tehát még a közös vezetőség ideje alatt – drasztikusan lecsökkent a növendékek létszáma.⁶⁶⁵

A kalocsai általános főnöknő – bár a bácskai nővérekkel kapcsolatban többször hangot adott együttérzésének – kénytelen volt felülemelkedni a társulatot ért sérelmeken. A lehető legjobb módját választotta a megmászhatatlan tények elfogadásának: nagyvonalúan a békés egymás mellett élés elvét gyakorolta. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1938. május 25-29. között Budapesten megtartott XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus rendezvényeire meghívta a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának képviselőit is, felajánlva nekik szállásul a kalocsai iskolanővérek budapesti fiókházát. A generális főnöknő a meghívás indoklásában előadta, hogy számára fontosabb az elszakított magyar nővérek lelki élménye, mint a sérelmek felemlegetése.⁶⁶⁶ Gesztusértékűnek számított az általános főnöknő azon szándéka is, hogy a nagyszabású és fényesnek ígérkező ünnepélyre nemcsak a tőlük elszakadt bács-

---

⁶⁶⁴ APRÓ Erzsébet, 2010. 23.

⁶⁶⁵ Lásd a I.6.4. fejezetben lévő, a nővérek működését áttekintő táblázatban az óbecsei, topolyai, bácsi, temerini, moholi, péterrévei, hódsági, palánkai, adai, bácsszentiváni, őrszállási zárdák növendéklétszáma-ára vonatkozó adatokat.

⁶⁶⁶ „A magyar püspöki kar megbízásából most április 5-én érkezik meg Amerikába a székesfehérvári püspök abból a célból, hogy személyesen meghívja ott élő magyar testvéreinket. Látogatást tesz érsekeknél és püspököknél, különösen azoknál, akiknek egyházmegyéje területén magyarok vannak. [...] Engem a Szentségi Úr Jézus iránt viseltető szeretetem arra ösztönöz, hogy tőlem telhetőleg én is közreműködjem az Eucharisztikus Kongresszus fényének és lelki hatásának fokozására. Ezzel a lelkiüreltel hívom meg szeretettel kedves Nővéreimet, hogy lelki leányaival látogasson el az Eucharisztikus Kongresszusra, Magyarországra. Ha a magyar püspöki kar reményt táplál arra, hogy Amerikából is követik a meghívást magyar testvéreink, mennyivel inkább elvárható ez a mi jugoszláviai Nővéreinktől, akiket nem az óceán választ el a régi hazától, hanem az emberek által létesített gyászos trianoni határ, de amelyen pár perc alatt átrobog az a vonat, amelybe Suboticán beülve egy-két óra alatt már a Kongresszus székhelyén, Budapesten vannak. A kedves Tisztelendő Anya és a nővérek részére szállásról nagy szeretettel gondoskodunk budapesti két zárdánkban.” MNL BKML XII. 6. Eucharisztikus Világkongresszus 1938. A generális főnöknő 1937. április 2-án Kalocsán kelt levele a bácskai általános főnöknőhöz.

kai társulat tagjait hívta meg, hanem annak a csehországi kongregációnak – „*Schulschwestern*” – a tagjait is, akik kötelékéből 1860-ban a kalocsai nővérek társulata kivált.⁶⁶⁷ A bácskai általános főnöknő elfogadta a felajánlott lehetőséget.⁶⁶⁸ Válaszlevelében nyolc nővért – köztük saját magát – nevezett meg, akik részt kívántak venni a budapesti rendezvényeken.⁶⁶⁹ Három délvidéki nővér később – a bácskai főnöknőtől függetlenül – jelezte részvételi szándékát. A kalocsai nővérek próbáltak nekik is segíteni a szálláskeresésben.⁶⁷⁰

Az 1938-as év a fontos vallásos események – Eucharisztikus Világkongresszus, Szent István emlékév – mellett igen jelentős politikai fejleményeket is hozott Magyarország számára. A Horthy-korszak legfontosabb külpolitikai célja, a trianoni békeszerződés revíziójának egy része megvalósulni látszott az első bécsi döntés értelmében.⁶⁷¹ A történések a kalocsai iskolanővéreket is érintették.

Már 1938 novemberében, a Felvidék visszacsatolásakor felmerült az iskolanővérek tanácsülésén, hogy lépéseket kellene tenni Rómában a bácskai házak majdani zavartalan visszatérése érdekében.⁶⁷² A tervszerű felkészülést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a tanács megbízta Bali Mária Ildefonsa tanácsosnőt, hogy menjen át Bácskába családi látogatásra és ott tájékozódjon a zárdaiskolákkal – az ottani osztályok és tanulók számával – kapcsolatban.⁶⁷³ 1939 februárjában a tanácsülésen a nővérek már „*biztos reménykedéssel*” néztek a bácskai zárdák „*közeljövőben várható*” visszacsatolása elé.⁶⁷⁴ Ugyanakkor azzal is számoltak, hogy a szerbektől kifosztva fogják visszakapni a házakat. Azt is fontolóra vették, hogy Bácska felszabadulása esetén a szabadkai állami tanítónőképzőt hogyan tudná esetleg a társulat átvenni.⁶⁷⁵ Tudatosan tartalékolták a tan-

---

⁶⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Eucharisztikus Világkongresszus 1938. A generális főnöknő 1937. április 2-án Kalocsán kelt levele a bácskai általános főnöknőhöz. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy a csehországi nővérek elfogadták-e a meghívást.

⁶⁶⁸ MNL BKML XII. 6. Eucharisztikus Világkongresszus 1938. 602/1937. Kopunovics Mária Annunciata bácsi generális főnöknő Szabadkán 1937. április 14-én kelt levele.

⁶⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Eucharisztikus Világkongresszus 1938. 1609/1937. Kopunovics Mária Annunciata bácsi generális főnöknő Szabadkán 1937. november 30-án kelt levele.

⁶⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Eucharisztikus Világkongresszus 1938. 175/1938. A generális főnöknő 1938. február 25-én Kalocsán kelt levele Milovánovich Mária Benicia nővérhez.

⁶⁷¹ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében Magyarország visszakapott a korábban elcsatolt területéből 12.000 km²-t, Szlovákia déli és Kárpátalja délnyugati sávját a magyar határ mentén.

⁶⁷² Az általános főnöknő már 1938. november 15-én azt kérte a kalocsai érsektől, hogy „*Bácska felszabadulásának biztos reményében*” eszközölje ki az Apostoli Szentszéknél, hogy Délvidék területének visszacsatolásakor az ottani házak újra egyesülhessenek a kalocsai társulattal. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A generális főnöknő 1938. november 18-án Kalocsán kelt 1716/1938 számú levele a kalocsai érsekhez.

⁶⁷³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1938. november 14.

⁶⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. február 11.

⁶⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. február 11.

erőket, nem vállalták újabb fiókházak nyitását arra készülve, hogy kellő létszámban álljon rendelkezésre iskolás nővér a hamarosan újra birtokba veendő bácskai házak számára.⁶⁷⁶

A társulat valószínűleg szintén a bácskai zárdák zökkenőmentes visszatérése érdekében igyekezett Rómában magasrangú, befolyásos pártfogóra szert tenni. Ennek kieszközlése érdekében a generális főnöknő 1939 áprilisában kérvényezte az Apostoli Szentszéknél a társulat számára egy bíboros védő, más néven bíboros protektor kinevezését. A társulat elöljárója arra hivatkozott, hogy a bevett szokás szerint a legtöbb szerzetesrendnek megvan a saját római bíboros protektora, aki közvetítőként működik a szerzetesközösség és a Szentszék között. Bár a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1903 óta pápai jogú társulatként funkcionált, mégis hosszú évtizedekig nélkülözte a közvetlen római közbenjárót. Ennek hiánya – a generális főnöknő szavaival élve – különösen a világháborút követő válságos időszakban mutatkozott meg.⁶⁷⁷ Az általános főnöknő feltételezhetően itt a bácskai zárdák elszakadására, a meghíúsult provincia-alapítási kísérletre és az önálló bácskai társulat létrejöttére utalt. Valószínűleg úgy érzékelték a nővérek, hogy a szerb nacionalizmusáról híres Budanovich püspök az 1920-as években eredményesebben tudta saját érdekeit – ebben az esetben egy független, önálló bácskai iskolanővér-társulat létrehozását – érvényesíteni Rómában, mint a kalocsai iskolanővérek. A társulat vezetősége – tanulva a korábbi hibából és nagyobb politikai érzékenységről tanúságot téve – igyekezett idejekorán felkészülni a várható délvidéki határrevízió következményeire. A Zichy Gyula kalocsai érsek és Mosonyi Dénes nagyprépost Rómába utazva közbenjártak a bíboros védő ügyében. Talán ennek is köszönhető, hogy a kérvény beadása után viszonylag gyorsan, alig egy hónap múlva a Szentszék főtisztelendő Caccia Dominioni Camillo római bíborost ki is nevezte a kalocsai társulat „*legmagasabb jogokkal, kiváltságokkal és hatalmakkal felruházott*” protektorává.⁶⁷⁸

---

⁶⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. február 11. A bácskai házak nővérekkel való ellátása 1941-től kezdődően különösen nagy prioritást élvezett a társulat minden ügyében. Az 1937-től Bácsalmáson működő női ipariskola 1942-es bezárásánál is az egyik érv az volt, hogy Bácska sok tanerőt von el és a délvidéki házak „*megfelelő tanerőkkel való ellátása most elsőrendű kötelesség.*” ÉVKÖNYV Bácsalmás 1941/42 6.

⁶⁷⁷ MNL BKML XII. 6. A Szentszékkal kapcsolatos iratok. 688/1939. A generális főnöknő 1939. április 10-én Kalocsán kelt levele.

⁶⁷⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv. 1939. június 2.; MNL BKML XII. 6. A Szentszékkal kapcsolatos iratok. A kalocsai érsek 1939. május 29-én Kalocsán, 1864/1939. szám alatt kelt levele az általános főnöknőhöz; 1471/1939. pápai brévé a bíboros védő kinevezéséről 1939. október 11. dátummal; 1470/1939. A generális főnöknő 1939. november 19-én Kalocsán kelt üdvözlő levele a bíboros protektor-

Az Apostoli Szentszék a „*bíbornok-védő*” kijelölése mellett egy másik fontos intézkedést is hozott. Tekintettel a kalocsai társulat „*különleges körülményeire*”, illetve a társulati házak kapcsolatának megerősítése és a társulat javának előmozdítása érdekében indokoltnak és célszerűnek találta egy apostoli vizitátor kiküldését. A Szentszék választása Dr. Walter János⁶⁷⁹ piarista atyára, a római rendi főiskola tanárára, a rend generális asszisztensére esett, aki azt a feladatot kapta, hogy a helyszínen vizsgálja meg a Társulat ügyeit és arról jelentést tegyen a Szerzetesek Szent Kongregációjának.⁶⁸⁰ Walter János 1939 júliusában érkezett Kalocsára, ahol beszélt az ott összegyűlt nővérekhez, majd értekezett a generális főnöknővel és tanácsával. Elnökölt a káptalani választó és az ügytárgyaló gyűlésen, majd konferenciabeszédet tartott a főnöknők gyűlésén. Egy heti kalocsai tartózkodás után tíznapos körútra indult, felkereste a társulat több – bajai, bácsalmási, jánoshalmi, kiskunhalasi, ceglédi, kiskunfélegyházi, csillaghegyi – fiókházát és mindkét budapesti házat is. Július végén Kalocsán ő vezette a beöltözés és fogadalomtétel szertartását.⁶⁸¹ A vizitátor atya a következő év nyarán ismét Kalocsára látogatott, ekkor is felkeresett néhány házat.⁶⁸² Működésének igazi célja azonban a két társulat egyesülésének előkészítése volt,⁶⁸³ amire Délvidék 1941 áprilisi magyar megszállása után került sor.

Bácska visszacsatolása tehát nem érte felkészületlenül a nővéreket. A kormányzótanács szinte azonnal hozzálátott a bácskai házak újbóli birtokbavételének előkészítéséhez. A rendi előjáróság a kalocsai érsek útján kérvényt intézett az Apostoli Szentszékhez a két társulat újraegyesítése tárgyában.⁶⁸⁴ A kérés indoklásául a Szerzetesek Szent Kongregációjának 1930. évi október 23-án kelt 2477/28 sz. dekrétumát idézték, amely szerint a társulat szétválasztása politikai és nemzetiségi okokból történt, ezért ezen okok megszűnésével az egyesülés automatikusan bekövetkezik. A volt általános főnöknő, Bleilőb Mária Bernarda annak idején azzal a feltétellel egyezett bele ugyanis a szétvá-

---

nak. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1933-1939 közti időszakról.

⁶⁷⁹ Walter János (1886-1972) 1908-ban tett szerzetesi fogadalmat, 1910-ben szentelték pappá, 1928 és 1944 között Rómában a rendfőnök asszisztense. MAGYAR Katolikus Lexikon XV. 334.

⁶⁸⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. július 5.; MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. 924/1939. sz. Az Érseki Hatóság 2244/1939 számú, 1939. július 1-jén kelt értesítése a vizitátorral kapcsolatban.

⁶⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. szeptember 27.

⁶⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. szeptember 30.

⁶⁸³ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Walter János 1941. május 22-én kelt levele. A vizitátor megbízása 1942 őszén véget ért. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1942. október 25.

⁶⁸⁴ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Kérelem a bácskai zárdák visszacsatolásáért 387/1941

lasztásba – miként azt fentebb már érintettem –, hogy a Szentszék nyújtson biztosítékot arra, hogy a politikai viszonyok változásával a bácskai társulat független, autonóm jellegét veszítve az anyatársulathoz visszacsatlakozzék és működését a régi társulat keretében folytassa.⁶⁸⁵ Az iskolanővérek elöljárósága több érvet sorakoztatott fel, hogy alátámassza az egyesülésre való igény jogosságát. A generális főnöknő hivatkozott arra, hogy a bácskai társulat tagjai közül sokan, 130 fő⁶⁸⁶ még a különválás előtt a kalocsai általános főnöknő kezeibe tette le a fogadalmakat. Nagy többségük a magyar hadsereg bácskai bevonulása után nyíltan megvallotta a kalocsai anyaházhoz való hűségét. Sőt, néhány fiatalabb nővér⁶⁸⁷ kivételével azok is az egyesülés mellett foglaltak állást, akik már a bácskai társulatban tették le fogadalmaikat. Az azonos szabályok követése az elkülönülés ideje alatt is biztosította a két társulat közti lelki kapcsolatot. A nemzetiségi kérdés sem okozott problémát, hiszen a két társulat összesített létszámának több mint a fele bácskai származásúnak számított, jó részük tehát beszélt szerbül. Ráadásul a kalocsai iskolanővérek közül többen rendelkeztek nemzetiségi nyelvű iskolák vezetésére képesítő oklevéllel. A generális főnöknő emlékeztetett továbbá arra is, hogy a Bácskában lévő zárdaiskolák a szerb igazgatás alatt – katolikus szellemük rovására – állami jelleget nyertek. Az egyházi érdekek eme csorbulásán – a társulat elöljárósága szerint – az iskolák újbóli szerzetesi kézbe adásával lehetne segíteni.⁶⁸⁸

A kalocsai elöljárók több fórumon is sürgették a két társulat egyesítését. Nemcsak a kalocsai érsek, hanem magas rangú egyházi pártfogójuk, a bíboros protektor útján is érintkezésbe léptek a Szentszékkel,⁶⁸⁹ illetve Bácskában is akciót indítottak. A bácskai nővéreket arra kérték, egyértelműen jelezzék illetékes elöljáróik felé a kalocsai társulathoz való csatlakozási szándékukat.

A két társulat egyesítéséről a Szerzetesek Szent Kongregációja 1941. május 13-án 4152/41. számú határozatával döntött: mindkét társulat összes házainak és iskoláinak

⁶⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. április 14., 16.

⁶⁸⁶ Egy 1939-es adat szerint a szétváláskor a bácskai házakban élő 174 nővér közül az évek során 35 főt vett át a kalocsai társulat, kilencen pedig meghaltak. Tehát 130 nővér működött a „régiek” közül Bácskában. Ezzel szemben nyolc év alatt 62 nővér csatlakozott az új bácskai társulathoz. 1939-ben tehát a nővérek 68%-a volt „ex-kalocsai nővér”, 32%-a pedig már eleve a bácskai társulatba kérte felvételét. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Dr. Mosonyi Dénes nagyprépost úrnak küldött kimutatások Rómába küldés céljából 776/1939.

⁶⁸⁷ A forrás 6-8 nővért említ. A későbbi történések fényében az önálló bácskai társulathoz hűséges nővérek létszáma 20 főre tehető.

⁶⁸⁸ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Kérelem a bácskai házak visszacsatlolásáért. 387/1941. Vojnich Mária Aquina általános főnöknő 1941. április 26-án Kalocsán kelt levele; 945/1941 Vojnich Mária Aquina általános főnöknő 1941. június 4-én Kalocsán kelt levele a Szerzetesek Szent Kongregációjához.

⁶⁸⁹ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A generális főnöknő 1941. április 26-án Kalocsán kelt levele.

kormányzását a Szentszék rendelkezéséig a kalocsai generális főnöknőre bízta. A magyar érzelmű nővérek számára örvendetes hírt a kormányzótanács levélben közölte a fiókházakkal. A generális főnöknő megbízta két tanácsosnőjét, hogy látogassák meg az összes délvidéki zárdát és hirdessék ki mindenütt a római döntést a társulat egyesítéséről, továbbá végezzék el az előkészületeket a házak és az iskolák átvételére. Erre 1941. június 12-én került sor. Bár a Bácskában élő 191 nővér⁶⁹⁰ – akik közül 99 iskolás és 92 házi nővérként tevékenykedett – nagy része örömmel fogadta az újraegyesülés lehetőségét⁶⁹¹, de néhány⁶⁹² fiatal, horvát érzelmű, bunyevác nővér – Budanovich Lajos püspök ösztönzésére – önálló, független, horvát társulatban gondolkodott.⁶⁹³ Kijelentették, hogy nem óhajtanak a kalocsai társulatba tartozni. Azzal érveltek, hogy nem tudnak magyarul, így nem tudnák magukat hasznosítani. Kérvényezték, hogy Horvátországban a horvát katolikus lánynevelés területén szolgálhassák az egyház érdekét.⁶⁹⁴ A tanácsosnők nem akarták rábeszéléssel, vagy megfélemlítéssel rábírní a nővéreket szándékuk megváltoztatására. Nem gördítettek akadályt az elé sem, hogy az érintett nővérek Zágrábra utazzanak és ott várják be a rájuk vonatkozó római döntést. Az első számítások szerint Kopunovics Mária Rózával, a volt bácskai általános főnöknővel 16 fiatal bunyevác nővér – azaz a bácskai társulat létszámának kevesebb mint 10%-a – távozott el.⁶⁹⁵ A Szerzetesek Szent Kongregációja 1941. július 17-én engedélyezte, hogy a Bácskai Társulat Zágrábban folytathassa a maga önálló életét és munkáját. Valamennyi nővér szabadon választhatott, hogy visszatér-e a kalocsai társulatba, vagy az új társulatban marad. A zágrábi székhelyű új társulat ugyanakkor igényt tartott arra a három – Zágráb, Seget,

---

⁶⁹⁰ 1939-ben 192 bácskai nővérről esett szó, 1941-ben 191-ről. A társulati tagok létszámának két időpont közötti változásáról (halálozás, kilépés, beöltözés) nincsenek információink.

⁶⁹¹ Ezt bizonyítja az a 0,03 ífm terjedelmű iratcsomó, amely a kalocsai anyaházba 1941 folyamán beküldött, a bácskai nővéreknek a „visszatérés” okán érzett örömet és hálálkodását kifejező leveleit tartalmazza. Az általános főnöknő a Bácskában működő valamennyi házból kapott hasonló tartalmú levelet. MNL BKML XII. 6. A bácskai zárdákból a visszatérés alkalmából írott levelek.

⁶⁹² A forrás 8-9 főt említ meg. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. A bácskai r. k. iskolák ügyében római rescriptum 943/1941.

⁶⁹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. május 5.

⁶⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Kopunovics Mária Róza 1941. július 1-jén Szabadkán kelt levele.

⁶⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. július 7. Eredetileg 19 nővér kívánt átlépni az új társulatba, de kettejük neve mellé később ceruzával odaírták: „visszajött”. Egy további nővér 1941 nyarán távozott el Zágrábra, a kalocsai társulat nem gördített akadályt útjába. 1941 őszén ismét nyilatkoztak a nővérek, hogy melyik társulathoz kívánnak tartozni. Ekkor újabb három nővér kérte átvételét a zágrábi székhelyű szerzetesközösségbe, de közülük ketten már 1943 elején visszatértek a kalocsai társulatba. Összesen tehát 21 fő lépett át a zágrábi társulatba, de közülük ketten később megváltoztatták döntésüket. MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák 1918-1944. Jegyzőkönyv, amelyet 1941. július 1-jén Szabadkán vettek fel; 1750/1941 Válasz Mosonyi nagyprepost levelére; 64/1943 Vojnich Mária Aquina nővér Kalocsán, 1943. január 25-én kelt levele. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. szeptember 15.; 1941. november 30.; 1942. december 28.; 1943. január 24.

Dobrna – házra, amelyeket a szétválasztás ideje alatt alapítottak.⁶⁹⁶ A volt bácsai társulathoz tartozott nővérek írásban nyilatkoztak hovatartozási szándékukról, amelynek eredményeként 178 nővér⁶⁹⁷ a kalocsai, további három nővér pedig a zágrábi társulathoz kívánt tartozni.⁶⁹⁸

Bácska visszacsatolása után a kormányzótanács azonnal bejelentette a tanügyi kormányzatnál, hogy a bácskai 22 zárdaiskola a társulat tulajdona és maga kívánja ottani iskoláit ellátni.⁶⁹⁹ A tanügyi kormányzat természetesnek tartotta, hogy a kalocsai iskolanővérek töltsék be a bácskai zárdák megüresedett tanítói állásait. Azt azonban nem tanácsolták, hogy a nővérek a társulat újraegyesítésére vonatkozó egyházi döntés megérkezése előtt el is utazzanak oda. A társulat vezetése készített egy előzetes tervezetet, amely szerint átmenetileg 26 elemi és 7 polgári iskolai tanárnőt küldenének Bácskába, de csak akkor, ha ehhez megkapják az Apostoli Szentszék engedélyét.⁷⁰⁰ A bácskai házak látogatását végző két kalocsai tanácsosnő által összeállított kimutatás szerint azonban 55 elemi iskolai tanítónő, 20 polgári iskolai tanárnő és 11 óvónő lett volna szükséges az ottani állások betöltéséhez. A társulat előjárósága beadványt intézett a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz, kérve, hogy erősítsék meg állásukban mindazokat a szerzetes tanerőket, akiket Bácska visszacsatolása után a katonai parancsnokság átvett, és nevezzék ki állami tanítóknak a bácskai munkavégzésre kijelölt 86 iskolanővért.⁷⁰¹ A minisztérium azonban nem teljesítette maradéktalanul a társulat kívánságát, ugyanis a felterjesztett nővérek közül csak 6 polgári iskolai tanárnőt és 17 elemi iskolai tanítónőt nevezett ki a bácskai zárdákhoz, a többi állásba világiakat helyezett. A nővérek a számukra sérelmes eljárás ellen több fórumon is szót emeltek, hangoztatva a társulat nyolc évtizedes jogait, valamint azt az áldozatos munkát, amelyet a zárdaiskolák Bácska kultúrájáért a különválás idején is végeztek. Az állam részéről tanúsított – a nővérek szerint mostoha – elbánás érlelte meg a társulat vezetésében azt az elhatározást, hogy Bácskáért Erdélyben keressenek kárpótlást.⁷⁰² A társulat ugyanakkor elutasította Zombor város azon ajánlatát, hogy az ottani állami tanítónőképző-intézetbe kineveznek négy iskola-

---

⁶⁹⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. szeptember 15.

⁶⁹⁷ Ezen a második szavazáson nem vettek részt a már korábban Zágrábba távozott nővérek. Figyelembe kell venni továbbá a nyár folyamán beöltözött korábbi jelölnőket is, akik a noviciátusba való belépéssel a társulat tagjaivá váltak, tehát szavazhattak is. Ezért tér el az ősszel szavazó nővérek száma a korábban említett 191 fős bácskai nővérlétszámtól.

⁶⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. november 30.

⁶⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. április 14., 16.

⁷⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. május 5.

⁷⁰¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. július 7.

⁷⁰² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. szeptember 15. Az erdélyi zárdaalapításról részletesen lásd az I.8.4. fejezetet.

nővért.⁷⁰³ A generális főnöknő a létszámhiányra hivatkozva tért ki a felkínált lehetőség elől. A társulat fennállása óta a vezetőség soha ennyire érzékenyen nem tapasztalta még, hogy „*az aratnivaló sok, de a munkás kevés.*” – fogalmazott.⁷⁰⁴ Az előjáróság a társulat legjobban képzett tanerőit nyilvánvalóan saját iskolái számára tartogatta, előre gondolván egy szabadkai tanítónőképző megnyitására is.

Bár a társulat délvidéki iskoláinak fejlesztésére irányuló törekvései a bácskai iskolák állami kézbe vétele miatt meghiúsultak, az előjáróság mindenképpen ragaszkodott a szabadkai leánylíceum megnyitásához. Ezt a szándékát a társulat 1941. augusztus 7-én az érseki hatóság útján bejelentette a Déli Hadsereg Közigazgatási Főparancsnokságának, valamint dr. Hóman Bálint kultuszminiszternek is, kérve az iskola nyilvánossági jogának megadását. Mivel a terv ellen az illetékes helyekről nem érkezett kifogás, szeptember elején megtörtént a líceum 1. osztályába jelentkező 68 tanuló beíratása, és abban a hiszemben, hogy az iskola megnyitásához szükséges állami hozzájárulás csak technikai okokból késhet, 1941. szeptember 9-én megnyitották az iskolát. A tankerületi főigazgató, Dr. Balogh Ányos azonban – a hiányzó állami hozzájárulás miatt – kevés jóindulatot tanúsított az iskola iránt, és mint zugiskolát kezelte. Kifogásainak a kultuszminisztérium is helyt adott, illetve azt az álláspontot képviselte, hogy az adott tanévben csak állami iskolák létesülhetnek. Így 1941. november 15-én kelt, 63.826/1941 V-3 ü.o. számú leiratában értesítette az érseket, hogy a Szabadkán létesített új leánylíceumot nem veszi nyilvántartásba. A kalocsai érsekség azonban kiállt az iskola mellett, rávilágítva arra, hogy az egyháznak a magyar törvények szerint joga van iskolákat alapítani és ebbéli elhatározását csak bejelenteni tartozik a kultuszkormányzatnál. A kalocsai érseki hatóság e bejelentési kötelezettségének maradéktalanul eleget tett. Szabadka város magyar társadalmában – az érsek véleménye szerint – szinte parancsolólag mutatkozott meg az igény egy apácák által működtetett leánylíceum és tanítónőképző megnyitása iránt. A szerb fennhatóság alól fölszabadult magyar katolikus lakosság 1941-ben már-már követelte ennek felállítását. Az érsek mindenképpen méltánylandónak ítélte a bácskai magyarság kalocsai iskolánővérekhez való hűségét. A tapasztalatok szerint a tiszamenti magyarság inkább támogatta Szabadkát, mint a tanítónőképző helyeként államilag kijelölt Zombor városát. Az érvek meghallgatása után a kultusztárca képviselője

---

⁷⁰³ A város magyar vezetői szerint a 23 éves szerb fennhatóság alatti lét tapasztalatai szerint azok a magyar lányok és asszonyok, akik nevelésüket a kalocsai iskolánővérek zárdáiban nyerték, „*úgy a pánszlávizmus, mint a pravoszlavizmussal szemben a legnagyobb mértékben ellent tudtak állni.*” MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. november 30.

⁷⁰⁴ (Lk 10, 1-9) MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1941. november 30.

is hajlandónak mutatkozott arra, hogy a földrajzi helyzeténél és szerencsétlen közlekedési viszonyainál fogva sorvadásnak indult kalocsai római katolikus tanítónőképző⁷⁰⁵ fokozatos Szabadkára telepítését elfogadja. A továbbiakban a Szabadkán működését 1941 őszén megkezdő leányiskola a kalocsai tanítónőképző oda helyezett első osztályaként szerepelt. Így a líceum megszüntetése miatt nem érte jogsérelem a kalocsai érseket és a szerzetesi társulatot. Továbbá a minisztérium sem szenvedett presztízsveszteséget, Szabadka magyar érzelmű lakossága pedig megelégedve vette tudomásul a döntést. Az addig nyolc évtizeden keresztül Kalocsán működött római katolikus tanítónőképzőt tehát Szabadkára helyezték át, az érvelés szerint azért, hogy a „*sajnálatosan laicizáló irányzatú*” Bácskában a következő tanítónő-generációt – a főegyházmegye hagyományai szerint – a kalocsai iskolanővérek nevelési rendszerében képezzék ki. A nővérek komoly lehetőséget láttak abban, hogy Szabadka városa rendelkezésükre bocsátotta hatalmas, az állami tanítónőképző számára emelt iskolaépületét, ahol nemcsak iskolájukat helyezhették el, hanem az internátust is. Azt is tényként kezelték, hogy a kalocsai tanítónőképző jövője – a közelben, Baján, Zomborban, Szegeden nyílt másik tanítónőképzők miatt – bizonytalanná vált, kedvezőtlen földrajzi helyzete miatt az elsorvadás veszélye fenyegette. Továbbra is megmaradt viszont Kalocsán az óvónőképző, amelyben ezután is kenyérkereső pályára készülhettek a helybeli, tanulni akaró leányok.⁷⁰⁶

Az illetékes minisztérium 1942 januárjában tudomásul vette a szabadkai líceum működését, úgy, hogy azt a megszűnő kalocsai intézet kihelyezett I. osztályának tekintette. Tantervileg kötelezővé tette azonban a bunyevác nyelv tanítását, hogy a tanítójelöltek a szláv tannyelvű iskolákban való működésre jogosító oklevelet is szerezhessenek. Ez mindenképpen a nemzetiségek felé gyakorolt gesztusként értékelhető. A nővérek – éles jövőbe látásról téve tanúbizonyságot – kikötötték, hogy a társulat általános főnöknője fenntartja magának azt a jogot, hogy az intézményt rendi érdekekből – a megfelelő hivatalok engedélye, ill. tudomásul vétele mellett – bármikor visszahelyezheti Kalocsára.⁷⁰⁷

---

⁷⁰⁵ A kalocsai tanítónőképző benépesülési adatai évről-évre csökkenő tendenciát mutattak. Az 1928/29-es tanévben 173 fő látogatta a kalocsai elemei iskolai tanítónőképzőt, az 1933/34-es évben már csak 131 fő, az 1937/38-as iskolai évben pedig csupán 119 növendéke volt az intézménynek. Az iskola létszáma tehát kilenc év alatt 54 fővel csökkent. Ugyanezen időtartam alatt a társulat kiskunfélegyházi intézményében a tanítónőképzőt látogató tanulók száma 151 és 185 fő között ingadozott. Baján 1933 és 1937 között 182 és 159 fő között változott a tanítónőképző hallgatói létszáma. A társulat másik két tanítónőképzőjében tehát nem történt olyan mértékű létszámcsökkenés, mint Kalocsán. ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1928/29 61.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1929/30 26., 46., 64., 65.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1930/31 67.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1931/32 59.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1933/34 70.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 73., 77.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1935/36 79., 83.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1936/37 74., 78.; ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1937/38 87., 91.

⁷⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1941. november 30.

⁷⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1941. január 11.

Az 1941/42-es iskolai évben a szabadkai intézet a magyar nyelvű katolikus tanítás és nevelés központja lett. Az addigi elemi és polgári iskola mellett fokozatosan kiépülő líceum-tanítónőképző miatt nagyobb helyre lett szüksége a nővéreknek, így a társulat sokat fektetett ebbe az iskolájába. 1942-ben elkezdődött az intézmény udvari épületének felújítása. A tervek szerint a lebontott régi épület helyén új, egyemeletes épületet emeltek a meglévő zárda mellé. Az utcai épület II. emeletének megépítésére és egy új, kétemeletes szárny hozzáépítésére az építési engedélyt 1943 februárjában kapták meg a szabadkai nővérek.⁷⁰⁸ Az építkezések miatt az ideiglenes elhelyezési gondokat úgy oldotta meg a város, hogy az 1942/43-as és az 1943/44-es tanévben a líceum-tanítónőképző I. és II. évfolyamának párhuzamos osztályai a szabadkai M. K. Állami Óvónőképző-intézetben nyertek elhelyezést.⁷⁰⁹

A szabadkai intézetbe járó tanulók létszáma látványos növekedést mutatott. Az 1941/42-es tanévben még csak 530 tanulója volt az iskolának, a következő évben már 736, az 1943/44-es iskolai esztendőben pedig 844 diák tanult a kalocsai iskolanővérek szabadkai házában.⁷¹⁰

---

⁷⁰⁸ APRÓ Erzsébet, 2010. 24-25.

⁷⁰⁹ Az Óvónőképző-intézet épülete a Damjanich utca 53. szám alatt volt. APRÓ Erzsébet, 2010. 25.

⁷¹⁰ ÉVKÖNYV Szabadka 1941/42 14.; ÉVKÖNYV Szabadka 1942/43 11.; ÉVKÖNYV Szabadka 1943/44 10.

I.8.3. Kína

Az iskolanövérsek két világháború közti történetének jelentős állomása a kínai missziós munkába való bekapcsolódás.⁷¹¹

A szerzetesek mindig is élharcosai voltak mind a tágabb értelemben – Isten országának hirdetése és építése –, mind a szűkebb értelemben – emberek, csoportok, területek evangelizálása – vett missziónak. Kína evangelizálásában a jezsuiták vállaltak fontos szerepet. Az ópiumháborúk után 1860-ban az európai hatalmak követelésére a kínai kormány szabad vallásgyakorlatot és misszionáriusok számára letelepedést engedélyezett. Ekkor a missziók felvirágoztak, bár az idegen- és kereszténygyűlölet⁷¹² végigkísérte működésüket. A Kínai Köztársaság 1912-es kikiáltása óta Kína állandó forrongások színhelye lett. Bár az új alkotmány biztosította a vallás szabad gyakorlását, de a belháborúk, a mindenfelé garázdálkodó fegyveres rablóbandák és a túlzó nacionalizmus megnyilvánulásai nagyon sok kárt okoztak a misszióknak. Ezeket növelték a járványok, az éhínségek és a gyakori árvizek. Az első világháború is hozzájárult a missziók válságához, hiszen a hittérítőket vagy katonai szolgálatra hívták be, vagy elűzték, internálták. A misszionáriusok nélkül maradt területeken megbénult a missziós tevékenység.

Az első világháború által okozott, a katolikus hitehívők munkát ért károk helyrehozatalában elsősorban a pápák tettek sokat. XV. Benedek pápa 1919-ben kiadott missziós enciklikájában a legfontosabb teendőként a bennszülött papság kiképzését jelölte meg. A missziós munka fellendítésében nagy szerepet játszott XI. Pius pápasága (1922-1939) is, aki legfőbb feladatai közt tartotta számon a missziós ügy népszerűsítését és támogatását. Ennek érdekében 1922-ben missziós kongresszust hívott össze Rómába, három évvel később pedig a Vatikánban jelentős missziós kiállítást rendezett. Az 1926-ban kiadott missziós körlevelében a püspököket felszólította a missziók ügyének előmozdítására, a papságot és a híveket pedig a missziók minden lehetséges módon való támogatására kérte. Az egyház a bennszülött papság kiképzése mellett a hazai nyelvű és szellemű vallásos irodalom, valamint a hittudomány fejlesztésére is törekedett és igyekezett minél nagyobb anyagi erőforrásokat biztosítani a missziók számára. E folyamatok hatásaként Magyarországon is érzékelhetővé vált a missziós gondolat térhódítása. Az 1920-as években a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának elöljárósága és a Ka-

⁷¹¹ A témáról részletesebben lásd: KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b. 105-142.

⁷¹² Legsúlyosabb atrocitásokra az 1870-es tiencsini vérfürdő és az 1899-1901-es bokszerláadás idején került sor.

pisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány vezetése is úgy döntött, hogy misszionáriusokat küld Kínába. Az egyházi elöljárók a missziós gondolatot olyan eszköznek látták, amely az ország megcsonkítása utáni helyzetben fontos szerepet tölthet be a keresztény magyar nemzet fennmaradásában és újjászületésében. Érthető tehát, hogy 1925-ben, a missziók egyház általi erőteljes felkarolását látva, a Kalocsai Iskolanővérek általános főnöknője is kedvező választ adott egy kínai misszió alapítására vonatkozó felkérésre.

A Kalocsai Iskolanővérek társulatában már régóta érlelődött a missziós hivatás, néhanyan már korábban is foglalkoztak a külföldi missziós munka gondolatával.⁷¹³ A kalocsai érsek buzdítására már 1916-ban megfontolták egy esteleges bulgáriai megtelepedés lehetőségét.⁷¹⁴ Ez a terv azonban Magyarország első világháborús veresége miatt meghiúsult. Később, a Tanácsköztársaság idején a kormányzótanács ülésén felmerült az az ötlet, hogy a várható egyházüldözés esetén az egész társulat külföldön keressen magának működési területet.⁷¹⁵ Erre a kommunista rezsim viszonylag rövid ideig tartó regnálása miatt nem került sor. A missziós eszme akkor tudott teljes egészében meggyökerekedni és kibontakozni az iskolanővérek társulatában, amikor közvetlen környezetükből, ismerőseik közül indult útnak egy jezsuita atya 1922-ben a kínai misszióba. A kalocsai iskolanővérek anyaházában még ebben az évben megtartotta a Leányifjúsági Mária Kongregáció első nyilvános missziós színielőadását, a papok és a hívek számára pedig megalapították a Missziós Egyesületet. A kalocsai nővérek élen jártak a missziós irodalom terjesztésében és az egyesület számára történő tagtoborzásban. A nővérek által magyarra fordított missziós színdarabok és énekek országsszerte közkézen forogtak. Az általános főnöknő 1924-ben három nővért küldött el – továbbképzési céllal – egy alsó-ausztriai missziós kurzusra.⁷¹⁶ Mindez szinte felkészülésnek számított arra a nagy vállalkozásra, amit a jezsuiták kínai missziójába való bekapcsolódás jelentett.

A missziók ügyét Zichy Gyula érsek is támogatta, ebben a munkában fő segítője Ka-

---

⁷¹³ Pfeiffer Mária Leopoldina nővér, a kínai misszió későbbi vikáriája már 1899-ben jelentkezett missziós nővérnek, amikor hírhirdetők először tartottak előadást a kalocsai iskolanővéreknek. KŐFALVINÉ Ónodi Márta 2000/b. 126.

⁷¹⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1916. január 17. Amikor szóba került a Bulgáriába való missziós meghívás terve, Leopoldina nővér már el is kezdett bolgáruul tanulni. KŐFALVINÉ Ónodi Márta 2000/b. 126.

⁷¹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1919. március 19.

⁷¹⁶ MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az általános titkárnő jelentése az 1917-1924 közti időszakról. Szintén itt olvasható, hogy „*Tisztelendő Anyánk lelkét az utóbbi évek óta állandóan foglalkoztatja egy missziós ház létesítése Amerikában, ha Isten is úgy akarja.*”

locsán Pál Mátyás⁷¹⁷ lett, aki 1925 és 1938 között szerkesztette a Katolikus Világmiszzió című negyedéves folyóiratot, melynek jövedelméből 10 ezer pengőt juttatott a missziók céljaira. Részt vállalt 1925-ben a budapesti nemzetközi missziós kongresszus szervezésében, valamint Missziós Központot alapított Kalocsán, ahonnan összefogta és irányította a munkában részt vevő szervezeteket és egyesületeket, illetve kezelte az erre a célra szánt pénzforrásokat.⁷¹⁸ Pál Mátyás hatása elvitathatatlan a kalocsai nővérek missziós szerepvállalásában, hiszen kapcsolata a társulattal 1927-től – miután az érsek őt nevezte ki a nővérek kalocsai intézményeinek igazgatójává – még élénkebbé és intenzívebbé vált.

Kínában az ópiumháborúkat lezáró békeszerződések után, a 19. század közepén telepedhettek meg misszionáriusok. A francia jezsuiták az 1860-as években érkeztek Sanghajba és Hopej tartomány dél-keleti részébe. A későbbi magyar misszió központjának számító Tamingban 1862-ben alapítottak házat. Itt imaiskolát nyitottak, rendházat és templomot építettek, műhelyeket és jól működő gazdaságot tartottak fenn. Mivel a Kínában dolgozó francia szerzetesek megöregedtek, utánpótlásra pedig nem számíthattak, ezért a misszió püspöke 1921-ben úgy határozott, hogy a hatalmas területet több kisebb misszióra osztják fel. A francia jezsuiták kínai missziójának felosztásáról szóló hírek Magyarországra is eljutottak. Itt pedig a hír értő fülekre talált, hiszen a magyar rendtartomány főnöke, Somogyi Jenő 1919-ben fogadalmat tett: ha a jezsuitáknak a Tanácsköztársaság idején nem esik bántódásuk, a rendtartomány pogány missziós területet vállal. Az ígérethez híven az előljárók fel is vették a kapcsolatot a francia jezsuitákkal és hamarosan kiválasztották az első két magyar misszionáriust.⁷¹⁹ Egyikük, Szarvas Miklós⁷²⁰ a Kalocsától alig 30 km távolságra lévő Sükösdön született, érettségijét az érseki székhelyen szerezte; két lánytestvére, Szarvas Mária Fidélisz⁷²¹ és Szarvas Mária

---

⁷¹⁷ Életrajzát lásd a I.5.2. fejezetben.

⁷¹⁸ LAKATOS Andor, 2007. 127.

⁷¹⁹ VÁMOS Péter, 2003. 44-54., 65-68.

⁷²⁰ Szarvas Miklós (Sükösd, 1890 – Budapest, 1965) Kilencgyermekes kántortanítói családban született, gimnáziumi tanulmányait Kalocsán kezdte a jezsuiták intézményében, hamarosan ő is belépett a Jézus Társaságba. Bölcséleti tanulmányokat folytatott Innsbruckban, majd Kalocsán a konviktus felsőseinek magisztere lett. 1920-ban szentelték pappá. A magyar jezsuiták közül elsőként utazott misszionáriusként Kínába, ahová 1922. szeptember 22-én érkezett meg. Először egy idős francia misszionárius mellett dolgozott káplánként, majd 1924-ben Tamingban teljesített szolgálatot. Esperessé történt kinevezése után hamarosan a déli részek püspöki vikáriusa lett. A magyar misszió 1936-ban Szarvas Miklós mint apostoli prefektus vezetése alatt önállóvá vált. A kommunista zaklatások, bebörtönzések miatt 1948-ban kénytelen volt elhagyni Kínát, 1952-től a pannonhalmi papi otthonban élt. JEZSUITA Névtár <http://jezsuita.hu/nevtar/szarvas-miklos-kinai-neven-csa-cunghsza/> (letöltés: 2019. szeptember 7.); VÁMOS Péter, 2003. 68., 353.

⁷²¹ Szarvas Teréz Mária Fidélisz nővér Sükösdön született 1900-ban, apja Szarvas Miklós kántortanító, anyja Szabó Teréz. 1926-ban lépett be a kalocsai iskolanővérek társulatába, természetrajz-kémia szakcso-

Adolfina⁷²² pedig a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának tagjaként működtek. Tehát Szarvas Mikós személyes ismeretsége jelentette a kapcsolódási pontot a magyar jezsuita misszió és a kalocsai iskolanővérek között. A nővérek már Szarvas Miklós elutazása óta készültek a misszióra. Az egyik nővér szerint „*már P[ater] Szarvastól való búcsúzásunk alkalmával és azután is leveleinkben kértük őt, hogy ha a misszióban leánynevelő intézetet alapítanak, gondoljanak a Kalocsai Miasszonyunk Társulatára.*”⁷²³

A közös együttműködésre hamarosan sor került. A kínai misszió előjárósága⁷²⁴ a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérekhez fordult, amikor szerzetesnőket akartak letelepíteni Tamingban, s ezt a munkát sem francia, sem amerikai nővérek nem vállalták. A magyar hithirdetők révén az iskolanővérekhez 1925-ben érkezett meg a missziós munkába való bekapcsolódásra vonatkozó hivatalos felkérés.⁷²⁵ A magyar jezsuiták a 8640 km² nagyságú és kb. 2 millió lakosú, Kína legsűrűbben lakott vidékei közé tartozó tamingi missziós területen folytatták munkájukat. A magyar missziós terület központja a Sárga folyótól északra található 60 ezer lakosú Taming volt.⁷²⁶ A nővérek arra kaptak ajánlatot, hogy az ezen a településen létesítendő lányiskolát vezessék. A missziós püspök tíz nővért kért a következő feladatok ellátására: nevelés, tanítás, árvaház és agg nők menedékháza, ill. gyógyszertár vezetése, gyógyszerek kiosztása, betegek ellátása. Az iskolanővérek általános főnöknője körlevélben tájékoztatta a társulat tagjait a kínai misszióba való meghívás tényéről és felszólítást intézett a nővérekhez, hogy aki missziós hivatást érez magában, az írásban adja be kérvényét a kalocsai anyaháznál. A tíz missziós helyre 86 nővér jelentkezett – a társulati tagság kb. 15 %-a –, közülük választott ki a tanács két polgári iskolai tanárnőt, két elemi iskolai tanítónőt, két óvónőt és négy házi nővért.⁷²⁷ A francia missziós püspök és az iskolanővérek közöt-

---

portra képesített tanítóképző-intézeti tanárnőként Kalocsán, majd 1930-tól Baján tevékenykedett. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁷²² Szarvas Julianna Mária Adolfina nővér Dunaszentbenedeken született 1894-ben, apja Szarvas Miklós kántortanító, anyja Szabó Teréz. 1914-ben lépett be a kalocsai iskolanővérek társulatába, elemi iskolai tanítónőként dolgozott Hajóson, Kiskunfélegyházán, Zomborban, Hódságon, Kalocsán, Vecsésen, Foktón, Esztergomtáborban, Hercegszántón, Cegléden, Jánoshalmán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁷²³ VÁMOS Péter, 2003. 132.

⁷²⁴ A kínai misszióban a magyar jezsuiták 1936-ig a francia missziós püspökség keretein belül működtek. 1936-ban kapta meg a tamingi magyar misszió az önállóságot, ekkortól lett Szarvas Miklós apostoli prefektus.

⁷²⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1925. augusztus 20.

⁷²⁶ VÁMOS Péter, 2003. 91-92.

⁷²⁷ A tíz kiutazó nővér: Bérczi Mária Coelestina, Burgstaller Mária Angelina, Eichinger Mária Ulrika, Friedrich Mária Georgina, Graul Mária Nikodéma, Hirmann Mária Margit, Kovács Mária Gonzalva,

ti szerződést 1926 februárjában kötötték meg. Ebben a kínai misszió elöljárósága vállalta, hogy a tamingi missziós telepen a nővérek rendelkezésére bocsát egy megfelelő klauzúrával rendelkező lakást, gondoskodik a nővérek lelki vezetéséről, vállalja a misszió anyagi terheit, köztük a mindenkori kiutazás költségét, a zárda- és iskolaépítés, valamint a nővérek eltartásának költségeit. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata pedig kötelezte magát, hogy nemcsak átmenetileg, hanem véglegesen is elvállalja a kínai missziót, vagyis az első tíz nővér után – a társulat lehetőségeihez képest – további tagokat küld a misszióba. Ezen kívül nem zárkózik el a bennszülött jelöltek felvételétől és később egy ottani noviciátus felállításától, valamint vállalták, hogy a nővérek minden missziós munkát elvégeznek. A társulat 1926 áprilisában nyert engedélyt arra, hogy a sienhsieni apostoli vikáriátus területén átvegye a leánynevelő-intézet vezetését.⁷²⁸ Az első tíz iskolanővér 1926 szeptemberében érkezett meg Kínába, ahol első évüket nyelvtanulással és akklimatizálódással töltötték.⁷²⁹

A jezsuiták – és mellettük az iskolanővérek – Kínában elsősorban tanítással és igehirdetéssel foglalkoztak. Azonban a tevékenységük egyre inkább kiegészült orvoslással is, hiszen Kínában az 1920-as években ismeretlen fogalom volt a közegészségügy. Sem a központi kormányzat, sem a tartományfőnökök nem gondoskodtak egészségügyi hálózat kialakításáról, képzett orvosok alig működtek. Magas volt a gyermekhalandóság, az átlag életkor 35 év körül mozgott. Ezért a missziós munka fontos részét képezte a gyógyítás. Ahol a misszionáriusok megjelentek, ott kisebb-nagyobb kórházakat, rendelőintézeteket szerveztek.

A kínai missziós munka során a nővérek szinte minden korosztályú lányokkal és nőkkel foglalkoztak. Az elemi ismeretek átadásán kívül törekedtek arra, hogy a lányokat kézimunkázni is megtanítsák, illetve a katekétanó-képzőben hittant és imamagyarázatot is tartottak számukra.

A kalocsai iskolanővérek első kínai házukat, a „Jézus Szíve Otthont” 1927 júniusában a jezsuita atyák missziós területének központjában, Tamingban,⁷³⁰ a városon kívül

---

Pecz Mária Erna, Reuz Mária Virgilia, Surányi Mária Foreria. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b 112-114.; VAMOS Péter, 2018. 793.

⁷²⁸ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. 24/1926. sz.

⁷²⁹ Érdekes, hogy szintén 1926-ban kapott a kalocsai iskolanővérek társulata egy dél-amerikai misszióra vonatkozó felkérést a Magyar kir. Belügyminisztérium Kivándorlási Osztályától. Az Argentínába és Braziliába korábban kivándorolt, kb. 25 ezer főnyi magyarság számára kellett volna iskolákat, kórházakat működtetni. Bár az iskolanővérek számára anyagilag is vonzónak tűnt ez a vállalkozás, a kínai misszió melletti elköteleződés miatt elutasító választ kellett adniuk a dél-amerikai meghívásra. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1926. november 5.

⁷³⁰ Az iratokban Taming, Tamingfu, Taming I. ház néven szereplő fiókházról van szó.

nyitották meg. A nővérek itt kőházakban laktak, konyhakert és külön kápolna is rendelkezésükre állt. A vezetésük alatt működő iskolák közül legmagasabb szintű a katekistatanítónőképző volt. Itt folyt a bennszülött hitoktatók képzése. Középfokú iskolának számított a 14-16 éves lányok számára megnyitott előkészítő iskola, ahová a katekétanőnek készülő lányok járhattak. Az alsó fokú iskolába főleg pogány lányok iratkoztak be, nekik a nővérek írást, olvasást, imákat és katekizmust tanítottak. Az iskolák mellett a nővérek működtettek egy ún. dispensaire-t, vagyis betegsegélyező-, illetve beteggondozó intézetet és gyógyszertárat is. Az egészségügyi ellátáson kívül az ide betérők gyakran kaptak lelki vigaszt, a meggyógyultak közül pedig sokan meg is keresztelkedtek. Ezért is szerepel a következő táblázatban a „keresztelés” rovat a betegkezelőhöz kapcsolódóan.⁷³¹

évszám	iskolák				betegkezelő		
	keresztény iskola		pogányiskola		betegek	keresztelés	kötözés
	katekétanók	előkészítő	pogányok	kereszteltek			
1927	24	-	31	1	-	-	-
1928	40	26	31	1	8874	43	90
1929	37	65	39	1	4850	103	641
1930	38	63	14	1	6933	126	105
1931	34	58	28	2	7948	722	103
1932	43	49	30	1	15311	438	167
1933	44	33	30	1	19500	536	1000

19. ábra: A tamingi missziós ház tevékenysége 1927 és 1933 között

A táblázatból kitűnik, hogy a fentebb vázolt okok miatt a betegkezelő lényegesen nagyobb forgalmat bonyolított le, mint az iskola. A betegkezelések alatt nem hosszabb, kórházi jellegű ápolást kell érteni, hanem járóbeteg-ellátást. Az iskolában a keresztény tanulók száma általában duplája volt a pogány lányokénak, a magasabb szintű képzést nyújtó oktatást pedig eleve a hitükben elkötelezett hívek választották. Kínában – nem lévén tankötelezettség – a pogány családok lányaik oktatására nem fordítottak nagy figyelmet. Az iskolai képzés addig tartott, amíg a család vagyoni helyzete lehetővé tette, hogy akár egy dolgos kezét is mellőzzön.⁷³²

Az általános főnöknőnek a társulat szabályaiban is lefektetett feladata volt, hogy három

⁷³¹ KÓFALVINÉ Ónodi Márta 2000/b. 121.

⁷³² VÁMOS Péter, 2003. 163.

évente köteles volt minden fiókházat meglátogatni. 1929-ben Bleilőb Mária Bernárda generális főnöknő arra készült, hogy négy további nővért kísér el Kínába, megejtve a kötelező vizitációt is. Betegsége azonban meggátolta ebben, így helynöknője, Pfeiffer Mária Leopoldina⁷³³ utazott helyette 1929 őszén.⁷³⁴ Leopoldina nővér kínai tartózkodása azonban hosszabbra nyúlt, mint azt elutazása előtt bárki gondolta volna. 1930 januárjában ugyanis azt kérte levélben a nővérek kormányzótanácsától, engedjék meg számára, hogy végleg Kínában maradjon.⁷³⁵ A társulati elöljáróság beleegyezett a „*hősiességre valló, alázatos kérelembe*”.

A kalocsai iskolanővérek második missziós háza 1930-ban nyílt meg az első teleptől kb. 70 km-nyire fekvő Kaichow-ban.⁷³⁶ Az új zárda alapítása körüli teendők ellátására 1930 őszén újabb négy magyarországi nővér utazott Kínába.⁷³⁷ A „Szent József Otthon” névre keresztelt új házban folytatott missziós tevékenység hasonlított az addig végzetekhez. A nővérek itt is vezettek katekétanó-képzőt és dispensaire-t, újabb munkakörként pedig átvették az imaiskola, az árvaház és az aggnők otthonának vezetését is. Az imaiskolába keresztény kislányok jártak, akiket a hithirdetők olyan helyekről küldtek be, ahol még katekétanó sem működött. A növendékek bentlakókként háromhónapos tanfolyamon a katekizmus alapelveivel és az imákkal ismerkedtek meg, közhasznú tárgyakat nem tanítottak nekik. Az árvaházba olyan kislányok kerültek, akiket pogány szüleik kitétek, eldobtak maguktól, vagy eladták őket. Ők nem tekinthetők a szó szoros értelmében árváknak, hiszen szüleik éltek, de nem gondoskodtak gyermekükről. A nővérek keresztényektől csak valódi, tehát apátlan-anyátlan árvákat fogadtak be az intézménybe. Az aggnők otthonába csak 60 éven felüli, pogány nőket vettek fel. Mivel a keresztényeknek kötelessége a szülőkről való gondoskodás, ezért közülük nem fogadtak be idős nőket gondozásra. A pogányok azonban gyakran durván bántak az idős nőkkel, sokszor elüldözték őket otthonról. A kaichow-i missziós ház működési adatairól is készült kimutatás.⁷³⁸

---

⁷³³ Pfeiffer Mária Leopoldina nővér életrajzát lásd az I.5.1. fejezetben.

⁷³⁴ Az 1929-ben kiutazott nővérek névsora: Andrási Mária Dafróza, Bán Mária Skolasztika, Hippich Mária Aloysia, Pfeiffer Mária Leopoldina, Varga Mária Matróna. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b 114-116.; VÁMOS Péter, 2018. 793-794.

⁷³⁵ Leopoldina nővér missziós elhivatottságának – ahogy fentebb már erről volt szó – elég korán, 1899-ben és 1916-ban is tanújelét adta.

⁷³⁶ A forrásokban Kaicsou és Pujang (Puyang) néven is előfordul.

⁷³⁷ Az 1930-ban kiutazott nővérek névsora: Bükk Mária Rosaria, Erdélyi Mária Nicéta, Iselstöger Mária Canisia, König Mária Lidvina. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b 116.; VÁMOS Péter, 2018. 794.

⁷³⁸ KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b. 121.

évszám	iskola		szociális ellátás		betegkezelő		
	katekétanók	imaiskola	árvaház	agnők	beteg	keresztelés	kötözés
1931	50	40	12	8	10424	242	64
1932	33	30	12	8	6607	188	257
1933	23	120	12	8	6774	125	170

20. ábra: A kaichow-i missziós ház 1931 és 1933 közötti tevékenysége

A táblázat alapján megállapítható, hogy a tamingi házhoz hasonlóan Kaichow-ban is a betegellátás vette igénybe jobban a nővérek munkaidejét. A katekétanók kiképzése is közel azonos számban zajlott, mint Tamingban. Az árvaház és az agnők otthona állandó létszámmal működött, valószínűleg korlátozott volt ezen szociális intézmények befogadóképessége. Mivel nincs későbbi adat az intézmények bővítésére vonatkozóan, feltételezhető, hogy ennél nagyobb igényt nem is kellett kielégítenie a nővéreknek.

A harmadik missziós házat, a „Mária Kegyelem Anyja Otthon”-t Taming belvárosában vették át a nővérek.⁷³⁹ Itt korábban más rendbeli nővérek működtek, ám közülük többen megbetegedtek és utánpótlást sem kaptak társulatuktól, így a jezsuita atyák felkérték a kalocsai iskolanővéreket, hogy vezessék ők az intézetet. A nővérek elvállalták a feladatot és 1931 őszén átvették a missziós telepet. A vezetésük alá tartozó intézmények – imaiskola, népiskola, agnők otthona, árvaház, özvegy és elhagyott, veszélyben lévő fiatal asszonyok menhelye, dispensaire – közül kettő, a népiskola és a fiatalasszonyok menhelye jelentett új tevékenységet. A népiskolába városbeli keresztény és pogány családok gyermekeit vették fel, akik bejárók voltak. Tanítottak nekik hittant, írást, olvasást és közhasznú tárgyakat. Kézimunkaóra keretében tanultak meg varrni, hímezni, kötni, horgolni. Az iskola a gyerekeken keresztül a családokat célozta meg. Noha azt sok esetben nem is sikerült elérni, hogy a szülők is megkeresztelkedjenek, de legalább elnézték, hogy gyerekük megismerkedik a katolikus vallás tanaival és az idegenekre sem tekintettek többé ellenszenvvel. A veszélyben lévő fiatalasszonyok menhelyére olyan keresztény nőket vettek fel, akiket pogány anyósuk – legtöbbször a férj távollétében – bántalmazott, vagy el akart adni. A fiatalasszonyok szállásért és ételmezésért dolgoztak a missziós házban és addig maradhattak, míg a családban kedvezőbb nem lett a helyzetük. A Taming belvárosában működő intézmények tevékenységéről is készült összefoglaló.⁷⁴⁰

⁷³⁹ A forrásokban Taming II., Tamingfu II. néven szereplő fiókház.

⁷⁴⁰ KŐFALVINÉ Ónodi Márta 2000/b. 122.

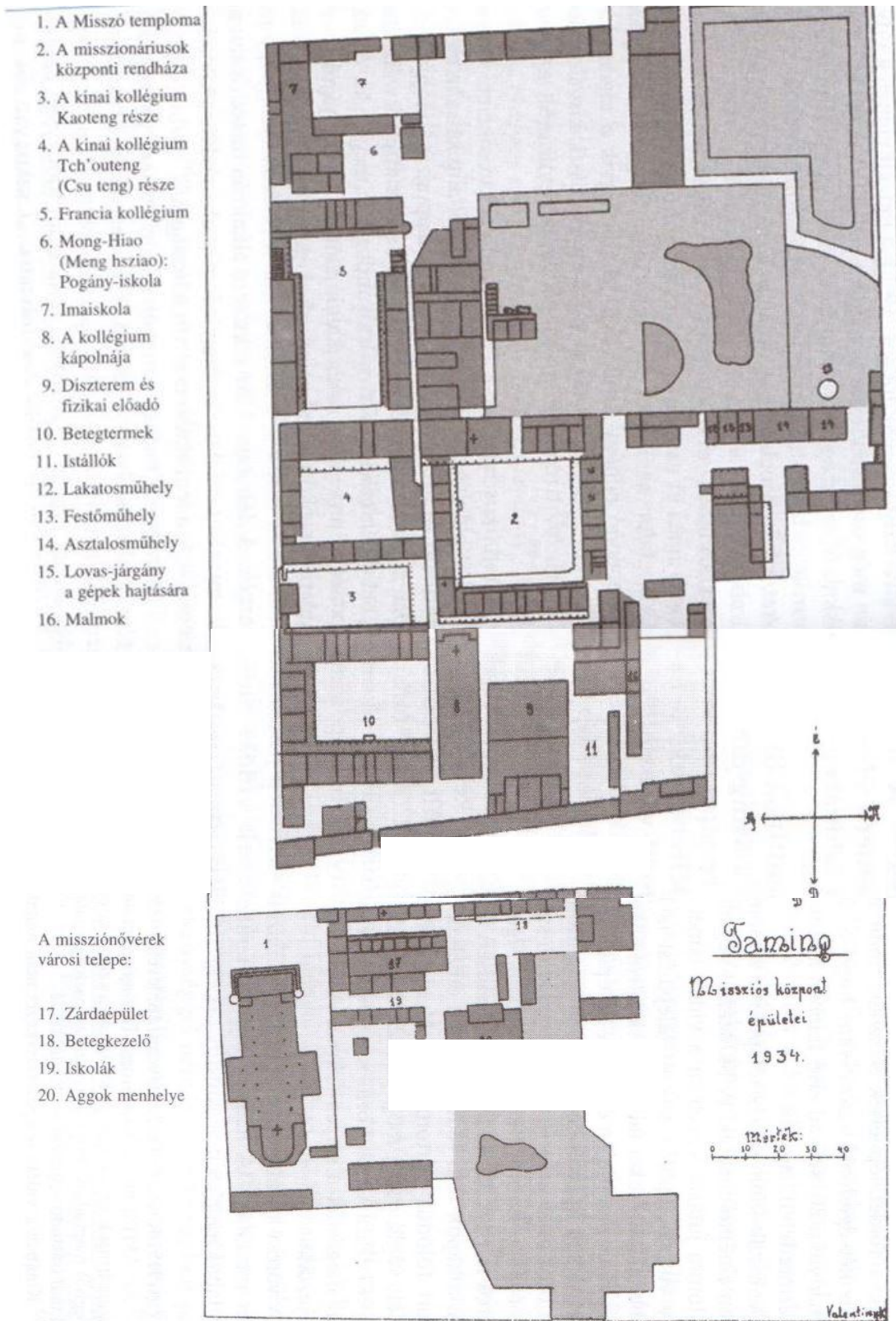
évszám	iskola		szociális ellátás			betegkezelő			
	népiszkola	imaiskola	árvaház	aggnők	fiatal- asszonyok	beteg	kötőzés	foghúzás	keresztelés
1931	48	38	14	24	5	4897	72	32	41
1932	87	73	14	19	6	10709	79	-	143
1933	94	73	18	18	19	17376	929	12	419

21. ábra: Taming belvárosában működő missziós intézmények tevékenysége 1931 és 1933 között

A korábbi intézményekhez hasonlóan ebben a rendházban is a betegkezelés képviselte a fő tevékenységi kört, ez ráadásul kiegészült a foghúzással is. A bentlakó ellátottak – árvák, aggnők, veszélyben lévő fiatalasszonyok – száma csak mérsékelten ingadozott, hiszen férőhelyük adott volt. Az iskolarendszerű oktatás évente 90-170 gyermeket érintett. Bár a kezdeti létszámhoz képest a harmadik évben már megduplázódott a növendékek száma, ahhoz azonban valószínűleg később kevésnek bizonyult, hogy a családok révén Taming lakosságának jelentős részéhez elérjen a katolikus szellemű oktatás hatása.

A nővérek harmadik háza szoros összeköttetésben állt a jezsuiták tamingi missziós telepével, amely Taming város keleti főutcájának két oldalán terült el. Az északi oldalon helyezkedett el a jezsuita rendház, a műhelyek, a gazdasági udvar, az orvosi rendelő, a misszió iskoláinak épületei, a bentlakó diákok kollégiumai. A déli oldalon magasodott a templom, körülötte pedig a kalocsai iskolanővérek városi telepe és zárdája. A misszió a városfalon kívül is vásárolt egy földdarabot, amely a „villa” névre hallgatott, és konyhakertet, valamint gazdasági épületeket foglalt magában. Itt alapítottak zárdát először az iskolanővérek. A misszió területét a városban és a villán is fallal vették körül.⁷⁴¹

⁷⁴¹ VÁMOS Péter, 1997. 26.

22. ábra: A tamingi missziós központ alaprajza (VÁMOS Péter, 2003. 156-157.)

Kezdetben – mint ahogy azt korábban már bemutattam – a magyar jezsuiták francia vezetés alatt működtek Tamingban, de már az 1920-as évek közepén felmerült az önálló magyar jezsuita misszió gondolata. A rend generálisa 1931-ben Szarvas Miklóst kinevezte a tamingi misszió helyettes elöljárójává. A pápa négy év múlva megalapította Taming apostoli prefekturát, rá egy évre pedig Szarvas Miklóst nevezte ki apostoli prefektussá. Ezzel a tamingi magyar jezsuita misszió teljesen önálló lett.⁷⁴²

A kínai misszióba való bekapcsolódás tizedik évfordulóján, 1936-ban ismét küldött nővéreket Kalocsa, ezúttal öt apáca csatlakozott a Kínában lévő közösséghez.⁷⁴³ Az addigi missziós munkát a társulat vezetősége pozitívan értékelte, amit a társulatba belépő bennszülött nővérek nagy száma, az iskolák és karitatív intézmények fejlődése és népesedése, az egyházi és polgári hatóság által a nővérek iránt tanúsított nagy tisztelet bizonyított.

A kedvező tapasztalatok hatására 1940-ben az osztrák jezsuita misszió kért iskolanővéreket saját missziójuk számára, mivel ők is szerettek volna bekapcsolódni a kínai lányoktatásba, de az Ausztriából meghívott nővérek – a háborús viszonyok miatt – nem kaptak kiutazási engedélyt.⁷⁴⁴ Szarvas Miklós jezsuita missziós főnökkel való egyeztetés után három nővér indult 1940 nyarán az új szolgálati helyre, a szintén Hopej tartományban fekvő, Tamingtól északkeletre található Kinghsienbe, az osztrák misszió központjába. A nővérekre egy katekétatanítónőképző vezetését bízták.⁷⁴⁵

Ötödik házukat 1944-ben alapították a nővérek, a Tamingtól délre, Sanghajtól északra fekvő Süchow-ban. A kanadai missziós tartományban dispensaire-t vezettek és kórházban tevékenykedtek.⁷⁴⁶ Időközben szükségessé vált a több településen lévő kínai missziós házak élére egy közös főnöknő, vikária kinevezése. Ezt a tisztséget a tanács 1932-ben Leopoldina nővérré bízta, majd 1941-ben helyettes vikáriává választották Hirman Mária Margit nővért,⁷⁴⁷ aki már 1926 óta élt Kínában. Az utolsó magyar nővérek kiküldésére 1948-ban került sor, ekkor két fő utazott ki.⁷⁴⁸

---

⁷⁴² VÁMOS Péter, 1997. 17-21.

⁷⁴³ Az 1936-ban kiutazott nővérek névsora: Ádám Mária Amatóra, Juhász Mária Alexia, Kasza Mária Agréda, Kovács Mária Remigia, Zemplén Mária Mediatrix. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b 117-118.; VÁMOS Péter, 2018. 794.

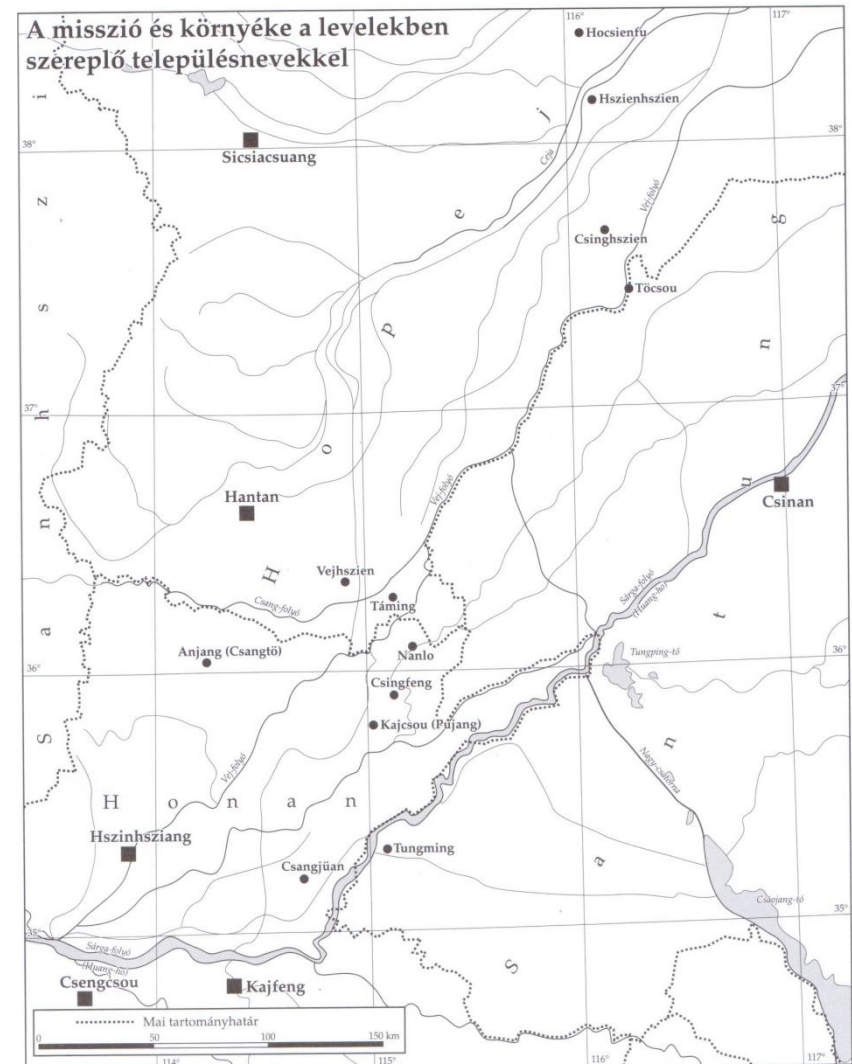
⁷⁴⁴ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. 1940. L. Brellinger jezsuita atya 1940. július 21-én kelt levele.

⁷⁴⁵ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Hirman Mária Margit 1940. augusztus 28-án és 1941. január 1-jén kelt levelei.

⁷⁴⁶ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Surányi Mária Foréria 1946. május 28-án kelt levele; Hirman Mária Margit 1946. május 16-án kelt levele; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. szeptember 1.

⁷⁴⁷ Hirman Mária Margit, (1877-1947) mennyiségtani és természettani szakcsoportra képezett polgári iskolai tanárnő. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b. 112.

⁷⁴⁸ Az 1948-ban kiutazott nővérek nevei: Markovich Mária Jozefa, Schmidt Mária Gertrúdisz. KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b 118-119.; VÁMOS Péter, 2018. 794.

23. ábra: A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (VÁMOS Péter, 2018. belső borító)

A Kalocsai Iskolanővérek társulata a sienhsieni apostoli vikáriussal 1926 februárjában kötött szerződésben kötelezte magát, hogy nem zárkózik el bennszülött jelöltek felvételétől. Az első, zárdába belépni óhajtó kínai lány alig egy hónappal a kalocsai nővérek első csoportjának Kínába érkezése után jelentkezett.⁷⁴⁹ A Szentszék 1927 nyarán engedélyezte, hogy a nővérek noviciátust állítsanak fel Kínában. A továbbiakban a kínai misszióban működő főnöknők, illetve a vikáriák a Kalocsán működő kormányzótanácsnak levélben rendszeresen beszámoltak a bennszülött jelöltnőkről, újoncnőkről, fogadalmat megújító nővérekről. A kormányzótanács ülésein fel is olvasták az ezzel kapcsolatos információkat és minden esetben jóvá is hagyták a kinti magyar nővérek rájuk vonatkozó javaslatait, jelentéseit. Ez a nagy távolság és a lassú postaforgalom miatt pusztán formalitás volt ugyan, de a Kínában működő magyar nővérekben erősítette a társulathoz való tartozás, a felelősség-megosztás tudatát, a szabályokhoz való ragaszkodás pedig kifejezte alázatukat és engedelmességüket saját kalocsai előjáróik iránt. A kínai misszióban 1946-ig összesen 15 bennszülött nővér öltette magára a kalocsai iskolanővérek szerzetesi ruháját.⁷⁵⁰ A kínai nővérek közül tizenegynek a családi háttéréről maradtak fenn adatok. Ezekből kiderül, hogy a bennszülött nővérek szülei többnyire földművesként vagy napszámosként keresték kenyerüket, egy-egy kereskedő, illetve tanító fordult csak elő az apák foglalkozása között. A nővérek általában a 20-as éveik közepén léptek be a társulatba, a legfiatalabb nővér 19 évesen, a legidősebb 36 évesen. Egyes esetekben tudni lehet a nővérek megkeresztelésének dátumát is. Erre nem csecsemőkorukban, hanem fiatal, 14-18 éves korukban került sor. Ha a szülők is részesültek a keresztség szentségében, akkor az ő kínai keresztnevük helyére védőszentjük nevét írták „*apja: József, földműves*”. Ha a szülők pogányok voltak, akkor a statisztikai lapra megpróbálták leírni a kínai nevet, vagy csak jelezték, hogy nincs keresztény neve az illetőnek. A tizenegy bennszülött nővér közül négyen házi munkát végeztek, heten pedig tanítottak, általában katekétanó-végzettséggel. Többen a nővérek missziós iskolá-

⁷⁴⁹ A jelentkező a missziós püspök kínai titkárának testvére volt, aki a nővérek kínai nyelvtanáráként működött. A nővérek intelligensnek, jámbornak és egészségesnek találták, bizonyára katolikussága is kifogástalannak bizonyult. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1926. november 30.

⁷⁵⁰ Az iratokban az alábbi kínai bennszülött nővérek neve fordul elő: Jang Róza Mária Stefánia, Jinn Mária Xavéria, Li Paula Mária Immaculata, Li Teréz Mária Petra, Ly (Li) Georgina Mária Electa, Na (Ngan) Anna Mária Jozefa, Sán Róza Mária Ignácia, Tchang Mária Nikola, Tchang Terézia Mária Selina, Tchao Mária M. Colombiera, Tchenn Mária M. Johanna, U Terézia Mária Berchmana, U Borbála Mária Sztaniszlá. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1932. november 26., 1935. február 21., december 11., 1936. február 10., december 14., 1937. január 29., június 14., december 28., 1938. június ö., december 15., 1939. június 2., december 19., 1941. május 5., 1943. május 30. Bangó Beáta még két kínai nővérről tesz említést: Li Terézia Mária Etienne-ről és Tzoi Mária Xavériáról. Nála a „Berchmana” szerzetesi nevű kínai nővér „Bernárda” név alatt szerepel. BANGÓ Beáta, 1997. 63-64.

iban szerezték képesítésüket.

A kínai misszióban tevékenykedő nővérek a társulatnak teljes jogú tagjai maradtak, a kommunikációs nehézségek ellenére az általános főnöknőn kívül több nővér is állandó levelezésben állt velük, és a társulat előjárósága értesítette őket minden fontosabb, a társulatot érintő döntésről, változásról. Az általános főnöknőknek gondjuk volt arra is, hogy a Kínában működő nővérek áldozatvállalása élénken éljen a társulat tagjainak tudatában: körlevélben ismertették a missziós nővérek életkörülményeit, az új házak alapítását, a kínai bennszülött nővérek belépését stb. A missziós nővérek sorsa mellett az egész kínai misszió ügyét is szívéen viselte az egész társulat. A misszió javára gyűjtést rendeztek, adományozókat toboroztak, színelőadásaik bevételét a kínai misszió számára ajánlották fel.⁷⁵¹ Az anyagi támogatás mellett imákat, szentmiséket és szentáldozásokat is felajánlottak a kínai szerzetestársaik és a misszió céljaira. A misszió számára befolyt adományokat és a misszióból érkező kérések teljesítését az anyaházban működő, külön ezzel a feladattal megbízott procurator nővér végezte. Olyan speciális felszerelések beszerzéséről és Kínába juttatásáról is ő gondoskodott, mint a misebor előállításához szükséges szőlőtőkék kezelésekor használatos permetezőgép. A misszió felszerelésének hiányosságaira következtethetünk abból, hogy Magyarországról küldtek ki a Kínában élő nővéreknek orvosi műszereket, egy cipésműhely teljes felszerelését, írógépét, szappant. A missziós adományok egységesítésével, kiküldésének és elosztásának központi koordinálásával az 1939. évi általános káptalan is foglalkozott.⁷⁵²

A kínai misszió kétségtelenül hozzájárult a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának elismertségéhez és népszerűségéhez. A Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulatának egyik tagja 1934-ben azzal az indokkal kérte átvételét a kalocsai társulatba, hogy életét kínai missziós nővérként szeretné folytatni és erre csak a kalocsai társulat keretében lenne módja.⁷⁵³ Valószínűleg nem ő lehetett az egyetlen, aki azért vágyott a kalocsai iskolanővérek társulatába, mert itt lehetőséget kaphatott missziós hivatástudatának kiéléséhez. Pedig a nővérek koránt sem kerültek ideális körülmények közé. Már az első turnussal Kínába érkező nővérek is zűrzavaros politikai viszonyokkal szembesültek a távoli országban. Az 1920-as években az

---

⁷⁵¹ A nővérek a Katolikus Misszió című folyóirat terjesztésével közvetve szintén a kínai missziót támogatták. Közvetlen segítség gyanánt pedig növendékeikkel együtt tavasszal gyógynövényeket (kamillát, hársfa- és bodzavirágot, borsmentát, zsályát, fehérürmöt, ezerjófűvet) gyűjtöttek a misszió javára. MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. 1939. évi káptalan. Előterjesztés a kínai missziók segélyezéséről.

⁷⁵² MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. 1939. évi káptalan. Előterjesztés a kínai missziók segélyezéséről.

⁷⁵³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1934. június 1.

egymás ellen harcoló kínai hadurak jelentették a legfőbb problémát. A tamingi misszió a belháborúk során sokat szenvedett, a kínai rablók többször zaklatták, kifosztották. 1927-től a kínai nacionalista párt, a Kuomintang és a Szovjetunió által támogatott kommunista erők küzdöttek a hatalomért. A két szembenálló fél későbbi összefogását egy külső hódító elleni harc ösztönözte. A nagyhatalmi ambíciókkal fellépő Japán ugyanis igyekezett egyre nagyobb befolyásra szert tenni Észak-Kínában. A japán nagyhatalmi törekvés és a japán ipar fejlesztéséhez szükséges természeti kincsek feletti befolyás érvényesítése érdekében 1931-ben japán csapatok szállták meg Mandzsúriát. 1937-ben kitört a japán-kínai háború. A japán erők néhány héten belül elfoglalták Pekinget, később megszállták Észak-Kína nagyobb városait. Taming 1937. november 11-én került japán fennhatóság alá.⁷⁵⁴ A japán megszállás ideje alatt a misszió viszonylag békésen folytathatta munkáját, mert a japánok nem avatkoztak bele a kínai vallási életbe, a helyi vallások gyakorlását nem akadályozták. A tamingi japán katonai parancsnok a magyar misszionáriusokkal jó viszonyt tartott fenn, mert a magyarokat szövetségesként kezelte.⁷⁵⁵ A kínai erők 1938-ban háromszor tettek kísérletet Taming visszafoglalására. 1941-ben a misszió egész területe hadszíntérré vált. Miután december 7-én Japán bekapcsolódott a második világháborúba és Kína hivatalosan hadat üzent Japánnak és szövetségeseinek, Kína újult erővel lépett fel a japán megszállókkal szemben. Közben a Szovjetunió által támogatott kínai kommunisták egyre nagyobb befolyásra tettek szert Észak-Kínában, így a magyar misszió területén is. Az irreguláris csapatok létszáma a kommunisták által elfoglalt területek nagyságának növekedésével párhuzamosan nőtt. 1944-ben Tamingban is kettős hatalom alakult ki, a falvak lakói a japánoknak és a kommunista parancsnokságnak is fizettek adót. Amikor Tamingban a japán hadműveletek idején kis létszámú helyőrség maradt, a kommunisták kétszer is betörték a városba.⁷⁵⁶

A második világháború idején az akadozó postaforgalom miatt a magyarországi nővérek alig tudtak kapcsolatot teremteni a kínai misszióban lévő szerzetestársaikkal. A háborús pusztításokat és a kommunizmus térhódítását azonban a missziós nővérek is megtapasztalták, ezekről későbbi leveleikben be is számoltak.⁷⁵⁷

---

⁷⁵⁴ VÁMOS Péter, 2003. 83-86.

⁷⁵⁵ Japán 1936. november 25-én aláírta Németországgal az Antikomintern Paktumot. Mivel Magyarország mind Németországgal, mind Olaszországgal jó kapcsolatokat ápolt, ezért tekintették a japánok a magyar misszionáriusokat szövetségeseiknek. Taming japán főparancsnoka korábban a berlini követségben szolgált és Magyarországon is megfordult. VÁMOS Péter, 2003. 120-123.

⁷⁵⁶ VÁMOS Péter, 2003. 127-130.

⁷⁵⁷ A kínai misszió 1944 utáni történetét részletesen lásd a II.5.2. fejezetben.

I.8.4. Erdély

Délvidék 1941-es visszacsatolása oktatási szempontból nem hozta meg a társulat számára a várt eredményeket. Az állam csak kevés iskolanővért alkalmazott az ottani iskoláknál, új felekezeti iskolák alapítását pedig nem támogatta. Az ottani csalódás után a nővérek úgy érezték, hogy egy másik visszacsatolt területen⁷⁵⁸ próbálnak új működési területet találni. Ebben befolyásolta őket az irredenta korszellem mellett az is, hogy így részt vesznek a visszatért, magyarlakta területek kulturális felvirágoztatásában. Az apropót az adta, hogy egy jezsuita pater beszámolt az iskolanővéreknek arról, hogy erdélyi missziós útjain milyen sok hiányosságot tapasztalt a nőnevelés terén. Biztatására a társulat elöljárói érintkezésbe léptek a kolozsvári püspöki helynökkel, aki szívesen fogadta a nővérek letelepedési szándékát, Szovátát ajánlva figyelmükbe. Az itteni plébános támogatta a társulat zárdaalapítási terveit és Kalocsára utazott a generális főnöknővel való tárgyalásra. A megállapodások értelmében 1941. szeptember 10-én négy nővér – egy elemi iskolai tanítónő, egy óvónő, egy óvósegéd és egy házi nővér – utazott el Szovátára új fiókház létesítése céljából. A leendő zárda azonban még nem készült el, így a nővérek a plébánián kaptak három szobát használatra. A nővérek Szovátán kezdetben tervezték a fürdő panziójának átvételét is, amelyet ebben az időben a plébános kezelt,⁷⁵⁹ de később ennek üzemeltetéséről a plébános nem a kalocsai, hanem román nővérekkel kötött szerződést.⁷⁶⁰ A szovátai plébános a fürdő panziójának vezetésére – igaz, hogy csak egy szezorra – 1942 tavaszán mégis a kalocsai általános főnöknőtől kért két nővért, egyiküknek irodai munkát, a másikuknak a vendégek ellátását ajánlotta munkakörül. A nővérek elvállalták ezeket a feladatokat, sőt jelezték a plébánosnak, hogy ha a román apácák ingatlanai eladók lennének, arra is pályáznának.⁷⁶¹ Később azonban kiderült, hogy ezek megvétele – a kalocsai apácák anyagi lehetőségeihez képest – túl sokba kerülne.⁷⁶² A szovátai plébános 1943-ban a polgári iskola szervezéséhez kérte az iskolanővérek segítségét, akik erre a feladatra küldtek is egy megfelelő tanárnőt.⁷⁶³

---

⁷⁵⁸ Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapott Észak-Erdélyben több mint 40.000 km² területet, benne a Székelyfölddel.

⁷⁵⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1941. szeptember 15.

⁷⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. január 11.

⁷⁶¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. április 22.

⁷⁶² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. szeptember 2.

⁷⁶³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1943. október 20.

II. Az 1944-1946 közötti időszak

II.1. Világháborús készülődés és a háború első évei

A nővérek, bár általánosan tájékozódtak a világpolitikai eseményekről, de fennmaradt irataikban – még a tanácsulési jegyzőkönyvekben is – ritkán reflektáltak ezekre. Az 1935. október 18-i tanácsulésen vetődött fel először olyan ügy, amely köthető a második világháború előszeléhez. A 43 éves Szalma Mária Szeréna, aki 1911 óta volt tagja a Münchenben anyaházzal bíró Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának, és Kolozsvárott a Marianum leánynevelő-intézet polgári iskolájának tanárnőjeként működött, 1935 őszén átvételét kérte a Kalocsai Iskolanővérek Társulatába. Átlépésének okául magyar érzését hozta fel, mivel állítása szerint a temesvári, német nemzetiségi származású szerzetesi előjárói a magyar kisebbség rovására erősen agitáltak, így a magyar és sváb nővérek között meghasonlás ütötte fel fejét. A nővér nem értett egyet ezekkel a németesítő törekvésekkel. *„Hitler számára talajt készíteni a Duna-medencéjének elfoglalása érdekében nem akarok.”* – fogalmazott a nővér. A nővér – csakúgy, mint rendtársainak jó része – Trianon után Erdélyben maradt. Bár szenvedett a honvágtyól, de csak a fent vázolt politikai okok bírták rá, hogy apáca-mivoltát megtartva, de eredeti társulatából kilépve, egy másik, hasonló tevékenységi körű szerzetesközösségben folytassa működését. A nővér Magyarországon lévő tartományuk⁷⁶⁵ főnöknőjéhez is folyamodott átvételre érdekében, de ő nem teljesíthette kérését. Erdélyből ugyanis azt az utasítást kapta, hogy a magyar tartományba átlépni óhajtókat vagy valamennyit fogadja be, vagy egyet se. Mivel a romániai tartományból több nővér szeretett volna átjönni Magyarországra, az itt lévő házakban viszont nem tudták volna elhelyezni őket, ezért nem teljesíthette a kérést.⁷⁶⁶ A Kalocsai Társulat végül felvette tagjai közé Szalma Mária Szeréna nővért.⁷⁶⁷ Ebből a pél-

⁷⁶⁴ MNL BKML XII. 6. A kiskunfélegyházi zárda iratai. Idézet a generális főnöknő 101/1945 sz. Kalocsán 1945. február 22-én kelt leveléből.

⁷⁶⁵ A magyarországi tartomány központja Szeged lett.

⁷⁶⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1935. október 18.; MNL BKML XII. 6. Általános Káptalanok. Az 1939. évi általános káptalan iratai.

⁷⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1935. november 25. A nővér a társulatba átlépve valószínűleg más szerzetesi nevet kapott, hiszen Szeréna nevű nővér – Dudás Mária Szeréna – ekkor működött a kalocsai társulatban. A fennmaradt iratokban egy Szalma Mária Ignácia nővér szerepel, aki adatai alapján azonosítható az átlépő nővérral: 1891-ben Földeákon született, 1936-ban lépett be a kalocsai társulatba, 1938-ban már örökfogadalmat tehetett. Mennyiségtan- és természettudományi szakcsoportra

dából is látszik, hogy a kalocsai iskolanővérek „testvér-társulata” Trianon után hasonló gondokkal – azaz az anyaországba vágyó, de helyben maradásra kényszerült nővérek sokaságával – küzdött, mint a kalocsai közösség. A két társulat helyzetében eltérést jelentett, hogy míg a temesvári Miasszonyunk nővérek anyaháza Trianon után határon kívülre került, addig a kalocsai nővérek anyaháza Csonka-Magyarország területén maradt. A temesvári nővérek tudtak – Szeged központtal egy magyarországi – önálló tartományt létrehozni, a kalocsai nővérek azonban nem jártak sikerrel a bácskai provincia alapításával. A fenti konkrét eset, Szalma Mária Szeréna nővér helyzete viszont azt is bizonyítja, hogy az egy társulathoz, de más tartományhoz való tartozás sem jelentett garanciát a nemzeti-ségi konfliktusok feloldására. Figyelemre méltó, hogy a nővér könnyebben elérte célját – vagyis hogy Magyarországra kerüljön –, ha elhagyta eredeti társulatát és új közösségbe lépett át, mint hogy a társulaton belül, egyik tartományból a másikba átkerülhetett volna.⁷⁶⁸

A közelgő háborús veszélyt jelezte, hogy 1937 tavaszán a kalocsai anyaháznak be kellett terjesztenie a polgármesteri hivatalba a légvédelmi tervét. A költségesebb légtalmi berendezések beszerzését és az óvóhely átalakítását önerőből nem tudta vállalni a zárda, de megkezdtek a padlás lomtalanítását, hogy az esetlegesen ledobandó gyújtóbombák kisebb kárt okozhassanak.⁷⁶⁹ A következő év őszén a kalocsai nővérek már homokot és vízzel töltött hordókat helyeztek el a padláson a gyújtóbombák elleni védekezés céljából.

A nővérek előljárósága közvetlenül az Anschluss – 1938. március 12. – után már a várható háborús helyzetre való felkészülésről tárgyalt. Egyrészt aggodalmuknak adtak hangot, hogy Németország hatalmát kiterjeszti Magyarországra is. Másrészt az ausztriai tapasztalatok alapján próbáltak előre tervezni. Azaz: milyen működést folytathatnának abban az esetben, ha a világi kormány betiltaná a szerzetesek vezette iskolákat, kivénné kezükből az ifjúság nevelését, oktatását és internátust sem engedne fenntartani. Ebben az

---

képesített polgári iskolai tanítónői oklevelét Temesváron szerezte 1914-ben, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek temesvári rendtartományában 1921-ben tett örökfogadalmat. A kalocsai társulatan Baján, Kiskunfélegyházán és Bácsalmáson működött polgári iskolai tanárnőként. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁷⁶⁸ Szalma Mária Szeréna nővér esete is bizonyítja azt a – Trianon után a kalocsai társulat bácskai nővéreinél is tetten érhető – folyamatot, hogy a nemzetiségi érzés erőssége olykor felülírta a szerzetesi engedmességi fogadalmat is. Részletesebb adatok hiányában lehetetlen annak megállapítása, hogy Szalma Mária Szeréna nővér elsődleges célja a Magyarországra jutás lehetett-e, vagy a németesítő törekvésekkel bíró sváb előjáróktól való megszabadulás. Ha a második eset forgott fenn, akkor szerzetesi körökben nagyon „magyar” hírének kellett lennie a kalocsai társulatnak, hiszen a rendtagok jelentős része itt is sváb származású volt. Mivel a társulat tagjainak nemzetiségi hovatartozásáról nem készült kimutatás, csak a vezetéknevek alapján tehető ez a kijelentés. Esetükben, mint katolikus apácáknál, kizárható, hogy a németes hangzású családnév izraelita származást takarjon, így a németes név náluk valószínűsíthetően egyet jelent a sváb származással.

⁷⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1937. április 7.

esetben elvállalható munkaköröknek tekintették a betegápolást, a kertészkedést, a napközi otthonokban és szociális intézményekben való tevékenykedést. Szintén ezen az ülésen intézkedtek arról, hogy az általános titkárnő gyűjtse egy helyre és adott esetben semmisítse meg az általuk kompromittálónak ítélt, a társulat fegyelmi ügyeire vonatkozó iratokat.⁷⁷⁰

A háborús helyzetre való felkészülés a társulat pénzügyi stratégiáját is érintette. Az előljáróság ugyanis a hozományalapot – a készpénz biztosítása miatt – ki akarta venni az Egyházmegyei Takarékpénztárból.⁷⁷¹ A háborús hírek és az első világháború utáni, takarékpénztárban őrzött tőkék elértéktelenedéséből adódó rossz tapasztalat arra készítette a vezetést, hogy elővigyázatosságból házi őrizetben tartsák pénzvagyonyukat. A következő évben már az merült fel, hogy a tőkét ingatlanba fektessék, attól féltek ugyanis, hogy a háború miatt a pénz elértéktelenedik. 1944 februárjában szintén napirendre került a földvásárlás, mivel a háborús gazdasági élet állandó hullámmásban tartotta a készpénz vásárlóértékét. Az érseki jóváhagyás⁷⁷² késlekedése, valamint valószínűleg a front közeledése, később pedig az infláció miatt a nővérek nem kezdtek bele a tranzakcióba.⁷⁷³

Magyarország két világháború közötti közgondolkodását mélyen átítatta a revizionizmus. Így nem számít különlegesnek, hogy a korábban elcsatolt területrészek – az első és második bécsi döntések nyomán való – visszacsatolása pozitív visszhangot keltett a társulaton belül. Természetesen a társulatot legélénkebben a délvidéki területek kérdése foglalkoztatta. A nővérek már Felvidék visszacsatolása – 1938. november 2. – után egyre komolyabb és realisabb lehetőségként tekintettek a bácskai házak újbóli birtokba vételére,⁷⁷⁴ ugyanakkor a társulat egykori három felvidéki házának visszaszerzése még lehetőség szintjén sem merült fel a tanácsuléseken.⁷⁷⁵ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata társadalmi beágyazódottságát és a korábban elszakított területek reintegrálódásának fontosságába vetett hitét egyaránt bizonyítja, hogy mennyire érzékenyen reagáltak a politikai változásokra. A társulat bekapcsolódott a visszatért területek

---

⁷⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1938. március 15.

⁷⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1938. szeptember 28.

⁷⁷² A társulat szabályai értelmében a hozományalappal kapcsolatos ügyek intézéséhez kérni kellett a helyi püspök – jelen esetben a kalocsai érsek – jóváhagyását is. MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 40. pont.

⁷⁷³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1940. április 28., 1941. február 18., szeptember 15., 1944. február 6.

⁷⁷⁴ Erről részletesen lásd a I.8.2. fejezetet.

⁷⁷⁵ Mivel a Felvidéken – Bácskával ellentétben – nem maradtak kalocsai nővérek, illetve az ottani három főkház viszonylag rövid ideig működött, így a társulat ezeket a házakat feltehetően véglegesen elveszítettnek tekintette.

segélyezése céljából létrehozott Magyar a Magyarért Mozgalom⁷⁷⁶ akcióiba, színelőadások, hangversenyek rendezésével adományokat gyűjtöttek a felvidéki magyarság támogatására. A felvidéki iskolák tankönyvekkel való ellátása érdekében több száz kötetet küldtek az illetékes tanfelügyelőségeknek. Felvidéken kilenc elemi iskolát könyvekkel, egyet pedig iskolai padokkal szereltek fel. A kalocsai internátusba díjmentesen vették fel a felvidéki tisztviselők gyermekeit.⁷⁷⁷ A nővérek nemcsak Felvidék visszatérésekor tartottak igényt saját növendékeik ezirányú figyelmére. Kárpátalja 1939 márciusi, Erdély egy részének 1940 szeptemberi és különösen Bácska 1941 áprilisi visszacsatolásáról a tanácsülési jegyzőkönyveken⁷⁷⁸ kívül az iskolai értesítőkben – köszöntő és üdvözlő írások, a tennivalókat számbavevő cikkek formájában – is megemlékeztek.⁷⁷⁹ Az elöljáróság gondoskodott róla, hogy a társulatnak az erdélyi Szovátán alapított új iskolájáról, illetve a bácskai nővérekkel való egyesülésről minden nővér és minden iskola tudomást szerezzen.

A háború hatása az iskolai életbe azonban nem csak ilyen formában gyűrűzött be. A nővérek hazafias és szociális nevelés keretében vonták be növendékeiket az életkoruknak megfelelő hátországi munkálatokba. A kiskunfélegyházi Constantinumban például a diákok minden iskolafokozaton bekapcsolódtak a különböző gyűjtésekbe, iskolai színelőadásaik bevételét a katonák megsegítésére fordították. A fronton harcoló magyar katonáknak érmelegítőt és lábszárvédőt kötöttek, tollból talpbetétet készítettek, édes tésztát és kecszet sütöttek, szeretetsomagot állítottak össze, amelyekbe cukor, cigaretta, dohány, gyufa, szappan, fogkrém, konzerv került. Küldtek a katonáknak imakönyvet, rózsafüzért, újságokat és egyéb olvasnivalót is. Az 1942-ben Félegyházáról induló zászlóalj tagjai között a lányok nemzetiszalagos Szűzanya-érmeket osztottak ki. Később segédkeztek a frontról hazajött katonák megvendéglésében, többször felkeresték a kecskeméti hadikórházban ápolt sebesülteket is. Ruhaneművel, élelmiszerral támogatták a hadigondozott családtagokat, hadiárványokat. A rászoruló családoknál segítettek a gyerekeknek a tanulás-

---

⁷⁷⁶ A Magyar a Magyarért Mozgalom 1938 november elején indult azzal a céllal, hogy a visszacsatolt területek magyarságán segítsenek, a Felvidék népe előtt kifejezzék „a magyar haza társadalmának népszerűségét és szociális érzületét.” A Mozgalom fővédnöki tisztét Horthy Miklósné, elnöki posztját pedig Imrédy Béláné töltötte be. A Mozgalom a segélyezéshez szükséges fedezetet társadalmi gyűjtés, pénz-, illetve természetbeni adományok útján kívánta előteremteni. A Mozgalom működését elsősorban nőegyletek és nőszervezetek támogatták. BÁRÁNY-SZILFAI Alida, 2017.

⁷⁷⁷ MNL BKML XII. 6. Új házak. 719/1939. Elekes Klára nővér 1939. március 3-án Ungváron kelt levele. 720/1939. A generális főnöknő 1939. április 24-én Kalocsán kelt válasza

⁷⁷⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1939. március 26., 1940. szeptember 30. Bácska visszacsatolásáról részletesen lásd a I.8.2. fejezetet.

⁷⁷⁹ Lásd a következő írásokat: Bali Mária Ildelfonsa: Erdély, Bácska – és a mi feladataink. In: ÉVKÖNYV Baja 1940/41 3-10. (ismeretlen szerző): Testvéri kézfogás. In: ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1940/41 3.; Hevesi Mária Angelika: Bácska hazatért. In: ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónőképző 1940/41 3., Kézai Mária Prudentia: Isten hozott Bácska! In: ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1940/41 3.

ban, az anyáknak a házimunkában. Előfordult, hogy egy hadiellátott család répaföldjét a Constantinum növendékei kapálták meg, illetve babakelengyét állítottak össze a szegény, sokgyermekes hadigondozott családok újszülöttjei számára. Amikor lakásukból kibombázott pesterzsébeti menekültek érkeztek a városba, a diáklányok főztek számukra, részt vettek a részükre rendezett gyűjtésben. Munkájukat – az iskolanővérek hathatós irányítása alatt – a Vöröskereszt szervezésében, illetve a Női Önkéntes Honvédelmi Munkaszervezet⁷⁸⁰ keretében végezték.⁷⁸¹ Ahogy a fenti példákból is kitűnik, a szociális gondoskodás keretében a nővérek különösen nagy hangsúlyt helyeztek a személyes segítségnyújtásra, ezáltal is erősítve a helyi közösség összetartását, társadalmi szolidaritását.

A nővérek a második világháború első éveiben – a lakosság többségéhez hasonlóan – a hátszági mindennapi életüket élték. Érezték ugyan a háború hatását, hiszen a társulat például az 1939 októberére tervezett tíznapos római zarándokltról az időközben fokozódó háborús helyzet miatt kényszerült lemondani.⁷⁸² Bekapcsolódtak továbbá a nőtársadalomban kibontakozó, fentebb vázolt karitatív kezdeményezésekbe is. A háborús helyzet az oktató-nevelő munkát azonban már érzékenyebben érintette. Az 1943/44-es tanév mindössze öt hónapig – november 1-jétől április 1-jéig – tartott. A szerzetesnők a szeptemberi és októberi kényszerszünet alatt is próbálták a növendékeket hasznos időtöltésekkel lekötni, kirándulásokat szerveztek, megnyitották előttük az ifjúsági könyvtárakat, iskolán kívül kisebb csoportokban foglalkoztak velük, számon kérték a rádióban hallott, központilag sugárzott tananyagot, utasításokat adtak a tanulnivaló önálló feldolgozásához és otthon megoldandó feladatokat osztottak ki.⁷⁸³ A nővérek az egész iskolai évre megállapított tananyag átadását erőltetett ütemben is csak nehezen tudták befejezni. A különben is túlterhelt csonka tanévben ráadásul többletfeladatot jelentett a légoltalmi ismeretek oktatása. A legtöbb iskolában testnevelés- és egészségtan órán foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Házi riasztást rendeztek, gázálarc-próbát végeztek, begyakorolták az óvóhelyre

---

⁷⁸⁰ A miniszterelnök 1940-ben a nők önkéntes honvédelmi munkájának megszervezésére országos felügyelőt nevezett ki. Hatáskörébe tartozott a honvédelmi munkára önként jelentkező nők szükséges kiképzése, munkára beosztása. Az országos felügyelő a feladatokat az erre önkéntesen vállalkozó női egyesületek és egyéb női társadalmi szervezetek útján látta el. A 16. életévüket betöltött nőket elsősorban egészségügyi, ápolói és gondozási munkakörben, illetve otthon végezhető fehérnemű- és ruhakészítő munkakörben alkalmazták. A m. kir. minisztérium 1939. évi 9.300. M.E. sz., 1940. évi 1.080. M.E. sz. és 6.570. M.E. sz. rendeletei. In: RENDELETEK Tára, 1939. 1903-1905.; RENDELETEK Tára, 1940. 36., 3303-3311.

⁷⁸¹ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1942/43 4-8.; ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1941/42 14-16., 1942/43 3-4., 1943/44 10-12.; ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1942/43 4-5., 1943/44 14.

⁷⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1939. április 20., november 13.

⁷⁸³ ÉVKÖNYV Bácsalmás 1943/44. 4.; ÉVKÖNYV Csillaghegy 1943/44 6.; ÉVKÖNYV Hőgyész 1943/44 8.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1943/44 6.; ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1943/44 4.

vonulás rendjét, a tűzoltás és az életmentés módját, ismertették a repülőgépek felségjeleit. A tanítás ideje alatt biztosítani kellett a rádióügyeletes-szolgálatot, gondoskodni kellett a bejáró tanulók esetleges szükségükéről.⁷⁸⁴ A háború különösen a gyerekek fejlődésére és egészségi állapotára gyakorolt negatív hatást. A tápláló élelmiszerek és ruházat hiánya nagyban befolyásolta a tanulmányi eredményt és hozzájárult a mulasztások számának növekedéséhez. A nővérek a minden szempontból sok nehézséggel járó tanév korai befejezéséről több helyütt csak a rádióból értesültek.⁷⁸⁵

II.2. A német megszállástól az orosz megszállásig

Magyarország 1944. március 19-i német megszállása, a keleti front közeledése és a háború „elérhető közelségbe kerülése” gyökeres változásokat hozott az addig legfőképp csak a tanításra koncentráló, zárt szerzetesi közösségben élő apácák számára. A társulat vezetősége minden eshetőséggel számolva próbálta felkészíteni a nővéreket a bizonytalan jövőre. A többi egyházi vezetőhöz hasonlóan a kalocsai iskolanővérek generális főnöknője 1944. március 27-én körlevelet bocsátott ki a társulat házai számára, melyben a német megszállás ellenére kitartásra és helyben maradásra buzdította a nővéreket.⁷⁸⁶ Nem tartotta ajánlatosnak sem a szülői házba, sem egy másik zárdába való menekülést. Felhívta a figyelmet a felesleges utazások elkerülésére és utasította a nővéreket, hogy a templomba járáson kívül ne mutatkozzanak az utcán, ne kérdezősködjenek napi hírek, esetleg rémhírek után, és ha értesülnek is ilyenekről, ne továbbítsák azokat. Úgyszintén szigorúan megtiltotta a nővéreknek a külföldi rádióadások hallgatását és elrendelte, hogy a nővérek gondosan kerüljék a politikai, különösen a nemzetiségi kérdések megvitatását, „mert az könnyen rést üt a felebaráti szeretet erényén.”⁷⁸⁷ Ekkor még arra kérte a nővéreket, hogy a ruhaneműiket, azaz szinte egyetlen személyes értéktárgyukat, ne

---

⁷⁸⁴ ÉVKÖNYV Cegléd 1943/44 9.; ÉVKÖNYV Hőgyész 1943/44 14.; ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1943/44 10.; ÉVKÖNYV Vecsés 1943/44 8.

⁷⁸⁵ KÓHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa, 1995. 12. Kiskunfélegyházán a középfokú iskolákban elhúzódott a tanítás. A tanítónőképző képesítővizsgálataira, illetve a mezőgazdasági leányközépiskola érettségi vizsgáira április és május hónap folyamán került sor. ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1943/44 3.; ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1943/44 4.

⁷⁸⁶ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. március 27.

⁷⁸⁷ A körlevélben foglalt utasításokkal a tanács nem csupán a nővérek lelki nyugalmát próbálta megőrizni. Nem tűnik életszerűnek az a feltételezés, hogy a társulat tagjait a külvilág eseményeivel kapcsolatban „boldog tudatlanságban” lehetett volna tartani, szeparálni lehetett volna őket az információktól. Valószínűbb, hogy az előjáróság felülről, központilag kívánta irányítani adott kérdésekben a közös, egységes álláspont kialakítását.

helyezzék ki magánházakhoz, illetve ne készítsenek civil ruhát, vagyis ne rendezkedjenek be esetleges menekülésre vagy bujkálásra.

A „*változott helyzetre*”⁷⁸⁸ való tekintettel 1944 áprilisában a generális főnöknő újabb köriratot küldött ki a fiókházakba.⁷⁸⁹ Ebben közölte, hogy nem tartja meg a tervezett vizitációs körútját, mivel a társulat érdeke azt diktálja, hogy a bizonytalan és folyton változó események idején ő a központban, Kalocsán maradjon. Arra utasította a fiókházak főnöknőit, hogy mindenki otthon tartsa meg az évi szokásos, nyolcnapos lelkigyakorlatot, ne utazzanak el a nagyobb házakba közös lelkigyakorlatra. Azt kérte, hogy a nővérek az esetleges honvédelmi közmunkát lehetőleg a helyszínen teljesítsék, vállaljanak betegápolást, napköziotthon-vezetést és gondozzák a menekültek gyermekeit. Ha alkalom adódik rá, akkor gondoljanak kenyérkereső foglalkozásokra is: zongora-, vagy kézimunka-tanításra, varrásra, kifőzésre. Elővigyázatosságból minél kevesebbet utazzanak, az utcákon is csak végső esetben járjanak. Ismét kérte a nővéreket, hogy nagyon hallgatógok legyenek, beszédjükre, írásaikra vigyázzanak. A generális főnöknő úgy rendelkezett, hogy a fiókházak főnöknői és az ő tanácsosnőik a végsőkéig maradjanak a házakban, ijesztgetésre ne adják fel a házakat, csak a karhatalomnak engedjenek. Ekkor már felhívta arra is a figyelmet, hogy gondoljanak értékeik mentésére, ruhájukat, tárgyaikat becsomagolva biztos helyre helyezték el. De még ekkor sem támogatta azt, hogy világi ruhákat varrjanak maguknak. Jelentést kért a zárdákból, hogy hol hány nővér tud szükség esetén hazamenni a családjához, hány keresőképes és hány ellátásra szoruló nővér lakik az egyes fiókházakban. A vezetőség magatartásában tehát tetten érhető az előrelátás, az esetlegesen bekövetkező menekülésre való fokozatos felkészülés.

Tavasszal már elkezdődtek a hadi célú foglalások és a nővéreknek is be kellett kapcsolódnia a honvédelmi közmunkába. Az apácák – a tanév április 1-jei lezárásával – a tanítás alól mentesülve intenzívebben vettek részt a betegápolásban. **Kalocsán** a négy hadikórház közül kettőt, a „C” és „D” jelűt a nővérek látták el. Az anyaházban lévő „D” kórházat 200 sebesült részére rendezték be. Itt állandóan 10-12 nővér, míg a külső „C” kórházban kilenc nővér teljesített szolgálatot. A két kórházban összesen 21 nővér végzett ápolómunkát, fejenként 130 pengő díjazásban részesültek.

A hadi események közvetlenül érintették a házak működését is. **Baján** a zárdaiskola

---

⁷⁸⁸ A bővebben ki nem fejtett „*változott helyzet*” érthető a tanév április 1-jei, hirtelen befejezésére, illetve arra, hogy az amerikai légierő 1944. április 3-án támadta először az országot bombázó repülőgépekkel.

⁷⁸⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. április 18-19.

földszinti megüresedett termeit – szám szerint tizenkettőt – május 2-ától a Bács Megyei Pénzügyigazgatóság Kataszteri és Térképészeti ügyosztálya foglalta le, a mosókonyhát pedig katonaruha-mosásra jelölték ki. A hónap közepétől naponta két-két nővér járt ki a kórházba segíteni és egyben gyakorolni a betegápolást. A katonaság júniusban bejelentette igényét a zárda épületére. Az első megállapodások értelmében egy 200 ágyas kórház berendezésére lehetett számítani, de mellette a zárda ezer főnyi diákságának is hagytak volna meg helyiségeket. A katonák 1944. július 10-én kezdték el kiüríteni a lefoglalt termeket, hamarosan ágyakkal is berendezték azokat.⁷⁹⁰ **Szabadkán** március 20-án német katonák foglalták el a nővérek által használt óvónőképző épületét. Április 1-22. között 40 német katonát szállásoltak el a zárdaiskola két tantermében. A folyamatos légiveszély miatt elmaradtak az elemi iskolai vizsgák. Április közepén, majd június elején a nővérek betegápolói tanfolyamot szerveztek a polgári iskola magasabb évfolyamú növendékei és fiatal lányok számára. Július 4-én megkezdődött az óvóhelyek kiépítése, a borospincét alakították át vészkijárással rendelkező szabályszerű, 50 személyes óvóhellyé. Ezen kívül négy hengerszerű (dongarendszerű), 17 m hosszú, 2 m átmérőjű óvóhelyet ástak az udvarban, szintén 50-50 személy részére.⁷⁹¹ **Zomborban** a nővérek házát – a klauzúra kivételével – szintén német alakulatok foglalták le. Itt a nővérek – ellenérték fejében, illetve fizetés mellett – teljes ellátást adtak a katonáknak, de ápolást nem végeztek. A **kiskunfélegyházi** Constantinum tavasszal még a honvédelmi miniszter védnöksége alatt állt, így a katonaság addig nem foglalhatta le, amíg a miniszter erre engedélyt nem adott. **Cegléden** az iskola négy termét a német hadsereg részére vették igénybe, a helyiségek a német hadikórházban dolgozó 31 ápolónő lakásául szolgáltak. Mivel ők nem igényelték a nővérek szolgálatát, így az apácák kijártak beteget ápolni a magyar vöröskeresztes kórházba.⁷⁹² **Vecsesen** az iskola épületében április elején magyar katonaságot szállásoltak el.⁷⁹³

A fennmaradt források nem utalnak arra, hogy a német megszállás – az iskolák működésének rendjében hozott változástól eltekintve – gyökeres fordulatot jelentett volna a társulat életében. A nővérek próbáltak alkalmazkodni az új viszonyokhoz, elővigyázatosan viselkedtek, de sem a katonáktól, sem a jövőtől való félelmük nem tükröződik az iratokban.

---

⁷⁹⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve 1930-1949.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1941-1944.

⁷⁹¹ A szabadkai krónika július 27-i bejegyzése szerint a tervezett négyből csak két óvóhely valósult meg, 25 ezer pengős költséggel.

⁷⁹² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. május 30., június 29.; ÉVKÖNYV Cegléd 1943/44 4.

⁷⁹³ ÉVKÖNYV Vecsés 1944/45 2.

II.2.1. Zsidókérdés

Közvetlenül a második világháború előtt a katolikus egyház kétfrontos harcra kényszerült a bal- és a jobboldali szélsőségek ellen. Ezek közül a szélsőjobb számított a közvetlenebb és a fenyegetőbb veszélynek. A szellemi honvédelem jegyében a katolikus egyház eszmei és pedagógiai fegyverrel szállt szembe a nemzetiszocializmussal. Az egyház síkraszállt az erőszakos német iskolapolitika ellen, próbálta megakadályozni az egyetemista diákegyesülések és a leventemozgalom jobbrtolódását. A Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT)⁷⁹⁴ vidéken próbálta ellensúlyozni a Volksbund⁷⁹⁵ hatását. Az Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO)⁷⁹⁶ és a Karitás⁷⁹⁷ illegális náciellenes röplapok gyártásába és terjesztésébe kapcsolódott be.⁷⁹⁸ Serédi Jusztinián hercegprímás többször tiltakozott a miniszterelnöknél a zsidókkal való bánásmód miatt.

Bár a katolikus egyház központilag nem szervezett zsidómentési akciót, de a pápai nuncius, a különböző szerzetesházak, internátusok, árvaházak, plébániák és más keresztény szervezetek saját indíttatásból, spontán, egyénileg mentésekbe fogtak. 1944 őszén telén megnyitlak a budapesti egyházi intézmények és zárdák kapui, ahol az üldözöttek menedékre leltek.

Szembetűnő, hogy az iskolanővérek fennmaradt, 1944-es beszámolóí és iratai mennyire nem utalnak a zsidósággal kapcsolatos eseményekre. Ha véletlenül elő is fordul valamilyen említés, az abszolút érintőlegesen tárgyalja a témát. A nővérek zsidókérdéstől való távolságtartásának több oka is lehetett. Katolikus apácáként elvárás volt feljűk az apolitikus magatartás. A megőrződött háborús beszámolók egy része házkrónika-kivonat, tehát csak az adott fiókház eseményeire, az ott át- és megélt élményekre koncentráll, a nővérek személyes életét kívánta megörökíteni, a nagypolitika kívül esett

⁷⁹⁴ A Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) 1938 és 1946 között a földművesek és földmunkások legényegyleteit vagyoni helyzetre és vallásfelekezetre tekintet nélkül összefogó országos szervezet volt. Célja az agrárifjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása és érdekvédelme. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 89-92.

⁷⁹⁵ Volksbund der Deutschen in Ungarn, Magyarországi Németek Népi Szövetsége 1939 és 1945 között a Magyar Királyság németajkú lakosságának pángermán szervezete volt. A svábok egyedüli képviselőteré törekedett, a náci propaganda szócsöveként működött. MAGYAR Katolikus Lexikon XV. 293-295.

⁷⁹⁶ Az Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO) 1937 és 1946 között az egyházközségek keretében működő csoport volt. Célja a munkások támogatása, vallás-erkölcsi és hazafias nevelése, a plébániái életbe való bevonása, valamint gazdasági és szociális érdekeik védelme. MAGYAR Katolikus Lexikon II. 929-930.

⁷⁹⁷ A Karitás Központot 1931-ben hozták létre a gazdasági válság okozta népnymor enyhítésére, az emberbarát katolikus szervezetek működésének összehangolására. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 207.

⁷⁹⁸ MESZLÉNYI Antal, 1947. 9-20.

a lejegyzésre méltó információk körén.

A beszámolók legnagyobb része az oroszok bevonulásától, 1944 őszétől kezdődik, tehát a vidéki zsidók 1944 tavaszán és nyarán történt gettósítása és deportálása kronológiailag sem fért bele a feljegyzésekbe. A generális főnöknő 1944. március 27-i körlevele különösen a nemzetiségi kérdés megvitatását tiltotta. Tehát a társulaton belül működött egyfajta belső tabusítás a zsidókérdés kapcsán. Ha bármiféle kapcsolat kialakult is a zsidók és az apácák – mint magánemberek és nem mint a társulat tagjai – között, azt valószínűleg nem volt tanácsos írásban rögzíteni, nehogy veszélybe sodorják magukat, vagy akár az egész társulatot. Egy családban fennmaradt szóbeli közlés például úgy tartja számon, hogy egy kalocsai iskolanővér Bódvarákón bújtatta zsidó származású sógornőjét, aki így élte túl a deportálást, de erről nem maradt fenn írásos bizonyíték.⁷⁹⁹ A Budapest ostromát a budai Irgalmas Nővérek zárdájában átvészelő egyik kalocsai nővér beszámolójában elhagyott gyermekek befogadásáról ír, de meg sem említi, hogy ezek zsidó gyerekek voltak, holott a Magyar Katolikus Lexikon szerint ebben a házban legalább 200 zsidó személyt, jórészt gyerekeket bújtattak.⁸⁰⁰ A kalocsai iskolanővérek – szintén a Magyar Katolikus Lexikon adatai alapján – saját budapesti házukban, a lánykollégiumnak berendezett Collegium Theresianumban 30 zsidó lányt rejtegettek. A nyilasok háromszor tartottak házkutatást, de az egyik lebombázott házrész mögé a romok közül rejtett folyosó vezetett, a lányok ezen keresztül bújtak el ilyen esetekben. A nyilasok nem tudták a másik házrészre megközelíteni.⁸⁰¹ A társulat iratai erről a konkrét zsidómentésről is hallgatnak. A nővérek a zsidók elleni atrocitások idején feltételezhetően óvatosságból nem rögzítették ezeket az eseményeket. Azokkal párhuzamosan nem is lett volna ajánlatos ezekről feljegyzést készíteni. Viszont később sem foglalták írásba, amit a zsidóüldözések idején tettek. Valószínűleg nem akartak kérkedni az emberbaráti cselekedeteikkel. Úgy érezhették, hogy azt tették, amit a lelkiismeretük diktált, ezért pedig nem vártak semmi elismerést. A hatalomtól való ösztönös távolságtartás, a jövő kiszámíthatatlansága miatti bizonytalanság, valamint a szerzetesi szerénység és alázat is arra sarkalhatta a nővéreket, hogy írásban később se emlékezzenek meg ezekről a tettekről, mintegy öncenzúrát gyakorolva kihagyták ezeket az eseményeket a feljegyzéseikből.

A fennmaradt forrásokban tehát csak információmorzsákat találhatunk a zsidókkal

---

⁷⁹⁹ Dr. Pák Zoltán Árpád 2017-es szíves közlése.

⁸⁰⁰ MAGYAR Katolikus Lexikon V. 350.

⁸⁰¹ MAGYAR Katolikus Lexikon XV. 643.; MESZLÉNYI Antal, 1947. 172.

kapcsolatos eljárásra vonatkozóan. A **szabadkai** krónika például 1944. június 26-án megemlíti, hogy „*Növendékeink mint munkaszolgálatosok, egy nővér vezetése mellett részt vesznek a zsidóktól hátrahagyott „nemzeti vagyonnak” nyilvánított holmik leltározásában.*” Július 10-én szintén Szabadkán „*A zsidóktól lefoglalt ú. n. „nemzeti vagyon”-ból a hatóság intézetünk és iskoláink részére több értékes dolgot: zongora, varrógép stb. kiutalt.*” Október 17-én feljegyezték, hogy a nővérek gyermekholmikat kötnék a szegények részére „*maradék (zsidó)*” fonálból.⁸⁰²

A **budapesti** beszámoló egyetlen témába vágó bejegyzése, hogy 1944. október utolsó napjaiban „*a nagy zsidóüldözés miatt a forgalom is igen nehézkes volt.*”⁸⁰³

Cegléden 1944. november 13-án a nővéreknek el kellett hagyniuk a másodsorú is kórházzá lett zárdájukat és két hétig egy zsidó házban, székeken ülve töltötték az éjszakákat.⁸⁰⁴

Meg kell jegyezni, hogy nemcsak a zsidókra vonatkozóan szerepel igen kevés adat a nővérek iratanyagában. Nem fordul elő például a „nyilas” kifejezés sem, ami szintén azt erősíti meg, hogy a nővérek mindenféle politikai jellegű, vagy annak tekinthető megnyilvánulástól – feltehetően óvatosságból – tudatosan tartózkodtak.

II.2.2. Vélemények és tapasztalatok a német katonákkal kapcsolatban

Ahogy azt már fentebb említettem, Magyarország német megszállását követően a hadsereg több zárdaiskolát is igénybe vett. A nővérek közvetlen tapasztalatokat szerezhettek a német katonák viselkedésével kapcsolatban. A kezdeti benyomásokat – miszerint a német katonák kulturáltak, fegyelmezettek – nagyban befolyásolta a korabeli propaganda által évek óta sugalmazott németbarátság, illetve az a tény, hogy a sváb származású, vagy iskolázottabb nővérek tudtak a német katonákkal anyanyelvükön beszélni.⁸⁰⁵ Sokan konkrétan védelmezőiket látták a német katonákban, akik érkezésének több helyen – így például **Szabadkán** is – kifejezetten örültek. „*Szabadkai házainkba Ildefonsa tanácsosnő és a nővérei már márciusban örömmel és szeretettel fogadták be a német katonákat. Őszinte bajtársi szeretettel vendégelték őket, ami meleg visszhangra*

⁸⁰² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 17.

⁸⁰³ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Dukai Mária Amancia nővér dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁸⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30.

⁸⁰⁵ A vidéki plébánosok Vértesi Lázár által közölt kezdeti tapasztalatait a nővérek feljegyzései is megerősítik: A Wehrmacht-egységek viselkedéséről, vallásgyakorlathoz való viszonyáról és tisztjei magatartásáról általánosan jó véleményt formáltak. VÉRTESI Lázár, 2017. 390.

talált a hős német katonák szívében.” – rögzítette a társulat tanácsülési jegyzőkönyve.

⁸⁰⁶ A szabadkai nővérek saját krónikájukban is pozitívan számoltak be a német katonákkal kapcsolatos élményeikről: „40 német katona kért elhelyezést nálunk. Két tantermet bocsátottunk rendelkezésre. Katonai autók is álltak be az udvarba. [...] Német katonáink ma utolsó napjukat töltik itt, holnap levonulnak délre, a horvát partizánok ellen biztosítani a rendet. Szinte sajnáljuk őket, úgy megszoktuk ittlétüket. Jelenlétük, örökösük megnyugtató volt. [...] Reggel ½ 7-kor a német katonák az udvaron csoportokba állva köszöntek el. A schef⁸⁰⁷ mindegyikük nevében megköszönte az itt tapasztalt megértést és szeretetet. Megőrzi szívükben a szabadkai zárda emlékét, kéri, hogy mi is emlékezzünk meg róluk.”⁸⁰⁸

A **bajai** nővéreknek később, 1944 őszén akadt dolguk a német katonákkal, az ő tapasztalataik azonban kevésbé voltak pozitívak. A beszállásolás okozta teherterhelés, kényelmetlenség és a németek önkényeskedése különösen érzékenyen érintette a nővéreket. „Ma [október 11.] délelőtt minden megkérdezés nélkül udvarunkba behajtott egy sereg német autó, 110 emberrel, Athénből jöttek. Mindenhová bementek, azokba a termekbe, ahol kórház volt. Egyre kérdezték, hogy nem akarunk-e mi innen menni, úgy látszik nem bánták volna s így övéké lett volna a ház. A németek ma [október 12.] reggel csomagoltak és mentek, maguk után hagytak rengeteg rendetlenséget, piszkot, nem győztük a takarítást. [...] Ma [október 17.] délelőtt két német tiszt megnézte a házat s délután minden szó nélkül egyszerűen behajtottak az udvarra rengeteg kocsival és felszereléssel. Ezek a múltkoriaktól eltérően kértek ugyan mindent, de számtalan követelésük volt. [október 17.] Az új csoportnak ezer kívánsága van, mindegyiknek ágy is kellene. Össze-vissza hurcolták a két háló ágycsészét. Még az emeletre is vittek szalmát a zeneterembe. Egy nővér állandóan csak a kéréseket tolmácsolja. [...] Ma [október 19.] este 8-kor kezdtek a németek csomagolni és az éj folyamán el is mentek, pedig de mondták, hogy megvédeni jöttek. Egy szó nélkül mentek el, maguk után hagyva sok rendetlenséget. Ma [október 20.] egész nap takarítottunk. Rengeteg kenyérdarab, szétdobált ételmaradék mindenütt, ezeket összeszedtük, a szalmát az összes termekből kosarakkal kihordtuk, összesöpörtünk, s így kis tűrhető rendet teremtettünk.”⁸⁰⁹ A nővérek fenti panasza az adott helyzetben adekvátnak tűnnek, hiszen a német katonák a szépen rendben tartott, igényesen berendezett zárdában felfordulást okoztak. A nővérek ekkor még nem

⁸⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. május 30.

⁸⁰⁷ Főnök, parancsnok.

⁸⁰⁸ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. április 1., április 21-23.

⁸⁰⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. október 11-20.

tudhatták, hogy milyen sors vár a zárdára az orosz katonák megérkezéssel, hogy a háborús igénybevétel neheze még csak ezután következik. Csak az orosz hadsereg által később okozott károk mértékéhez viszonyítva tűnnek ezek a „rongálások” pusztá kellemtelenségnek.

A tiszántúli Polgárról a dunántúli Szomódra⁸¹⁰ menekült Antida nővér kétféle személyes tapasztalatot szerzett a német katonákkal kapcsolatban. Egyrésztől érezte, hogy a katonák megdézsmálták a szálláshely élelmiszer-tartalékait, másrésztől pedig bebizonyosodott, hogy nem tisztelték apáca-mivoltát. *„Szomódon is rengeteg német volt. Jutott belőlük a kedves nővér rokonságához is. Egyik este eszébe jutott, hogy elfelejtette bezárni az éléskamrát. Alapos gyanúja támadt, hogy reggelre jóval üresebb lesz, ha idejében nem segít a bajon. Felkelt tehát és kiment. El kellett haladnia a katonák mellett. Azok, mikor észrevették, hogy közeledik, ízetlen tréfának [ízetlen tréfaként] kapkodtak a lába után. A nővér nem szólt semmit, de a kamrában felszerelte magát a sodrófával. Visszafelé menet újra incselkedni kezdtek vele. De ő sem volt ám rest. Szaporán osztotta az áldást a nyújtófával. Sötét lévén, hol kezet talált, hol fejet. Reggel lesték ám a katonák, hogy mivel kaptak ki. Nevetve fedezték fel az ágy végénél a Nudelholz⁸¹¹-ot. Úgy látszik, megemlegették az esetet, mert mikor egy idő múlva újra visszatért a csapat, felkeresték az első vendéglátó házat, hogy barátaiknak bemutathassák azt, aki őket „Nudelholzzal” megabrichtolta⁸¹².”* – számolt be a nővér élményeiről működési helyére visszatérve.⁸¹³

A legkellemtlenebb tapasztalatokról a **budai** engesztelő mozgalomban részt vevő, az irgalmas nővérek zárdájában megszállt nővérek számoltak be.⁸¹⁴ Igaz, ők már a visszavonulás zűrzavaros napjaiban kerültek kapcsolatba a német hadsereg tagjaival. A házat – ahol az irgalmas nővérek sok kisgyermeket is gondoztak – éjjel foglalták le a németek, a háziakat kis helyen zsúfolták össze.⁸¹⁵ Felélték a zárda élelmiszer-tartalékait,

---

⁸¹⁰ Tímár Mária Antida, Kiskunfélegyházán született 1914-ben, elemi iskolai tanítónő. 1935 és 1940 között Cegléden, 1940 és 1948 között Polgáron teljesített szolgálatot. MNL BKML XII. 6. Társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸¹¹ Nudelholz: sodrófa (német).

⁸¹² abrichten: megleckéztet, idomít (német).

⁸¹³ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸¹⁴ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸¹⁵ „Éjnek idején kellett kitakarodnunk. Ott álltunk hajnali 2-től kicsi, pici gyerekekkel együtt, dideregtünk, ölünkben tartogattuk a kisebbeket. Aztán nagy kegyesen megengedték, hogy néhány ágyat mégis használhassunk. Apáca, gyerek, néha nem is egy, aludtunk együtt. De hiába, kimerültek és fáradtak voltunk. Annyira kevés helyet hagytak meg részünkre, hogy ha ebédeltünk, az ágy tetejére kuporodtunk.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

eladták a nővérek burgonyáját.⁸¹⁶ Az egyik tiszt egy cselédlányt lelőtt, a konyhás nővért pedig lelövésével fenyegette. A beszámolót író nővér fájdalmas tényként említette meg a német katonák kegyetlen bánásmódját a magyar sebesültekkel szemben.⁸¹⁷ Az oroszok elől menekülve a házban lakó német tisztek minden értéket és élelmet elvittek, illetve megsemmisítettek.⁸¹⁸

A források alapján jól kirajzolódik, hogy míg a német megszállás kezdetén sokan – főleg a németajkú lakossággal rendelkező településeken – örömmel fogadták a német katonákat, addig az összeomláshoz közeledve már más megítélés alá estek. A szimpátia kialakulásánál leginkább az számított, hogy mennyire embertelenítette el a harc a katonákat. A pihent és a végletekig még ki nem zsigerelt katona várhatóan udvariasabban viselkedett, mint aki a közvetlen harcokból érkezett, vagy menekülni volt kénytelen. Míg 1944 tavaszán a sztereotipizálásnak és propagandának köszönhetően sokan a német katonákat a „jóval” azonosították, az oroszokat pedig a „rosszal”, addig ősze, illetve Budapesten tére a nővérek is revideálták álláspontjukat. Véleményüket már nem a pozitív előítéletek, hanem a konkrét, egyedi tapasztalatok alapján formálták meg. Mivel ez sokféle lehetett, így a megítélés is sokféleképpen, néha egymásnak ellentmondóan alakult. A nővérek 1944 őszen, telén kifejezetten negatívan írtak a német katonákról. Ebben benne rejlett az a csalódás is, hogy a németektől mást, a megtapasztaltnál embersé-

---

⁸¹⁶ „Még az élelmünket is használták, pedig volt nekik. Egyszerűen bejöttek, egész csapat és asztalhoz ült. Vízelt kellett melegítenünk, amikor pedig veszélyes volt minden füstölő kémény. Egy alkalommal a konyhás nővérré fogták fegyverüket, ha rögtön elő nem adja zsír- és lisztkészletét. Hiába kértük, hogy tekintsen[ek] az éhező 30 kisgyerekre, szoptató anyákra, a végén azzal hagytak ott bennünket, hogy rövidesen kipuhtatják még a fajtánkat is – az apácákra értették.[...] Hogy végkép megmutassák lelkiületüket, búcsúzásul elhordták éjnek idején a romok alul az odamentett dolgokat.[...] A babunkat egyszerűen vállukra vették és konyhájukra szállították.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸¹⁷ „S amit magyar sebesültjeinkkel tettek, elmondhatatlan. Sokszor jöttem haza földült lélekkel, amit kórházainkban látnom kellett. A mieink ott feküdtek szinte haldokolva, s még csak orvosságot sem adhattam nekik, mert még a parancs nem érkezett meg, hogy mi legyen velük. De ugyanakkor az övéket állandóan szállította a magyar vöröskeresztes kocsi egész tömege. Itt is volt pár finom orvos. Különösen a beöltöztetett katonalelkészek s egyben orvossegédek bántak egyformán a betegekkel. Sokat szenvedtek lelkileg. Majdnem behaltam a szörnyűségbe, amit egy magyar járőr mondott el egy útja után. Már föl-bomlott a rend, csak úgy látszott, hogy jön a fölmentő sereg. Tehát orvos, tiszt, a maga életét akarta menteni. A közlegényeknek állni kellett az utolsó percig. A sebesülteket hordágyon vitték ki a hullahegyre. Élő a holt hátán nyögött teljes öntudattal, üvegesedő szemmel bámult a szanitészre, nyújtogatta néhány a megmaradt kezét, de hiába, sietni, sietni muszáj! A kihordott élő-halott tömegen átfutott néha a rohanó tank, ez természetes volt, hisz a vár körül már oroszok voltak. Nem számított élet és ember, úgy gázoltak át egymáson, mint a döglött békán, ami kidüllesztett szemmel az útjába került. Már napok óta nem temettek, lovak és drága emberek száza borították a földet.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸¹⁸ „A Generál [tábornok] és segédlete szinte lopva, pár óra alatt hagyták el házunkat. Már reggel égettek, törtek, zúztak minden értéket. A nagy nincstelenségben sírt a lelkünk a fölhasított tiszt csizmán, a szétzúzott írógépen, a széttépett fehérneműn. Az élelmet használhatatlanná tették. Puskaikat összetörve találtuk.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

gesebb magatartást vártak volna el, tőlük „ennél jobbra” számítottak. Mint minden hadsereg, így a német is egyes emberekből állt, akiknek személyes tetteik azonban sokszor rossz fényt vetettek az egész alakulatra. A fegyvertársnak és szövetségesnek tekintett németekkel kapcsolatban szerzett ilyen szélsőséges élmények nagyon megdöbentették a nővéreket, ezek után még nagyobb félelemmel és aggodalommal várták a szovjet csapatokat.

II.2.3. Felkészülés a front közeledtére

Nyár végén az egyes településeken felkészültek az 1944/45-ös tanévre. A szeptember közepén induló iskolai évben a már ekkor a katonaság által lefoglalt más iskolaépületek diákjait több helyütt a zárdaiskolákban helyezték el. **Baján** az iskolanővérek – váltott, délelőtti és délutáni oktatással – adtak helyet a kereskedelmi nőiskola és az állami polgári lányiskola növendékeinek és tanárainak.⁸¹⁹ **Kiskunfélegyházán** 1944 őszén megkezdődött ugyan a tanítás a város középfokú oktatási intézményeiben, de mivel a fiúk főgimnáziumát és az állami tanítóképző-intézet épületét is katonai kórház számára tartották fenn, ezek az iskolák is a nővérek Constantinum intézetében kaptak helyet. A váltakozó rendszerű – délelőtti-délutáni – tanítás 1944. október 5-ig működött.⁸²⁰ **Kiskunhalason** a zárdaiskola helyiségeit délutánonként a római katolikus népiskola használta.⁸²¹ **Cegléden** a nővérek a tanulókat – mivel a zárdaiskola tantermei német hadikórház célját szolgálták – a tornateremben és az öltözőben váltakozó rendszerben, felváltva délelőtt és délután foglalkoztatták.⁸²² A front közeledtével megsokasodó légiriadók azonban mindenütt erősen hátráltatták a tanítást. Egyrészt több tanórát kellett emiatt félbeszakítani, másrészt a szinte folytonos riasztás következtében az osztályok folyamatosan elnéptelenedtek, egyre kevesebb diák látogatta a tanórákat.

A szovjet hadsereg – Románia augusztusi átállását követően – 1944 őszén sikeresen nyomult előre a Kárpát-medencébe, Magyarország területére. A társulatnak az országban szétszórta fekvő házait más-más időpontban érte el a front. **Újvidéken** szeptemberben már olyan állapotok uralkodtak a városban, amelyet a gyengébb idegzetű nővé-

---

⁸¹⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház tanácsulési jegyzőkönyve 1930-1949; MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1941-1944.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.

⁸²⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. október 9., december 10.; BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 465-466., 476.

⁸²¹ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 12.

⁸²² ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 13.

rek alig bírtak elviselni. Minden órában várták a kiürítési parancsot. Eddigre a legkele-
tebben lévő fiókházból, az erdélyi **Szovátáról** már eljött az ottani nővérek nagy része.

Szabadkán augusztus 28-án megtörtént az első légi támadás. Ekkor még nem kelet-
kezett jelentősebb kár és a támadás nem követelt emberéletet. A másnapi, második
bombázás azonban már házakat söpört el, óvóhelyek dőltek romba, több halálos áldozat
és sebesült is volt, az egyik plébániaépület is összeomlott. A hajléktalanná vált bomba-
károsultak egy része a nővéreknél talált menedéket. A menekültek részére a város utalt
ki ruhaneműt, élelmiszert, és a zárda konyháján főztek számukra. Szeptember elején a
nővérek városhoz közeli szőlőjében lévő kis kápolna is megsérült, így az addig a kinti
gazdaságban tartózkodó nővérek beköltöztek a zárdába. Szeptember 5-én az újabb
bombabecsapódás következtében a zárda közelében ismét házak dőltek össze, ekkor két
család is meghalt. A következő héten megkezdődött ugyan a tanítás, ám a délutáni okta-
táson csak a helybeli növendékek vettek részt. Egy hét múlva egy szőnyegbombázás
egész utcákat döntött romba és jelentős emberáldozatot is követelt. A bombakáro-
sultak egy része ismét a zárdában talált elhelyezést, közülük ötvenen a nővéreknél ét-
keztek, húszan, harmincan ott is éjszakáztak.⁸²³

Baján a Duna-híd szeptember 21-i lerombolása miatt nehezedett meg a közlekedés,
ezért több növendék kényszerült távol maradni.

A front közeledtével a társulat vezetősége is reagált, újabb utasításokat juttatva el a fi-
ókházakhoz. Korábban az előjárók feltétlen kintartásra buzdították a nővéreket, de vi-
szonylag rövid idő elteltével a döntések mögött egyfajta elbizonytalanodás figyelhető
meg. Feltételezhetően az érkező hírek miatt a nővérek körében – hasonlóan a lakosság
többi tagjához – egyre intenzívebbé vált a félelem. A társulat előjárósága úgy határo-
zott, hogy a menekülni kénytelen nővérek a legközelebbi nem veszélyeztetett házba,
vagy hozzátartozóikhoz menjenek, de a tartózkodási helyét mindenki köteles volt beje-
lenten az anyaházba.⁸²⁴ Október elején – mivel a frontvonal közeledtével egyre reáli-
sabb közelségbe került a zárdák elhagyása, sőt több házban ekkorra már lehetetlenné
vált a közös szerzetesi élet folytatása – a generális főnöknő újabb körlevelet küldött ki a
fiókházakhoz, melyben módosította korábbi rendelkezéseit. Eszerint – „*mérvadó egy-
házi férfiak*” véleményét alapul véve⁸²⁵ – nem tartotta tanácsosnak, hogy a „*bolsevik*ek,

⁸²³ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. szeptember 20.

⁸²⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. szeptember 12., 14.

⁸²⁵ Nem tudni, hogy kik lehettek ezek a „*mérvadó egyházi férfiak*”, hiszen Grósz érsek azt tanácsolta a nővéreknek, hogy maradjanak szerzetesi ruhában. GRÓSZ József, 1995. 39. Más egyházi vezetők is a megszokott életvitel fenntartását szorgalmazták, igaz, elsősorban nem a szerzetesekre és a szerzetesnőkre

vagy pedig a partizánok szerzetesi ruhában találják a nővéreket.”⁸²⁶ Így elrendelte, hogy a nővérek gondoskodjanak maguknak világi ruháról, akár saját, egyik szerzetesi öltözkük átszabásával is. Ha az illetékes hatóság rendeletére el kell hagyniuk a várost, akkor a nővérek menjenek szüleikhez, rokonaikhoz, mert egy-egy személy elrejtése és eltartása könnyebb, mint egy egész csoporté. Néhány nővér felajánlotta, hogy szükség esetén magával tudja vinni egyik olyan társát, akinek nincs hozzátartozója. A generális főnöknő melegen javasolta az ilyen felkínált lehetőségek elfogadását. Akik nem tudtak hová menni, azokról a társulat kívánt gondoskodni, az anyaházba, a keceli Richárd-telepre, illetve a dunántúli zárdákba akarták őket elhelyezni.⁸²⁷ Az általános főnöknő nem határozta meg, hogy ki maradjon a végsőkig a zárdában, a házfőnöknőktől sem várta el, hogy életüket kockáztassák, vagy feláldozzák. „Tehát, ha a keresztény okosság azt diktálja, hogy elérkezett az idő, amikor [...] menekülniök kell, akkor távozzanak ők is” – rendelkezett a körlevél.⁸²⁸ Felhívta a figyelmet az esetleges gyors menekülésre való előkészületek megtételére, illetve az ehhez szükséges ruhaneműk, okmányok készenlétben tartására. Kérte a házak főnöknőit, hogy a ház és a kápolna értékeiből felszereléseit igyekezzenek „okos körütekintéssel” biztonságba helyezni. Titokban felhatalmazta a főnöknőket, hogy a túlzottan félnék és ideges nővéreket már a település hivatalos kiürítése előtt is hazaengedhetik, ha a tanítási szünetet már elrendelte az iskolai hatóság.⁸²⁹ 1944 őszére az anyaház sorsa is bizonytalanra vált. Az összes bentlakó növendéket hazaküldték a rokonokhoz. Azok elhelyezéséről, akiknek a szülőföldje eddigre már hadszínterré vált, a társulat gondoskodott.⁸³⁰ Szintén hazabocsájtották az összes aspiránst, posztulánst, az újoncnőket és több fiatal nővért. Az idősebb nővéreknek engedélyezték, hogy hozzátartozóikhoz menjenek, vagy elfogadják ismerőseik, tanítványaik meghívását, de elrendelték, hogy 2-3 nővérnél több ne legyen egy helyen.⁸³¹

---

vonatkozott az utasítás. A veszprémi püspök például 1944. október 8-án elrendelte plébánosainak, hogy esetleges kiürítés esetén a hívekkel, vagy híveik többségével kell maradniuk, de az anyakönyveknek, a jogbiztosító iratoknak, egyházi és liturgikus tárgyaknak rejtékhelyet kell keresni, akár megbízható, minden gyanú felett álló híveknél is. Felhívta figyelmüket, hogy a vészterhes időkben mutassanak példát imával és lelki békével, legyenek erősek a hitben, forduljanak szeretettel az elesettek felé. VARGA Tibor László, 2015. 20-21.

⁸²⁶ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. október 5.

⁸²⁷ Más női szerzetestársulatok is hasonlóan gondolkodtak. Az Isteni Szeretet Leányai Társulat előljárósága a budapesti tartományházban kínált helyet a menekülni kénytelen nővéreknek. A szegedi iskolanővérek menekültjei pedig Dunántúlra, a társulat fonyódi rendházába húzódtak. ERDŐS István, 2015. 139.; HARANGOZÓ Miklós, 2015. 34.

⁸²⁸ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. október 5.

⁸²⁹ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. október 5.

⁸³⁰ Bár erre nem térnek ki a források, de feltételezhető, hogy ezek a növendékek bent maradhattak az internátusban, vagy a nővérek által fizetett tartásdíj fejében magánszemélyek fogadhatták be őket.

⁸³¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. október 9.

A nővérek elöljárósága hasonlóan járt el, mint más női szerzetesközösségek vezetősége. Az Isteni Szeretet Leányai Társulat főnöknője hasonló értelmű körlevelet küldött saját társulata tagjainak.⁸³² A tervezhetetlen jövő, a lehető legrosszabbra való felkészülés jegyében a vezetők tehát a tagok saját belátására bízták, hogy az adott helyzetekben kik és mennyi időre vállaljanak zárdán kívüli életet.

Az iskolanővérek a fiókházakból is hazaküldték a bentlakó növendékeket, de a helybeli diákok is csak szórványosan látogatták az oktatási intézményeket. A szülők legtöbb esetben nagyobb biztonságban tudták gyermekeiket maguk mellett. Október elejére, közepére a Duna-Tisza közén lévő, egyre inkább elnéptelenedő zárdaiskolákban megszűnt a tanítás. **Cegléden** a nővérek összeállítottak egy körlevelet, amelynek segítségével az iskolától távol lévő tanulókat próbálták tanulmányaikban irányítani, tájékoztatni.⁸³³ A nővérek a kényszerű iskolaszünet idején **Siklóson** is igyekeztek tartani a kapcsolatot a tanítványokkal. Vagy a diákok mentek el az iskolába a tanulnivalóval kapcsolatban iránymutatást kérni, vagy a nővérek keresték fel őket otthonaikban.⁸³⁴ A társulat eredeti céljához, a tanításhoz való ragaszkodás és a nővérek végsőkéig kitartó kötelességtudata figyelemreméltó.

A front érkezésére való felkészülés jegyében a nővérek több helyen próbálták biztonságba helyezni értékeiket. **Baján** szeptemberben a fontos könyveket, számadásokat már az óvóhelyre, a pincébe menekítették. Előkészületként a házfőnöknő élelmiszert küldött a Dunántúlon fekvő hűgyészi zárdába, hogy az esetlegesen oda menekülő bajai nővéreknek legyen miből élniük. Szintén ekkor vittek el ugyanoda egy, a kápolna ruhakészletéből és miseruhákból összeállított csomagot is. A bajai zárdában ugyanakkor edényeket, szappant és egyebeket rejtettek el, részben elásva, részben befalazva ezeket.⁸³⁵ **Cegléden, Dávodon** és **Mélykúton** a zárda értékesebb holmijait magánházakhoz mentették ki.⁸³⁶ **Hercegszántóról** két nővér 1944. október 6-án – készülve az esetleges szétszórásra – a Duna jobb partján lévő Dunaszekcsőre vitt néhány becses dolgot, ru-

---

⁸³² „Ha – amitől Isten óvjon bennünket – bekövetkeznék az orosz megszállás, az a tervem, hogy a fiatalabb testvéreket a családjuk vagy közelebbi rokonok körébe küldöm, ahol szükség esetén civilben is járhatnak. (Ez mentől szegényesebb, annál jobb.) Az öregebb testvérek a házakban maradnak, amíg maradhatnak. Ha elvonnák házaikat, talán valahol hagynak egyet, ahol betegjeinket és öregeinket összegyűjthetjük és ez esetben az elszéledt fiataloságnak minden lehetőséget fel kell használnia az idős és beteg tagok támogatására.” HARANGOZÓ Miklós, 2015. 34.

⁸³³ ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. szeptember 25.

⁸³⁴ ÉVKÖNYV Siklós 1945/46 1.

⁸³⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve 1930-1949.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1941-1944, 1945-1946.; MNL BKML XII. 6. Bajai zárda iratai.

⁸³⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. március 28., április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

hát és némi élelmiszert.⁸³⁷ A **polgári** zárda nővérei szeptember közepétől éjjelente mélyíteni és bővíteni kezdték a kertben ásott óvógödört, ahol a ház porcelánedényeinek egy részét rejtették el. Egy másik, embermagasságú gödörbe ruhásládát tettek, amelybe kevés megmaradt lisztjüket öntögették. Szintén ide menekítették vödreiket, mosdótálcákat is.⁸³⁸ Az elővigyázatosságból hozott óvintézkedések utólag helyesnek és hasznosnak bizonyultak, az elrejtett dolgok például Baján és Polgáron is sértetlenül kerültek elő.

Ezen kívül a fiókházakban maradó nővérek több helyen előkészületeket tettek saját személyes biztonságuk megóvása érdekében. „Menekülési útvonalakat” dolgoztak ki, azaz egyeztettek megbízható családokkal, szomszédokkal, ahová értékeiket kimenekíthették, vagy baj esetén – a kerítés előre meglazított lécein keresztül – segítségért futhattak. Gondoskodtak továbbá arról, hogy legyen olyan civil személy a házban, akit szükség esetén különböző üzenetekkel, megbízásokkal ki tudnak küldeni.⁸³⁹ A nővérek ilyen előrelátása a későbbiekben igen célravezető túlélési stratégiának bizonyult.

II.2.4. Bekapcsolódás az engesztelő mozgalomba

A háborús helyzetben megtapasztalható tehetetlenségre, az egyéni létbizonytalanságra és kiszolgáltatottságra sokan felfokozott transzcendens reakciókkal válaszoltak. A természetfelettiben kerestek és találtak reményt, illetve kapaszkodót. A pusztítás és felfordulás közepette is építeni, alkotni akartak. A kalocsai nővérek közül néhányan ezt az utat választották: 1944 őszén kapcsolódtak be egy nagyszabású budapesti kápolnaépítési munkába.⁸⁴⁰ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatából négy nővér, Láng Mária Leoncia,⁸⁴¹ Romvári Mária Lúcia,⁸⁴² Zékány Mária

---

⁸³⁷ MNL BKML XII. 6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945. április haváig” (szerző: Kránitz Mária Fidencia főnöknő), MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30., március 28., április 28.

⁸³⁸ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸³⁹ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944. szeptemberétől 1945. januárjáig.

⁸⁴⁰ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸⁴¹ Láng Mária Leoncia, Apatinban született 1898-ban, elemi iskolai tanítónő. Működött Bácsalmáson, Kalocsán, Foktón, Baján, Hajóson, Hercegszántón, Kiskunfélegyházán, Kecelen, Baján. Főnöknő volt Bátyán 1936 és 1939 között. 1941-től 1944-ig Szabadkán dolgozott. Budapesten az engesztelési ügyeknél segített 1944-1945 között, majd Siklósrára kapott beosztást. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸⁴² Romvári Mária Lúcia, Baján született 1911-ben, elemi iskolai tanítónő. 1941-től 1944-ig Szabadkán dolgozott, majd 1944-1945 között Budapesten az engesztelési ügyeknél segített. 1945-től Cegléden tanított. Valószínűleg ő a szerzője a Budapest, Mária utca 20. sz. alatti zárda iratai között fennmaradt „Buda

Evariszta⁸⁴³ és Horváth Mária Teotima⁸⁴⁴ vettek részt a svábhegyi Világ Királynője engesztelő kápolna építésében és az engesztelési munka népszerűsítésében.⁸⁴⁵ Közülük Leoncia és Lúcia nővérek 1944 október elején Szabadkáról érkeztek, hogy segítsenek az engesztelés gondolatát terjesztő iratok sokszorosításában.⁸⁴⁶ Teotima nővér Kalocsáról menekült először Balatonszabadiba, majd november 7-én onnan Kapuvárra, „*lelkét azonban csakhamar magával ragadta az engesztelő kápolna építésének híre. Az utolsó autóval Pestre utazott, hogy építőmunkása legyen a Világ Királynéja kápolnának.*”⁸⁴⁷ Evariszta nővér Ceglédről utazott Pestre.⁸⁴⁸

A Szabadkáról érkezett két nővér – tervezett munkájuk befejeztével – október 7-én már nem tudott hazamenni, mert megszűnt a vasútforgalom. Feltehetően a társulat Mária utca 20. alatti zárdájában kaptak szállást, ahonnan Budára jártak át, az engesztelő munka központjába. Hetente kétszer vettek részt gyűlésen a Szent Anna plébánián, gépelték, sokszorosították és sajtó alá rendezték az engesztelő beszéd-sorozatokat. Később Budán az Irgalmas Nővérek Gellérthegy utcai zárdájában szálltak meg,⁸⁴⁹ hogy közelebb legyenek az „*engesztelés főhadiszállásához*”. Itt laktak december elejéig, ekkor

---

1944. október 3. – 1945. március 10.” című beszámolóinak. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸⁴³ Zékány Mária Evarista, Hátmegen született 1903-ban, polgári iskolai ének-zene tanárnő. Működött Baján, Kiskunhalason, Hőgyészen, Csillaghegyen, Siklóson, Jánoshalmán, Kalocsán. 1942 és 1944 között Cegléden tanított. 1945-ben Jánoshalmára kapott beosztást. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸⁴⁴ Horváth Mária Teotima (Theotima), Budapesten született 1902-ben, 1923-ban kapott beöltöztést. Elemi iskolai tanítónőként működött Jánoshalmán, Bácsalmáson, a Budapest Mária utcai zárdában és a kalocsai anyaházban. Több házban ellátta a gondnoknői feladatokat is. 1944 és 1947 között a kalocsai anyaház második gondnoknője volt. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸⁴⁵ Kovacsics Mária Natália (1901-1992) előbb orsolyita, majd Jó Pásztor-nővér kezdeményezte a Világ Győzedelmes Királynője-tiszteletet és -engesztelést. Az ő kezdeményezésére szándékoztak Budán, a Normafánál, a Szent Anna réten Világ Királynője Engesztelő Kápolnát építeni. Látomásaiiban ígéretet kapott arra, hogy ha elkészül a kápolna, Magyarország mentesül a világháború dúlásaitól és borzalmaitól. Az engesztelőkápolna építését a felsőbb egyházi hatóságok jóváhagyták. FOGAS Anna, 2004.; MAGYAR Katolikus Lexikon IX. 622.

⁸⁴⁶ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 1.; MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.”

⁸⁴⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv. 1945. október 29.

⁸⁴⁸ MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁸⁴⁹ Az Irgalmas nővérek, más néven Páli Szent Vince Szeretet Leányainak Társulata egy betegápolással és szegénygondozással foglalkozó, de az oktatásba és a nevelésbe is bekapcsolódó női szerzetes közösség. A Gellérthegy utca 7. szám alatt óvodát, elemi iskolát és internátust is fenntartottak. A Svábhegyen (Budapest III. kerület) két intézményük is működött: a Szentlélek tér 10. szám alatt a Szent Lujza Intézetben óvodát, elemi iskolát, polgári iskolát és óvónőképzőt vezettek, a San Marco utca 50. szám alatti Irgalomházban gyógyíthatatlan betegeket ápoltak. Ménesi úti (Budapest, XI. kerület, korábban Nagyboldogasszony út) anyaházukban 1944-ben 50 zsidó felnőttnak és 150 olyan gyereknek adtak menedéket, akiknek a szüleit már elhurcolták. A zárdában rejtőzködők mindannyian túléltek a nyilas uralmat. MAGYAR Katolikus Lexikon V. 350.

Leoncia és Teotima nővérek a svábhegyi zárdába költöztek,⁸⁵⁰ hogy a kápolnaépítési munkában tevőlegesen is részt vehessenek. Kékre fagyott kezekkel, hangos imával és énekkel kísérve ásták az alapot, hordták a cementet. Az építkezés azonban lassan haladt, mert késett az építési engedély és vele együtt az anyagkiutalás is. A hivatalokban nehezen jutott előre az ügy, az októberi kormányváltás⁸⁵¹ pedig tovább hátráltatta az építkezést.

Az engesztelési mozgalom vezető tagjai az október utolsó vasárnapján megtartandó Krisztus Király ünnepére⁸⁵² plakátot és levelezőlapot szándékoztak készíteni, hogy így szólítsák meg a híveket, így öntsenek erőt a csüggedőkbe. A plakátot Feszty Masa⁸⁵³ tervezte, Krisztust magyar koronával, koronázó paláttal ábrázolta, a föliratok pedig így hangzottak: „*Jöjjetek hozzám mindnyájan!*” és „*Mit féltek kicsinyhitűek?*”. A plakátterv engedélyeztetésének ügyében a német cenzúránál, illetve a polgármesteri hivatalban is Lúcia nővér járt el. Szintén ő kereste fel Alcsúton a hithű katolikus József Ferenc főherceget is, aki támogatásáról biztosította ugyan az ügyet, bár az ő ajánló, pártoló sorai már nem igazán tudták előrébb mozdítani a helyzetet. A kápolna építési engedélye és az anyagkiutalás megsürgetése miatt az elszánt kalocsai nővérek kieszközöltek egy csobánkai személyes találkozást a nemzetvezetővel, Szálasi Ferencel is, aki magánemberként fogadta őket. Az engesztelő mozgalmat Szálasi „*laposnak és erőtlennek*” nevezte, szerinte az „*ostoros Jézusra*” van szükség. Véleménye szerint „*most a kard kell, nem az ájtatosság*”, jobban bízott a németek „*baráti segítségében*”, mint a Magyarok Nagyasszonya pártfogásában. Némi támogatást azért csak adhatott a mozgalomnak, mert a találkozó után valamivel gyorsabban folyt az építkezés: a katonai parancsnokság autót utalt ki, amivel kavicsot, cementet és terméskövet hordhattak az alapozáshoz. Önkéntes munkások is akadtak: „*Előkelő grófnők, egyszerű kishivatalnokok, aprócska elemista, magas rangú katonatiszt, rendőrfőtanácsos, apáca és mosónő ásták egymás*

---

⁸⁵⁰Valószínűsíthető, hogy ez a svábhegyi zárd a Isteni Szeretet Leányai Kongregáció háza volt. A krónika nem nevesíti a befogadó szerzetesrendet, de más forrásban található erre utalás. „*Tegnap [1945. február 15.] Gologi atya két kalocsai nővérral a Gellérthegy-utcai zárdában volt. Borzalmakról referált. [...] [1945. március 9.] Ma ment el főtisztelendő Pater Gologi és a négy Notre Dame nővér Kalocsára. A jó nővérek könnyezve távoztak, kik az ostrom összes borzalmi alatt nálunk voltak.*” ANTAL János, 2017. 54., 57.

⁸⁵¹A Szálasi-kormány 1944. október 16-i hatalomra jutása.

⁸⁵²Krisztus Király vasárnapja, 1925 óta Krisztus királyi méltóságának ünnepe. Eredetileg október utolsó vasárnapján tartották, 1969 óta az utolsó évközi vasárnap, advent előtt, november végén ünneplik. MAGYAR Katolikus Lexikon VII. 491.

⁸⁵³Feszty Masa Mária (1895-1979) festőnő. Feszty Árpádnak és Jókai Mór fogadott lányának, Jókai Rózának a lánya. Az 1940-es évektől csaknem kizárólag vallásos témák foglalkoztatták, képei expresszív hatásúak. Egy ideig tagja volt Szegváron a Szociális Testvérek Társulatának. Működése során szentképek százait festette. MAGYAR Katolikus Lexikon III. 652.; XVI. 465.

mellett alázatos tisztelettel a sárga kemény agyagba a mély fundamentumot. Menekült családok, elüldözött papok, kifosztott magyarok dolgoztak kenyéren és vízen.”⁸⁵⁴ Az alapköletétel ünnepét december 8-ára tűzték ki, az elhelyezendő emlékményt is egy kalocsai iskolanővér, Kákonyi Mária Konstantina⁸⁵⁵ nővér „*írta remekbe*”. A hercegprímás, Serédi Jusztinián az alapköletételkor megkülönböztetett jóindulatát és áldását küldte mindazoknak, akik az engesztelő kápolna építésében a legkisebb mértékben is részt vettek. Az alapköletéleti ceremónia alatt ellenséges bombázó repülők köröztek a Normafa felett, de nem lőttek az összegyűlt tömegre.

A háborús helyzet miatt karácsonyra végképp abba kellett hagyni a kápolna építési munkáit. A nővérek is óvóhelyekre kényszerültek, a karácsonyt ágyúörgés közt ünnepelték. A Gellérthegy utcai zárdában rekedt nővérek nem tudtak kapcsolatba lépni sem a Mária utcai, sem a Svábhegyre húzódott rendtársaikkal, mert a telefonvonalak sem működtek. Az iskolanővérek a számukra otthont adó zárda szerzetesnőivel együtt betegeket, sebesült katonákat ápoltak egészen 1945. február 12-ig, az oroszok bejöveteléig.

---

⁸⁵⁴ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁸⁵⁵ Kákonyi Mária Konstantina nővér 1932-ben végezte el a Képzőművészeti Főiskolát. 1935 és 1946 között Baján tanított rajzot. 1944. október 18-án hagyta el Baját, hogy a Dunántúlra meneküljön, végül a társulat Budapest, Mária utca 20. sz. alatti zárdájában vészelte át a háborút. MNL BKML XII. 22. Bajai ház tanácsülési jegyzőkönyve 1944. november 19.; MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1932. május 14.; MNL BKML XII. 22. A bajai ház törzskönyve 1935/36.

II.3. Az orosz megszállás és következményei

II.3.1. Menekülni vagy helyben maradni?

A Duna-Tisza közén 1944 október első felében, amikor az orosz hadsereg már három helyen átkelt a Tiszán és erőteljesen nyomult Szeged és Baja irányába, a lakosság körében általános lett a félelem. A hatóságok elrendelték a városok és falvak kiürítését, és megindultak a menekülők százezrei a Dunántúlra. Ebben a hónapban csaknem az összes fiókházban megmozdultak a nők. A társulat előjáróságának körlevele értelmében néhányan idejekorán elmenekültek, másokat az orosz hadsereg kényszerített a szerzetesház elhagyására, többen azonban a végsőkéig kitarítottak és bent maradtak a zárdában. A nők magatartása – azaz hogy elmenekültek, vagy helyben maradtak-e – szinte minden esetben egyéni döntésükön múlt, ám ez nagyban befolyásolta egy-egy zárda további sorsát.

Amennyiben a nők mindannyian elhagyták zárdájukat, azt általában csak a hatóságok rendeletére tették. Így történt ez **Bácsalmáson** és **Garán** is.⁸⁵⁶ Más településeken a közigazgatási kiürítési parancson túl a katonaság is kifejezetten nagy nyomást gyakorolt a szerzetesnőkre, hogy eltávozásra bírja őket. **Cegléden** a főnöknő az ott állomásozó német tisztek tanácsára és „erős nógatására” ajánlatosnak tartotta a nővéreket elbocsátani, majd velük együtt ő maga is elhagyta a házat.⁸⁵⁷ **Kiskunfélegyházán** a nők többsége nem akart elmenni a városból, amit a magyar katonák nagy megütközéssel vettek tudomásul. Azt mondták, hogy a nők felelőtlenek és nem számolnak a következményekkel. Rájuk hallgatva az apácák nagy többsége, 61 fő mégis elmenekült Félegyházáról.⁸⁵⁸ **Polgáron** a kelet felől folyamatosan érkező magyar tisztek és a menekült egyházi személyek is egyértelműen azt tanácsolták a nőknek, hogy hagyják el a települést. Eredetileg csupán hat nő szándékozott elutazni, a többi öt nő – köztük a főnöknő – a zárdában kívánt maradni. Mivel azonban a front egyre közelebb került hozzájuk és a község határában már partizánok bukkantak fel, a plébános az összes nővel mielőbbi és haladéktalan távozását sürgette. Innen annyira sietve kellett távozniuk,

---

⁸⁵⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. április 28.

⁸⁵⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

⁸⁵⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. október 9., december 10.

hogy még a kenyérsütéshez előkészített kovász is ottmaradt egy tálban a konyhában.⁸⁵⁹
Vecsésen a német katonák kilakoltatással zaklatták a nővéreket és agyonlövással fenyegették őket, ha nem hagyják el a községet. A kényszernek engedve hat nővér, köztük a fiókház főnöknője, november 2-án Zánkára távozott.⁸⁶⁰

Más településeken a nővérek nagy része ellent tudott állni a kiürítési parancsnak és nem menekültek el. **Bácsbokodon** – egy nővér kivételével – plébánosuk sürgetésére sem hagyták el a zárdát.⁸⁶¹ **Baján** október elején a polgármester közölte a nővérekkel: szükségesnek látná, hogy elhagyják a város területét. Másnap már a főispán is a nővérek távozását szorgalmazta. A zárda főnöknője a nővérek szabad akaratára bízta a döntést, senkit el nem küldött, senkit vissza nem tartott. A 48 nővérből végül 13 fő választotta a helyben maradási.⁸⁶² **Kalocsán** a polgármester és a nemzetőrség parancsnoka az érseket és a nővéreket is a város elhagyására biztatták. A papság – főpásztoruk vezetésével – mégis a helyben maradás mellett döntött. Az anyaházi nővérek nagy többsége is együtt maradt a zárdában. A város kiürítését elrendelő határozatnak rájuk nézve tehát kevés fogantja volt.⁸⁶³

Az egyéni túlélési stratégiák kihatottak egy-egy fiókház helyzetére is. A minden nővér által elhagyott zárdákat könnyebben lefoglalhatta az orosz hadsereg, amely elsősorban kórházi célra vette igénybe ezeket az épületeket.⁸⁶⁴ Így járt például a társulat **Polgáron** lévő háza.⁸⁶⁵ Más településeken az el nem menekült nővérek azt az eljárást követték, hogy nappalra bennmaradtak ugyan a zárdában, de ezt általában civil ruhában tették, éjjelente pedig ismerős családoknál, magánháznál kaptak szállást. Így állandóan felügyelhetők, szemmel tarthatták a zárdát, ugyanakkor azt érezhették, hogy személyes biztonságukról is gondoskodtak. Az ismerősök segítségének elfogadása, a civil lakosság

⁸⁵⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁸⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Vecsési zárda iratai. Verney Kornél plébános Vecsésstelepen 1945. február 25-én kelt levele a generális főnöknőhöz; a generális főnöknő Kalocsán 1945. május 1-jén kelt válasza a plébánosnak.

⁸⁶¹ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

⁸⁶² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. október 9., 10.; MNL BKML XII. 22. A bajai szerzetesház jegyzőkönyve 1930-1949. Az 1944. november 19-i ülés jegyzőkönyve.

⁸⁶³ GRÓSZ József, 1995. 11., 17., 20., 21.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

⁸⁶⁴ A legtöbb lefoglalt zárdában hadikórházat rendeztek be, de Kiskunfélegyházán 1945-ben már hadifogoly-elosztó tábornak használták a Constantinumot.

⁸⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárda 1947. május 14-19-én megtartott hivatalos látogatásáról; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

támogató, befogadó magatartása jól mutatta a nővérek társadalmi beágyazódottságát. Mivel a nővérek a magánszállások igénybevételével nem távolodtak el messzire a zárdától, így minden esetleges változásra gyorsan tudtak reagálni. **Dávodon** bevált ez a technika, az ottani zárda megmenekült a lefoglalástól.⁸⁶⁶ **Cegléden** viszont ez a módszer nem vezetett eredményre, az oroszok ugyanis 16 hónapra lefoglalták a zárdaiskolát.⁸⁶⁷ Igaz, hogy Cegléd közlekedési csomópontként nagyobb jelentőséggel bírt a hadsereg számára, ráadásul 18 nővérből csak hárman maradtak a városban. Hasonló okokból **Kiskunfélegyházán** sem sikerült a zárdát szerzetesi kézben megtartani. Itt is csupán néhány nővér⁸⁶⁸ tartózkodott a városban az orosz hadsereg megérkezésekor, ráadásul közülük senki nem maradt a zárda épületében, hanem vagy a tanyagazdaságban, vagy az iskola közelében lévő, a mezőgazdasági leányközépiskola gyakorlóteréül szolgáló ún. Családi Házban⁸⁶⁹ húzták meg magukat. A bevonuló orosz katonaság az üres épületet azonnal igénybe vette, amelyet a nővérek csak 1946 nyarán kaptak vissza. Ez idő alatt a kiskunfélegyházi nővérek a város különböző pontjain civileknél laktak.⁸⁷⁰ Általánosan jellemző azonban a zárdájukat elhagyó, de a közelben, legtöbbször az adott településeken, ismerős magánházaknál maradó nővérekre, hogy igyekeztek minél előbb visszatérni a zárdába és ezzel együtt szerzetesi életük hétköznapijaiba.

Dunapatajon, Kecelen és Kiskőrösön hiába maradt helyben néhány nővér, létszámuk túl kevésnek bizonyult a zárda megmentéséhez. Rákényszerültek a fiókház elhagyására, magánházakhoz kellett költözniük, mert az orosz hadsereg – a nővérek jelenlé-

---

⁸⁶⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. március 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.), MNL XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül), 1945/46 (oldalszám nélkül)

⁸⁶⁸ A források eltérnek a helyben maradt nővérek számára vonatkozóan. Először csak négy, majd hat, később kilenc nővérről szólnak az említések. Elképzelhető, hogy a környéken bujkáló, családotnál szállást találó nővérek folyamatosan „szivárogtak” vissza a zárda közelébe. 1942-ben 64 nővér élt Félegyházán, tehát a jelentős többség választotta a menekülést. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. október 9., december 10.; HISTORIA Domus Kiskunfélegyháza 174. Vedres Béla plébános 1944. október 12-i bejegyzése.

⁸⁶⁹ Az ún. Családi ház alatt a Constantinum közelében lévő, 1940 óta a mezőgazdasági leányközépiskola gyakorlóhelyéül szolgáló ötszobás épületet kell érteni, melyet a nővérek „Minta Otthon”-nak rendeztek be. A ház a zárda tulajdonát képezte, a mezőgazdasági középiskolás lányok itt gyakorlatban tanulhatták meg a háztartásvezetést. KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/a. 51-52.

⁸⁷⁰ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 465-466., 476.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. október 9., 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

te ellenére is – lefoglalta intézményüket.⁸⁷¹

Baján kezdetben úgy tűnt, hogy elég lesz a helyben maradt és az oda menekült nővérek létszáma a zárda társulati kézben való megtartásához. A 18 fős közösség a zárdában vészelte át az orosz hadsereg októberi bevonulását. Ezután a nővérek két hónapig viszonylag zavartalanul élhettek, sőt létszámuk még szaporodott is a visszatért rendtársakkal. Ez sem akadályozta meg azonban az oroszokat abban, hogy december 19-én lefoglalják az épületegyüttes nagy részét. A nővérek részére csak a templom melletti épületet és a klauzúra egy részét hagyták meg. Egy hétig éltek a nővérek egy fedél alatt a katonákkal, amikor a számukra fenntartott épületrészt is lefoglalták és kórháznak rendezték be. Karácsony másnapján minden nővérnek el kellett hagynia a zárdát és kénytelenek voltak különböző magánházaknál berendezkedni.⁸⁷²

Baján kívül más településeken is előfordult, hogy a nővéreknek hosszabb-rövidebb ideig meg kellett osztaniuk zárdájukat az orosz hadsereg tagjaival. **Hercegszántón** a partizánok hét hétre lefoglalták a tantermeket, a nővéreknek azonban nem esett semmi bántódásuk. Az épület emeleti, klauzúra részére csakis a tiszték mehettek fel, de ők is csak szükség esetén.⁸⁷³ **Mélykúton** a cellákat nyolc napra lefoglalták ugyan kórháznak, de az apácák részére meghagyták az ebédlőt, a vendégszobát és a kápolnát.⁸⁷⁴ **Újszege-den** néhány orosz beköltözött a zárdaépületbe, ráadásul a klauzúra területére, az elutazott apácák celláiba. Így a helyben maradt nővérek 40 napig 12 orosz tiszttel kényszerültek együtt élni.⁸⁷⁵ A forrásokból kitűnik, hogy a rendkívüli összezártság ellenére bizonyos szeparáció azért működött a nővérek és a zárdát időlegesen elfoglaló oroszok között. Ez a csekély elszigetelődési lehetőség biztosíthatta, hogy a nővérek továbbra is megmaradhassanak szerzetesi mivoltukban. Valószínűleg a fiókház mindenáron társulati kézben való megtartása, az értékek védelme ösztönözte őket arra, hogy „szükség törvényt bont” alapon vállalják az oroszokkal való furcsa lakóközösséget. Mivel a társulat

---

⁸⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., 1945. április 28., április 29.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Dunapataji zárda iratai. A generális főnöknő 21/1945. számú, Kalocsán, 1945. január 19-én kelt levele az érseki hatóságához; BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 368.

⁸⁷² MNL BKML XII. 22. Bajai ház tanácsulési jegyzőkönyve 1930-1949.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1941-1944, 1945-1946.; MNL BKML XII. 6. Bajai zárda iratai; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸⁷³ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

⁸⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december. 10., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁸⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

többi fiókházánál adott volt a lehetőség, hogy a nővérek szükség esetén magánházaiknál kapjanak szállást, így feltételezhető, hogy a fenti településeken is működött volna ez a megoldás. Hogy az ottani nővérek az oroszok beköltözése ellenére mégis a helyben maradást választották, azt feltételezi, hogy a szerzetesnők nem érezték magukat veszélyben, számukra – ha kényelmetlennek és szokatlannak is, de egyúttal – biztonságosnak tűnt az oroszokkal egy fedél alatt élni. Bár akadtak ellenpéldák is. Kecelen inkább elhagyták a nővérek a zárdát, csak ne kelljen egy fedél alatt lenniük az oroszokkal.⁸⁷⁶ Budapesten pedig szeparáció nélkül kellett megosztotni a szálláson, a privát szférán, ami a nővéreket a civileknél is jobban borzasztotta.⁸⁷⁷

A társulatnak kevés olyan háza akadt, ahonnan nem, vagy csak kis számban menekültek el nővérek. A kisebb házak közül ezt a stratégiát követték **Bátyán, Dunakeszin, Foktón, Kiskunhalason, Kunbaján** és **Németkéren**.⁸⁷⁸ Ezekről a helyekről csak egy-két fiatalabb, vagy félösebb nővér távozott rokonokhoz, ismerősökhöz, illetve a társulat valamelyik, nyugatabbra lévő zárdájába. Ezeket a fiókházakat 1944 őszén nem is foglalta le a katonaság. A helyben maradt nővérek számán kívül a zárdák megmeneküléséhez hozzájárulhatott, hogy a fent említett zárdák épülete viszonylag kisebbnek számított. A társulat legnagyobb épületegyüttese, a **kalocsai** anyaház pedig főleg külső körülményeknek köszönhette társulati kézben való megmaradását. A város sem stratégiaileg, sem geopolitikailag nem számított kiemelkedő jelentőségűnek, ráadásul a kalocsai érsek jelenléte is bizonyos védelmet biztosított. Kalocsán az 1944. október 26-án kihirdetett kiürítési parancs ellenére a nővérek nagy többsége együtt maradt. A néhány eltávozott apáca helyett más fiókházakból érkeztek Kalocsára menekült nővérek, így 1944 végén összesen 106 nővér tartózkodott az anyaházban.⁸⁷⁹ Bár a polgármester és a nemzetőrség parancsnoka Grósz érseket is a város elhagyására biztatta, ő mégis a helyben maradást választotta. A hívekre igen megnyugtatólag hatott, hogy a papok közül nem ment el

⁸⁷⁶ „Első este [az oroszok] azzal az igénnyel álltak elő, hogy ők fekszenek a nővérek celláiba, ágyukba, a nővérek pedig, ha nem tartanak velük, menjenek a tantermekbe. Természetes, hogy a nővérek nem mertek éjjelre otthon maradni, hanem elszéledtek az előre kiszemelt házakhoz.” MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.

⁸⁷⁷ „Többször aludtak velünk egy szobában, sőt még az ágyunkban is. Ilyenkor az ágyuk szélén kellett ülnie az illető nővérnek, akié az ágy volt. Félelemben és rettegésben teltek el éjszakáink.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.”

⁸⁷⁸ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 367., 368.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28., április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. A Dunakeszin lévő zárda iratai. A Dunakeszin lévő zárda fennállásának 25. évfordulójára készített összefoglaló 1947-ből.; MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 2-án kelt levele a kiskunhalasi esperes plébánoshoz. (Piszkozat, egy lapra írva egy félegyházi levéllel.)

⁸⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

senki,⁸⁸⁰ és – hozzátehetjük – a nővérek közül sem túl sokan.⁸⁸¹ Feltételezhetően a nővérek az érsek és az aula helyben maradásából merítettek erőt és bátorságot ahhoz, hogy ők se hagyják el szolgálati helyüket.

A **szegedi** fiókházat sem veszítették el a nővérek, noha itt funkcióváltásra is sor került. A szegedi főnöknő sajátos, de hasznosnak bizonyult stratégiához folyamodott. Kiszökölt ugyanis a városnál, hogy a zárdát a szegedi szegényház fiókjának ismerjék el. Így 30 idős szegényt költöztettek be az épületbe, de az ő gondozásukkal a nővérek háza a lefoglalás alól védelmet nyert.⁸⁸²

Az iskolanővérek forrásai szerint az orosz katonák a papi és szerzetesi személyek iránt a legtöbb helyen respektussal viseltettek. Különösen akkor, ha az egyházhhoz tartozás, a szerzetesi mivolt a hordott szerzetesi öltözékkel kifejezésre jutott. **Kalocsán** az érsek úgy vélte, hogy a nővérek helyesen döntöttek, amikor megmaradtak szerzetesi habitusukban. *„Érdekes az is, hogy az orosz katonák – legalább eddig – szörnyen respektálják a monasztirt.”⁸⁸³ Nekik monasztir minden ház, amelyben több papot vagy szerzetest találnak együtt. Ha ilyen helyre tévednek, csak annyit mondanak: monasztir, egyet legyintenek a kezükkel, mintha azt akarnák mondani, hogy itt nincs mit keresnünk, aztán továbbállnak.”⁸⁸⁴ Mennyire igazam volt, mikor az iskolanővérek általános főnöknőjének arra a kérdésére, hogy az apácák világi ruhába öltözzenek-e megszállás esetén, azt mondtam: A szerzetesi ruha sokkal jobban megvédi Önöket, mint a világi ruha! Adja Isten, hogy ezután is így legyen!”⁸⁸⁵ Az érsek véleményét általában a kalocsai iskolanővérek tapasztalatai is alátámasztották, a szerzetesi ruha sok esetben valóban védelmet jelentett az oroszok zaklatásai ellen.⁸⁸⁶*

Az orosz katonai vezetők egyfajta oltalmazó gesztusként a zárdákra, zárdaiskolákra, illetve azokra a magánházakra, ahol a zárda lefoglalása miatt nővérek laktak, cirill betűs

⁸⁸⁰ GRÓSZ József, 1995. 11., 17., 20., 21.

⁸⁸¹ Az 1942-es adatok szerint az anyaházban 110 nővér élt. Kalocsán a társulat különböző fiókházaiban ezen kívül további 72 nővér tartózkodott. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés 1942.

⁸⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.

⁸⁸³ монастырь: kolostor, zárda

⁸⁸⁴ Grósz érsek érdekesnek tartotta feljegyezni ezt a tapasztalatát, hiszen azt látta bizonyítottnak, hogy a több évtizedes oroszországi egyházüldözés, szekularizáció és ateista nevelés sem tudta kiölni a köznépből a vallás iránti – még ha olykor babonás – tiszteletet. A régi gyökerű kulturális minták tovább éltek és a megfelelő környezetben aktiválódtak.

⁸⁸⁵ GRÓSZ József, 1995. 39.

⁸⁸⁶ Az Egerbe menekült nővérek Polgárra 1945. január 29-én tértek vissza. A plébánosuk tanácsára azonban – mivel „a hadsereg alja, söpredéke tartózkodik épp a faluban” – átmenetileg megváltak szerzetesi ruhájuktól és civilbe öltöztek. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

feliratot helyeztek el. A „monasztír”, valamint a „skóla”⁸⁸⁷ szavak elvileg garantálták, hogy a közkatonák ezeket a helyeket megkímélik, az ott lakókat nem zaklatják. Egyes helyeken bevált ez a módszer, máshol kevésbé. **Kalocsán** például a nővérek elégedettek voltak az eredménnyel. *„Kalocsán az Orosz Parancsnokság, általában az orosz vezető urak tiszteletben tartják az iskolát és a zárdát. Az ő felszólításukra intézetünk bejáratainak ajtóira plakátot függesztettünk ki, még a gazdasági rész ajtajára is: Skóla (cirill betűkkel, alá pedig magyarul:) Iskola. Tétették ezt abból a célból, hogy a közlegénység se háborgasson bennünket. Intézetünk épületébe nem helyeztek be sem átvonuló katonákat, sem sebesülteket.”*⁸⁸⁸ Más településeken a fenti feliratok csak részleges védelmet eredményeztek. **Baján**, ahol 1944 karácsonya után a nővéreknek el kellett hagyniuk a zárdát az orosz katonai lefoglalás miatt, a nővérek magánházaknál kaptak szállást. *„Az orosz parancsnok adott írást minden házra, ahol nővérek laknak, hogy „monasztír (zárdá)”, orosz katonának ide jönni nem szabad. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy jóformán naponta ne legyen látogatónk.”*⁸⁸⁹ **Kiskunfélegyházán** szintén zárdán kívül éltek a nővérek. Ott is hasonló – részben pozitív, részben negatív – tapasztalatokra tettek szert. *„Az utcai front 4 ablaka mögött meghúzódó 3 nagyszoba a: „Монастырь”.*⁸⁹⁰ *Az 5-ös redisztollal kiírt tábla eddig még minden szállást kereső orosz csapat előtt elég biztosítékul szolgált.”*⁸⁹¹ *„Ahol nővérek laknak privát-házakban, oda nem mennek oroszok. A háziasszony csak annyit mond: „Monaskák”⁸⁹² vannak itt” – s akkor szó nélkül elmennek. [utólagos bejegyzés:] (Ma már ez is tárgyaltan. Most hallottam, hogy az egyik privátházból el kell jönniük a nővéreknek, mert oroszok telepednek be.)”*⁸⁹³ – számoltak be a nővérek élményeiről a Kalocsára küldött leveleikben.

Más – például a **bácsbokodi** és a **hőgyészi** – zárdák lakóit viszont rendszeresen zaklatták az orosz katonák,⁸⁹⁴ a lefoglalásokról nem is beszélve.

A kalocsai iskolanővérek különböző fiókházaiban szerzett tapasztalatok alátámasztják a klérus felső vezetőinek összegző megállapítását: *„Az áldozatok és épületkárok*

---

⁸⁸⁷ школа: iskola

⁸⁸⁸ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 22/1945. számú Kalocsán 1945. január 20-án kelt levele Dehény Mária Alacoque és Vágó Mária Relindisz nővérekhez.

⁸⁸⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 1.

⁸⁹⁰ Kolostor, monostor.

⁸⁹¹ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Szentgyörgyvárosi Mária Palládium nővér 1945. december 8-án kelt levele.

⁸⁹² Oroszul az apáca: монашка illetve монахиня.

⁸⁹³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

⁸⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig.; MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi ház iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

ellenére meg kell állapítani, hogy a megszálló csapatok parancsnokai az egyházi személyekkel és épületekkel, felszereléssel általában tisztelettel bántak. Legtöbb esetben különös védelmet biztosítottak és hivatalosan a papi, szerzetesi és szerzetesnői házakat a hadsereg egyes tagjainak túlkapásaitól igyekeztek megmenteni. Az említett szomorú eseteket és visszaéléseket egyesek akciójának kell tekinteni.”⁸⁹⁵

Ahogy a fentiekből is kiderült, a társulat nem követett következetes, homogén stratégiát a „helyben maradás vagy az elmenekülés” kérdésében, a front átvonulására a közösség nem tudott egységes irányelvek mentén felkészülni. A vezetőség a nővérek személyes döntésére bízta, hogyan viselkednek. Az egyéni döntések és a helyi viszonyok függvényében a fiókházak főnöknői és az egyes nővérek különböző stratégiákkal próbálták túlélni a háborút. A választott módszerek sikeressége azonban nemcsak, sőt sok esetben nem elsősorban a nővéreken múlt. Jóllehet az adott települések harcászati, geopolitikai helyzete gyakran még akkor is lehetetlenné tette egy-egy zárda társulati kézben való megtartását, a nővérek nagy része nem hagyta el az intézményt. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a zárdák teljes kiürülése szinte biztosan egyet jelentett azok orosz lefoglalásával. Bár a helyben maradás sem nyújtott garanciát a fiókház szerzetesi kézben való meghagyására, a nővérek sok helyen mégis ezt a megoldást választották. Vállalva ezzel azt a kellemetlenséget, hogy esetleg több hétig orosz katonákkal kell egy fedél alatt élniük. A háborús helyzetben nem tudták a nővérek a jól bevált, előrelátó taktikájukat alkalmazni, hiszen nem tudtak felkészülni a teljesen váratlan, kiszámíthatatlan eseményekre. Nem tudhatták, hogy előnyükre, vagy hátrányukra szolgál-e a szerzetesi ruha viselése és a zárdák elhagyása. A szerzetesi hivatáshoz és identitáshoz való ragaszkodás viaskodott bennük a rémhírek által keltett – nem teljesen alaptalan – félelemmel. A magyar katolikus klérus ugyanis arra számított, hogy az orosz hadsereg üldözni fogja a vallást és annak egyházi képviselőit. Ezért logikus felkészülési módnak tűnt, hogy legalább az apácák egy része – civil ruhába öltözve – térjen vissza a remélhetőleg nagyobb biztonságot nyújtó családi körbe. Utólag azonban bebizonyosodott, hogy azok a nővérek választottak helyes stratégiát, akik szerzetesi ruhájukban bent maradtak a zárdákban. Az oroszok nem üldözték a vallást, eltűrték a vallásgyakorlást, az egyházi emberekkel szemben pedig a legtöbb esetben előzékenyen bántak, bár ugyanez nem mondható el az egyházi javak, vagy a papok és szerzetesek vagyona kapcsán. Ezért tűnik – természetesen csak utólag, az események ismeretében – feleslegesnek a nővérek

---

⁸⁹⁵ GRÓSZ József, 1995. 306-308.

menekülése, különösen azoké, akik nem családjukhoz utaztak, hanem csak egy-egy fiókházzal nyugatabbra, vagy északabbra húzódtak. Ott előbb-utóbb ugyanúgy átestek az orosz megszálláson, majd ugyanúgy folytatták tevékenységüket, mintha eredeti működési helyükön maradtak volna. Ennek felismerése azonban nem kérhető számon az oroszoktól ab ovo félő nővérektől a háború zűrzavarában, a terjedő rémhírek idején, a kiszámíthatatlan helyzetekben. Bár a társulat vezetősége a viszonylag magas számú menekülésnek talán elejét vehette volna, ha az 1944/45-ös tanévben az egyes nővéreket eleve családjukhoz, szülővárosukhoz közeli zárdába osztotta volna be. Természetesen ekkor problémaként jelentkezett volna a nem egyenletes tanárelosztás, azaz az egyes zárdaiskolák, óvodák megfelelő végzettségű tanerők nélkül maradtak volna, máshol pedig túl sok, esetleg túlképzett nővér zsúfolódott volna össze. Hogy az előjáróság nem foglalkozott érdemben ezzel a lehetőséggel, azt mutatja, hogy a társulat elsődleges feladatának még a legkaotikusabb és legzűrzavarosabb viszonyok között is a lányok tanítását, nevelését, az intézményhálózat zökkenőmentes „üzemeltetését”, a működés folyamatos biztosítását tartotta.

Pontos adatok hiányában nem lehet számszerűsíteni, hogy a nővérek hány százaléka hagyta el szolgálati helyét és hányan maradtak helyben. Azt sem lehet külön tárgyalni, hogy mi történt az elmenekültekkel és mi a helyben maradókkal, hiszen többen a társulat más fiókházaiba menekültek, ott élték át az orosz megszállást. Tehát az adott zárdában – menekült létük ellenére – ugyanazok lehettek a tapasztalataik, mint az ott helyben maradó rendtársaiknak. Esetükben az út, amíg eljutottak a társulat másik zárdájába, illetve az eredeti szolgálati helyre való visszatérés nehézségei érdemelnek részletesebb tárgyalást. Ezt, valamint a háború során külföldre került nővérek élményeit külön fejezetben mutatom be.

II.3.2. Az egyházi védőháló szerepe

A saját zárdájukat elhagyó nővérek közül többen a társulat másik, biztonságosabbnak gondolt fiókházában kerestek menedéket.⁸⁹⁶ Ez mindenképpen kedvező megoldásnak bizonyult, mert a közös szabályok, a gyakori dispoziciók garantálták, hogy a szerzetesi

---

⁸⁹⁶ A zűrzavaros viszonyokra, az általános bizonytalanságra és az információ hiányára enged következtetni az a tény, hogy míg egyes nővérek elhagytak egy adott zárdát, például: a bajait, addig más nővérek számára éppen ez a zárdát tűnt biztonságosnak és ők oda menekültek. Ugyanazon időszakban tehát egyaránt számon tartottak *Bajáról* és *Bajára* menekült nővéreket is. Ilyen esetekben valószínűleg a családi kapcsolatok, a szülői és testvéri kötelékek játszottak szerepet mind a *Bajáról* való eltávozásban, mind az oda való menekülésben.

élet nagyjából ugyanúgy folyt az egyik zárdában, mint a másikban. A saját állomáshelyüket elhagyni kényszerült apácák rendtársaik között még egy idegen fiókházban is otthon érezhették magukat. Előfordult, hogy egy nővér saját szülővárosában keresett menedéket, de ott nem a szüleinél szállt meg, hanem a társulat ottani zárdájában.⁸⁹⁷ Így egyszerre tudhatta magát rokonai közelében és szerzetesi közösségben, egyszerre teljesíthette gyermeki és szerzetesnői kötelességeit. A szerzetesi közösség általában nagyobb védelmet biztosított a nővéreknek az oroszok zaklatásaival szemben, mint a családi környezet.⁸⁹⁸ A bajai, a Budapest, Mária utcai, az esztergomtábori és a hógyészi fiókházak elől jártak szerzetestársaik befogadásában. **Budapesten** legalább 30 – a helyi hatóságok, vagy a katonaság által saját állomáshelyük elhagyására kényszerített – nővér kapott szállást.⁸⁹⁹ **Hógyészre**, a társulat kevés dunántúli zárdáinak egyikébe 1944 októberében folyamatosan érkeztek a többi fiókházból menekülő nővérek. Kiskunfélegyházáról hat, Bajáról négy szerzetesnőt fogadtak be. A vendég-nővérek száma hamarosan 25-re emelkedett, így a hógyészi zárdát ebben az időben összesen 40-en lakták.⁹⁰⁰ A menekült nővérek gyorsan beilleszkedtek az új helyzetbe, többen közülük átvették távollévő rendtársaik munkáját. Két, Kiskunhalasról elmenekült iskolás nővér óráit például másik kettő, Szabadkáról Halasra menekült nővér tartotta meg.⁹⁰¹ A Siklósról elmenekült három nővér tanóráit a Kalocsáról Siklósra érkezett nővérek helyettesítették.⁹⁰²

Egyes nővérek azonban nem családtagjaiknál, vagy a társulat más településen lévő zárdájában találtak menedéket, hanem valamely más szerzetesrend fiókháza, vagy egyházi személy fogadta be őket. A kölcsönös szolidaritásról tanúskodó segítségnyújtás

⁸⁹⁷ Tóth Erzsébet Teofila nővér Németkéren született, 1944-ben a társulat kiskunfélegyházi zárdájából szülőfalujába menekült. Egy későbbi interjúban így számolt be élményeiről: „*Otthon vészelttem át a megszállást. Mozgófront volt arrafelé. 1944. december 1-jétől húsvétig. Hol aknazápor, hol géppuskazápor, hol rekvirálás, szorongatott helyzetek.*” BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. 211. Hermann Mária Szigfrida nővér a kiskunhalasi zárdából Hógyészre ment szüleihez. ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. november 7.

⁸⁹⁸ A következő idézetek bizonyítják, hogy a zárda nagyobb védelmet jelentett a nővérek számára, mint a családi kör. „*A helybeli nővérek is idemenekülnek, mivel a családban sincsenek biztonságban az oroszok előtt.*” „*[...] csak a két helybeli nővér, továbbá [Berdó Mária] Kolomána és [Pfuhl Mária] Szalézia nővér mentek ki a faluba. Újból bebizonyosodott, hogy a jó Isten azt akarja, maradjunk bent a zárdában és szerzetesi ruhában vészeljük át ezeket a nehéz időket. [...] Hála Jézus Szívének és a Szűzanyának, idebenn nem történt semmi. Ellenben Szalézia nővéreket a faluban meglátogatták az oroszok, de nem bántották őket.*” MNL BKML XII. 6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

⁸⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁹⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a hógyészi ház eseményeiről.”

⁹⁰¹ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. november 7.

⁹⁰² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1945. december havában.

olyan védőhálót biztosított a nővéreknek, amelyet a civil, világi személyek nem tapasztalhattak meg. A nyugat felé menekülő nővérek minden esetben találtak oltalmazó, befogadó hajlékot. Győrben az Orsolya-rendi nővérek hat iskolanővért – közülük hárman Bajáról menekültek el – és egyikük hűgát több hónapig látták vendégül, a teljes ellátásért egy fillért sem fogadva el.⁹⁰³ Egy másik bajai nővért Zalaegerszegen a Notre Dame apácák fogadtak be, majd amikor nekik is el kellett hagyniuk zárdájukat, akkor az ottani plébánián kaptak szállást.⁹⁰⁴ Szintén Bajáról menekült el az a nővér, aki Pannonhalmán a bencés monostorban vészelte át a háborút. Itt a Nemzetközi Vöröskereszt kórházat és hadiárvák, bevonultak rászoruló gyermekei részére napközi otthont rendezett be. Az itt lévő gyermekekre felügyelt az iskolanővér, aki Bajára való visszatérése után „sok kedves dolgot mesélt az atyákról. A menekültek ezreit látták el és védték meg az oroszok elől. A svájci Vöröskereszt elnöke is ott tartózkodott egy időben a monostorban. Figyelte az atyák életét, kért teológiai könyveket, nem beszélt senkivel róla, s egyszer aztán kérte felvételét a katolikus egyházba.”⁹⁰⁵

A Kalocsáról Balatonszabadiba menekült hét nővér az ottani nyaraló szétbombázása után Veszprémbe utazott tovább, ahol először a ferences nővérek által vezetett szeretet-házba utalták őket, majd néhány nap múlva mindannyian átmentek „az Angolkisasszonyokhoz, ahol igazi testvéri szeretetben és kitűnő ellátásban volt részük. A jó máterek még ruhafélékkel is kisegítették a kifosztott nővéreket.”⁹⁰⁶ Innen három nővér egy ismerős plébános hívására a Vas megyei Vámoscsaládra utazott. „Ide az utat részben gyalog tették meg, közben Sárváron, a Szent Vince nővéreknél időztek két napig. Nagyon kedves volt hozzájuk a főnöknő, ruhával is segítette őket.”⁹⁰⁷ Mikor innen is távozniuk kellett, Horvátzsidányra menekültek, a plébániára. „A plébános úr buzgó pap, méltányolta a nővérek sok munkáját és gondosan őrizte őket az oroszok elől. Legjobb búvóhelyük volt a kóruson az orgona. Itt a nép is megsajnálta a nővéreket és sok élelmet hordott részükre a plébániára.”⁹⁰⁸

Esztergomtáborban a nővérek a szalézi rend fiúiskolájának háztartását vezették.

⁹⁰³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. április 28.

⁹⁰⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. május 17.

⁹⁰⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 30. Akit a nővér a „svájci Vöröskereszt elnökének” nevezett, valószínűleg Eduard Benedek Brunschweiler (1910-1987) lehetett. A svájci textilkereskedő a Magyar-Svájci Kereskedelmi Kamara tagja és a Nemzetközi Vöröskereszt megbízottja volt. 1935-től élt Magyarországon, Pannonhalmán tért át a katolikus hitre. 1945 júniusában orosz fogságba került, hamarosan szabadon engedték, később Dél-Afrikában telepedett le. DÉKÁNY Szilveszter, 2012.

⁹⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

⁹⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

⁹⁰⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

„Feljegyzésre méltó az igazgató házfőnök úr krisztusi szívéllyessége, amellyel az odamenekült nővéreinket fogadta: „Nem menekülhet annyi nővér, mint ahányat mi be ne fogadhatnánk”- mondotta. Mindennel szeretettel ellátta a nővéreket, akik szívesen vállaltak munkát az iskolában, varrodában és más üzemeknél.”⁹⁰⁹ Kiskunfélegyházáról hét nővér menekült Esztergomtáborba. A szalézi atyák nemcsak befogadták a nővéreket, de az oroszok zaklatásai elől is megvédték őket, ahogy erről a fennmaradt levelezés is hüen beszámol: „A háború vihara Szerzetünk néhány tagját a legvésebb időben Esztergomtáborba sodorta s ott a jó Szalézi Atyák intézete volt a biztos rév, ahol legnagyobb értékeiket: életüket, szüzi tisztaságukat sértetlenül megőrizhették. Állapotszerű érzés lelkemben a mélységes hála a szerető isteni Gondviselés iránt, s ez az érzés késztet most is, hogy forró köszönetet mondjak a jó Atyáknak, akiket a jó Isten védő angyalul rendelt szegély nővéreink mellé az orvul támadók ellen. Könnyekig meghat az odamenekült nővérek beszámolója, a gondviselészerű védelem, melyet főképp Igazgató Úr személyében nyújtott a jó Isten a megriadt, szegény nővéreknek. [...] Nagyon kérem hálás köszönetem tolmácsolását Berek Gyula ff[ő]t[isztelendő] úrnak is, aki nem kis harcort vívott a nőket követelő oroszokkal, s élete kockáztatásával is bátran kitarított a védelemben. Hála a gondviselő Istennek, hogy a neki szánt lövés más irányba fűródott. Forró köszönet mindegyik jó atyának, az egész intézetnek!”⁹¹⁰

A **Garáról** elmenekült nővéreket a dunaföldvári Kincses Károly ferences atya vette pártfogásába, ő szerzett számukra megbízható családoknál lakóhelyet.⁹¹¹ A **Polgárról** elmenekült nővérek az egri érsek védőszárnyai alá kerültek, ő szállásolta el először őket és ő közvetített számukra munkát. A csapat egyik felét a ciszterci atyák fogadták be, itt a nővérek a konyhán dolgoztak. A többiek az irgalmas nővérek kórházában kaptak szállást, ellátást és munkát. Az egri irgalmas nővérek az 1945 januárjában Polgárra visszatérő két iskolanővért élelmiszerral is segítették; „kis sonkával, szalonnával terhelték meg csomagjaikat, hogy az első napok nélkülözését tőlük telhetően megnyhítsék. Meleg felebaráti szeretetük nemcsak otthont és védelmet adott a hozzájuk fordulóknak, hanem elkísérte őket egészen vissza a régi, kifosztott otthonig. Később, mikor meghallották, hogy a legszükségesebb edényeket is nélkülözzük, tányért, csészét, poharat küldtek min-

⁹⁰⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.

⁹¹⁰ MNL BKML XII. 6. Esztergomtábori zárda iratai. A generális főnökő Kalocsán 1945. április 16-án kelt 362/1945. sz. levele Váraljai József esztergomtábori igazgató-házfőnöknek.

⁹¹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. Garai zárda iratai. Kincses Károly OFM Dunaföldváron 1945. április 20-án kelt levele a generális főnökőhöz; A generális főnökő Kalocsán 1945. április 25-én kelt 399/1945 sz. levele Kincses Károly OFM atyának.

den nővér számára. Ha tulajdon testvéreink lettek volna, nem lehettek volna jobbak.”⁹¹² A **Ceglédről** elmenekült nővérek visszatérve már nem tudtak saját zárdájukban lakni, mert azt az orosz katonák lefoglalták. A helyi plébános nagylelkűen befogadta a nővéreket a plébániára. Később az oktatást is ott tudták megkezdeni.⁹¹³

Ha a nővéreknek módjukban állt, természetesen ők is segítettek a hozzájuk forduló más szerzetesrendbe tartozó, vagy papi személyeknek. **Högyészen** például egy orsolyita nővér élt együtt az iskolanővérekkel, akit – hogy ne legyen feltűnő – a nővérek saját szerzetesi ruhájukba öltöztettek.⁹¹⁴ Szintén Högyészen egy iskolanővér több mint egy hónapig a plébánián tartózkodott, ahol „szláv tudásával” a tolmács szerepét töltötte be az oroszokkal való kommunikációban, „így segített az Egyház ügyeiben”.⁹¹⁵ **Kalocsán** az anyaházban biztosítottak helyet a nagyszeminárium⁹¹⁶ növendékei számára, amikor az oroszok saját házukból kilakoltatták őket.⁹¹⁷ **Budapesten**, 1945 januárjának második felében tíz piarista atyának, akik elvesztették az otthonukat, adtak a Mária utcai zárda felső emeletén szállást. Hálából a paptanárok a nővérek által fenntartott kollégium lánylakóinak – akik a nővérekkel vészték át Pest ostromát – előadásokat tartottak: Sik Sándor⁹¹⁸ irodalmi témákat, Balanyi György⁹¹⁹ történelmi ismereteket, Öveges József⁹²⁰

---

⁹¹² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁹¹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); MNL XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹¹⁴ MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945 márciusig. 1945. január 1., január 19. Elképzelhető, hogy az említett személy Mácsik Teréz Augusztia OSU orsolyita nővér lehetett. A vele készített életinterjúban a nővér elmondta, hogy a háború egy részét Högyészen élte át, ahová nagynénje látogatására érkezett. Az oroszok elvonulása után tért vissza saját társulatához, Dombóvárra. BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba 2010., 131.

⁹¹⁵ MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945 márciusig. 1945. január 4., január 19.

⁹¹⁶ A kalocsai nagyszeminárium volt 1733 és 1951 között a főegyházmegye papképző intézménye. MAGYAR Katolikus Lexikon VI. 85.

⁹¹⁷ 1944. október 31. óta folyamatosan fennállt annak a veszélye, hogy a zárda üresen álló internátusát az orosz hadvezetőség lefoglalja. Kézzelfogható közelségbe ez a lehetőség azonban csak február második felében, az erősebb orosz-offenzíva megindulása idején került, ekkor ugyanis újból sok épületet vettek igénybe a városban. A nővérek internátusa a nagyszeminárium feláldozása árán szabadult meg a lefoglalástól. A szeminárium február 25-én délután kapta a kilakoltatási parancsot, néhány óra alatt mindenestül távoznuk kellett. A tanárok, a teológusok, a személyzet és a felszerelés a zárda üresen álló internátusában kapott elhelyezést. A költöztetésből a nővérek és növendékeik is kivették részüket, így másnap 10 órára üresen állt a szeminárium épülete. A kevés férőhely miatt a papnevelő intézet a zárda betegháznak emeletén is igénybe vett négy szobát. Az internátus ilyen célú hasznosítása 1945 júniusáig tartott. GRŐSZ József, 1985. 148-149.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹¹⁸ Sik Sándor (1889-1963) piarista tartományfőnök, egyetemi tanár, költő, a Magyar Cserkészszövetség életre hívója. MAGYAR Katolikus Lexikon XII. 111.

⁹¹⁹ Balanyi György (1886-1963) piarista történétíró, történelem-földrajz szakos tanár, tanított a budapesti egyetemen. MAGYAR Katolikus Lexikon I. 540.

fizikai tételeket fejtegetett. A nővérek beszámolója szerint: „*Nem csoda, ha azt mondják a lányok, hogy nekik van a legjobb dolguk egész Pesten.*”⁹²¹ A nővéreknél lakott Stadler Frieda⁹²² is, akit egy telitalálatot kapott óvóhelyről menekítettek ki a kalocsai iskolanővérek. Inkognitóban bejárt a nővérekhez misézni Varga Béla kisgazdapárti képviselő is.⁹²³ Amint felfedhette magát, megkezdte politikusi működését, a zárda főnöknői szobájában tárgyalt a debreceni kormány követeivel.⁹²⁴

Baján az iskolanővérek a ciszterciekkel kölcsönösen támogatták egymást. A zárda kiürítésében a ciszterci atyák is segítettek, saját épületük helyiségeit ajánlották fel a zárda szertára számára.⁹²⁵ Amikor viszont az orosz lefoglalás alól felszabadult mindkét rendház, akkor a nővérek segítettek kitakarítani a ciszterciek épületét.⁹²⁶ Ezen kívül a zárda hosszabb ideig főzött négy ciszterci atyára, akik közül az egyik⁹²⁷ súlyosan megsebesült Baja bombázásakor.

A katolikus egyház papjai és szerzetesei között tapasztalható összetartás szinte természetesnek mondható. A háborús állapotokban azonban a segítségnyújtás ökumenikus jelleget öltött. Amikor a **bajai** zárdát teljesen át kellett adni az oroszoknak és ki kellett üríteni, akkor az evangélikus lelkész készségesen felajánlotta az egyházközössége nagyertermét, ahol az internátusi ebédlő székeit és egy templomi nagy képet helyeztek el. A székeket később felvitték az evangélikus templom kórusára, mert a nagyeremben –

---

⁹²⁰ Öveges József (1895-1979) piarista atya, matematika-fizika szakos tanár. MAGYAR Katolikus Lexikon X. 405.

⁹²¹ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁹²² Stadler Frieda (1889-1969) tanítónő, a magyar katolikus leányifjúsági mozgalom megalapítója. MAGYAR Katolikus Lexikon XII. 322.

⁹²³ Varga Béla, dr. (1903-1995) katolikus pap, kanonok, politikus. Részt vett a Független Kisgazdapárt megalakításában. 1945 elején a náci és nyilas rémtettek kivizsgálására alakult bizottság elnöke, majd nemzetgyűlési képviselő. 1945. december 7. és 1946. február 1. között az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács tagja, 1946. február 7. és 1947. június 3. között a nemzetgyűlés elnöke. 1947-ben külföldre távozott, az amerikai emigráns magyarság vezetője lett. 1991-ben hazatért Magyarországra és Balatonbogláron telepedett le. MAGYAR Katolikus Lexikon XIV. 775.

⁹²⁴ Nem találtam utalást arra, hogy konkrétan kikkel és milyen ügyekben folytatott tárgyalást Varga Béla a nővérek Mária utcai házában.

⁹²⁵ „A szertáratat átvittük a zirciek gimnáziumába s amit oda nem lehetett, az idő rövideje miatt, könyvtáratat s egyéb felszerelési tárgyakat, [...] a mi padlásunkra vittük, mert azt ígérték [az oroszok], hogy azt lezárják és nem bántják. László Vince zirci igazgató átküldte ebéd után a VIII. gimnazista diákokat, akik Sulyok tanár úrral segítettek bútorokat vinni.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 19.

⁹²⁶ „A zirciek is visszakapták a rendházat. Ezen a héten mindennap voltak nővérek és gyerekek, képzősök segíteni takarítani. A tanárok igen hálásak voltak. Mondták, hogy mégis csak szebben csinálják a nővérek, mint ők, biztatták őket, hogy nekik kevésbé szépen is megfelelnek az ablakok.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 22.

⁹²⁷ Simonyi Marián (1909-1978) ciszterci tanárról van szó, aki mindkét lábát elveszítette a bajai bombázásakor. MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. február 21., 25., október 28.; MAGYAR Katolikus Lexikon XII. 135.

természetesen az evangélikus lelkész jóváhagyásával – a nővérek polgári iskolája és két népiskolai osztálya kezdte meg a tanulást délelőtti és délutáni munkarenddel.⁹²⁸ **Kiskunhalason** 1945 tavaszán, mikor az oroszok lefoglalták tantermeiket, a református gimnázium és református polgári iskola tanulói a kalocsai iskolanővérek iskolájában kaptak helyet.⁹²⁹ **Szabadkát** október 11-én szállták meg a partizánok és az oroszok. A nővérek – védelmet keresve – beszéltek a református tiszteletessel, „*aki mint a kommunista párt tagja, beleszólással bír a szovjet katonai parancsnokságon, hogy tegyen valamit az orosz katonák bezörgetései, zavarásai ellen. Tiszteletes úr (halványpiros!)*”⁹³⁰ *testvériesen megígérte közbenjárását.*”⁹³¹ A nővérek tehát nem közvetlenül fordultak panaszukkal az orosz katonai hatósághoz, hanem – lehetőleg egyházi ember személyében – közvetítőt kerestek. Ebben az esetben a segítséget nem katolikus egyházi személytől, hanem a református lelképásztortól várták.

A nővérek menekülés közben többször kerültek olyan helyzetbe, hogy más szerzetesrendbe tartozó nővérek megüresedett helyét, munkakörét foglalták el. A Szabadkát elhagyni kényszerült nővérek először Szegeden, az – oroszok elől elmenekült – Angolkisasszonyok által elhagyott kis internátusban találtak új otthonra.⁹³² A Polgárról elmenekült nővérek Egerben a ciszterci rendház konyhájának vezetését vették át az Isteni Szeretet Leányai apácák helyett.⁹³³ Általánosnak tekinthető ezek szerint az a gyakorlat, hogy a szerzetesnőket – a világi papsággal ellentétben – nem kötelezte helyben maradásra az egyházi előljáróságuk.⁹³⁴ Ez következhetett abból, hogy nő létükre, védtelebnek voltak, jobban ki voltak téve az erőszaknak.

---

⁹²⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 6., január 31., február 5.

⁹²⁹ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül)

⁹³⁰ A nővérek hasonló eufemisztikus jelzőkkel, „virágnyelven” körülírva említették más forrásaikban is a baloldali, esetleg kommunista beállítottságú személyeket. Erre érzékletes példák szerepelnek a kínai misszió háborús történetét tárgyaló II.5.2. fejezetben. Jelen esetben a „*halvány*” jelző árnyalja az illető egyházi személy baloldali elköteleződésének mértékét.

⁹³¹ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 16.

⁹³² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. november 9., 12. A kalocsai nővérek a szegedi ferences házfőnöktől tudták meg, hogy az ottani egyik óvoda vezetésével megbízott keresztes nővérek az oroszok bejövetelkor elhagyták a várost, így megszűnt az óvodai munka. Szegedet tehát az angolkisasszonyokon kívül másik női szerzetesrend is elhagyta.

⁹³³ MNL BKML XII. 6. A polgári zárda iratai. Erdélyi Guidó ciszterci gimnáziumi tanár Egerben 1944. október 15-én kelt levele a generális főnöknőhöz. Az Isteni Szeretet Leányai apácák főnöknője betegség miatt volt távol a munkahelyétől, de a konyhas nővért a családja hazahívta a „*bizonytalan időkre való tekintettel*”.

⁹³⁴ Esetlegesnek tűnik, hogy más rendbeli szerzetesnővérek elhagyták-e szolgálati helyüket, vagy nem. Bajáról a Ferences Szegénygondozó Nővérek október 9-én menekültek el. Kiskunfélegyházán a szegénygondozó nővérek közül ketten maradtak helyben. Ugyanitt a Jézus Szíve Népleányok teljes létszámában maradtak. FÜLÖP Ágnes – HORVÁTH Erzsébet, 1992. 52.; HISTORIA Domus Kiskunfélegyháza 193. Vedres Béla apátplébános 1944. október 12-én kelt levele a váci püspökhöz; MERK Zsuzsa – RAPCSÁNYI László, 2003. 155.

Ahogy a fentiekből kiderült, a nővérek túlélési esélyeit nagyban növelte, hogy akár helyben maradásuk esetén, akár menekülésük során – egyházi személyként – az ország bármely pontján számíthattak támogatásra és segítségre. Cserében ők is befogadták, illetve pártfogolták a hozzájuk forduló egyházi személyeket. Az egyházon belül működő összetartás és szolidaritás a háború viszontagságai közepette, amikor sokan a társadalom széthullását tapasztalták meg, olyan többlet erőt és védelmet jelentett, ami a nővéreknek még sokáig segített túlélni a megpróbáltatásokat.

II.3.3. A vallásgyakorlás lehetőségei

A Vörös Hadsereg az általa megszállt magyarországi területeken segítette a közigazgatás újrászervezését, szorgalmazta a termelés újbóli elindítását, az oktatás megkezdését, így biztosítva a stabilitást, a hátszág nyugalomát és befolyásuk kiépítését.⁹³⁵ A korábbi félelmekkel ellentétben nem korlátozták a vallásgyakorlást, a hívek járhattak templomba, harangozhattak stb. Ez meglepő, ugyanakkor további reményekre sarkalló eseménynek minősült a nővérek szemében. Korábbi beszámolóikból ugyanis kitűnt, hogy mennyire aggódtak a számukra rendkívül fontos vallásgyakorlási lehetőségek esetleges elvesztése miatt.

Az egyes fiókházakból érkezett beszámolók szinte minden egyes esetben megemlégették, hogy a front közeledtével hogyan menekítették el a zárda kápolnájából az Oltáriszentséget, melyik pap vette magához, illetve az óvóhelyre vitték-e magukkal. Szintén többen jelentették, hogy rendszeresek voltak-e a szentmisék az adott településen, továbbá, hogy melyik pap végezte e rendkívüli időkben a nővérek gyóntatását. Számot adtak arról is, hogy nehézségbe ütközött-e a szokásos egyéni és közös áhítatok elvégzése. A nővérek azt is feljegyezték, hogy a nagy megpróbáltatások idején milyen sokan találtak vigaszt és reményt a vallásban és az istenhitben. A nővérek – szerzetesi hivatásukból adódóan – igyekeztek maguk is jó példával előljárni. Több fiókházban feljegyezték, hogy az óvóhelyen töltött időt közös, az odamenekült civilekkel együtt végzett imádkozásra fordították. A helyzetet nem egy esetben az őskeresztények föld alatti katakombákban tartott összejöveteleihez hasonlították.

A **Budapest** ostromát a Mária utcai zárdában átélő nővérek komoly „pasztorációs” munkába kapcsolódtak be. A hozzájuk menekült piarista atyákkal és Stadler Friedával

---

⁹³⁵ L. BALOGH Béni, 2015. 47.

felkeresték azokat az óvóhelyeket, ahonnan nem mertek előjönni az emberek. Mivel a templomokban már nem lehetett misézni, így bevezették az „óvóhely-miséket”. Míg a papok gyóntattak, addig a nővérek „énekórát” tartottak, hogy a gyóntatás utáni szentmisén az óvóhely lakói szépen énekeljenek. A nővérek megtapasztalták a bajban lévő emberek Istenhez fordulását. „A nagy megtérések egész természetesek voltak. [...] Persze villany nem volt, így egész katakombaszerűek voltak ezek a percek. „Köszönjük, hogy még életük kockáztatásával is elhozták közénk a jó Istent” – mondotta egy könnyes szemű férfi.”⁹³⁶

Szabadkán hasonló tapasztalatokról számoltak be a nővérek. „Este meggyóntak a bombakárosultak [...]. A jó Istennek a bombatámadással is magasabb céljai voltak. Többen rendezték életüket, lelkük ügyét, akik egyébként régóta távol éltek Isten szándékaitól.”⁹³⁷

A front átvonulásakor, miközben a régi állami struktúra és közigazgatás széthullott, a katolikus papság nagy része helyén maradt és ellátta funkcióit. Az érkező szovjet csapatok számára sok esetben ők jelentették az egyedül elérhető „ hivatalos közeget”. Azon települések többségében is helyben maradt a plébános, ahol a társulat fiókházakkal rendelkezett. **Dunakeszin** a nővérek beszámolói szerint az esperes „a legnagyobb aknazápor és belövések közepette is óriási áldozattal, életét kockáztatva hetenként kétszer-háromszor is átfáradt hozzánk, hogy kápolnánkban bemutassa a legszentebb áldozatot és kiosza közöttünk is az erősítő Kenyeret, talán útravalóul.”⁹³⁸ A **kalocsai** anyaház hasonlóan szerencsés helyzetben volt, a nővéreknek nem kellett nélkülözniük a mindennapi lelki táplálékot.⁹³⁹ Legalább két fiókház viszont olyan településen feküdt, ahol a plébános elhagyta kijelölt állomáshelyét. **Mélykútról** a plébános 1944 október folyamán híveinek egy részével a Dunántúlra menekült és csak a következő év májusában tért haza.⁹⁴⁰ **Kunbaján** nemcsak a plébános, hanem a kántor is elmenekült. Távollétükben a nővérek gyűjtötték össze a lakosságot a szentmisék idejére és délutánonként magánajátosságokra. Kántor hiányában az apácák orgonáltak és énekeltek a templomban és a temetéseken is. Később a visszatért plébánost ők vezették a betegekhez, haladókhoz. A kunbajaiak hálás szeretettel és ragaszkodással vették körül a nővéreket.

⁹³⁶ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai ház iratai. Dátum nélküli beszámoló.; Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

⁹³⁷ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. augusztus 31.

⁹³⁸ MNL BKML XII. 6. A Dunakeszin lévő zárda iratai. A Dunakeszin lévő zárda fennállásának 25. évfordulójára készített összefoglaló 1947-ből.

⁹³⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30.

⁹⁴⁰ HISTORIA Domus Mélykút 1930-1995. 20-21.

Ellátták őket élelmiszerekkel, aminek – fizetésük nem lévén – különösen örültek.⁹⁴¹ A hívek szemében tehát a nővérek jelentették az egyházi élet folytonosságát, őket tüntették ki bizalmukkal.⁹⁴² Jelenlétük, ha szimbolikusan is, de biztonságot nyújtott a helyieknek. A szolidaritás, a lakossággal való egymásra támaszkodás a vallás közösségformáló és -megtartó erejében gyökerezett.⁹⁴³

A legtöbb forrás – a mélykúti és a kumbajai esetekkel ellentétben – a papok helytállásáról számolt be. A **budapesti** nővérek így emlékeztek vissza a front átvonulására: „*Február 11-ére temető lett Buda. [...] A papok nem győzték az abszolúciót*⁹⁴⁴ *osztogatni. Az életüket sem sajnálták, pedig folyton a halállal játszottak szent hivatásuk gyakorlásában. Hősök voltak igen sokan. Ott estek el ők is, mint Isten széplelkű katonái, mint a haza hősei.*”⁹⁴⁵ **Baján** Simonyi Marcián ciszterci tanár 1945. február 21-én bombatámadás következtében súlyosan megsérült. Mikor kórházba szállították, „*egy asszonynak abszolúciót adott, egy másik asszonyt és egy 15 éves gimnazistát, akik szintén súlyosan megsebesültek, még ott a kocsin meggyóntatott. Ezek rövidesen meg is haltak.*” A sérült atya szenvedései között sem feledkezett meg arról, hogy a másnapi diákmisén helyettesről gondoskodjon.⁹⁴⁶

A fenti példák is alátámasztják a püspöki kar későbbi megállapítását, mely szerint a papok „*a megpróbáltatások tüzeiben általában pásztoroknak bizonyultak és nem bére-*

---

⁹⁴¹ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 368.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹⁴² Bácsbokodon a nővérek feljegyzései a lakosság együttérzéséről tanúskodtak: „*A nép nagyon sajnálkozott, hogy [az oroszok] még minket is bántanak, mert mindenki örült, hogy itt maradtunk akkor, midőn olyan sokan elmenekültek. Szomorúan néztek ránk, mikor megláttak bennünket civilben.*” MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

⁹⁴³ Polgáron a lakosság a nővérek visszatértét – szinte babonás hittel – a háború végét ígérő kedvező jelnek tekintette. Az első két nővér 1945 januárjában tért vissza Egerből, ahová a front elől menekültek. „*Mikor az asszonyok, gyerekek meglátták és [civil ruhájukban] megismerték őket, egyszerre sírtak és örültek. Egyesek nyakukba borultak, ölelték, csókolgatták őket, nem is gondolva arra, hogy ez nincs nálunk szokásban. Voltak, akik boldogan újságolták: »Már vége lesz a háborúnak, mert itthon vannak a Tisztelendő Nővérek is.«*” Április második felében további két nővér is visszatért Polgár községbe. „*Ez éjjel az egyik jámbor asszony álmot látott. Kedves hang mondta neki: »Ne búsulj, már béke lesz. Nem tudod, hogy már a tisztelendő nővérek is öten vannak?« Reggel aztán hallotta a szomszédoktól, hogy igaz, amit álmodott. Sietett a szentmisére, hogy erről a saját szemével is meggyőződjék.*” MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁹⁴⁴ feloldozás, bűnbocsánat

⁹⁴⁵ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „*Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.*” címmel. A kalocsai nővérek ilyen irányú tapasztalatai teljesen összecsengenek más női szerzetesrendek, például a Szociális Missziótársulat, vagy a Miasszonyunkról nevezett (szegedi) Iskolanővérek beszámolóival. Mindenütt a papok, lelkipásztorok helybenmaradásáról és helytállásáról szóltak a feljegyzések. Lásd: FODOR Eszter, 2014.; MELLAU Márton, 2011.

⁹⁴⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. február 21., 25.

seknek”.⁹⁴⁷ A felső klérus elismerte, hogy a „háború vihara” végül is „egyházi vonatkozásban könnyebben átzúgott” az ország felett, mint azt akár a püspöki kar is várta volna.⁹⁴⁸ A vallás gyakorlását, a papok szabad mozgását, az istentiszteletek megtartását a Vörös Hadsereg mindenütt biztosította.⁹⁴⁹ A templomok a front közeledtével és áthatalásával, a félelemmel és kiszolgáltatottsággal szembesülő emberek természetes testi-lelki menedékhelyévé váltak.⁹⁵⁰ A lakosság számára pedig kétség kívül stabil lelki támaszt, kapaszkodót, iránymutatást jelentett, ha a papság és a szerzetesség a hívekkel együtt vészelté át a front átvonulását.

A generális főnöknő szeretett volna valamilyen formában megemlékezni a háború által a társulatra mért megpróbáltatások szerencsés kimeneteléről. „Tisztelendő Anya a Szentséges Szív iránti mélységes hálájában úgy érzi, itt az ideje, hogy valami különleges, örökös hála-emléket honosítson meg a Társulatban: imádó, hálaadó, engesztelő, könyörgő áldozatul. A rendkívüli kegyelmek, amelyeket Szerzetünk a háború válságai alatt nyert, ellenállhatatlanul indítják Tisztelendő Anyát azon régi vágyának megvalósítására, hogy a Szent Szív Otthonban örökös nappali szentségimádást honosítson meg. Itt mutattassék be a szentségi Úr Jézus előtt állandóan a négyes áldozat: egyházunkért, szerzetünkért, hazánkért és üdvös világbékéért.”⁹⁵¹ Az általános főnöknő a kérést írásban terjesztette az érsek elé, aki 230/1945 sz. átiratában engedélyezte, hogy a Szent Szív Otthonban naponta, a szentmise után kitegyék a monstranciát imádásra.⁹⁵² A Budapest, Mária utcai zárda főnöknője is szükségét érezte, hogy hálaemléket állítson a háború viszonylag szerencsés átvészeléséért. „Tisztelendő Főnöknő megígérte, hogy ha a jó Isten segítségével újra felépül a collégium, védőszentje, kis Szent Teréz tiszteletére márványszobrot állíttat és a főnöknői szobába emléktáblát helyez. Az emléktábla hálát akar örökíteni a jó Isten sok jóságáért. Rákerül mindazok neve, akik a nagy támadások alatt a házban voltak. Aztán örök emléktárgy marad az íróasztal, amelyen naponta három, sokszor öt szentmise is volt. És örök emlék marad az a pohár is, amely kehely hiányában a szent vért tartalmazta.”⁹⁵³

---

⁹⁴⁷ BEKE Margit, 2015. 54.

⁹⁴⁸ GERGELY Jenő, 1985. 21.

⁹⁴⁹ BÁNKUTI Gábor, 2017. 421.; BEKE Margit, 2015. 55.; GERGELY Jenő, 1985. 19-21.; GRÖSZ József, 1995. 36., 44.

⁹⁵⁰ VÉRTESI Lázár, 2017. 406.

⁹⁵¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. február 22.

⁹⁵² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. március 28.

⁹⁵³ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai ház iratai. Dátum nélküli beszámoló.; Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnöknőhöz.

II.3.4. A tanítás megkezdése, betegápolás

A nővérek a front átvonulása idején nem végezheték eredeti munkájukat, azaz nem taníthattak. Ennek az átmeneti időszaknak a hossza településenként változott. Néhány helyen viszonylag gyorsan, az oroszok bevonulás után hamarosan folytathatták a korábbi tevékenységüket. Máshol, főleg ott, ahol nem sikerült az elmenekült tanító nővéreket pótolni, csak később kezdődhetett meg az oktatás. A növendékek létszáma általában nem érte el a tanév eleji szintet, mivel sok diák a szüleivel elmenekült, illetve egy ideig elővigyázatosságból a helyben maradókat sem engedték iskolába.⁹⁵⁴ **Baján** például már 1944. október 31-én megnyílt a zárdaiskola. Erre **Kiskunhalason** november 9-én, **Jánoshalmán** és **Kalocsán** 13-án került sor.⁹⁵⁵ **Siklóson** december 11-én, **Polgáron** csak 1945. január 31-én kezdődött meg a tanítás.⁹⁵⁶ **Kiskunfélegyházán** november elején hirdetmény tudatta a város lakosságával, hogy az iskolák hamarosan megnyílnak, ugyanezt erősítette meg az orosz katonai parancsnokság december elsejei szóbeli parancsa is.⁹⁵⁷ Két félegyházi nővér már karácsony előtt bejelentette a Szegedi Tankerületnél, hogy szeretnék megnyitni a polgári iskolát, a tanítónőképzőt és a középfokú gazdasági iskolát. Tanerő hiányában a Szabadkáról kiutasított, ebben az időben Szegeden elhelyezkedett iskolanővérek főnöknőjétől kértek tanárokat, akikkel együtt január 9-én kezdték meg a tanítást, egyelőre az iparostanonc-iskola termeiben. Mivel ekkor még sem a Constantinum főnöknője, sem igazgatónője nem tartózkodott a városban, ezért a generális főnöknő helyetteseket nevezett ki.⁹⁵⁸ A nővérek tanították a helybeli állami tanítóképző növendékeit is, mivel annak az iskolának a tanári kara még hiányosabb volt. Egyébként ez a gyakorlat általánosnak számított. Azaz a front elvonulása után a helyben maradt tanárok nemcsak saját diákjaikat tanították, hanem a település más, pedagógus

---

⁹⁵⁴ „Ma 10 órára voltak berendelve a gyerekek, elég szép számmal össze is jöttek, főleg a kisebbek. A nagyobbakat nem merik kiengedni, féltik őket a katonáktól, akik éjjel a házakban is keresik a lányokat.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. október 27.

⁹⁵⁵ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 2.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 2.

⁹⁵⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30., április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1945. december havában.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

⁹⁵⁷ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 465-466., 476.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. október 9., 1944. december 10.

⁹⁵⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 22/1945. számú, Kalocsán 1945. január 20-án kelt levele Dehény Mária Alacoque és Vágó Mária Relindisz nővérekhez; Dr. Becker Vendel mb. tankerületi főigazgató (Szegedi Tankerület) 310/1944-45 főig. számú, Szegeden 1945. február 3-án kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő 101/1945. számú, Kalocsán 1945. február 22-én kelt válaszlevele Becker Vendel mb. tankerületi főigazgatóhoz.

nélkül maradt iskolásaival szintén foglalkoztak. **Cegléden** világi tanerőkkel egészült ki az iskolanővérek hiányos tantestülete és befogadták az osztályokba az állami polgári lányiskola növendékeit is. Cegléden először a nővérek tudták megkezdeni az oktatást, holott zárdaiskolájukat az oroszok tartották lefoglalva.⁹⁵⁹ A nővérek eme törekvésében tetten érhető, hogy a front átvonulása után mennyire igyekeztek visszaterelni az életet a megszokott kerékvágásba. Erőn felüli helytállásukkal próbálták megkezdeni, illetve folytatni a tanítást lehetetlen feltételek és alkalmatlan körülmények között.

A nővérek rugalmasan próbáltak alkalmazkodni az orosz megszállás okozta új helyzethez. Együttműködési készségüket azzal igyekeztek kifejezni, hogy már az 1944/45-ös tanévben a társulat három házában – **Baján, Cegléden és Kalocsán** – bevezették az orosz nyelv tanítását.⁹⁶⁰ Az anyaházban „*az orosz nyelv elemeit*” oktatták. Cegléden a rendkívüli tárgyként tanított orosz órákra 34 tanuló járt. Baján heti két órában folyt a nyelvlecke.⁹⁶¹ A következő tan évekből fennmaradt feljegyzések viszont sehol nem említik, hogy folytatódott-e ezek az órák, illetve újabb településeken is bevezették-e az orosz nyelv tanítását. A nővérek korán felismerték, hogy esetlegesen előnyt jelenthet számukra az orosz tanítása. Baján már december elején megkezdődött az orosz oktatása, holott gróf Teleki Géza, az Ideiglenes Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere csak 1945 márciusában – az időközben bekövetkezett kül- és belpolitikai események hatására – engedélyezte az oroszoktatást.⁹⁶² Az intézkedés az 1944–45-ös tanév második felére vonatkozott, olyan alap- és középfokú oktatási intézményre, ahol találtak az orosz nyelvet ismerő, tanítására alkalmas személyt. Az addig kötelező német nyelv oktatását eltörölték, a választható angol és francia nyelvek közé pedig besorolták az orosz, amely így először jelent meg a közoktatás területén.⁹⁶³

A német tavaszi offenzíva miatt, 1945 márciusában a legtöbb zárdában ismét fel kellett függeszteni a tanítást. A már eleve orosz kézen lévő **bácsalmási, bajai, ceglédi, kiskunfélegyházi** fiókházak mellett több más zárdát, – így a **bácsbokodi, bátyai, dávodi, garai, hercegszántói, hógyészi, jánoshalmi, kiskőrösi, németkéri, siklósi,** valamint a **vecsési** zárdákat is – hadi kórházaknak foglalták le. Egyes házakban – mint

---

⁹⁵⁹ ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül) 1944. november 22.

⁹⁶⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 6.; ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 27.

⁹⁶¹ A kutatás során nem derült ki, hogy ki tanított oroszot a kalocsai és a ceglédi zárdaiskolákban. Baján Udvardi Lázár, a polgári iskola igazgatója tartotta az orosz nyelvi órákat.

⁹⁶² MAGYAR Közlöny, 1945. (1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás-és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

⁹⁶³ SIMON Olga, 2006. 14.

például **Jánoshalmán** – a nővérek bennmaradhattak ugyan a házukban, de csak néhány szobát tarthattak meg saját céljaikra.⁹⁶⁴ Másutt, például **Hercegszántón**, a nővéreknek el kellett hagyniuk házukat. Szállást a plébánián kaptak, tanítani pedig egy kocsmahelyiségben tudtak.⁹⁶⁵ Ez a második foglalási hullám néhány hétig tartott, a legtöbb ház április közepére felszabadult az orosz használat alól.

Bár a **kalocsai** intézetet nem vette igénybe sem az átvonuló katonaság, sem sebesülteket nem helyeztek el itt és a tanítás is viszonylag gyorsan megkezdődhetett, az anyaház mégis kivette részét a háborús terhekből. A nővérek 1944. október 15. és 1945. április 15. között naponta ebédtették a Kalocsán tartózkodó menekült családokat, 30-46 személyt, összesen 5704 adag ebédet főzve számukra. Ugyancsak a nővérek biztosították a szegény gyermekek ebédtetését a jezsuiták kollégiumában. A megszállás első heteiben csaknem naponta élmeztek 15-20 orosz katonát, később állandóan hat katona kapott ingyen kosztot a zárdából.⁹⁶⁶

Azokon a helyeken, ahol a nővérek nem tudták korábbi tevékenységüket folytatni, a betegápolásba kapcsolódtak be. Az engesztelő kápolna építésében közreműködő nővérek **Budán** élték át a főváros ostromát. *„Mentőállomás is voltunk, kifolyt szemű, törött lábú, félig üszkös, elégett, hörgő emberroncsokat raktak le nálunk. A legtöbb csak utolsó kenetet kapott vagy az Isten irgalmából zárdánkban rendezhette esetleg bűnös, gyarló életét.”* [...] *Állandóan volt kötözni való sebesült, vagy megfertőzött; kötszer hiányában vállkendőnket, zsebkendőnket szabtuk föl. Egy-egy nagyobb bombatámadás után összetört, véres arcú, kifolyt szemű, félhalott áldozatokkal telt meg a zárda konyhája. Jézus szeretetét próbáltuk megéreztetni minden szenvedő testvérünkkel. [...] Egy sürgősségi kórházba jártunk ki ápolni sebesült katonákat. Békeidőben ez szépen hangzik és kötelességünknek is tartjuk. De akkor, amikor a pince ablaka előtt embermagasságú kráterek tátongnak s az ajtón csak hullákon át juthatunk be, Jézus szeretete kell, hogy bátorságot kapjunk.*⁹⁶⁷ – írták szemléletes beszámolójukban. A nővérek temetni is kény-

⁹⁶⁴ MNL BKML XII. 6. Jánoshalmi zárda iratai. Jegyzőkönyv a jánoshalmi zárdában 1946. november 15-25. közt megtartott hivatalos látogatásról; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. március 28., április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Hercegszántói zárda iratai. „Hercegszántói zárdánk háborús krónikája 1944. október hótól 1945 április haváig” (szerző: Kránitz Mária Fidencia főnöknő); MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. január 30., március 28., április 28.; MNL BKML XII. 6. Hercegszántói zárda iratai. Jegyzőkönyv a hercegszántói zárdában 1946. október 10-14-én megtartott hivatalos látogatásról.

⁹⁶⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

⁹⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

telenek voltak. Mikor a Mária utcai zárdában a házmesterné fivérét egy eltévedt lövedék megölte, *a halottat a portás nővér, Mária Vincenta*⁹⁶⁸ *szentelte be és temette el, a sírt is maga ásta a szomszéd udvarán. Sem munkás, sem orvos, vagy pap nem mozdulhat az óvóhelyről az állandó veszély miatt.*⁹⁶⁹

A pusztulás közepette a nővérek örömteli élménynek is részesei lehettek: hiszen két szülés, két csecsemő világrajövele körül is segédkezhetek.⁹⁷⁰

A fenti példák mind azt bizonyítják, hogy a kalocsai iskolanővérek aktív szerepre törekedtek a háború alatt. Elsősorban szerzetesi hivatásuknak és képzettségüknek megfelelő módon próbáltak tevékenykedni, azaz mindenekelőtt a tanítás folyamatosságának biztosítására törekedtek. De nem rettentek meg a számukra szokatlan feladatoktól sem, ha azzal segíteni tudtak a rászorulókon. Akárhová vetette őket a háború vihara, akár elmenekültek, akár helyben maradtak, mindenhol, minden adódó új munkaterületen próbáltak helytállni.

II.3.5. Rémhírek

A háború idején a nővérek helyzetét gyakran nehezítette meg a sokszor ellentétes tartalmú hírek okozta bizonytalanság. Az általános főnöknő már 1944 tavaszán körlevélben hívta fel a nővérek figyelmét arra, hogy *„Ne kérdezősködjének napi hírek (rémhírek) után, s ha értesülnek ilyenekről, ne továbbítsák azokat, igyekezzenek elfelejteni és fölöttük napirendre térni.*”⁹⁷¹ Az utasítás célja elsősorban a nővérek izolációja, az aggodalom és félelem mérséklése lehetett. Másodsorban társulati szinten igyekeztek elkerülni a rémhírterjesztés vádját. A körlevélben foglalt kérésnek nyilvánvalóan nehezen lehetett eleget tenni, amikor egy egész település a közelgő oroszokról beszélt, vagy ha lehetetlennek bizonyult egy információ forrását ellenőrizni. Tehát a háborús helyzetből fakadó kivételes válság átmeneti hatásaként terjedtek el a rémhírek. Mivel az általános zűrzavar közepette⁹⁷² nem lehetett hiteles információhoz jutni, nagyobb jelentőséget kapott a – sokszor bizonytalan eredetű – szóbeli közlés. A jövő iránti aggodalom és a

---

⁹⁶⁸ Mácsai (Mácsay) Mária Vincenta, Kiskunhalason született 1907-ben, elemi iskolai tanítónő. Működött Kalocsán, Halason és Budapesten. 1933 és 1946 között Budapesten, a Mária utcai zárdában dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapja.

⁹⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

⁹⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. Gépelt, szerző és dátum nélküli beszámoló „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.” címmel.

⁹⁷¹ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. március 27.

⁹⁷² A közigazgatás többi elemével együtt a postahálózat is felfüggesztette működését. Újság nem járt, a rádiók nagy részét rekvirálták. A meghagyott rádiók pedig csak rémhíreket és propagandát sugároztak. VÉRTESI Lázár, 2017. 394-395.

hivatalos tájékoztatás igazságtartalmának kétségbe vonása egyaránt hozzájárult a rémhírek iránti fokozottabb fogékonysághoz. Így fordulhatott elő, hogy a nővérek – a körlevélben foglalt intelmek ellenére – feljegyeztek néhány rémhírt, bár azok valóságtartalmát sokszor ők maguk is megkérdőjelezték.

Az egyik nővér a **hőgyészi** zárdában élte át az orosz megszállást. Krónikájában kétkedésének adott hangot egy-egy kapott hír kapcsán. *„Az a hír is járja, hogy a bajai zárdát az oroszok lefoglalták kórháznak, nővéreink gyalog mentek Kalocsára. Ezt nem hiszem el még egyelőre!”*⁹⁷³

Baján is közszájon forgott mindenféle értesülés. *„Ismételt hírek érkeztek arról, hogy Pest előtt, sőt a városban is nagy harcok vannak, egyesek szerint már elesett a főváros, de ez még nem biztos.”*⁹⁷⁴ *„Délfelé, 11 óra körül újra bombáztak s délután is. Azt mondják, hogy a zsilipet akarják a németek lebombázni, s Bácska alsó részét vízzel elárasztani. A jó Isten óvjon attól, hogy ez sikerüljön.”*⁹⁷⁵ Baján a szövetséges bombázórepülők személyzetéről is terjedtek a háborús propaganda által támasztott álhírek. *„Lassankint érkeznek a hírek a bombázásokról. A 13-iki igen erős volt. Győrt, a gyárakat nagyon tönkretették. A legszörnyűbb a lelőtt repülőgépek személyzetének vallomása. Az amerikai gépek pilótái pénzért (egy berepülés 1000 dollár) szerződött emberek, 25 berepülés után kapnak 25.000 dollárt. Mindenféle fegyencek, gansterek [!], négerek vannak köztük. Ezekben emberi érzés nincsen. Egyedül dolgozó embereket is legéppuskáznak. A vallomások során kiderül, hogy csak azt sajnálják, hogy most a háború végét itt kell megvárniok Magyarországon, amelyről azt sem tudták azelőtt, hogy létezik, s így nem kapják meg a kitűzött pénzösszeget.”*⁹⁷⁶

A **szabadkai** krónikában is akadt rémhír, hiszen feljegyezték, hogy *„Az egyik Fenyvesi nővér is meghalt Félegyházán mint bombatámadás áldozata. Nem tudjuk, melyik a kettő közül.”*⁹⁷⁷ Az információ azonban nem fedte a valóságot, hiszen – a társulati tagok statisztikai adatlapjai és anyakönyvi bejegyzések alapján – igazolható, hogy mindkét félegyházi születésű nővér, Fenyvesi (Nemcsok) Mária Agnéta és Fenyvesi (Nemcsok) Mária Szinkletika is élt és dolgozott a háború után is.⁹⁷⁸

---

⁹⁷³ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1945. január 18. (Szent Margit napja)

⁹⁷⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 13.

⁹⁷⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 17.

⁹⁷⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. április 21.

⁹⁷⁷ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. december 14.

⁹⁷⁸ Egyikük neve sem szerepel a társulat meghalt tagjainak nyilvántartásában. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

Előfordult, hogy a házkrónikában maguk a nővérek siettek korrigálni egy téves információt.

„Hallottuk, hogy a meg nem szállt területen megjelent újságokban az a hír, hogy Baját nagy páncélos csata után elfoglalták, a nők és gyermekek 70%-át kiirtották és a város üszkökben hever s már háromszor cserélt gazdát. Hála Istennek, hogy ez nem igaz, a jó Isten különös irgalmából nekünk meg éppen nem esett bántódásunk. Elképzelem, hogy Dunántúl levő nővéreink mennyit aggódnak értünk! Csak írhatnánk nekik!”⁹⁷⁹

Később derült ki, hogy a Dunántúlra, majd külföldre menekült apácák valóban mennyire hamis hírek birtokában hagyták el a országot.⁹⁸⁰ Néhány nővér Balatonszabadiból Veszprémen át Szombathelyre jutott, ahonnan 1945 tavaszán Grazon keresztül Feldkirchenbe kerültek az Irgalmas Nővérek zárdájába, ahol hivatásuknak megfelelő beosztást kaptak. Az 1945/46-os tanévben végig Ausztriában tanítottak, azon téves információ alapján, amit még a Dunántúlon szereztek, hogy tudniillik Kalocsán már nincsenek nővérek, mind elhurcolták őket, a generális főnöknőt pedig kivégezték. Ebben a feltevésükben az is megerősítette őket, hogy az anyaházba hiába küldtek táviratot és levelet, több mint egy évig nem kaptak választ. Csak 1946. augusztus 6-án érkezett hozzájuk Kalocsáról az első értesítés, ezt követően hamarosan útnak indultak hazafelé.⁹⁸¹

Más, Dunántúlra menekült nővérekhez is eljutott az a rémhír, hogy Kalocsán az összes egyházi személyt internálták. Egy Alsóságról Bajára visszatérő apáca elbeszéléséből értesültek társai a következőről: *„Szegény nővér, lélekben már mindannyiunkat eltemetett, mert a repülőgépekről ledobott röpirat szerint Kalocsáról az érsek urat a papokkal és szerzetesekkel együtt elhajtották s az öregeket, akik már tovább menni nem tudtak, útközben hátulról lelőtték. Sokszor mondtuk már, hogy annyit még nem hazud-*

---

⁹⁷⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 8.

⁹⁸⁰ Erre utal Grósz József kalocsai érsek (korábban szombathelyi püspök) 1944. november 11-i naplóbejegyzése is: *„Szombathelyen ma az egyházmegye védőszentjének, Szent Mártonnak az ünnepét ülik. Bizonyára gondolnak ránk is és aggódnak értünk, hiszen – amint hallom – a napokban a Deutschlandsender azt kürtölte világgá, hogy Kalocsa lángokban áll és 2000 a halottak száma. Kár, hogy nem tudunk nekik megnyugtató üzenetet küldeni.”* Egy kalocsai honvédszászlós, akit csapatával a németek november elején a Dunántúlra vezényeltek, december közepi hazaérkezésekor arról számolt be, hogy napiparancsban olvasták fel nekik a következőket: *„Az oroszok Kalocsát a város négy sarkán felgyújtották és teljesen elpusztították; a székesegyház tornyai is romokban hevernek; dr. Hazai városvezető százszámra végeztette ki az embereket; akik a tűzben és a vérfürdőben el nem pusztultak, azokat az oroszok összefogták, fülükbe bélyegzőt égettek, homlokukra sarló- kalapácsjelvényt ragasztottak és elhurcolták őket Kiebbe.”* A hazatérő magyar katonák öröme leírhatatlan volt, mikor messziről meglátták a székesegyház épésében maradt tornyait és kibontakozott előttük a teljesen ép város képe. Egy másik kalocsait úgy informáltak, hogy Kalocsán az embereket az ismert orosz módszernek megfelelően kopaszra nyírták, a fejükre bélyegzőt sütöttek Kalocsa felírással és egy számmal, így hurcolva el őket *„Kiebbe”*. A nyilasok röpcédulákon arról *„tájékoztatták”* a Dunántúl lakosságát, hogy a kalocsai érsek örömmel fogadta az oroszokat, mindenét odaadta nekik, azok mégis kivégezték őt. GRÓSZ József, 1995. 45-46., 73-74., 193-194.

⁹⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. október 29.

*tak, talán mióta a világ áll, mint a háború utolsó éveiben, amikor hazug propagandával igyekeztek félrevezetni az egész világot. Ez elég hosszú ideig sikerült is.*⁹⁸²

A nővérek feljegyzéseiből látható, hogy a nem valós hírek egyrészt tovább növelték a bizonytalanságot, akadályozták a tájékozódást, másrészt a rémhírek jól előkészített, termékeny talajba hullottak. A negatív propagandának köszönhetően az oroszokkal szembeni, valótlan és eltúlzott hírek növelték a velük szembeni előítéletet, a jövővel kapcsolatos bizonytalanságot.

II.3.6. A zárdákba való visszatérés nehézségei

Azok a nővérek, akik elhagyták ugyan saját zárdájukat, de az adott településen magánházaknál kaptak szállást, a körülmények kedvezőbbre fordultával viszonylag gyorsan és minden különösebb akadály nélkül visszatérhettek – és vissza is tértek – fiókházukba. Az iskolanővérek közül azonban azok, akik a háború alatt külföldre menekültek, az esetek nagyrésztében nem tudtak zökkenőmentesen visszajutni eredeti szolgálati helyükre.

A kalocsai anyaházból 1944 őszén több nővér is nyugatra távozott. Léh Mária Maristella⁹⁸³ és Harmat Mária Gaudióza⁹⁸⁴ nővérek, valamint Kovács Mária Cezarina újoncnő 1944. október 10-én hagyták el Kalocsát. Balatonszabadiba készültek utazni „életet és élelmet menteni.” Pakstól teherautón és vonaton utaztak tovább, többször kerültek légitámadás tüzébe. Balatonszabadiban nem maradhattak, mert a társulat ottani villáját több bombatalálat érte. Az itteni gyermekszanatóriumban dolgoztak egy ideig, majd január közepén Veszprémbe menekültek, onnan Alsóságra, majd Szombathelyre. Márciusban hatalmas bombázások közepette Grazon keresztül Feldkirchenbe jutottak, ahol az Irgalmas Nővérek zárdájában kaptak elhelyezést. Egyikük éneket tanított, másikuk orgonált, harmadikuk a templomot takarította és egyházi ruhákat javított. 1945 augusztusában meghívták őket az Irgalmas Nővérek Zams-i anyaházának iskoláihoz éneket és zenét tanítani. Egy tanévet itt töltöttek, mivel csak 1946 nyarán kaptak először

---

⁹⁸² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. június 6.

⁹⁸³ Léh Mária Maristella, elemi iskolai tanítónő, okleveles énektanítónő, 1917-ben tett örökös fogadalmat. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1911. április 10., 1917. május 1.

⁹⁸⁴ Haintz (Harmat) Mária Gaudióza (Gaudiosa), Bácsújlakon született 1903-ban, polgári iskolai és ének-zene szakcsoportra képesített tanítónőképző-intézeti tanárnő. Kalocsán dolgozott 1943-1944 között, majd a háború elől először Balatonszabadiba, majd külföldre menekült. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

értésítést Kalocsáról. Az év őszén tértek haza, több mint két év távollét után.⁹⁸⁵

Szintén 1946 októberében érkeztek vissza azok a Németországba került nővérek, akik Kalocsáról a hadikórházat kísérvé távoztak el. A korábban a nővérek kalocsai internátusában működött m. kir. 537 sz. hadikórház 1944. október 13-án menekült a Dunántúlra. A hadikórház sebesültjeit elkísérte Tukats Mária Annunciáta tanácsosnő⁹⁸⁶ vezetésével hat okleveles ápolónő: Ognenyovity Mária Terencia,⁹⁸⁷ Pádár Mária Gudélia,⁹⁸⁸ Bíró Mária Alexia,⁹⁸⁹ Braun Mária Pacifika,⁹⁹⁰ Muhi Mária Lídia⁹⁹¹ és Podonyi Mária Kunigunda⁹⁹². Az elutazó nővérek eredeti terve szerint csak Budapestig kísérték volna a hadikórházat, de éppen a Keleti pályaudvaron tartózkodtak, mikor Horthy Miklós a rádióban bejelentette Magyarország háborúból való kilépését. A pályaudvar rendőrforgalmi lezárása megakadályozta, hogy a nővérek a társulat valamelyik budapesti házában várják meg a további fejleményeket. Így tovább utaztak a hadikórházzal Kapuvárra. Itt csatlakozott hozzájuk a társulat egyik tagja, Kiss Mária Kornélia is.⁹⁹³ A társulat elöljáróságának szándéka szerint Annunciáta tanácsosnő Kapuvárról felügyelte volna a Dunántúlra költözött nővéreket, feladata lett volna az ottani közösségek összetartása és az ott lévő házak igazgatása. Az elgondolás azonban nem valósult meg, mert a front előrenyomulásával a volt kalocsai hadikórház személyzete – egyesülve a szegedi helyőrségi kórházzal – 1945. január 7-én Németországba kapott áthelyezést. Először Holzmindenben állomásoztak, majd egy hónap múlva érkeztek meg új telephelyükre, Clausthal-Zellerfeldre. Az itteni szükségkórházban⁹⁹⁴ 362 magyar sebesült további gyógykezeléséről gondoskodtak. *„Majdnem két éven át ápolták megszakítás nélkül szegény idegenbe sodródott honfitársaikat. Sok hontalan magyarnak nyújtottak*

⁹⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. október 29.

⁹⁸⁶ Tukats Mária Annunciáta nővér életrajzát lásd a I.5.3. fejezetben.

⁹⁸⁷ Ognenyovity Mária Terencia, Zomborban született 1895-ben, varrónőként dolgozott Kalocsán 1921 és 1944 között. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁹⁸⁸ Pádár Mária Gudélia, Cegléden született 1915-ben, óvónő. 1944 szeptemberében menekült el Kalocsára Szovátáról, később betegápolással foglalkozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁹⁸⁹ Bíró Mária Alexia, Felsőittebén született 1916-ban, zöldkeresztes tanfolyamot végzett elemi iskolai tanítónő. Kalocsán teljesített szolgálatot 1941 és 1944 között. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁹⁹⁰ Braun Mária Pacifika, Nagydorog Földes-pusztán született 1918-ban, elemi iskolai tanítónő. 1942 és 1944 között Szabadkán teljesített szolgálatot. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁹⁹¹ Muhi Mária Lídia (Lydia), Magyarokanizsán született 1891-ben, házi nővér. Működött Szentfülöpön, Moholon, Palánkán, Kúlán, Bátyán, Kiskunhalason. Kalocsán 1937 és 1944 között betegápolással, takarítással foglalkozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

⁹⁹² Podonyi Mária Kunigunda, okleveles ápolónő, 1942-ben tett örökfogadalmat. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. június 7.

⁹⁹³ Kiss Mária Kornélia, elemi iskolai tanítónő, 1942-ben Topolyán dolgozott. 1948-ban tett örökfogadalmat. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1942. szeptember 2., 1948. május 24.

⁹⁹⁴ A forrásban „Reservelazarett” szerepel.

otthont, könnyítették meg a magáramaradottság szörnyű szenvedését, békítették ki az elmúlás gondolatával, sok haldoklónak zárták utolsó üzenetét lelkükbe. Magukkal hozták az idegenben pihenő hősök sírhantjainak fényképét, hogy a szegény hozzátartozók legalább abban a vigasztalásban részesüljenek, hogy szeretteikről nem feledkeztek meg. Ez volt missiójuk. [...] Az amerikai, majd angol megszállás alatt a kórház Hospital Voigtslust for D. P.⁹⁹⁵ néven tovább működött és gyógykezelt a magyar sebesült honvéd és magyar D. P. személyeken kívül a különböző nemzetiségű más D. P. személyeket is. 18 nemzet beteget ismerték el a magyar orvosok fölényes tudását és az ungarische Schwesterek⁹⁹⁶ áldozatos jóságát.⁹⁹⁷ A nővéreket meghívták a magyar apostoli delegátus⁹⁹⁸ által 1946 tavaszán Mühldorfban indítandó lelki gyakorlatos ház háztartásának, illetve a magyar menekült családok középiskolás gyermekei részére berendezendő internátus vezetésére. A magyar apostoli delegátus tervei között szerepelt a társulat amerikai letelepítése is. Ezekből a felkínált munkakörökből azonban nem lett semmi, egyrészt mert angol kezdeményezésre megindították a nővérek hazatelepítési eljárását, másrészt mert az anyaház hazahívó levelét is kézhez kapták.⁹⁹⁹ Egy heti út után 1946. október 8-án érkeztek meg Kalocsára. „Azóta könnyes szemmel simogatják a kolostor drága falait, amelyeknek védelmét sokáig nélkülözték.”¹⁰⁰⁰ – rögzítették a tanácsulési jegyzőkönyvben a hazatérők örömét.

A fenti esetek is jelzik, hogy az iskolanővérek külföldre menekülve is tevékenyek maradtak, igyekeztek öregbíteni a társulat jó hírnevét. Munkájukat megbecsülték, elismerték.

A nővérek nemcsak csoportosan kerültek külföldre, előfordultak egyedi esetek is. Arminia nővér¹⁰⁰¹ például 1944 októberében Sárvárra menekült, majd onnan Bajorországba került, ahonnan 1945 novemberében tért vissza. A németekről keserű tapasztala-

---

⁹⁹⁵ DP (Displaced person): lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek.

⁹⁹⁶ magyar nővérek

⁹⁹⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. október 29.

⁹⁹⁸ 1945 végére olyan sok menekült, kitelepült és kitelepített magyar volt Németország és Ausztria területén, hogy a pápa által Németországba kiküldött III. Vatikáni Misszió vezetője a két ország területén élő római katolikus magyarok előjárójává, egyben a magyarok apostoli delegátusává 1946. január 1-jével Kótai Zoltánt nevezte ki. BORÓVI József (é.n.)

⁹⁹⁹ 1945-ben Ausztriában kb. másfél millió, Németországban több mint 10 millió menekült, hontalan személy (DP) élt. A külföldön maradt magyar állampolgárok hazaszállítását részben a Vöröskereszt, részben a Hazahozatali Kormánybiztosság, majd a Belügyminisztérium Elnöki Főosztályának Népgondozó Osztálya intézte. A repatriálás előtt a hazatérésre jelentkezők különböző vizsgálatokon és politikai szűréseken estek át. ERDŐS Kristóf, 2018.

¹⁰⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. október 29.

¹⁰⁰¹ Rónai (Reichensberg) Mária Arminia, Nagyszombaton született 1908-ban, polgári iskolai tanárnő. Működött Dávodon, Högyészen, Újszegeden. 1936 és 1944 között Baján dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

tokat szerzett. „[A nővér] igen rosszul néz ki, nagyon megfogyott. Sok-sok szenvedésen mentek keresztül. A németek nagyon csúnyák, kegyetlenek voltak velük szemben. A magyaroknak még pénzért sem akartak semmit sem adni. Nem volt azokban semmi hazaszeretet, szidták Hitlert, nem törődnek azok nagy Németország sorsával, csak nekik meglegyen, ami kell.”¹⁰⁰² – foglalta össze a bajai krónikáiról a nővér társnője benyomásait. Arról nincs információ, hogy Arminia nővér dolgozott-e Németországban. Elképzelhető, hogy az általa megtapasztalt mostoha bánásmód annak volt köszönhető, hogy nem egy aktívan tevékenykedő szerzetesközösség tagjaként tekintettek rá, hanem ellátásra szoruló menekültként. Ennek ellent mond azonban másik két nővér hasonló tapasztalata. Horváth Mária Patróna¹⁰⁰³ és Csitos Mária Antonella¹⁰⁰⁴ nővérek a háború előtt mindketten Kiskunfélegyházán tanítottak. 1944 őszén Mezőlakról egy katonai alakulat szakácsnőiként kerültek német parancsra Ausztriába. Itt először a kötelező orvosi vizsgálatokon tolmácsként működtek közre, majd az ottani plébános közreműködésével a helyi kórházban dolgozó karmelita nővérek mellé osztották be őket az „Ausländerek” – külföldiek – betegápolására. A nővérek tehát dolgoztak, nem szorultak ingyenes ellátásra, azonban mégis nagyon kedvezőtlen tapasztalatokat szereztek. „Fájdalmasan emlékeznek vissza, ahogy a németek – az apácákat sem kivéve – bántak a nem németekkel. A még langyosnak sem mondható téli hideg barakkban a napi ételmezési adag éppen csak a létminimumot fedezte. Éhesen, kimerülve feküdtek le nap mint nap a megterhelő szolgálat után. De talán nagyobb volt a lelki fájdalom, amit itt el kellett viselniük a nővérek részéről. Magatartásuk még a keresztény mértéket sem érte el. A hazainduló első csoporttal sikerült is hazajönni, alaposan lesóványodva, de boldogan.”¹⁰⁰⁵ Itt tehát a magyar nővérek nem találkoztak azzal a fajta egyházi védőhálóval, amelyről a Magyarországon maradt nővérek oly sokszor beszámoltak.

Az előljáróság további külföldre került nővéreket is számon tartott. Két nővér –

---

¹⁰⁰² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 17-18.

¹⁰⁰³ Horváth Mária Patróna nővér 1915-ben született Cseklészen, 1939-ben lépett a társulatba. Elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett, majd elvégezte a kecskeméti gazdasági továbbképző tanfolyamát. A háború előtt Kiskunfélegyházán tanított. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁰⁴ Csitos Mária Antonella nővér Iszkaszentgyörgyön született 1917-ben, 1938-ban lépett be a társulatba. Először elemi iskolai tanítónői oklevelet szerzett a Constantinumban, majd elvégezte a mezőgazdasági főiskolát és gazdasági tanár lett. A háború előtt Kiskunfélegyházán tanított, 1945 végétől 1946 tavaszáig a kalocsai anyaházban dolgozott. Később ismét Félegyházán, majd Kalocsán működött. 1948 és 1950 között Kaposváron és Monostorapátiban tevékenykedett. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁰⁵ BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 70.

Szendrői Mária Fabiola¹⁰⁰⁶ és Kral Mária Elekta nővér¹⁰⁰⁷ – külföldi származásúként, a háború alatti „hazamenekülés” idején jutottak ismét szülőhelyükre. Lovas Mária Arisztida nővér¹⁰⁰⁸ 1944-ben Németországba menekült, de 1946-ban visszatért Magyarországra. Vele ellentétben két másik nővér, Schäffer Mária Barbara¹⁰⁰⁹ és Waninger Mária Hortulána¹⁰¹⁰ nővérek 1946 után is Németországban maradtak, az előbbi nővér ott tette le 1948-ban az örökfogadalmát. További három nővérről 1945 őszén feljegyezték, hogy a háború alatt külföldre menekültek és onnan még nem tértek vissza.¹⁰¹¹ Sorukról, élményeikről nincsenek beszámolók, mert ketten közülük 1946 és 1947 folyamán önként kiléptek a társulattól,¹⁰¹² a harmadik nővérről pedig még 1949-ben sem kapott hírt a társulat.¹⁰¹³

A társulat elöljárósága – a háborús vészhelyzetre való tekintettel – megengedte ugyan a zárdák elhagyását, de a front elvonulása után már sürgették a nővérek eredeti állomáshelyére való visszatérését. A főnöknő 1944 decemberében körlevelében szólított

---

¹⁰⁰⁶ Szendrői Mária Fabiola nővér a csehországi Hirschauban született 1912-ben. 1934-ben kapott beöltözést a társulatban. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Bácsalmáson és Hőgyészen. 1944 októberében Alsóságra menekült, onnan pedig csehországi otthonába utazott. 1946 májusában tért vissza Magyarországra, ahol először Kalocsán, majd Kiskunfélegyházán tanított. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁰⁷ Kral Mária Elekta nővér 1903-ban született Bécsben. Szülővárosában végezte el a kereskedelmi iskolát, 1930-ban lépett be a társulatba. Működött Kalocsán, Garán. 1944 október végén elutazott szüleihez Bécsbe, ahol 1946 januárjáig időzött. Visszatérése után Kiskunhalason és a Budapest Mária utcai zárdában tevékenykedett. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁰⁸ Lovas Mária Arisztida nővér 1891-ben született Horgoson. 1907-ben lépett be a társulatba. Elemi iskolai tanítónői oklevelet, majd magyar nyelv és történettudományi szakcsoportra képesített polgári iskolai tanítónői végzettséget szerzett. Működött Újvidéken, Zomborban, Kiskunfélegyházán, Magyarokanizsán, Szabadkán, Kalocsán, Jánoshalmán, Bácsalmáson, Vecsésen. A háború idején Németországba menekült, 1946 novemberében tért haza. Ezután Hőgyészen és Kalocsán tevékenykedett. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰⁰⁹ Schäffer Mária Barbara nővér Bácsalmáson született 1921-ben. 1935-ben lépett be a társulatba. Házi nővérként dolgozott Hajóson és Cegléden. 1944 októberében Németországba menekült, később sem tért vissza, 1948-ban ott tett örökfogadalmat. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1948. május 24.

¹⁰¹⁰ Wanninger Mária Hortulána nővér 1876-ban született Bécsben. 1896-ban kapott beöltözést a társulatban. Házi nővérként kertészkedett és mosott a kalocsai, a bácsi, a hajósi és a bajai zárdákban. 1944-ben külföldre menekült, nem is tért vissza. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰¹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. november 27.

¹⁰¹² Németh Mária Júlia nővér, aki 1919-ben született Kecelen és 1943-ban kapott beöltözést, 1946-ban lépett ki a társulattól. Németh Mária Rogatina nővér, aki 1909-ben született Kecelen és 1931-ben kapott beöltözést, 1947-ben vált meg a szerzetesközösségtől. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.; KFL VI.7. Matrik der Schwestern 1860-1933; KFL VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve 1933-1949.

¹⁰¹³ Heuman (Hauman, Neuman) Mária Ventura (Bonaventura) nővér Szabadkán kapott beöltözést még a bácskai társulat különválásának idején 1938-ban. Fogadalmait azonban már Kalocsán újította meg 1942-ben és 1943-ban. Egy 1945-ös feljegyzés szerint a háború során külföldre került. 1946-ban az örökfogadalom letételének idején feltételezhetően Németországban tartózkodott. Hollétéről 1949-ben sem tudtak semmit. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1942. június 7., 1943. május 30., 1945. november 27., 1946. május 27.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora.

ta fel a fiókházak vezetőit, hogy a postaforgalom szünetelése, a vasúti közlekedés hiánya ellenére is próbálják visszahívni az eltávozott nővéreket.¹⁰¹⁴ Ez fokozatosan megvalósult ugyan, bár a menekült nővérek utolsó csoportja csak 1946 őszén érkezett vissza Kalocsára.¹⁰¹⁵ A kijelölt zárdákba való visszatérés gyakran súlyos megpróbáltatást okozott a nővéreknek. Noll Mária Leticia újoncnő¹⁰¹⁶ és Müller Anna¹⁰¹⁷ ötödéves jelöltő a kalocsai anyaházból 1944 októberében a bácskai Kerény településre távozott. Német anyanyelvük miatt robot-közmunkára vitték őket, majd gyalog indultak el Kalocsára, ahová 120 km-es út után érkeztek vissza.¹⁰¹⁸ Molnár Mária Pudenciána¹⁰¹⁹ nővér október 30-án Esztergomba menekült testvéréhez, majd a társulat budapesti Mária utcai zárdájában vészelte át a háborút. Amikor a fővárosban kihirdették, hogy az élelmiszerhiány miatt a nők és a gyermekek lehetőleg hagyják el a várost, a nővér gyalogszerrel indult Kalocsára. Február 1-jén csatlakozott egy hattagú társasághoz, amelynek vezetője szerbül és oroszul is jól beszélt. „*Pudenciána nővér szerzetesi ruhájában, egyik táskáját a hátára szíjazva, a másikat kézben fogva indult a kis karavánnal Soroksár felé. Közben kis szánkóra rakták a táskákat s azt felváltva kettesével húzták. Szerencséjükre orosz teherautók itt is, ott is felvették őket, éjjeli szállásra vitték, sőt élelmezésükről is iparkodtak gondoskodni,*” így a nővér február 3-án délelőtt már meg is érkezett az anyaházba.¹⁰²⁰

A Bajára visszatérő nővérek is kalandos úton érkeztek haza. „*Hőgyésről jött Stefánia,¹⁰²¹ Carissima¹⁰²² és Benedetta¹⁰²³ nővér. Ugyancsak velük jött Honória,¹⁰²⁴*

---

¹⁰¹⁴ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. december 20.

¹⁰¹⁵ Lásd fentebb a külföldre távozott nővérek eseteit.

¹⁰¹⁶ Nemes (Noll) Mária Leticia, Kerényben született 1922-ben, elemi iskolai tanítónő. 1946-tól Németkérren működött. MNL BKML XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapja.

¹⁰¹⁷ Müller Anna, szerzetesi nevén Müller Mária Tarzicia.

¹⁰¹⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

¹⁰¹⁹ Molnár Mária Pudenciána, Nagytétényben született 1905-ben, házinővér. Működött Budapesten, Kalocsán, Jánoshalmán. 1937 és 1947 között Kalocsán volt sekrestyés. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰²⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

¹⁰²¹ Szolnok Mária Stefánia, polgári iskolai tanárnő. 1941 és 1946 között Baján dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰²² Stelczer Mária Carissima, Kerényben született 1895-ben, polgári iskolai tanárnő. MNL BKML XII. 22. A bajai ház törzskönyve 1933/34.

¹⁰²³ Bohnert (Bodrogi) Mária Benedetta, Csonoplyán született 1908-ban, polgári iskolai tanárnő. Működött Kalocsán és Hőgyészen. 1943 és 1946 között Baján dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰²⁴ Hermann Mária Honória, Bácsszentivánon született 1902-ben, polgár iskolai tanárnő. Működött Baján és Kalocsán. 1937 és 1946 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

*Vetúria*¹⁰²⁵ és *Foréria nővér*¹⁰²⁶, akik *Félegyházára akarnak tovább menni. Foréria nővért elütötte egy orosz autó, átment rajta, hordágyon hozták be a házba. Három napig jöttek ezek a nővérek Hőgyésről. Először 7 km-t szánkón tettek meg Bonyhádig, onnan vonaton jöttek Bátaszékig s innen másfél napi várakozás után a Dunáig vonaton s onnan majdnem térdig érő hóban, csomagokkal gyalog jöttek be.*¹⁰²⁷ Egy nővér 1945 áprilisában Gyöngyösről öt nap alatt ért Bajára nyitott szenes- és krumplisvonatokon utazva.¹⁰²⁸

A fenti küzdelmes utazásokat ismerve, érthető a generális főnöknő megállapítása: „[...] sok édes örömet szerzett megszomorodott lelkiédesanyjai szívemnek, szétszórt nővéreink ellenállhatatlan hazavágyódása a szerzetesi otthonba, zárdánk szent csendjébe. Nem sajnáltak [a visszatérés érdekében] semmi fáradságot, nem riadtak vissza semmi áldozattól.”¹⁰²⁹ Valóban figyelemre méltó a nővérek bátorsága és lelki ereje, hogy a frontvonal elvonulása után milyen igyekezettel próbáltak működési területükre visszajutni. Feltűnő, hogy bizalommal fordultak az oroszok felé, fel mertek szállni az orosz teherautóra, illetve az oroszok által ellenőrzött vonatközlekedést¹⁰³⁰ is igénybe vették. Feltételezhetően ezek a nővérek személyesen nem tapasztalták meg az oroszok erőszakosságát. Korábbi félelmeiket felülírhatta a személyes tapasztalat, illetve az a remény, hogy egyházi személyként más elbírálás alá esnek.

II.3.7. Veszteségek

Grósz József kalocsai érsek 1945 szeptemberében az Apostoli Szentszékhez küldött jelentésében felvázolta a magyar katolikus egyházat országosan ért háborús veszteségeket. Az esztergomi, székesfehérvári, szombathelyi székesegyházak megrongálódása és a püspöki rezidenciák teljes vagy részleges kifosztása mellett szót ejtett a száz számra

¹⁰²⁵ Ramháb Mária Vetúria, Baján született 1919-ben, elemi iskolai tanítónő. 1941 és 1945 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰²⁶ Kiss Mária Foréria, Nádalján született 1912-ben, elemi iskolai tanítónő. Működött Kiskunhalason, Baján, Bátyán. 1942 és 1945 között Kiskunfélegyházán teljesített szolgálatot. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁰²⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 25.

¹⁰²⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. április 14.

¹⁰²⁹ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰³⁰ A félegyházi nővérek később kelt levelei alapján a vonattal való közlekedés egyáltalán nem tűnt veszélytelen vállalkozásnak. „A tehervonatok ruszkiakat vittek, ezeken utazni nem lehetett. Még most is zabálás és egyebek miatt életveszélyes az utazás.” „Ruszki vonatok mennek, velük azonban nem tanácsos társulni. Hazafelé sietnek és nincs fegyelem. Veszélyes az út.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 1-jén és november 10-én kelt levelei a generális főnöknőhöz.

megsérült fővárosi és vidéki templomokról, kolostorokról és rendházakról is. Ezek pusztulása és használhatatlansága „*annál fájóbb, mert a hívek mindennapi lelki szükségletét szolgálják és nélkülük a lelkek gondozása igen nehezen lehetséges. Egyelőre a felépítésük és tatarozásuk lehetetlennek látszik, mert nincs építőanyag, nincs eszköz. Főleg az átvonuló útvonalakon több templomot kifosztottak, sok plébániát és szerzetesházat kiürítettek, átmenetileg néhány szemináriumot is lefoglaltak. [...] A papság főpásztoraik példájára és parancsára, kevés kivétellel a háborús idők viharában a helyén maradt. Többen a harcok következtében, néhányan híveik vagy tulajdonaik védelmében életüket veszítették. A katonaság vadságának sajnos szerzetesnők is áldozatul estek, főleg Budapesten. Néhányat agyonlőttek, többeket megbecstelenítettek. Az utóbbiak száma az eddigi jelentések szerint hála Istennek nem túlságosan nagy, a húszat valószínűleg nem haladja meg. [...] A vallás szabad gyakorlása, az istentiszteletek megtartása mindenhol biztosítva volt. Az iskolákban több-kevesebb nehézséggel és kisebb-nagyobb megszakításokkal zavartalanul folyt a tanítás.*”¹⁰³¹ – fogalmazott.

Az egyházi személyek iránt tanúsított viszonylagos „előzékenység”, tisztelet nem vonatkozott az ő személyes ingóságaikra, valamint a felekezeti iskolák berendezésére és vagyonára. Ha a Vörös Hadsereg többnyire kíméletesen is bánt az egyház képviselőinek személyével,¹⁰³² nem mondható el ugyanez az egyházi javakról. Az egyházi vezetés azzal próbálta tompítani a helyzetet, hogy az őket ért károkért nem a hadsereg egészét és vezetőségét tették felelőssé. „*Kilengések: egyházi személyek bántalmazása és templomi fosztogatások fordultak ugyan elő, de meg kell állapítani, hogy ezek egyéni akciók voltak, és a parancsnokságok szándéka, sőt kifejezett parancsai ellenére történtek.*”¹⁰³³

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulata az országos átlaghoz hasonló veszteségeket szenvedett el. Az ország különböző vidékein fennálló fiókházai a front változó mozgása miatt különböző mértékben károsodtak, de társulati szinten leképeződött a magyar katolikus egyház második világháborúval kapcsolatos intézményi tapasztalata. Analóg tendenciákról számoltak be a nővérek feljegyzései és Grósz érsek jelentése: az orosz katonák általában tisztelték és megkímélték az egyházi személyek életét, bár vagyonukra már közel sem voltak ekkora tekintettel; a forgalmasabb utak mentén lévő nagyobb szerzetesházak jelentősebb veszteségeket szenvedtek, mint a kisebb települések szegényebb zárdái; ahol valamilyen szláv nyelven

¹⁰³¹ GRÓSZ József, 1995. 306-308.

¹⁰³² Természetesen amikor ezt írjuk, nem feledkezhetünk meg a papok elleni atrocitásokról sem, elég Apor Vilmos győri püspök, vagy Hummel Kornél budapesti lelkész erőszakos halálát említeni.

¹⁰³³ BEKE Margit, 2015. 55. A tisztek magatartását részletesen lásd a II.3.9. fejezetben.

tudó nővér szót értett az oroszokkal, ott kevesebb visszaélés fordult elő; az egyes helyeken előforduló atrocitások pedig egyéni akcióknak számítottak.

Emberveszteség szempontjából a kalocsai társulat szerencsésebbnek tekinthető, mint például a „testvér”-szerzetesközösség, a szegedi iskolanővérek társulata. Míg a kalocsai iskolanővérek közül egyikük sem lett az orosz katonák erőszakosságának áldozata, addig a szegedi iskolanővérek közül Simon Mária Etelka nővér Kiskunmajsán vértanúságot szenvedett tisztasága, női becsülete védelmében.¹⁰³⁴ Szegeden Hamvas Endre csanádi püspöknek¹⁰³⁵ pedig „*Alsóvárosról a zárdabeli nővérek panaszták, hogy noviciáikat »megrontották« az orosz katonák.*”¹⁰³⁶ Hasonló atrocitás érte az Isteni Szeretet Leányai Társulat tagjait is, közülük ketten estek áldozatául az orosz katonáknak.¹⁰³⁷

Közvetlenül a front kalocsai elvonulása után a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának elöljárói számára úgy tűnt, hogy a szerzetesközösség emberveszteség nélkül vészelt át a háborút. A vezetőség 1945 elején a tanácsulési jegyzőkönyvben a következőket rögzítette: „*életben, lélekben, becsületben eddig még nem történt kár a nővérek között.*”¹⁰³⁸ Bár a feljegyzés keletkezésekor a Dunántúlon még hadműveletek folytak, a nővérek ezen megállapítása még év végén is igaznak bizonyult. Erről tanúskodik az általános főnöknő körlevele: „*Mélységes hálára készlet gondviselő, jóságos Isteni Jegyesünk iránt az a tény is, hogy egyetlen nővérünk sem lett erőszakos halál áldozata, egy sem szenvedett megbecstelenítést. Ó, ebben a tudatban szívesen és örömmel szenvedjük el a mostani nehézségeket, közös életünk minden nélkülözését, hisz a legnagyobb, legszentebb értékeink birtokában maradtunk!*”¹⁰³⁹ Csak később, a következő év tavaszára jutott a vezetőség tudomására egy haláleset. Egyik nővé-

---

¹⁰³⁴ PUSKELY Mária 2005. 9. „*Többen a nővérek közül – mint oly sok magyar leány és asszony - áldozatul esik az orosz katonák erőszakosságainak.*” BOLDOGASSZONY Iskolanővérek (honlap, rendtörténet)

https://www.iskolanoverek.hu/system/files/field/csatolmanyok/2015/magyar_rendtortenet.pdf (letöltés: 2019. október 08.)

¹⁰³⁵ Hamvas Endre (1890-1970), 1944-től csanádi megyés püspök, 1964-től kalocsai érsek. MAGYAR Katolikus Lexikon IV. 567.

¹⁰³⁶ ZOMBORI István, 2015. 292. Nem tudni, hogy ez a kijelentés pontosan melyik női szerzetesközösségre vonatkozik. Mivel a szegedi iskolanővérek már korábban elmenekítették noviciátusukat Kiskunmajsára, így feltételezhetően a másik, szintén Szeged-Alsóvárosban fiókházzal bíró közösségről, a Keresztes Nővérek társulatáról lehet szó. ERDŐS István, 2015. 139.; BOHÁN Béla SJ (é.n.).

¹⁰³⁷ 1945 januárjában egy rákospalotai óvóhelyen a betörő orosz katonák erőszakoskodni kezdtek két ott meghúzódtott nővérrel. Az egyikük védekezés és menekülés közben keresztjével az egyik katona arcába vágott, aki erre annyira feldühödött, hogy saját kezével csavarta ki a szerzetesnő nyakát. A másik nővér túlélte a megaláztatást, de utána sokáig kórházi kezelésre szorult. HARANGOZÓ Miklós, 2015. 35.

¹⁰³⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

¹⁰³⁹ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

rük édesanyja ekkor jelezte, hogy Garai Mária Armella¹⁰⁴⁰ nővér testvérnénjével együtt eltűnt, valószínűleg bombatalálat áldozatai lettek, amikor 1944 szeptemberében Gyöngyösről Sopron felé menekültek.¹⁰⁴¹ Valószínűleg a társulat két másik tagja is a háború borzalmainak esett áldozatul. Krebs Mária Szturnina újoncnő és Heumann Mária Ventura ideiglenes fogadalmas nővér 1944-ben, a front közeledtével menekültek el állomáshelyeikről és 1949-ig sem tértek vissza a társulat kötelékébe.¹⁰⁴² Sorsukról az előjáróság később sem rendelkezett információval. Elképzelhető, hogy a két nővér teljes családjá a háború áldozata lett. Erre utal, hogy a társulat senkitől nem kapott felvilágosítást a nővérek sorsáról. Holott más esetben – mint ahogyan azt fentebb Garai Mária Armella nővér esetében jeleztem –, amikor a családnak módjában állt, tájékoztatta a társulatot.

A társulat háborús megpróbáltatásai nemcsak az elveszett emberéletben, hanem az elveszett szerzetesi hivatásokban is mérhetőek. Ezt a jelenséget, vagyis a szerzetesközösségből való kilépések számának növekedését, más társulatoknál szintén tapasztalták.¹⁰⁴³ „Ezek a tűzpróbás idők a szerzetesrendeknél is megtermik szomorú gyümölcsseit. Nyugtalanság szállja meg a lelkeket olyannyira, hogy egyesek meginognak hivatásukban s keresik az alkalmat a kilépésre, a nagyobb szabadságra.”¹⁰⁴⁴ – állapította meg a püspöki kar. A háborús viszontagságok következtében valóban több kalocsai nővér kérte a szerzetesi fogadalmak alóli felmentését,¹⁰⁴⁵ de ez csak részben magyarázható a nővérek hivatástudatának megingásával, illetve meggyengülésével, valamint a világias szellem hatásával. Sokukat a társadalmi méreteket öltő egzisztenciális nyomor készítette a kilépésre. Legtöbbször ugyanis saját szüleik tragikus nincstelenségével, az irántuk érzett

---

¹⁰⁴⁰ Garai Mária Armella nővér 1896-ban született Gyöngyösön, 1923-ban tett először fogadalmat. Baján volt portásnő és betegápoló. MNL BKML XII. 22. Bajai ház törzskönyve 1927/28.

¹⁰⁴¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. március 18.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.

¹⁰⁴² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsátott nővéreink névsora, 1949-es bejegyzések. Heuman (más forrásban Neuman) Mária Ventura nővérről 1945-ben azt jegyezték fel, hogy a második világháború óta külföldön van. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. november 27.

¹⁰⁴³ „Általános panasz a szerzetesrendeknél, hogy a mai nehéz idők, főleg a háborús szétszóródással kapcsolatos kísértések és szenvedések sok hivatást megrendítettek. Sokan felcserélték a zárdát a világgal. Sajnos, Franciska Anya leányai között is akadtak néhányan, akiknek szívében megfogyatkozott a hűség. Amint én látom, ez a szomorú és megrendítő folyamat még nem fejeződött be. Az Isten kezébe vette szórólapját...” HARANGOZÓ Miklós, 2015. 37.

¹⁰⁴⁴ GERGELY Jenő, 1985. 16.

¹⁰⁴⁵ 1945-ben az elbocsátott és kilépett nővérek száma hat fő volt, ez 1946-ban 12-re emelkedett, majd 1947-ben 5 főre csökkent. A távozók 1946-os, kiugróan magas létszáma még így sem érte el a társulat történetében „rekordnak” számító, 1919. évi 14 főt. Az 1945. évet megelőző 20 évben, 1925-től kezdődően 1944-ig bezárólag, összesen 50-en léptek ki a társulathoz, ez évi 2,5 fős átlagnak felel meg. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 17. tétel) Elhunyt, kilépett és elbocsátott nővérek névsora a kezdetektől.

gyermeki kötelességükkel indokolták döntésüket.¹⁰⁴⁶ Az egyik nővér azért kért zárdán kívüli tartózkodásra engedélyt, hogy gondoskodjon a háborúban „ismételten kibombázott, megrokkant, hajléktalanná vált, mindenükből kifosztott idős szüleiről.”¹⁰⁴⁷

Az emberéletben és szerzetesi hivatásban történt veszteségek mellett az anyagi javakban keletkezett károk is jól mutatják az elszenvedett pusztítások, kifosztások mértékét. A nővérek magyarországi fiókházainak veszteségeit három csoportba – az ingatlanvagyonban a harcok, illetve a katonaság által okozott károk, valamint az ingóságok pusztulása – sorolhatjuk.

Először a hadi események során bekövetkezett káreseteket veszem számba. A társulat fiókházai közül a Dunántúlon lévő **mágocsi** zárda esett legelőször áldozatul a bombázásoknak. 1944. június 30-án a plébániát és a zárdát három bomba teljesen lakhatatlanná tette. Rommá vált a kapu, az elemi iskolai épület, a ház végében található nagyterem, az istálló és a fészker.¹⁰⁴⁸

Bácsbokodon a harcok 1944. október 20-án kezdődtek. A zárda találatot kapott, egy tüzérségi lövedék átfürödött a háztetőn és jó darabon leszakította a sekrestye mennyezetét. Egy másik az iskolaépület zárda melletti tűzfalát érte. December 6-án az oroszok betörték a zárda nyolc ablakát.¹⁰⁴⁹

Balatonszabadiba december 6-án vonultak be az oroszok. A német ágyúk a nővérek Mária-villájával szemben álló hegyen voltak felállítva. Már aznap két akna is eltalálta az épületet, melynek tetőzete beszakadt, falai megrepedtek.¹⁰⁵⁰ A nővérek a romossá vált egykori nyaralóépületet – anyagi fedezet hiányában – a háború után sem újítták fel.

A társulat **Budapest**, Mária utca 20. szám alatti házát 1945. január 3-án érte bombatalálat. Ekkor a tetőzet és az épület harmadik emeleti része nagyon megrongálódott, itt a lakások mennyezete is beszakadt, az ablakok rámostól és spalettástól elpusztultak, az ablaküvegek mindenütt kitörtek, legtöbb helyen pedig a belső üveges ajtók is tönkre

---

¹⁰⁴⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. május 27.

¹⁰⁴⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29., június 22.

¹⁰⁴⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. Jegyzőkönyv a mágocsi zárdában 1947. április 20-25-én megtartott hivatalos látogatás alkalmából.; MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson 1944. június 30-án (du. 3 óra) kelt levele a generális főnöknőhöz, Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson 1945. március 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz. A pusztulás nagyságát szemléltette a főnöknő által készített fényképfelvétel, amely azonban – sajnos – nem maradt fenn a társulat iratanyagában.

¹⁰⁴⁹ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.; 1945. január 30.; március 28., április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁵⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

mentek. Tíz nap múlva a második bombatalálat következtében az épület utcai része szenvedett súlyos károkat. Ekkor a pincelakások váltak lakhatatlanná, de az óvóhely nem sérült meg. Nagy problémát okozott a megrongálódott bejárati ajtó, amely így még minimális védelmet sem jelenthetett az oroszokkal szemben.¹⁰⁵¹ A társulat másik budapesti háza, a Kun utcai zárda a légicsapások miatt szenvedett károsodást.¹⁰⁵² A nővérek **Dunakeszin** lévő háza öt aknát kapott és az épület utcai frontja ledőlt.¹⁰⁵³ Az **esztergomtábori** Szalézi Intézet – ahol a háztartást a kalocsai iskolanővérek vezették – a háborúban annyira tönkrement, hogy nem fogadhattak növendékeket.¹⁰⁵⁴

Polgár község közelében 1944. október 22-én komoly harcok folytak, a település légítámadáson esett át. A gyújtó- és rombolóbombáktól a zárda legelője lángra kapott, a baromfik az oroszok foszforos bombáitól elpusztultak. A vidék fölé emelkedő templom kitűnő megfigyelő állomásul szolgált, ezért a visszavonuló németek felrobbantották. A templom elülső része a toronnyal együtt ledőlt, erősen megrongálva a körülötte lévő épületeket, köztük a zárdát is. A zárdaépület templommal szemben fekvő része, a konyha, a régebbi tantermek ezáltal teljesen lakhatatlanná váltak, a kapu kifordult helyéről.¹⁰⁵⁵

Siklóson a bombázás okozta légnyomás következtében tört ki a zárda 28 ablaktáblája.¹⁰⁵⁶ A társulat **szegedi** fiókházát 1944-ben kétszer érte bombatalálat.¹⁰⁵⁷

A bácskai házak közül az **adai** zárdát az 1944. októberi megszálláskor olyan erős légnyomás érte, hogy az épület lakhatatlanná vált, nem maradt egyetlen ép ablaka sem. Nappal a nővérek egy kis konyhában tartózkodtak, éjjeli szállásra pedig a plébániára mentek.¹⁰⁵⁸ A **martonosi** zárda 1944 őszén az utcai harcok során sok lövést kapott.

---

¹⁰⁵¹ MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utca 20. alatti zárda iratai. Aláírás és dátum nélküli beszámoló, valamint Dukai Mária Amancia dátum nélküli levele a generális főnökhöz.

¹⁰⁵² MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁵³ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁰⁵⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.; MNL BKML XII. 6. Esztergomtábori zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1945. április 16-án kelt 362/1945. sz. levele Váraljai József esztergomtábori igazgató-házfőnöknek; Kiss Mária Sylvia nővér Esztergomtáborban 1945. augusztus 7-én kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁰⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárda 1947. május 14-19-én megtartott hivatalos látogatásáról. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház történet 1944. január 1-től

¹⁰⁵⁶ ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 1.

¹⁰⁵⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.

¹⁰⁵⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.; KFL I.1.a. Egyházkormányzati iratok. Kalocsai Iskolanővérek. Vidéki házak iratai. Adai ház iratai. 7217/1944 Gere Vince adai plébános 1945. március 5-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

Az ajtók és ablakok erősen megrongálódtak, de a zárda kápolnája sértetlen maradt.¹⁰⁵⁹

Szabadkán a szeptember 5-i bombatalálat következtében a zárda szintén jelentősen megsérült, Ablakok törtek be, vakolat hullott le, az elemi iskola tetőcserepe megrongálódott. A légnyomás az emeleti folyosó egyik nagy ablakát kerettestül kiszakította.¹⁰⁶⁰

A kalocsai nővérek által birtokolt, illetve használt ingatlanok veszteségeinek második csoportjába azok a házak tartoznak, amelyek nem elsősorban a harci események során szenvedtek épületkárokat, hanem a házat elfoglaló katonaság rongálta meg.

Baján a hadi tevékenység miatt csak kisebb kár keletkezett az épületben. Az 1944. október 25-i ágyúzáskor a zárda homlokzatát is eltalálta egy kisebb lövedék. Ennél sokkal nagyobb veszteségeket okozott azonban az orosz katonaság, amely 1944. december 26-tól 1945. július 31-ig vette igénybe a bajai fiókházat. A nővérek a kifosztott épületet rettentő piszkos és leamortizált állapotban kapták vissza. Hiányoztak a fürdőszobai felszerelések,¹⁰⁶¹ a vízvezetékcsövek, a padlás járódeszkái, továbbá a falakat mindenütt firkák, feliratok borították.¹⁰⁶² A ház különböző pontjain téglából rögtönzött katlanokkal füstölték tele a helyiségeket. Az oroszok a füst elvezetését az esővízcsatornák igénybevételével próbálták megoldani.¹⁰⁶³ A zárda templomát étkezőnek használ-

¹⁰⁵⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

¹⁰⁶⁰ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. szeptember 5.

¹⁰⁶¹ „Az internátus szép tusolóját természetesen tönkretették, a csöveket leszerelték. [...] A WC-k kimondhatatlanul néznek ki. Ilyen undorítót elképzelni sem lehet. Erre a célra használták még a fürdőkádát s több esővízes ciszternát is. A kertben vagy 20 helyen van ilyen ásva, sok betemetve s több nyitott, hihetetlen bűzös. [...] Az irodából ajtót vágtak a WC-be, ezt fényképező kamrának használták, konnektorokkal, lámpákkal szerelték fel. Az egyikben a kagylót leszerelték. De nemcsak itt, hanem talán 10-15 is hiányzik, vagy össze van törve. Mibe jön ennek a javítása, amikor egy ilyen 5000 P!” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1.

¹⁰⁶² „Kívül a falak tele írásokkal, cirill betűsek, nem tudjuk elolvasni. A kápolna is tele van ilyenekkel, az oltárkép helyén egy nagy freskó, Berlin eleste, fönt a vörös zászló, lent a letört horogkereszt. [...] A kis polgaristák kezdtek lekaparni a falakról a feliratokat, festéket. Cserepekkel, üvegdarabokkal (ilyen van bőven mindenütt) kaparták 50-60-an is két-három napig. [...] A ripacsos [rűcskös] falra írt nagy betűket lekaparni nem lehetett, ezért kéfével súrolták le s mosták meg a kolonád [oszlopsoros folyosó] falait.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1., 3., 4.

¹⁰⁶³ „A konyha! Vigasztalanul néz ki, csupa korom, minden sárga a sok füsttől. A kis konyhában öt katlan volt téglából, ezekből az üstöket elvitték s ott hagyták a félig szétrombolt katlanokat. Az egész konyha tele volt kormos tégladarabokkal, kötörmelékkal. A kémény-kérdés nem okozott nekik gondot, egyszerűen kitorrték egy ablakot és azon át dugták ki az esővízcsatornákból készült kályhacsövet. Erre a célra leszerelték a házon található összes esővíz-levezető csatornák alsó részét (kb. 50 m csatorna hiányzik). A mosóházban is volt egy ilyen katlan. [...] Ezenkívül a konyha előtti fedett folyosó tetejét megszelésítették s itt is volt 4 katlan. Továbbá a porta előtti udvaron is volt kettő. Ennek a kéménye maga az esővízes csatorna volt. Ha esett az eső, a tűzbe befolyt a víz. Hihetetlenül kormos itt minden, az iskolafolyosó ablakai összeégetve. [...] Hogy ezeken a helyeken milyen zsíros, piszkos minden, azt sem elképzelni, sem leírni nem lehet, ezt látni kell.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1.

ták,¹⁰⁶⁴ a növendékek étkezőjét ruhaszárító helyiségnek.¹⁰⁶⁵ Tönkrementek a konyhai tűzhelyek, valamint a nővérek szépen ápolt kertje is.¹⁰⁶⁶ Ez utóbbit a nővérek így részletezték: „Az intézet 8 hónapon keresztül orosz hadikórház volt. Ezalatt tönkrement a kétholdas kert, teniszpálya, szőlő és 50 db gyümölcsfa, gazdasági góré és több kerítés.”¹⁰⁶⁷ Az épületkárt 1938-as áron 60.000 pengőre becsülték.¹⁰⁶⁸ Az iskolai felszerelések hiányai csak fokozták a veszteségeket.

A **ceglédi** fiókházat tizenöt hónapig, 1944. november 13-ától kezdve 1946. február 13-ig az orosz katonaság vette igénybe.¹⁰⁶⁹ Az iskola épülete a katonai használat következtében megrongálódott, a kiürítés után alapos javításokat, pótlásokat igényelt. Az épületkárt 1947-ben 150.000 Ft-ra taksálták.¹⁰⁷⁰

A **kiskunfélegyházi** zárda épületének tetőzete az október 22-23-i harcok során megsérült.¹⁰⁷¹ A Constantinumot 1944. október 23. és 1946. július 4. között lefoglalta orosz katonaság viszont legalább ekkora, ha nem nagyobb károkat okozott az épületben. A nővéreknek – akik több mint 20 hónapig zárdán kívüli életre kényszerültek – végig kellett nézniük az 1000 tanulóra és 300 állandó bentlakó személyre berendezett intézet pusztulását. „Az átvonuló ruszki katonákat a Constantinumban helyezik el, s minden új csapat pusztít valamit az intézetben. Szemünk láttára verik be az ablakokat, s nincs, aki megakadályozhatná. Fájó szívvel nézzük a rombolást.”¹⁰⁷² Mindent elvittek, eladogattak vagy feltűzeltek. Most már az ablakfélfákat szedegetik le és az ablaküvegeket adogatják

---

¹⁰⁶⁴ „Először sikáló kefével szárazon súrolták le a falat, amelyen por és piszok volt, a plafon egészen penészes volt attól a sok gőztől, zsíros füsttől, ami itt volt a télen.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 29.

¹⁰⁶⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1.

¹⁰⁶⁶ „Először a kertet néztük meg: mint egy elvadult őserdő, embermagasságú paréj és gaz mindenütt. Sehoh semmi nyoma az emberi munkának.” „Legelőször a kályhást hívtuk, hogy próbálja a sporherdot [sparherd] használható állapotba hozni. Ez nem volt kis feladat, mert a plattnik össze vannak törve, megrepedve.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1., 3.

¹⁰⁶⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai szerzetesház iratai. KSH kérdőív, dátum nélkül, valószínűleg 1945-ből. [piszkozat]

¹⁰⁶⁸ MNL BKML IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése. Lásd 1. sz. melléklet.

¹⁰⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. május 30., december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.

¹⁰⁷⁰ ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül)

¹⁰⁷¹ „Ha az egyházi épületekben általában kevés baj is történt, annál többet szenvedett a Constantinum. A tetőzet három bombát is kapott. Egy helyt nagy darabon bezúzta a lécezést, valósággal lehámozta a cserépeket.” HISTORIA Domus Kiskunfélegyháza 179. Vedres Béla apátplébános 1944. december 15-i beszámolója; BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 465-466., 476.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. október 9., 1944. december 10.

¹⁰⁷² MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 10-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

el. A kályhákat mind elvitték, most a kazánokra kerül a sor. Ezt a lassú haldoklást nézni nagyon fájdalmas.”¹⁰⁷³ Hogy benn az épületben mit pusztítanak, az kimondhatatlan. Egyesek szerint a tartó gerendákat fűrészelik szét a padláson és tüzelik el. A vízvezeték teljesen tönkre tették. Szóval az épületből igazán a szó igazi értelmében nem marad más, csak a négy fal.”¹⁰⁷⁴ Amikor a Constantinum visszakerült a nővérek kezelésébe, szembesültek a valósággal. Hiányoztak az ajtók, ablakráámák, ablaküvegek, kilincsek, záruk, vízvezetékek és villanszerelvények. Az intézet belső berendezése teljes mértékben áldozatul esett a háborús pusztításnak. Sőt a mezőgazdasági iskola baromfitelepének minden felszerelése és baromfiállománya odalett.¹⁰⁷⁵ A városi mérnöki hivatal által összeállított költségvetés szerint az épület helyreállítási költsége 851.127 forintra rúgott.¹⁰⁷⁶

A társulat a Rómába küldött 1947. évi jelentésben összegezte a „belövések és légnyomás által történt épületkárok pénzértékét” az anyaországi zárdák esetében.¹⁰⁷⁷ Bár a jelentés egyértelműen a harci eseményekkel kapcsolatos épületkárokat kívánta nevesíteni, a veszteségek mértékéből gyanítható, hogy ide értették a megszálló hadseregek által okozott károkat is.

A fiókház neve	Az elszenvedett épületkár összege forintban
Baja	216.666 Ft
Bácsbokod	2.473 Ft
Budapest, Mária utca	40.000 Ft
Budapest, Kun utca	5.500 Ft
Cegléd	121.710 Ft
Dunakeszi	5.406 Ft
Esztergomtábor	80.000 Ft
Hőgyész	15.149 Ft
Hercegszántó	4.500 Ft
Kecel	4.000 Ft
Kiskunfélegyháza	851.127 Ft
Mágocs	117.000 Ft

¹⁰⁷³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnökhöz.

¹⁰⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1946. január 4-én kelt levele az általános főnökhöz.

¹⁰⁷⁵ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46 4.

¹⁰⁷⁶ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46. 2-3., 21. o.

¹⁰⁷⁷ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés 1947. Az aláhúzás az eredetiben is látható.

A fiókház neve	Az elszenvedett épületkár összege forintban
Németkér	5.000 Ft
Polgár	20.000 Ft
Siklós	80.000 Ft
Szeged	23.000 Ft
Vecsés	5.000 Ft

24. ábra: Épületkárok pénzértéke az anyaországi zárdákban (1947)

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a kiskunfélegyházi zárdai épületkára messze meghaladta a többi fiókházét. Kárai négyszer nagyobb összeget tettek ki, mint a listán a második helyet elfoglaló, szintén nagyon sokat elszenvedett bajai ház veszteségei, és hétszer akkorát, mint az oroszok által hasonlóan hosszú ideig elfoglalt ceglédi, illetve az első bombázások alatt megsérült mágocsi házak. A Constantinum esetében nem adatolható harcászati cselekmény közbeni súlyos épületpusztulás, ezért a kiemelkedő veszteség a hosszú hónapokig tartó orosz igénybevétel számlájára írható.

A veszteségek harmadik csoportját a zárdák és az iskolák felszerelésének, berendezésének pusztulása, illetve eltulajdonítása képezte. Az ingóságokban okozott veszteségek pótlása sokszor nagyobb tehertételt jelentett mind az egyes fiókházak, mind a társulat egésze számára, mint az épületkárok helyreállítása.¹⁰⁷⁸

A **bácsalmási** zárdáépületet a nővérek a megszálló csapatok négy hónapnyi (1944. november 27. – 1945. április 5.) igénybevétele után teljesen kifosztva kapták vissza. Egészen tönkrement vagy elveszett az internátus berendezése és felszerelése, igen sok minden a klauzúra berendezéséből, a konyha és élelmezési értékeiből, továbbá a nővérek becsomagolt ruhaneműjéből is.¹⁰⁷⁹

A társulat **Balatonalmádiban** lévő üdülőjéből a nővérek egy közeli ismerős házba átmentették ugyan az ott tárolt tartós élelem egy részét, de a többire – amit helyben, a villa kamrájába rejtettek el – rátaláltak az oroszok. Elvittek öt zsák lisztet, 100 kg cukrot, 100 kg szalonnát és füstölt húst, valamint 300 kg zsírt, továbbá jelentős mennyiségű

¹⁰⁷⁸ A kalocsai iskolanővérek társulatának veszteségei alapján egyet kell értenünk Mózesy Gergellyel, aki a székesfehérvári egyházmegyében lévő iskolák háborús káresetei kapcsán kijelenti: „[...] a bomba-, akna- vagy gránátalálatnál, azaz a közvetlen harci cselekményeknél összességében nagyobb veszteségeket okozott a hadseregek állomásozása az iskolákban. Ezzel kapcsolatban zömmel a szovjet csapatok ténykedéséről beszélhetünk, de néha a német fegyvertársak jelenlétében sem volt sok köszönet [...]” MÓZESSY Gergely, 2008. 39. Viszont ahogy a fenti táblázatból kiderült, nem különíthető el minden esetben élesen a hadi események által okozott kár a megszálló hadseregek által később okozott veszteségektől.

¹⁰⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Statisztikai adatok. 2304/1946 Kimutatás a társulat anyaházáról és magyarországi társházairól, a tagok létszámáról és munkaköréről. Kalocsa 1946. december 3.

babot, borsót, lencsét és tarhonyát. Ez utóbbiakat az oroszok a lovaiknak adták. Az orosz rablás áldozatául esett a 15 fő befogadására berendezett nyaraló összes felszerelése.¹⁰⁸⁰

A társulat másik üdülőháza, a **bódvarákói** is hasonló sorsra jutott. Bár a ház épen maradt, de teljesen kifosztották. Nemcsak az oroszok, hanem a helybeli lakosság is vitte, amit ért. Az oroszok bekötötték az ebédlőbe a lovaikat és még a kápolna oltárát is összevagdalták.¹⁰⁸¹ A nővérek megmaradt holmiját becsületes családok két magánháznál őrizték.¹⁰⁸²

A nővérek az épületek kisajátításakor igyekeztek az értékeket megmenteni. **Baján** az intézet könyvtári és irattári állományát, iskolai felszerelési tárgyakat és a képeket a zárda padlásán próbálták biztonságba helyezni. Mint később kiderült, eredménytelenül. A lefoglalás másnapján¹⁰⁸³ a nővérek elkeseredetten szembesültek a barbár rombolás nyomaival: az előző nap felvitt dolgokat az oroszok szétturkálták, a könyveket széttépték, a papírokat és iktatott iratokat szétszórták, amit nem vittek el, azt pedig elpusztították. Az iskolai anyakönyveket a fedelükből kitepték, nyolcnak nyoma veszett, feltehetően eltűzelték.¹⁰⁸⁴ Miközben a nővéreknek zárdán kívüli létre kellett berendezkedni, kénytelenek voltak szembesülni a zárda felszerelésének folyamatos pusztításával, rongálásával. Bár a tavasz és a nyár folyamán az oroszoktól kaptak ugyan vissza bútorokat,¹⁰⁸⁵ azok mindegyike igen rossz állapotban volt: „*hoztunk négy fehér szekrényt, egyiknek sem volt hátulja, és egy nagy állványt. [...] Szörnyen néznek ki.*”¹⁰⁸⁶ „*Több mindent kaptunk ma vissza az oroszoktól a polgári fiúiskolából, rettenetes, zsíros, piszkos asztalokat, amelyeket többszöri lúggal való átsúrolás után sem lehetett rendbe hozni. Szörnyű állapotban vannak a bútorok. Asztalok láb, fiók nélkül, kiégetve, összefa-*

---

¹⁰⁸⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

¹⁰⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

¹⁰⁸² MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 11-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁰⁸³ Baján az oroszok 1944. december 19-én először csak a zárda egy részét foglalták le, a másik rész megmaradt a nővérek kezelésében. A nővéreknek a lefoglalás eme kezdeti szakaszában valószínűleg még bejárásuk volt a padlásra, így módjuk nyílt „ellenőrizni” az oroszok ténykedését. A nővéreknek karácsony után, december 27-én kellett teljesen elhagyni a bajai zárdát.

¹⁰⁸⁴ „*Az egész padlás teleszórva papírokkal, a levelezőlap-gyűjtemények szétdobálva. Az iskolai kréták kiöntve, porba taposva. Egyszóval, amit nem vittek el, azt elpusztították. [...] Barbár pusztítás nyomai mindenütt, amerre az ember néz ezen az óriási padláson.*” „*Az egész padlás teleszórva papírokkal, szét-téptett könyvekkel, a lépcsőfeljártnál hevertek a Katolikus Lexikonok. [...] A polgári iskola és népiskola összes egész évi nyomtatványait elvitték.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 20., 22.

¹⁰⁸⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. március 1., június 21.

¹⁰⁸⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. június 21.

ragva.”¹⁰⁸⁷ „[...] mentünk iskolabútorokat hazacipelni, helyesebben bútorroncsokat, amiket az oroszok kiadtak nekünk. Örülünk minden darabnak.”¹⁰⁸⁸

Július végén, mielőtt a nővéreknek visszaadták volna a zárdát, az oroszok módszeresen kifosztották az intézetet. „Ma azt a hírt hallottuk, hogy az éjjel 6 súlyosan megrakott teherautó gördült ki a zárdából. Visznek mindent, ami csak vihető.”¹⁰⁸⁹ „El kell készülnünk rá, hogy üres termeket találunk majd, ha visszamegyünk.”¹⁰⁹⁰ „[Az oroszok] egész nap hurcolkodtak, szállítottak el bútorokat a zárdából.”¹⁰⁹¹ „A kertben felszerelt gyűrűhintát állványostól vitték ki a hajóra. A fele bordásfalat is elvitték.”¹⁰⁹² „A szemünk láttára rakták fel dolgainkat, például a sezlont, a húsdaráló gépet, a szószéket és abba sok mindent. S mi nem szólhattunk semmit, csak tehetetlenül, fájó szívvel néztünk utána. [...] A deszkából összetákoltt priccseket szétszedték ugyan, a java deszkát elvitték, a darabokat rengeteg szalmával szertesztét otthagyták. [...] A padlás tele volt szórva a széttéptett könyvek lapjaival. Az ide mentett könyveket mind széttépték, feltüzelték, vagy szétszórták a padláson a lapokat. A felvitt bútorokat lehozták, a növelde szép, faragott ebédlőszekevényeit összetörték, egynek a roncsait megtaláltuk. Ezek összeállítása azonban többre jön, mint egy új szekevény.”¹⁰⁹³

Az oroszok kifosztották a zárdát, és amit maguk után hagytak, annak a nővérek egyáltalán nem örültek: „A barisnyák¹⁰⁹⁴ ma végleg elmentek, iszonyú nagy pakkokkal, maguk után hagyva sok piszkot és poloskát. Ezekkel mindenütt lehet találkozni. A cellákban is, némelyikben több, másokban kevesebb. Kitartóan irtjuk őket.”¹⁰⁹⁵ „Mivel a házunk hihetetlenül piszkos volt, új háziállatokat is hagytak nekünk. Egyik-másik cellában igen sok a poloska, bolha. Ezek kiirtása sok munkát fog adni.”¹⁰⁹⁶ „Ma sorra kerültek a német ágyak. Az oroszok a mi szép, fehér csőágyaink helyett hagytak nekünk emeletes faágyakat. Nehéz, keményfa ágyak ezek, amiket ők a németektől zabráltak el. Ezeket ma lesikálták, miután 2 napig szénkéneg-gőzben voltak. Sajnos a friss levegőre kerülve a polosok [!] ismét feléledtek.”¹⁰⁹⁷

¹⁰⁸⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 19.

¹⁰⁸⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 20.

¹⁰⁸⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 25.

¹⁰⁹⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 26.

¹⁰⁹¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 28.

¹⁰⁹² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. július 31.

¹⁰⁹³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 1.

¹⁰⁹⁴ барышня: orosz nő, asszony. Eredeti jelentése: kisasszony, de Magyarországon – orosz katonanő értelemben – a második világháború alatt és után pejoratív tartalommal társult.

¹⁰⁹⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 5.

¹⁰⁹⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 21.

¹⁰⁹⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 24.

A bajai ház veszteségeiről tételes jegyzék is készült. A lista alapján nemcsak az oroszok által okozott kár nagyságáról alkothatunk képet, de pontosan fel lehet mérni az internátussal és a kb. 50 nővére berendezett klauzúrával rendelkező ház békebeli berendezési viszonyait is.¹⁰⁹⁸

A kárba vesztett vagy kárt szenvedett tárgynak megnevezése és mennyisége	A kár összege az 1938. évi árak alapján számítva pengőben
ágynemű (66 db matrac, 20 paplan, 100 lepedő, 40 párna, 12 dunyha, 154 ágyhuzat, 5 ágypokróc, 10 terítő) 295 db	5.990
női fehérnemű 700 db	2.960
asztalnemű 116 db	300
szerzetesi ruha 129 db	2.000
kötény, kendő 192 db	400
női felsőruha 5 db	200
egy bunda, két kabát	1.200
cipő, hó- és sárccipő 44 db	940
új ruhaanyagok 20 m	150
evőeszközök 107 db	300
edények 550 db	800
ezüstnemű 2 tálca, 1 tál és evőeszköz, 2 feszület	500
szőnyegek 4 db	600
kosarak 22 db	320
mosdó, kancsó, vödör (16 db lavór, 5 kancsó, 7 vödör, kefék)	500
3 db óra	150
írószerrek	600
gyógyszerek	1.000
konyhaedények	300
2 db rézüst és üstház	400
2 db csavarógép és mosógép és 2 db asztal	6.000
1 db mángorló	2.000
1 db kerékpár	150
2 db lisztesláda	160
3 db konyhaasztal	300
3 db konyhaszekrény	300
14 hl bor hordóval	2.800
10 q savanyú káposzta	400
4 q uborka	200
2 q zöldbab	400
5 q savanyúpaprika	1.000
1 q lekvár	400

¹⁰⁹⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai szerzetesház iratai. KSH kérdőív, dátum nélkül, valószínűleg 1945-ből. [piszkozat]. Mivel nem maradt fenn kimutatás a bajai zárda háború előtti vagyonáról, vagy éves működési költségéről, így a veszteséglistában szereplő tételeket nem lehet mihez viszonyítani.

A kárba vesztett vagy kárt szenvedett tárgynak megnevezése és mennyisége	A kár összege az 1938. évi árak alapján számítva pengőben
1 q 20 kg zsír	720
3 q liszt	300
40 db ruhaszekrény	3.200
28 db íróasztal	1.400
2 db szekrény	200
2 db asztal	150
melegágyi ablakok és keretek	800
össz.:	40.490
100 q fa, 100 q koksz	1.600
nővérek ebédlőasztalai 2.000, 26 ágy á 50, 100 szék á 16	5.000
50 db gyümölcsfa	2.500
össz.:	49.590
3730 négyszögöles föld termése	1.000 P
Bútorjavítások (asztalos munkadíj)	2.000 P
lakatos munkadíj	3.000 P
klauzúrai rész épület kőműves	5.000 P
Templomban oltárlépcső	2.000 P
Templom padok padlóval	3.000 P
oratórium	2.000 P
összesen:	67.590 P

25. ábra: A bajai zárda háborús kárai

A fenti lista nemcsak a keletkezett károkat – az elvitt, elpusztított, illetve eltűnt élelmiszereket, ruha- és egyéb textilneműket, konyhai felszereléseket, bútorokat – tartalmazza, de a helyreállítási munkák költségeit is.¹⁰⁹⁹ Kisebb károkra azonban csak más forrásokban található utalás.¹¹⁰⁰ A nővérek az újjáépítési támogatás igénylése céljából állították össze a tételes jegyzéket. A segélyezésre rászorultak, hiszen 1945 őszén csak úgy tudtak internátusi növendékeket fogadni, ha azok magukkal hozták a kollégiumi felszerelésüket, beleértve az ágyat és a szekrényt is.¹¹⁰¹

Cegléden az orosz hadikórháznak berendezett iskolaépületből a nővérek 1945 januárjában már csak tanári könyvtárak maradványait tudták kimenteni. Ifjúsági könyvtárak

¹⁰⁹⁹ Bizonyos tételek azonban kimaradtak a veszteséglistánál. A papír hátoldalára tollal odaírta a kitöltő nővér a következőket: „Épületkár 1938-as árban: épületben: 60.000 P, berendezés: 200.000 P. Nővér- és internátuság 150 db á 50, éjjeliszekrény 150 db á 20, szekrény 40 db á 150, szék 300 db á 18; ülőke 120 db á 10.” Szintén ezeket az épület- és berendezésbeli veszteségeket adták meg a bajai nővérek az Országos Építésügyi Kormánybiztos kárfelmérő adatlapján. MNL BKML IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése. Lásd 1. sz. melléklet.

¹¹⁰⁰ „Ma sietve üzent be a vincellér, hogy azonnal menjünk ki, ha akarunk még szőlőt. Ki is mentek, de már csak édeskeveset találtak, pedig volt még úgy 3 q-ra való. Az oroszok mindent elvittek, nem kell már aggódnunk a szőlőért.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 19.

¹¹⁰¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 7.

teljes állománya és szertárai minden felszerelése megsemmisült, ezek összértéke – 1947-es értéken számolva – 321.000 forintot tett ki.¹¹⁰² Az oroszok elpusztították a ház minden berendezését, a nővérek utolsó szekrényét is eltűzelték. A bútorkár 180.000 forintra rúgott.¹¹⁰³

Csillaghegyen a könyvtárból vezett el több kötet, viszont itt a szertári felszerelés és a bútorzat épen maradt.¹¹⁰⁴ **Dunapatajon** az oroszok a ház pincéjében elrejtett értékek és holmik között okoztak sok kárt.¹¹⁰⁵ A **horgosi** zárdát teljesen kifosztották, még a nővérek szerzetesi ruháját is elvitték.¹¹⁰⁶

A **hőgyészi** zárdából szintén részletes kárjegyzék maradt fenn,¹¹⁰⁷ amely azonban nem tartalmazza a veszteségek pénzbeli értékét. A lajstrom érdekessége, hogy – előítéletektől és részlelhajlástól mentesen – egyaránt feltüntette a magyar és az orosz katonaság által okozott károkat is.

Oroszok vitték el:	
hízó	2 db
füstölt hús kolbász	53 szál
svártli ¹¹⁰⁸	3 db
kacsa	14 db
lúd	2 db
szekrényt megrongáltak	3 db
ajtót betörték	14 db
kilincseket kiszedtek	11 db
hordót elvittek	1 db
dézsát	1 db
színpad-hátteret	1 db
kulisszát	4 db
színpad-drapériát	1 db
alma-állványt	3 db
borosüveget	20-30 db

¹¹⁰² ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül)

¹¹⁰³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. május 30., december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Ceglédi zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1945. január 30-án kelt levele Taraba József esperes-plébánoshoz; A 25 éves ceglédi ház díszközgyűlésének jegyzőkönyve (1947. december 9. 12.); MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül)

¹¹⁰⁴ ÉVKÖNYV Csillaghegy 1945/46 (oldalszám nélkül)

¹¹⁰⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Dunapataji zárda iratai. A generális főnöknő 21/1945 számú, Kalocsán, 1945. január 19-én kelt levele az érseki hatóságához.

¹¹⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. április 28.

¹¹⁰⁷ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. A szerzetesház kára (dátum nélkül)

¹¹⁰⁸ disznósajt (sváb)

szekrénydeszkát	9 db
almát	15-20 db
könyvállvány	1 db
ólajtót eltűzeltek	2 db
Szent Imre szobrot eltörtek	1 db
nemzeti zászló	1 db
gramofon	1 db
rádió	1 db
bödön zsír	1 db
magyar kórház vitte el:	
tűzhely	1 db
fűrész	8 db
gyalu	5 db
simító gyalu	1 db
harapófogó	4 db
laposfogó	3 db
kalapács	5 db
WC-kagyló	1 db
ágy	1 db

26. ábra: A högyészi zárda háborús kárai

A fenti veszteségeken kívül a magyar katonaság tönkretette a kapukat és a kerítést, magával vitt iskolatáblákat, illetve virágállványokat is. Az orosz katonák a táblázatban foglaltakon túl eltulajdonítottak villanykörtéket, moziszékeket, padokat, tornaszereket, valamint több, Högyészre menekült nővér ruhaneműjét.¹¹⁰⁹ A részletes veszteséglista megmutatja, hogy míg a magyar katonaság inkább szükséges használati tárgyakat és szerszámokat vitt el, addig az orosz katonák az élelmiszerekre koncentráltak, illetve sok indokolatlannak tűnő rombolás és céltalan pusztítás is kötődik hozzájuk.¹¹¹⁰

Kalocsán a háború során az anyaház és az ottani fiókházak összesen 69.840 pengő kárt szenvedtek.¹¹¹¹ Ez viszonylag csekély összeg ahhoz képest, hogy a társulat legnagyobb, legtöbb nővérnek otthont adó anyaházára és a hozzákapcsolódó gazdaságokra vonatkozik. A társulat Kiskunfélegyházán lévő második és a Baján lévő harmadik legnagyobb házait ennél sokkal súlyosabb károk érték. Igaz, ott a nővéreknek el kellett

¹¹⁰⁹ MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. február 28.

¹¹¹⁰ „Végtelenül sajnáljuk a szép Szent Imre szobrot és a szép országzászlónkat! A fiú-iskola szekrényében rejtegettük, de a zárat felfeszítették, s a szobrot darabokra zúzták, a zászlót széttépték. Undok barbárság!” „Délután egy másik ukrán csapat jött be udvarunkba. Alig hogy beléptek, egy 12 éves vadóc neki-esett az üvegajtónak és betörte az üveget. Aki az útját állta, azt ütötte és rúgta.” MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5-6., 15.

¹¹¹¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

hagyniuk a zárdákat, azokat az orosz katonaság használta. Kalocsán viszont bent maradhettek a nővérek a házaikban, sem a zárda felszerelésének, sem az iskola berendezésének, bútorzatának, szertárának és könyvtárának nem esett bántódása, „csupán” a nővérek gazdaságából vittek el terményeket, állatokat, felszereléseket. A kalocsai anyaház – egy későbbi esetleges kárpótlás reményében – tételes veszteséglajstromot készített az 1944. december 31-ig elrabolt, elveszett, megrongált anyagi javakról, feltüntetve azok 1938-as, pengőben kifejezett értékét is.¹¹¹²

menyiség	veszteség	érték	összesen
3 db	ló	4.000 P	12.000 P
3 db	anyadisznó	3.000 P	9.000 P
2 db	anyadisznó	1.800 P	3.600 P
46 db	birka	150 P	6.900 P
80 db	tyúk	20 P	1.600 P
12 db	pulyka	35 P	420 P
6 pár	kacsa	60 P	360 P
6 pár	liba	70 P	420 P
100 db	tojás	1 P	100 P
1 db	fekete hintó	10.000 P	10.000 P
1 db	sárga hintó	8.000 P	8.000 P
2 kocs	fűszéna	400 P	800 P
2 kocs	hereszéna	500 P	1.000 P
	kukorica és árpa	1.000 P	1.000 P
2 mázsa	szén	10 P	20 P
2 mázsa	koksz	15 P	30 P
2 mázsa	fa	15 P	30 P
93 öl	tűzifa a messzi rakodóról elszállítva		9.000 P
16 db	rádió-készülék		5.560 P
		összesen	69.840 P

27. ábra: A kalocsai anyaház és a hozzátartozó gazdaságok háborús kárai

Kalocsán tehát főleg a gazdaságot érintő veszteségek keletkeztek, míg az iskolai működés feltételei változatlanok maradtak.¹¹¹³ A társulat központjából olyan értékek kerül-

¹¹¹² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30. A károk viszonyításához nem áll rendelkezésre az anyaház korábbi, például 1939-es vagyoneleltára. Így a veszteség nagyságát csak a társulat más házainak veszteségeivel lehet összemérni.

¹¹¹³ Kis eltéréssel, de hasonló állapotokat tükröz egy másik kalocsai forrás is, amely valószínűleg az anyaházat érintő, 1944 novembere és 1945 februárja között keletkezett mezőgazdasági károkat sorolja fel: „5 anyasertés, 45 juh, 4 ló, 80 baromfi, 300 tojás, árpa – zab – kukorica: 1400 [nincs mértékegység], 6 ló sz[erszám], 1 stráfkocsi, 2 hajtó [?] kocs, 2 ígás kocs, széna 12 [nincs mértékegység], bor 800 [nincs mértékegység].” MNL BKML V. 82. a. 816/1945 Háborús cselekmények folytán eltűnt mezőgazdasági javak bejelentése.

tek fel a listára – például két hintó, ló, 16 rádiókészülék – amellyel más fiókházak nem, vagy nem ekkora számban rendelkeztek.

A **keceli** zárda már nem volt ilyen szerencsés. Ezt a fiókházat az oroszok teljesen kifosztották, itt mindent tönkretettek. Ugyanerre a sorsra jutott a keceli Richárd-telep is, ahol talán még nagyobb brutalitással jártak el az orosz katonák. Lovakat kötöttek be a nyaralóépület földszinti nagytermébe és a nővérek celláiba. Az oroszok mellett a helyiek is részt vettek az üdülő kifosztásában. Elvitték az itt tárolt bort, élelmiszereket, edényeket, ruhaféléket és az ágyneműt is. A Richárd-telep az első felmérések szerint 28.724 pengő értékű kárt szenvedett. De az oroszok 1945 tavaszán újból kirabolták, ekkor elvitték a meglévő 8 hl bort és az összes hordót, ami újabb 30.000 pengős kárt jelentett.¹¹¹⁴

mennyiség	veszteség	érték	összesen
20 hl	bor	800 P	16.000P
1 mázsa	kenyérliszt	57 P	57 P
50 kg	nullás liszt	1.34 P	67 P
20 pár	baromfi	40 P	800 P
3 db	hordó		1.800 P
	különböző ingóságok		10.000 P
		összesen	28.724 P

28. ábra: A keceli Richárd-telep háborús kárai

A társulat **kiskunfélegyházi** fiókháza, a Constantinum szabadult fel legkésőbb, 1946 nyarán az orosz lefoglalás alól. Az intézet teljesen kifosztva került vissza a nővérek használatába. A nővéreknek az iskolakomplexum külső pusztulása mellett a belső berendezés szinte 100%-os megsemmisülésével kellett szembenézniük. Hiányoztak az iskolapadok, táblák, székek, fogasok, szekrények, zongorák, harmóniumok, továbbá az ebédlő, a tankonyha és az internátus összes felszerelése. Odalett a szertárak és könyvtárak csaknem egész állománya. A mezőgazdasági lányképzőiskola tangazdasága is károsult, komoly berendezések és szerszámok tűntek el a baromfitelepről, a tanyagazdaságból és a bulgárkertből is. A kifosztást már a német és a magyar hadsereg megkezdte, hiszen 1944 októberében az „*átvonuló katonák*” elvitték a Constantinum három lovát és

¹¹¹⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., április 28., április 29.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; BÁLINT-NÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 368.

a tanyagazdaság minden takarmányát.¹¹¹⁵ Egy 1946-os összesített kimutatás szerint a Constantinumot ért háborús károk meghaladták a 710 ezer forintot.¹¹¹⁶

A félegyházi zárda veszteséglistája fennmaradt.¹¹¹⁷ Ennek pontossága – például a tankonyha felszerelésének részletes felsorolása – arra utal, hogy valószínűleg korábbi szobaleltárak alapján készülhetett. Szembeötlő, hogy a 10 oldalas kárbejelentési jegyzőkönyv – a bajai veszteséglistával ellentétben – nem tartalmazza az élelmiszerkészlet és az élőállat veszteségét. Pedig a zárda és az anyaház közti levelezésből nyilvánvaló, hogy a nővérek sokszor nélkülöztek, élelmiszerhiányban szenvedtek.¹¹¹⁸ Szintén kimaradt a listából a 60 nővérré berendezett klauzúra felszerelésében, valamint a nővérek személyes ingóságaiiban – például a ruhaneműkben – keletkezett kár.¹¹¹⁹ A veszteség-lajstromban¹¹²⁰ tehát csak az iskolaépületben, az internátusban és a mezőgazdasági lányközépiskola tangazdaságában bekövetkezett károk és rombolások kerültek feltüntetésre. A nem szigorúan véve az oktatáshoz szükséges javakban bekövetkezett károk valószínűleg azért maradtak ki a felsorolásból, mert a lista a város polgármesteri hivatala mint iskolafenntartó számára készült.

A veszteség nagyságrendjének, valamint a fiókház háború előtti vagyonának érzékeltetése miatt néhány tételt összesítve kigyűjtöttem a listából: Thonet-székből 1781 db hiányzott, iskolapadból és tanulópadból összesen 200 db. Az oroszok elvittek egy zongorát, két harmóniumot, 330 fehér vaságyat, 12 varrógépet. Eltűnt 100 db ajtó tokkal együtt, 990 db alsó ablakszárny, 181 db villanykapcsoló, 529 db ablaktábla, 70 m²-nyi WC-válaszfal, 37 db WC-kagyló víztartállyal együtt, 236 folyóméternyi vízlevezető csatorna, 5 db fürdőkád, 52 db kályha és kályhacső. Érzékeny kárt jelentett a 13.809 db-os könyvtár és szertár megsemmisülése. Ennek pénzbeli értékére következtethetünk az 1943/1944-es tanévben a mezőgazdasági lányközépiskola és a tanítónőképző által közösen használt szertári és könyvtári állomány nagyságából: ez akkor 9111 darabból

¹¹¹⁵ HISTORIA Domus Kiskunfélegyháza 174. Vedres Béla plébános 1944. október 12-i feljegyzése.

¹¹¹⁶ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1946/47 3. A korábban említett 851.127 pengős érték minden bizonnyal csak az épületkárta vonatkozott, hiszen az összeg „helyreállítási költségként” szerepelt.

¹¹¹⁷ MNL BKML V. 175. b. 5776/1946.

¹¹¹⁸ „Jövedelmünk csak annyi, hogy éppen a napi ételmezt tudom biztosítani a nővéreknek. Egyszerűen. Egyik nap krumpli, a másik nap bab, aztán káposzta. Disznónk nincs. Zsírunk nincs. Hús, tojás nincs. Tej van egy nagyon kevés, úgy hogy másnaponként kapnak a nővérek tejet. Cukrunk sincs.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹¹¹⁹ Pedig a nővérek nélkülözték a meleg ruhát és cipőjük is alig volt. „Közben a nővérek teljesen ki vannak fosztva mindentől. Nincs cipőjük, nincs ruhájuk, nincs még ágyneműjük sem. Még csak szalmazsák sincs.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 1-jén és november 17-én kelt levelei az általános főnöknőhöz.

¹¹²⁰ Lásd 2. számú melléklet.

állt és 114.9338 pengő volt az értéke.¹¹²¹

A fennmaradt kárjelentések tükrében megállapítható, hogy a társulat második legnagyobb házáat, a kiskunfélegyházait érte a legnagyobb anyagi veszteség, bár az egyes tételek összehasonlíthatatlansága miatt az elszenvedett károk értékét nem lehet pontosan számszerűsíteni. A károk nagyságának meghatározásánál további nehézséget okoz, hogy nem minden fiókház fejezte ki veszteségeit pénzürtékben. Előfordult, hogy csak tételesen felsorolták a károkat. Ahol szerepel összeg, ott vagy az 1938-as állapot szerinti értéket adják meg pengőben, vagy pedig a felújítás utáni értéket forintban számolva. Ráadásul nem ismertek az egyes fiókházak háború előtti működési költségei sem. A veszteségek számszerűsítését tovább nehezíti a korábbi vagyonelektárak hiánya, illetve a második világháborút követő infláció is.

Úgy tűnik, hogy Baján sokkal tudatosabban készültek a nővérek a front közeledtére, mint Félegyházán. Viszonylag hamar elkezdtek az értékeket biztonságba helyezni, kimenekíteni a zárda épületéből. Itt az orosz katonaság lehetőséget biztosított arra, hogy a nővérek az iskolai felszerelések legalább egy részét elvihessék. A félegyházi Constantinum teljes kifosztásához hozzájárulhatott, hogy a nővérek közül – Bajával ellentétben – senki nem maradt bent a házban, a legtöbbben még a várost is elhagyták.¹¹²² A Félegyházán maradt néhány nővér a zárda közelében lévő, de attól mégis különálló Családi Házban, vagy a gazdasági telepen tartózkodott. Így az orosz katonáknak nem kellett számolni még azzal a minimális visszatartó erővel sem, amit például Baján 1944 decemberéig a nővérek otléte jelentett.

A **kiskunhalasi** zárda – amely Kiskunfélegyházától 50 km távolságra, de ugyanazon közút- és vasútvonalon fekszik, valamint a két település korabeli lakosságának létszáma is hasonló¹¹²³ – viszonylag kisebb károkkal megúszta a front átvonulását. Ehhez több tényező is hozzájárult. Egyrészt a nővérek itt – Félegyházával ellentétben – helyben maradtak, másrészt a település áldozatkész plébánosa négy ízben is inkább a saját lakásán adott szállást az oroszoknak, csak hogy a zárdát megkímélje a katonák alkalmatlankodásától.¹¹²⁴ Harmadrészt a halasi zárda sokkal kisebb volt, mint a Constantinum,¹¹²⁵

---

¹¹²¹ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1943/44 26. Ez a könyvtári állomány nem tartalmazza az intézmény elemi és polgári iskolai könyvtári és szertári állományát.

¹¹²² „A második világháború idején, mikor már úgy belementünk a háborúba, bejöttek Félegyházára a németek. Ki kellett üríteni a zárdát, el kellett onnan mennünk. Milyen naivak voltunk! Szép rendbe raktunk mindent, úgy mentünk el.” KULICS Ágnes – TÖLGYESI Ágnes, 1989. 122.

¹¹²³ Kiskunfélegyházán 1941-ben 38.958 fő lakott, Kiskunhalason 33.763. HELYSÉGNÉVTÁR 1941. 215.

¹¹²⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai.

ott az oroszok a református iskolákat foglalták le, amelyek lényegesen nagyobb épületekben működtek, mint a kalocsai iskolánövérké intézményei.¹¹²⁶ Természetesen az oroszok a zárdaiskolát sem hagyták érintetlenül, azt is „meglátogatták”. Ekkor – „*mint szükséges dolgokat*” – elvitték a fizikaszertárból a voltmérőt, a stopperórát, a homorúdomború tükröt, a földrajziból pedig az iránytűt. A tornateremből négy ugrózsámolyról, valamint a „*plintről*”¹¹²⁷ lefejtették a bőrt és azt is magukkal vitték.¹¹²⁸

Mágocson az épület megrongálódása következtében az iskola könyvtári és szertári állománya súlyos sérülést szenvedett.¹¹²⁹ **Polgáron** sem csak a fiókház épülete károsodott. Csupán három-négy tanterem bútorzata maradt épen, az összes többi odaveszett. Hiányoztak továbbá a tanszerek és az ablaküvegek.¹¹³⁰ A ház állapota a bajai zárdáéhoz hasonlított.¹¹³¹ **Siklóson** sok iskolai asztal és pad hasznavehetetlenné vált, a szertárak állománya megfogyatkozott. Olyan értékes felszerelések tűntek el, mint a vetítő- és mozigép, rádió, fényképezőgép, messzelátók, lencsék, drágakőutánzatok, vegyszerek.¹¹³² A **vecsési** ház veszteségei – a többi zárdá káraihoz viszonyítva – nem tűntek túl súlyosnak. Az ifjúsági könyvtár néhány kötete, a tornaterem felszerelése és a szertárak állománya elveszett ugyan, de ezen kívül csak négy üveg bort és néhány üveg befőttet vittek el a fosztogatók.¹¹³³

A fent felsorolt veszteségek alapján kijelenthető, hogy a kalocsai nővérek iskolái jól

---

A generális főnöknő Kalocsán, 1945. április 2-án kelt levele a kiskunhalasi esperes plébánoshoz. (Piszkozat, egy lapra írva egy félegyházi levéllel.)

¹¹²⁵ Kiskunhalason a nővérek csak 20 fős internátust tartottak fenn. A nővérek létszáma nem érte el a 20 főt, a növendékeké pedig alig haladta meg a 400 főt, szemben a Constantinum 60 fős nővér- és 1000 fős növendéklétszámával.

¹¹²⁶ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül) március 13.

¹¹²⁷ ugrószekrény, svédsekrény

¹¹²⁸ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül) október 24.

¹¹²⁹ ÉVKÖNYV Mágocs 1945/46 5.

¹¹³⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. Polgári zárdá iratai. Jegyzőkönyv a polgári zárdá 1947. május 14-19-én megtartott hivatalos látogatásáról; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹¹³¹ Polgár községbe három és fél hónapi távollét után, január végén tért vissza két nővér a kifosztott, romos zárdába. Az oroszok után elszomorító állapotok uralkodtak a házban. „*Már február 3-án takarítani kezdett [egy nővér] az elhagyott lakásban. Bizony, az siralmas látványt nyújtott. Piszok, korom, levert falak, kiégetett padló, összevagdalt bútordarabok. Itt egy pult, se alja, se teteje, ott egy másik, mind a négy lába csaknem tövig lefűrészelve. Az asztal tetején legalább egy mázsa dohányt megvágtak. Nagyon kevés van meg. De vannak idegen bútordarabok is a házban. Ki tudja, hol siratja azokat a gazdájuk. [...] Hihetetlen rendetlenség, szemét mindenfelé. Sötétben lábat lehet törni az árkokban, gödrökben. A kertajtónál egy autóröncs ékeskedik.*” MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

¹¹³² ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 1.

¹¹³³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. Vecsési zárdá iratai. Verney Kornél plébános Vecsés telepén 1945. február 25-én kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán 1945. május 1-jén kelt válasza a plébánosnak; ÉVKÖNYV Vecsés 1944/45 2.

felszereltnek számítottak, a kor színvonalának megfelelő, modern oktatást segítő eszközparkkal rendelkeztek. A vetítő- és mozigép említése arra enged következtetni, hogy a nővérek nem idegenkedtek a korszerű pedagógiai módszerek, például a filmvetítés alkalmazásától. Illetve azt is jelzik, hogy az iskolai oktatásnál lényegesen szélesebb, közművelődési tevékenységet is kifejtettek. A tornatermi felszerelések – bordásfal, gyűrűhinta, ugrózsámoly, svédsekrény – szintén azt példázzák, hogy a nővérek minden téren igyekeztek a lehető legmagasabb szintű oktatást nyújtani tanítványaiknak.

Szembeötlő a megadott veszteségek közötti értékkülönbség. Míg Kiskunhalason érdeemesnek tartották megemlíteni a tornaszerek megrongálását, Vecsésen pedig számon tartották a néhány üveg elveszett befőttest, addig Kiskunfélegyházán ennél sokkal nagyobb értékű károkról – például a zárda télire tartalékolt élelmiszerkészletének veszteségéről – sem számoltak be tételesen. Feltételezhetően a kisebb kárt szenvedett fiókházak nem voltak tudatában a nagyobb házak – Baja, Kiskunfélegyháza, Cegléd – kifosztásának mértékével, így a saját veszteségeiket nem tudták azokhoz viszonyítani.

Ritka kivételként néhány fiókház – például **Bátya**, **Foktó**, és **Hercegszántó** – minden különösebb veszteség és sérülés nélkül vészelté át a háborút. A **garai** zárda is alig szenvedett anyagi kárt. Ezt a társulat vezetősége a házfőnöknő hősies magatartásának tulajdonította. Okos, nyugodt és – ha kellett – bátor fellépésével tiszteletet és megbecsülést ébresztett maga iránt az orosz katonákban, akik megkímélték a ház javait még azon négy hét alatt is, amíg a zárdát kórháznak használták.¹¹³⁴ A **hajósi** fiókházban sem történt különösebb veszteség. A nővérek csupán azt tartották feljegyzésre érdemesnek, hogy az oroszok – más településekhez hasonlóan – a templom előtt temették el a halottaikat, és ehhez a nővérek klauzúrájából a cellafüggönyöket vitték el szemfedőnek.¹¹³⁵ **Jánoshalmán** a zárdában szintén nem esett anyagi kár, de az iskola szertára 21.000 pengő értékű veszteséget szenvedett.¹¹³⁶ **Kunbaján** nemhogy kár nem keletkezett, de még az oroszok és a partizánok támogatták a nővéreket szegénységükben.¹¹³⁷ A társulat

---

¹¹³⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában; MNL BKML XII. 6. Garai zárda iratai. Kincses Károly OFM Dunaföldváron 1945. április 20-án kelt levele a generális főnöknőhöz; A generális főnöknő Kalocsán 1945. április 25-én kelt 399/1945 sz. levele Kincses Károly OFM atyának; Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. és október 4. között megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹¹³⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.; BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 368.

¹¹³⁶ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 5.

¹¹³⁷ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 368.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

tagjai **Mélykúton** is hasonlóan pozitív tapasztalatokkal gazdagodtak, a zárda itt egy láda tojást kapott az oroszoktól.¹¹³⁸

Az iskolanővéreket ért veszteségek nagy részéért az orosz hadsereget terhelte a felelősség, de ahogy például a högyészi és a bajai beszámolókból kiderült, a magyar és német katonai kórházak működése is okozott károkat a zárdákban. A hadseregeken kívül azonban a helybeli polgári lakosság néhány tagja is igyekezett kihasználni az általános zűrzavart. **Baján** 1944 őszén ismeretlenek betörték a zárdába, a gazdasági épület padlásáról árpát és babot vittek el. A nővérek véleménye szerint: „*Egészen bizonyos, hogy nem oroszok voltak, olyannak kellett lenni, aki ismerős a házban.*”¹¹³⁹ 1945 januárjában pedig „*közönséges betörők*” magukat oroszoknak kiadva próbáltak bejutni a nővérek szállására.¹¹⁴⁰

A társulat **bódvarákói** nyaralóját – mint ahogyan arra a korábbiakban már utaltam – teljesen kifosztották, de nemcsak az oroszok, hanem a helybeli lakosság is vitte, amit ért.¹¹⁴¹ 1944 decemberében **Högyészen** is azt jegyezték fel a nővérek, hogy a helyi csőcselék fosztogatta az üzleteket.¹¹⁴² **Kecelen** – az oroszok engedélyével – négy helybeli család mindent elvitt az anyaház Richárd-telepi nyaralójából.¹¹⁴³ **Kalocsán** az érsek naplójából derül ki, hogy az ottani „*söpredék*” összebarátkozott az oroszokkal és elhordták a bútorokat az oroszok által elfoglalt lakásokból.¹¹⁴⁴

A lakosság erkölcsi hanyatlására több forrás is kitért. Sokan az oroszok hatásának tulajdonították a honi lakosság körében tapasztalható lopásokat, fosztogatásokat. Az oroszok által mutatott, kétségkívül negatív példától eltekintve, azonban a háborús létbizonytalanság, a korábbi igazodási pontok elvesztése, az általános nincstelenség is hozzájárulhatott a lakosság morális érzékének hanyatlásához. A nem is olyan régen megtapasztalt „zsidó vagyon” hatósági asszisztálás melletti elkobzása és széthordása – amely már akkor súlyos etikai problémákat vetett fel – ellentétes volt a társadalmi szolidaritás elvével. Az oroszok „zabrálásai” csak tetézték a lakosság körében fokozatosan kialakuló erkölcsi válságot.

---

¹¹³⁸ BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. 369.; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december. 10., 1945. április 28.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹¹³⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 8.

¹¹⁴⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 14.

¹¹⁴¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

¹¹⁴² MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 16., 20.

¹¹⁴³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.

¹¹⁴⁴ GRÖSZ József, 1995. 42.

Baján a nővéreket megdöbbenetette, hogy a front elvonulása után a városiak egy része mennyire gátlástalanul tulajdonított el idegen javakat. „Közben civilek sokan jártak benn [a zárdaiskolában] s bizony sajnos, de elvittek ezt is, azt is, fát, deszkát, széket s egyebeket. Sőt egy Benczák nevű ember kocsival jött be, s kezdte rakni a fát. Mikor nem akartuk engedni, mutatta, hogy az orosz parancsnokságtól és a köztartástól van kiutalva számára a fa. Avval okolta meg, hogy neki az oroszok tíz q szenet égettek el. Hogy nekünk 150 q-t s az összes, egész évre való fát égették el, avval nem törődött. Az orosz katonák pedig borért boldog-boldogtalannak adtak fát. A helybelieknek ez az eljárása bántóbb volt, mintha oroszok vitték volna.”¹¹⁴⁵ „A kapukat most beszögeztük, hogy ne járkálhasson be mindenki. Eddig minden éjjel volt egy őr. Nem sokat ért, mert mindenki, aki akart, vitt, amit akart. A növelde udvarba lehordott bútorok fogynak, ahogyan híre terjed, jönnek a kifosztott emberek. Aki ráismer, rendőri engedéllyel elviheti a bútorát. Természetes, itt is sok a visszaélés, az emberek egyszerűen „ráismernek” a dolgokra, vagy anélkül is viszik. Ez egy igen leverő tünet, hogy kiveszett az enyém és tied fogalma. Egészen megfélejtkeznek az emberek az Isten parancsáról, a lopást már nem tartják bűnnek. Ez szomorú orosz hagyaték.”¹¹⁴⁶

A **kiskunfélegyházi** nővérek egyértelműen az oroszok befolyásának tudták be a lakosság megváltozott magatartását. A törvénytelen születések számának emlegetése valószínűleg burkolt utalás az oroszok által megerőszkolt nőkre. „A házaknál [...] tömegesen vannak elszállásolva az oroszok. Hogy ez mit jelent gazdaságilag, de főként erkölcsi szempontból, ezt leírni nem is lehet. A színtiszta magyar népet itt a Duna-Tisza közén teljesen megrontották. Talán nem a kommunizmus elvei, mert ettől még most is idegenkedik a nép, hanem inkább egyéb téren. A háborút talán éppen itt veszítettük el, a jövő nemzedékben, amelyik korcs lesz, satnya és idegbeteg. Ezt mi látjuk és tudjuk itt, akik 30.000 oroszral vagyunk már most második éve körülvéve, s a plébánián pedig számontartják a született gyermekek számát. (Törvényes, törvénytelen.)”¹¹⁴⁷ Sokkal na-

---

¹¹⁴⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 2.

¹¹⁴⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 8.

¹¹⁴⁷ Az egyházi anyakönyvek kutatása a személyi adatok védelme miatt korlátozott. A polgári anyakönyvek levéltári másodpéldányai szerint Kiskunfélegyházán az orosz megszállást követő 8., 9. és 10. hónapban – 1945 júniusától augusztusáig terjedő időszakban – az összes születések 13%-ánál csak az anya neve került feltüntetésre, tehát ők tekinthetők törvénytelen szülötteknek. Ez a szám magasabb, mint az 1945. év azt megelőző, januártól májusig tartó, illetve azt követő, szeptembertől decemberig terjedő időszakának arányai (9%, illetve 7%). Az 1946. évben is 7%-ra tehető azok száma, akiknek születési anyakönyvi bejegyzése csak az anya nevét tartalmazza. Ezekből az adatokból azonban nem lehet következtetni arra, hogy az anya a megszálló orosz hadsereg katonáitól esett-e teherbe. Történhetett utólagos házasságkötés és ezáltal a gyermek törvényesítése is, illetve ha házasságban élő nő szült gyermeket, akkor a gyermek

gyobb veszteségnek tartom ezt, mint az összes anyagi kárt.”¹¹⁴⁸

Az egyik nővér azonban az ország vezetőinek és az értelmiségi rétegnek a felelősségét is felvetette az egyre szaporodó, a katolikus értékrenddel össze nem egyeztethető jelenségek kapcsán. A nővérek aggodalma a következő generáció iránt lelkiismeretes pedagógusi mivoltukból fakadt. „[...] egyetlen, ami komoly aggodalmat jelent: a kallódó lelkek. Félegyházán mérhetetlenül sok van. Rajtunk kívül más nem tanított eddig az egész városban, mert nincs hol, és annyi fizetésért, amit kapunk, senki sem tartja érdemesnek, hogy erején felül küszködjön. A mozi neveli az ifjúságot. Éppen mellette lakunk. Már egészen ismerős a sok kis toprongyos, aki iskola helyett szellemi igényeit itt elégíti ki. Vannak, akik még iskolába nem is jártak eddig. Az első benyomása a fogékony gyermek-léleknek az, amit az egyik kicsi mondott, mikor kérdeztem, mi tetszett neki a legjobban: „Tudja, én Karádit szeretem, mert az, akit megcsókol, az mindjárt meghal.” Az első élménye egy nő, aki fesztelenül csókol meg bárkit. Milyen jövő nemzedék, tiszta leánylélek várható ebből? Úgy összeszorul a szívem az ilyenektől. Tanítóink pedig azzal érvelnek: „Nem fontos ma az iskola, hiszen miniszteri székben három elemi osztállyal ülnek.” Mi lesz így Magyarországból? Célt érnek velünk. Sikerül elnívótlanítani a nemzetet, hogy aztán bárki és bármilyen irányzat orrunknál fogva vezethessen bennünket.”¹¹⁴⁹

A fentiekből kiderül, hogy a társulat három legnagyobb zárdája közül a kiskunfélegyházi és a bajai szenvedett igen súlyos veszteségeket. A kalocsai anyaház az érsek pártfogásának és tárgyalókészségének, valamint a település kevésbé frekventált földrajzi helyzetének, illetve a lakosság alacsonyabb létszámának¹¹⁵⁰ köszönhette viszonylagos megmenekülését. A hadsereg általi igénybevételnél tehát nem minden esetben a fiókház, hanem inkább a település nagysága és stratégiai elhelyezkedése számított. Az oroszok a félegyházi fiókház mellett a kisebb házak közül csak a ceglédit foglalták le hosszabb időre, több mint egy évre. Mindkét település fontos vasúti csomópontként¹¹⁵¹ a

---

apjának automatikusan a férjet tekintették, függetlenül attól, hogy biológiailag valóban ő volt-e az apa. MNL BKML XXXIII. 1. a. Kiskunfélegyháza születési anyakönyvi másodpéldány 1945-1946.

¹¹⁴⁸ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgató 1946. január 4-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁴⁹ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purisszima nővér 1946. február 28-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁵⁰ Kalocsán 1941-ben 12.358 fő élt. HELYSÉGNÉVTÁR 1941. 200.

¹¹⁵¹ Kiskunfélegyházáról Budapest, Szeged, Szolnok, Szentes és Kiskunhalas felé indulhattak vonatok, Ceglédre pedig Budapestre, Szegedre és Szolnokon át Debrecen és Nyíregyháza felé. Mind a két település lélekszáma hasonló volt, 38.000 körüli. HELYSÉGNÉVTÁR 1941. 136., 215.

katonaság közlekedése, ellátása, utánpótlása szempontjából jelentős bázisul szolgált. A lefoglalt házak esetében az elszenvedett veszteségek nagysága egyenes arányosságot mutat az orosz katonák által ott töltött idővel. A különböző hadseregek a kisebb települések kisebb zárdáit csak rövidebb időre vették igénybe, ezen házak veszteségének mértéke is kisebbre tehető. Szintén hozzájárult a fiókházak veszteségeinek mérsékléséhez, ha egy egyházi személy – akár maga az érsek, vagy a helyi plébános – védelmébe vette a zárdát. Így történt ez Kalocsán és Kiskunhalason is. A nővérek szláv nyelvtudása, a kommunikációs képesség is előnyt jelentett. Ahol tárgyalni tudtak az oroszokkal, ott lehetőség nyílt a tiltakozásra, az esetleges alkukra. Bár – ahogyan a högyészi zárdá esete mutatja – az oroszok nem minden esetben tartották be az így kötött egyezségeket. *„Az oroszok disznót kértek: választhattak és ezzel egy kövér disznó erejéig megkötöttük a magyar-orosz barátságot. Adja Isten, ne sokáig tartson! [...] A fosztogató banda nem elégedett meg a kövér disznóval. Reggel hiányzott a másik hizónk is, azonkívül 18 kacska, 2 liba és a füstölőben lévő összes húsneműt is elvitték.”*¹¹⁵²

A társulat vezetése – mivel nem állt rendelkezésére konkrét adat – nem tudta számszerűsíteni a bácskai házak és a kínai misszió veszteségeit. A Szentszékhez küldött jelentésben azonban megjegyezték, hogy *„kiszámíthatatlan kárt okozott a társulatnak a jugoszláv területen lévő 21 ház állami lefoglalása, amelyért kártalanítást nem kapott a Társulat.”*¹¹⁵³

A károk nagyságának megadását nehezíti, hogy viszonyítási pontként nem állnak rendelkezésre az egyes házak háború előtti leltárai, vagyoni viszonyait ábrázoló kimutatások.¹¹⁵⁴ További problémát okoz, hogy a fennmaradt veszteségkimutatások néha pénzérték megadása nélkül sorolják fel az elszenvedett károkat, máskor pedig – az összehasonlítást szinte lehetetlenné téve – a veszteségösszegek hol pengőben, hol forintban szerepelnek. Szintén bonyolítja a helyzetet, amikor egy-egy fiókház veszteségeinek nagyságát különböző források – eltérő szempontok szerint – más-más összegben határozzák meg.¹¹⁵⁵ A társulat előljárósága is hiába próbálkozott a veszteségek feltüntetésé-

---

¹¹⁵² MNL BKML XII. 6. A högyészi zárdá iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5-6. Az itt feltüntetett veszteségek tételesen is szerepelnek a högyészi ház fentebb közölt veszteséglistájában, bár a kacsák száma – 14, illetve 18 – némi eltérést mutat.

¹¹⁵³ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés 1947.

¹¹⁵⁴ A Szentszékhez küldött jelentések is csupán az utolsó beszámoló óta a fiókházanként beszerzett ingóságokról és ingatlanokról adtak felvilágosítást. Nem közölték tehát az egyes zárdák teljes vagyoni helyzetét, csupán a gyarapodás mértékét. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentések 1942., 1947.

¹¹⁵⁵ A ceglédi ház veszteségét az egyik forrás 121.710 Ft-ban határozta meg, a másik szerint az elszenvedett kár 751.000 Ft volt. Az előbbi adat egyértelműen az épületkára vonatkozik, az utóbbiba valószínűleg

nél konkrét számadatok megállapításával. „*Felszámíthatatlan kár az anyaországi csaknem összes házak háborús kifosztása: bútorokból, iskolai és házi felszerelésekből, élelmiszerekből, állatállományból, ipari és gazdasági eszközökből.*” – írták 1947-ben a Szentszékhez küldött jelentésben.¹¹⁵⁶

Néhány veszteséglajstrom elkülönítve tüntette fel a különböző hadseregek által okozott károkat, felhívva a figyelmet arra, hogy 1944-ben mind a magyar, a német, mind pedig az orosz hadsereg élt az egyes zárdák által nyújtott erőforrásokkal.

Hasznos lenne a kalocsai nővérek eddig összegyűjtött emberi és anyagi veszteségeit más női szerzetesközösség hasonló adataival összevetni, hogy a társulatok nagyságához lehessen viszonyítani az elszenvedett károkat, az elvesztett hivatásokat. A dolgozat elkészültéig azonban nem állnak rendelkezésre hasonló kutatások.

II.3.8. Helyreállítás, újjáépítés

A harcok lezárultával nemcsak az ország tett hihetetlen életösztönről tanúbizonyságot, de az egyházak is. Gyorsan megkezdődött a romok eltakarítása, az építkezés, az élet különböző területeinek normalizálódása. A nővérek is nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a fiókházak korábbi működése megkezdődhessen. A legtöbb helyen a hadikórházak elvonulása után, az iskolaépületekben megkezdték az oktatást. A társulat vezetése megnyugvással jegyezte fel, hogy 1945 májusára jelentősen javult a zárdák helyzete, mivel a fosztogatások részben, a bombázások pedig egészen megszűntek. A trianoni határokon belül már mindenütt megkezdték a tanítást, a fizetésüket áprilistól felemelték. Ezen kívül a lakosság támogatása is nagy segítséget jelentett: „*sok helyen megható a nép ragaszkodása a nővérekhez. Figyelmesek, segítik a nővéreket élelemmel, személyes szolgálattal, fuvarral.*”¹¹⁵⁷ Például az 1945 januárjában **Polgárra** visszatérő nővérek a két leghidegebb hónapot a kifosztott zárdá helyett magánháznál töltötték. A lakosság támogatásával húsvétra sikerült a zárdát lakható állapotba hozni.¹¹⁵⁸ A nővérek visszaköltöztek a zárdába, bár „*valóban nagy hit és bizalom kellett ahhoz, hogy külön háztartást merjenek kezdeni, mikor készletük alig több a semminél. Ám az Úr nem hagyja el háznépét. Övé az egész világ, övé Polgár minden éléskamrája is. Hol az egyiket, hol a másikat nyitja meg. Kikerül onnan a mindennapi kenyér. Jó szívvvel, szeretettel hozzák*

---

beleértették az ingóságokban bekövetkezett veszteségeket is. MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés 1947.; ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül).

¹¹⁵⁶ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött ötéves jelentés 1947.

és boldogan nézik az örömet, hálát.”¹¹⁵⁹

A nővéreknek nagy szüksége volt a lakosság pártfogására, különösen azokon a településeken, ahol zárdájukat kifosztva kapták vissza a megszálló hadseregtől. **Bácsalmáson** például a szerzetesház, az internátus és az iskola is a szülők áldozatos segítségével került annyira elfogadható állapotba, hogy – bár szegényes körülmények között, de – 1945 őszén megkezdődhetett a tanítás.¹¹⁶⁰ **Baján** a nővérek 1945. augusztus 1-jén vehették újra birtokba a rendkívül elpiszkolt, tönkre tett zárdaépületet. Szeptember elejére szülői összefogással sikerült kitakarítani és kifesteni a tantermeket, így itt is elkezdődhetett a tanítás. A lakosság támogatását tapasztalva, meglepedéssel rögzítették, hogy „Sokan voltak a szülők s a zárda jó barátai, akiknek a száma igen megnövekedett ezen nehéz esztendő alatt.”¹¹⁶¹ Baján a társadalmi szolidaritás szép példájának lehetünk tanúi, ahol többen munkájukkal vagy anyagi támogatásukkal járultak hozzá a zárda felújításához. Az iparosok nagy része a nővérek számára engedményt adott, vagy ingyenmunkát ajánlott fel, mások különböző természetbeni adományokkal – szappannal, súrolókefével, ingyen fuvarral – pártfogolták a nővéreket. Csak a diákok és szüleik segítségét összegezve 670 napi felnőtt- és 1067 napi gyermekmunka jött ki. „Ha a felnőttek napszámát 100 P-nek vesszük, ahogyan volt és a gyerekekét 50 P-nek, akkor ez jelent 120.350 P napszám megtakarítást. [...] Ehhez számítsuk még a nővérek kb. 6 heti megfeszített munkáját, 35 nővér 1260 napi napszáma 126.000 P. Így a takarításon megspóroltunk összesen 246.350 P-t. Nem is lehetett volna másként rendbe hozni a házunkat, mert mindössze 25.000 P-vel [pengővel] kezdtük meg a takarítást. Ez még egy számlát se futott. [...] [Egy tanítónőképzős növendék] gondoskodott állandóan meleg vízről, tüzelt a katlanban és öntötte fel és húzta fel az esővizet és készített állandóan lúgot. Ez nem volt kis feladat, mert mindig kevés volt a hamu, zsírszódát meg nem lehetett kapni. A praktikus nővérek előrelátó tanácsára a gyerekek régóta gyűjtötték a hamut, mint nagyon szükséges takarítási, tisztogatási eszközt. Azonban ennyi ember kezébe takarítási eszköz is kellett. Mivel nekünk nem igen volt még rongyunk se, azért kihirdettük, hogy aki takarítani jön, hozzon eszközt is. Így jöttek mamák is, gyerekek is egyszer söprűvel

---

¹¹⁵⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. május 30.

¹¹⁵⁸ „A meszeléshez, súroláshoz néha segítség is kínálkozik. A falubeli fiatalasszonyok és nagy lányok ajánlják fel szolgálataikat.” MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

¹¹⁵⁹ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

¹¹⁶⁰ MNL BKML XII. 6. Statisztikai adatok. 2304/1946 Kimutatás a társulat anyaházáról és magyarországi társházairól, a tagok létszámáról és munkaköréről. Kalocsa 1946. december 3.

¹¹⁶¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 16.

és gereblyével, máskor [...] sikálókefével, mosórongyokkal, vödrökkel, meszelőkkel. Csak így lehetett a takarítást megoldani. Általában mindenki olyan szívesen hozott, ami je volt, s olyan készséggel segítettek. Sokszor reggel még ki sem jöttünk szentmiséről, már itt voltak a mamák. Ilyen egyesített erővel, összefogással tényleg elértük, amit kevesen reméltek, hogy mi voltunk az egyetlen középiskola, akik rendes időben megkezdjük a tanítást.”¹¹⁶² A nővérek a szülők segítségét novemberben ingyenes csuhéj-tanfolyammal viszonzták. Megtanították az érdeklődőket, hogy kukorica-fosztalékból – csuhéjból – hogyan kell cipőtalpat, papucsot, táskát készíteni, így enyhítve a lábbelihiány okozta nehézségeket.¹¹⁶³ A bajai nővérek más módon is próbáltak segíteni a rászorulókon. A menekülésből visszatért, lakásukat kifosztva talált családoknak – például a polgármesternek és hozzátartozóinak –, élelmet adtak és edényeket kölcsönöztek, illetve saját rendtársaiknak a budapesti zárdába élelmiszert vittek.¹¹⁶⁴

A lakosság segítő magatartása, aktív támogatása sok vigaszt nyújtott a nővéreknek. A szerzetesnők a háború során megtapasztalható elembertelenedés üdítő ellenpontjaként élték meg a szülők közösségvállalását, a katolikus egyházhoz, a zárdaiskolához való kötődését. „*Van, ami sok erőt ad. Pl. a szülők ragaszkodása. Éjjel fél egykor kezdtek sorakozni az elemi iskolások szülei, hogy gyermekeiket beírathassák hozzánk. Amikor az épületet átadták az oroszok (igaz, hogy csak 2 napra), a szülők tömegesen jöttek kitakarítani segíteni. Csak azt kértem tőlük, hogy mindenki azt az osztályt takarítsa ki, ahová a gyermeke jár. Volt osztály, ahol 50 szülő is takarított. Meszet, lúgot, vödrot, meszelőt hoztak, pénzt küldtek. A kéménykotrónk az összes kéményeket ingyen takarította ki stb. stb. Valóban megnyugvás volt számunkra, hogy munkánkra ennyire számítanak és a szülőknek ragaszkodása ilyen nagy, nem hozzánk személyekhez, hanem az Egyházhoz.*”¹¹⁶⁵ A szülők részéről a zárdaiskolák renoválásban nyújtott segítséget azonban nem csak a nővérek iránt érzett lojalitás és szolidaritás motiválhatta. A családok elemi érdeke is azt diktálta, hogy gyermekeik számára minél előbb biztosítsák a nyugodt, megfelelő tanulási körülményeket. A társulat iskoláiban megszokott magas színvonalú oktatómunka garanciát nyújtott a megfelelő tanulmányi előmenetelre, másrészt a szülők – gyermekeiket jó kezekben tudva – több időt fordíthattak saját megélhetésük biztosítására, romeltakarításra, újjáépítésre.

¹¹⁶² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 16.

¹¹⁶³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 7., 15.

¹¹⁶⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. május 8., május 11.

¹¹⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Fazekas Mária Blandina házfőnöknő 1945. november 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz.

A zárdák egyébként leginkább erre a közösségi összefogására és a szülők, valamint pártfogók segítségére számíthattak, máshonnan ugyanis nem sok támogatást remélhettek. A súlyos bombakárt szenvedett **mágocsi** zárda kapott ugyan valamennyi állami támogatást,¹¹⁶⁶ sőt a kifosztott **ceglédi** fiókház is, de ennek összege az összes károkhoz viszonyítva elenyészőnek tűnt.¹¹⁶⁷ Jóllehet a kultuszminisztérium a **bajai** fiókháznak 1945 decemberében kiutalt 1 millió pengő segélyt, de ez az összeg az infláció miatt már a megérkezés napjáig sokat veszített értékéből. Ennek ellenére a gesztus „*mindenképpen jól esett. Ámbár annyit jelentett a sok veszteséghez mérten, mint a csepp a tengerben.*”¹¹⁶⁸ – rögzítették a fiókház tanácsulési jegyzőkönyvében.

A Szentszékhez 1947-ben megküldött jelentés a következő, az egyes fiókházak részére juttatott állami támogatásokat számszerűsítette:

Fiókház	Támogatás összege forintban	Megjegyzés
Baja	72.200 Ft	ebből állami segély: 5.811 Ft
Budapest, Mária utca	40.000 Ft	többnyire államsegély
Budapest, Kun utca	5.500 Ft	a Kisdédóví Egyesület helyreállította
Cegléd	20.000 Ft	használható állapotba hozta
Esztergomtábor	80.000 Ft	kárt részben helyreállította
Hőgyész	15.149 Ft	használható állapotba hozta
Kiskunfélegyháza	159.160 Ft	állami segéllyel egy részt rendbe hozott
Mágocs	16.000 Ft	államsegélyt felhasznált
Siklós	80.000 Ft	kárt részben helyreállította
Szeged	10.000 Ft	államsegéllyel rendbe hozta, részben

29. ábra: Az újjáépítésre fordított összegek zárdánként

¹¹⁶⁶ 1945 őszén a mágocsi nővérek elkezdtek újjáépíteni lerombolt házukat, az államtól kapott segélyből sikerült felépíteni a szétbombázott tantermet és a kapubejáratot. MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. Stefán Mária Adelheid nővér Mágocon 1945. június 12-én kelt levele a generális főnöknőhöz; Szrenkó Mária Richárdisz nővér Mágocon 1945. szeptember 21-én kelt levele a generális főnöknőhöz; Stefán Mária Adelheid nővér Mágocon 1945. december 9-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹¹⁶⁷ „A szülők, valamint tanítványaink megértő támogatásával és segítségével, csekély mértékű állami támogatással a legsürgősebb és legszükségesebb újjáépítést elvégeztük.” A ceglédi fiókházat 1946 februárjában kapták vissza a nővérek. A ház 751.000 Ft-os kárt szenvedett, az állami támogatás összege az 1946/47-es tanévben 3780 Ft volt, szemben a szülők 15.553 Ft-nyi pénzbeli hozzájárulásával. ÉV-KÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül)

¹¹⁶⁸ MNL BKML XII. 22. A bajai fiókház tanácsulési jegyzőkönyvei. 1946. január 26. A nővérek 1945. október 30-án kérvényezték az iskola és a szerzetesház számára állami segélyt. A kultuszminisztérium – a zirci apát közbenjárására – novemberben el is küldte a támogatást, de mire december 3-án folyósították az összeget, már nagyon lecsökkent az értéke. MNL BKML XII. 6. A bajai ház krónikája 1945. október 30., november 17., december 3.

A táblázatból kitűnik, hogy csak a zárdák egy része – a bajai, a Budapest Mária utcai, a kiskunfélegyházi, a mágocsi és a szegedi – kapott újjáépítési államsegélyt. A Budapest Kun utcai fiókházat a Kisdédóvó Egyesület állította helyre, a többi zárdának – a ceglédinek, az esztergomtáborinak, a hőgyészinak és a siklósinak – nagyrészt önerőből kellett előteremtenie a felújítási költségeket. Legtöbb esetben az államtól kapott összegek sem fedezték a teljes felújítás költségét, csupán részleges megoldásokat tettek lehetővé. Ráadásul nem is az összes épületkárt szenvedett zárdá kapott az államtól támogatást.¹¹⁶⁹ A veszteségek mértékéhez viszonyítva az államsegélyek összege igen csekélynek tűnt, tehát a fiókházak rákényszerültek, hogy más anyagi forrásokat keressenek. Ezek között azonban nem szerepelt a kölcsön, illetve hitel felvétele.¹¹⁷⁰

A **kalocsai** anyaház különböző helyekről kapott támogatást. A Nemzetközi Vöröskereszt 100.000 pengőt utalt ki a társulatnak, ebből 70.000-et a hajósi árvaház, 30.000-et pedig az anyaház napközi otthona használhatott fel. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium pedig 140.000 ezer pengős államsegélyt utalt ki a hadikórházul szolgált internátusi épületrész tatarozására.

A városi hatóságok is kevés segítséget tudtak nyújtani. **Kiskunfélegyházán** ugyan a város rendbe hozatta a Constantinum tetőzetét, a csapadékvíz-elvezető csatornákat, az ablakkeretek, valamint ablakszárnyak egy részét. Bútorokra azonban már nem futotta. Az 1946/47-es tanévben a polgári iskolás diákok a székeket még mindig otthonról hozták, a szertárak megsemmisült eszközeit pedig a tanárok és a tanulók saját kezük munkájával igyekeztek legalább alapjaiban újraalkotni.¹¹⁷¹ **Baján** a város „*a gazdasági lehetetlenülés*” folytán nem tudott eleget tenni azon kötelezettségének, hogy az iskolaépületeket helyreállítsa.¹¹⁷² A nővérek ezen túl is minden lehetőséget megragadtak, hogy az iskolák felszerelésére fedezetet találjanak. A fiókházak jótékony célra – szertáraik, könyvtáraik, bútoraik pótlására – rendezett műsoros estjei önerőből megvalósítható bevételi forrásnak bizonyultak. Baján például már 1945 őszén hangversenyt tartottak az elpusztult szertárak javára, a hét előadás bevétele 110.000 pengőt tett ki.¹¹⁷³ Szintén a jövedelem növelése érdekében rendezték meg a következő év februárjában a bajai inté-

---

¹¹⁶⁹ Lásd az épületkárt szenvedett házak táblázatát a II.3.7. fejezetben.

¹¹⁷⁰ „Az utolsó jelentés [1942] óta nem csináltunk új adósságot. Épület-helyreállítások, felszerelések, csak a bevételek arányában és állami segítséggel történhetnek.” MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentések 1947.

¹¹⁷¹ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1946/47 4., 7.

¹¹⁷² GERGELY Ferenc – KÖHEGYI Mihály, 1980. 6. Ahogy a szerzők írják: „Az országos pénzforrások még valahogy csordogáltak, a helyiek azonban éppen hogy csöpögtek.”

¹¹⁷³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. október 10., 13., 16.

zet történetében az első nyilvános farsangi előadássorozatot, 34 millió pengős bevétellel. A pénznél azonban az erkölcsi haszon jelentősebbnek bizonyult. *„A közönség mindig nagyon el volt ragadtatva. Mindenütt erről beszéltek. [...] A zárda az első, amely a nagy összeomlás után talpra állt. Örültünk ennek, nem magunk miatt, hanem a zárda hírneve miatt, amelynek emelése Isten nagyobb dicsőségére a mostani időkben sokkal fontosabb, mint valaha. A zárda ezalatt a két nehéz év alatt jobban összeforrt a várossal, a szülőkkel, mint az elmúlt 75 év alatt.”*¹¹⁷⁴ Szintén a lakosság támogatásáról ad számot a következő bejegyzés: *„Az időkre jellemző, hogy mostanában többször kapnak a nővérek ilyen pénzért sokszor be nem szerezhető, vagy legalább is nehezen kapható dolgokat. Így most húsvét előtt többen kaptak tojást, vaját, sőt Benedetta nővérnek*¹¹⁷⁵ *egy kotlóst hozott egy mama, 28 eleven kis csirkével.”*¹¹⁷⁶ Az infláció miatt a bevételi forrásként rendezett nyilvános tornabemutatón is lehetett élelmiszerral fizetni: *„a belépődíj 2 tojás, vagy egy mozijegy ára volt. Elég sokan voltak. Bevétel volt 300 tojás és 1.100 millió pengő.”*¹¹⁷⁷ A bentlakó növendékek ellátása miatt szükségessé is vált az élelem ilyen módon történő pótlása. Ennek ellenére az internátusi diákokat június végére élelemhiány miatt sürgősen haza kellett küldeni.¹¹⁷⁸ Más városokban is rendeztek műsoros előadásokat. **Cegléden** az 1946/47-es tanévben ezen az úton 4.330 Ft-tal gyarapították az újjáépítési kasszát.¹¹⁷⁹ **Kiskunfélegyházán** a nővérek és a hittanárok a fiatalok bevonásával passió-játékot rendeztek. *„6-szor adták elő a darabot, mindig zsúfolt [volt a] terem, s könyörögtek, hogy adják még, szívesen fizetnek többet is, mint 4 tojást (ennyi volt a belépő díj). Nagycsütörtökön adták utoljára a szegényeknek ingyen, „bomba sikerrel”. Így mondják.”*¹¹⁸⁰

A fent említett műsoros előadások nem pusztán a bevételekről szóltak. Megszervezésükben az anyagiakon túl fontos szerepet játszott a közösségépítés, az összetartozástudat erősítése, a háború romboló erkölcsi hatásainak ellensúlyozása is. A nővérek fontosnak tartották, hogy az ifjúságot hasznos elfoglaltsággal lekössék, a közönség számára pedig lehetőséget teremtsenek a kulturális feltöltődésre és a kikapcsolódásra. A rendezvényekkel bebizonyították a katolikus iskolák életrevalóságát, példát mutattak a túlélési,

¹¹⁷⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. február 28.

¹¹⁷⁵ Bodrogi (Bohnert) Mária Benedetta nővér.

¹¹⁷⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 20.

¹¹⁷⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. június 1.

¹¹⁷⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. június 17.

¹¹⁷⁹ ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 (oldalszám nélkül)

¹¹⁸⁰ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 19-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

megküzdési stratégiákra.

Emellett a társulat több fiókháza is részt vállalt a szociális közellátás feladataiban. A háború során kevésbé igénybevett zárdák – ha nem is közvetlenül, de tanítványaik útján – bekapcsolódtak az otthonukat veszített budapesti gyermekek nyaraltatási és „feltáplálási” akciójába.¹¹⁸¹ **Jánoshalmán** az 1945/46-os tanévben a zárdaiskola növendékei 25 fővárosi, vagy Pest környéki leányt láttak vendégül.¹¹⁸² **Kiskunhalasra** 1945. június 3-án érkeztek nyaralni szegénysorsú gyermekek. Mivel kilencüknek nem jutott befogadócsalád, őket több napig a zárdában szállásolták el és ott is ételmezték őket. A nővérek saját tanulóiktól kértek számukra használt ruhát.¹¹⁸³ **Kalocsán** 240 nyaraló budai gyermekről gondoskodtak, az elhelyezésüket a nővérek koordinálták.¹¹⁸⁴ **Siklóson** a zárda Szívgyárda csoportja keresett helyet 73 budapesti gyermeknek, akik szintén nyaralni érkeztek a városba.¹¹⁸⁵ Ezek az akciók a nővérek szociális érzékenységét dicsérik.

A társulat – a háború utáni újjáépítés kézzelfogható eredményeként – 1945-ben négy új fiókházat létesített. A nővérek ezeket részben kényszerből, „előre menekülésből” alapították, részben az új élethelyzetekhez való alkalmazkodás szülte őket.

A társulat két, 1945-ös alapítású fiókházáról, a Szeged-Alsóközponban lévőről és a Szegedi Püspöki Fiúinternátushoz kapcsolódóról korábban már esett szó.¹¹⁸⁶ A Szabadkáról átjött nővérek egy csoportja 1945. március 20-án a Csanád vármegyei Mezőkovácsházán telepedett le azzal a céllal, hogy egy 30 árva részére ott létesült alapítványt átvegyenek és azt hivatásszerűen kezeljék. Az alapítványi ingatlanokat azonban mások kiigényelték, így az árvaház csak néhány gyermekkel nyílhatott meg.¹¹⁸⁷ A nővérek Mezőkovácsházán földművelésből és néhány tanító nővér fizetéséből éltek. Ehhez képest 1946 nyarán 28 holdnyi szántón és 3 holdnyi kertben gazdálkodtak, sőt megfelelő

---

¹¹⁸¹ A háború befejezését követően több ezer budapesti gyerek maradt fedél és család nélkül. Még 1946 januárjában is ételmezésre szorult 18.984, felruházásra 20.545, üdültetésre pedig 16.558 fővárosi gyermek. Elsősorban róluk kívánt gondoskodni az 1945. január 9-én létrejött Nemzeti Segélyakció. A hamarosan az egész országot behálózó, elsősorban gyermekvédelmi tevékenységet folytató mozgalom gondoskodott – többek között – a rászoruló gyerekek vidéki „feltáplálásáról”. 1945 első felében 20.000 gyereket helyezett el vidéken. VARGA Szabolcs, 2006. 199-202.

¹¹⁸² ÉVKÖNYV Jánoshalma 1945/46 5.

¹¹⁸³ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45. (oldalszám nélkül)

¹¹⁸⁴ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 3.

¹¹⁸⁵ ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 6.

¹¹⁸⁶ A szegedi fiókházakról részletesen lásd: az I.6.1. és az I.6.4. fejezeteket.

¹¹⁸⁷ Szécsényi Erzsébet Krizosztoma nővér egy későbbi interjúban így emlékezett vissza erre az időszakra: „1944 decemberében kiküldtek tanítani Mezőkovácsházára. Itt tanyai missziót kaptunk. [...] Simonyi János nemzetes földesúr huszonöt holdat adott a nővéreknek, hogy alapítsanak Mezőkovácsházán egy árvaházat. Árva nem volt, de a huszonöt hold megvolt. Bár nem sokáig, mert az államosítás miatt hamarosan csak öt hold maradt meg belőle. Gyönyörű konyhakertet meg parkot műveltünk ott.” BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. 206.

számú állatállomány felett is rendelkeztek. Később a működtetett intézmények köre bővült, általános iskolát, óvodát és tanyai internátust is vezettek.¹¹⁸⁸

A társulat 1922 óta Esztergomtáborban is tartott fenn egy fiókházat, amely a szalézi atyák intézetéhez kapcsolódva működött. A háború során ez az intézmény megrongálódott, ezért nem tudott már annyi tanulót befogadni, mint korábban. Az itteni munka alól így felszabadult és Esztergomtáborban jobbra feleslegessé vált nővérek közül ötöt – a szalézi atyák kérésére – a társulat vezetősége Nyergesújfaluba helyezett át, ahol szintén az ottani szalézi intézet – tanulóotthon – háztartásának ellátását kapták feladatul. Bár a generális főnöknőnek eredetileg nem állt szándékában nővéreket adni Nyergesújfalura, de hálából és méltányosságból teljesítette a kérést, hiszen a szalézi atyák a háborús években rendkívül nagy segítséget nyújtottak a védelmet kereső, menekülő iskolanővéreknek. Az új zárdát 1945. szeptember 8-án alapították.¹¹⁸⁹

II.3.9. Vélemények és tapasztalatok az orosz katonákkal kapcsolatban

Az ország lakosságához hasonlóan a társulat számára is nagy gazdasági teherterelt jelentett az orosz hadsereg által elkövetett rekvirálás, a beszállásolt katonák ellátása, a hadikórházak elhelyezése, a szállítóeszközök igénybevétele, az állatállomány módszeres elhajtása. Ezekről a nehézségekről, az okozott anyagi károkról az előzőekben részletesen esett szó. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy az oroszokkal kapcsolatos interakciók milyen hatást gyakoroltak a nővérek életére, személyes döntéseikre, hogyan befolyásolták világlátásukat, közvetett módon mennyire hatottak a társulat működésére, az orosz mentalitással való találkozásból a nővérek mit tartottak feljegyzésre méltónak. Érdeemes megvizsgálni, hogy a nővérek Vörös Hadsereggel kapcsolatos tapasztalatai mennyiben egyeznek meg a civil lakosság, illetve az egyházi személyek ilyen vonatkozású benyomásaival.

A nővérektől származó forrásokban a szovjet katonákra tett utalásokat több szempont szerint lehet csoportosítani. Bizonyos megörökített események egy-egy nővér személyes élményeit tükrözik, másokat azonban egy-egy fiókház kollektív tapasztalattörténeteként jegyezték fel. Az oroszokkal kapcsolatban leírt, „említésre méltó események”

---

¹¹⁸⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. február 22., 1946. május 27.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹¹⁸⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. szeptember 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

tematikája nagyon sokszínű: érinti a kulturális különbségeket, a borfogyasztást, étkezési szokásokat, higiénias viszonyokat, a kifosztásokat, rablásokat, valamint az erőszakosságot, illetve olykor-olykor az egyes fiókházak felé gyakorolt nagylelkű gesztusokat. A megélés-történetek „előjele” viszont csak két dimenziójú: legtöbbször negatív, ritkábban pozitív. Ha a kronológiát tekintjük rendezőelvnek, akkor beszélhetünk közvetlenül a front átvonulásakor megélt tapasztalatokról, illetve a háború lezárását követő, már a békeidőben „hazánkban állomásozó” orosz csapatokról gyűjtött benyomásokról. Minden forrásra jellemző azonban, hogy tükrözik a nővérek katolikus szemléletét, szerzetesi mentalitását.

Azok a társadalmi körök, amelyekben az iskolanővérek általában mozogtak, antibolsevistának nevezhetők. A keresztény középosztály kommunistaellenessége az 1919-es Tanácsköztársaság során megtapasztalt negatív élmények egész sorából táplálkozott.¹¹⁹⁰ A kommunista Szovjetunió hadseregével kapcsolatos várakozások, félelmek a nővérektől származó forrásokban – csakúgy, mint általában a katolikus egyházi személyek fennmaradt írásaiban – közös kulturális mintát képeznek. A magyarországi papok, szerzetesek és apácák a Vörös Hadsereg megjelenésével arra számítottak, hogy a bolsevizmushoz elválaszthatatlanul társított vallás- és egyházüldözés azonnal megkezdődik. Értékrendjükben a bolsevik alternatíva a lehető legrosszabb lehetőségként, apokaliptikus vízióként jelent meg.¹¹⁹¹ Az iskolanővérek mint védtelen, közösségben élő nők és katolikus apácák – a korabeli propagandából¹¹⁹² és szóbeszédből¹¹⁹³ tájékozódva – félelemmel és előítéllettel tekintettek a keleti, kommunista országból érkezett, általuk eleve „barbárnak” tartott orosz katonákra.

Ehhez képest a nővérek azt tapasztalták, hogy az orosz hadsereg részéről elsősorban nem katolikusokként, hanem védtelen nőkként fenyegette őket veszély és több helyütt kénytelenek voltak szembesülni a szovjet katonák erőszakosságával. A források abba nem engednek bepillantást, hogy a nővérek mennyire féltek az oroszoktól. Arra viszont található utalás, hogy mások mennyire féltették őket. A nővérek kisvárosi társadalmi beágyazottságát is nagyon jól szemlélteti a kalocsai katolikus asszonyok által 1944 szeptemberében az érsekhez eljuttatott alábbi szövegű levél: „*Kegyelmes Érsek Úr!*

---

¹¹⁹⁰ Ungváry Krisztián utószava In: ESCHBACH-SZABÓ Viktória, 2015. 550.

¹¹⁹¹ BÁNKUTI Gábor, 2017. 412-413.

¹¹⁹² A német propaganda azt hirdette, hogy az oroszok a papokat meggyilkolják. ZOMBORI István, 2015. 293.

¹¹⁹³ Jól példázza a szóbeszéd terjedését Ádám Mária Szperávia nővér visszaemlékezése: „*Az tragédia volt, amikor az oroszok bejöttek. [...] Előre elterjedt a hír, hogy megbecstelenítik a lányokat.*” BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. 192.

Mély tisztelettel fordulunk a Kegyelmes Úrhoz, hogy szívünk aggodalmát előadjuk. Az utóbbi időben sokszor szóba jött a szörnyű helyzet, melyben országunk van s ezzel kapcsolatban végtelenül sajnáljuk és aggódunk Kalocsa város szerzetesnőiért, akik a leg-szörnyűbb jövő elé néznek. Elszorul a szívünk, ha akár a kórházi, akár a tanítóapácák helyzetére gondolunk. Emlékszünk a spanyol és mexikói apácákra, akik a vad és erkölcstelen bolsevisták prédái lettek. Mi, magyar katolikus asszonyok sokat köszönhetünk akár az iskolában, akár a kórházban önfeláldozóan dolgozó nővéreknek s ezért kérjük Kegyelmes Érsek Urat, mentse ki őket a közelgő vörös hordák karmaiból. Majd visszatérnek, ha elmúlik ez a véres zivatar. Azt gondoltuk, Sveizba [Svájcba], vagy onnan Portugáliába v. Spanyolországba. Hisszük, hogy a magyar kormány ki tudná ezt a kitazást járni. Mi, asszonyok bízunk Istenben és a jó Szűzanyában, hogy ettől megment minket, hiszen leányaink is veszélyben vannak. Imádkozunk sorsunk jobbra fordulásáért, de azt is tudjuk, hogy segíts magadon s az Isten is megsegít. Valószínű, hogy jószágos Kegyelmes Érsek Úr is gondolt ezekre a borzasztó eshetőségekre, de ki akarjuk fejteni mi is azt az óhajunkat: leányainkat s apácáinkat meg kell menteni. [A] Kommunizmus alatt is a kalocsai asszonyok hada vívta ki, hogy az apácákat nem merték kiűzni a zárdából a kommunisták.¹¹⁹⁴ Ezen kérésünket ismételve, alázattal kérjük Kegyelmes Érsek Úr jóindulatát és imáját. Kézcsókoló hívei: a kalocsai r[ómai] k[atolikus] asszonyok.”¹¹⁹⁵

A későbbi történések igazolták, hogy a kalocsai asszonyok félelme nem volt alaptalan. Az orosz hadsereg tagjai a front átvonulásának idején számtalan nőt és lányt megerőszakoltak.¹¹⁹⁶ Hogy a kalocsai iskolanővérek társulatának tagjai elkerülték ezt a sorsot, több tényezőnek is betudható. Azok a zárdák viszonylag jól boldogultak az orosz katonákkal, ahol legalább egy nővér beszélt valamilyen szláv nyelven, és többé-kevésbé szót tudott érteni velük.¹¹⁹⁷ Szintén előnynek számított a szerzetesi habitus viselése,

¹¹⁹⁴ Utalás arra, hogy a Tanácsköztársaság idején Kalocsán, más városokkal – például Kiskunfélegyházával – ellentétben a nővéreknek tényleg nem kellett elhagyniuk zárdáikat.

¹¹⁹⁵ KFL I.1.a. Egyházkormányzati iratok, Kalocsai Iskolanővérek, Vegyes iratok. 7044/1944, a kalocsai asszonyok 1944. szeptember 23-án kelt levele az érsekhez.

¹¹⁹⁶ Ehhez részletesen lásd: KUNT Gergely 2019.; PETŐ Andrea, 2018.

¹¹⁹⁷ Ez a kalocsai iskolanővérek högyészi és bácsbokodi zárdájában is bebizonyosodott. Az előbbi zárdában többen is beszéltek szerbül, románul, az utóbbiban egy nővér értett tótul. „Sokat jelentett, hogy Frida nővér tudott velük beszélni.” MNL BKML XII. 6. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. „9 órakor megjelentek az orosz előőrsök [...]. Vestina, Vita, Bononia, Nepomucéna nővérek fogadták őket, a szláv nyelvtudásukkal láthatóan jó benyomást tettek a megjelent tisztekre.” „Délután egy igen kedélyes kapitány tisztelt meg látogatásával. Helyet kért 4-5 muniációs autója részére. Nagyhangú, de jóindulatú ukrán tiszt volt. Megtetszett neki Vesztina nővér szláv beszédje, s azonnal rendben volt minden.” MNL BKML XII. 6. Högyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig (1944. december 2., 16.).

mert ezt – ahogy a nővérek fentebb tárgyalt tapasztalatai utólag megmutatták – gyakran respektálták az oroszok.¹¹⁹⁸ Továbbá a nővérek különböző előkészületeket tettek életük és tisztaságuk megóvására. Ezek között szerepelt a már említett „menekülési útvonalak” kidolgozása, kapcsolattartás a szintén helyben maradt plébánosokkal, egyházi személyekkel, valamint a fiókházakban közösségként való együttmaradás. Ez utóbbi lehetőséget adott egymás szolidáris segítésére és a szerzetesi identitás megőrzésére. Utólag bebizonyosodott, hogy az elmenekülés nem a „könnyebbik” utat jelentette, hiszen egyénileg sokkal nehezebbnek bizonyult mind a szerzetesi lét megélése, mind az orosz zaklatások elkerülése. Egy **Polgárról** Szomodra menekült nővér például személyesen tapasztalta meg a szovjet katonák erőszakosságát. *„Antida kedves nővér civilben volt, mert a plébános úr nem tartotta tanácsosnak, hogy egyedül lévén apáca a vidéken, ruhájával magára vonja a figyelmet. Annál kevésbé látszott ez ajánlatosnak, mert csak nemrég temetett a plébános úr egy apácát. Átutazóban egy erdőn kellett átmennie. Ott borzalmasan elbántak vele és azután megölték. Antida kedves nővérek ki sem mertek mozdulni a pincéből. Egyik este eltévedt hozzájuk egy orosz. Kiszemelte a nővért és parancsolta, hogy menjen vele. Ő persze meg sem mozdult. Az orosz ordított és fegyverét vette elő. Lassan csattogtatva megtöltötte, rászegezte s mondta, ha nem jön, lelövi. Az asszonyok hangosan sikongtak és könyörögtek, hogy menjen. De ő rámutatott keblére és biztatta az oroszot, hogy oda lőjön. Majd behunyta a szemét és hangosan imádkozni kezdett. Ajánlotta magát a bűnösökért, az egész világért, s maga sem tudja már, mi mindent mondott. Közben a jobb kezével a mellét erősen verte, s közben az különös kongó hangot adott. Végül is az orosz unta meg a dolgot. Hangosan rákiáltott: „Nye, nye, nye.” Nem tudom, jelent-e ez valamit, vagy csak csúfolni akarta tehetetlen mérgében. Az a fő, hogy sarkon fordult és otthagyta a rémült társaságot.”*¹¹⁹⁹ A nővér megmenekülését saját aktív ellenállásán kívül a Gondviselésnek köszönhette, hiszen az őt körülvevő civil asszonyok nem mutattak különösebb szolidaritást, amikor – valószínűleg saját megmenekülésük reményében – arra biztatták, hogy menjen el az orosz katonával. A szerzetesközösségben együtt maradt nővérek között ez a fajta magatartás, azaz egy tag feláldozása a közösség megmenekülése érdekében – ahogy a későbbi példák bizonyítják – elképzelhe-

---

¹¹⁹⁸ ZOMBORI István, 2015. 286. A kortársaknak is az volt a véleménye, hogy az egyházhoz való tartozást jelképező egyenruha védelmet jelentett az oroszok zaklatásai ellen. *„Döbbenetes dolgokat mondtak egy nagy leánynevelő-intézetről, ahol leányokat és testvéreket megbecstelenítettek a ruszlik. Mondják, hogy a diakonisszák letették hivatalos ruházatukat az oroszoktól való félelmükben. Valószínűleg ez okozta vesztüket.”* ANTAL János, 2017. 33.

¹¹⁹⁹ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 28. tétel) A polgári ház története 1944. január 1-től.

tetlen lett volna.¹²⁰⁰

Az egyik **hőgyészi** születésű nővér a front közeledtével szüleikhez menekült. De saját otthonuk kevésbé tűnt biztonságosnak, mint a zárda. „*Délután lélekszakadva rohant be a zárdába szegény kis Pongrácia nővér*¹²⁰¹. *Világos nappal betörték lakásukba, s míg édesanyjának az egyik orosz katona nekiszegezte fegyverét, addig a másik a kis nővéren akarta kitölteni állati vágyait. De a jó Isten megóvta, s míg támadója a cigarettája után nyúlt, kisiklott a kezéből, és kiabálva rohant ki az utcára és így megmenekült.*”¹²⁰² Ez az eset is azt bizonyította, hogy a szerzetesi közösség nagyobb védelmet tudott nyújtani, mint az addig mentsvárul szolgáló szülői ház.

Arra is találunk bizonyítékot, hogy egy településen belül a különböző fiókházakban élő és dolgozó nővérek mennyire eltérő tapasztalatot szereztek az orosz katonákkal kapcsolatban. **Kalocsán** míg a nővérek az anyaházban békességben, zavartalanul élhettek, addig a gazdasági és háztartási munkát ellátó házakban több zaklatásnak voltak kitéve. November közepén az egyik orosz parancsnok „*végigjárta azokat az egyházi épületeket, illetve intézményeket, amelyekben az utóbbi időkben komolyabb kifogások merültek fel az orosz katonák viselkedése ellen és legalább pillanatnyilag keményen rendet teremtett. Különösen súlyos volt a helyzet a jó kalocsai nővérek Szent Szív otthonában és a Szent József otthonban, ahol néhány orosz katona nagyon szemtelenül viselkedett.*”¹²⁰³ Az intézkedésnek nem sokáig lehetett foganatja, hiszen a társulat harmadik kalocsai fiókházában, a Szent Ignác Otthonban tettelegességgig fajult egy orosz katona és két nővér konfliktusa. Itt is képet kaphatunk a nővérek egymás iránt tanúsított nagyfokú, akár aktív ellenállásban is megnyilvánuló szolidaritásáról, amikor a szerzetesi identitást képező tisztaság került veszélybe. „*November második felében egyik napon többször is*

---

¹²⁰⁰ A szerzetesnők közti szolidaritás különösen erősnek bizonyult tisztaságuk védelme érdekében. Ez más női szerzetestársulatok esetében is megfigyelhető. A Szociális Missziótársulat nővérei így örökítették meg az orosz katonákkal való találkozás élményét: „*A katonák dühösen vetették magukat a nővérekre. Mint a gazellák ugrottak a nővérek, ágyakon, asztalokon át. [...] egyedül kedves Blanka nővért sikerült a sarokba szorítani. [...] Közben a [az orosz katona] a nővért megfenyegette, hogy ha nem lesz az övé, lelövi. Blanka nővér kikiáltott nekünk, hogy inkább haljon meg? Karban feleltük, hogy igen. Ez megrémítette az oroszot, és leszegett fejjel ment el [...]*” FODOR Eszter, 2014. 108. A Miasszonyunk nővérek Debrecenben éltek át hasonló szituációt. Itt orosz tisztek erőszakoskodtak a nővérekkel, akik azonban „*összefogódtak és nem engedték el egymás kezét. Ebből aztán már dulakodás kezdődött. [...] [Az orosz kapitány] minthogy senkit nem tudott kiszakítani az összefogódzkodó nővérek közül, karabélyának agyával ütött közéjük, hogy az összefogó láncot kettészakítsa. Akinek kezét érte az ütés, az felordított fájdalomában, de a lánc mégsem szakadt meg.*” MELLAU Márton, 2011. 177-178.

¹²⁰¹ Weszner Mária Pongrácia, Hőgyészen született 1920-ban, elemi iskolai tanítónő. Először Hajóson dolgozott, majd 1943-tól Németkérrre kapott beosztást, a háború idején szüleinél tartózkodott Hőgyészen. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹²⁰² MNL BKML XII. 6. A hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 5-6.

¹²⁰³ GRÓSZ József, 1995. 54.

benéztek a nővérekhez az orosz katonák. Közülük aznap este kettő megjelent és keresték a nagylányt, aki nappal a nővérekkel dolgozott. Ez Poncia nővér¹²⁰⁴ beteg testvére volt, aki akkor már feküdt. Poncia nővér bátran követte az orosz nővére ágyához is, látva annak bűnös szándékát, onnan ellökte és piszkafával verte. Persze az orosz nem maradt adós, csúnyán elverte a nővért, a bal szemét csaknem kiütötte. Mária Mauricia¹²⁰⁵ főnöknő nővér mentette ki a nővért az orosz kezéből, aki a viaskodás láttára szintén tettelességre szánta magát, öklelte az orosz, majd ráöntötte a mosakodáshoz odakészített vizet. A felbőszült orosz ágyra teperte a kis főnöknőt s úgy elverte, hogy két hétig fekvő beteg volt. Különösen a fején és az arcán szenvedett sérüléseket. Ehhez hasonló eset Kalocsán nem történt egyik házunkban sem. Ellenkezőleg, a tisztek különösen tiszteletudók voltak.”¹²⁰⁶ Ez utóbbi megállapítás többnyire általánosnak mondható. Az orosz közlegények garázdálkodása ellen a nővérek általában az orosz tiszteknél tettek panaszt, akik a legtöbb esetben próbálták orvosolni a problémákat. **Bácsbokodon** is ez történt: „Ekkor tudtuk meg, hogy egy ismerős családnál egy nagyon becsületes tiszt van elszállásolva. Ahhoz fordultunk segítségért. El is jött hozzánk és megnézte a betörés nyomait. 7 napig – míg itt voltak az ő emberei – minden este őrt kaptunk.” Másik alkalommal, éppen disznóvágás idején, három részeg orosz katona tört rá a zárdára. „Csak úgy tudtunk tőlük szabadulni, hogy a böllér elszaladt tisztekért. Ezek kituszkolták őket.”¹²⁰⁷ – írták a bácsbokodi nővérek. **Hőgyészen** négy orosz katona garázdálkodásának vetett véget „egy kis fiatal tiszt,” aki „halk szóval” maga után parancsolta őket.¹²⁰⁸ A hőgyészi zárdából fennmaradt mindkét krónika néven nevez egy másik megmentőt, egy bizonyos Nikoláj ukrán kapitányt, aki 1944. december közepén többször is megvédte a nővéreket az orosz katonák zaklatásaitól, túlkapásaitól.¹²⁰⁹ Az egyik alkalommal részeg orosz katonák törtek be a zárdába, akik az egyik nővért lelövésével fenyegették. Ekkor az emeleti ablakból átkiabálva néhány nővér a szomszéd házban megszállt Nikoláj kapitányt hívta segítségül. „Ők már aludtak, de azonnal felugrottak s az irtózatossá nagy sá-

¹²⁰⁴ Terjék Mária Pontia, Kiskunfélegyházán született 1907-ben, házinővér, 1930-tól dolgozott Kalocsán, 1934-től a Szent Ignác Otthon mosóházában. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹²⁰⁵ Bicskei Mária Mauricia 1943 és 1949 között volt a kalocsai Szent Ignác Otthon házfőnöknője. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II.

¹²⁰⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.

¹²⁰⁷ MNL BKML XII. 6. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹²⁰⁸ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945 márciusig. 1944. december 13.

¹²⁰⁹ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 15-18. és MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 15-17.

ron átvágtattak hozzánk.”¹²¹⁰ „A derék Nikolái meg Vaszil aludt már, s ezért csak néhány perc múlva rohantak át térdig érő sárban. Öleltek bennünket, s azt sem tudták, hogy nyugtassák a sok megriadt kedélyt. A Nikolái 7-szer is elmagyarázta, hogy ugrott ki az ágyból, hogy vett csizmát s mennyire sietett segítségünkre. Akinek kezét érte, vég nélkül csókolta.”¹²¹¹

Az iskolanövérék különböző házaiból származó feljegyzésekből arra lehet következtetni, hogy az erőszakos cselekedetek inkább a Vörös Hadsereg közlegényeihez fűződtek. Ezek a tapasztalatok egybevágóak más egyházi és civil személyek élményeivel.¹²¹² A Vörös Hadsereg első hullámával érkezett csapatok féktelen fosztogatását, a lakossággal szembeni erőszakos magatartását sok forrás megörökítette. A katonai közigazgatás kiépülése után azonban a tisztek a legtöbb esetben próbálták megfékezni alárendeltjeiket, igyekeztek gátat szabni a mértéktelen rablásnak és a civilek zaklatásának. A tisztek egy része mindenképpen kulturáltabbnak számított a közlegényeknél. A forrásokban az orosz tisztek gyakran „rendcsinálóként” tűnnek fel, ez a Vörös Hadsereg struktúrájából és hierarchiájából fakadt. A katonai előjárók nem egyszer a vétkesek megbüntetésével statuáltak példát. **Kecelen** egy kozák katonát, aki a zárda kápolnájába bekötötte két lovát és ott azokat szénával „áldoztatta”, az egyik orosz tiszt lelötte. Igaz, az nem derül ki a forrásokból, hogy ezért a tettéért kellett-e meghalnia, vagy más fegyelmi vétséget is elkövetett.¹²¹³ **Hőgyészen** egy, a nővérekkel erőszakoskodni próbáló részeg orosz katonát felettese lelövette volna, ha a nővérek – a keresztény megbocsátás jegyében, azzal mentve a bajkeverőt, hogy „bor van a fejében” – nem könyörögtek volna életéért.¹²¹⁴ Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, előfordultak azonban olyan esetek is, amikor éppen az orosz tisztek viselkedtek kifogásolható módon, cseppet sem példamutatóan.

A nővérek két zárdában, a bácsbokodiban és a hőgyésziben szerezhettek sok „közöségi” tapasztalatot az orosz katonákkal kapcsolatban. Mindkét helyen bent maradhettek a nővérek a zárdában, de az oroszok mindkét helyen többször zaklatták őket. **Hőgyé-**

---

¹²¹⁰ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 17.

¹²¹¹ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 18.

¹²¹² PETŐ Andrea, 2018. 13.; VÉRTESI Lázár, 2017. 397.

¹²¹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.

¹²¹⁴ Az eseményről mind a két hőgyészi krónika említést tesz. MNL BKML XII. 6. Hőgyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 16.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel.) „Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.” 1944. december 17.

szen egy nap alatt két különböző partizáncsapat is betolakodott a fiókházba.¹²¹⁵ Másfél hét múlva a zárda udvarában parkoló katonai autók sofőrjei törtek rá éjszaka a nővérekre, akik azonban ezt az incidenst is szerencsésen átvészelték.¹²¹⁶ **Bácsbokodon** az oroszok nem is egyszer törtek be a zárdába. Ilyen esetekben a nővérek – az ablakon kímászva – a szomszédságba menekültek, többször ott is éjszakáztak. Ez utóbbi településen az orosz katonák eleinte nem direkt erőszakkal közeledtek az apácákhoz, hanem ajándékkal – aranyórával –, illetve készpénzzel próbálták „lefizetni” a nővéreket, hátha „*kötélnek áll valamelyik*”.¹²¹⁷ Mikor a „finomabb” módszerrel nem értek célba, akkor kezdődtek az éjszakai zaklatások, amikor már puskatussal verték a kaput és az ajtót próbálták felfeszíteni. A nővérek előre készülhettek erre a lehetőségre, hiszen a kerítés egyes részeit már idejekorán kilazították, hogy azon átbújva juthassanak el a védelmet jelentő szomszédságba. Szintén a nővérek veszélyre való felkészülését mutatja, hogy az iskolaszolga 15 éves fiának olyan céllal adtak szállást, hogy szükség esetén legyen kit segítségért küldeniük. Bácsbokodon az oroszok a zárda melletti iskolaépületben katonai tanfolyamot tartottak, innen rendszeresen megpróbálták az orosz tisztek átjárni a nővérekhez, többször zaklatták őket. Akadtak olyan orosz tisztek, akik egyik alkalommal a nővérek segítségére siettek ugyan, ráadásul őrség állítását ígérték, később mégis ők maguk erőszakoskodtak az apácákkal.¹²¹⁸

Hőgyészen is előfordult, hogy a nővérek hiába fordultak bizalommal egy orosz tiszthez, ő megpróbált visszaélni kiszolgáltatott helyzetükkel. A nővérek maguk – nem pedig egyházi vagy világi közvetítő útján – kértek éjszakára védelmet, őrséget a zárda számára. A „*bestiális kozák kapitány*”¹²¹⁹ kijelentette, „*hogy éjszakára kér egy nővért és*

---

¹²¹⁵ MNL BKML XII. 6. A hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 4.

¹²¹⁶ „*Kb. másfél óra hosszúra szorongtunk, míg végre megjelent egy tiszt és leterelte őket az udvarra.*” MNL BKML XII. 6. A hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 13.

¹²¹⁷ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. Más szerzetesrend tagjai is beszámoltak arról, hogy az oroszok pénzen kívánták megvásárolni a nővérek „szolgálatát”. „*Egyik szerencsétlen részeg katona végigordította a folyosót, a beteg nővérekhez is bemegy. Ajánlgatja a 100 pengőjét a nővéreknek, alig győznek előle elmenekülni.*” ANTAL János, 2017. 23.

¹²¹⁸ Ugyanilyen tapasztalatot szereztek egy másik női szerzetesársulat tagjai Debrecenben. „*Majd jött egy orosz kapitány néhány társával. Ezek már mind tisztek voltak, és felháborodtak, hogy közlegények háborgattak minket. Védelmet ígértek. Persze, mert a kapitány maga akart garázdálkodni.*” MELLAU Márton, 2011. 177.

¹²¹⁹ A másik hőgyészi forrás sem finomkodott a tiszt jellemzésével: „*egy embertestbe bújtatott ördögi vadállat*”. MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel.) „*Egy kis krónika december első napjaitól a hőgyészi ház eseményeiről.*” 1944. december 15.

ha [a főnöknő] 5 óráig nem küld, 200 katonát uszít a zárdára éjszaka.”¹²²⁰ A nővérek fejében természetesen az a lehetőség meg sem fordult, hogy teljesítsék a kérést, vagyis egyik társukat feláldozzák a többiek esetleges megmenekülése érdekében. Eleinte ellenállásra, azaz a zárdában maradásra gondoltak. Később azonban – a kapott hírek hatására – erősebbnek bizonyult a félelem, mint az a szándékuk, hogy a végsőkéig kitartanak, így a zárda feltűnés nélküli elhagyására készültek. A nővéreket szorongatott helyzetükből egy másik orosz hadseregcsoporthoz mentette meg. „Hát mitévők legyünk? A félénkebbek kimentek a családokhoz, de a java amellel döntött, hogy bent maradunk és a kápolnában imádkozva együtt várjuk a bekövetkezőket. Kérdésünkre üzenetet kaptunk egy másik jobblelkű orosz tisztől, hogy ilyen körülmények között feltétlenül hagyjuk el a zárdát! Mikor már a sötétedő időben mindannyian felkészültünk erre a szörnyű menekülésre, az udvarunkba délután folyamán megérkezett ukránok megdöbbenéssel vették tudomásul menekülési szándékunkat. A szó szoros értelmében könyörögtek, ne menjünk, ők megvédik a zárdát. Feküdjünk le nyugodtan, őrt állnak a zárda körül. Így bennmaradtunk [...]. A legtöbb nővér le sem feküdt, hanem a kápolnában imádkoztunk. Hála Jézus Szívének és a Szűzanyának, idebenn nem történt semmi.”¹²²¹

A pozíciótól függetlenül az emberi minőségben meglévő különbség alapján vált valaki tehát „jobblelkű” orosz tiszté a feljegyzésekben. Ahogy a tisztek között, úgy az orosz hadsereg egyes alakulatai között is tapasztalhatóak voltak különbségek. Hiszen a később érkezett ukrán katonák védelmüket ajánlották fel a nővéreknek és maguk is elborzadtak a kilátásba helyezett tömeges erőszak lehetőségétől.¹²²² Akár a „jobblelkű” orosz tisztnek sikerült jobb belátásra bírnia társát, akár az ukrán katonák fellépése bizonyult elrettentő erejűnek, de tény, hogy a zárda és lakói sértetlenül túlélték ezt az incidenset. Sőt, az ukrán katonák a következő éjszakára szintén ígértek őrseget.¹²²³ A nővérek esetében itt ugyancsak bebizonyosodott, hogy a szerzetesi ruha bizonyos védelmet jelentett számukra. Civil nőtársaik sokasága azonban nem számíthatott kíméletre. Bár az

---

¹²²⁰ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

¹²²¹ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

¹²²² Míg Hőgyészen az ukrán katonák elnyerték a nővérek nagyrabecsülését, addig Bácsbokodon az ottani nővéreknek az orosz hadsereg egy másik csoportjával, a kozákokkal gyűlt meg a bajuk, akiket „igazi, eleven ördögök”-ként jellemeztek. Zaklatásaik elöl a nővéreknek – köztük a 78 éves Anna nővérnek is – az ablakon kimászva a szomszédba kellett menekülni. MNL BKML XII. 6. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹²²³ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 15.

adott településen a nőket ért szexuális erőszak a nővéreknek is tudomására jutott,¹²²⁴ feljegyzéseikben az áldozatokat soha nem nevesítették, konkrét adatokat nem közöltek. Eljárásukat indokolhatta a szerzetesi szemérmesség, az áldozatok iránt tanúsított kímélet, illetve a túlélők büntudatához hasonlítható érzés.

A katolikus egyház képviselői – a civil hatóságokkal ellentétben – az orosz csapatok megérkezésekor helyben maradtak, így aktív segítséget nyújthattak a lakosságnak. Míg a rendőrség semmit sem tudott tenni a nők védelmében, a templomok, kolostorok gyakorta menedékkül szolgáltak a fosztogató és erőszakos szovjet csapatok előtt.¹²²⁵ Egyes vértanú katolikus papok készek voltak életüket is áldozni, hogy női híveiket megmentésük a szovjet katonák kegyetlenkedéseitől, elég csak Apor Vilmos győri püspököt, vagy Hummel Kornélt, a budapesti Vakok Intézetének lelkészét említeni.¹²²⁶ A kalocsai nővérek is igyekeztek a maguk módján a szerzetesi lét által számukra nyújtott védelmet másokra is kiterjeszteni, azaz a zárdának az orosz katonák erőszakossága ellen nyújtott relatív biztonságát egyes helyeken más nők számára is garantálták. **Kalocsán** például a helybeli leányok és fiatal asszonyok kaptak az intézetben éjjeli szállást az oroszok zaklatásai előtt.¹²²⁷ **Baján** „két képzős leány jött be ma a városból a szülők kérésére, nálunk laknak. Ezekkel kis internátusunk létszáma 7-re emelkedett.”¹²²⁸

A fentebb tárgyalt tapasztalatok, illetve a társulatot ért veszteségeket tárgyaló fejezetben leírt élmények megerősítették a nővérekben azt a benyomást, hogy a Vörös Hadsereg Magyarországra érkezésével két, alapvetően különböző kultúra találkozott. Sok szovjet katona csak annyit tudott a nyugatról, hogy ott lépten-nyomon „burzsujokkal” fog találkozni.¹²²⁹ Számtalan forrás utal rá, hogy az orosz katonákat egyáltalán nem

---

¹²²⁴ „Az oroszok igen szeretik a bort, ami nagy baj, részegek s így betörnek a lakásokba, bántalmazzák a nőket, sajnos több nőt már bántalmaztak. Némelyik éjjel egész utcákat zavarnak fel, sikoltozások, segélykiáltások hallatszanak.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 14. „Sok kárt, bajt okoztak a lakosságnak. Némely lány heteken át a padláson lakott. A fiatal asszonyok is ott kerestek menedéket.” MNL BKML XII. 6. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig. „A zárdát ugyan nem bántják, de a községben még mindig van rablás. Leányaink rengeteget küszködnek és szenvednek tisztaságukért.” MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 28. „A legszörnyűbb az volt, hogy kivont fegyver mellett külön csukták a nőket férjeiktől. Minden percben a legszörnyűbbre gondolhattak szegény áldozatok. [...] Megtaposott liliomukat sirató anyák és leányok futottak védelemért oltárainkhoz.” MNL BKML XII. 6. Budapest, Mária utcai zárda iratai. „Buda 1944. október 3. – 1945. március 10.”

¹²²⁵ Például az Isteni Szeretet Leányai Kongregáció budai zárdája, illetve a Szociális Missziótársulat krisztinavárosi zárdája is számos menekülő nőt és lányt fogadott be. Lásd: ANTAL János, 2017.; FODOR Eszter, 2014.

¹²²⁶ PETŐ Andrea, 2018. 18-19.

¹²²⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. január 30.

¹²²⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 3.

¹²²⁹ Grósz József kalocsai érsek 1944. december 18-i naplóbejegyzése szerint: „Az oroszoknak sok a bajuk a burzsujokkal. Burzsuj mindenki, akinek tisztességes ruhája és emberhez méltó lakása van. Úgy lát-

zavarta a rendetlenség, a piszok és a kosz.¹²³⁰ Az angolvécé és az evőeszközök használata sok katonának, sőt a tisztek egy részének is gondot okozott, a talált élelmiszerkészleteket elpocsékolták.¹²³¹ Megdöbbenőnek tűnt a szovjet katonák fegyelmezetlensége, önkényes viselkedése. Általános vélemény volt velük kapcsolatban, hogy az oroszok ki- és beszámíthatatlanok.¹²³² Grósz József kalocsai érsek találóan fogalmazta meg az orosz katonákkal szembeni ellenérzés okát: „*Emberi szempontból senki sem veheti rossz néven tőlünk, hogy szeretnénk szabadulni azoktól, akik akkor sem józanok, amikor nincsenek berúgva. Olyan dolgokat csinálnak, hogy az ember kénytelen azt gondolni, hogy javarészüik nem normális. Felforgatják a lakásokat, törnek-zúznak és a végén össze-vissza csókolják a házigazdát.*”¹²³³

Ahogy Grósz érsek feljegyzéséből kiolvasható, illetve ahogy számos más forrás is megerősítette az oroszokhoz köthető erőszakos cselekedetek száma ugrásszerűen megnövekedett, ha a katonák nagy mennyiségű szeszecskével letek, mivel a kilengések jelentős részét ittasan követték el.¹²³⁴ A nővérek több feljegyzésben is megerősítik az

---

szik, ők csak a piszokban érzik jól magukat, azért csinálnak mindentől istállót. A Tanítók Háza internátusából is azt csináltak.” GRÓSZ József, 1995. 77., 118. A bajai nővéreknek is volt hasonló tapasztalata: „*Mikor vittük azokat a nehéz ágyakat, segíteni akart az egyik orosz, de a tiszt nem engedte, azt mondta, hagyjátok, ezek burzsoák (mármint mi, nővérek), hogy dolgozzanak. Nem tudták, hogy megértette egy közülnk.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 4.

¹²³⁰ Lásd a II.3.7. számú, veszteségekről szóló fejezetben – különösen a bajai ház leamortizálásával kapcsolatban – közölt idézeteket. Más szerzetesrendek szintén hasonló tapasztalatokról számoltak be: „*[Az orosz katonák] hihetetlen szemét-tengert hagytak a kisházban és sokat romboltak. Ezt még a háború sem magyarázza meg.*” ANTAL János, 2017. 20.

¹²³¹ „*Évvel kapcsolatban úgy zárójelben szeretnék egy esetet megörökíteni, szörnyű és jellemző az időkre és tettekre. Úgy láttuk, hogy a klozetet ki kellene tisztíttatni. Eljöttek a munkások s alig kezdtek hozzá, egy kövér fél disznót találtak benne, ezért volt eldugulva. Ebben a házban előtűnk oroszok voltak, ez tisztítkézte volt, s úgy látszik, nem volt rá szükségük, ahelyett, hogy szegényeknek adták volna, így tették félre. Rengeteg minden megy általában kárba. S ki tudja, tavasszal nem nézünk-e éhínségnek elébe.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. február 8. „*Minden veteményt elvisznek a kertből, sőt az éretlen szőlőt leszedik és mivel nem bírják megenni, hát eldobják, mégis szedik.*” MNL BKML XII. 6. Esztergomtábori zárda iratai. Kiss Mária Sylvia nővér Esztergomtáborban 1945. augusztus 7-én kelt levele a generális főnöknőhöz. Az oroszok a Balatonszabadiban lévő társulati nyaralóban tárolt babot, borsót, lencsét, sőt még a tarhonyát is a lovaknak hordták ki eleségül. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. április 29. Más szerzetesrendek is megtapasztalták az oroszok tékozlását, illetve az illemhelyek nem megfelelő használatát. „*Minden állati takarmányt elfogyasztottak, jobban mondvá elpazaroltak. Korpából csináltak almot a lovaiknak. [...] Az árnyékszékeket mindannak dacára, hogy víz nincs, szüntelenül használják.*” ANTAL János, 2017. 12., 20.

¹²³² UNGVÁRY Krisztián, 1998. 283.; BÁNKUTI Gábor, 2017. 414. Grósz érsek is hozott példát az oroszok megmagyarázhatatlan viselkedésére. „*Délelőtt az eső esett. Egy pár orosz azzal szórakozott a főtúcán, hogy egyikük az esernyővel mellettük elmenő nőbe karolt és az esernyő alá bújva egy darabig elment velük, a többi meg röhögött a jó tréfán. Így járt két iskolanővér is.*” GRÓSZ József, 1995. 126.

¹²³³ GRÓSZ József, 1995. 51.

¹²³⁴ Nagyon sok – többek között egyházi – forrás megemlékezik az oroszok mértéktelen borfogyasztásáról. Grósz érsek 1944. november 8-i naplóbejegyzésében így írt a szovjet katonák szeszecskével iránti fogékonyságáról: „*Az oroszok harmadik napja ünnepelnek. Az 1917-es forradalom évfordulóját ünneplik. Az ünneplés abban áll, hogy még többet isznak, mint máskor.*” GRÓSZ József, 1995. 42. Az oroszok féktelen italozásáról Debrecenben is hasonló tapasztalatokat szereztek. „*Amíg józanok voltak [az oroszok], nem volt baj velük. De vesztükre hamar felfedezték, hogy a Varga u. 3. sz. alatt nagy borpince van. [...]*

oroszkatonák extrém italozási szokásait. Az egyik katona számára az Újszövetségből is csak egyetlen mozzanat tűnt megjegyzésre érdemesnek. „Egyik ilyen orosz mondta, hogy ő nincs megkeresztelve, nem hisz semmit, de ismeri kicsit a vallást, pl. tudja, hogy Jézus a vizet borrá változtatta. Nekik csak a bor a fontos!”¹²³⁵ Mivel az oroszok számára a bor kiemelkedően lényeges fogyasztási cikk volt, ezért a cserekereskedelemben is ez számított az egyik legfontosabb tételnek. Előfordult, hogy az oroszok 10 q fát adtak 25 liter borért, de olyan is megesett, hogy 6 literért adtak 600 pengőt és 2 kg kockacukrot, más alkalommal pedig 1 liter bor „ára” fél kg cukor volt.¹²³⁶

A részeg oroszok gyakran önkontroll nélkül raboltak. „Három vad, részeg, szibériai orosz rontott be azzal, hogy megnézzék a házat. Elvitték az iskola gramofonját, Gyimesy f[ő]t[isztelendő] úr karóját. Egyszerűen nekiszegezték a fegyvert és kénytelen volt odaadni.”¹²³⁷ – jegyezték fel Högyészen az oroszok órák iránti extrém érdeklődését, amit számtalan más forrás is megörökített.

A személyes találkozások során tehát az apácák bizonyos félelmei beigazolódtak, de – a kétségtelenül túlnyomó részt negatív benyomások mellett – érték őket pozitív tapasztalatok is. Annak dacára, hogy az oroszok sok zárdájukat lefoglalták és kifosztották, mindenképpen a nővérek javára írandó, hogy a fennmaradt krónikákban azt is feljegyezték, ha udvariasan, segítőkészen viszonyultak hozzájuk. Egy krónikán, sőt, egy nap eseményeinek rögzítésén belül is előfordult, hogy a sok kellemetlen tapasztalat felsorolása mellett azt is megemlégtették, ha szimpatikus, jó szándékú oroszokkal találkoztak.¹²³⁸ Az orosz tiszték védelmező gesztusai mellett – amiről korábban már részletesebben is szóltam a zárdák orosz nyelvű feliratokkal való ellátása kapcsán – említést érdemelt, ha az oroszok vallásosnak, udvariasnak, vagy segítőkésznek bizonyultak, azaz ha az előze-

---

Nemcsak a pincében ittak, mint a gödény, hanem vödörszámra hordták fel a bort a kaszárnyáikba, és estére mind lerészegedtek. Így volt ez a város más részein is. Nagy kár, hogy nem Debrecenben akadt az az okos ember, hanem később más falvakban és városokban, aki kiadta a parancsot, hogy minden bort ki kell önteni. Ezzel az óvó intézkedéssel sok bajt lehetett volna elhárítani. Nekünk is keservesen kellett meg tapasztalnunk, milyenek az oroszok, ha leitták magukat.” MELLAU Márton, 2011. 176. Az Isteni Szeretet Leányai Kongregációjának budai zárdájában is feljegyezték a részeges oroszokra vonatkozó történeteket. „Rengeteg bort hoztak magukkal. Moslékosvödörben hordják a konyhára melegíteni. Meleg bort reggeliznek, pityókásak. [...] Kibújt a szög a zsákból. Fegyvert kerestek és bort akartak találni. [...] A ruszkik mindenáron bort követelnek. Pedig csak néhány üveg misebor van, az is elásva a kertben. Megértem, ha a ruszkik élelmiszert, vagy valami egyéb, a háborúzáshoz szükséges dolgot követelnének. De bort?” ANTAL János, 2017. 10., 17-18.

¹²³⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. január 14.

¹²³⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. március 7., április 15.

¹²³⁷ MNL BKML XII. 6. Högyészi ház iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 14.

¹²³⁸ Szintén ez a kettősség figyelhető meg Eröss Alfréd háborús naplójában is. LISZTÓCZKY László 2009. 175-177.

tes sztereotípiák és előítéletek miatt tőlük nem ilyen magatartásra számítottak, hanem „rosszabbat” vártak.¹²³⁹

Kiskunfélegyházán a nővérek több mint 20 hónapig éltek zárdán kívül. Ez idő alatt rákényszerültek arra, hogy a számukra ajánlott és megszokott mértéken túl világiak között tartózkodjanak. „Az utcán sűrűn keveredünk a ruszikkal. Nincs baj velük. Néha igen előzékenyek is, mint pl. ma: Athanáziát¹²⁴⁰ egyik orosz kézen fogva vezette át a sáron s oktatta, hogy a sárban nagyokat kell lépni és erősen, akkor nem esik el az ember.”¹²⁴¹ Figyelemre méltó, hogy Félegyházán a nővérek próbálkoztak az oroszok körében pasztorációs munkával is, igaz, elég sajátos eszközökkel. „[Az orosz katonák] elég rendes gyerekek, s nem is túlságosan istentelenek. Térítgetjük őket, már amennyire lehet. [...] Az egyik arra kért, hogy rajzoljam le. Meg is tettem. Nagyon jól sikerült. Anynyira örült a ruszki, hogy alig tudott szólni. Kérdezte, mennyi P.vel [pengővel] tartozik. Mondtam: Monaskának nem kell pengő. Nagyon törte a fejét, hogy mit is adjon. Végre kitalálta, hogy cukrot fog hozni. [...] Örülök, hogy nemsokára Szegedre megyek, mert még majd idecsődül az egész ruszki társaság, mert ők a képet általában nagyon szeretik.”¹²⁴²

A nővérek az oroszok vallásosságának több megnyilvánulását is rögzítették, számukra ez – hivatásukból fakadóan – elsődleges fontossággal bírt. „Az ablakból lessük az oroszokat. [...] ¼ 10-kor hozzánk is bejön néhány. Tizenvalahány lehet. Piszkos cipőmmel megyek ki a folyosóra, szemben találok magam egy marcona barbárral. Maga előtt tartja nagy revolverét, jobbra-balra vizsla tekinteteket vetve, végig ront a clausura folyosón. Németeket keres. Stefike néni kézzel-lábbal magyarázza neki: én magyarszki, nem németzki! Mihelyt kiérek a clausura ajtón, éppen a lépcsőházban ront föl egy csapat, Vita nővér¹²⁴³ a kápolnába vezeti őket. Az egyik tisztességgel tiszteleg nekem. Nézek

¹²³⁹ Más szerzetesrendek szintén feljegyzésre méltónak ítélték az oroszok emberségesebb gesztusait. „Ezek az oroszok, amikor nem italosak, igen kedvesek is tudnak lenni. Tegnap este négyen igen kedvesen elbeszélgettek a doktorral s a legmesszemenőbb jóindulatot mutatták. Ketten közülük eltávoztak és egy vödör húslevest és egy nagy kenyeret hoztak a gyermekek számára.” ANTAL János, 2017. 24.

¹²⁴⁰ Balassa Mária Athanázia, Péterrévén született 1886-ban, elemi iskolai tanítónő. Működött Jánoshalmán, Zomborban, Foktón, Kiskunhalason, Vecsésen. 1927 és 1947 között Kiskunfélegyházán a Constantinum gondnoka volt. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹²⁴¹ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele Faddy Mária Augustina tanácsosnőhöz. Az aláhúzásos kiemelés az eredetiben is megtalálható.

¹²⁴² MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia dátum nélküli levele (valószínűleg 1945. december elején kelt). A levél rajzzal kapcsolatos részét valószínűleg Moullion Mária Antónia nővér írhatta, hiszen ő rajzszakos volt.

¹²⁴³ Ecker (Ekker) Mária Vita, Cegléden született 1916-ban, kézimunka és rajzszakos polgári iskolai tanárnő. 1941-től teljesített szolgálatot Hőgyészen. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

utánuk. Kinyílik a kápolnaajtó. Három is leveszi sapkáját! No, nem is oly istentelenek! Ezek tiszték.”¹²⁴⁴ – jegyezték fel a högyészi krónikában.

Szintén itt tapasztaltak a nővérek olyan esetet, hogy egy orosz katona pénzt adományozott a templomnak. „Késő d.u. jön az örömhír: nem kell félnünk, a zárdának és templomnak külön őre van! Mihajló! No, ez megnyugtató. [...] csakugyan tisztességtudón jön és bemutatkozik. Mielőtt a Tisztelendő Főnöknő elé járul, vizet kér, hogy csizmáját lemoshassa, majd cipőkrémet is. Bevezetik a kápolnába, ahol erszénye egész tartalmát az oltárra önti. T.i. előzőleg beszélgetés során Vesztí¹²⁴⁵ megértette vele, hogy mi tanítószerzet vagyunk, tandijból élünk. Vagyonunk nincs. Mihajló megsajnálta bennünket, tudván, hogy most tanítás nincs. Az ő kalugyeriáiknak¹²⁴⁶ [!] földjük, mindenük [van]. Így esett meg a fenti nagylelkűség.”¹²⁴⁷ Hasonló támogatásról más egyházi források is beszámoltak.¹²⁴⁸

A nővérek már azt is feljegyzendőnek ítélték, ha az oroszok nem durván, hanem illedelmesen, segítőkészen viselkedtek. Feltűnő azonban, hogy a példák szinte mindegyikében tisztokról esik szó. Ezek a példák alátámasztják a fentebb kifejtett tapasztalatot: a nővérek éles különbséget érzekeltek az orosz tiszték és a közlegények magatartása között.

Baján 1944 végén, még a zárda teljes orosz lefoglalása előtt, a nővérek leírtak néhány pozitív élményt. „Ma volt nálunk a vörös őrség, kerestek rádiót és fényképezőgépet, de ezeket már beszolgáltattuk, megnézték és felvették a fa-, szén-, búza-, burgonya-készletet és a disznók számát. Igen udvariasak voltak.”¹²⁴⁹ „Szentmise alatt jöttek hozzánk oroszok, hat kocsi lovakkal és 10 embernek kértek szállást, ellátást. A gazdasági konyhában készítettünk nekik, ott is esznek. Igen jóindulatúak, segítettek étkezés után a nővéreknek rendet csinálni, letörölni.”¹²⁵⁰ Högyészen is fel tudtak jegyezni a nővérek a sok negatívum mellé néhány ellentétes előjelű tapasztalatot. „Udvarunk tele autóval és óriási csapat van a fiúiskolában is. Rendes, tisztességtudó ukránok. Vigyáznak ránk, a

¹²⁴⁴ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” 1944. december 2.

¹²⁴⁵ Wachshofer Mária Vestina nővér.

¹²⁴⁶ kalugyer: görögkeleti szerzetes

¹²⁴⁷ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” 1944. december 5.

¹²⁴⁸ „Az idősebb orosz katonák vallásosak voltak. [...] A perselyekbe pénzt is tettek. Igen sok orosz, szerb és román papírpénz került így a perselyekbe.” VÉRTESI Lázár, 2017. 405.

¹²⁴⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 12.

¹²⁵⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. december 3.

tisztek megígérték.”¹²⁵¹ „Négy újonnan érkezett orosz tiszt ismét érdeklődött zárdánk iránt. Műveltek és finomak voltak.”¹²⁵² „A nap folyamán egy kis tragikomikum híre is eljutott hozzánk a Milosné esetében. A fent jelzett borzalmas éjszakán¹²⁵³ hallottunk mi valami malacvisítás felét. Azt gondoltuk, viszik a hízóinkat. Pedig szegény Milosné hangja volt. Az oroszok elől valami fűrólyukba mentette magát s széles termeténél fogva, bennrekedt. Egy jóérzésű orosz megszánta, kimentette.”¹²⁵⁴

A szabadkai példa pedig egészen korrekt eljárást tükröz. „Délután orosz autó állt meg házunk előtt tisztekkal és becsöngettek. Tisztelendő Főnöknő az egyik partizánnal ment oda. Kaput nyitottak nekik s mikor látták, hogy apácával van dolguk, barátságos kézfogással és bocsánatkéréssel távoztak.”¹²⁵⁵

Baján a nővérek kollégákként kerültek kapcsolatba néhány oroszral. Valószínűleg az apácák ekkor értesültek először, első kézből a német hadsereg által a Szovjetunió területén elkövetett pusztításokról, atrocitásokról. „Délben, ebéd után két orosz tiszt volt benn, az egyik tanító, a másik fizika-matematika tanár. Az iskolákat akarták megnézni. Nagy érdeklődéssel mentek végig az egész házon, minden érdekelte volna őket, csak az volt a baj, hogy nem tudtunk velük beszélni s az orosz asszony, egyik tanítványunk anyja is nagyon rosszul tudott csak tolmácsolni. Érdeklődtek a gyermekek száma után, a tantárgyak, az óraszám után. A nővérek fizetése, hogy a Tisztelendő Főnöknő nem kap-e többet, hogy a házi nővérek velünk egy asztalnál esznek-e stb. Nem tudták megérteni, hogy mi nem kapunk fizetést, s mindenki egyforma. A végén nagyon köszönték, mondták, hogy minden nagyon tetszett nekik s engedelmet kértek, hogy olyan soká lefoglaltak bennünket. Fájó szívvel soroltak fel egy egész sor nagy várost s mondták, hogy ezekben és egész Ukrajnában a németek minden iskolát felrobbantottak. Úgy megsajnáljuk őket. Csak az volt a kár, hogy nem tudtunk velük beszélni.”¹²⁵⁶ Ebben a szituációban az orosz tisztek is kiléphettek a háború által rájuk kényszerített katonastátuszából és – még ha csak rövid időre is, de – visszatérhettek civil mivoltukhoz. A háború okozta abnormális körülmények közepette mindkét fél számára kapaszkodót jelenthetett, hogy normális,

---

¹²⁵¹ MNL BKML XII. 6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 22.

¹²⁵² MNL BKML XII. 6. Högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. január 26.

¹²⁵³ Az oroszok december 2-án szállták meg Högyészt. A rá következő éjjelen üzleteket, magánházakat törtek fel, fosztogattak.

¹²⁵⁴ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” 1944. december 4.

¹²⁵⁵ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 21.

¹²⁵⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. október 22.

közös szakmai érdeklődési pontot találtak.

Szintén feljegyzésre méltónak ítélték Baján azt az esetet, amikor egy körözött bűnözőt az orosz parancsnok – személyes bátorságáról tanúságot téve – fegyvertelenül kézre kerített és a kitűzött nyomravezetői díjat sem fogadta el, azt a város szegényei számára ajánlotta fel.¹²⁵⁷ A partizánokkal kapcsolatban is megörökítettek egy pozitív tartalmú történetet. *„Két kispap jött tegnap Kalocsáról gyalog. Innen Garára mentek. Velük küldött a Tisztelendő Főnöknő levelet és 500 P-t a Tisztelendő Anyának születésnapjára. Ma visszajöttek a kispapok és mondták, hogy a partizánok átkutatták őket, a levelet felbontották, kerítették valakit, aki lefordította. Azon fönnakadtak, hogy miért nincs szó a levélben a pénzről. A Tisztelendő Főnöknő már előbb megírta a levelet, várva egy alkalmat s csak azután tette hozzá a pénzt. Cenzúra után visszaadták a levelet s komolyan meghagyták a kispapoknak, hogy átadják a pénzt az illetékesnek. Hát ilyen is megesik a mai világban.*”¹²⁵⁸ Mint ahogyan a beszámoló is jelzi, a nővérek szinte csodálkoztak a partizánok becsületességén, tőlük nem ezt várták. Figyelemre méltó azonban, hogy a nővérek hajlandónak mutatkoztak saját korábbi előítéleteiket – legalábbis néhány konkrét esetben – revideálni, azt elismerni, hogy nem minden orosz és partizán kegyetlen és aljas.

Különösen nagy benyomást tettek a nővérekre azok a tiszték, akik próbálták a zárdákat kárpótolni az elvitt anyagi javakért. Baján az iskolai bútorok kimenekítése kapcsán találkoztak jószándékú katonával. *„Ma engedélyt kaptunk arra, hogy a zárdából kihozhassunk egy tanterembe való padot¹²⁵⁹, 25-t engedélyeztek. Igen jóindulatú volt az a fiatal orosz tisztecske, aki kalauzolt bennünket. Nem olvasta meg olyan nagyon pontosan, néhánnyal többet is hoztunk ki.*”¹²⁶⁰

Egy másik zárdában a nővérek élelmiszeradományban részesültek. *„Mélykúti zárdánkban is jószívű oroszok jártak. Az őrnagy különösen megsajnálta a nővéreket a szegénységük miatt. Egy láda tojással ajándékozta meg őket.*”¹²⁶¹

Hőgyészen sem csak a nővéreket zaklató, hanem az őket támogató oroszokról is szólnak a feljegyzések. *„Két tiszt lakik itt az altiszt lakásában, s a muníció fele is itt van még. Míg ezek itt lesznek, minket is őriznek éjjel és nappal. Délután Vestina és Stefánia*

¹²⁵⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. október 30.

¹²⁵⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1944. november 17.

¹²⁵⁹ Értsd: egy tanteremnyi padot.

¹²⁶⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. március 1.

¹²⁶¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10.

nővér¹²⁶² a tiszteket megkínálták hússal, krumplival, borral, teával. Ezek jobblelkűek. Roppant restellik az orosz katonák garázdálkodását; kár, hogy a munícióval együtt ők is elmennek. Ó, bár helyreállna a községben a nyugalom! A jobb lelkű oroszok mindenáron engesztelni és kárpótolni akarnak az ellopott élelmiszerért és ruhaneműért. Adtak 2 zsák kenyérlisztet, 30 kg finomlisztet, cipőbőrt, kabátot stb. Sőt – úgy mondták – ha tüzérek lopták volna el a disznóinkat, azonnal adtak volna 5-öt is helyette. De ki tudja bizonyítani, kik voltak a tettesek?”¹²⁶³ „Az oroszoktól kaptunk 20 liter asztali bort és 5 liter misebort. Akad köztük nagyon rendes ember is.”¹²⁶⁴ „Késő este hoztak 6 tyúkot, hogy az orosz tisztek részére a nővérek készítsenek vacsorát. 11 órára minden elkészült, 200 pengőt és bort adtak a munkáért.”¹²⁶⁵

A nővérek és az orosz katonák személyes találkozásaiából leszűrhető tanulságot legjobban a bácsbokodi krónikát vezető nővér fogalmazta meg:

„December 13-ig 100-nál több orosz fordult meg a házunkban. Volt, aki örömmel sietett felénk, mert otthon, az ő helységükben is vannak monáská-k¹²⁶⁶. Egyeseket a kíváncsiság hozott, másokat a rosszindulat. Volt, aki kért valamit, más magától vitt. Voltak, akik az utca felől körtét láttak a pincénkben és kértek „beteg tisztjüknek”. Volt, aki többször jött (az a tiszt, aki őrséget adott). Halmázott¹²⁶⁷ is velünk és hazafelé kísérőjének nem győzte elégszer mondani, milyen jól érezte magát nálunk. Volt, aki lisztet adott a malomból akkor, mikor még csak a katonaságnak örültek, s el is hozatta. Maga is eljött és a pohár bor helyett, ami a megegyezés szerint a fizetés lett volna, éneket kért. Érdeklődéssel hallgatta végig azt a pár éneket kápolnánkban. Szóval: ők is különfélék. Van köztük sok kárásó¹²⁶⁸, de igen szép számmal akad olyan is, mint a fenti szereplők¹²⁶⁹, különösen, ha voda¹²⁷⁰ helyett vinát¹²⁷¹ isznak.”¹²⁷²

¹²⁶² Szolnoky Mária Stefánia, polgári iskolai tanítónő, 1941 és 1946 között Bajára volt beosztva, még az oroszok bejövetele előtt menekült el Hőgyészre. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatai lapja.

¹²⁶³ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 9.

¹²⁶⁴ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. március 6.

¹²⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Hőgyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1945. március 26.

¹²⁶⁶ монашка: apáca

¹²⁶⁷ halma: stratégiai táblás játék két, vagy négy fő részére

¹²⁶⁸ хорошо ('hárásó') itt: rendes (orosz)

¹²⁶⁹ Utalás a bácsbokodi zárdát megtámadó orosz katonákra.

¹²⁷⁰ вода: víz (orosz)

¹²⁷¹ вино: bor (orosz)

¹²⁷² MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. A bácsbokodi nővérek élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

A nővéreket a harcok megszűntével, a front elvonulásával elborzasztotta az átvonuló, vagy ideiglenesen egy-egy városban állomásozó orosz katonák nagy száma. Kiskunfélegyházán és Baján, ahol a nővéreknek el kellett hagyniuk a társulat második és harmadik legnagyobb házát és zárdán kívüli életre kellett berendezkedniük, különösen sok élményt szerezhettek ezzel kapcsolatban. A nővérek magánházaknál lakva, az utcán a megszokottnál többet járva-elve megtapasztalhatták a két forgalmas közlekedési csomópontként funkcionáló településen élők létszámának ideiglenes megnövekedését. **Kiskunfélegyházán** még rajz is született az oroszok számának szemléltetésére. „Félegyházán most nagyon sok a ruszki. Antónia¹²⁷³ rajza a valóságot mutatja.”¹²⁷⁴

30. ábra: Moullion Mária Antónia nővér rajza 1945 telén Kiskunfélegyházáról

„Félegyházán jelenleg 20.000 orosz van már több mint egy hónapja. Annyi, mint Félegyháza város belterületén lakók száma. El lehet gondolni, hogy amerre az ember szeme ellát, mindenütt csak oroszokat lehet látni. A magánházak vagy teljesen ki vannak

¹²⁷³ Moullion Mária Antónia, Szilbereken született 1906-ban, kézimunka- és rajztanár. 1932 és 1949 között Kiskunfélegyházán dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹²⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele az általános főnöknőhöz. A kép forrása: MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia nővérek levele 1945 decemberéből. A kép fölírta: „Jellegzetes utcai kép Kiskunfélegyházán 1945-ben különösen órák közti időben és délben, amikor vége a tanításnak.”

ürítve, vagy pedig a ház lakói egy szobában laknak az oroszokkal. Egyes magánházakban pl. a Jenovay-féle házban [...] szegény Jenovayné 100 oroszral lakik együtt. Hogy mit jelent a város közélelmezése szempontjából a még egyszer annyira dagadt létszám, azonfelül a közbiztonság, [...] ezt már nem is lehet leírni. – A városban kidobolták, hogy 4 óra után nőkért és 6 órán túl a férfiakért nem vállalnak felelősséget az utcán. [...] Most újabban az egész városban párnákat, dunnákat, székeket, virágokat és futballfelszerelést rekvirálnak. – Kocsiszámra hozzák az állatokat (birkákat stb.) az élelmezésükre. Csodálom a népet, amely mindezt még bírja. [...] A világiak hogyan tudják türelemmel, békésen viselni azt, hogy családi otthonuk feldúlva, mindenükből kirabolva, szép rendezett lakásuk parkettáján tüzet égetnek, vagy azt, hogy máról-holnapra kila-koltatva teljesen hontalanná válnak, nem tudom.”¹²⁷⁵ A levelet író nővér együttérzően hangsúlyozta a civil, nem egyházi személyek béketűrését, hiszen szerzetesnőként számára a szegénységi fogadalom mindennapi gyakorlása, a világi javakról való lemondás nem okozhatott különösebb problémát.

Az átvonuló orosz sereg nagyságáról a **bajai** krónika is közöl részletes adatokat, bár a nővérek – Félegyházához hasonlóan – itt sem írták le, hogy kitől, vagy honnan származtak az információk. Ha a forráskritika miatt nem is tarthatjuk abszolút megbízhatónak az adatokat, az átvonuló orosz hadsereg nagyságát mindenképpen jól szemléltetik. Baján és közvetlen környékén 1944 decemberében kb. 100 ezer orosz tartózkodott, akik számára egy napra 10 tonna kenyeret rendeltek. Két hónap múlva a nővérek azt jegyezték fel, hogy addig 3 és fél millió orosz fordult meg, illetve vonult át Baján és előfordult, hogy „egyszerre 50.000 volt a városban elszállásolva. Ezeket mindig itt élelmezték, így aztán érthető, hogy voltak napok, amikor 40 tonna kenyeret sütöttek a pékek. Lassanként mindent felélnek a városban, falukból kevesebbet hoznak be, részint mert ott is mindent összeszedtek, másrészt meg nincs kocsi meg ló, amivel beszállítsák a dolgokat. Van olyan környékbéli falu, ahol 3 ló van az egész faluban, s [van], ahol egy sincsen.”¹²⁷⁶ A nővérek kifejezően ábrázolták az oroszok rekvirálása okozta szállítóeszköz- és élőállat-hiányt. Márciusban 17.000 sebesültet láttak el a városban. Ha ehhez hozzászámítjuk a betegápolók és a kiszolgáló-személyzet létszámát, akkor elmondható, hogy az oroszok ugyanannyian voltak Baján, mint a város lakossága.¹²⁷⁷ A sokkal ki-

¹²⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. december 20-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹²⁷⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. február 5.

¹²⁷⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. március 18.

sebb **Bácsbokodon**¹²⁷⁸ egy-egy éjjel 12.000 orosz – tehát a település lakosságának háromszorosát – is el kellett szállásolni.¹²⁷⁹

A fenti beszámolókból a nők érzékletesen szemléltették az orosz katonaság ellátásának nehézségeit, a lakosságra nehezedő nyomást, amely a front elvonulása után is súlyosan megterhelte a települések népességét. Megfigyelhető az is, hogy a nők számára 1946-ra már megszokottá vált az oroszok jelenléte. Nem számítottak újdonságnak – így feljegyzésre érdemesnek sem – a velük kapcsolatos események. Ekkortól a nők már csak egy-egy extrém, kirívóbb történetet örökítettek meg. Különösen felháborító, a keresztény erkölcsökkel ellentétesnek találták azokat az eseteket, amikor az oroszok saját gyermekeiktől akartak megszabadulni. *„A bajai ócskapiacon ma egy orosz tiszt a feleségével két éves gyermeküket kínálták az embereknek. Volt mellette egy kocsis, lovak befogva és a kocsis tele volt rakva mindenféle holmival, élelmiszer és textil-vegek is. A feltétel az volt, aki elvállalja a gyermeket, a kocsit is megkapja mindeztől. Egy falusi asszony felült és elhajtott a kocsival, gyerekekkel. A másik eset a múlt héten történt. A piacon egy orosz asszony pólyás gyermekét kínálta, hogy vegyék meg. Azt mondta, hogy Oroszországban nem kötelesek a szülők a gyermekeiket felnevelni, az állam átveszi őket. Ő mit csináljon a gyerekekkel, enni nem tud neki adni. Méltatlankodott, ha nem veszik meg, a Dunába dobja. A helybeli kórház átvette a gyermeket. Ehhez nem tud az ember mit szólni. Ez egy édesanya?”*¹²⁸⁰ *„Sok érdekes, rendkívüli dolog történik mostanában. Ma voltak nálunk érdeklődni, hogy nem vennék-e egy orosz gyermeket, miután a piacon nem kelt el. Egy orosz kapitánynak 2 éves fiacskája. Kocsit és lovat is adna a gyerek mellé, ha megvesszük. A Tisztelendő Főnöknő mondta az érdeklődőnek, hogy nem, fiúkat mi nem veszünk (pláne orosz, gondolta hozzá). Ilyen és hasonló eset már több is volt mostanában Baján.”*¹²⁸¹ Ezzel a mentalitással a nők nem tudtak mit kezdeni, ez a magatartás – a gyerekek eladása – számukra megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan volt.

Emellett a nők azonban – ismét tanúságot téve az elfogadó, nyitott magatartásukról – említést tettek olyan orosz szülőkről is, akik gyermekük gondozását, nevelését nagy gonddal végezték. **Baján 1946-ban** egy orosz házaspár a gyermekét a nők óvodájába íratta be. *„A napokban történt, hogy egy fiatal orosz házaspár kért a kisfiának felvételt az óvodába. Azonban nem jött a jelzett időben, hanem három nappal ké-*

¹²⁷⁸ Bácsbokodon 1941-ben 4.262 fő élt. HELYSÉGNÉVTÁR 1941. 114.

¹²⁷⁹ MNL BKML XII. 6. A bácsbokodi nők élményei 1944 szeptemberétől 1945 januárjáig.

¹²⁸⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. január 21.

¹²⁸¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. január 31.

sőbb. A szállásadójától megtudtuk, hogy azért, mert még nem találták elég tisztának, rendesnek a kicsit. Reggelenként korán apja, anyja mosdatja, hozza rendbe a kicsit, mert a „zárdába csak tisztán lehet behozni a gyereket”. Mikor első nap behozták, az orosz nő igen jól öltözött volt. A szállásadója kísérte be és elvezette kápolnánkba is. Hosszasan leborulva zokogott az orosz nő s mikor kijött, csak annyit mondott, náluk ilyen nincs. Egyik nap az apja jött be, óvatosan körülnézett, a nővér eleinte nem tudta, mit akar ez az orosz, a jelöltnő azonban megismerte s elvezette az óvodásokhoz. Azért jött, hogy a kisfiának zsebkendőt hozzon, mert anélkül jött el. Közben megkérdezte tőle, hogy köszöntöttél-e „jó reggelt”, ennyit tud magyarul még csak.”¹²⁸² A kis orosz óvoda kapcsán más adatokat is megörökített a krónikás nővér. 1946-ban áldozócsütörtökön a kis elemisták elsőáldozásra készültek. „A kis orosz óvodásunknak a mamája is el akart jönni megnézni a zárdában ezt az ünnepséget. De nemcsak ő egyedül, több orosz, főleg asszony akart jönni. Megtudták ezt a parancsnokságon, s kirendelték az összeseket kapálni. Istenem, ennyire óvják, féltik őket tőlünk, de talán inkább a vallástól. Szegény emberek, mennyi jó szunnyad egyik-másiknak lelkében.”¹²⁸³ A nővérek már új pasztorációs területet, szinte a missziós hivatás lehetőségét látták az orosz katonák és családtagjaik megtérítésében.

A nővérek orosz katonákkal kapcsolatos tapasztalatai összhangban voltak más egyházi személyek, apácák, papok benyomásaival. A fennmaradt források azt igazolják, hogy az orosz hadsereg viszonya a különböző egyházi személyekhez országos szinten hasonlóan alakult. A különböző női szerzetesrendek a szovjet katonák vonatkozásában egyforma típusú problémákról számoltak be. A hasonló identitás és világnézet miatt szintén nagy az egyezés abban is, hogy az egyes házkrónikák, naplók egyáltalán mit tartottak megörökítésre méltónak. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata háborús viszontagságainak vizsgálata tehát beigazolta, hogy a magyar katolikus egyház második világháborúval kapcsolatos intézményi tapasztalata szerzetesközösségi szinten is leképeződött.

A kalocsai nővérek – és velük együtt más szerzetesközösségek – tapasztalatai nagyban függtek attól, hogy az adott nővérek egyedül, vagy közösségben élve találkoztak-e a szovjet katonákkal, azok a harcoló első csapatokhoz, vagy a később érkező hadtestekhez, esetleg tisztai állományba tartoztak-e. Befolyásolta a kialakult véleményeket, hogy a

¹²⁸² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 20.

¹²⁸³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 30.

katonaság az adott zárdát milyen mértékben és milyen hosszú időre vette igénybe. A társulat tagjait összetartó kohéziós erő igazából a megpróbáltatások idején mutatkozott meg. A nővérek ezt a szolidaritást ki tudták terjeszteni a lakosság egyes csoportjaira is. Néhány incidenstől eltekintve a társulatban nem történtek különösebb, kirívóbb meg-
rázkódtatások. A társulat – leszámítva a jelentős anyagi veszteségeket – viszonylag „szerencsésen túlélte” az orosz megszállást, köszönhetően annak, hogy a nővérek próbáltak alkalmazkodni az orosz hadsereg jelenlétéhez. A műveltebb tisztekkel kölcsönösen együtt tudtak működni, egy-egy esetben előfordult, hogy kilépve a győzteslegyőzött státuszból, partnerként beszélgettek, vagy társasjátékoztak. A kalocsai nővérek közössége – saját tagjai révén és a nemzetiségi területen való több évtizedes működés során – régóta hozzászokott már a többnyelvűséghez, el- és befogadóbbnak bizonyult más kultúrák irányában. Toleranciájuknak és keresztény világnézetüknek köszönhetően hajlandók voltak akár a jót is észre venni a rettegett és valóban sokszor brutálisan eljáró orosz katonák némelyikében.

II.4. Alkalmazkodás a háború utáni nehézségekhez és új viszonyokhoz

A katolikus reneszánsz, a hitéleti megújulás és elmélyülés a második világháború után – az egyház számára kedvezőtlenül változó társadalmi-politikai átrendeződés közepette is – néhány évig még folytatódni tudott. A háborús viszontagságok, az egyéni és családi, valamint a társadalmi és nemzeti megpróbáltatások sorozata, az egzisztenciális elbizonytalanodás, a közösségi viszonyok átalakulása, az erkölcsi értékek és normák relativizálódása növelte az egyedüli értéknek tűnő, mentsvárnak tekinthető transzcendens hit és egyház iránti bizalmat.¹²⁸⁴ A lakosság papokhoz és szerzetesekhez fűződő kapcsolata – ahogy erről fentebb már szóltam – a háború után erősödött. A kalocsai iskolanövéreket is több helyen élelemmel, tüzelőanyaggal, ingyenmunkával támogatták. A hívek ragaszkodásának ilyen megnyilvánulásai mindig további kitartásra, buzgó munkavégzésre ösztönözték az apácákat.

A közösség segítőkész magatartása mellett azonban a nővérek pontosan érzékelték a kialakuló új rendszer tőlük nagyon idegen törekvéseit, amihez kezdettől fogva fenntartással viszonyultak. Bár eleinte hajlottak az együttműködésre és szlogenek szintjén a „demokrácia építésére”, de csakhamar nyilvánvaló lett számukra, hogy az új rezsim nem a békés egymás mellett élés lehetőségeit keresi, nem tűri az ellenőrizetlen közösségeket. A hatalomnak a katolikus egyház szeparációjára vonatkozó intézkedései – az egyházi földbirtokok felosztása,¹²⁸⁵ a közéleti aktivitás csökkentése, a katolikus könyv- és sajtókiadás korlátozása,¹²⁸⁶ az oktató-nevelő pozíció elvételére tett első lépések – közül a nővéreket, hivatásuknál fogva leginkább az oktatás területén tapasztalható változások érintették.¹²⁸⁷

---

¹²⁸⁴ GERGELY Jenő, 1990. 4.

¹²⁸⁵ 1945. évi földreform során az állam az egyház több, mint 800 ezer katasztrális hold nagyságú birtokát kárpótlás nélkül kisajátította. „[...] felosztották a kalocsai érseki uradalmakat és a káptalani birtokokat is, az állatállományt és a terményeket is elvitték. Az érseknek 100 hold földet hagytak. [...] Sajnos egyes helyeken a nővérek tanítói földjét is elvitték a helybeli kommunista igénylők.” – írták a nővérek. A dávodai zárda kertjéből egy jó darabot a szomszéd udvarához csatoltak, mert a szomszéd ezt igényelte, ráadásul a zárda egy hold földjét is elvették. A keceli zárda 7 hold földjét is felosztották. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. május 30.; GRÖSZ József, 1995. 231.

¹²⁸⁶ Az állam azáltal is próbálta visszaszorítani az egyház kulturális-tudományos tevékenységét, hogy a korábban nagy számú katolikus sajtótermék kiadása elé különböző akadályokat gördített. „*Ma olvastuk, hogy az egyetlen katolikus hetilapot, amelyet a minisztérium engedélyezett, most be akarják szüntetni, de nem direkt, hanem csak úgy, hogy takarékoskodni kell a papírral, tehát az „Új Embertől” – így hívják a lapot – megvonták a papírkiutalást.*” GERGELY Jenő, 1985. 14.; MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. december 20., 1946. május 25.

¹²⁸⁷ A dolgozat nem kíván részletesebben kitérni a magyar állam és a katolikus egyház 1945 utáni konfliktusaira, csupán az oktatással kapcsolatos nehézségeket tárgyalja, azt is elsősorban a nővérek szemszögéből.

A társulat egészét érintő problémák igen nagy csoportját az oktatási körülmények megváltozása jelentette. A tanításhoz kapcsolódóan először a nővérek helyzetéről kell szólni.

II.4.1. Személyi ügyek

Az 1945/46-os tanév kezdetének adataiból átfogó képet nyerhetünk a társulat egészének nagyságáról, működésének színtereiről, társadalmi hatásáról. A társulat ekkor 20.000 tanítványról gondoskodott, Magyarországon 64,¹²⁸⁸ Kínában 5 zárdát tartottak fenn. Az általuk működtetett iskolatípusok a következők voltak: 3 líceum-tanítónőképző, 1 óvónőképző, 1 mezőgazdasági leányközépiskola, 15 polgári iskola, 53 elemi iskola, 28 kisdudóvó, 4 árvaház, 2 kollégium főiskolai és egyetemi hallgatók részére, 13 internátus. A felsorolt intézmények tanítói és nevelői munkáját 36 egyetemet végzett szerzetes-tanár, 82 polgári iskolai tanár, 234 elemi népiskolai tanító, 70 óvónő, 20 ének- és zenetanító, 30 rajz- és női kézimunka tanító-, illetve tanár, 8 gazdasági iskolai szaktanár végezte. Rájuk kívül még 50 iskolás nővér működött különböző alkalmazásban, például árvanevelőként, gép- és gyorsíróként irodai kisegítőként, házigondnokként.¹²⁸⁹ A felmerült gazdasági akadályok ellenére a társulat vezetése fontosnak tartotta a megfelelő végzettségű nővérek létszámának gyarapítását. Ezért az 1945/1946-os tanévben is 15 nővért tanított a budapesti és a szegedi főiskolákon és egyetemeken. Ellátásuk azonban komoly anyagi nehézséget okozott. A generális főnöknő az infláció és a nincstelenség miatt a vidéki házaktól kért élelmiszer-támogatást a „studensházak” számára.¹²⁹⁰

A társulat iskolái – a bácskai zárdákat leszámítva – 1945 tavaszára mindenütt működtek.¹²⁹¹ Bár egyes helyeken – így Baján, Cegléden, Kiskunfélegyházán – még nem

---

¹²⁸⁸ Ebbe a számba ekkor még beleszámították a Bácskában lévő házakat is.

¹²⁸⁹ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1945. szeptember 2. A körlevél mellékletét képező 1340/1945 sz. irat Faddy Mária Augustina általános helynöknő levele a kalocsai érsekhez. A házi nővérek számáról nem készült pontos kimutatás. Az iskolás nővérek 530 főnyi összlétszámát levonva a társulati tagok teljes létszámából (938), a házinővérek körébe 408 fő tartozott. MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹²⁹⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. július 31., A generális főnöknő körlevele 1945. október 25.

¹²⁹¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendeletével szabályozta az 1944/45-ös tanévet. Rendelkezett arról, hogy az iskolák haladéktalanul kezdjék meg működésüket; ahol korábban több azonos típusú iskola működött, de valamennyi megnyitására nem volt mód, ott ezek átmenetileg összevontan működjenek. Azok a tanulók, akik a tanítási órákat legalább három hónapon át rendszeresen látogatták, kapjanak bizonyítványt, a többieknek vizsgázniuk kellett. MAGYAR Közlöny, 1945.

kapták vissza a saját épületüket, de a csonka 1944/45-ös tanévet mégis érvényes bizonyítványok kiadásával fejezték be.¹²⁹² A következő tanév sem indult azonban problémamentesen, a társulat ugyanis komoly létszámhiánnyal küzdött. Mivel 1944 őszén, a front közeledése miatt az anyaházból hazaküldték az újoncnőket, így nekik a Kalocsára való visszatérés után, 1945-ben újra kellett kezdeniük az egy éves noviciátust. Tehát ebben az évben nem tartottak beöltözést. Ez nagy kiesést jelentett a nővérek utánpótlása szempontjából, hiszen a szabályok értelmében a noviciátus ideje alatt az újoncnők csak a szerzetesi életre való lelki felkészüléssel foglalkozhattak, így – többek között – nem taníthattak.¹²⁹³ Az addig tanítónőként dolgozó jelöltnők noviciátusba behívása csak a népiskoláknál 20 állás ideiglenes megüresedését vonta maga után.¹²⁹⁴ Szintén a munkában álló tanárok létszámcsökkenéséhez vezetett a 4.020/1946 M.E. rendelet, mely a szerzetes tanerőket is besorozta a Nem Állami Tanszemélyzet Nyugdíjintézetébe.¹²⁹⁵ A kormányrendelet értelmében „végelbánás alá vonták” a szolgálati idejüket kitöltött szerzetes-tanítónőket, azaz 65 éves kor után senki nem taníthatott. Így 1946. augusztus 31-én 12 okleveles iskolás nővér lépett nyugállományba. Szintén érzékenyen érintette a társulatot, hogy a háború idején külföldre menekült, majd ott rekedt, jól képzett nővéreket is nélkülözniük kellett.¹²⁹⁶ További létszámvesztéseket okoztak a társulatot elhagyó nővérek.¹²⁹⁷ Megoldást jelenthetett volna, ha a Délvidéken élő, de ott a tanítástól eltiltott nővérek átjöhettek volna Magyarországra. Őket azonban az ottani hatóság nem engedte át, pedig létszámuk 1947-ben 135 főt tett ki.¹²⁹⁸ A létszámhiány pótlására nem maradt más megoldás, mint világi tanerők alkalmazása.¹²⁹⁹

Egyedi esetként előfordult egy nővér letartóztatása is, ráadásul pont Kiskunfélegyházán, ahol a nővéreknek éppen elég kellemetlenséget okozott a zárdán kívüli lét által

---

(1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás-és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

¹²⁹² MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. A generális főnöknő 1105/1945 sz. Kalocsán 1945. június 16-án kelt levele a mágocsi plébánoshoz.

¹²⁹³ MNL BKML XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 20-36. pontok.

¹²⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Bajai zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1946. augusztus 18-án kelt levele a bajai ciszterci gimnázium igazgatójához.

¹²⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. május 27.

¹²⁹⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. július 23., 24. Ahogy a II.3.6. fejezetből kiderült, több mint 20 nővér tartózkodott 1945 végén külföldön. Az utolsó menekült csoport 1946 őszén tért haza.

¹²⁹⁷ Róluk részletesebben lásd a II.3.7. fejezetet.

¹²⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. Generális főnöknő Kalocsán 1947. június 4-én kelt levele Harsányi József érseki tanácsos plébánoshoz.

¹²⁹⁹ MNL BKML XII. 6. Bajai zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1946. augusztus 18-án kelt levele a bajai ciszterci gimnázium igazgatójához; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. május 27.

megtapasztalt hontalanság és szétszóratás. 1945 augusztusában az egyik, Félégyházán szolgálatot teljesítő nővért, Hermann Mária Honóriát letartóztatták és Kecskeméten vizsgálati fogságba helyezték. Az ügy előzményéhez tartozott, hogy Honória nővér német nemzetiségi családból származott. A ceglédi kórházból elbocsájtott sebesült bátyját egy ideig befogadta és Félégyházán a verbita missziós házban helyezte el, amíg a katonaviselt testvér nem tudott hazajutni Bácskába. A problémát valójában nem az ő jelenléte okozta, hanem a vele együtt lévő társáé, aki az SS kötelékében szolgált és magyarul nem tudott. A rendőrség szerint Honória nővér a német katonát bújtatta és számára a helybeli magyar katonai parancsnokságtól – annak vezetőjét megtevesztve – magyar honvéd igazolványt szerzett.¹³⁰⁰ A helyiek észrevették a két idegen katonát és feljelentették őket.¹³⁰¹ Ennek következtében a szállásadó Honória nővért letartóztatták és fél évre internálták. A félégyházi zárda igazgatónöje, Fazekas Mária Blandina joggal tartott attól, hogy ez – a különben elszigetelt – eset rossz fényt vethet az egész társulatra is. Különösen annak tükrében, hogy a szerzetesközösségben jelentős számú bácskai, német nemzetiségi családból származó nővér élt. *„Nem látom jónak a dolog feszegetését, fellebbezést, mert félttem a többi svábjainkat. Nem kell ma a figyelmet felhívni arra védő és támadó ügyvéddel, hogy nekünk sok van ebből.”*¹³⁰² – írta Kalocsára küldött levelében. *„Könnyen kezelhetik a nyomozás után az egész társulatunkat a nagy % sváb tanár miatt kedvezőtlenül. Esetleg a sváb tanárok menesztését követelhetik, akkor pedig az iskoláinkat fel kell adni tanárhiány miatt.”*¹³⁰³ A Constantinum igazgatónöje ezzel burkoltan elítélte a németekkel szembeni állami repressziót és a közösség pragmatikus érdekei szerint járt el, amikor nem állt ki társa mellett. Honória nővér a kecskeméti munkatáborba került, ahol a konyhában alkalmazták.¹³⁰⁴ Három hónapi internálás után, 1945 október végén a nővért – betegségére való tekintettel – elengedték. A félégyházi szerzetesközösségben kellett tartózkodnia, de zárda híján a verbiták missziós házában kapott szállást. Mivel továbbra is rendőri felügyelet alatt állt, hetente kellett jelentkeznie a rendőrségen, összejöveteleken nem vehetett részt, levelezését ellenőrizték és eltiltották

---

¹³⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélégyházi zárda iratai. Bánó Mihály főkapitányság vezető (Magyar Államrendőrség Dél-Pest vármegye Főkapitánya) Kecskeméten 1945. október 17-én kelt 353/1945. sz. levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁰¹ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélégyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónö 1945. augusztus 19-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁰² MNL BKML XII. 6. Kiskunfélégyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina 1945. augusztus 26-án kelt levele Faddy Mária Tiburciához.

¹³⁰³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélégyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónö 1945. augusztus 26-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélégyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia 1945. szeptember 13-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

a tanítástól.¹³⁰⁵

Ahogy Blandina főnöknő utalásából kiderült, a társulat tagjai közül sok nővér származott német nemzetiségű családból. Joggal tarthatott tehát attól az előljárástól, hogy ezek a nővérek sem kerülnek el a származásuk miatti megtorlásokat. Eddigre ugyanis már befejeződött a magyarországi németek Szovjetunióba való munkaszolgálatra hurcolása és javában tartott kitelepítésének előkészítése is.¹³⁰⁶

A magyarországi németek „közvetlen hátországi munkára” történő mozgósítása, internálása és kitelepítése azonban csak áttételesen érintette a nővéreket. Bár a társulat több tagja német nemzetiségű származású volt, a fennmaradt iratokban nincs nyoma annak, hogy bármelyiküket kitelepítették, vagy külföldi kényszermunkára vitték volna.¹³⁰⁷ Családjuk révén azonban közvetlenül érintette őket is a németekkel szemben alkalmazott eljárás. „*Hová juttatta Hitler ezt a szerencsétlen német nemzetet, népet. Micsoda felelősség! És a nálunk levő németek is milyen szörnyű sorsra jutott és jut. Bácskában már jóformán kiürítették az összes falvakat.*¹³⁰⁸ *Egy részét a férfiaknak még az ősszel hajtották el a partizánok. Nagyon sok fiatal leányt és asszonyt kivittek Ukrajnába s most folynak a kiürítések. Mindenkit máshová hajtának, internálnak. Gyerekeket elválasztanak szüleiktől. Nővéreink többjének hozzátartozói is ezek közt vannak. Mennyi fájdalom.*”¹³⁰⁹ – fogalmaztak a bajai ház krónikájában.

A társulat több fiókháza is vegyes nemzetiségű településen feküdt. Itt a nővérek akarva-akaratlanul is részeseivé váltak a magyarországi németekkel kapcsolatos intézkedéseknek. A munkaszolgálatra elvitt svábok ügyeit intéző bizottság 1944. december 30-án **Högyészen** a társulat iskolájában rendezkedett be, így a nővérek tanúi voltak a folyamatnak.¹³¹⁰ „*Első sorban a „Kulturbund”¹³¹¹ tagjait, férfiakat és nőket, leányokat*

---

¹³⁰⁵ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia nővér 1945. október 30-án kelt levele Faddy Mária Augustina helynöknőhöz; Faddy Mária Tiburcia nővér 1945. november 1-jén kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁰⁶ Erre vonatkozóan bővebben lásd: BANK Barbara – ÓZE Sándor, 2005.; MÁRKUS Beáta, 2014.; TÓTH Ágnes, 1993.; TÓTH Ágnes, 2018.

¹³⁰⁷ A Kiskunfélegyházán szolgálatot teljesítő Hermann Mária Honória nővért sem elsősorban sváb származása miatt internálták, hanem azért, mert – a vád szerint – német katonát bűjtatott. A nővérek nemzetiségéről egyébként nem készültek statisztikák és kimutatások, csak vezetékeik alapján lehet feltételezni esetleges sváb származásukat.

¹³⁰⁸ A Bácskában élő németek és magyarok internálásáról részletesen lásd a II.5.1. fejezetet.

¹³⁰⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. május 1.

¹³¹⁰ MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 27. tétel) „Egy kis krónika december első napjaitól a högyészi ház eseményeiről.” MNL BKML XII. 6. A högyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. Az akkor ott szolgálatot teljesítő Ádám Mária Szperávia nővér a högyészi németek munkaszolgálatra viteléről később egy interjú keretében így emlékezett meg: „*A högyészi időszakomra esett a németek kitelepítése. A jegyző elmesélte: bement hasból egy számot, hogy körülbelül harminc élnek Högyészen tizennyolc-harminc évesek, akik németek. [...] Körülbelül harminc fiút és harminc lányt vittek el. Baján vagonirozták be őket két hétre. Az egyik lány jött haza elsőnek, ő felfedezte, hogy nem robotmunka*

vitték. [...] Két csoport munkaszolgálatos már elment. Sok az irigy besúgás a faluban. Egymást jelentik fel és így nagy az elkeseredés.”¹³¹² – értékelték a tapasztaltakat.

A nővérek más településeken is érzékelték a különböző nemzetiségű lakosság között húzódó törésvonalakat. A ki-, át- és betelepítések folytán ugyanis jelentősen megváltozott az érintett települések etnikai összetétele, ami hatást gyakorolt az iskoláztatásra is. Egyes, főleg sváb nemzetiségűek által lakott községekben, illetve városokban a társulat 60-70 éves jelenléte során komoly társadalmi összhang alakult ki a nemzetiségek és a nővérek között. Ezt az együttműködést bontotta meg a kitelepítés. A **Bácsalmáson** 1946-ban hivatalosan vizitáló nővér a következő megállapítást tette: „A németység kitelepítése és az új lakosság betelepítése erősen rányomta bélyegét a nővérek munkájára.”¹³¹³ **Bácsbokodon** a délszláv népcsoport megváltozott magatartását emelték ki: „A háromnyelvű község közösségi élete nem könnyű. A németység ugyan kikerülte – még eddig – a kitelepítést, de a kommunisták erőszakossága megszüntette a német nyelv használatát a templomban. A németek azóta nem járnak templomba, a bunyevácoknak¹³¹⁴ ez idő szerint nincs szükségük Istenre, a magyarokat pedig mindeddig nem igen sikerült senkinek összefognia.”¹³¹⁵ **Hercegszántón** is hasonló volt a helyzet: „A község jelenleg olyan, mint a megbolygatott méhkas. A sokác¹³¹⁶ lakosság áldozata lett a békétlenséget szító propagandának. [...] A sokácok jelenleg visszahúzódnak tőlük, bár a nővérek változatlanul kitartanak az irántuk való jóindulatban és az iskoláikba járó gyermekeik szeretetében. A sokác iskola még nem kezdte meg működését.”¹³¹⁷ **Kunbaján**¹³¹⁸ a lakosság megváltozott összetétele jelölte ki az új feladatokat, a telepes családok integ-

---

lesz itt, hanem viszik őket a Szovjetunióba. [...] Közölte a szülőkkkel, hogy ne várják haza kétheti robotmunka után a gyerekeket. [...] Volt, aki három-négy év után jött csak haza ebből a nehéz kényszermunkából. [...] A jegyzőtől nem kérdezték meg, hogy hány volksbundista van. Két hétig tartott a sorozás és a bevonulás.” BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. 194.

¹³¹¹ Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). 1938. november 26-án, Budapesten alakult meg. A Volksbund célja a német kisebbség politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági emancipációjának elérése volt. A '40-es évek elejétől radikalizálódott, s a hitleri Németország pángermán törekvéseinek eszközévé vált. BÀN Péter, 1989. II. 256.

¹³¹² MNL BKML XII. 6. A hógyészi zárda iratai. Krónika 1944. októbertől 1945. márciusig. 1944. december 30-31.

¹³¹³ MNL BKML XII. 6. A Bácsalmási zárda iratai. Jegyzőkönyv a bácsalmási zárdában 1946. október 20. – november 4. között megtartott hivatalos látogatásról.

¹³¹⁴ bunyevác: délszláv népcsoport.

¹³¹⁵ MNL BKML XII. 6. Bácsbokodi zárda iratai. Jegyzőkönyv a bácsbokodi zárdában 1946. október 16-19-én lefolytatott hivatalos látogatás alkalmából.

¹³¹⁶ sokác: horvát népcsoport Magyarország déli részén.

¹³¹⁷ MNL BKML XII. 6. Hercegszántói zárda iratai. Jegyzőkönyv a hercegszántói zárdában 1946. október 10-14-én megtartott hivatalos látogatásról. A forrás által említett hercegszántói nemzetiségi tanítási nyelvű iskoláról részletesen lásd: TÓTH Ágnes, 1994.

¹³¹⁸ Itt a németység létszáma a lakosság 85%-át tette ki. TÓTH Ágnes, 1993. 106.

rálását.¹³¹⁹ „A német lakosság egy része elmenekült, a másik részét kitelepítették. Csak kis töredék maradt Kunbaján! Helyüket magyar telepések foglalták el, Miskolc és Tápióság környékéről, Boszniából és Alsó-Bácskából. A község képe megváltozott. Eltűnt a jómódú, jól öltözött őslakosság (a régi sváb telepések!) és helyüket a szegény, rongyos, nincstelen magyarok foglalták el, akik még maguk sem érzik magukat Kunbaján „otthon”. De az iskolák megteltek gyerekekkel. A 6-8 gyerekes családokból bőven telik. Ismeretük egyelőre hiányos (a legmegpróbáltabb vidékről jöttek), de életrevalóak – különösen a fiúk – és sok ígéret csillog értelmes szemükben. Hogy ez a nép gyerekeivel együtt mikor jut el a németiség anyagi és szellemi kultúrájának fokára, az attól is függ, hogy nevelői – tehát az Iskolanővérek is – mekkora megértéssel és szeretettel karolják őket fel és meg tudják-e látni a rongyos, hiányos és sokszor piszkos ruhán belül az értékeket, amelyeket fejleszteni, gyarapítani és megszentelni ők vannak hivatva.”¹³²⁰ **Mágo-cson**, ahol a lakosság 70-96%-a német nemzetiségű volt,¹³²¹ a kitelepítésük az iskolanővérek építkezési munkáját is jelentősen hátráltatta. „A mágocsi kitelepítést elhalasztották [1946] június végéig. Az összeírások több mint valószínű, június 17-én kezdődnek, és az első transzport 29-én indul ezideig. [...] A községben nagy a lehangoltság. Senki nem dolgozik. Csak mi erőlködünk az építkezéssel. [...] Ha elmegy a németiség a községből, még bajosabb lesz befejezni a termet. Lopások napirenden vannak. Azelőtt nem fordultak ilyesmik elő. Ha igaz, hogy Mágocsról 2400 személynek¹³²² kell elmennie, akkor az utóbbi sors itt rosszabb lesz, mint az előbbi.”¹³²³

Az egyes településeken erőszakosan megváltoztatott társadalmi struktúra és vallási kultúra megkívánta volna a katolikus egyház szerepvállalásának újra definiálását.¹³²⁴ A nővérek pontosan látták azt a feladatot, ami az új szituációban rájuk hárult, ugyanakkor eszköztelenül álltak a gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok előtt. „Mágocson különösen szükség is van a nagy összefogásra. Arról van szó, hogy az őslakó németiség itt maradt részét és az új „telepes magyarságot” sikerül-e egy időszerű, keresztényien magyar, helyi iskolapolitikával megnyerni és beállítani az új nemzetépítési munká-

¹³¹⁹ A svábság helyére betelepített új lakossággal kapcsolatos előítéletekhez lásd: TÓTH Ágnes, 2018. 279. (58. sz. dok.), 332. (78. dok.), 836. (246. dok.), 837. (247. dok.).

¹³²⁰ MNL BKML XII. 6. Kunbajai zárdai iratok. Jegyzőkönyv a kunbajai zárdában 1946. november 5-9-ig megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹³²¹ TÓTH Ágnes, 1993. 106.

¹³²² A község lakossága ekkor 4820 fő volt. TÓTH Ágnes, 1993. 106.

¹³²³ MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárdai iratok. Stefán Mária Adelheid nővér Mágocson 1946. június 1-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³²⁴ VÉRTESI Lázár, 2017. 402.

ba.”¹³²⁵ – fogalmaztak.

A második világháborút követő kényszermigráció tehát sok településen hátrányos helyzetbe hozta a nővéreket. Elveszítették a lakosság azon részét, akikre addig bizton támaszkodhattak. A helyükbe érkező új, olykor más vallású, más kulturális hátterű csoportokkal időbe tellett kiépíteni a megfelelő kapcsolatokat. A nővérek – a források tanúsága szerint – a nehézségek ellenére megpróbálták alkalmazkodni az új helyzethez és folytatták munkájukat.

II.4.2. Különböző anyagi nehézségek

A háború után a társulatnak – és az egész országnak – különböző természetű anyagi nehézségekkel kellett szembenéznie. A megrongált és kirabolt épületekről, a zárdák önellátásra berendezkedett gazdaságainak kifosztásáról, az állatállomány elrekvirálásáról, a hiányzó iskolai felszerelésekről korábban már esett szó.¹³²⁶ Ezek mellett azonban hamarosan számolni kellett az élelmiszer- és fűtőanyaghiánnyal, valamint az elképesztő méreteket öltött inflációval.

A társulat egyes zárdái nem számíthattak a korábbi bevételekre sem. Az előzőleg internátussal rendelkező házak ugyanis – részben a kifosztottság, részben a helyhiány, részben a szakszemélyzet és az élelmiszer hiánya miatt – különösen súlyos gondokkal küzdöttek.

év	1944	1945	1946
összes tanulói létszám (fő)	16.921	12.616	11.900
internátusi és árvaházi létszám (fő)	1.460	612	691

31. ábra: A társulat összes intézményeinek növendéklétszámai 1944-1946 között

Az 1945-ben bekövetkezett tanulói létszámcsökkenést a délvidéki iskolák Jugoszláviához való visszacsatolása okozta, illetve kisebb részben a háborúval együtt járó népmozgások tehetők érte felelőssé. Sokkal szembetűnőbb azonban a kollégiumokat/internátusokat igénybevevők számának drasztikus, több mint 50%-os csökkenése. Ez azzal magyarázható, hogy a nagyobb, internátust is fenntartó zárdák egy része – Ba-

¹³²⁵ MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárdai iratai. Jegyzőkönyv a mágocsi zárdában 1947. április 20-25-én megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹³²⁶ Lásd a II.3.7. fejezetet.

ja, Kiskunfélegyháza – még 1945-ben is orosz kézen volt. A visszakapott épületek teljesen kifosztva és megrongálva, az élelmiszer-tartalékok és fűtőanyagok nélkül kerültek újra a nővérek kezelésébe. Így ezeken a helyeken eleinte nem tudtak bentlakó növendékeket fogadni. **Kiskunfélegyházán** az intézet épülete még 1946-ban is katonai célokat szolgált, ezért az eredetileg 300 növendék részére berendezett internátus nem nyílt meg. A nővérek ebben az évben két magánházat béreltek ilyen célra, ahol viszont csupán 14, illetve 9 tanulót tudtak elhelyezni. Ellátásukról a nővérek nem tudtak gondoskodni, azt a növendékek maguk oldották meg.¹³²⁷ Ahogy korábban már volt róla szó, a Constantinum mezőgazdasági leányközépiskolájába több főúri család lányát is beírat-
ták.¹³²⁸ Közülük azonban csak egy tért vissza az intézetbe a háború után. A többi család vagy nyugatra menekült a harcok elől és ott is maradt, vagy pedig a félegyházi iskola nem éppen ideális viszonyai közé – hiányzott az internátus, a diákok elszórtan, magán-
házaknál, illetve más iskolák helyiségeiben tanultak – nem engedték vissza gyermekei-
ket. Ez nemcsak anyagi, hanem presztízsveszteséget is jelentett a Constantinum számá-
ra.

Kalocsán 1945 tavaszán a visszatérő növendékek élelmezése szintén nagy gondot okozott.¹³²⁹ A kifosztott gazdaság és az infláció miatt az 1945/1946-os tanévben az internátusi tandíjat is természetben kérték a diákok szüleitől. A bentlakó tanulók havi díját az alábbiak szerint állapították meg: 1 kg zsír, ½ kg méz, ½ kg só, ½ kg mosószappan, 15 db tojás, 10 kg kenyérliszt, 5 kg nullásliszt, 1 kg lekvár, 1 kg füstölt hús, vagy szalonna, egész évre 8 kg élő baromfi, 3 hónapra 2 q burgonya. Készpénz fizetés esetén eleinte évi 15.000 pengőt kértek, de ezt az infláció miatt hamarosan emelni kellett. Az aspiránsok tartásdíja a növendékek díjának felét tette ki, de ezt a redukált mennyiséget is csak az aspiránsok egy kis töredéke tudta előteremteni. A többiek, valamint a posztulánsok és a noviciák semmit sem fizettek, éltek „*a jó Isten kegyelméből. [...] Isten csodája, hogy az anyaház még fenn tudja tartani szerzetesi ifjúságainak intézményeit.*”¹³³⁰ Az élelmiszerhiánynak tudható be az is, hogy az anyaház a Magyar Népjóléti Minisztérium 23.294/1945. IV. 3. számú felhívására, amelyben hadiárva elhelyezését szorgalmazták a kalocsai internátusnál, csupán három fő befogadását vállalta. Azzal érveltek, hogy az internátus 133 fős létszámának 6%-át már így is az ingyenesen tanuló

---

¹³²⁷ ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46 8.

¹³²⁸ Lásd az I.7.3. fejezetet.

¹³²⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. május 30.

¹³³⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. augusztus 31.

növendékek tették ki.¹³³¹ A nővérek szociális érzékenysége tehát valamelyest próbálta kompenzálni és tompítani a háborús nehézségek okozta lemorzsolódást.

Baján az internátus minden felszerelését szintén elvitték az oroszok, ezért a bentlakó növendékeknek mindenről maguknak kellett gondoskodni. „*Az udvar tele volt kocsikkal, 15 kocsi is volt sokszor egyszerre. Tele volt rakva: ágy, kis szekrény, élelem, zsákok, csirkék. Az egyik apa humorosan meg is jegyezte, hogy »ha menyasszony lesz a lányom, akkor fogok csak így felpakolni.«*”¹³³² – ábrázolták a bajai nővérek az internátusba való beköltözés körülményeit. Ahogy azt fentebb már részletesen kifejtettem,¹³³³ a tanítónő- és óvónőképzők tanulóinak családi háttere nagyjából azonosan alakult a társulat három legnagyobb házában: Kalocsán, Kiskunfélegyházán és Baján. Mindenütt a kisiparos, kisbirtokos, valamint a tanár és tanító szülők preferálták leginkább a pedagógus-képző intézeteket. Utánuk a legjelentősebb létszámot a köztisztviselők és a kiskereskedők tették ki. A korábban internátusi ellátást igénybe vevők közül tehát – a kiskunfélegyházi Constantinumba járó előbb említett főúri családok lányait leszámítva – a túlnyomó többség nem tartozott a kifejezetten vagyonosak közé. Számukra – az adott háború utáni körülmények között – nagy tehertételt jelenthetett a kollégiumi tartásdíj előteremtése, az internátusi felszerelés beszállítása. A szülők azonban tartották annyira fontosnak lányaik képzését, az esetlegesen félbemaradt tanulmányok folytatását és befejezését, hogy akár erőn felül is meghozták az ehhez szükséges anyagi áldozatot. Fontosnak érezték, hogy lányaik kenyérkereső foglalkozást jelentő oklevelet kapjanak, kényszerhelyzetben képesek legyenek az önfenntartásra.

A többi gazdasági nehézség mellett a nővérek gyakran küzdöttek készpénzhiánnyal is. Időről időre gondot okozott az állami juttatások megkésett folyósítása, vagy nem elégséges volta. Bár az 1945/11.000 VKM sz. rendelet értelmében a nővérek is az állami fizetési kategóriákba kerültek, a növekvő infláció és a különböző időközönkénti kifizetések miatt lehetetlennek bizonyult a juttatások pontos összegének meghatározása.¹³³⁴ A nyugdíjak is több esetben késedelmesen és pontatlanul érkeztek meg.¹³³⁵ A nővérek a szerzetestanárok állami fizetési rendszerbe történt bekapcsolását a fizetési államsegélyek folyósítása miatt üdvözölték ugyan, de félelmeiket is megfogalmazták: „*az emberben mindig van egy csendes aggodalom, hogy nem vezet-e ez az iskolák államosításá-*

¹³³¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. augusztus 31.

¹³³² MNL BKML XII. 22. A bajai ház krónikája 1945. szeptember 7.

¹³³³ Lásd I.7.4. fejezetet.

¹³³⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. február 26.

¹³³⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. augusztus 18., november 25.

ra.”¹³³⁶ A nővérek tehát már viszonylag korán, közvetlenül a háború után, jóval a fordulati évének tartott 1948-as dátum előtt aggódtak a várható államosítás miatt. Félelmüket a tények utólag igazolták.

A már 1945 nyarán érzékelhető, majd egyre fokozódó infláció sem könnyítette meg a társulat életét. A második világháború végére az ország kifosztottsága, az infrastruktúra és a gyárak megsemmisülése, a termelés visszaesése, a háborús jóvátétel megfizetésének kényszere szinte elviselhetetlen terhet rótt a gazdaságra. Ezen tényezők összessége, valamint az a körülmény, hogy a bankóprás használatára jogot szerző Vörös Hadsereg ellenőrizetlenül szórta ki a fedezet nélküli bankjegyeket, rendkívül magas inflációhoz vezetett.¹³³⁷ A sokáig a világtörténelem legsúlyosabb mértékű pénzromlásának számító folyamathoz hozzájárult az országban lévő szovjet hadsereg ellátásának terhe is. A gyors áremelkedés oda vezetett, hogy az emberek nem bíztak az egyre inkább értékét veszítő pengőben, az árukereskedelem hanyatlott.¹³³⁸ A pénzforgalom helyett ezért ebben az időben a cserekereskedelem virágzott. Kényszerűségből a nővérek is részt vettek ilyen ügyletekben. 1945 őszén például **Baján** alig lehetett sóhoz jutni, 2 kg lisztet is adtak egy kg sóért.¹³³⁹ Egy birka 150.000 pengőbe került, vagy 15 mázsa burgonyába, fél öl fa ára 6 kg zsír volt.¹³⁴⁰ **Kunbaján** elsősorban a bor számított univerzális csereeszköznek. „*Mi minden héten veszünk fel pénzt*¹³⁴¹, *csak hogy nemigen tudunk rajta valamit venni, a villanyra megy sok, meg tojáást veszünk, de úgy, hogy a népnek nem nagyon van pénze s csak ha adót vagy villanyt kell fizetnie, akkor elad vagy bort, vagy tojáást, vagy tyúkot. Leginkább a szomszédunk jön hozzánk pénzért, s amit nélkülözhet, azt adja el. Borhoz is így jutottunk, avval meg lehet cserélni sót, paprikát, sőt még ruhaneműnek való anyagot. Akinek hektószámra van bora, az cipőt is vehet, egy pár női félcipő itt 3 hektó bor.*”¹³⁴² **Mágocson** a háborúban megsérült zárda újjáépítése a legnagyobb infláció közepette zajlott. „*A tanterem földémezése most folyik. Pénzt nem fogadnak el. Három méter férfiszővetbe és egy malacba kerül.*”¹³⁴³

Baján a házkrónikát vezető nővér viszonylag gyakran feljegyezte – kifejezetten az

---

¹³³⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 4., 1946. január 12.

¹³³⁷ UNGVÁRY Krisztián, 1998. 289.; TARJÁN M. Tamás (é.n.)

¹³³⁸ KAPOSZ Zoltán, 2002. 327-329.

¹³³⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 29.

¹³⁴⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 5., november 30.

¹³⁴¹ Értsd: hetente kapták a fizetést.

¹³⁴² MNL BKML XII. 6. Kunbajai zárda iratai. Maroszigeti Mária Jozefina nővér 1946. június 21-én Kunbaján kelt levele a generális főnökhöz.

¹³⁴³ MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. Stefán Mária Adelheid nővér 1946. június 1-jén Mágocson kelt levele a generális főnökhöz.

utókor számára – a helyi aktuális piaci árakat, szemléletesen érzékeltetve azok hihetetlen emelkedését. A legalapvetőbb, leghétköznapiabb árucikkekről, szolgáltatásokról feljegyzett példák jelzik, hogy a hiperinfláció mennyire megnehezítette a *mindennapi* életet. Esetleges, hogy a nővér mely termékek árát jegyezte fel, a tojás az egyedüli állandóan előforduló tétel. Így nehéz bármiféle összehasonlítást végezni, de a nagyon gyors árnövekedési tendencia így is szemléletes.¹³⁴⁴

---

¹³⁴⁴ A táblázat néhol átszámított értéket tartalmaz, például az egységesség kedvéért kg-ba átváltva szerepel a liszt, burgonya stb. esetenként mázsánként megadott ára. Szintén feloldottam és pénznemben fejeztem ki a cserekereskedelmi átszámítást (2 kg liszt = 1 kg só).

	tojás/db	hús/kg	liszt/kg	krumpli/kg	vaj/kg	túró/kg	borsó/kg	alma/kg	só/kg	bor/l	tej/l
1945.04.15.	4	10-12	4								
1945.06.23.				25			20	40			
1945.09.29.			200						400		
1945.10.08.	50								1.200		
1945.10.19.									10.000		
1945.11.05.	450		600	200							
1945.11.22.	1.200				24.000	6.000				6.000	
1946.11.30.				1.200							
1946.12.24.								32.000			1.200
1946.01.26.	5.000				25.000						
1946.03.02.	25-30.000				1.600.000-2.000.000	220.000					
1946.03.16.	25-30.000							1 millió		300.000-600.000	80.000
1946.05.14.	14 millió	100 millió									
1946.05.24.	250 millió										
1946.05.29.	350-400 millió						1,5 milliárd				
1946.06.22.	1 billió					5-8 billió	2 billió				1 billió
1946.06.28.	15-20 billió										
1946.07.02.	100 billió										
1946.07.03.	1.000 billió				100.000 billió	10.000 billió					
1946.07.06.	300.000 billió										

32. ábra: Bajai árváltozások pengőértékben 1945. április 15. és 1946. július 06. között

A nővérek az élelmiszerek árán kívül az utazási költségek emelkedését szintén megörökítették. Míg 1946 márciusában „csak” 1,300.000 pengőbe került egy mavart-út¹³⁴⁵ Bajáról Kalocsára, addig ugyanezért júliusban már 4.000 billiót kellett fizetni.¹³⁴⁶ Szintén érzékenyen érintette a társulatot a postai díjszabások ugyancsak gyors változása. Egy levél feladásáért 1945 novemberében 120 pengőt kellett fizetni, a következő év márciusában már 40.000 pengőt, júniusban 20 milliárdot, két hét múlva 2.000 billiót, a következő héten pedig már 80.000 billiót.¹³⁴⁷ A nővérnek az árak emelkedéséhez hozzáfűzött mondatai többet elárulnak a korszakról, az infláció személyes átéléséről, mint a pusztaságok. A krónikaíró már 1945 nyarán sokallta a zöldbab árát. *„Általában rettenetes árak vannak, [...], zöldbab 45 P. Mi lesz, ha ezek az árak így emelkednek?”*¹³⁴⁸ Ahogy megszokottá vált az infláció, az aggodalmat felváltotta a beletörődés. *„Ismét néhány fantasztikus árat jegyzek ide: [...] 1 kg zöldbab 600 billió, barack 1.500 billió, [...] 1 db hegyes, erős, nyomorúságos kis zöldpaprikáért 200 billiót kértek.”*¹³⁴⁹ Azt, hogy az infláció mennyire beépült a hétköznapokba, mi sem bizonyítja jobban, mint a gyerekek új szokásáról szóló feljegyzés: *„Már lassanként milliomos lesz mindenki, csak nagy pénzeket lehet látni. Az 1000 P-t már nem akarják [elfogadni], a legkisebb pénznek számít a 10.000 P-s [pengős]. A gyerekeknél a tollskatulyában a régi 10 és lyukas 20 filléres helyét a 100.000 P-sök [pengősök] foglalták el.”*¹³⁵⁰ Az árak naponkénti emelkedéséről szemléletes epizódokkal számoltak be: *„Este érkezett vissza Alix¹³⁵¹ nővérünk Budapestről. Az ígért 2 milliárd segélyt csak tegnap kapta meg dél felé, s így alig egy pár óra állt rendelkezésére délután. A kapott pénzt azonnal elköltötte, csak 20 milliót hozott haza. [...] Amit vásárolt, könnyen haza tudta hozni. Vett 27 m kartont 984 millió, sacharint 804 millió és egy villanyvasalót 108 millióért. Ha az ígért időben, 2 nappal előbb kapja a pénzt, még egyszer annyit ért volna. T. i. hozott két Missalét¹³⁵² is, az egyiket még kedden vette 20 millióért, a másikat csütörtökön, ez már 42 millió*

¹³⁴⁵ MAVART: az első országos, közúti személyszállítással foglalkozó cég (Magyar Vasutak Autóközlekedési Részvénytársaság) SZABÓ Bence, 2018.

¹³⁴⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. március 16., július 2.

¹³⁴⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 30., 1946. március 16., június 22., július 3., július 9.

¹³⁴⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. június 23.

¹³⁴⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. július 3.

¹³⁵⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. március 27.

¹³⁵¹ Körmöczy Mária Alix nővér 1906-ban született Magyarakanizsán, 1927-ben tett először fogadalmat. 1934 és 1948 között a bajai tanítónőképző-intézet tanáraként működött. MNL BKML XII. 22. Bajai ház törzskönyve 1934/1935.

¹³⁵² misekönyv

volt.¹³⁵³ „Egy nővérnek a szemüvege eltört, egy szöveget kellett beverni s tíz perc múlva el lehetett hozni s ez 2 millióba került. Még mindig s folyton gyorsabb iramban emelkednek az árak.”¹³⁵⁴ A noviciák beöltözésével kapcsolatban szintén 1946 áprilisában jegyezték fel a társulat tanácsülési jegyzőkönyvében az infláció okozta nehézségeket. „Érsek adománya az anyaháznak: 150 dollár, 1000 svájci frank, 200 frank. Ez utóbbi 1200 frankot a beöltözendő posztulánsok habitus-szövetének megvásárlására adta. 80 méter szövet 15.773.315.000 P-be került.”¹³⁵⁵ Mivel a szabályok által előírt 500-300 pengős hozományösszegek teljesen elértéktelenedtek, újat kellett megállapítani. Eszerint az iskolás nővérek hozománya 6 és fél q búzát, házi nővéreké 3 és fél q búzát tett ki.¹³⁵⁶ A bajai krónikát vezető nővér az infláció utolsó hónapjában, 1946 júliusában uralkodó pénzügyi káoszt nagyon érzékletesen szemléltette. Ekkor a bankjegyeket már csak színük alapján tudták megkülönböztetni és annak is jelzésértéket tulajdonítottak, hogy mennyi súlyú pénzt kaptak.¹³⁵⁷ Az új fizetőeszköz, a forint 1946. augusztus elsejei bevezetése után normalizálódott a gazdasági helyzet.¹³⁵⁸

A nővéreknek az infláción kívül egyéb komoly gazdasági problémákkal is meg kellett küzdeniük. Közvetlenül a háború után, de még a következő, 1945/46-os tanévben is szinte minden zárdában nagy gondot okozott a fűtőanyag hiánya, hiszen a készleteket az átvonuló hadseregek elhasználták. **Jánoshalmán** és **Kiskunhalason** a zárdaiskolákban a kevés tüzelő miatt karácsony után szénszünetet kellett elrendelni.¹³⁵⁹ **Mágocson** úgy takarékoskodtak, hogy a négy terem helyett csak kettőt fűtöttek, ahol délelőtt és délután is folyt az oktatás.¹³⁶⁰ **Kalocsán** az érseki és káptalani uradalmak felosztásával az anyaház tüzelőanyaggal való ellátása is megnehezedett.¹³⁶¹ A **polgári** zárdában a nővérek maguk voltak kénytelenek a tűzifa kitermeléséről gondoskodni. Rugalmasságukkal, azzal hogy szükség esetén nem rettentek meg a kemény fizikai munkát igénylő favágás-

¹³⁵³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 19.

¹³⁵⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 24.

¹³⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. április 27.

¹³⁵⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. április 27.

¹³⁵⁷ „Nem győzik a bankjegyeket nyomni. Az emberek nem ismerik a pénzt, csak úgy mondják: három sárga, két zöld pénz.” „Végre ma megkaptam a gondnoknő a múlt heti fizetést 2 és ½ trilliót, 85 deka volt. Ma 40 kg pénz érkezett a postára. Már 1000 billiós bankjegyek is vannak. Az árakat már nem csak a piacon, de bankban, vasúti pénztárnál is így mondják: 1 kék, 2 zöld pénz.” „A pénz értéke zuhan, úgy szólván órától órára. A fizetést a tisztviselők most már nem hetente, hanem egy héten kétszer kapják. A múlt szombaton kaptunk 2 és ½ trilliót s tegnap ugyanazok számára 166 trilliót.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. július 2., 3., 9.

¹³⁵⁸ „Sírva álltak ma az emberek az üzletekben, hogy végre annyi idő (2 év) után vásárolhatnak valamit, van a pénznek vásárlóértéke.” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. augusztus 2.

¹³⁵⁹ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1945/46 2.; ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1945/46 1.

¹³⁶⁰ ÉVKÖNYV Mágocs 1945/46 1.

¹³⁶¹ MNL BKML XII. 6. Generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

tól sem, kivívták a világiak megbecsülését. A lakosság segítőkészen, szolidárisan állt melléjük. „*Most utaltak a tantestület részére valamennyi fát. Nekünk 18 m³ jut belőle. Összerúgtunk emiatt a tanítókkal. 28 m³ helyett nekünk csak 10 m³-t akartak adni, mivelhogy ők családosok. A veszekedéssel 18-at harcoltunk ki. A jó Isten megsegített. Mégis jobban jártunk, mint ők. Ők felesbe termeltetik ki és hozatják haza, mi meg magunk fogtuk meg a fejszét, fűrészelt s mentünk kitermelni a fát az erdőbe. Az erdész adott néhány segítséget, de a jó emberek is, akik látták, hová tartunk, följánlották segítségüket. Így két nap alatt készen is voltunk vele. Igás gazdák meg följánlották, hogy hazaszállítják. [...] Jól kifáradtunk, második nap este alig bírtuk a lábunkat, de most már oda se neki, rendben vagyunk, kipihentük magunkat. [...] Ma kaptunk egy kocsi rőzsét. A bácsi az apácáknak szánta, hát elhozta. Valamikor tanítottuk a lányát. Két nagy fiú meg fát vágott ma, csak úgy jószántukból, sajnálatból.*”¹³⁶²

Siklóson a szülők áldozatkészsége tette lehetővé, hogy sem a nővérek, sem az iskola nem szenvedett hiányt tüzelőanyagban, a tanévben végig zavartalanul, szénszünet nélkül tudtak dolgozni.¹³⁶³ A forrás nem részletezi a szülők áldozatkészségének mibenlétét, de valószínűleg természetbeni segítségről lehetett szó, csakúgy, mint **Baján**. Itt az iskolák fűtéséről a növendékek által behozott fahasábok révén gondoskodtak. A nővérek a szülői értekezleten maguk kérték, hogy a tanulók az iskola fűtéséhez naponta egy darab fával járuljanak hozzá. Nem hiába apelláltak a szülők jószándékára és összefogására: a tehetősebbek különösen kivették részüket a fűtőanyag beszolgáltatásából. „*A szülők mindenre készek, csak járhassanak a gyerekek iskolába. Már többen küldtek is be fát. Egy szülő pl. egy kocsival küldött azok helyett is, akik nem tudnának adni.*”¹³⁶⁴ Így minden osztály – azaz osztályfőnök – maga intézte a tanterem fűtését, kezelték a saját fájukat, gyújtósukat. A zárda celláinak fűtését azonban nem tudták megoldani. A nővérek kénytelenek voltak vasalószenet vásárolni a fűtéshez, mert máshoz nem lehetett hozzájutni.¹³⁶⁵ Fölhasználták továbbá az oroszok által a zárda pincéjében meghagyott szénport is.¹³⁶⁶ 1945 őszén a bajai nővérek új – a Polgáron élőkhez hasonló, fizikai munkát

---

¹³⁶² MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. Schmidt Mária Alexandra nővér 1946. február 18-án kelt levele a generális főnöknőhöz. Hogy mennyire szokatlanak számított a nővérek kemény fizikai munkája, jól szemlélteti a generális főnöknő levele: „*Bámulva, s szinte aggodalommal vettem tudomásul, hogy a nővérek maguk mentek a tűzifát kitermelni. Ez már igazán a végső szükségét jelentheti.*” MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. A generális főnöknő 379/1946. számú, Kalocsán 1946. március 15-én kelt levele a polgári főnöknőhöz.

¹³⁶³ ÉVKÖNYV Siklós 1945/46 1.

¹³⁶⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. október 27.

¹³⁶⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. október 2.

¹³⁶⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 12.

igénylő – vállalkozásba kezdtek. Egyik tanítványuk apja erdészként dolgozott Vaskúton, ő ajánlotta, „*hogy a vaskúti erdőben igen sok rőzse van, s azt nagyon jutányosan lehetne megkapni, ha a nővérek kimennének szedni. Így ma kimentek 5-en Vaskútra.*” A nővérek által gyűjtött, egész vastag darabokat is tartalmazó, két kocsira való rőzsét 15 liter borért az oroszokkal szállították Bajára.¹³⁶⁷ „*Fontos, hogy ne legyen az erdőben, nehogy elemeljék.*”¹³⁶⁸ „*Este átázva, teljesen vizesen, de igen kedélyesen jöttek haza a rőzsessedő nővérek. Összesen 190 kévét gyűjtöttek, ami az erdész becslése szerint kb. 105 q, megfelel 15 öl fának.*”¹³⁶⁹ A fakitermelés novemberben is folytatódott.¹³⁷⁰

Kiskunfélegyházán a nővérek még az 1945/46-os tanévet is zárdán kívül töltötték. A fiókház ideiglenes központjának a Családi Ház számított, ahol a nővérek napközben, tanórák közti lyukasórában tartózkodhattak. Innen intézték a folyamatban lévő ügyeket, minden nővér itt étkezett, itt főztek számukra, néhányan közülük itt is aludtak. Annak érdekében, hogy fűteni tudjanak, a Constantinum igazgatónője kemencét rakatott, igaz, hogy csak alacsony fűtőértékű tüzelőanyagot tudtak benne használni. „*Egyelőre csak a családi házban fűtünk kukoricaszárral és csumával.*”¹³⁷¹ *Annak sem minden szobáját és ott sem minden nap. Ott meghúzódnak napközben a betegek és öregek. A magunkfajta fiatalabbak*¹³⁷² *pedig vacogunk.*”¹³⁷³ „*Kedves Blandinánk csináltatott [a Családi Ház ebédlőjébe] egy banyakemencét.*”¹³⁷⁴ *Tegnap süttöttünk benne először kenyeret. Megtakarítunk minden sütés után 2000 P-t, ami fő, meleg lesz 3 szoba. Fűtőanyagunk kukorica-szár és napraforgószár. Fánk nincs. Majd ha elmennek a ruszlik, kivágyuk a telepi fát (baromfitelepen) s az egyelőre a főzéshez elég. Aztán, ha változik a politikai helyzet,*¹³⁷⁵ *majdcsak hozzájutunk valamihez. [...] Holnap, szombaton megint kenyérsütés... Melegedhetünk. [...] Minket kiségit a Családi házban a rica-szár (napraforgószár), de meg vagyunk akadva a magánházakban s a Misszióban [verbita atyák missziós háza]. Ide fa*

¹³⁶⁷ A kényszer rávitte a nővéreket, hogy érintkezésbe lépjenek az oroszokkal, maguk is éltek a cserekereskedelem eszközével. A közvetlen társadalmi interakciók során lett árnyaltabb az oroszok megítélése.

¹³⁶⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. október 24-26.

¹³⁶⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. október 27.

¹³⁷⁰ „*Ma d.u. érkeztek haza Vaskútról favágó nővéreink. 6 öl fát termeltek, döntöttek ki, 220 fa volt. Mind akácfa, nem vastagok, de jó fa s még ezeknek a koronáját is megkaptuk. Sokat dolgoztak nővéreink, nehéz volt a fűrészelés. A fa egy részét már be is hozták.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 12., 17.

¹³⁷¹ Csuma: lemorzsolt kukorica csutkája.

¹³⁷² A levél írója Fazekas Mária Blandina igazgatónő ekkor 48 éves volt. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹³⁷³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹³⁷⁴ búbos kemence

¹³⁷⁵ A nővérek az oroszok kivonulásával kötötték össze a politikai helyzet változását. Nyilvánvalóan a polgári értékrend visszatérését várták.

vagy szén kellene! De honnét? A nők fáznak.¹³⁷⁶ Kiskunfélegyházán tehát a fő problémát az okozta, hogy mivel a nők több helyen voltak elszállásolva, több ház, illetve szoba fűtéséről kellett (volna) gondoskodni.

A magánházaknál tapasztalható fűtőanyaghiányról az ott lakó nők leveleikben is beszámoltak. Figyelemre méltó módon nem panaszkodtak, hanem inkább humorral igyekeztek oldani a nehéz helyzetet. *„Nem fogjuk fel az eseteket nagyon tragikusan. Derűt varázsolunk a tragikumba, hogy el ne gyengüljön a lélek.”*¹³⁷⁷

*„A fizika rideg törvényeit – miszerint a testek a hidegben összehúzódnak – mi is követtük. Háromszobás lakásunkat egyre redukáltuk, a fűtőanyag felette nagy hiánya miatt. Így a legkisebb szobát öten valamennyire beleheljük, s kiegészítjük egy kis vaskályha, csutka és napraforgósár szerény igyekvéseivel. [...] Többé-kevésbé már mind megfagyunk. Többé: Aminda kedves nővér, kevésbé: mi többiek. Plautilla¹³⁷⁸ kedves nővér melegvizes palackokkal küzd a hideg ellen és így védi reumás tagjait és érzékeny veséjét. A parafa-behozatal megszűnése itt is éreztette súlyos következményeit, amennyiben a hazai csutka alkalmatlanság nem zárta eléggé a palackot és így a minap a konyhában kellett szárogatni miegymását. – Néha nincs villany, néha meg úgy ég, mintha ott is napraforgósárral tüzelnének.”*¹³⁷⁹

Félegyházán addig szokatlan, de hasznos fizetési módszerrel kompenzálták a nők munkáját. *„Azért fűtünk is valamelyest. Bazília¹³⁸⁰ és Filotea¹³⁸¹ nők fáért adnak különórát s így mindennap tudunk hol jobban, hol kevésbé fűteni.”*¹³⁸² *„Van t. i. egy kis napraforgósárunk, azzal próbáljuk barátságosabbá tenni szobánkat. Egy kevés kukorica-csutkát is szereztünk munkánkkal.”*¹³⁸³ Az országban ekkor általánosnak te-

¹³⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. november 9-én kelt levele Faddy Mária Augusztina tanácsosnőhöz.

¹³⁷⁷ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. december 7-én kelt levele Faddy Mária Augusztina helynöknőhöz.

¹³⁷⁸ Juhász Mária Plautilla, Bácsbokodon született 1914-ben, elemi iskolai tanítónő. Kiskunfélegyházán 1936-tól tanított. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹³⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Szentgyörgyvárosi Mária Palládium nővér 1945. december 8-án kelt levele.

¹³⁸⁰ Tóth Mária Bazília, Kétegyházán született 1915-ben, elemi iskolai tanítónő. 1938-tól tanított Kiskunfélegyházán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹³⁸¹ Pethő Mária Filotea, Jászapátiban született 1923-ban, elemi iskolai tanítónő. 1945-től tanított Kiskunfélegyházán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹³⁸² MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purisszima nővér 1945. december 18-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹³⁸³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Rónai Mária Gizella, Kiss Mária Vitalis, Boros Mária Agnella, Galler Mária Bernardina és Horváth Mária Patróna 1945. december 7-én kelt levele az általános főnöknőhöz. Rónai Mária Gizella nővér 1943 és 1948 között magyart és történelmet tanított a tanítónőképzőben és a mezőgazdasági lányközépiskolában, Kiss Mária Vitalis az 1940-es években sekrestyésként és gondnokként tevékenykedett a Constantinumban, Boros Mária Agnella 1944 és 1948

kinthető cserekereskedelem és a lakosság szolidaritása is hozzájárult az apácák mindennapi létfeltételeinek biztosításához.

A nővérek életében nemcsak a tűzifa saját kezű kitermelése és a rőzsegyűjtés számított újfajta, addig nem gyakorolt fizikai munkának. Ebben az időben több, földműveléssel kapcsolatos feladattal is maguknak kellett foglalkozniuk. A **kalocsai** anyaházból 1945 nyarán hetente tíz fős csoportokban jártak ki a saját és a bérelt földjeikre kapálni, mert a napszámosokat nem tudták megfizetni. Emellett részt vettek az aratásban és a kukoricaszedésben is. Előfordult, hogy a nagy távolság miatt az éjszakát is a tanyákon kellett tölteniük.¹³⁸⁴ A vidéki fiókházakban nehezítette a nővérek helyzetét, hogy a távollévő társaik helyett is a helyben maradottaknak, vagy a menekülésből hamarabb visszatérteknek kellett elvégezniük a mezőgazdasági munkákat.¹³⁸⁵ **Vecsésen** egy-két nővér 4 hold földet kapált meg, **Polgáron** pedig egy nővér végzett szinte minden ház körüli munkát: „*Most idehaza Polgáron minden es vagyok. Konyhás, kertes, favágó, kőműves, ács, napszámos, vízfordó stb.*”¹³⁸⁶

Baján a zárdát elvállalt 30 hold kukoricát harmadából, azaz megkapták a termés harmadát, cserébe kétszer meg kellett kapálni a vetést és ősszel le kellett szedni a kukoricát. A nővérek igyekeztek rávilágítani a fizikai munkavégzés előnyeire is. „*Ennek a kapálásnak kettős jelentősége van, egyrészt megtanít becsülni a testi munkát, másrészt példa az embereknek, hogy ha szükség van rá, nem riadunk vissza a testi munkától sem.*”¹³⁸⁷ Tehát a közösségvállalásnak a fizikai munka területén is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Kezdetben 20 nővér járt ki kapálni, később 12 fő végezte ezt a munkát. Ha már a földterületet megkapták, babot és tököt is ültettek a kukorica közé.¹³⁸⁸ Az önellátás, a téli hónapok élelmiszerszükségletének biztosítása érdekében Bajáról néhány nővér – köztük a főnöknő is – Hercegszántón meggyet szedett.¹³⁸⁹ Nem vonták ki magukat a nővérek a **Dunakeszin** lévő zárdában sem a felesbe vállalt kerti és mezei mun-

---

között földrajzot, természetrajzot és kémiát oktatott a tanítónőképzőben, Galler Mária Bernárdina nővér 1923-tól 1948-ig működött a Constantinum különböző iskolafokozatain, Horváth Mária Patróna nővér 1943 és 1948 között a tanítónőképző és a mezőgazdasági iskola tanára volt. KÖFALVINÉ ÓNODI Márta 2001. 40-60.

¹³⁸⁴ A kalocsai zárdából 1945 márciusában 55 nővér járt ki az érseki uradalomba kukoricát törni, cserébe a termés 1/5 részét és élelmezést kaptak. GRÓSZ József, 1995. 184.

¹³⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. május 30.; MNL BKML A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹³⁸⁶ MNL BKML XII. 6. Polgári zárdai iratai. Vakulya Mária Dária nővér Polgáron 1945. december 6. és 1946. február 15. közt kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁸⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. május 22.

¹³⁸⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. május 22., 28., 30., június 4., 25., 30.

¹³⁸⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. június 23.

kákból.¹³⁹⁰ **Baján** 1946-ban cukorrépa-termesztésbe fogtak. Nem is rossz eredménnyel, hiszen az általuk művelt föld után 110 kg cukrot kaptak.¹³⁹¹

A mezőgazdasági munkákba való tevékeny bekapcsolódás révén többnyire már 1945 őszén sikerült a fiókházak többségében biztosítani a mindennapi kenyeret. Így szeptembertől kezdve az iskolásnővérek minden erejüket kizárólag a tanításnak szentelheték.¹³⁹² A társulat vezetősége nem késlekedett a földmunkát végző nővérek dicséretével. „*Tisztelendő Anya és a tanács tagjai örömmel konstatálják a nővérek igazi szerzetesi lelki kultúráját, hogy megértették az idő jelét, s önként vállalkoztak az új idők nehezebb feladatainak megoldására. Nógatás, rábeszélés nélkül fogták meg mindenütt a kapanyelet, pedig egy év előtt még nem is sejtettük, hogy ilyen közvetlen viszonyba lépünk a kenyeret adó földdel.*”¹³⁹³

II.4.3. Az oktatás megváltozott szervezeti keretei és tartalmi elemei

Az oktatás szervezeti kereteinek megreformálása, az általános iskola bevezetése komoly változást jelentett a tanítással foglalkozó szerzetestársulat életében. 1945. augusztus 16-án írta alá az ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke az általános iskola létesítéséről szóló 6650/1945 sz. rendeletet. Az 1940. évi 20. törvény alapján létrehozott nyolcosztályos népiskola gyökeres átalakításából megformált új iskolatípus felső tagozata 1945-1948 között fokozatosan épült ki, párhuzamosan a korábbi nyolcosztályos középiskola négyosztályossá alakulásával. 1945. szeptember 1-jétől a népiskola V. osztálya, a gimnáziumok és a polgári iskolák I. osztálya egységesen az általános iskola 5. osztályában egyesült, megteremtve ezzel a középiskolára felkészítő általános iskolai felső tagozat rendszerét.¹³⁹⁴ Ez az iskolatípus ötödik osztálytól kezdődően megkívánta a szakrendszerű oktatást. Ezért a társulat azon zárdái, ahol addig vagy csak elemi, vagy csak polgári iskola működött, nehéz helyzetbe kerültek, mert ott újonnan kellett megszervezni a felső, illetve az alsó tagozatot. Ehhez pedig nemcsak tanerőt, hanem tanter-

¹³⁹⁰ MNL BKML XII. 6. Dunakeszin lévő zárda iratai. Pápe Mária Prezentata nővér Dunakeszin 1945. október 8-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹³⁹¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 2., október 22-23. A bajai nővérek igyekeztek önellátásra berendezkedni. „*A nővérek sokat dolgoznak, locsolnak. Estéknként az összes nővérek segítenek öntözni, vizet hordani. A régi virágoskert egy részén Cyria nővér nagy területen paprikát ültetett be. [...] Sok paprika van már rajta, csak még kicsinyek. Igen nagy áldás nekünk ez a kert, ha ez nem volna, nem tudnánk megélni. A piacon nem is nagyon lehet kapni, s ha van is főzelékféle, olyan magas ára van, hogy nem tudnánk megfizetni.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. július 30.

¹³⁹² MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹³⁹³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. május 30.

¹³⁹⁴ MÉSZÁROS István, 1996. 100-101.

met is biztosítani kellett.¹³⁹⁵ A katolikus egyház vezetése fenntartásokkal fogadta az iskolák egységesítését, a nyolcosztályos általános iskolában már a homogén állami iskolák előfutárát látta.¹³⁹⁶

Speciálisan nehéz helyzetben voltak azok a fiókházak, ahol a nővérek és tanítványaik az 1945/46-os tanévben továbbra is kiszorultak a zárdaiskolákból. **Cegléden** csak az első félévet kellett így átvészelnii, de **Kiskunfélegyházán** az egész 1945/46-os tanévet a Constantinumon kívül töltötték. A nővérek kényszerhelyzetben úgy segítettek magukon, ahogy tudtak: ahol lehetett, ott tanítottak. Az ősz elején, amíg tartott a jó idő, mezőkön, templom körül, udvarokban próbálták foglalkoztatni a gyerekeket.¹³⁹⁷ Októberben a Constantinum különböző iskolatípusai más-más városi iskolában, illetve magánházaknál, sőt kocsmahelyiségekben kaptak elhelyezést. A nővérek legalább 14, néha egymástól távol lévő helyen tanítottak,¹³⁹⁸ és kénytelenek voltak két-három fős kis közösségekben magánházaknál, illetve egyéb szállásadóknál meghúzódnii.¹³⁹⁹ A szétszóródás nagyon megnehezítette a szerzetesi életet, hiszen a nővérek jóformán soha nem tudtak együtt lenni.¹⁴⁰⁰ Ennek ellenére próbálták megőrizni szerzetesi életmódjukat, igyekeztek a lehetőségekhez képest betartani a társulat által előírt szabályokat.¹⁴⁰¹ A magánházaknál kvázi-klauzúrákban éltek, a világi lakók akceptálták a nővérek elvonultságát.¹⁴⁰² Az ideiglenes központként funkcionáló Családi Ház azonban igen szűknek bizonyult a 60

---

¹³⁹⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. szeptember 1.; MNL BKML XII. 6. A Bácsalmási zárda iratai. Vojnich Mária Aquina generális főnöknő 360/1947 sz. Kalocsán 1947. március 19-én kelt levele. (Válasz Szentmiklósi Ferenc bacsalmási apát plébános 1947. február 17-i levelére.)

¹³⁹⁶ GERGELY Jenő, 1985. 35.

¹³⁹⁷ „A [diákok] a ½ 8-as szentmisére jönnek székestől, s úgy indul a karaván valahova csendesebb, napos v. árnyékosabb – a szerint, hogy mi az idősebb – helyre. Ma esik. Ma el kellett bocsátanunk őket. Az ember szíve meg tudna szakadni [...]. Most próbálunk magánházakban egy-egy termet keresni osztályonként.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 27-én kelt levele az általános főnöknőhöz. MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purissima nővér 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹³⁹⁸ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. október 9-én, november 10-én, 1946. február 28-án kelt levele az általános főnöknőhöz.; MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹³⁹⁹ „Most különösebben nehéz nálunk, hiszen szét vagyunk szórva, mint Csáki szalmája, másfelől pedig [a Családi Házban] olyan szűken vagyunk, hogy minduntalan beleütközünk egymásba.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina főnöknő 1945. július 12-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁴⁰⁰ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Fazekas Mária Blandina igazgatónő 1945. november 17-én kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹⁴⁰¹ „Ahogy lehet, szabályaink szerint élünk. Ima, étkezés közös. Napirend is szabályszerű.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹⁴⁰² „Nagyon jó helyen lakunk. A háziak soha nem zavarnak. Teljesen külön bejáratú két szobát kaptunk, amelyekben kettenként lakunk.” MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purissima nővér 1945. december 18-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

főnyi zárdai személyzet nappali tartózkodása, illetve étkezése céljára. Az egyik nővér rajzon is megörökítette a cseppet sem ideális viszonyokat, rövid magyarázattal fűszerezve a képet.¹⁴⁰³

33. ábra: Reggeli a Családi Házban. Moullion Mária Antónia nővér rajza (Kiskunfélegyháza, 1945 tele)

„A délelőttöt vagy az iskolában, a lyukas órákat pedig a családi [Családi Ház] »tárgyalójában« a meleget sugárzó banyakemence mellett töltjük. Nagy szerencse, hogy ilyenkor nincsen mindenkinek lyukas órája, sem nagyobb térfogata, sem 40-es lába, mert a délelőtti órákban a nagy sürgés-forgásban veszélybe kerülhetne. Boldog az, ki egy kis zugot talál s ott csendben kötöget vagy olvas. Írni csak az merészkedik, aki türelmesen elviseli a kisebb-nagyobb oldalba lökéseket, vagy akinek napi föltétele, hogy föláll mindannyiszor s utat enged, ahányszor kívánja a »tömeg«.”¹⁴⁰⁴

Ahogy a fentiekből is kiviláglik, a nővérek a lehetetlen körülmények és a teljesen alkalmatlan viszonyok között sem adták fel munkakörüket, ragaszkodtak a tanításhoz. Kitartásukat és optimista életigenlésüket a szülők bizalommal honorálták, azaz a zárdán kívül zajló tanévben is a Constantinumba írták gyermekeiket. „A nagy gyerek-létszám miatt most meg a tanítóság neheztel. Munkájuk nem elég értékelését látják abban, hogy a szülők mind hozzánk adnák a gyermeküket, még akkor is, ha nálunk ez több áldozattal

¹⁴⁰³ A kép felirata: „székek az asztal tetején, mert kell a hely a fűtéshez”, „kemencetűz”, (a kemence mellett:) „Margaréta n[ővér]”, „kukoricaszár és ricaszár, fűtőanyag”, (a fűtőanyag mellett:) „Bóna n[ővér]”. Lipka Mária Margaréta és Vojnits Mária Bona házi nővérekről van szó.

¹⁴⁰⁴ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárdai iratok. Moullion Mária Antónia és Gracza Mária Lucencia dátum nélküli levele (valószínűleg 1945. december elején kelt)

jár és kevesebb szorgalmi időt jelent. Konkurenciát látnak benne és furkálnak.”¹⁴⁰⁵

A nővérek – munkájuk révén – hamar szembesültek az oktatáspolitikai új irányával. Ám legelőször a tankönyvek hiánya okozott súlyos és általános gondot. A tankönyvek egy része a harcok alatt megsemmisült, a maradékot pedig szigorú revízió alá vonták. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere 1945 májusában rendelkezett a tankönyvek ideológiai felülvizsgálatáról. Az ellenőrzés elsősorban a történeti, irodalmi, földrajzi, gazdasági és társadalomismereti tankönyveket érintette.¹⁴⁰⁶ A központilag kötelezővé tett felülvizsgálat után a tanintézetek az 1945/46-os tanévtől csak engedélyezett tankönyveket használhattak. Az új hatalom tehát tisztában volt azzal, hogy a tankönyv a politikai lojalitás és kultusz megteremtésének alapköve, a történelmi legitimitás konstruálásának egyik eszköze. Különösen a történelem tankönyvek lecserélését indokolta az a törekvés, hogy a történelmet az új politikai értékrendszernek és ideológiának megfelelően „írják át”, a baráti, illetve az ellenséges országokról és népekről az aktuális érdekeknek megfelelő képet alakítsák ki.¹⁴⁰⁷

A katolikus egyházi hatóságok átláttak ezeken a szándékokon, és különösen vonakodtak a cserétől, továbbra is ragaszkodtak volna a Szent István Társulat által kiadott tankönyvekhez.¹⁴⁰⁸ A tanulóktól összeszedett tankönyveket általában a városházára kellett bevinni. A nővérek kényszerűségből eleget tettek az utasításnak, bár panaszkodtak, hogy nehézséget okoz a tankönyvek hiánya.¹⁴⁰⁹ Több helyen – a rendelkezéseknek megfelelően – már az 1944/45-ös tanév során végrehajtották a revíziót. *„A tankönyvekből a korszerűtlennek ítélt részeket kikerítettük vagy kivágtuk. Néhány, a kor szellemével ellenkező könyvet elégettünk vagy beadtunk a polgármesteri hivatalba.*”¹⁴¹⁰ *„Egyik konferencián a tankönyvek szükségessé vált revízióját tárgyaltuk meg. Ugyanakkor foganatosítottuk a könyvtárak átvizsgálásáról intézkedő miniszteri rendeletet is.*”¹⁴¹¹ *„Könyvtárainkból a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek I-II-III. sz. jegyzéke és a tankönyvek beszolgáltatására vonatkozó rendeletek értelmében a vármegyei rendőrség helyi csoportjához beszolgáltattunk 18 db irodalmi művet és 445 db tanköny-*

¹⁴⁰⁵ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Gaál Mária Purissima nővér 1945. szeptember 26-án kelt levele az általános főnöknőhöz.

¹⁴⁰⁶ MAGYAR Közlöny, 1945. (1945. május 18) 31. sz. 2. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1.883/1945 V.K.M. sz. rendelete az iskolában használt tankönyvek felülvizsgálatáról.

¹⁴⁰⁷ KUNT Gergely, 2014. 4-5.

¹⁴⁰⁸ GERGELY Ferenc – KŐHEGYI Mihály, 1980. 11.

¹⁴⁰⁹ ÉVKÖNYV Cegléd 1945/46 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Jánoshalma 1945/46 2.

¹⁴¹⁰ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 27.

¹⁴¹¹ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 3.

vet.”¹⁴¹²

Olykor nem a nővéreken múlt, hogy nem sikerült a forgalomból kivont tankönyveket leselejtezni. „*A gyerekeknek ismételten megtiltottuk év elején, hogy nem szabad jóvá nem hagyott könyvet használni. Ezért a polgári iskolában a nővérek végigvizsgálták a táskákat, nem volt náluk könyv. A népiskolában összeszedték a tanítónők a könyveket. Valóságos harc fejlődött ki egyik-másik gyerek és a tanítónő között. Beledugták a mackóba, a kabát alá, kályha alá. Az első osztályosok közül volt, aki kabátban felöltözve, a hóna alatt az olvasó, a mesés és hittankönyvvel várta a nővért az ajtóban s kérte, hogy engedje hazavinni a könyveit, mert ő nem adja oda az orosznak. Volt, aki a kabátba burkolta s ráült. Így próbálgatták, úgy gyerekésszel menteni a könyveiket.*”¹⁴¹³ Ám a nővéreknek, ha nem akartak bajt hozni a maguk fejére, ragaszkodni kellett a régi könyvek beszolgáltatásához. A források arról hallgatnak, hogy a nővérek végül engedték-e a gyerekeknek, hogy megmentsek a szeretett könyveket. Ha igen, akkor azt nem nyíltan, hanem a dolgok fölött „szemet hunyva” tették, és bizonyára nem örökítették meg írásban.

Természetesen a nővérek is érzékelték a körülöttük megváltozott világban ható új erőket,¹⁴¹⁴ a háború utáni új világrend számukra kedvezőtlen változásait és aggodalommal tekintettek a szerzetesek jövője elé.¹⁴¹⁵

1945 tavaszán az új tanügyi utasítások demokratikus szellemű világnézeti „áthangolást”, átalakítást sürgettek.¹⁴¹⁶ A tanítóóság mindenütt 4-6 napos átképző tanfolyamon vett részt, amelyet a iskolanővérek is végighallgattak. A tanárok ideológiai átképzése különböző formákban zajlott. **Jánoshalmán** az intézet saját keretein belül oldotta meg ezt, az igazgató¹⁴¹⁷ két témában tartott előadást: „*Szociális nevelés a demokratikus Ma-*

---

¹⁴¹² ÉVKÖNYV Siklós 1946/47 I.

¹⁴¹³ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. február 14.

¹⁴¹⁴ Az általam vizsgált krónikák alátámasztják Kunt Gergely azon megállapítását, hogy a szubjektív források alapján a korábban ismerttől eltérő időlépték rajzolódik ki. A nővérek is – a Kunt Gergely által vizsgált naplóíró fiatalokhoz hasonlóan – sokkal gyorsabbnak és rövidebbnek érzékelték a szovjetizálást, mint a korszak eseménytörténeti tagolása sejteti. A keresztény magyar önbesorolású szerzők – így az iskolanővérek is – legkésőbb a háború befejezésének évében már mindannyian megszállásként és diktatúraként tekintettek az új politikai berendezkedésre. KUNT Gergely, 2017/b. 422. Baján például 1946 decemberében azt írták a nővérek krónikájukba, hogy: „*Milyen különös világot is élünk mi. A mai kommunista uralom [!] idején, a bajai városháza nagytermében meg lehetett rendezni egy tisztán vallásos tárgyú előadást.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. december 15.

¹⁴¹⁵ Már 1946 tavaszán felvetődött, hogy ha a társulat tagjai esetleg nem taníthatnak tovább, akkor milyen egyházközségi munkába kapcsolódhatnak be. Lehetőségként felmerült az Amerikában való házalapítás is. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. május 27., december 16.

¹⁴¹⁶ MAGYAR Közlöny, 1945. (1945. március 24.) 11. sz. 4. A vallás-és közoktatásügyi miniszter 56.001/1945 V.K.M. számú rendelete az 1944/45. iskolai év szabályozása tárgyában.

¹⁴¹⁷ Papp Mária Róberta nővér töltötte be ekkor Jánoshalmán az igazgatói és főnöknői tisztséget is. ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 (címlap). Papp Mária Róberta, 1877-ben született Kishegyesen, polgári

gyarországon” és „*Polgári leányiskolánk a demokrácia szolgálatában*” című tételket fejtegette „*a tanári testület élénk hozzászólásai mellett.*”¹⁴¹⁸ **Cegléden, Kalocsán és Siklóson** a nővérek a helyi Nemzeti Bizottság által rendezett nevelői átképző tanfolyamokon vettek részt. Az előbbi településen az egyes pártok képviselői adtak elő.¹⁴¹⁹ Az anyaországi tanár- és tanítónő nővérek mindenütt beléptek a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének helyi csoportjába.¹⁴²⁰

Legelőször az állami és nemzeti ünnepek megrendezésénél kerültek kapcsolatba a nővérek és iskoláik az új politikai berendezkedés külső megnyilvánulásaival. Az új ünnepek, illetve egy-egy jelentős dátumnak és a hozzá kötődő személynek középpontba helyezése, azaz az új hagyományok kreálása elsődlegesen a társadalmi kohézió elősegítését, valamint a legitimáció megteremtését célozta.¹⁴²¹ Figyelemre méltó, ahogyan a nővérek igyekeztek alkalmazkodni a megszálló orosz hadsereg által preferált, sőt oktörtölt új ünnepekhez. Közvetlenül a front elvonulása után, az 1944/45-ös tanév második felében már részt kellett venniük az új tartalommal megtöltött régi ünnepeken és az újonnan kötelezővé tett ünnepségeken is. A nyilvánosságnak szánt, nyomtatásban – illetve gépiratként – megjelent iskolai évkönyvekben távolságtartóan csak megemlítik ezeket az eseményeket. Sokszor maguk sem tudták, hogyan kellene ezekhez viszonyulni, ezt árulja el az ünnepségek nevének sokféle formájú, gyakran idézőjeles megjelenítése.

Cegléden a nővérek annyit jegyeztek fel, hogy 1945. május 1-jén részt vettek a város hivatalos ünnepségén, május 9-én pedig a béke ünnepén,¹⁴²² vagyis az egyik esetben még az ünneplés okát sem említették meg. **Jánoshalmán** a zárdaiskola aktívabban bekapcsolódott a városi ünnepségekbe: „*április 22-én [!] a felszabadulás, május 1-jén a munka ünnepén, május 9-én a béke-ünnepségen iskolánk tanulói énekszámokkal és szavalatokkal szerepeltek.*”¹⁴²³ **Kalocsán** „*május 1-jén iskolai szünet volt, s a növendékek [a polgári iskolás lányok] szabadon mehettek a szabadban rendezett közünnepsé-*

---

iskolai tanárnő. Óbecsei, magyarkanizsai, szabadkai, kalocsai, bajai működése után 1916 és 1920 között Vecsésen volt főnöknő. Ezt követően Zomborban, Kalocsán, Kiskunfélegyházán, Baján és Bácsalmáson dolgozott, 1941 és 1946 között Jánoshalmán töltött be házfőnöknői tisztséget. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴¹⁸ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 3.

¹⁴¹⁹ ÉVKÖNYV Cegléd 1945/46 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 27.; ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 3.

¹⁴²⁰ MNL BKML XII. 6. Generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁴²¹ KUNT Gergely, 2014. 4-5.

¹⁴²² ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 (oldalszám nélkül)

¹⁴²³ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 3.

re,¹⁴²⁴ vagyis a nővérek nem vezették ki az intézmény tanulóit a rendezvényre, nem tették számukra kötelezővé a részvételt, testületileg távol maradtak. Május 9-én azonban „jelen voltunk növendékeinkkel a „Béke”-ünnepségen. [...] Tanár és tanuló nagy fehér orgonaszállal kezében jelent meg a felvonuláson.”¹⁴²⁵ A viszonylag semleges dekoráció kizárta, hogy a nővérek vagy a növendékek kezébe esetleg zászló, vagy transzparens kerüljön. A ’béke’ szó idézőjelbe tétele utalhat arra, hogy az oroszok által elhozott béke jelentése, tartalma a nővérek számára nem tűnt egészen egyértelműnek. **Kiskunhalason** már speciálisan orosz ünnepségnél igényelték az iskolások asszisztálását. 1945. február 23-án „felsőbb rendeletre kivonultunk tanulóinkkal a Hősök szobrához, a vöröshadsereg fennállásának 27. évét¹⁴²⁶ ünnepelni, de. 10 órakor.” A nővérek a további ünnepségeknél szintén szükségesnek tartották megemlíteni, hogy utasításra, mintegy kényszernek engedve vettek részt olyan eseményen, ahol számukra nem kívánatos eszmék hirdetői is szót kaptak. „Március 15-én iskolai ünnepségünk volt reggel a ¼ 8 órai szentmise után, rövid műsorral. Felsőbb rendelkezésre de. 10 órára a Városház elé vonultunk tanulóinkkal, ahol az erkélyről szónokolt a polgármester, a református gimnázium igazgatója és a kommunista párt vezére.”¹⁴²⁷

Magyarország „felszabadulásának” napján, április 4-én 1946-ban már – „az orosz parancsnokság rendeletére” – mindenütt szünetelt a tanítás,¹⁴²⁸ holott ez a nap csak 1950-ben vált hivatalos állami ünneppé.¹⁴²⁹ **Kiskunhalason** „az ifjúságnak a Városháza előtti tere kellett vonulni, ahol a város polgármestere és a politikai pártvezérek beszédet intéztek az összegyűlt tömeghez.”¹⁴³⁰ Az idézet itt is azt az érzést kelti, mintha a nővérek kizárólag a hatóságok nyomására vettek volna részt a megemlékezésen. Újdonságnak számított továbbá, hogy május 12-én a magyar parasztság érdemeiről, Dózsa Györgyről és a jobbágyság küzdelmeiről kellett megemlékezést tartani.¹⁴³¹

Bizonyos városokban már 1945-ben sor került a település „felszabadításának” megünneplésére. **Kiskunfélegyházán** ez először 1945. október 23-án történt meg, amikor a

¹⁴²⁴ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 27.

¹⁴²⁵ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 3., 27.

¹⁴²⁶ A Vörös Hadsereg születésnapját a szovjet időktől kezdve február 23-án ünnepelték, arra emlékezve, amikor 1918-ban a szovjet-orosz hadsereg Pétervár előtt megállította a németek előrenyomulását. HADSZÍNTÉR és hátország <http://elsovh.hu/a-voros-hadsereg-megalakulasa/> (letöltés: 2019. október 26.)

¹⁴²⁷ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül)

¹⁴²⁸ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1945/46 2.

¹⁴²⁹ MAGYAR Közlöny, 1950. 5. sz. (1950. április 2.) 17. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 10. sz. törvényerejű rendelete április 4-ének, Magyarország felszabadulása napjának nemzeti ünneppé nyilvánításáról.

¹⁴³⁰ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1945/46 1.

¹⁴³¹ ÉVKÖNYV Cegléd 1945/46 (oldalszám nélkül); ÉVKÖNYV Jánoshalma 1945/45 4.; ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1945/46 2.; ÉVKÖNYV Vecsés 1945/46 3-4.

Constantinumot még javában az oroszok tartották megszállva. Ennek ellenére az esemény szerepelt az intézet 1945/46-os értesítőjében.¹⁴³² **Kiskunhalason** kerültek a „felszabadulás” kifejezést, ott „*a vöröshadsereg bevonulásának napja*” alkalmából a városi elöljáróság által elrendelt szünetet említették meg.¹⁴³³ A május 9-i ünnepek kapcsán sem szerepel a „győzelem” szó a nővérek irataiban, helyette más megoldásokat kerestek. „*Május 9-én a német leverés első évfordulója alkalmából méltatta az igazgató a szabadságért küzdő hősokeket.*”¹⁴³⁴ „*Május 9-én a háború befejezésének és a békés munkára való áttérésnek jelentőségét ismertettük a növendékekkel.*”¹⁴³⁵ A széles publikumnak szóló iskolai értesítőben a nővérek nem merték ennél egyértelműbben kifejezni őszinte érzéseiket a Vörös Hadsereg körül frissen kialakult mítoszgyártással kapcsolatban. A nővérek a saját, belső használatra és olvasásra szánt krónikáikban azonban sokkal őszintebben és nyíltabban fogalmazták meg véleményüket, ellenérzésüket az új ünnepekkel kapcsolatban. A „házi használatra szánt” megnyilvánulásokból az derül ki, hogy a nővérek már közvetlenül a háború befejezése után érzékelték a hatalmi viszonyok eltolódását, valamint azoknak számukra kedvezőtlen voltát.

A **bajai** nővérek már 1945. március 15-én megtapasztalhatták az új idők új szeleit. „*½ 11-kor közös ünnepség a Szentháromság téren, amelyről igen levert hangulatban jöttünk haza, mert egyre azt akarták belénk beszélni, hogy most van az igazi szabadság s sok mindent. [...] Egyik növendékünknek kellett volna szavalni. Sajó S. Hit című versét tanultattuk meg vele. Közvetlen az ünnepség előtt lekapcsolták, mert úgy mondták, csak Petőfi- vagy Ady-verset szabad szavalni. Nem sajnáltuk, hogy így történt, örültünk, hogy ezen az ünnepségen tevőleges része nem volt az intézetnek.*”¹⁴³⁶ A következő évben az ünnepség kapcsán már kiérezhető bizonyos elővigyázatosság az eseményeket rögzítő soraiból. „*A szabadság ünnepe volt és kellene lenni ma is. Sohasem hangoztatták annyit beszédekben, gyűléseken, hogy végre szabadok vagyunk, és sohasem nehezedett ránk annyira az elnyomó ököl, mint éppen most. Az iskolában, utcán, bárkivel beszélünk, nagyon óvatosnak kell lenni, vigyázni minden szóra, nehogy félremagyarázzák.*”¹⁴³⁷

A nővérek helyzetértékelése, amit az új ünnepek kapcsán fogalmaztak meg, a történelem egészére vonatkozott és 70 év távlatából is helytállónak bizonyul. „*1946. április*

---

¹⁴³² ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46 1. Itt említették meg azt is, hogy november 7-én a „*Szovjet Unió [sic] fennállásának 28. évfordulója alkalmából iskolai szünetet*” rendeltek el.

¹⁴³³ ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1945/46 1.

¹⁴³⁴ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1945/46 2.

¹⁴³⁵ ÉVKÖNYV Vecsés 1945/46 3-4.

¹⁴³⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. március 15.

¹⁴³⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. március 15.

4. *Ma iskolai szünet volt annak emlékére, hogy ma van évfordulója annak, hogy az egész ország felszabadult a németek alól s került a másik hasonló nehéz elnyomás alá, amit szabadságnak neveznek.*¹⁴³⁸ „Ma [1946. október 20.] van második évfordulója annak, hogy az oroszok megszállták (felszabadították?) Baját. A Nemzeti Bizottság ünnepséget rendezett az Urániában, majd a Déry-kertben, amelyre az ifjúságot is kirendelték. Az ünnepségen már az Urániában sem voltak sokan, a Déry-kertben meg alig.”¹⁴³⁹ „Ma [1946. május 1-jén] országosan a munka ünnepe van, ezért szünet az iskolákban és hivatalokban, dolgozni nem szabad. A t[anítónő] képző növendékei részt vettek a közös városi ünnepségen, amely 9-től ½ 1-ig tartott, felvonulások, beszédek. Többen rosszul lettek a forró napon való állástól. Az épületeket fel kellett lobogózni, utcákat, házakat zölddel, virágokkal díszíteni. Minden volt itt programban, csak az Isten nem.”¹⁴⁴⁰

Az ünnepségeken való kötelező részvételek dokumentálásán kívül még feltűnőbbek azok a próbálkozások, az új elvárásokhoz való alkalmazkodási stratégiák, amelyekkel a nővérek azt igyekeztek bizonygatni, hogy a katolikus szellemiségű oktatás mennyire demokratikus, tehát „szalonképes”, kompatibilis az új politikai irányvonallal. A demokratikus elvek érvényesülésének hangoztatását különösen az iskolák évkönyveiben érhetjük tetten, ami érthető, hiszen ezek a szélesebb közvéleménynek szóltak. A nővérek – mintegy elébe menve a katolikus iskolákat antidemokratikus szellemiséggel vádoló véleményeknek – több példát sorakoztattak fel az intézményeikben uralkodó, „politikailag korrekt” eljárásra vonatkozóan. Az új eszmékhez való alkalmazkodás jegyében siettek leszögezni, hogy a megfelelő korú tanulók a „Madiszba”¹⁴⁴¹ is beléphettek”, illetve a polgári iskolai „tanulóink közül a IV. osztályból néhányan, saját tetszésük szerint a Disz”¹⁴⁴² felszólítására el-eljártak a gyűlésekre. Két csoportvezetőt is választottak maguk közül.”¹⁴⁴³ A nővérek tehát azt kívánták hangsúlyozni, hogy nem tiltják el növendékeiket a „haladó” irányzatok megismerésétől.

A **kalocsai** polgári iskola 1944/45-ös évkönyvében számos alkalommal szerepelnek az öngazolás célját szolgáló, korábbi hasonló kiadványokból teljesen hiányzó „demokratikus”, ill. „demokrácia” szavak, valamint a demokratikus elveknek megfelelő műkö-

¹⁴³⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 4.

¹⁴³⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. október 20.

¹⁴⁴⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 1.

¹⁴⁴¹ Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség

¹⁴⁴² Itt is a MADISZ-ról van szó, hiszen a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) csak az 1950-es évek elején alakult meg.

¹⁴⁴³ ÉVKÖNYV Jánoshalma 1944/45 6.; ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 (oldalszám nélkül)

dés szinte magyarázkodó jellegű bemutatása. „*Módszeres értekezlet. Bejelentettük, hogy milyen mértékben és eszközökkel vittük tárgyunk tanításába a demokratikus szellemet, minő tárgyi részek mellőzhetők az új tankönyvekben és melyek szorulnak bővebb méltatásra. [...] A Ráskai Lea Önképzőkör havi gyűléseit demokratikus szellemben, tetterős nemzetszeretet jegyében rendezte. [...] A VKM 56.001/1945. sz. rendelet értelmében új, ill. póttanmenetet állítottak össze a szaktanárok. Csak a fontos, gyakorlati életben nélkülözhetetlen és demokratikus szellemmel nem ellenkező ismereteket ölelték fel. [...] Bár eddig is demokratikus szellemben működünk, ez évben próbáltuk fokozni. Befogadtam az iskolába minden jelentkező tanulót. A szegényebbeket anyagilag segítettük, a gyengébbeket tehetségesebb társaikkal támogattuk a tanulásban. Úri és paraszt gyermek között nem tettünk különbséget. Az iskolai asztaloknál az ülési sorrend hetenkint változott. Aki az egyik héten az első helyen ült, a következő héten az utolsó helyre került. Iparkodtunk az ifjúságot élő demokratikus közösséggé szervezni. Minden tisztséget a növendékekkel titkos szavazás útján töltöttünk be. [...] Anyák napján, fák- és madarak napján s egyéb örömmünnepeken az önképzőköri gyűléseken demokratikus szellemű műsorunk volt. Kaszt-szellem, faji és felekezeti gyűlölet ismeretlen nálunk. [...] Minden rendelkezésemre álló eszközt felhasználtam, hogy az egyöntetű demokratikus nevelői eljárást biztosítsam és a tanítást eredményessé tegyem.*”¹⁴⁴⁴

A következő tanévben két fórum – az ifjúsági egyesületek és a szülői értekezletek kapcsán – helyezték előtérbe a demokratikus elveket.¹⁴⁴⁵ **Kalocsán** a „*deákönkormányzat*” kérdése került napirendre. Az egyik szülői értekezlet témájául a „*Demokratikus nevelést*” választották, a másik pedig az „*Új iskola, új szellem*” címet viselte.¹⁴⁴⁶ **Siklóson** a nővérek kijelentették, hogy az „*ifjúsági egyesületeink is a demokratikus önkormányzat szellemében működtek, s gyakorlati életrevalóságuknak itt adták legszebb bizonyítékát tanítványaink.*”¹⁴⁴⁷ **Vecsesen** „*tanítási eljárásukban szorososan ragaszkodtak a jelen kor nevelési követelményeihez. Minden alkalmat felhasználtak a demokratikus szellem elmélyítésére, gyakorlatba vitelére és meggyökereztetésére. [...] Az a cél lebegett a szemünk előtt, hogy öntudatos, erős, bátor, határozott, hitből élő demokratikus szellemű leányokat neveljünk, akik a mai nehéz időben is Istenben bízva megállják he-*

---

¹⁴⁴⁴ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 4., 5., 26., 27.

¹⁴⁴⁵ Mindkét fórum a nagy nyilvánosság előtt zajlott, itt tehát különösen ügyeltek a nővérek arra, hogy a társulat rendszerrel való kompatibilitásának üzenete egyértelmű legyen.

¹⁴⁴⁶ ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1945/46 4.

¹⁴⁴⁷ ÉVKÖNYV Siklós 1945/46 6.

lyüket s áldozatos lélekkel dolgoznak hazánk újjáépítésén.”¹⁴⁴⁸ – értékelték saját tevékenységüket. Az őszi szülői értekezlet témájául a munkát és a munka értékeinek megbecsülését választották, tavasszal pedig az összejövetelt „*Legyünk az újjáépítés apostolai*” címen tartották meg.¹⁴⁴⁹

A nővérek a fenti, erőltetett önigazolásokkal arra tettek kísérletet, hogy megelőzzék a politikai hatalomnak az egyházi intézmények rendszerellenességét hangoztató vádjait. A lényegét, a szellemiséget változatlanul hagyva, a felszínen az elvárt szlogeneket hangoztatva akarták iskoláikat életben tartani. Az iskolák létjogosultságát azzal akarták igazolni, hogy az évkönyvekben sorra alkalmazták az – addig soha sem használt, de hirtelen hasznosnak ítélt – új hívószavakat, mint például a „demokrácia”.

Amíg korábban az évkönyvek szokásos szóhasználata szerint a kalocsai iskolánővérek iskoláiban a nevelés általában „*vallásos és hazafias szellemben*” történt, addig ez a háború után módosult: a tanítás „*vallásos és magyar demokratikus szellemben*” folyt. A hazafias jelző tehát helyettesíthetővé vált a magyar demokratikus kifejezéssel. A nővérek ezek szerint remélték, hogy létezik a demokráciának egy sajátos, magyar útja. Erre utalnak a következő idézetek is: „*A nemzeti érzés is új szintet kapott ebben az esztendőben. Mint történelmi múltunkban annyiszor, most is a közös szenvedés, nemzeti lealáztatás öntudatosította ifjúságunk magyarságát, de ugyanakkor a demokratikus átalakulás történelmi izgalma s a jobb jövő reménye is új közösségi élményeket hozott. Ilyen hangulatok között és gondolati tartalommal ünnepelte a szabadság ünnepét, a háború befejezését, a munka napját.*”¹⁴⁵⁰ „*Hazafias nevelés: megértve a nagy átalakulások idejét, a helyes demokratikus szellemben megújuló magyar öntudatra, tevékeny és dolgozni tudó haza- és földszeretetre neveltük tanítványainkat.*”¹⁴⁵¹ „*A komoly idők következménye, hogy tanítványaink nem a hangos hazafiaskodás, hanem a komoly munka hívei. A segítőkés és összefogó szeretet jegyében látják és gyakorolják a hazafiságot. A mások kényeskedő kislányok és serdülők szívesen fognak meg minden munkát, amivel családjuk, ismerős vagy ismeretlen magyar testvérük anyagi gondján segíthetnek, vagy nyomorán enyhíthetnek, mert tudják, hogy szebb, jobb és boldogabb magyar jövőt építik vele.*”¹⁴⁵² Úgy vélték tehát, hogy az új politikai berendezkedés által támasztott igényeket saját példaadó magatartásuk – fizikai munkavégzésbe, mezőgazdasági munkákba való be-

¹⁴⁴⁸ ÉVKÖNYV Vecsés 1945/46 2-3.

¹⁴⁴⁹ ÉVKÖNYV Vecsés 1945/46 2-3.

¹⁴⁵⁰ ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1945/46 2.

¹⁴⁵¹ ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 5.

¹⁴⁵² ÉVKÖNYV Siklós 1945/46 5.

kapcsolódásuk – és a fiatalok munkára nevelése révén is kielégíthetik.¹⁴⁵³

A nővérek próbálkozása azonban kudarcra ítéltetett. A kiépülő rendszer totális és diktatórikus uralomra tört, ebbe pedig nem fért bele az egyházakkal való együttműködés. Ennek nyitányaként meggyanúsítottak néhány szerzetesek által vezetett iskolát, hogy ott állítólagos állam- és rendszerellenes szervezkedésekre került sor.¹⁴⁵⁴ Hasonlóan koholt vádak ürügyén **Kalocsán** a jezsuitáknál nagy razziát tartottak, de „*az egész országban volt már majdnem minden katolikus gimnáziumban. Fegyvereket keresnek a fiúknál. De alaptalan volt már több helyen és eredménytelen a kutatás.*”¹⁴⁵⁵ **Baján** a nővérek közvetlen környezetében 1946-ban két egyházi személyt is letartóztattak,¹⁴⁵⁶ valamint már konkrét lehetőségként beszéltek az iskolák várható államosításáról.¹⁴⁵⁷ Ezek az esetek bebizonyították, hogy a társulat és iskolai gyökeres változások előtt állnak, a túléléshez kevés lesz a régi eszmeiség új köntösbe öltöztetése.¹⁴⁵⁸

Az egyházi iskolák védelme érdekében, és azok társadalmi beágyazottságát biztosítandó, a Püspöki Kar 1945 októberében elrendelte minden iskola mellett a Katolikus Szülők Szövetségének megalakítását, az Actio Catholica kulturális szakosztálya keretében. A szövetség mint szervezett, civil társadalmi erő feladatának tekintette a katolikus iskolák védelmét és támogatását.¹⁴⁵⁹ 1946 májusában az érsek körlevélben szólította fel az egyházközösségeket a Katolikus Szülők Szövetségének megalakítására, melynek „*célja a hitvallásos iskolák védelme az esetleges támadások ellen. Mostanában többször jelennek meg cikkek az újságokban a katolikus, szerzetesi gimnáziumok ellen a legképtelenebb, alaptalan vádakkal.*”¹⁴⁶⁰ A **bajai** zárda iskoláiban 1946. pünkösd hétfőjén szülői értekezlet keretében hozták létre a szövetséget, kb. 750 szülő jelenlétében.¹⁴⁶¹ Az első gyűlésre pedig a következő tanévben, 1946. november 24-én került sor. A prog-

---

¹⁴⁵³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. május 30.

¹⁴⁵⁴ GERGELY Jenő, 1985. 48.

¹⁴⁵⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 14.

¹⁴⁵⁶ A bajai nővérek gyóntatóját, Papp Kelemen ciszterci tanárt hat hónapra internálták, Mojzes Ferenc plébánost, a Actio Catholica leendő egyházmegyei titkárát augusztustól decemberig tartották fogva. MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. február 12., 15., 22., március 2., 4., 11., június 18., augusztus 9., 11., 13., 16., 17., szeptember 20-22., október 17., december 10.; MAGYAR Katolikus Lexikon IX. 275.

¹⁴⁵⁷ A zirci apáttal, Endrédy Vendellel folytatott eszmecsere révén a nővérek megtudták, hogy a felekezeti iskolák esetleges államosítása esetén a ciszterciek nem lesznek hajlandóak civilben tanítani, átmenetileg kiegészítve így az állami iskolákat. MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 21.

¹⁴⁵⁸ A következő, 1946/47-es tanévi értesítőkből hiányoznak is az előző évi hangzatos szlogenek a demokráciáról.

¹⁴⁵⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. április 27., GERGELY Jenő, 1985. 32.; MAGYAR Katolikus Lexikon I. 36.; VI. 388.

¹⁴⁶⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 26.

¹⁴⁶¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. június 10.

ram részét képezte egy előadás a vallásos nevelésről. „*A Szülők Szövetsége a végén tiltakozott a tankönyvmonopólium ellen és a tanulók politikai kioktatása ellen. A terv az, hogy csak egyféle, éspedig állami tankönyv legyen a jövőben. Az egyházi főhatóság ebben is támadást lát a katolikus iskolák ellen.*”¹⁴⁶²

A háború után a nővérek – zárdáik kifosztásán és egyéb anyagi veszteségeiken túl – számos problémával szembesültek. Az oktatási körülmények nehézségeit hivatásuk révén közéről megtapasztalhatták. Egyes fiókházak az oroszok által lefoglalt zárdaépületek miatt a tanítás elemi feltételeinek megteremtéséért küzdöttek. Társulati szinten komoly gondot jelentett a noviciátusba belépő, a nyugdíjba vonuló és a külföldön tartózkodó nagyszámú nővér pótlása. A tanítási viszonyokat tovább nehezítette a tankönyvek hiánya és az általános iskolák kötelező jellegű megszervezése. Az új politikai berendezkedés már az 1944/45-ös tanév második felében érezte a tananyag tartalmára és az iskolák belső életre vonatkozó változtatási törekvéseit. Az iskolanővérek próbálták addigi oktatási gyakorlatukat, az általuk képviselt szellemiséget az elvárt „demokratikus” köntösbe öltöztetni, hogy intézményeiket átmentsék a kialakuló új viszonyok közé.

Az oktatás változásai mellett különböző gazdasági jellegű kihívásokkal is szembe kellett nézniük. Az infláció nemcsak a saját fizetésüket, de egyéb bevételi forrásaikat – tandíj, internátusi tartásdíj – is érintette. Az iskolákban a tüzelőanyag hiányát a lakosság közreműködésével általában sikerült megoldaniuk. A zárdák fűtéséről azonban maguknak kellett gondoskodniuk. Ez gyakran kemény fizikai munkát, favágást, rózsegyűjtést jelentett. Ezen kívül sok esetben vállalkoztak mezőgazdasági munkára, kapálásra, aratásra, hogy önellátásukat biztosítani tudják. A lakosság részéről tapasztalt szolidaritás, segítőkészség gyakran kárpótolta a nővéreket az elszenvedett nélkülözésekért.

A társadalmi változások közül a magyarországi németiség kitelepítése gyakorolt nagy hatást a társulatra. Egyrészt a sváb származású nővérek családjait, másrészt olyan települések lakóit érintették az intézkedések, ahol a nővérek több évtizede eredményesen működtek. A német nemzetiségű lakosság kitelepítése a nővérek számára az őket addig támogató, velük jól kooperáló társadalmi bázis elvesztését jelentette.

A nővérek világosan érzékelték a környezetükben zajló, számukra kedvezőtlen jövőt sugalló társadalmi és politikai változásokat. Az intézményrendszerük megtartása miatt mégis keresték a modus vivendit, a rendszerbe való belesimulás – számukra még elfogadható – lehetőségeit.

---

¹⁴⁶² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. november 24.

II.5. A társulat működése a trianoni Magyarországon kívül 1944-1946

II.5.1. Bácska

A második világháború végén súlyos megpróbáltatások vártak a bácskai apostoli kormányzóságra. A német anyanyelvű hívők önkéntes, vagy kényszerű eltávozásával számos plébánia elnéptelenedett. A kormányzóság 31 papja utazott – részben híveit kísérve – Ausztriába, illetve Németországba. A háború végi események és a félelem miatt további 24 pap a trianoni határ mögé menekült. A helyükön maradt plébánosok és káplánok közül többen erőszakos halál áldozatai lettek, 1946-ig a klérus 13%-át kivégezték, 50%-át bebörtönözték.¹⁴⁶³ A háború is sok épületkárt és pusztítást okozott, de emellett a katolikusellenes fanatikusok több templomot, kápolnát és plébániát leromboltak. Megszüntették a katolikus iskolákat és egyházi szervezeteket, szinte teljesen lehetlenné vált a vallásoktatás és a lelkipásztorkodás. Bácska újból jugoszláv fennhatóság alá kerülése után ismét Budanovich püspök vette át az apostoli kormányzóság ügyeinek intézését.¹⁴⁶⁴

A társulat 1941-ben visszakapott bácskai házai is megszenvedték a háborút. A harcok következtében 1944 őszén teljesen megszűnt az érintkezés a bácskai házak és a kalocsai anyaház között. Így a súlyos politikai viszonyok között a bácskai házak központi irányítás nélkül maradtak. Ezért 1944. december 10-én a társulat generális főnöknője a délbácskai zárdák ideiglenes főnöknőjévé, vikáriájává nevezte ki Ambruzs Mária Alfréda nővért,¹⁴⁶⁵ az újvidéki zárda főnöknőjét. Szóba került egy esetleges provincia kialakítása is, de ez az adott politikai viszonyok között, amikor sem Rómával, sem a budapesti nunciatúrával nem lehetett felvenni a kapcsolatot, kivitelezhetetlennek tűnt.¹⁴⁶⁶

A bácskai iskolanővérek is hasonló túlélési stratégiákat választottak, mint anyaországi társaik. Több fiókházból – például **Bácsszenttamásból, Magyarkanizsáról, Sza-**

---

¹⁴⁶³ Marton József 243 katolikus pap meggyilkolását számszerűsíti, feltételezhetően nem csak a bácskai apostoli kormányzóság területéről. MARTON József, 2008. 128.

¹⁴⁶⁴ SALACZ Gábor, 1975. 116-117.

¹⁴⁶⁵ Ambruzs Mária Alfréda nővér életrajzát lásd a I.5.3. fejezetben.

¹⁴⁶⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1944. december 20.

badkáról, Temerinből – elmenekült a nővérek nagy része.¹⁴⁶⁷ A helyben maradt nővérek vagy a plébánián kaptak helyet, mint **Ada, Kúla** és **Mohol** esetében,¹⁴⁶⁸ vagy ismerős magánházaknál fogadták be őket. Ez történt **Bácsszenttamás, Martonos, Óbecse** és **Palánka** esetében.¹⁴⁶⁹ A nővérek egy része – például **Martonoson, Óbecsén**¹⁴⁷⁰ – állomáshelyén világi ruhát öltött, mások – például **Topolyán** és **Újvidéken**¹⁴⁷¹ – szerzetesi öltözetüket viselték. Szinte az összes bácskai fiókházban hadikórházat rendeztek be,¹⁴⁷² míg **Újvidéken** a zárdában pilótaiskola működött. A **zombori** két házat is a katonaság vette igénybe.¹⁴⁷³ Bár a **martonosi** és a **péterrévei** fiókházakat is lefoglalták, de itt a nővérek bent maradhattak a zárdában.¹⁴⁷⁴ A nővérek **Szentfülöpön** a katonák részére kötöttek, **Zomborban** főztek.¹⁴⁷⁵

Szabadka, mint a társulat legnagyobb bácskai háza, különleges helyzetben volt. 1944. október elején délről egyre több nővér érkezett Szabadkára abban a hiszemben, hogy ott nagyobb biztonságban lesznek, jóllehet ekkor már küszöbön állt a város kiürítése és egyre több szabadkai nővér – legalább 20 fő – is eltávozott. 1944. október 11-én partizánok foglalták el a városházát, délután pedig megérkezett az orosz csapatokat szállító vonat. Az oroszoktól, akik magánházaknál kaptak szállást, nem szenvedtek bánatódást a nővérek. De – minden eshetőségre felkészülve – Budanovich püspök a partizánok vezetőjénél két őrt kért a zárdá részére. A felsőbb hatóság hiába rendelte el az iskolák megnyitását, a szülők nem engedték el gyermekeiket, nagyobb biztonságban tudták őket maguk mellett. A város október 25-én utasította a nővéreket, hogy 24 óra alatt hagyják el a zárdát. A főnöknő kérésére két nap haladékot kaptak és választhattak, hogy hová szállíttassa el őket a város: Magyarkanizsára, Horgosra vagy Topolyára. Öt nap múlva az a döntés született, hogy a nővérek Szegedre menjenek, mert az a hely számuk-

¹⁴⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.; MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 26. tétel) A szabadkai ház krónikája. 1944. október 23., november 8.

¹⁴⁶⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.; KFL I.1.a. Egyházkormányzati iratok. Kalocsai Iskolanővérek. Vidéki házak iratai. Adai ház iratai. 7217/1944 Gere Vince adai plébános 1945. március 5-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

¹⁴⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.

¹⁴⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30., március 28.

¹⁴⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

¹⁴⁷² Hadikórház lett az adai, bácsszenttamási, hódási, horgosi, kúlai, magyarkanizsai, moholi, óbecsei, őrszállási, palánkai és péterrévei zárdából.

¹⁴⁷³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.

¹⁴⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁴⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

ra biztonságosabb. De az utazási nehézségek miatt az indulás ideje bizonytalan időre kitolódott. Egy polgári iskolai tanárnő egy jelölnővel együtt gyalog indult Szegedre, hogy felmérjék az ottani letelepedés lehetőségeit. A partizánok vezetője azonban – a bunyevác papság és lakosság követelésére hivatkozva – nem engedte, hogy a nővérek legalább addig Szabadkán maradhassanak, míg a helyükbe Zágrábból megérkeznek az ottani iskolanővérek képviselői és hivatalosan átveszik a zárdát. Így a főnöknő egy papi személynek adta át a ház leltárát és kulcsait. Két bunyevác nővér Szabadkán maradhatott, őket nem érintette a kiutasítás. A nővérek végül november 11-én este hagyták el a várost két, nyitott tehervagonban. Éjjel érkeztek meg Szegedre, ahol a kijárási tilalom miatt reggelig a vasútállomáson kellett maradniuk. Másnap a társulat szegedi fiókházában, a Kálvária utca 1. szám alatt szálltak meg. A Szabadkáról kiutasított 25 nővér később az Angolkisasszonyok Apáca utcai elhagyott épületében kapott elhelyezést és mielőbb munka után néztek. Többen a klinikán helyezkedtek el, mások tanítottak, illetve irodai munkát végeztek. 1945 januárjában öt nővér Kiskunfélegyházára utazott, hogy segítségükkel ott is meg lehessen kezdeni a tanítást. A szabadkai zárdát rövidesen kórházzá alakították és az ottmaradt két bunyevác nővérnek is el kellett hagynia azt.

Szabadkán a nővérek még a Délvidék visszacsatolása előtt, 1939-ben elvállalták a Paulinum kispapnevelő intézet háztartásának vezetését. Itt a háború alatt is együtt maradhattak a nővérek, munkájukért megbecsülték őket. Miután a szabadkai nagyobb zárdát véglegesen el kellett hagynia az ott maradt két nővérnek is, a Paulinumban fogadták be őket. Sikerült némi élelmiszert és egyéb felszerelést átmenteniük a zárdából, ahol a megszállók mindent tönkretettek.¹⁴⁷⁶

A szabadkai tanítónőképzőnek a partizánok 1944. október 24-én kiadott parancsa alapján menekülnie kellett. A kalocsai érsek a Kalocsai Érseki római katolikus Tanítónőképző Intézet leánylíceumának már megnyílt négy osztályát székhelyére, Kalocsára azonnali hatállyal visszatelepítette.¹⁴⁷⁷

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében Magyarországnak vissza kellett vonnia csapatait és vissza kellett hívnia hivatalnokait az 1937. december 31-én fennállt határok mögé. Ennek következtében az 1941 óta a Bácskába küldött iskolanővérek helyzete is tarthatatlanná vált. Bár 1945 februárjában a nővéreket – Sza-

---

¹⁴⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. december 10., december 20., 1945. január 30.

¹⁴⁷⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1945. március 28.

badka kivételével – még nem üzték el, de már csak néhány iskolában működhettek.¹⁴⁷⁸
Ahol taníthattak, ott sem kaptak fizetést.¹⁴⁷⁹

Az orosz hadsereg bácskai bevonulása után a kalocsai anyaház elvesztette a közvetlen kapcsolatot az itteni zárdákkal. Az anyaország és Bácska között az 1944. végén ki-nevezett vikária, Ambruzs Mária Alfréda nővér jelentette az összekötő kapcsot, aki rendszeresen beszámolt a társulat bácskai házainak helyzetéről. „*Újabban a postai és vasúti forgalom megszüntetésével az érintkezés egészen megszűnt, [bácskai] zárdáink jelenlegi helyzetéről nem sokat tudunk. Állítólag megjelent a rendelet, mely szerint szerzetesnők és papok nem taníthatnak. Az iskolatermekből a fészületeket, szentképeket s minden vallási vonatkozású tárgyat eltávolítottak. A kiutasítások napirenden vannak. Először azoknak kell távozniuk, akik 1941 óta költöztek Bácskába, akár hivatali állást töltenek be az illetők, akár csak egyszerű munkások. De kiutasítják azokat is, akik az oroszok elől elmenekültek. Zárdáinkból eddig Adárról, Moholról, Óbecséről és Temerinből utasítottak ki egyes nővéreket. Szomorú, hogy kifosztottan bocsájtják őket útnak. Csak azt hozhatták magukkal, ami rajtuk van.*¹⁴⁸⁰ [...] *Jelenleg semmit nem tehet a szerzet a bácskai zárdák érdekében. Határozat van, a postaforgalom is szünetel.*”¹⁴⁸¹ 1945 tavaszán a kiutasítások folytatódtak. „*Április óta a kiutasított nővérek száma 18-ra emelkedett. Május második felében már nem jöttek át nővérek. A vasúti és postai forgalom is szünetel. Itt-ott alkalommal jön túlról egy-egy levél. Ezekből tudjuk, hogy nem tanítanak a nővérek, sőt internátusokat sem nyithatnak. De mindenütt megélnék a kezük munkájából, s még fejkvótát is küldenek egyes házak.*”¹⁴⁸²

1945 szeptemberében arról kapott értesítést a társulat vezetősége, hogy a Bácskai Egyházi Hatóság 744/45 sz. határozatával Zágrábból visszahívta a bácskai iskolanővérek főnöknőjét, Kopunovics Mária (Róza) Annunciata nővért, hogy a kalocsai iskolanővérek társulatának bácskai teljes, ingó és ingatlan vagyonát átvegye. Az intézkedést a Bácskai Egyházi Hatóság azzal indokolta, hogy „*nem engedhetjük a Miasszonyunk Társulatnak javait külföldi [értsd: magyarországi] tanítónők vagyonaként kezelni, mert*

---

¹⁴⁷⁸ Bácsszenttamáson, Kúlán, Temerinben és Topolyán a nővérek a front elvonulása után megkezdhették a tanítást. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. december 10., 1945. január 30.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő társulati értesítője 1945. december havában.

¹⁴⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. február 22.

¹⁴⁸⁰ A bajai ház krónikája így számolt be két Bácskából kiutasított nővérről: „*10 perc idő alatt kellett készen lenniük. Elhozhattak magukkal 1 inget, 1 törölközőt, 3 zsebkendőt és 8 napi élelmet és 500 P-t. [...] A kiutasított nővérek 8 napig voltak sokakkal együtt egy internáló táborban.*” MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. április 18.

¹⁴⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. április 29.

¹⁴⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. május 30.

*ebben az esetben mint külföldi vagyont egyszerűen elkobozzák.*¹⁴⁸³ Az intézkedést a kalocsai társulat vezetése sérelmesnek tartotta, indokaikat a kalocsai érsek tolmácsolta. *„A jogi helyzet ugyanis annyiban nem kétséges, hogy az Apostoli Szentszék újabb intézkedéséig, a kalocsai általános főnöknőre, illetve most az általa kinevezett és Bácskában tartózkodó helynöknőre tartozik a bácskai házak kormányzása. [...] Amennyiben Kopunovics Mária Annunciáta anyja a helyzet elismerésével és tiszteletben tartásával csak a társulat vagyonának megmentését igyekszik biztosítani, minden dicséretet megérdemel. [...] Legjobb és a jogi helyzetnek is az felel meg, ha a kormányzást a szabályosan kinevezett helynöknő intézi, Kopunovics Mária Annunciáta anyja pedig a helyzet ismeretével és személyes tekintélyével szükség szerint segítségére legyen a Társulat vagyonának jobb időkre való megőrzésében.*¹⁴⁸⁴ A nővérek ezzel az érseki válasszal megerősítettnek vélték Ambruvsz Mária Alfréda vikária jogkörét.¹⁴⁸⁵ Bár Budanovich püspök ragaszkodott ahhoz a véleményéhez, hogy az újbóli impériumváltással megszűnt a bácskai házak Kalocsához való tartozása, és erőltette a bácskai házaknak a zág-rábi székhelyű kongregációval való egyesülését,¹⁴⁸⁶ a két szerzetesi tagozat elkülönülése továbbra is megmaradt.

A továbbiakban is Alfréda nővér – akinek helyettesítéséről a huzamosabb bácskai tartózkodása miatt gondoskodni kellett a kormányzótanácsban – számolt be a bácskai zárdák helyzetéről. Tőle tudta a kormányzótanács, hogy **Zomborban** a társulat egyik házában katonakórház működött, a másikban állami internátust rendeztek be, itt a nővérek végezték a konyhai munkát. **Óbecsén, Moholon, Kúlán, Szenttamáson és Palánkán** a nővérek semmit nem kaptak vissza a lefoglalt vagyonukból. **Újvidéken** megnyílt ugyan egy négy osztályos magyar gimnázium, de elvettek két szobát az iskolanővérektől. Mivel az iskolanővérek nem taníthattak és internátusaikat is feloszlatták, fizetést nem kaptak, így kézimunkából, adományokból éltek.¹⁴⁸⁷

Az 1945/46-os tanévben Bácskában már egyetlen nővér sem taníthatott, zongora- és más magánórák adásától is eltiltották őket. A következő településeken a zárdaépületeket az állam teljesen más célra használta, így onnan kitiltották a nővéreket: **Ada, Kúla,**

¹⁴⁸³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. szeptember 30.

¹⁴⁸⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. szeptember 30.

¹⁴⁸⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. szeptember 30.

¹⁴⁸⁶ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A Bácskai Egyházi Hatóság 793/1945. számú, 1945. augusztus 27-én kelt levele a kalocsai érsekhez.; A generális főnöknő 2187/1945. számú 1945. szeptember 12-én kelt levele az Érseki Hatósághoz.

¹⁴⁸⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1945. szeptember 30., 1946. március 18.; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.

Mohol, Óbecse, Palánka, Szabadka I. zárda, Szenttamás, Zombor II. zárda. A nővérek kénytelenek voltak más zárdákba vonulni, illetve plébániákra lakni. Az 1944/45. év folyamán 75 nővér jött át Délbácskából az anyaországi területre, közülük legtöbben hatósági kiutasításra hagyták el az állomáshelyüket.¹⁴⁸⁸ 1946 júniusában tovább folytatódott ez a folyamat, ekkor egyszerre 17 nővért – 11 iskolás és 6 házi nővért – tett át a határon a jugoszláv hatóság. Eddigre az összes, 1941 óta átment iskolás nővér visszakerült az anyaországba, Ambruzs Mária Alfréda vikária kivételével.¹⁴⁸⁹ Az év végére a 22 délbácskai zárdából 13 már idegen célokat szolgált, csupán 9 maradt a nővérek birtokában.¹⁴⁹⁰ Bár a Bácskában maradt 135 nővér közül egy sem taníthatott, mégsem engedte őket a hatóság az anyaország területére, ahol pedig nővérhiánnyal küzdött a társulat.¹⁴⁹¹ Így a bácskai nővérek a kötés, varrás mellett a hitoktatásban, betegápolásban, kántorkodásban, egyházi ruhák javításában, templomok takarításában találták meg hivatásukat.¹⁴⁹²

Mélyen érintette nemcsak a Bácskában élő nővéreket, de az onnan származó és Magyarországon tevékenykedőket is a bácskai német és magyar nemzetiségű lakosság internálása, a velük szemben alkalmazott állami retorzió módja és mértéke.¹⁴⁹³ Azok az iskolánővérek, akiknek családjai a Jugoszláviához tartozó területeken rekedtek, aggódó nyugtalansággal várták a róluk szóló híreket, gondozták a határon átszökő rokonokat, illetve kétségbeesve szembesültek a bácskai családtagok sorozatosan érkező halálhírével.¹⁴⁹⁴

A **bajai** krónikairó, a szentfülöpi születésű Karadva Mária Mercedes¹⁴⁹⁵ – bizonyára személyes érintettsége miatt is – részletesen feljegyezte a bácskai táborokról érkező híreket. Mivel – több nővérhez hasonlóan – saját családját is érintették az események, a bejegyzések szokatlanul szubjektívek, szemléletesen ábrázolják a korszak személyes tragédiáit.

---

¹⁴⁸⁸ MNL BKML XII. 6. Bácskai zárdák iratai. Tájékoztató a jugoszláviai zárdák helyzetéről Lehmayr f[ő]t[isztelendő] úrhoz. A generális főnöknő 775/1946. sz. Kalocsán 1946. május 12-én kelt levele.

¹⁴⁸⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. június 19.

¹⁴⁹⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. december 16.

¹⁴⁹¹ MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. A generális főnöknő Kalocsán 1947. június 4-én kelt levele Harsányi József érseki tanácsos plébánoshoz; MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. december 16.

¹⁴⁹² A bácskai nővérek további sorsáról rövid vázlat olvasható a „Kitekintés” című fejezetben.

¹⁴⁹³ Erre vonatkozóan bővebben lásd: A. SAJTI Enikő, 2010.; JANJETOVIĆ, Zoran, 2003.; JANJETOVIĆ, Zoran, 2016.

¹⁴⁹⁴ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. április 29-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁴⁹⁵ Garatva (Karadva) Mária Mercedes nővér 1893-ban született Szentfülöpon, örökös fogadalmat 1920-ban tett. 1936 előtt Kiskunfélegyházán dolgozott, 1936 és 1947 között Baján tanított a tanítónőképzőben és tanulmányi felügyelő is volt. 1947-ben Kiskunfélegyházára helyezték. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1920. június 7.; MNL BKML XII. 22. A bajai ház törzskönyve 1936/37.

„Este jött Kalocsáról Blázia¹⁴⁹⁶ nővér, megy Garára, hogy onnan elhozza Gádorról,¹⁴⁹⁷ a lagerből átjött hűgát és édesanyját. A bácskai németeket mind elhurcolták otthonukból, mindenükből kifosztották s internáló táborokba vitték. Szörnyű nyomorban vannak. Szalma a fekhelyük s tele van élősdiekkel. Naponta reggel kapnak kis rántott levest, délben bablevest. Sokat éheznek. Sokféle ragály szedi áldozatait. Eleinte csak az öregek haltak, mostanában fiatal asszonyok, s marad a sok gyerek árván, mert ott még sok a gyerek. Sok nővér szerettei sínylödnek ott.”¹⁴⁹⁸ „Több nővér hozzátartozói Bácskában, kiűzve otthonukból, éheznek s nélkülözik az élethez legszükségesebbeket. Embertelen bánásmódban részesül sok ezer ártatlan gyermek és édesanya.”¹⁴⁹⁹ „Amit azok [a bácskai németiség] a Lagerekben a partizánok kegyetlenségeitől szenvednek, az emberfeletti, Isten különös kegyelme van velük, hogy még kétségbe nem esnek. Most már tíz hónapja. Az ellátásuk olyan rossz, hogy ezek a legyengült szervezetek nem tudnak megküzdeni a téllal, főleg az idősebbek és a gyerekek nem. Kihalásra vannak ítélve. Sok nővérünk szülei és testvérei vannak ott. A jó Isten legyen nekik irgalmas és fordítsa lelkük javára, amit rájuk mért.”¹⁵⁰⁰ „Tegnap este jöttek s ma reggel tovább is mentek Kalocsára Redempta nővér¹⁵⁰¹ apja és testvére. A lagerből, internáló táborból jöttek Bácskából. Olyan hálásan köszönték a meleget s az egyszerű kis vacsorát, azt mondták, mintha búcsú lenne. Éjjel igen jól aludtak s szentmise után útra keltek Kalocsa felé, maguk után hagyva a hálószobában száz meg száz tetűt, amelyet nem győztek megölni, kitisztítani.”¹⁵⁰² „Ma délután érkeztek váratlanul Szentfülöpről Felicia nővér¹⁵⁰³ hozzátartozói. Menekültek, szöktek, hat napig utaztak. Szörnyű a helyzet lent, már majdnem mindenki lagerban van. Szentfülöp[öt], de a többi német falut is szerbekkel telepítették be, már csak 214 német van ott, de ezek is mind lagerban vannak s a legtöbb nem odavaló. Most sokakat, különösen gyermekeket és idősebbeket szállítottak megint Gádorra, ahol különben is már 20 ezer körül voltak. A lagert ismét megszigorították, a

¹⁴⁹⁶ Werni (Werny) Mária Blázia (Blasia), Szentfülöpön született 1919-ben, házi nővér. 1941 és 1947 között Kalocsán dolgozott szakácsnőként. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁴⁹⁷ A szerb partizánok 1944 őszén a kb. 2500 fős Gádort (Gákovát) koncentrációs táborra alakították, 1945 nyarán 21.000, 1946 tavaszán 27.000 embert zsúfoltak össze minden élelem nélkül. KESKENY-ÚTON <http://www.keskenyut.hu/page/234/art/337/akt/1/html/jareki-halaltabor.html> (letöltés: 2019. szeptember 21.) MAGYAR Katolikus Lexikon III. 879.

¹⁴⁹⁸ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 14.

¹⁴⁹⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. szeptember 24.

¹⁵⁰⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. november 9.

¹⁵⁰¹ Lepold Mária Redempta, 1921-ben tett örökfogadalmat. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1921. június 29.

¹⁵⁰² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. január 5.

¹⁵⁰³ Werny Mária Felicia, Szentfülöpön született 1894-ben, polgári iskolai tanárnő. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

2-14 éves gyerekeket elvették az édesanyáktól, a templomot lezárták. Ez volt a legnagyobb erőforrás, ide mentek minden nap szentmisére erőért; most ettől is megfosztotta őket az ördögi gonoszság. [...] Éhenhalásra vannak itt ítélve, reggel üres rántott levest kapnak és délben nyers kukoricadarát, amelyet az állatoknak szokás adni. Most már régen kenyeret nem kapnak, de azelőtt is csak kukoricakenyeret kaptak.”¹⁵⁰⁴
„[Szentfülöpön] már csak 3 család van a faluban, amelyik odavaló s nincs Lagerben. A többiek mind elhurcolták és licsánokkal (szerbekkel) telepítették be a falut.”¹⁵⁰⁵

A krónikaíró nővér saját családjának internálására vonatkozó információkat is feljegyzett, sajátos szubjektív perspektívával gazdagítva a krónikát:

„Mercedes nővér értesítést kapott, hogy Édesapja meghalt valahol internáló táborban, ahová húsvétkor vitték. Sokat nélkülözve, elhagyatottan halt meg.”¹⁵⁰⁶ „Mercedes nővér is kapott gyász hírt, meghalt egyik húga a gádori Lagerben nagy szenvedések [között] és még nagyobb nyomorban. Itt hagyott nyolc gyereket, három kicsi és egy fiatal asszony leánya a gádori Lagerben küzdenek az éhhalállal, egy kisebb fiú otthon van, egy nagy lányt az oroszok hurcoltak el, fiát a németek, férjét a partizánok. Egy fia magyar katona volt, eltűnt a Donnál. Isten akaratán megnyugodva, az engesztelés szellemében viselte sorsát. Bizonytalán elnyerte a 10 hónapi száműzetés keserű szenvedéseinek bőséges jutalmát. Ezt bizvást reméli e sorok írója, a megtört, szerető testvér.”¹⁵⁰⁷ „Mercedes nővér ma kapott értesítést, hogy ismét meghalt egy nővére internáló táborban. Kis idő múlva Humilitász nővér¹⁵⁰⁸ is hasonló szomorú hírt kapott és még azt, hogy testvéreinek két lánya is meghalt.”¹⁵⁰⁹ „Ma este érkezett Mercedes nővér egyik sógora a fiatal asszony leányával és ennek egy 10 hónapos kis fiával. A gádori Lagerből szöktek át. Igen megviseltek, teljesen kifosztva, alig van ruhájuk. Egy ideig nálunk lesznek, megpihennek s ha lehet, a legközelebbi vonattal kimennek Németországba.”¹⁵¹⁰ „Mercedes nővér ma Garára ment, hogy találkozzék Bácskából, a Lagerből feljött testvérel, mielőtt továbbmegy [Németországba].”¹⁵¹¹

Baja mellett **Gara** a másik fiókház, ahonnan a legtöbb említés fennmaradt a bácskai internáló táborokkal kapcsolatban. A nővérek lágerekből menekülő rokonainak első

¹⁵⁰⁴ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. január 28.

¹⁵⁰⁵ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 25.

¹⁵⁰⁶ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1945. augusztus 6.

¹⁵⁰⁷ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. február 4.

¹⁵⁰⁸ Müller Mária Humilitász, Szentfülöpön született 1899-ben, házi nővér. 1944-től Baján szakácsnőként dolgozott. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatai.

¹⁵⁰⁹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. április 8.

¹⁵¹⁰ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. május 17.

¹⁵¹¹ MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. szeptember 23.

állomása majdnem mindig a határszélen fekvő Gara volt. 1946-ban szinte állandóan tartózkodtak menekültek, olykor többtagú családok is a kis zárdában, ami igen nagy anyagi megterhelést jelentett. A házban ebben az időben német nemzetiségű nők teljesítettek szolgálatot, akiknek bőven kijutott a bácskai tragédiákból.¹⁵¹² 1946 szeptemberében az alábbi statisztikai áttekintés készült a garai nők bácskai táborokban elhunyt hozzátartozóiról:¹⁵¹³

1. Mária Benilda és Gerárdina¹⁵¹⁴: nővére és 12 rokona
2. Mária Szeráfia¹⁵¹⁵: édesapja és édesanyja
3. Mária Manuela¹⁵¹⁶: édesanyja és három rokona
4. Mária Szigiszmunda¹⁵¹⁷: édesanyja és hat rokona
5. Mária Avita¹⁵¹⁸: négy rokona
6. Mária Evangeliszta¹⁵¹⁹: öt rokona.

„Ez utóbbinak családja (tíz személy) a vizitáció napjai alatt szöktek át a határon. A vizitátornő szem- és fültanúja volt a legszívszagatóbb jeleneteknek.” Az érintett nővért szó szerint ájulásba ejtette menekülő szüleinek helyzete.¹⁵²⁰

A **Kiskunfélegyháza** szolgálatot teljesítő nők közül szintén többeket érintett személyesen a bácskai tragédia. „Még mindig sok a fájdalom és bizonytalanság. A napokban írták Ladiszla nővérnek¹⁵²¹, hogy még augusztus 2-án meghalt az édesanyja

¹⁵¹² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. október 29.

¹⁵¹³ MNL BKML XII. 6. A garai zárda iratai. Jegyzőkönyv a garai szerzetesházban 1946. szeptember 30. – október 4. között megtartott hivatalos látogatás alkalmából.

¹⁵¹⁴ Két édestestvér-nővérrel van szó. Eichinger Mária Benilda nővér 1898-ban született Szentfülöpön. Elemi iskolai tanítónőként dolgozott Hódságon, Bácsalmáson, Kunbaján, Hercegszántón. Garán 1939-től dolgozott, 1944-től főnöknőként. Eichinger Mária Gerárdina nővér 1897-ben született Szentfülöpön. Házi nővérként dolgozott Bácsszentivánon, Kúlán, Őrszálláson, Szabadkán, Péterrévén, Palánkán, Újvidéken, Újverbászon, majd 1941-től Garán. Harmadik testvérük, Eichinger Mária Ulrika nővér a társulat kínai missziójában dolgozott már 1926 óta. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁵ Dorjáth Mária Szeráfia nővér Rácmiliticsen született 1901-ben. Elemi iskolai tanítónőként működött Kunbaján, Bácsbokodon, Mágocson. 1943-tól Garán tanított. A nővér testvére, Dorjáth Mária Agatonika házi nővér 1943 és 1945 között Zomborban dolgozott, majd 1945-től Hajóson volt mosó- és varrónő. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁶ Wildmann Mária Manuela nővér 1925-ben tett örökös fogadalmat. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1925. október 9.

¹⁵¹⁷ Haus Mária Szigiszmunda nővér 1920-ban született Hódságon. Elemi iskolai tanítónőként működött 1943-tól kezdődően Garán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁸ Kristmann Mária Avita nővér 1909-ben született Regőcén. Házi nővérként dolgozott Szentfülöpön, majd 1944-től Garán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵¹⁹ Majoros (Meixner) Mária Evangelista nővér 1910-ben született Szentfülöpön. Óvónőként dolgozott Bácsalmáson, Újszegeden, majd 1938-tól Garán. Testvére, Meixner Mária Borgia nővér 1919-ben született Szentfülöpön. Házi nővérként dolgozott Topolyán. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1946. október 29.

¹⁵²¹ Béke (Bleckl) Mária Ladiszla, Bácsszentivánon született 1904-ben, német-magyar szakos tanítónő-képző-intézeti tanárnő. Kiskunfélegyháza tanított 1941-től kezdődően. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

Gakován¹⁵²² az internáló táborban. [...] A többi bácskai nővérünk bizonytalanságban él. Csak annyit hallottak, hogy édesanyjuk internáló táborban szenved, de azt nem írják, hogy hol.”¹⁵²³ „Bianóra nővér¹⁵²⁴ drága jó Tisztelendő Anyám feltételezett engedélyével Garára utazott pater Pongráccal. Van egy kis remény, hogy a nővér súlyos beteg édesanyját és nővérét áthozhatják a gádori „lágérból”. A garai főnöknő, Benilda¹⁵²⁵ adta ezt a reményt. [...] P[ater] König Kelemennek minden közelebbi hozzátartozója meghalt a „lágérban”. Pongrác atyának is az édesanyja. Ettől akarják megmenteni azokat, akiket még lehet. Nem mennek át a határon, de van Garán valaki, aki ezt meg tudja csinálni. Személyes megjelenést kértek.”¹⁵²⁶ Ez a feljegyzés bizonyítja, hogy a nővérek akár illegális cselekményeket is vállaltak az embermentésért. Nyilvánvalóan fizettek is az említett embercsempésznek, aki valószínűleg szerb lehetett, továbbá a gádori tábor őrségét is le kellett fizetni. Ez a táborból való kimenekítés minden bizonnyal a „fehér szökés” kategóriájába esett.¹⁵²⁷

Mágocson is élt bácskai származású nővér. „Ma kapott Apolló nővér¹⁵²⁸ [adandó] alkalommal igen szomorú levelet. Alig maradt valakije életben, azok is internáló táborban vannak. Nagyanyja is ott halt meg. Holmija egy részét megmentették.”¹⁵²⁹

A **polgári** zárdából is hasonlóan lehangoló hírek érkeztek a generális főnöknőhöz. Az érintett nővér rokonának keresztényi türelemmel és alázattal viselt szenvedései mély nyomokat hagytak a hozzátartozókban. „Most kaptam Gertrúdisztól¹⁵³⁰ levelet. Mellé-

¹⁵²² Gákova: Gádor szerb neve

¹⁵²³ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. január 27-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵²⁴ Wildmann Mária Bianóra, Szentfülöpön született 1919-ben, kézimunka szaktanítónő. Kiskunfélegyházán 1941 és 1946 között tevékenykedett. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁵ Eichinger Mária Benilda, Szentfülöpön született 1898-ban, elemi iskolai tanítónő. Garai főnöknő volt 1944-től. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵²⁶ MNL BKML XII. 6. Kiskunfélegyházi zárda iratai. Faddy Mária Tiburcia házfőnöknő 1946. február 15-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵²⁷ A jugoszláv hatóságok egy idő után felhagytak azzal, hogy hivatalos útra tereljék a németek kitelepítését, és más módon próbálták megszabadulni a sváboktól. Idővel már nemcsak tolerálták a koncentrációs táborokból való szökéseket, hanem egyenesen elősegítették, bátorították és támogatták azokat. A táborok – és az ország – elhagyását megkönnyítendő, a rabokat határmenti lágerekbe szállították, ahol a lazább fegyelmet olykor az éjjeliőrök hiánya is jelképezte. A „fehér szökés” azt jelentette, hogy fizetség fejében a tábori közigazgatás maga működött közre a svábok menekülésének megszervezésében. Egy bizonyos összeg ellenében a tábor parancsnoka, vagy annak egy ügynöke elintézte, hogy a foglyot, vagy foglyokat egy vezető eljuttassa a magyar határra, ahonnan viszont már maguknak kellett boldogulniuk. A osztrák határon átlépve azonban sokan csalódtak, mivel ott sem a hatóság, sem a lakosság nem fogadta őket szívesen. A „fekete szökés” – azaz a táborvezető lefizetésének kihagyása – olcsóbb menekülési lehetőségnek számított ugyan, de egyúttal veszélyesebbnek is. JANJETOVIĆ, Zoran, 2003. 89-110.

¹⁵²⁸ Papp Mária Apollónia, örökös fogadalmat tett 1944-ben. MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1944. május 30.

¹⁵²⁹ MNL BKML XII. 6. Mágocsi zárda iratai. Szrenkó Mária Richárdisz és Stefán Mária Adelheid nővérek 1945. augusztus 14-én kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵³⁰ Schmidt Mária Gertrúdisz nővér, a levélíró Schmidt Mária Alexandra nővér édestestvére.

kelte Éva nővéremnek a Lagerből írt sorait. Járják a szenvedés kálváriáját. Kibeszélhetetlenül sokat szenvednek most már hat hónapja. Igen sokan éhen halnak. Naponta 10-20-an halnak meg. Koldulásból, lopásból élnek. Velük együtt gyötrődöm én is. Vigasztal némiképpen a hit és megadás, mely kicseng soraikból. „Herr wie Du willst, so wollen wir auch!”¹⁵³¹ írja nővérem. „Es geschehe Dein heiligster Wille!”¹⁵³² – mondja máshol. Igen, ha ez mennybe vezető útjuk, úgy „legyen”. A szabadulás reménye élteti őket, de már annyi hitegetés után kezdenek kételkedni benne.”¹⁵³³

A társulat előljárói toleránsan kezelték a bácskai családtagok miatt aggódó rendtagok speciális helyzetét. Szemet hunytak a szokatlan, olykor csak utólag engedélyezett utazások és az egyes fiókházak által a menekülő, átutazó hozzátartozók számára nyújtott anyagi segítség felett.

---

¹⁵³¹ Uram, ahogy Te akarsz, úgy akarjuk mi is. (német)

¹⁵³² Történjék a Te legszentebb akaratod szerint. (német)

¹⁵³³ MNL BKML XII. 6. Polgári zárda iratai. Schmidt Mária Alexandra nővér 1945. október 4-én kelt levele a generális főnökhöz.

II.5.2. Kína

A levelezés második világháború okozta nehézségei miatt Magyarország és a kínai misszió között közel 3 évre gyakorlatilag teljesen megszűnt a kapcsolat. A Kínában élő nővérek 1944 szeptembere és 1946. május 9. között nem kaptak semmiféle értesítést Magyarországról,¹⁵³⁴ az általuk Rómán és Svájcra át küldött levelek sem igen érkeztek meg Kalocsára. A töredékes információkból az derül ki, hogy a missziós munkához hiányoztak az alapvető feltételek, a szegénység egyre súlyosbodott, a magyar misszionáriusok anyagi forrásai elapadtak.¹⁵³⁵

Kínában 1945-ben öt külön házban működtek kalocsai iskolanővérek a következő településeken: Taming (két ház), Puyang (Kaichow), Kingsien (Tzing-tSao-ho), Süchow (a kanadai misszió telepén 1944-ben alapított fiókház). A Magyarországról Kínába több turnusban kiutazott nővérek közül Reuz Mária Virgilia nővér 1945. április 19-én elhunyt. A vezetők közül a több mint 80 éves Pfeiffer Mária Leopoldina vikária hosszú idő óta betegen feküdt, Hirmann Mária Margit és Bérczi Mária Coelestina nővérek pedig 70. életévüket betöltve, aggódtak a misszió további sorsáért.¹⁵³⁶ Nagyon várták vagy a generális főnöknő, vagy egy vizitátornővér látogatását, mert erősen érezték a magukra-utaltság hátrányait, valamint az összetartás és egyetértés is meglazult a nővérek és előljáróik között. Szintén sürgették további missziós hivatást érző, fiatalabb, angolul, franciául, vagy németül beszélő, betegápoló, vagy tanító nővérek kiküldését. Sajnos a társulat vezetősége 1946-ban egyik kérést sem tudta teljesíteni, az utazási nehézségek, illetve az általános nővérhiány miatt.¹⁵³⁷

A japán fennhatóság idején viszonylagos békét élvező misszió élete Japán háborús vereségével megváltozott. A japán hatalom gyengülésének első jeleként Észak-Kínában a kínai kommunisták néhány települést már kollaboráns kínai segítség nélkül, katonai erővel is be tudtak venni. A közös ellenség megszűnésével, azaz a japán fennhatóság elmúltával azonban újra fellángolt a hatalomért folytatott harc a kumintangisták és a kommunisták között. A japán kapituláció hírére megkezdődött a versenyfutás az addig

---

¹⁵³⁴ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Iselstóger Mária Canisia nővér 1946. május 21-én Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵³⁵ VAMOS Péter, 2003. 227.

¹⁵³⁶ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Bán Mária Skolasztika nővér 1946. május 17-én Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz; MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. március 18., szeptember 1., október 29., november 25.

¹⁵³⁷ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1946. március 13.; MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. március 18., 1946. szeptember 1., október 29.

japán fennhatóság alá tartozó területek fölötti befolyás megszerzéséért.¹⁵³⁸ A kormányerők és a Népi Felszabadító Hadsereg nevet felvett kommunista csapatok közötti harcok 1946 júliusában robbantak ki újra. A harcok egyik fő színtere az addigra már nagyrészt kommunista fennhatóság alatt álló Hopej és Honan vidék, a magyar jezsuita misszió területének közvetlen közelében volt.

A magyar jezsuiták missziós területén az új hatalom már 1945-ben létrejött. 1945. május 14-én a japánok távozásának hírére a környező falvak lakosai előzönlöttek Tamingot. Boltokat törtek fel, raktárakat fosztogattak, a misszióba is betörték, este pedig megérkeztek a vörös csapatok is.¹⁵³⁹ A város kommunista katonai megszállását követően hamarosan megkezdődött a missziós munka feltételeinek ellehetetlenítése. A hatalom új birtokosai először a városon kívül élő kisebb keresztény közösségekkel és egyházi intézményekkel számoltak le. Az épületeket lefoglalták, a kápolnában és az iskolákban tartották gyűléseiket. Néhány templomot le is bontottak, a fából készült oltárokat felaprították. A kommunista vezetés hamarosan a jezsuiták városi épületeit is igénybe vette. A diákkollégiumot az átvonuló katonaság elszállásolására használták, az iskola dísztermében világnézeti tanfolyamokat tartottak. A villán¹⁵⁴⁰ működő leányiskolában a környékbeli falvakból verbuvált diákság számára politikai iskolát nyitottak.¹⁵⁴¹

Erről az időszakról számolnak be a nővérek 1946-ban kelt levelei. „Mi itt Tamingban már egy év óta a vörösök közt élünk, sok zaklatást szenvedünk.”¹⁵⁴² „A múlt év és a mostani különösen sok szenvedést hozott. [...] Eladogattuk nélkülözhető bútorainkat, gazdasági állatainkat, gazdasági felszereléseinket. Kivágtuk a házunk körüli kiserdő fáit és mint épület-, bútor- és tűzifát eladtuk. Süchow nővéreink is több ízben szép összegekkel segítségünkre voltak. Puyang és Taming többet szenvedtek, mint többi zárdánk.”¹⁵⁴³ Kinghsienben a nővéreknek leginkább a rendkívüli időjárás okozott kellemetlenséget, Süchowban pedig ki kellett költözniük az addig használt zárdából, a vasútállomáshoz közel kaptak egy bővítésre szoruló lakóhelyet.¹⁵⁴⁴

A nővérek beszámoltak arról is, hogy a politikai változások miatt 1946 nyarától inkább már csak a betegápolással foglalkozhattak, az iskolákat lassan kivették kezükből.

---

¹⁵³⁸ VÁMOS Péter, 2003. 231.

¹⁵³⁹ VÁMOS Péter, 2003. 127-130.

¹⁵⁴⁰ A nővérek első tamingi háza.

¹⁵⁴¹ VÁMOS Péter, 2003. 257-261.

¹⁵⁴² MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Iselstöger Mária Canisia nővér 1946. április 21-én Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁴³ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit nővér 1946. május 16-án Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁴⁴ Uo.

„Nagyon szükség volna képzett betegápolóra, különösen szembetegségek (trachoma), vérhajók, bőrbetegségek kezelésére, orvosságok, injekciók készítésére. Aztán háziipar is nagy áldás volna, hiszen most ezekben a nehéz időkben úgyszólván ebből tartjuk fenn magunkat és a missziós műveinket [...].”¹⁵⁴⁵

A nővérek a leveleikben – talán a cenzúrától való félelmükben – általában kerültek a „kommunisták”, „vörösök” kifejezéseket, helyette változatos körülírást alkalmaztak. „Hogyan vagyunk mi itt Puyangban? Kissé más keretek és környezet vesz körül bennünket, de a helyünkön megmaradtunk. Házunk előrsze központi kórház, kereskedés, mi a legbensőbb udvar épületeiben helyeztük el a tantermeket, ha az időjárás kedvező, az udvaron is tanítunk helyszűke miatt. Misszióink a pirosék [!] központja, időnként több százan jönnek össze, sok türelemre ad ez alkalmat, [mert] bámulnak bennünket, mint valami cirkuszi mutatványokat. [...] Munkánk után élünk, a tanítás mellett a betegkezelésben és a pár hold veteményeskertben foglalatoskodunk.”¹⁵⁴⁶ „Ahol piroskák [!] vannak, ott eltűnnek a vasúti töltések, föl lesznek ásva az autóutak, megrongálva a kocsikutak. Biciklin csak ők járhatnak. Misszionáriusoktól elveszik. Azok csak szent Péter lovain¹⁵⁴⁷ közlekedhetnek.”¹⁵⁴⁸ „Mi tanítunk, nyugodtan, habár a piriék [!] már okvetetlenkednek. Rengeteg pénzt, gabonát visznek el [...].”¹⁵⁴⁹

A tamingi magyar misszió helyzete 1946 őszén fordult komolyra. Szeptemberben kormányellenes irreguláris csapatok néptörvényszéket állítottak fel, a kommunista propagandisták pedig egymás után szervezték a népitéleteket. Egymást érték a népgyűlések és a misszió elleni akciók. Szeptember 28-án éjjel házkutatást tartottak a misszióban. Szarvas Miklóst és Maron Józsefet¹⁵⁵⁰ elvitték egy közeli községbe, ahol bebörtönözték, majd néptörvényszék elé állították őket. A vádak a következők voltak: a japán uralom idején a kommunista hatóságnak nem fizettek adót, a misszió iskolája a kúthoz túl közel épült, ezért az emberek nem fértek hozzá a vízhez; a nővérek drágán árulták a gyógy-

¹⁵⁴⁵ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Iselstóger Mária Canisia nővér 1946. április 21-én Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁴⁶ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Pecze Mária Erna nővér 1946. május 23-án Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁴⁷ gyalog

¹⁵⁴⁸ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Iselstóger Mária Canisia nővér 1946. augusztus 19-én Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁴⁹ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Bérczi Mária Coelestina nővér 1946. november 17. és 1947. február 1. közt Kínában kelt levele a generális főnökhöz.

¹⁵⁵⁰ Maron József (Székesfehérvár, 1911. – Tajnan, 2009.) misszionárius, tanár. 1930-ban lépett be a jezsuita rendbe. 1933-1936 között Szegeden és Budapesten tanult filozófiát. Ezután a kínai misszióba került, ahol 1942-ben pappá szentelték. 1948-1952 között a pekingi katolikus egyetemen tanult. 1952-ben a kommunisták kiutasították Kínából, ekkor Tajvanra került, ahol bekapcsolódott a kínai-magyar szótár szerkesztőségének munkájába. JEZSUITA Névtár <http://jezsuita.hu/nevtar/maron-jozsef-kinai-neven-csin-cseng/> (letöltés: 2019. szeptember 7.)

szereket stb. Összesen 19 vádpontot soroltak fel, közben Szarvas Miklóst ájulásig verték. Az összes bűnökért kártérítést követeltek, céljuk a misszió teljes anyagi ellehetlenítése volt. Az egyik nővér így számolt be az eseményekről: *„Kínában a múlt évtől kezdve nagyon elhatalmasodott a minden jó elleni mozgalom, külföldi rossz elemek polipkarjai idáig is elhatoltak. Hiszen tetszenek gondolni, kikre gondolok: ahonnan minden országba eljutott a vörös szellem. A szegény jó kínaiakat is nagyon nagy szenvedésbe kergette [...]. Tisztességes keresztény, vagy tisztességes pogány nem csatlakozott hozzájuk. [...] Szeptember 28-án, szombat este ¾ 10 órakor botokkal s fegyverekkel felszerelt vörösök döngették Monseigneur Szarvas kapuját [...] nagy diadalordítással elhurcolták. [...] Nagymise után jöttek a leány- és asszonykongregáció tagjai, szervezkedtek, hogy ők is kimennek a pár km-nyire levő kis faluba, ahol a vörösök 12 órára hirdették a gyűlést, amelyen Monseigneurt és Pater Maront akarták megszégyeníteni. [...] Tehát nagymise után [...] a keresztény asszonyok és iskoláink bejáró és bentlakó növendékei, a keresztények elmentek a gyászos helyre. Puskatussal nekik estek a vörösök és szétkergették őket, nem engedtek senki jó embert a püspök úr és Pater Maron közelébe [...]. Két bennlakó növendékünket és egy városi asszonyt meg is kötözték, meg a külvárosi házunkból egy katekéta nőt, úgyszintén egyik kínai nővérünket, Colombiéra nővért. [...] Úgy megkötözték őket, hogy lábuk a levegőben lógott és puskatussal verték őket.”*¹⁵⁵¹

Szarvas Miklós püspök megkínzásáról – eltörött ujjáról, megsérült fejéről, eszméletvesztésig tartó megveréséről, bal kezének megbénulásáról – és bebörtönzéséről több forrás is beszámol.¹⁵⁵² Mivel a misszió nem tudta kifizetni a néptörvényszék által rá kirótt kártérítést, október 9-én a tömeg behatolt a misszióba és háromnapos fosztogatás keretében minden mozdíthatót elvitt: a rendház, a betegkezelő, a kollégiumok és műhelyek berendezését, a raktárból a gabonát, a gazdaságból az állatokat, kerékpárokat. A legtöbb jezsuita misszionárius és az összes kalocsai nővér – a misszió rendi elöljárója rendelkezésére – a következő napokban elhagyta Tamingot. A nővérek egy része a magatehetetlen Leopoldina vikáriát magával cipelve Kaichowba (Puyangba) menekült,¹⁵⁵³

---

¹⁵⁵¹ MNL BKML XII. 6. Kínai misszió iratai. Surányi Mária Foréria 1946. október 28-án Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵⁵² MNL BKML XII. 22. Bajai ház krónikája 1946. november 25., december 3.; MNL BKML XII. 6. Kínai misszió iratai. Surányi Mária Foréria 1946. október 28-án Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz, Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz. Papilla Lajos SJ „Mi történt Tamingban?” c. beszámolója, kelt 1946. október 31-én Sanghajban.

¹⁵⁵³ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz. Leopoldina nővér nem élte túl az öt napos

a többieket addigi lakóhelyüktől néhány 100 kilométernyire dél-nyugatra, Honan tartományban, Siuwuban a kanadai Megan verbita püspök missziója fogadta be és ellátta őket minden szükségessel. Az itt működtetett jótékonyági intézmények – kórházak, patikák, iskolák, árvaházak – közül néhány vezetését a nővérek kapták feladatul.

Tamingot novemberben visszafoglalták a kormányerők, de a harcok során a nővérek zárdája és a misszió épületei súlyos károkat szenvedtek. A hátramaradt néhány jezsuita atya próbálta eltakarítani a romokat, de az 1947 januárjában a várost újra elfoglaló kommunisták miatt ők is elhagyták a missziós telepet.

Ebben az időben a Sűchowban élő nővérek – a számukra egyelőre kedvező politikai helyzet miatt – még megmaradhattak a missziós telepükön, de Puyangból – Taminghoz hasonlóan – el kellett menekülniük.¹⁵⁵⁴ „*Eddig Kinghsienből írtam, most Tientsinben folytatom, ahova menekültünk. A piriék [!] [1947] január elején a mi misszióinkat is kifosztották, bútorokat stb. elvitték, csak személyes ruháinkat hagyták meg. [...] [A misszió vezetője] a főtisztelendő Paterekkel egy-egy kis csoportban Tientsinbe küldött bennünket. A 78 tagból álló szemináriumot Pekingbe teszi át, oda megyünk mi is. [...] A keresztényüldözés már több helyen megkezdődött. [...] Most februárban már a vértanúhalál van kilátásban.*”¹⁵⁵⁵ 1947 tavaszán a nővéreknek összes addigi missziós állomás-helyüket el kellett hagyniuk, menekülés közben Mária Foréria nővér életét vesztette, de halálának pontos körülményeiről nem kaptak értesítést az anyaországi nővérek.¹⁵⁵⁶ Szintén 1947-ben, október 4-én Pekingben elhunyt Hirmann Mária Margit vikária is,¹⁵⁵⁷ így a missziót a szétszórtság és a vezető elvesztése egyaránt sújtotta. A társulat vezetősége 1948 tavaszán tudott Magyarországról új vikáriát kiküldeni Kínába, Markovich Mária Jozefa nővér¹⁵⁵⁸ személyében.¹⁵⁵⁹

---

utat hordágyon, 1946. október 15-én meghalt. MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Reisz Elemér jezsuita atya 1946. december 20-án Budapesten kelt levele a generális főnöknőhöz; Pecze Mária Erna 1946. december 27-én Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵⁵⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. november 25.; MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. Hirmann Mária Margit nővér Kínában 1946. október 28-án kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵⁵⁵ MNL BKML XII. 6. Bérczi Mária Coelestina 1946. november 17. és 1947. február 1. közt Kínában kelt levele a generális főnöknőhöz.

¹⁵⁵⁶ MNL BKML XII. 6. A generális főnöknő körlevele 1947. május 30. A magyar jezsuita atyák 1947 őszén kelt beszámolójából derült ki, hogy Foréria nővért nem érte golyótalálat, menekülés közben a félelem miatt valószínűleg szívszélhűdésben halt meg. Halála dátuma: 1947. április 2. VÁMOS Péter, 2018. 620-621.; MNL BKML XII. 6. Elhunyt, elbocsájtott és kilépett nővéreink névsora.

¹⁵⁵⁷ MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. A generális főnöknő 1947. október 13-án kelt körlevele.

¹⁵⁵⁸ Markovich Mária Jozefa 1900-ban született Katymáron, 1921-ben kapott beöltözést. Elemi iskolai tanítónőként tevékenykedett Magyarokanizsán, Kalocsán, Siklóson, Dunapatajon. Ez utóbbi helyen a főnöknői tisztséget is viselte 1929 és 1934 között. Kalocsán újoncmesternőként tevékenykedett 1934 és 1943 között, majd az érseki kastélyban lévő nővérek főnöknőjévé választották. 1948-tól kínai vikáriának nevezték ki. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja. Jozefa nővért Schmidt Mária

II.5.3. Erdély

A társulat erdélyi fiókházából, Szovátáról az 1941-es alapítás után már 1944 szeptemberében, a helység hatósági kiürítése miatt a nővérek egy része kénytelen volt távozni. A főnöknő¹⁵⁶⁰ azonban két nővérrel helyben maradt a zárda őrzésére.¹⁵⁶¹ A harcok során eltűnt a fiókház pénzszekrénye.¹⁵⁶² A háború végével a szovátai plébános az ott maradt nővérek létszámának felemelését kérte, de a tanács ezt nem támogatta, mivel a nővérek a nagy távolság miatt nem tudtak érintkezni a társulattal, ráadásul a trianoni határok újbóli életbelépésével Szováta ismét az országhatáron túlra került. A szabályok értelmében egy ház nem alkotott provinciát, így csakis a nővérek visszahívása számított szabályszerű eljárásnak. A társulati előjáróság a szovátai plébánostól és Márton Áron erdélyi püspöktől tehát a nővérek – két iskolás és egy házi nővér – elbocsájtását kérte.¹⁵⁶³ A püspök kívánságára a nővérek még maradtak egy ideig, sőt a román állampolgárságot is megkérték. Ezt azonban nem kapták meg, így a román állami hatóságok külföldiként kezelték őket, gyakran kellett a csendőrségen jelentkezniük. 1947-ben egy gimnáziumban dolgoztak, de augusztusban már fizetést sem kaptak és nem is taníthattak.¹⁵⁶⁴ Szovátát a nővérek 1949 májusában hagyták el véglegesen.¹⁵⁶⁵

Gertrúdisz nővér kísérte Kínába. MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. október 10.; 1948. január 27., április 1., május 24.

¹⁵⁵⁹ A kínai misszió további sorsáról vázlatosan lásd a „Kitekintés” c. fejezetet.

¹⁵⁶⁰ Szabó Mária Andrea 1941-1947 között Szovátán volt főnöknő. MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II.

¹⁵⁶¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1944. szeptember 12., 14., december 10.

¹⁵⁶² MNL BKML XII. 6. (P. 1379. 4. tétel) A vidéki házak által küldött jelentések. Szováta.

¹⁵⁶³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. március 9., 15.

¹⁵⁶⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. október 10.

¹⁵⁶⁵ MNL BKML XII. 6. Házfőnöknők kinevezésének jegyzéke II. A szovátai nővérek egy ideig fogságban lehettek, de erre vonatkozóan nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Bangó Beáta szerint „*a nővérek fogsága idején a lakosság pénzt gyűjtött kiszabadításukra*”, egy másik forrás szerint a szovátai nővéreket mint idegen állampolgárokat 1944. november 6-án internálták, ahonnan 1949. június 21-én szabadultak. BANGÓ Beáta, 2000. 75.; BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 118.

Kitekintés

Bár a dolgozatban a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának történetét részletesen csak 1946-ig tekintetem át, fontosnak tartom, hogy a szerzetesközösség későbbi életének jelentősebb történéseit, szervezeti változásait is összefoglaljam. A társulattal kapcsolatos, az 1947-1950 közötti időszakra vonatkozó, a szerzetesrendek feloszlásáig terjedő események tárgyalása – tekintettel az említett korszak belpolitikai változásaira, az állam és az egyház egyre feszültebb viszonyára – egy önálló dolgozat témáját képezi. Még inkább igaz ez az 1950 után időszakra. Külön kutatásnak kell tisztáznia a szétszórás át- és megélésének módozatait, a szerzetesi hivatás megőrzésének lehetőségeit, illetve az 1989-es újrakezdés nehézségeit. Mint ahogyan a bevezetőben említettem, a társulat 1947 utáni történetével több különböző mélységű munka is foglalkozik. Az alábbiakban ezek felhasználásával vázolom a kalocsai nővérek későbbi történetének legfontosabb állomásait.

Magyarország

A nővérek már közvetlenül a háború után, jóval a fordulat évének tekintett 1948-as év előtt érzékelték a politikai átalakulás számukra kedvezőtlen hatásait, de bíztak a béke egymás mellett élés lehetőségében, reménykedtek, hogy alkalmazkodóképességük révén folytatni tudják működésüket. Ebben bízva a társulat belső életét 1947-1948-ban még a korábban megszokott módon szervezték.

A második világháború miatt elhalasztott általános káptalant 1947-ben tartották meg. Ekkor választották meg a társulat új, sorrendben negyedik generális főnöknőjévé Bali Mária Ildefonsa nővért. A társulat irányítását segítő tanács összetétele a következő módon alakult: a korábbi gyakorlathoz hasonlóan az előző generális főnöknőt, Vojnich Mária Aquinát általános helynöknővé és első tanácsosnővé tették. Rajta kívül azonban minden más tanácsstag új volt. A második tanácsosnői tisztet Dehény Mária Alacoque nővér, a harmadik tanácsosnői posztot Hevesi Mária Angelika nővér, a negyedik tanácsosnői széket Markovits Mária Jozefa nővér foglalta el. Molnár Mária Konstancia nővér maradt az általános titkárnő, az új általános gondnoknő pedig Horváth Mária Theotima lett. Az 1948-ban Kínába kiutazó Jozefa nővér helyett Csonka Mária

Pienciát¹⁵⁶⁶ választották meg tanácstagnak.

Ha nem is olyan mértékben, mint a háború előtt, de folytatódott a társulat terjeszkedése. Az előjáróság 1947-ben két új alapításról döntött. Az év során először Kalocsán került sor új fiókház létesítésére. Az érsek szerződéses alapon, bérlet formájában átengedte a társulat számára a volt Kísszeminárium épületét, ahol a nővérek Marianum néven az óvónőképző-intézetüket helyezték el. Az önálló háztartással és internátussal rendelkező ház főnöknőjévé Horváth Mária Ancilla nővért választották. Az épületet renováltatni kellett, ami jelentősen megterhelte a társulat költségvetését. A különálló fiókház azonban nem működött sokáig. A következő év nyarán a „*rendkívüli körülmények*” arra kényszerítették az érseket, hogy az ideiglenes használatra átengedett Kísszeminárium épületét visszavegye a társulattól. Attól tartott ugyanis, hogy az iskolák államosításakor maga az épület is automatikusan állami tulajdonba kerül. A kormányzótanács tehát visszahelyezte az óvónőképzőt minden tartozékával együtt az anyaházba, abban a reményben, hogy az óvónőképző az anyaház épületében talán elkerülheti az államosítást, mint kivételezett iskola. Ez azonban később nem vált valóra.¹⁵⁶⁷

A társulat 1947-ben egy másik fiókházat is létrehozott. Az előző év végén Máriagyűd plébánosa azzal a kéréssel fordult a kormányzótanácshoz, hogy a nővérek segítségére a máriagyűdi kegyhely fejlesztésére vonatkozó tervei megvalósításában. Az eredeti elképzelés szerint a siklósi fiókházból jártak volna ki a nővérek Máriagyűdre. Az általános főnöknő két bácskai nővért disponált ilyen céllal Siklósról, akiknek azonban várniuk kellett az útlevelükre. A helyszínen is sok akadállyal – „*a reformátusok és a vallástalanok közömbösségével, esetleges ellenszenvével, féltékenykedésével*”¹⁵⁶⁸ – kellett megküzdeni. A három máriagyűdi nővér 1947. október 4-én „lopva”, csendben távozott Siklósról. Máriagyűdön egy magánháznál béreltek egy szobát és egy konyhát. Mivel a célszerű és szabályszerű lakás, valamint a megélhetés egy ideig még nem tűnt biztosítottnak, az alapításhoz egyelőre nem lehetett kérni az egyház jogi elismerését.¹⁵⁶⁹

A kormányzótanács – a különböző ügyek mellett – 1947-ben nagy erőfeszítéseket

---

¹⁵⁶⁶ Csonka Mária Piencia 1901-ben született Adán. Mennyiségtan- és természettudomány-szakos polgári iskolai tanárnőként 1926-tól Vecsésen tanított, 1941 és 1947 között betöltötte itt a főnöknői tisztséget is. MNL BKML XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapja.

¹⁵⁶⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. július 17-31., augusztus 2-21., október 10.; 1948. június 11.; BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 107.

¹⁵⁶⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1947. október 10.

¹⁵⁶⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1946. december 16., 1947. április 30., július 17-31., október 10.

tett a társulat épületállományának megtartásáért. Különösen foglalkoztatta a társulat Balatonszabadiban lévő villájának sorsa. A felmérések szerint a háborúban megsérült épület esetében 30-40.000 Ft-os javítási költséggel kellett számolni. Ezt a nővérek nem tudták vállalni, így újjáépítési segílyt kértek az államtól. Mikor azt nem kapták meg, az ingatlan kisajátítását megelőzendő a romos épület és a telek eladása mellett döntöttek.¹⁵⁷⁰ A bódvarákói nyaralót is a kisajátítás veszélye fenyegette. Az ingatlan megmentése érdekében az előjáróság önálló fiókház alapítását határozta el. 1947. október 31-én nevezték ki ide az első főnöknőt, a házat főleg nyugdíjas nővérekkel népesítették be.¹⁵⁷¹

A társulat pontosan érzekelte a politikai balra tolódást, az iskolák államosításának lehetőségét, a politikai hatalom erre irányuló törekvéseit, de nem a legrosszabb forgatókönyvre gondoltak. Ebben a nyugalmi időszakban ráadásul reménnyel tölthette el őket, hogy a szerzetesközösség továbbra is nagy népszerűségnek örvendett, munkájuk iránt állandó volt a kereslet. A társulatot 1947-ben nyolc helyre hívták megtelepedésre. Újpesten a jezsuiták ajánlottak munkalehetőséget,¹⁵⁷² Bölcskén két kastélyt kínáltak fel gyermekotthon céljára.¹⁵⁷³ Szakály plébánosa két nővért kért az ottani általános iskolába.¹⁵⁷⁴ Pécsen a Szent József Otthonba vártak két nővért a háztartás vezetésére.¹⁵⁷⁵ Mát-raszentimrén a papi üdülőházban lett volna szükség két házi nővér munkájára.¹⁵⁷⁶ Debrecenbe három tanárnőt hívtak;¹⁵⁷⁷ Devecserbe a bolgárkertészeti és a baromfitelep működtetését bízták volna a kalocsai nővérekre.¹⁵⁷⁸ Szintén a jezsuiták kerestek munkatársakat a Dél-Amerikában, Montevideóban kialakított missziójuk számára. Ez utóbbi lehetőség kapcsán a kormányzótanács a délbácskai házak nővéreinek bevonását javasolta.¹⁵⁷⁹

A felkérések a következő évben is folytatódtak, ekkor a nővérek négy helyre kaptak meghívást. Budapesten a Vakok Intézetében 260 növendék tanítását és nevelését bízták volna a társulatra.¹⁵⁸⁰ Szintén a fővárosban, a Gát utcai papi otthon és tanoncotthon

---

¹⁵⁷⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. június 11., szeptember 11., október 10., 1948. március 12-15.

¹⁵⁷¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. október 10., november 5-20., 1948. március 12-15., április 1-12.

¹⁵⁷² MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. április 30.

¹⁵⁷³ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. augusztus 2-21.

¹⁵⁷⁴ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. szeptember 11.

¹⁵⁷⁵ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. szeptember 11.

¹⁵⁷⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. szeptember 11.

¹⁵⁷⁷ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. szeptember 11.

¹⁵⁷⁸ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. november 5-7.

¹⁵⁷⁹ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1947. november 5-7.

¹⁵⁸⁰ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1948. március 12-15.

gazdasági vezetésére kérték fel a nővéreket.¹⁵⁸¹ A Zemplén megyei Berzéken gazdasági szakiskola irányítására hívták meg a társulatot.¹⁵⁸² Géderlakon egy alapítványi óvoda megnyitásához várták a nővérek közreműködését.¹⁵⁸³ Az elöljáróság ezeket a lehetőségeket létszámhiány, illetve a nem alkalmas munkakör miatt elutasította.

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a társulat próbálta a működését a háború előtti gyakorlat szerint, hasonló keretek között, háborítatlanul folytatni. Ehhez azonban csak egy rövid ideig voltak adottak a körülmények. A második világháború után a politikai hatalom és az egyházak kezdeti békés együttműködése ideiglenesnek és múlékonynak bizonyult. A totalitárius uralomra törő állampárti diktatúra a társadalom életének minden területét, így az oktatást és iskoláztatást is mielőbb teljesen ellenőrzése alá akarta vonni. Mivel a második világháború után a magyar iskolarendszer jelentős részét a felekezetek tartották fenn, – az egységes állami iskolarendszer megteremtése érdekében – hamarosan megindult ellenük a támadás. A politikai pártok mindenképp az egyházak közül a legnépesebb, és így a legjelentősebb befolyással bíró katolikus egyház ellen szerveztek akciókat. Főleg annak iskoláit és iskolán kívüli nevelő-oktató szervezeteit próbálták ellehetetleníteni. A belügyminiszter 1946 nyarán „adminisztratív”, állami intézkedéssel oszlatta fel az összes katolikus egyesületet, a hitbuzgalmi jellegűek kivételével. Feloszlatták a katolikus paraszt- és munkásszervezeteket, betiltották a katolikus ifjúsági folyóiratokat, valamint a Cserkészszövetséget is. 1947-ben indítványozták az addig kötelező hitoktatás helyett annak fakultatívvá tételét, de ez a kezdeményezés akkor még a vallásos tömegek ellenállásán meghiúsult. Egy évvel később azonban a baloldali politikai erők nem túrték tovább az iskolai nevelés ideológiai pluralizmusát. 1948. június 11-én a 6500/1948. számú kormányrendelettel zárolták a nem állami iskolák és tanulóotthonok épületeit és felszerelését, június 16-án pedig az országgyűlés megszavazta az 1948. évi 33. törvénycikkelyt a nem állami iskolák államosításáról. A törvény intézkedett az egyházi iskolák fenntartásának állami kézbe adásáról, az iskolák vagyonának állami tulajdonba és a személyzet állami szolgálatba vételéről.¹⁵⁸⁴ A püspöki konferencia úgy határozott, hogy papok, szerzetesek és szerzetesnők az államosított iskolákban nem vállalhatnak igazgatói, tanári és tanítói állást, kivéve a hitoktatói munkakört. Ezzel az intézkedéssel több ezer fős, jól képzett tanári állomány maradt

---

¹⁵⁸¹ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1948. március 12-15.

¹⁵⁸² MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1948. március 12-15.

¹⁵⁸³ MNL BKML XII. 6. Tanácsülési jegyzőkönyv 1948. május 24.

¹⁵⁸⁴ MÉSZÁROS István, 1988. 122-123.; PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András, 1997. 654-657. MAGYAR Katolikus Lexikon V. 376.

állás nélkül. A másik oldalon viszont az állam nem rendelkezett megfelelő számú és végzettségű pedagógussal, ami az oktatás színvonalának hanyatlását vonta maga után.

Nincs pontos adat arra vonatkozóan, hogy az iskolák államosításakor a nővérek hány diákkal foglalkoztak. Az utolsó megbízható információ, a Szentszékhez küldött 1947-es jelentése szerint ekkor 11.755 gyermek tanítását, nevelését, gondozását végezték.¹⁵⁸⁵ Mivel ez a szám nem tartalmazta sem a bácskai nővérek tevékenységét – akik eddigre már egyáltalán nem is működtek iskolákban –, sem a kínai missziós nővérek munkásságát, így jogos az a feltételezés, hogy ez a növendéklétszám lényegesen nem változott a magyarországi iskolák 1948-as államosításáig sem.

A társulat korábbi túlélési stratégiája – azaz kisebb engedmények tétele az állam felé, a demokratikus nevelési elvek folyamatos hangoztatása – 1948-ra csődöt mondott. Eddigre a nővérek is felismerték, hogy nincs esélyük a békés egymás mellett élés megvalósítására. A társulat ezért ettől kezdve már nem az együttműködésre törekedett, egyetlen célja a túlélés, a közösség bármi áron való életben tartása maradt. A nővérek eredetileg vállalt elsődleges feladatuk, a lányoktatás feladására kényszerülve próbáltak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Az iskolák és óvodák elvesztése után új működési területet kerestek maguknak. Az előljáróság – előrelátó módon – legelőször a nővérek átképzését tartotta fontosnak. Ezért szorgalmazta, hogy a rendtagok közül minél többen vegyenek részt hitoktató-nő-képző tanfolyamon, lelkigyakorlat-vezető képzésen. Szintén a nővérek figyelmébe ajánlották az ének-zene, a szabó-varró, a sütő-főző-eltevő és a vöröskeresztes tanfolyamok elvégzését is. 1948-ban a generális főnöknő kinevezte azokat a fiatal szerzetesnőket, akiket hitoktató-nő-képzésre küldött.¹⁵⁸⁶

A társulat további feladatát a kormányzótanács a következőkben határozta meg:

- lélekszolgálat (hitoktatás, lelkigyakorlatok tartása asszonyok és lányok számára, egyházközösségi feladatok vállalása)
- templomszolgálat (aktív bekapcsolódás a liturgikus életbe, templomgondozás, templom előtti misztériumjátékok rendezése, énekkarok és zenekarok vezetése, népi táncok és vallásos népszokások betanítása, vallásos sajtó terjesztése)
- egészségszolgálat (betegek, szegény gyermekek gondozása)
- otthonoszolgálat (családgondozás, főző-, varró-, háziipari tanfolyamok tartása egyházközösségi keretek között).¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁵ MNL BKML XII. 6. A Szentszékhez küldött öt éves jelentés 1947.

¹⁵⁸⁶ MNL BKML XII. 6. Tanácsulési jegyzőkönyv 1948. április 1-12.

¹⁵⁸⁷ BANGÓ Beáta, 2000. 58-59.

A társulat új kezdeményezésként falura, tanyára, kisebb településekre, plébániákra néhány nővérből álló kolóniákat küldött, változatos munkakörbe.¹⁵⁸⁸ Az új „telepítések” a Boldogasszony kiskertjei elnevezést kapták.¹⁵⁸⁹ Bangó Beáta az ország különböző pontjairól 37 települést nevez meg, ahol 1948 és 1950 között a nővérek „kiskertet” alapítottak és további kilencet, ahová meghívták ugyan a nővéreket, de a társulatnak nem állt módjában elfogadni a felkérést.¹⁵⁹⁰ A társulat törekedett rá, hogy a hívekkel a fizikai munkában is közösséget vállaljon. Ez annál is inkább szükségesnek bizonyult, mivel a nővérek csak mintegy 20%-ának megélhetését biztosították a fent nevezett kiskertek. A többieknek más kereseti forrásról kellett gondoskodni. Sokan kapcsolódtak be a mezőgazdasági munkába, krumplit és kukoricát szedtek, napraforgót csépeltek, szüreteltek, Kalocsán paprikát fűztek. Télen a varrás és a különböző kézimunkák biztosították a szűkös jövedelmet.¹⁵⁹¹

A második világháború után a katolikus egyház ellen hozott és a tanítórendek működését ellehetetlenítő adminisztratív intézkedések nem éreztették negatív hatásukat a társulat létszámadataiban. Ahogy arról már korábban esett szó, a háborús megpróbáltatások, a családok nélkülözése és nyomora, a rászoruló szülők segítségének szándéka több nővért kényszerített a társulat elhagyására. 1946-ban az elbocsájtott és kilépett nővérek összesített száma 12 főt tett ki. A következő két évben öt-öt fő hagyta el a társulatot. Az iskolák államosítása után, a társulat eredeti funkciójának elvesztésével sem nőtt magasabbra a közösséget elhagyók száma, mint közvetlenül a háború után, vagyis 1949-ben is 12-en távoztak a társulattól.¹⁵⁹² Az elveszett szerzetesi hivatásokat azonban pótolták az újonnan belépők. A fogadalmat tevő újoncnők száma 1946-ban kiemelkedően magas, 32 fő volt, köszönhetően annak, hogy a háború miatt az 1945-ös beöltözés elmaradt. Ebben az évben tehát két „évfolyam” újoncnői tettek fogadalmat. A következő évben 19-en, a rákövetkező esztendőben pedig 13-an tettek fogadalmat. Ezen számok, valamint az aktuális politikai események és megszorító intézkedések tükrében különösen figyelemre méltó, hogy 1949-ben kifejezetten sokan, 37-en – ebből 24-en Kalocsán, 7-en Bácskában,

---

¹⁵⁸⁸ A munkakörök közül néhány: sekrestyesség, templomi ruhák mosása, javítása, egyházközségi lánycsoport vezetése, családlátogatás, templom- és oltárgondozás, hitoktatásban kisegítés, napköziothon vezetése, szociális és karitatív munka, plébániai háztartás vezetése, kántori teendők, harangozói munka, ostryasütés, egyházi adó beszedése, plébániai irodai munka. BANGÓ Beáta, 2000. 85-93.

¹⁵⁸⁹ „Pannónia szép, gondozott virágoskertjei bezárultak előttiünk, nemesített, kedves kis virágaink idegen kezekbe kerültek. [...] A virágok Ura bennünket ültetni, öntözni, oltani, nyezni küldött. És vannak Boldogasszonynak még vadvirágai is, vannak rozmaringos kiskertjei, amelyek várják az ápoló kezet.” BANGÓ Beáta, 2000. 60.

¹⁵⁹⁰ BANGÓ Beáta, 2000. 74., 85-93.

¹⁵⁹¹ BANGÓ Beáta, 2000. 59.

¹⁵⁹² MNL BKML XII. 6. Elhunyt, kilépett és elbocsájtott nővéreink névsora

6-an pedig Kínában – tettek fogadalmat.¹⁵⁹³ Úgy tűnik tehát, hogy a szerzetesi közösségek kilátástalan körülményei nem rettentették el a belépőket, és nem sarkallták nagyobb számban kilépésre a már fogadalmat tetteket. Akik valódi szerzetesi hivatással rendelkeztek, megmaradtak kalocsai iskolanővérnek a megpróbáltatások idején is.

Bár az államosítás csak az iskolákat érintette, a nővérek rendházait elvileg nem, már 1948-ban előfordult, hogy az állami hatóságok a zárdának meghagyott épületrészeket, klauzúrákat is el akarták foglalni.¹⁵⁹⁴ A következő évtől pedig sorozatos atrocitások, provokációk érték az iskolákkal, kollégiumokkal egybeépített rendházakban lakó nővéreket.

A katolikus egyházat ért folyamatos támadások, Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek letartóztatása, valamint a hitoktatás fakultatívvá tétele felvázolta a szerzetesrendekre váró jövőt. A kalocsai nővérek közössége már 1949-ben tudatosan számolt a szétszórás lehetőségével. A kalocsai érsek aláírásával utasítás jelent meg, hogy a szerzetesrendek feloszlataása esetén milyen irányelvekhez kell tartania magát a nővéreknek. Eszerint a nővérek ne hagyják el szerzetesházukat, míg erre nem kényszerítik őket. Törekedni kell a szerzetesi közös élet fenntartására, legalább hárman-négyen alkossanak egy kis komunitást, amennyire lehet, tartsák meg a szokásos közös gyakorlatokat. Ha egyáltalán nem maradhatnak együtt, a világban élnek ugyan, de mint ideiglenesen szekularizáltak bocsájtattak a világba. A nővérek szétszórásának esetére kimutatás készült arról, hogy az egyes nővérek hová mehetnének.¹⁵⁹⁵ Szintén 1949 nyarán a generális főnöknő körlevélben adott utasításokat kilakoltatás esetére.¹⁵⁹⁶ 1950 januárjában több településen – Kalocsán, Jánoshalmán, Mágocson, Baján – is megfordultak államosító bizottságok, melyek tisztán egyházi célú ingatlanokat, köztük telekkönyvileg is a társulat tulajdonát képező rendházakat javasoltak állami tulajdonba venni.¹⁵⁹⁷

A többi szerzetesközösség tagjaihoz hasonlóan, 1950 júniusában a kalocsai iskolanővéreket is éjjel, zárt teherautón zárdáikból gyűjtőtáborokba szállították. A kitelepítéssel nyomást kívántak gyakorolni a püspöki karra, mint a rendszert el nem ismerő utolsó intézményes tényezőre. A szerzetesek internálásával és több más, a katolikus egyház számára kedvezőtlen intézkedéssel sikerült megtörni a püspökök ellenállását. Így 1950. augusztus 30-án – a Szentszék tilalma ellenére – aláírták a Magyar Katolikus

---

¹⁵⁹³ KFL VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve 1933-1949.

¹⁵⁹⁴ BANGÓ Beáta, 2000. 63-64., 76.

¹⁵⁹⁵ BANGÓ Beáta, 2000. 65-68.

¹⁵⁹⁶ BANGÓ Beáta, 2000. 81-82.

¹⁵⁹⁷ BANGÓ Beáta, 2000. 94-97.

Püspöki Kar és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa közti megállapodást. Ezt követően szeptemberben közzétették a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendeletét a szerzetesrendek feloszlásáról. Négy szerzetesrend – a piaristák, a bencések, a kapisztránus ferencesek és a szegedi iskolanővérek – kivételével minden más szerzetesközösség köteles volt működését a Magyar Népköztársaság területén megszüntetni, rendházaikat a törvény életbelépésétől számított három hónapon belül elhagyni. A megszüntetett rendek ingó és ingatlan vagyona az államé lett, könyvtáraik és levéltáraik állománya jórészt megsemmisült, illetve állami gyűjteménybe került.¹⁵⁹⁸ A nővérek hivatalosan nem élhettek többé szerzetesi közösségekben, nem hordhatták szerzetesi ruhájukat.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért a szegedi iskolanővérek társulata folytathatta 1950 után is tovább működését, miért nem a kalocsai nővérek, holott ez utóbbi közösség jóval népesebbnek bizonyult, mint az előző.¹⁵⁹⁹ Az e témában hiányzó kutatások miatt csak feltevésekre hagyatkozhatunk a kérdés megválaszolásakor. Legfontosabb érvként elfogadhatjuk a társulatban ma is élő véleményt, amely szerint az iskolák további működtetése akkora kompromisszumot kívánt volna a kalocsai nővérektől, amekkorát ők nem kívántak meghozni.¹⁶⁰⁰ Bali Mária Ildefonsa nővér személyében 1947-ben egy agilis és tevékeny, ugyanakkor szilárd és hajlíthatatlan erkölccsel rendelkező, nem megalakuló típusú vezető került a társulat élére. Lényeges szempont lehetett továbbá, hogy a kalocsai iskolanővérek 1948-ig nem működtettek leánygimnáziumot, sőt érettségig adó szakközépiskolából is csak egyet tartottak fent. A szegedi nővérek viszont Szegeden és Debrecenben a gimnáziumvezetésben és -igazgatásban már nagy gyakorlatra tettek szert. Talán a kalocsai társulat és Grósz József kalocsai érsek közötti szoros együttműködés, a társulat elköteleződése Grósz érsek és az általa képviselt eszmék mellett eleve alkalmatlanná tették a közösséget az államhatalommal való legcsekélyebb kooperációra is. Vagyis a Grósz érsekkel fenntartott közvetlen kapcsolat „kompromittálhatta” a nővéreket a rezsím szemében.

Az 1950-es feloszlás után a társulat tagjai szétszóródtak. A Magyarországon maradt általános főnöknő előbb Budapesten, majd Balatonakarattyán élt, végig megfigye-

---

¹⁵⁹⁸ MAGYAR Katolikus Lexikon XIII. 238-239.

¹⁵⁹⁹ Gergely Jenő adatai szerint a kalocsai nővérek társulata számított 1950-ben az összes női szerzetesközösség közül a második legnagyobbak. 1948-ban a szegedi nővérek 23 fiókházzal és 416 taggal rendelkeztek, a kalocsai nővérek pedig 43 házzal és 1331 taggal. GERGELY Jenő, 1997. 196-197.

¹⁶⁰⁰ A társulat jelenlegi (2020) főnöknőjének, Dávid Mária Bernadette nővérnek szíves közlése.

lés alatt. Több nővért rendszeresen kihallgattak, sokakat megfigyeltek és zaklattak.¹⁶⁰¹ Általában nehezen jutottak munkához, tartózkodási engedélyhez.¹⁶⁰² Néhányan családtagjaikhoz költöztek, mások plébániákon kaptak állást. Sokakat a Szolidaritás Háziipari Szövetkezetenél¹⁶⁰³ alkalmazták, az idős és munkaképtelen nővérek egyházi fenntartású szociális otthonokba kerültek. A nővérek egy része külföldön találta meg új hivatását.

Bácska

A társulat 1947-es, generális főnöknőt választó káptalanján a bácskai házak küldöttei a határon való átkelés nehézségei miatt nem tudtak részt venni. A következő évben, 1948 őszén Bali Mária Ildefonsa általános főnöknő kérvényezte az Apostoli Szentszék-nél, hogy a társulat jugoszláv területen fekvő 20 zárdájából önálló rendtartományt, azaz provinciát alakítsanak ki. Kérését azzal indokolta, hogy a Bácskában élő 135 nővér töretlenül ragaszkodott a kalocsai anyaházhoz. Hangsúlyozta, hogy bár a jugoszláv kormány már 1945-ben eltiltotta a nővéreket a tanítástól és részükre semmiféle működési területet nem engedélyezett, ráadásul 15 zárdaingatlant állami célokra foglaltak le, az otthonuktól megfosztott nővérek mégis bírták a katolikus lakosság bizalmát. A hívek hallani sem akartak arról, hogy a nővérek eltávozzanak körükből, inkább gondoskodtak ellátásukról és munkaalkalmat nyújtottak nekik, a plébániák pedig lakást biztosítottak számukra. Ezek a körülmények a helyi előjárók hatáskörének kiterjesztését sürgették. A generális főnöknő azt kérte Rómától, hogy a kalocsai érsek kapjon megbízást a délbácskai zárdák rendtartományá váló alakítására, egyúttal a társulat nyithasson posztulátust és noviciátust az új rendtartományban, konkrétan a bácsi zárdában. A tartományfőnöknőt és annak tanácsosnőit a generális főnöknő kívánta kinevezni.¹⁶⁰⁴ A

---

¹⁶⁰¹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) adatai szerint Bali Mária Ildefonsa főnöknő (világi nevén Bali Rozália) neve összesen 12 dossziében (operatív anyagok és ügynöki jelentések között) szerepel. Két további kalocsai nővér, Hevesi Margit (Mária Angelika) és Piribauer Mária (Mária Terezina) és társaik ellen rendőrségi vizsgálati eljárást is indítottak a '60-as években. Az ÁBTL iratanyagának feltárása a társulat 1950 utáni történetéhez fontos adalékkul szolgálhat; egyúttal kijelöli a későbbi kutatás egyik lehetséges irányát.

¹⁶⁰² BANGÓ Beáta, 2000. 107-108.

¹⁶⁰³ Szolidaritás Háziipari Szövetkezet 1954-től 1997-ig működött termelő- és értékesítő szövetkezetként. A Római Katolikus Egyházi Szeretetszolgálat hozta létre a szerzetesrendek fölösztatása során rendházaikból elűzött, munka nélkül maradt szerzetesek és szerzetesnők foglalkoztatására. A szövetkezetben a tagok kötöttáru gyártásával, egyházi ruhák készítésével, gyermek konfekcióruhák és kesztyűk varrásával foglalkoztak. A szövetkezeti munka hozzásegítette a szerzeteseket az igazolt munkaévek és a nyugdíjog-szerzéshez. MAGYAR Katolikus Lexikon XI. 664.; XIII. 388-389.

¹⁶⁰⁴ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 2066/1948. számú 1948. november 13-án kelt levele az Apostoli Szentszékhez.

kérelemre azonban késett a válasz. Így Bali Mária Ildefonsa főnöknő a következő év februárjában azt kérte a kalocsai érsektől, hogy még a provincia megalakítása előtt engedélyezze a bácskai házak részére noviciátus nyitását, hiszen több jelöltő már öt éve várt a beöltözésre, mivel nem tudtak átjutni a kalocsai anyaházba, hogy megkezdhessék kötelezően letöltendő újoncévüket. A kalocsai érsek elismerte a kérés jogosságát és megadta az engedélyt.¹⁶⁰⁵ Budanovich püspök azonban úgy értelmezte a helyzetet, hogy a háború után, a trianoni határok helyreállításával ismét az 1930-as állapotok léptek életbe, azaz ismét elkülönült egymástól a kalocsai és a bácskai társulat. Budanovich nem vette figyelembe a nővérek azon érvelését, hogy 1941-ben a Szentszék „*további intézkedésig*” a kalocsai általános főnöknő vezetésére bízta a társulatot. Budanovich szerint a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Iskolanővérek Társulata nem szűnt meg, és Bácskában nehézségeket támasztott mind az örökfogadalom letételére készülő nővérek, mind a beöltözésre készülő posztulánsok kánoni kihallgatásával kapcsolatban. Mikor végül sor került a beöltözésre, a szertartás következő szövegéből: „*Óhajtjuk a világot elhagyni és az Úr Jézus jegyeseinek készülni, felöltvén a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek ruháját*” kihagyatta a „kalocsai” jelzőt, mondván, a jelöltők nem tehetnek fogadalmat idegen állambeli intézményre. Mikor ez tudomására jutott a kalocsai eljárásnak, a generális főnöknő 1949 nyarán megismételte korábbi, provinciaalapításra vonatkozó kérését a Szentszék felé. Korábbi javaslatai fenntartása mellett¹⁶⁰⁶ hangsúlyozta, hogy a társulat nem kívánja az 1930-i dekrétummal különálló és elválasztott, független testületnek nyilvánított Miasszonyunkról nevezett Bácskai Szegény Iskolanővérek Társulatának visszaállítását.¹⁶⁰⁷ A társulat azonban továbbra sem kapott Rómából választ. Budanovich püspök viszont újabb feltételhez kötötte a bácskai újoncok fogadalomtételét. Azt kívánta, hogy a nővérek ne csak a fogadalom szövegéből, hanem a társulat nevéből is hagyják el a „kalocsai” címet, illetve a bácskai szerzetesközösség „*saját kebeléből*” válasszon magának elöljárót, ne pedig a kalocsai anyaházból kinevezett vikária vezesse őket.¹⁶⁰⁸ Bali Mária Ildefonsa általános főnöknő

---

¹⁶⁰⁵ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 208/149. számú, 1949. február 9-én kelt levele az Érseki Hivatalhoz; a generális főnöknő 903/1949. számú, 1949. július 2-án kelt levele az Érseki Hivatalhoz.

¹⁶⁰⁶ Azaz újra kérte a Szentszéktől, hogy a kalocsai érseket bízta meg a rendtartomány megszervezésével, a társulat nyithasson újoncházat a bácsi fiókházban, valamint a generális főnöknő nevezhesse ki a tartományi főnöknőt.

¹⁶⁰⁷ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 904/1949. számú, 1949. július 4-én kelt levele az Apostoli Szent Székhez.

¹⁶⁰⁸ Ez idő alatt a hivatalosan kinevezett vikária, Ambruzs Mária Alfréda fogságban volt, előbb Újvidéken, majd Pozsarevácon. Alfréda nővért csak 1950. március 2-án engedték szabadon. BANGÓ Beáta

tájékoztatta a fejleményekről az érseket,¹⁶⁰⁹ és tanácsosnőinek egyetértésével kiadott egy nyilatkozatot, melyben engedélyezte – „*tekintettel a különleges helyzetre, amelyben a Miasszonyunk Iskolanővérei jugoszláv területen élnek, főképp pedig mert a bácsi c. püspök, apostoli kormányzó úr úgy kívánja*” –, hogy a jugoszláv területen lévő zárdák címéből kihagyják a „kalocsai” jelzöt és a „Miasszonyunk Szegény Iskolanővérei” címet viseljék. Hozzájárult továbbá, hogy a bácskai közösség titkos szavazás útján új vikáriát válasszon, aki a bácskai provincia létrejötte esetén tartományi főnöknő lesz. Az általános főnöknő ugyanakkor fenntartotta magának az új választás jóváhagyásának jogát, valamint leszögezte, hogy az engedély csak erre az egy esetre érvényes.¹⁶¹⁰

Különösen megnehezedett a kapcsolattartás Kalocsa és Bácska között, mikor 1950-ben a társulatnak be kellett fejeznie magyarországi működését. Jugoszláviában ugyan nem került sor a szerzetesrendek feloszlására,¹⁶¹¹ nem tiltották a szerzetesi ruha viselését, a közösségként való együttélést, de a bácskai iskolanővérek továbbra sem taníthattak. A legtöbb helyen végleg el kellett hagyni zárdáikat és plébániákon, illetve harangozói házakban kaptak szállást. Általában templomi és egyházközségi szolgálatot végeztek, lelkipásztori kiegészítőként, kántorként, kórusvezetőként, sekrestyésként működtek. Néhányan elvállalták egy-egy plébánia háztartásának vezetését, mások a plébániai hitoktatásba kapcsolódtak be. A zágrábi és a bácskai nővérek különállása továbbra is megmaradt, a két kongregáció azután sem egyesült, hogy 1950-ben Magyarországon feloszlatták a kalocsai társulatot. Róma 1960-ban a bácskai nővérek társulatát teljesen függetlenítette és autonóm, közvetlenül a római Szerzetesi Kongregációnak alárendelt szerzetesi provinciának, tartománynak minősítette. A társulat főnöknőjének székhelye Magyarkanizsa lett, ahol a nővérek rendházuk elvétele óta egy meghagyott kis házban éltek. Később Szabadkán az egyik plébániatemplom kertjében építettek székházat novíciátusuknak és a tartományi helynökségnek. A Szentszék 1971-ben önálló szerzetestársulattá nyilvánította a bácskai nővéreket, 1988-ban pedig jóváhagyta az átdolgozott szabályokat. Időközben sor került a korábban a kalocsai egyházmegyéhez tartozott bácskai területek egyházi helyzeteinek rendezésére is. VI. Pál pápa 1968. január 25-én kelt dekrétumával a bácskai apostoli kormányzóságot Szabadka székhellyel közvetlenül a

---

2000., 64. Távolléte alatt a társulat ügyeit Alfréda nővér helyettese, Zách Mária Hermenegild nővér intézte.

¹⁶⁰⁹ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 263/1950. számú 1950. március 4-én kelt levele a kalocsai érsekhez.

¹⁶¹⁰ KFL I.1.a. Bácskai provincia. A generális főnöknő 183/1950. számú, 1950. február 20-án kelt hivatalos nyilatkozata.

¹⁶¹¹ HARMATH Károly, 2010. 54.

Szentszék alá rendelt püspökség rangjára emelte.¹⁶¹²

A bácskai nővérekkel párhuzamosan Szabadkán végig jelen voltak a zágrábi nővérek is. A bunyevác, illetve horvát nemzetiségű nővérek 1958-tól a Szent Teréz plébánia, később a püspökség és a szeminárium szolgálatában fejtették ki működésüket.¹⁶¹³

A bácskai nővérek a térség katolikusai között hasznos és szükséges funkciót töltöttek be, hiszen 1968-ig nemcsak öt további bácskai helységben telepedtek le, hanem a Verőce megyei Dáljára is meghívták őket. 1968-ban 128 volt a fogadalmas nővérek és 21 a jelöltnök száma. 1989-ben 20 helyen 67 nővér működött.¹⁶¹⁴ A 2000-es évek első évtizedében a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatát 38 örökfogadalmas nővér és egy újoncnő alkotta, akik öt helyen zárdában, 11 településen pedig plébánián éltek.¹⁶¹⁵

Kína

Az 1948-ban Kínába kiutazó Markovich Mária Jozefa vikária megérkezése után rövidesen hozzálátott a társulat szabályainak és imakönyvének lefordíttatásához. Időközben Róma engedélyezte, hogy a kínai noviciátus helyszíne – szükség esetén – év közben áthelyezhető legyen. 1949-ben a nővérek Hszücsouban, Fenghszienben és Sanghajban dolgoztak, a legtöbb helyen betegápolással foglalkoztak, illetve szövessel-fonással biztosították megélhetésüket.¹⁶¹⁶ Szintén ebben az évben Jozefa nővér Kínából Makaóba utazott, a továbbiakban – a levelezési nehézségek miatt – ő jelentette az összekötő kapcsolatot Európával. Mikor a kínai kormány 1951-ben kiutasította az idegeneket az országból, a vikária a fenghszieni nővéreket is Makaóba hívta. Távozásuk azonban nem történt zökkenőmentesen, a hatóságok az egyik bennszülött nővért hamis vádak alapján börtönbe vetették. A 20 magyar nővér 1951-ben hagyta el végleg az országot. Ekkor 6 nővérük sírját és 27 bennszülött nővért hagytak Kínában, akik nem kaptak engedélyt a távozásra. Mivel a magyar nővérek levélben sem érintkezhetek velük, ezért Li Mária Elekta kapott megbízást, hogy mint a bennszülött nővérek elöljárója, lehetőség szerint tartsa kézben és irányítsa ügyeiket. A magyar származású nővérek hamarosan Ausztrá-

---

¹⁶¹² SALACZ Gábor, 1975. 119.

¹⁶¹³ SALACZ Gábor, 1975. 128.

¹⁶¹⁴ SALACZ Gábor, 1975. 127-128.; PUSKELY Mária, 1990. 166.

¹⁶¹⁵ BÁCSKAI nővérek honlapja <https://sites.google.com/site/bacs kainoverek/home> (letöltés: 2020. február 22.)

¹⁶¹⁶ BANGÓ Beáta, 2000. 72-74.

liába utaztak, ahol egy árvaházban kezdtek dolgozni. Munkájuk betegkezelésből, ebéd-lői szolgálatból és varrásból állt. Néhány év múlva idős asszonyok ápolásával kezdtek foglalkozni.¹⁶¹⁷

Kínában ma is élnek bennszülött kalocsai iskolanővérek. 1989-ben négyen voltak életben a „régiből”, de időközben több fiatal kínai lány is csatlakozott hozzájuk. A hidegháborús években a kínai nővérek rejtett szerzetesi életet éltek, rózsafüzér-készítéssel foglalkoztak. Az 1990-es évekre enyhült a kínai belpolitikai helyzet is, az egyház 1995-ben visszakapta a tamingi nagytemplomot és a misszió épületeinek egy részét. A kínai nővérek, a kalocsai iskolanővérek egykori társai, újra szerzetesi közösségben élhettek, sérült gyermekeket gondozó intézetet és idősek otthonát nyitottak.¹⁶¹⁸ A magyar nővérek eleinte főleg a jezsuita atyákon keresztül tartották a kapcsolatot a kínai provinciával. A jezsuita atyák küldtek Tajvanról nővéreket, akik oktatták a „kalocsai” kínai nővéreket és lelkigyakorlatot tartottak nekik. A kínai tartomány fokozatosan gyarapodott, a nővérek Kajfengben is megtelepedtek az ottani püspök meghívására. A nővérek buzgó, imádságos élete vonzónak tűnt a kínai lányok előtt, egyre több jelentkező kívánt belépni a társulatba. 1996-ban a létszám 33-ra nőtt, akik közül 14-en hithirdetőként tevékenykedtek.¹⁶¹⁹ A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának két tagozata között ma is élénk a kapcsolat, bennszülött nővérek érkeztek például 2013-ban Magyarországra a közösség káptalanjára, illetve a generális főnöknő is megtartotta kötelező vizitációs útját Kínába.

Viceprovinciák és az újrakezdés

Az 1940-es évek végén több nővér elhagyta Magyarországot. Egyesek tanulmányi útra, mások rokonlátogatásra indultak, tehát az utazási indokok között ekkor még nem a menekülés játszott a főszerepet. A megváltozott politikai viszonyok miatt azonban sokan a külföldön maradás mellett döntöttek. Később a szerzetesrendek magyarországi feloszlata, majd az 1956-os események készítettek egyeseket távozásra.

A kínai missziós nővérek – ahogy ezt fentebb már említettem – 1951-ben Kína elhagyására kényszerültek. Ekkor Ausztráliában telepedtek meg, ahol először árvaházban és érseki háztartásban dolgoztak, összesen három településen. 1957-ben innen utazott el

¹⁶¹⁷ BANGÓ Beáta, 2000. 109.

¹⁶¹⁸ VÁMOS Péter, 2003. 350.

¹⁶¹⁹ BANGÓ Beáta, 2000. 128-129., 139., 141-142., 146-147.

Jozefa vikária, hogy megteremtse Rómában a társulat új központját. Az ausztráliai közösséget 1959-ben viceprovinciává nyilvánították.¹⁶²⁰

Két nővér 1948-ban rokonlátogatásra érkezett Kanadába, másik két nővér a bécsi Képzőművészeti Akadémia Egyházművészeti fakultásán végzett tanulmányai után nem térhetett vissza Magyarországra, és rokonai meghívására utazott Kanadába. Itt Torontóban jött létre kis közösség a kalocsai iskolanővérek számára. Néhány nővér az 1950-es években Amerikába került, ahol Buffalo központtal alkottak közösséget. A két észak-amerikai közösség szintén 1959-ben kapott viceprovinciai státust, egyúttal engedélyt noviciátus felállítására.¹⁶²¹

A harmadik viceprovinciában, Németországban 1959-ben a részben Jugoszláviából, részben Magyarországról kitelepült nővércsoport 24 tagja négy szerzetesközösségben élt. Számuk 1964-ben 37 főre nőtt, ekkor öt házban tevékenykedtek.¹⁶²²

Az 1950-es évek zavaros belpolitikai viszonyai közepette nem lehetett abban reménykedni, hogy a társulat központi irányítása Magyarországon maradhat. A rendtagok Rómában kívánták megteremteni ennek lehetőségét. Markovich Mária Jozefa nővér, a kínai misszió vikáriája ezért Ausztráliából Rómába utazott, ahol már 1957-ben idős és beteg emberek otthonát vezette. Később a társulat tagjai a római Szent István Zarándokház¹⁶²³ vezetését kapták feladatul. Jozefa nővér, aki egyúttal a helynöknői tisztelet is betöltötte 1968-ban Rómában elhunyt. Halála után a Magyarországon maradt általános főnöknő, Bali Mária Ildefonsa lemondott hivataláról, hogy a külföldön élő nővérek új generális főnöknőt választhassanak. A rendtagok bizalma a káptalanon 1969-ben Zemplén Mária Mediatrix nővér¹⁶²⁴ felé fordult, így ő lett sorrendben a társulat ötödik előljárója.¹⁶²⁵ Szintén Rómában választották meg a következő főnöknőt, Moullion Mária An-

---

¹⁶²⁰ BANGÓ Beáta, 2000. 110-112.

¹⁶²¹ BANGÓ Beáta, 2000. 79., 112-114.

¹⁶²² BANGÓ Beáta, 2000. 115-116.

¹⁶²³ A Szent István Ház egy zarándokház Rómában. Létesítését már 1946-ban Mindszenty József kezdeményezte, akkor sikertelenül. Különböző adományokat és pénzforrásokat felhasználva 1967-ben készült el. Zarándokok, Rómában tanuló ösztöndíjasok és kutatók elszállásolására szolgál. Elsősorban magyar vendégek számára elérhető, de más nemzetiségűek is használhatják. MAGYAR Katolikus Lexikon XII. 838-841.

¹⁶²⁴ Zemplén Mária Mediatrix nővér 1928-ban kapott beöltözést. Természettudomány és kémia szakcsoportra képesített középiskolai és tanítónőképző-intézeti tanárnő. Kínába való 1936-os kiutazása előtt a társulat csillaghegyi és kalocsai iskoláiban működött. Kínából – Jozefa nővérhez hasonlóan – ő is Ausztráliába utazott, majd Rómában megválasztották generális főnöknőnek. MNL BKML XII. 6. A kínai misszió iratai. 1936. 673/1936. Adatok missziós nőveinkről a főtisztelendő Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.

¹⁶²⁵ BANGÓ Beáta, 2000. 108-109.; BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 88-89.; MAGYAR Katolikus Lexikon IX. 103-104.

tónia nővért, aki 1977-1989 között töltötte be ezt a tisztséget.¹⁶²⁶

Az 1989-es, még Rómában megrendezett nagykáptalanon született döntés az új, immár a hetedik generális főnöknő személyéről. A tisztséget Nagy-Pál Mária Consummata¹⁶²⁷ nővér tölthette be. Szintén ekkor hagyták el a társulat nevéből a „Sze­gény” jelzőt.¹⁶²⁸ A magyarországi rendszerváltozás meghozta a régóta várt fordulatot a szerzetesek életében is: a kalocsai iskolanővérek újra működhetnek Magyarországon. A szétszórás idején külföldön élő nővérek többsége a hazatérés mellett döntött. 1990-ben beköltöztek a korábban a társulat tulajdonát képező Budapest Mária utcai ingatlanba,¹⁶²⁹ ahol később berendezték a közösség új anyaházát. Napjainkban a nővérek Budapesten, Baján, Kalocsán és Kiskunfélegyházán tartanak fenn katolikus iskolákat, óvodákat, kollégiumokat és szociális otthont.

A további kutatás lehetséges irányai

A tudományos életben evidenciának számít, hogy minden kutatás újabb kutatási témákat generál. Jelen esetben sincs ez másként. Számos olyan kérdés körvonalazódott a dolgozat megírása során, amelyek megválaszolása további alapkutatásokat igényel.

A társadalomtörténet számára fontos lenne egy olyan adatbázis összeállítása, amely a nővérek ismert és fellelhető életrajzi, illetve munkaköri adatait tartalmazná. Ennek segítségével képet kaphatnánk a nővérek szociológiai jellemzőire – életkorára, családi és társadalmi háttérére, születési helyére, származására, végzettségére – vonatkozóan. Igazolhatnánk azt a feltételezést is, hogy a nővérek jelentős számban olyan településekről származtak, ahol a kalocsai nővéreknek óvodájuk, elemi iskolájuk volt. Vagyis bizonyítani lehetne, hogy a gyermekkorban szerzett pozitív tapasztalat, a szerzetesi minta, az egyházi nevelés ösztönzőleg hatott a később iskolanővéri életet választókra. Szintén érdeklődésre tarthatnának számot a szerzetesnői adatbázisból kinyerhető, a testvéreket

---

¹⁶²⁶ KALOCSAI Iskolanővérek honlapja <http://kalocsainoverek.hu/tortenetunk/altalanos-fonoknoink/> (letöltés: 2020. február 25.); BÍRÓ Mária Alexia, 1980. 69-70.

¹⁶²⁷ Nagy-Pál Mária Consummata nővér 1923-ban született Bócsán, 1942-ben lépett be a társulatba, 1946-ban tett fogadalmat. Polgári iskolai és tanítónőképző-intézeti tanárnői végzettséget szerzett. A szétszórás idején Soltvadkerten, Kiskunhalas és Budapesten dolgozott különböző munkakörökben. 1983 és 1989 között a társulat római házában működött. 1989 és 1995 a társulat generális főnöknője. 2013-ban, 90 éves korában hunyt el. KFL VI.7. Társulatunk tagjainak törzskönyve 1933-1949; KALOCSAI Iskola­nővérek honlapja <http://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/a-c-betus-nevek/consummata-nover/> (letöltés: 2020. február 25.)

¹⁶²⁸ BANGÓ Beáta, 2000. 131.

¹⁶²⁹ BANGÓ Beáta, 2000. 134.

érintő információk: azaz milyen magas volt azon családok száma, ahonnan egynél több gyermek lépett be a társulatba. A sematizmusok alapján a házfőnöknők kinevezésének mechanizmusát, a dispozíciók dinamikáját lehetne vizsgálni.

A dolgozat részletesen tárgyalja ugyan a bácskai zárdák elszakadásának, visszatérésének, önállósodásának témáját, de ezt csak a magyarországi levéltári források tükrében teszi. Bár az előzetes felmérések és tájékozódás szerint a vajdasági levéltárakban, illetve a Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek társulatának archívumában nincsenek olyan releváns iratanyagok, melyek döntően befolyásolnák a dolgozatban közölt tényeket; a teljességre való törekvés, valamint a másik fél nézőpontjának bemutatása szükségessé tenné a határon túli – főként egyházkormányzati – források alapos feltárását.

Szintén további vizsgálódást igényelne az egyes zárdaalapítások motivációjának bemutatása, a megtelepedések körülményeinek, valamint az abban közreműködők szándékának felderítése.

A dolgozatban megadom az egyes zárdák vonatkozásában az ott szolgálatot teljesítő nővérek, valamint az ott oktatásban, gondozásban részesülő növendékek létszámát. Munkám jellege miatt azonban nem került sor a részletesebb fiókház-történetek kibontására. Ha elkészülne a fentebb említett nővér-adatbázis, annak segítségével rekonstruálni lehetne az egy-egy településen működött nővérek névsorát, szolgálati idejük hosszát. Az egyes települések, illetve egyházközösségek iratanyagának átvizsgálása pedig a zárdák épülettörténetéhez nyújthatna jelentős adalékot. Különösen érdekes lenne az egyes zárdaiskolák történetét megvizsgálni olyan szempontból, hogy azok mennyire kötődtek az őket befogadó adott településhez, illetve annak vonzáskörzetéhez. Mennyire formálták a községek történetét, továbbá a nővérek mennyire ismerték fel az adott település lakosságának esetlegesen meglévő speciális oktatási-nevelési igényeit és milyen mértékben voltak hajlandóak, illetve képesek ezeket az elvárásokat kielégíteni. A települések elégedettségét le lehetne mérni azokon a levélváltásokon, amelyekben a lakosság egy-egy nővérhez, főnöknőhöz való ragaszkodását ecseteli.

A dolgozat felvillantott ugyan néhány példát arra vonatkozóan, hogy a társulat más szerzetesrendekkel milyen területeken működött együtt, de ez az „ízelítő” korántsem törekedett a teljességre. A szerzetesi kooperáció részletes bemutatása mindenképpen figyelemreméltó kiegészítésül szolgálhatna az egyháztörténet számára. Ez a téma maga után vonna egy másik kifejtésre érdemes kérdéskört, azaz a kalocsai iskolanővérek társulatának részletes összehasonlítását más női szerzetesrendekkel. Kézenfekvőnek tűnne az elsődlegesen tanítással foglalkozó közösségek vizsgálata, itt különösen a kalocsai és

a szegedi társulat párhuzamba állítása hozhat érdekes eredményeket.

Az iskolai értesítők és évkönyvek rendkívül adatgazdag, további kiaknázásra méltó forrástípusok. Az egyházi és világi, fiú- illetve lányiskolák, gimnáziumok háborús káráról szintén megrajzolható lenne egy körkép az 1944/45-ös és az 1945/46-os tanévekből származó iskolai évkönyvek alapján.

Jelen munka több ponton is kitért a nővérek iskolán kívüli tevékenységére, ám ennek a sokrétű működésnek a részletesebb kifejtése egyelőre még várat magára.

Ahogy arra fentebb már utaltam, a társulat 1947 utáni életére, a szétszórás idejének történetére vonatkozóan már születtek munkák. Ezek legtöbbje életinterjúk, visszaemlékezések alapján íródott. A téma alapos feltárásához azonban elengedhetetlenül szükséges lenne föltárni az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában a társulatra, az egyes prominensebb, megfigyelt, kihallgatott személyekre vonatkozó dossziékat.

Összegzés

A 19. század második és a 20. század első felének magyarországi lányoktatástörténete szempontjából a kalocsai iskolanővérek társulata megkerülhetetlen, hiszen a maga nemében ez a szerzetesközösség számított az egyik legjelentősebbnek. Működésének csúcspontján, 1942-ben több mint 900 iskolanővér tevékenykedett több mint 60 fiókházban, több mint 20 ezer gyermeket felügyelve, tanítva. Nagyságához képest azonban szembetűnő a rend szakirodalmi elhanyagoltsága. Eddig nem született átfogó elemzés a társulat jellegzetességeiről, a közösség egészének működési mechanizmusairól, a vezetők által követett stratégiákról, az egyes korszakok különböző kihívásaira adott adekvát válaszaikról. A dolgozatban arra tettem kísérletet, hogy ezek tükrében foglaljam össze a társulat történetének jelentősebb állomásait, különösen hangsúlyozva az 1944 és 1946 közötti eseményeket.

A dolgozat két nagy fejezetét összekapcsolja, hogy megfigyelhetőek bizonyos tendenciák és stratégiák, melyek a társulat történetének egész vizsgált korszakán átívelnek. Mivel nem állnak rendelkezésre más női szerzetesrendekkel foglalkozó hasonló kutatások, így nem lehet megállapítani, hogy a kalocsai iskolanővérek társulatánál megfigyelhető jellegzetességek mennyire a társulat sajátosságai, illetve milyen mértékben lehetnek ezek általánosan érvényesek más apácaközösségekre.

Feltételezhető, hogy a megingathatatlan hit, amely a kalocsai nővérek legfőbb „fegyverének” bizonyult valamennyi probléma megoldásánál, a többi női szerzetestársulat esetében is univerzálisan kimutatható lenne, lévén közös alapból, a katolikus értékrendből fakadt. A nehéz helyzetekre adott hatékony önvédelmi mechanizmusnak tűnt továbbá a nővérek írásaiból kicsendülő önirónia és szarkazmus. A humor mint a nehéz helyzetek pszichológiai feloldásának egyik módja – a nővérek intelligenciájának tanújeként – eredményes kríziskezelési lehetőségnek bizonyult. Jelentős szerepe volt emellett a traumák feldolgozásában, az egyén és közösség kiszolgáltatottságának elfogadhatóvá tételében is. Minden valószínűség szerint szintén általánosan érvényesnek bizonyulna az a kötelességtudat, amellyel az egyes szerzetesközösségek az általuk felvállalt feladatok – legyen az betegápolás, tanítás, idősgondozás, egyéb szociális munka – elvégzéséhez minden nehézség ellenére ragaszkodtak.

Az említett, a női szerzetesrendekre egyetemesen vonatkoztatható karakterisztikák mellett a kalocsai iskolanővérek társulata más, jellegzetes és sajátos vonásokat is felmu-

tat. Így speciális adottságként tekinthetünk a közösség nemzetiségi sokszínűségére. Igaz ugyan, hogy nem maradtak fenn kimutatások a nővérek nemzetiségi hovatartozására vonatkozóan, de vezetéknevükből, születési helyükből, a beszélt idegen nyelvekből, illetve a társulat geopolitikai helyzetéből kikövetkeztethető, hogy a közösség számára nem volt idegen az etnikai sokszínűség. A magyar származású nővérek mellett a kezdeti időben különösen sok német és cseh apáca működött, majd a társulat később egyre több sváb, szerb és horvát tagot számlált. Az etnikai heterogenitás egyrészt hatalmas többletet adott a társulatnak, hiszen a működésüket ki tudták terjeszteni a többnemzetiségű területekre, idegenajkú lakosokra. Ezen kívül az egész társulaton belül kialakult egyfajta elfogadás, nyitottság más népek, más kultúrák, más szokások iránt. Ez a tolerancia vezethetett a két világháború között a kínai missziós felkérés elvállalásához, valamint a második világháború végén az orosz megszállással együtt járó konfliktusok kezelhető szinten tartásához. Mivel a nővérek közül többen beszéltek valamilyen szláv nyelvet, illetve sokuk számára már ismerős lehetett a szláv habitus, így tudtak kommunikálni a szovjet katonákkal, ezáltal mérsékelni tudták az egyes fiókházak veszteségeit. Szintén a más kultúrák iránti tolerancia eredményezhetett olyan szituációkat, amikor mind az orosz katonák, mind a nővérek kiléphettek a győztes és vesztes fél szerepéből, ezáltal – ha csak rövid időre is – semlegesítve a háború elembertelenítő hatását.

Ugyanakkor az etnikai sokszínűségnek voltak árnyoldalai is. Az első világháború után a délvidéki zárdák szerb származású nővéreinek egy része a feléledő nacionalizmus hatására örömmel fogadta a közösség kettéválását, az önálló Miasszonyunkról nevezett Bácskai Nővérek Társulat létrehozását. Szintén ezek az apácák voltak azok, akik 1941-ben, Bácska és a bácskai nővérek újbóli magyar fennhatóság alá kerülésével ragaszkodtak egy újabb szeparációhoz. Az etnikai öntudat tehát több esetben is felülírta a szerzetesi engedelmesség fogadalmát. A második világháború után a bácskai németek lágerrekbe zárása, illetve a magyarországi német nemzetiségűek malenkij robotra hurcolása, valamint kitelepítése a társulat számára szintén nehéz helyzetet teremtett. Bár a nővéreket közvetlenül nem érintették ezek az rendelkezések, de attól lehetett tartani, hogy a nagy számú német nemzetiségű rendtag miatt az egész társulat negatív megítélés alá esik. Azok a nővérek pedig, akiknek családtagjai elszenvédtek a represszív intézkedéseket, nem tudták függetleníteni magukat az eseményektől. A határmenti zárdák nyújtottak ideiglenes szállást a Bácskából menekült hozzátartozóknak és többen próbálták rokonaikat kiszöktetni a koncentrációs táborokból. A társulat előljárói megértéssel és együttérzéssel viseltettek az ilyen családi problémák iránt, szemet hunytak a szokatlan,

olykor csak utólag engedélyezett utazások felett. Ugyanakkor a mentális tehertétel mellett nagy anyagi erőfeszítést igényelt a befogadó fiókházak számára az átutazók élelmezése, felruházása, ellátása.

A nővérek részéről több helyütt konkrétan kitapintható előrelátás a társulat másik legszembevetőbb sajátossága, egyúttal sikerének, elterjedésének kulcsa. Ez az attitűd elsősorban a közösség mindenkori vezetőit jellemezte, de helyi szinten, az egyes fiókházak főnöknői szintén számos tanújelét adták ennek a szemléletnek. Az előrelátás és a hosszútávú tervezés szándéka érhető tetten a generális főnöknők azon intézkedéseiben, amelyek a társulat önállósítására, az egyházmegyei vezetéstől való függetlenedésre, a pápai jogú társulattá válásra irányultak. Szintén tudatos előrelátást feltételeznek a társulat keretében megnyitott pedagógus-képző intézetek, amelyek a társulat megfelelő képzettségű rendtagokkal való ellátását, az iskolásnővér-utánpótlás kinevelését szolgálták. Az a módszer, hogy egy-egy településen először csak egy iskolatípust nyitottak meg, majd azt bővítették más korosztály számára nyújtott nevelési-oktatási lehetőséggel, valamint az a stratégia, hogy olyan iskola, óvoda vezetését eleve el sem vállalták, ahol nem nyílt lehetőség a további fejlesztésre, terjeszkedésre, szintén a vezetés előrelátására utal. Az előjárók figyelemre méltó erőfeszítéseket tettek, hogy kitörjenek a vidéki elszigeteltségből és két kulturális centrumban, két egyetemi városban, Budapesten és Szegeden megvessék lábukat, azaz fiókházat alapítsanak. A társulati tagok egyetemi és főiskolai tanulmányainak elősegítése mellett az a cél is motiválta a társulatot, hogy a nagyvárosi jelenléttel aktívabban kapcsolódjanak az egyház országos vérkeringésébe. A nővérek elszánt törekvését siker koronázta, hiszen mind a két nagyvárosban sikerült zárdát nyitniuk, sőt – ismét proaktív magatartást tanúsítva – Budapesten saját tulajdonú ház vételéről is gondoskodtak. A fővárosi „bázis” kialakítása maga után vonta a társulat szélesebb körű elismertségét. Ugyanakkor a társulat mert és tudott racionális döntéseket hozni, hiszen számos zárdaalapítási felkérést utasítottak el, illetve felszámolták azokat a fiókházakat, amelyek működése, működtetése nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Az 1920-as években is tanúságot tett a társulat a rá jellemző előrelátásról. Ekkoriban azért került sor az anyaország belsejében nagy számú új fiókház megnyitására, mert az előjáróság próbált felkészülni arra, hogy a Bácskában szolgálatot teljesítő nővérek kikutatása esetén számukra működési területet tudjon biztosítani. A kormányzótanács a bácskai házak teljes elszakadását tartományalapítással próbálta megelőzni, nem rajta múlt, hogy ezt nem sikerült megvalósítani. Viszont a társulat alkalmazkodóképességé-

nek bizonyítéka, hogy a politikai fordulatokat nyomon követve, már idejekorán elkezdte a felkészülést a bácskai zárdák esetleges visszatérére. Egyrészt a vezetőség nem vállalt új alapításokat, munkaerőt tartalékolva így a bácskai házak számára, másrészt megtette a szükséges lépéseket, hogy a Szentszéknél magasrangú pártfogókat találjon az ügy – számukra kedvező kimenetelű – lebonyolítására.

A második világháború kezdetén a várható eseményekre felkészülve, több nővér betegápoló-tanfolyamot végzett. A társulat vezetőségének történelmi távlatokban való gondolkodását tanúsítja, hogy a generális főnöknő idejekorán elrendelte a háborús krónikák vezetését, az élmények megörökítését. Az utasítás háttérében – a Tanácsköztársaság idején szerzett tapasztalatok tanulságaként – talán az az előrelátó szándék állt, hogy az esetlegesen előforduló veszteségek dokumentálása jogalapot biztosíthasson egy későbbi kárpótlás esetén.

A háború végének eseményei, a front közeledte azonban ellehetetlenítette az addig alkalmazott felkészülési, tervezési technikákat. A német megszállás felborította ugyan az iskolai élet rendszerét és a nővérek szokásos mindennapjait, mégsem eredményezett olyan nagymérvű kiszámíthatatlanságot, mint az orosz hadsereg megjelenése. A rémhírek és az általános zűrzavar közepette a nővérek nem tudták sem azt felmérni, hogy mi vár rájuk, sem azt eldönteni, hogy mely túlélési módszerek lesznek a célravezetőek. Ezzel azonban nem voltak egyedül, hiszen a fennmaradt kortárs egyházi és civil források mindegyike azt erősíti meg, hogy az orosz katonák magatartását, az orosz megszállás következményeit senki sem tudta előre kiszámítani, erre nem tudtak előre felkészülni. Az előrelátás helyett a háború alatt a gyors helyzetfelismerés és az alkalmazkodás, valamint a szolidaritás és az egyházi védőháló segített a túlélésben. Néha a társulat meglévő, addig inkább hátránynak tartott geopolitikai adottságai bizonyultak hasznosnak. Például a kalocsai anyaház – többek között – annak köszönhető viszonylagos épen maradását, hogy egy aránylag kisebb vidéki városban, nem forgalmas útvonal mentén feküdt, illetve a Duna-Tisza közén nem hullámozott olyan sokáig a front, mint például a Dunántúlon. A kalocsai társulat „bölcsoje”, a közösség „fundamentuma” tehát sértetlenül került ki a front átvonulásából, különösen azokhoz a női szerzetesközösségekhez viszonyítva, amelyeknek központja, vagy tartományháza a szétbombázott és lerombolt Budapesten volt.

A háború utáni viszonyok szintén kevés teret hagytak a hosszútávú, előrelátó tervezésnek. Ekkor már nem a fegyveres, hanem az adminisztratív és ideológiai harcok nehezítették és akadályozták meg az addig bevált módszerek igénybe vételét.

A társulat következő jellemző és hasznos stratégiájának már a legkorábbi időktől kezdve az alkalmazkodás bizonyult. Erre az első példát az alapító anya, Franz Mária Terézia szolgáltatta. Az első generális főnöknő – jobb meggyőződése ellenére – Haynald Lajos érseksége alatt nem sürgette a társulat pápai jogúvá válását, hanem bele-nyugodva a helyzetbe, kivárta a kedvező időpontot kérése beterjesztésére. Az eltelt 40 évnyi idő alatt azonban – élve az egyházi kormányzóság támogatásával – jelentős intézményhálózatot épített ki a Kalocsa-Bácsi érsekség területén. A 20. század elején az immár önállóvá vált társulatnak Trianon után el kellett fogadnia, hogy a mindenkori kalocsai érsek már nem tudják és nem akarják a nővéreket a korábbihoz hasonló mértékben támogatni. Ezért a közösség rákényszerült, hogy önfenntartásra rendezkedjen be. Az új viszonyokhoz alkalmazkodva megnőtt tehát a fiókházak mellett működő gazdaságok jelentősége, gyarapodott a csak háztartási munkát ellátó fiókházak száma, illetve a nővérek különböző háziipari tevékenységeket sajátítottak el. A társulat olyan vállalkozásokba fogott, amelyek eltértek ugyan az eredeti hivatásul kijelölt céljuktól, azaz a népoktatástól, de lakossági igény mutatkozott rájuk, egyúttal jövedelemforrásnak is bizonyultak. Ilyen volt például a budapesti és szegedi kollégiumok működtetése. Szintén a változó elvárásokhoz való alkalmazkodást tükrözi a különböző új típusú képzési formák meghonosítása a társulat iskoláiban. Ezek közül a legkiemelkedőbb a maga nemében úttörőnek számító, érettségig adó mezőgazdasági leányközépiskola volt Kiskunfélegyházán.

A második világháború is bőven adott lehetőséget az alkalmazkodóképesség bizonyítására. A nővérek bekapcsolódtak a betegápolásba és a sebesültek ellátásába. Ezen kívül néhány településen szociális téren is aktív szerepet vállaltak, például a közétkeztetés biztosításával. Általában a személyes segítségre helyezték a hangsúlyt, ezzel is erősítve a társadalmi szolidaritást és a helyi közösség összetartását. Ha a szükség úgy kívánta, a front átvonulása idején német vagy orosz katonákkal laktak egy fedél alatt, és magánházaknál kapott szállásra cserélték a klauzúrát. A harcok megszűnése után viszont szinte azonnal próbáltak visszatérni szerzetesi életmódjukba, és hivatásuknak, illetve képzettségüknek megfelelő módon tevékenykedni, azaz mindenekelőtt a tanítás folyamatosságát akarták biztosítani. Sokszor alkalmatlan körülmények és lehetetlen viszonyok között – kocsmahelyiségekben, magánházaknál, délelőtti és délutáni váltakozó rendszerben – próbálták a növendékek oktatását megoldani. A nővérek számára kapaszkodót jelentett a hivatásukból fakadó kötelezettségeik teljesítése, ugyanakkor ezáltal egyfajta „szolgáltatást” nyújtottak a társadalom számára. A front átvonulása után több településen is a

nővérek zárdaiskolája nyílt meg először. Ezzel a nővérek bizonyították kötelességtudatukat, elhivatottságukat, ugyanakkor a helyi társadalom érezte nélkülözhetetlenségüket. Az egymásrautaltság tehát kölcsönösnek bizonyult, a nővérek és a lakosság között tapasztalt szolidaritás mindkét irányban működött.

A szerzetesnők a háború után intenzívebben kapcsolódtak be a számukra addig szokatlan mezőgazdasági munkákba, ha azt kívánta a közösség érdeke. Mind az élelmi-szer-, mind a fűtőanyaghiányon rugalmas megoldásokkal próbáltak úrrá lenni. Az új, megváltozott politikai viszonyok között eleinte taktikusan lavíroztak. Az újjáépítéshez – saját kemény munkájukon túl – minden lehetséges anyagi forrást felhasználtak, a lakosság által nyújtott támogatástól kezdve, az egyházi főhatóság és a helyi közigazgatás pártfogásán át az állami segélyekig bezárólag mindent igénybe vettek. Az új ideológiai irányzatoknak azonban csak látszólag, főleg intézményrendszerük működésének biztosítása érdekében kívántak megfelelni. A megváltozott viszonyokra és az új elvárásokra – ismét jó adaptációs készségről téve tanúbizonyságot – gyorsan reagáltak. Az alkalmazkodó ellenállás jegyében a külvilág számára prezentálták a demokratikus jelszavakat és részt vettek az új politikai hatalom által elvárt ünnepeken, de a nevelési módszerek, az oktatás tartalma, az átadott világszemlélet változatlan maradt. Csak addig mutattak hajlandóságot a rendszerrel való – „felszíni” – együttműködésre, amíg az nem járt elveik feladásával. Az új köntösbe öltöztetett régi szellemiség átmentésére és a békés egymás mellett élésre tett kísérlet azonban sikertelenségre volt ítélve a mindent gleichschaltoló politikai hatalom miatt. A társulat minden pozitívuma, mentális ereje, túlélőképessége, előrelátása, a nővérek alkalmazkodása és kitartása ellenére nem kerülhette el a kiépülő diktatúra által rá, mint egyházi intézményre rótt végzetet. Az iskolák 1948-as államosítása és a szerzetesrendek 1950-es feloszlata minden korábbi kihíváshoz képest gyökeresen új, semmilyen technikával nem kezelhető helyzetet szült. Egy, a társulati önállósulását nem támogató érsek, egy nacionalista délszláv püspök, az ajtót rugdosó orosz katona, a hiperinfláció, az anyagi javak pusztulása, a testi szenvedés, mind kezelhető, vagy legalábbis túlélhető volt azzal az „eszköztárral”, amivel a nővérek rendelkeztek. Ezekben a helyzetekben a nővérek tudták, vagy kitapasztalták, hogy az ő történelmi szerepükben mi a teendő, tudták alkalmazni a korábban interiorizált, az adott helyzetben adekvátnak tűnő stratégiákat: kivárni a cselekvésre alkalmas időt; megtalálni az illetékes feljebbviteli fórumot és tiltakozni; pártfogókat keresni; építeni a társadalom szolidaritására; keményen dolgozni az újjáépítésért; alkalmazkodó ellenállást tanúsítva a kedvezőtlen körülmények között is megteremteni a működés feltételeit.

Az iskolák államosítása és még inkább a szerzetesrendek feloszlataása azonban a történelemnek már más dimenziójához tartozott. Ebben a történelmi helyzetben a nővéreknek már esélyük sem volt arra, hogy egy totális hatalommal szemben bármilyen kompromisszumot vagy modus vivendit találjanak.

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulatának „családfája”	28
2. ábra: Nővérek létszáma 1860 és 1947 között	43
3. ábra: Nővérek létszáma jelölt nőkkel és aspiránsokkal együtt 1860 és 1947 között.....	43
4. ábra: A főkházak számának alakulása 1860 és 1947 között.....	50
5. ábra: Házak számának megoszlása egyházmegyék szerint.....	50
6. ábra: A társulat által 1860 és 1946 között alapított házak.....	54
7. ábra: Franz Mária Terézia (kép forrása: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 4.).....	55
8. ábra: Bleilőb Mária Bernárda (kép forrása: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 8.).....	62
9. ábra: A társulat címere.....	71
10. ábra: A társulat pecsétje.....	71
11. ábra: Vojnich Mária Aquina (kép forrása: ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 8.)	73
12. ábra: El nem vállalt házak a felkérés időrendjében 1905-1946 között.....	98
13. ábra: Növendéklétszámok 1906-1908 között különböző források alapján	143
14. ábra: A növendékek létszámának alakulása 1860 és 1947 között.....	145
15. ábra: A társulat összes tanítónő-képző intézeti növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43. tanévben	148
16. ábra: A társulat kalocsai, kiskunfélegyházi, bajai és szabadkai polgári iskolai növendékeinek vallási megoszlása az 1942/43-as tanévben	148
17. ábra: A növendékek létszáma iskolatípusok szerint 1860-1947.....	151
18. ábra: Az iskolás nővérek végzettség szerinti kimutatása 1917 és 1941 között.....	167
19. ábra: A tamingi missziós ház tevékenysége 1927 és 1933 között.....	202
20. ábra: A kaichow-i missziós ház 1931 és 1933 közötti tevékenysége	204
21. ábra: Taming belvárosában működő missziós intézmények tevékenysége 1931 és 1933 között	205
22. ábra: A tamingi missziós központ alaprajza (VÁMOS Péter, 2003. 156-157.).....	206
23. ábra: A magyar jezsuiták kínai missziós telepei (VÁMOS Péter, 2018. belső borító)	208
24. ábra: Épületkárok pénzértéke az anyaországi zárdákban (1947).....	275
25. ábra: A bajai zárda háborús kárai	279
26. ábra: A högyészi zárda háborús kárai.....	281
27. ábra: A kalocsai anyaház és a hozzátartozó gazdaságok háborús kárai.....	282
28. ábra: A keceli Richárd-telep háborús kárai	283
29. ábra: Az újjáépítésre fordított összegek zárdánként	295
30. ábra: Moullion Mária Antónia nővér rajza 1945 telén Kiskunfélegyházáról.....	316
31. ábra: A társulat összes intézményeinek növendéklétszámai 1944-1946 között.....	328
32. ábra: Bajai árváltozások pengőértékben 1945. április 15. és 1946. július 06. között	333
33. ábra: Reggeli a Családi Házban. Moullion Mária Antónia nővér rajza (Kiskunfélegyháza, 1945 tele) ...	342

Bibliográfia

Levéltári források

MNL BKML	Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára
IV. 1416.	Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai. (1853) 1894-1949 (1950)
V. 82. a.	Kalocsa Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. 1930-1949
V. 175. b.	Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok. 1873-1949
VIII. 62.	A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek róm. kat. Tanítónőképzője és Leánylíceuma Baja iratai (1911) 1929-1948
VIII. 63.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Érseki Leánylíceumának iratai (1925) 1938-1950
VIII. 64.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai r. kat. Leánylíceumának iratai 1941-1945
VIII. 86.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővéreinek Kalocsai róm. kat. Tanítónőképzőjének (Érseki Tanítónőképzőjének) iratai 1869-1948
VIII. 89.	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Tanítónőképzőjének és Leánylíceumának iratai 1945-1948 (1949)
VIII. 102.	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Polgári Leányiskolájának iratai (1911) 1914-1948 (1949)
VIII. 110.	Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek róm. kat. Polgári Leányiskolája Baja iratai 1912-1948
VIII. 111.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1886-1948
VIII. 112.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1941-1944
VIII. 114.	A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Bácsalmási r. kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1923-1948

- VIII. 208. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek r. k. Elemi Népiskolájának Baja iratai 1870-1948
- VIII. 209. A Bajai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1851-1909
- VIII. 211. A Bajai Izraelita Elemi Népiskola iratai 1920-1922
- VIII. 212. A Bajai Református Elemi Népiskola iratai 1894-1907
- VIII. 236. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai r. kat. Elemi Népiskolájának iratai 1872-1948
- VIII. 258. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum r. kat. Leánynevelő-intézete Gyakorló Elemi Népiskolájának és Általános Leányiskolájának iratai 1945-1959
- VIII. 606. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai Érseki Óvónőképzőjének iratai 1879-1958
- VIII. 607. A Kalocsai Iskolanővérek Érseki Kisdédvónőképzője Dolgozók Óvónőképző Intézetének iratai 1946-1948
- VIII. 621. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Gyors- és Gépíróiskolájának iratai 1921-1950
- VIII. 630. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának iratai. 1938-1951
- VIII. 631. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Középfokú Gazdasági Leányiskolájának iratai 1924-1938
- VIII. 808. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Hajósi Árvaházának iratai 1872-1948
- X. 283. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Leányifjúsági Mária Kongregációjának iratai 1887-1947
- XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetestársulatának iratai. 1857-1950
- XII. 22. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárda-épület) Baja iratai. 1903-1950
- XV. 43. a. Különböző kéziratok gyűjteménye. Kiskunfélegyházi kéziratok gyűjteménye. 1945-2015

	XXXIII. 1. a.	Megőrzésre, ill. kezelésre az állami levéltárba utalt anyag. Bács-Kiskun megyei települések anyakönyvi másodpéldányai 1895-1980
MNL TML		Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára
	VIII. 113.	Hógyészi „Miasszonyunkról” Nevezett r. k. Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1931-1948
KFL		Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
	I.1.a.	Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Érseki Hivatal. Egyház-kormányzati iratok. Kalocsai iskolanővérek. 1856-1959
	I.3.b.	Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Népiskolák iratai 1868-1951
	I.3.c.	Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Középiskolák iratai. 1867-1948
	I.3.d.	Kalocsai Érseki Levéltár. Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Felsőfokú intézmények iratai. 1867-1952
	VI.3.	Egyéb intézmények. Pál Mátyás Missziós Központ iratai 1895-1960
	VI.7.	Egyéb intézmények. Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kötetei. 19-20. sz.

Nyomtatott, kiadott források

ÉRTESÍTŐ Bácsalmás 1929/30	A Bácsalmási róm. kath. Polgári és Elemi Leányiskola Értesítője az 1929/30. iskolai évről (közli: az igazgatóság) Kalocsa, 1930.
ÉRTESÍTŐ Bácsalmás 1930/31	A Bácsalmási róm. kath. Polgári és Elemi Leányiskola Értesítője az 1930/31. iskolai évről (közli: az igazgatóság) Kalocsa, 1931.
ÉRTESÍTŐ Bácsalmás 1931/32	A Bácsalmási róm. kath. Polgári és Elemi Leányiskola Értesítője az 1931/32. iskolai évről (közli: az igazgatóság) Kalocsa, 1932.
ÉRTESÍTŐ Baja 1929/30	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Bajai r. k. érseki Tanítónőképző, polgári, elemi iskolájának és kisdédóvójának jubileumi – 60 éves – értesítője 1929/30 (kiadja: dr. Gonczlik Kálmán igazgató) Baja, 1930.

- ÉRTESÍTŐ Cegléd 1932/33 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló ceglédi róm. kath. Polgári Leányiskola második értesítője az 1932/33. iskolai évről. (közli: az igazgatóság) Cegléd, 1933.
- ÉRTESÍTŐ Cegléd 1933/34 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló ceglédi róm. kath. Polgári Leányiskola harmadik értesítője az 1933/34. iskolai évről. (közli: az igazgatóság) Cegléd, 1934.
- ÉRTESÍTŐ Cegléd 1934/35 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló ceglédi róm. kath. Polgári Leányiskola értesítője az 1934/35. tanévről. Az iskola fennállásának hetedik éve (szerk.: az igazgatóság) Cegléd, 1935.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1905/06 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kalocsai érseki tanítónőképző-intézetek, nőnevelő-intézet, árvaház, felső s elemi népiskola és óvoda értesítője az 1905/1906. iskolai évről (kiadja: az intézeti igazgatóság) Kalocsa, 1906.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1906/07 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kalocsai érseki tanítónőképző-intézetek, nőnevelő-intézet, árvaház, felső s elemi népiskola és kisdedóvó értesítője az 1906/1907. iskolai évről (kiadja: az intézeti igazgatóság) Kalocsa, 1907.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1907/08 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kalocsai érseki tanítónőképző-intézetek, nőnevelő-intézet, árvaház, felső s elemi népiskola és kisdedóvó értesítője az 1907/1908. iskolai évről (kiadja: az intézeti igazgatóság) Kalocsa, 1908.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1912/13 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kalocsai érseki tanítónőképző-intézetek, nőnevelő-intézet, polgári iskola, elemi népiskola és kisdedóvó értesítője az 1912/1913. iskolai évről (kiadja: az intézeti igazgatóság) Kalocsa, 1913.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1925/26 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kisdedóvoda értesítője az 1925/26. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1926.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1926/27 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kisdedóvoda értesítője az 1926/27. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1927.

- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1927/28 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1927/28. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1928.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1928/29 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-intézetek, kiseddóvónőképző, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1928/29. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1929.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1929/30 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1929/30. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1930.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1930/31 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1930/31. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1931.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1931/32 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1931/32. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1932.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1932/33 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1932/33. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1933.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1933/34 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az 1933/34. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1934.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1934/35 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kiseddóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kiseddóvoda értesítője az Intézet fennállásának 75. esztendejéről, az 1934/35. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1935.

- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1935/36 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kisdédóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kisdédóvoda értesítője az Intézet fennállásának 76. esztendejéről, az 1935/36. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1936.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1936/37 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kisdédóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kisdédóvoda értesítője az Intézet fennállásának 77. esztendejéről, az 1936/37. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1937.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa 1937/38 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. k. Tanítónőképző-, Kisdédóvónőképző-intézetek, polgári iskola, elemi népiskola és kisdédóvoda értesítője az Intézet fennállásának 78. esztendejéről, az 1937/38. iskolai évről (kiadja: az intézet igazgatósága) Kalocsa, 1938.
- ÉRTESÍTŐ Kalocsa, Tanítónőképző 1938/39 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki róm. kat. Tanítónőképző-intézet, Leánylíceum, Elemi iskola értesítője 1938/39. (szerk.: dr. Tukats M. Annunciáta) Kalocsa, 1939.
- ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1909/10 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az 1909/10. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1910.
- ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1913/14 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az 1913/14. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1914.
- ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1916/17 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az 1916/17. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1917.
- ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1917/18 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az 1917/18. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1918.
- ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1925/26 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1925/26. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1926.

ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1927/28	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1927/28. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1928.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1928/29	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1928/29. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1929.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1929/30	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1929/30. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1930.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1930/31	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi római katolikus Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője az 1930/31. tanévre (kiadja az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1931.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1931/32	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1931/32. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1932.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1932/33	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1932/33. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1933.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1933/34	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1933/34. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1934.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1934/35	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1934/35. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1935.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1935/36	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum róm. kath. Leánynevelő-intézet értesítője az 1935/36. tanévre (kiadja: az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1936.
ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1936/37	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi római katolikus Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője 1936/37. (kiadja az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1937.

ÉRTESÍTŐ Kiskunfélegyháza 1937/38	A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi római katolikus Constantinum Leánynevelő-intézet értesítője 1937/38. (kiadja az igazgatóság) Kiskunfélegyháza, 1938.
ÉRTESÍTŐ Szabadka 1916/17	A Miasszonyunkról nevezett Szegény Kalocsai Iskolanénék vezetése alatt álló Teréziánium Szabadkai róm. kat. Tan- és Nevelőintézetének értesítője az 1916/17. iskolai évről (összeáll.: az igazgatóság) Szabadka, 1917.
ÉVKÖNYV Bácsalmás 1940/41	A Miasszonyunkról nev. Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló bácsalmási róm. kat. Nőipariskola, Polgári Lányiskola, Elemi iskola és Kisdédóvó évkönyve 1940/41 (szerk.: Albeker Mária Paula) h.n., 1941.
ÉVKÖNYV Bácsalmás 1941/42	A Miasszonyunkról nev. Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló bácsalmási róm. kat. Nőipariskola, Polgári Lányiskola, Elemi iskola és Kisdédóvó évkönyve 1941/42 (szerk.: Albeker Mária Paula) Jánoshalma, 1942.
ÉVKÖNYV Bácsalmás 1942/43	A Miasszonyunkról nev. Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló bácsalmási róm. kat. Nőipariskola, Polgári Lányiskola, Elemi iskola és Kisdédóvó évkönyve 1942/43 (szerk.: Albeker Mária Paula) Bácsalmás, 1943.
ÉVKÖNYV Bácsalmás 1943/44	A Miasszonyunkról nev. Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló bácsalmási róm. kat. Nőipariskola, Polgári Lányiskola, Elemi iskola és Kisdédóvó évkönyve 1943/44 (szerk.: Albeker Mária Paula) Bácsalmás, 1944.
ÉVKÖNYV Baja 1938/39	A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet iskoláinak évkönyve. Baja 1938/39. (Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári iskola, Elemi iskola, Kisdédóvó) (szerk.: Bali Mária Ildefonsa) h.n., 1939.
ÉVKÖNYV Baja 1939/40	A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet iskoláinak évkönyve. Baja 1939/40. A fennállás 70. éve (Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári iskola, Elemi iskola, Kisdédóvó) (szerk.: Bali Mária Ildefonsa) h.n., 1940.
ÉVKÖNYV Baja 1940/41	A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet iskoláinak évkönyve. Baja 1940/41. A fennállás 71. éve (Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári iskola, Elemi iskola, Kisdédóvó) (szerk.: Bali Mária Ildefonsa) h.n., 1941.
ÉVKÖNYV Baja 1941/42	A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári Iskola, Népiskolájának évkönyve az 1941/42. tanévről a fennállás 72. évében. Baja. (szerk.: Horváth Mária Ancilla) h.n., 1942.

- ÉVKÖNYV Baja 1942/43 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképző, Leánylíceum, Polgári Iskola, Népiskolájának évkönyve az 1942/43. tanévről a fennállás 73. évében. Baja. (szerk.: Horváth Mária Ancilla) h.n., 1943.
- ÉVKÖNYV Baja 1944/45 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Polgári Leányiskolájának évkönyve az 1944/45. tanévről. A fennállás 75. évében. Baja. (szerk.: Horváth Mária Ancilla) (gépirat) h.n. 1945.
- ÉVKÖNYV Baja 1946/47 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképző, Leánylíceum, gyakorló általános iskolájának évkönyve az 1946/47. tanévről. A fennállás 77. évében. Baja. (szerk.: Horváth Mária Ancilla) Budapest, 1947.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1938/39 A ceglédi római katolikus Szent József Polgári Leányiskola évkönyve az 1938/39. iskolai évről. Az iskola fennállásának 12. éve (szerk.: Werny Mária Felicia) Cegléd, 1939.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1941/42 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló ceglédi Szent József Polgári Leányiskola évkönyve az 1941/42. tanévről. Az iskola fennállásának 15. évében. (szerk.: Fenyős Mária Klaudia) Cegléd, 1942.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1943/44 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek vezetése alatt álló ceglédi róm. kat. Polgári Leányiskola évkönyve az 1943/44. tanévről. Az iskola fennállásának 17. évében. (szerk.: Fenyős Mária Klaudia) Cegléd, 1944.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1944/45 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek vezetése alatt álló ceglédi róm. kat. Polgári Leányiskola évkönyve az 1944/45. tanévről. Az iskola fennállásának 18. évében. (szerk.: Fenyős Mária Klaudia) (gépirat) Cegléd, 1945.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1945/46 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek vezetése alatt álló ceglédi róm. kat. Polgári Leányiskola évkönyve az 1945/46. tanévről. Az iskola fennállásának 19. évében. (szerk.: Fenyős Mária Klaudia) (gépirat) Cegléd, 1946.
- ÉVKÖNYV Cegléd 1946/47 Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek ceglédi róm. kat. polgári leányiskolájának és általános iskolájának évkönyve az 1946/47. iskolai évről. A polgári iskola fennállásának 20. évében, az általános iskola fennállásának 2. évében. (szerk.: Fenyős Mária Klaudia) (gépirat) h.n., 1947.
- ÉVKÖNYV Csillaghegy 1943/44 Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek csillaghegyi római katolikus Polgári Leányiskolájának évkönyve az 1943/44. iskolai évről az iskola fennállásának 12. évében. (szerk.: Tomik Mária Margitta) Csillaghegy, 1944.

- ÉVKÖNYV Csillaghegy
1945/46
- Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek csillaghegyi római katolikus Polgári Leányiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről. (szerk.: Lévai Mária Teodózia) (gépirat) h.n., 1946.
- ÉVKÖNYV Csillaghegy
1946/47
- Miasszonyunk Kalocsai Szegény Iskolanővérek csillaghegyi római katolikus polgári fiú- és leányiskolájának és általános iskolájának évkönyve az 1946/47. iskolai évről. (szerk.: Albeker Mária Paula) (gépirat) h.n., 1946.
- ÉVKÖNYV Högyész
1943/44
- A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Högyészi róm. kat. Polgári Fiú- és Leányiskolájának évkönyve 1943/44. Högyész, 1944.
- ÉVKÖNYV Jánoshalma
1943/44
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló jánoshalmi rk. polgári leányiskolájának, elemi népiskolájának, gazdasági továbbképző népiskolájának, kisededóvjának évkönyve az 1943/44. iskolai évről. Az elemi iskola fennállásának 62. évében, a polgári iskola fennállásának 18. évében. (szerk.: Papp Mária Róberta) Jánoshalma, 1944.
- ÉVKÖNYV Jánoshalma
1944/45
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló jánoshalmi rk. polgári leányiskolájának évkönyve az 1944/45. iskolai évről. (szerk.: Papp Mária Róberta) (gépirat) Jánoshalma, 1945.
- ÉVKÖNYV Jánoshalma
1945/46
- Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek jánoshalmi intézete polgári leányiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről. (szerk.: Papp Mária Róberta) (gépirat) Jánoshalma, 1946.
- ÉVKÖNYV Jánoshalma
1946/47
- Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek jánoshalmi róm. kat. polgári leányiskolájának és általános iskolájának évkönyve az 1946/47. iskolai évről. (szerk.: Szolnok Mária Stefánia) (gépirat) Jánoshalma, 1946.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1938/39
- A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Kisededóvónőképző-intézet és Kisededóvoda Évkönyve 1938/39. (szerk.: dr. Tukats Mária Annunciáta) Kalocsa, 1939.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1940/41
- A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Kisededóvónőképző-intézet és Kisededóvoda Évkönyve 1940/41. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1941.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Óvónőképző 1941/42
- A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Kisededóvónőképző-intézet és Kisededóvoda Évkönyve 1941/42. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1942.

- ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1940/41 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az 1940/41. iskolai évről (szerk.: Ambruzs Mária Alfréda) Kalocsa, 1941.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1942/43 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az 1942/43. iskolai évről (szerk.: Kiss Mária Generóza) Kalocsa, 1943.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1943/44 A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az 1943/44. iskolai évről (szerk.: Kiss Mária Generóza) Kalocsa, 1944.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1944/45 A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az 1944/45. iskolai évről (szerk.: Kiss Mária Generóza) (gépirat) Kalocsa, 1944.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Polgári 1945/46 A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek kalocsai róm. kat. érseki polgári leányiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről (szerk.: Kiss Mária Generóza) (gépirat) Kalocsa, 1946.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónőképző 1939/40 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Leánylíceum, Tanítónőképző és elemi népiskola évkönyve 1939/40. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1940.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónőképző 1940/41 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai érseki r. kat. Leánylíceum, Tanítónőképző és elemi népiskola évkönyve 1940/41. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1941.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1942/43 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai róm. kat. Tanítónő- és Kisdédóvónőképző-intézet évkönyve 1942/43. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1943.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1943/44 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai róm. kat. Tanítónő- és Kisdédóvónőképző-intézet évkönyve 1943/44. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1944.
- ÉVKÖNYV Kalocsa, Tanítónő- és Óvónőképző 1945/46 A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kalocsai róm. kat. Tanítónő- és Kisdédóvónőképző-intézet évkönyve 1945/46. (szerk.: dr. Erdős József) Kalocsa, 1946.

- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1938/39
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek felügyelete alatt álló Constantinum római katolikus Leánynevelő Intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve 1938/39. Kiskunfélegyháza, 1939.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1942/43
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek felügyelete alatt álló Constantinum római katolikus Leánynevelő Intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve 1942/43. Kiskunfélegyháza, 1943.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1943/44
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek felügyelete alatt álló Constantinum római katolikus Leánynevelő Intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve 1943/44. Kiskunfélegyháza, 1944.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1945/46
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve az 1945/46. évről (gépirat) (szerk.: Fazekas Mária Blandina igazgató) Kiskunfélegyháza, 1946.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Mezőgazdasági 1946/47
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek felügyelete alatt álló Constantinum római katolikus Leánynevelő Intézet Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve 1946/47. (gépirat) Kiskunfélegyháza, 1947.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1940/41
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi róm. kat. Constantinum polgári leányiskola évkönyve az 1940/41. iskolai évről (szerk.: Fazekas Mária Blandina igazgató) Kiskunfélegyháza, 1941.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1941/42
- A kiskunfélegyházi római katolikus Constantinum Leánynevelő-intézet Polgári Leányiskolájának évkönyve 1941/42. (szerk.: Fazekas Mária Blandina) Kiskunfélegyháza, 1942.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1942/43
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Polgári Leányiskolájának évkönyve 1942/43. Kiskunfélegyháza, 1943.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Polgári 1946/47
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Polgári Leányiskolájának évkönyve 1946/47. (gépirat) Kiskunfélegyháza, 1947.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1941/42
- A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Leányliceum és Tanítónőképzőjének évkönyve 1941/42. Kiskunfélegyháza, 1942.

- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1942/43 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Leánylíceum és Tanítónőképzőjének évkönyve 1942/43. Kiskunfélegyháza, 1943.
- ÉVKÖNYV Kiskunfélegyháza, Tanítónőképző 1943/44 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet Leánylíceum és Tanítónőképzőjének évkönyve 1943/44. Kiskunfélegyháza, 1944.
- ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1943/44 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kiskunhalasi róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve az 1943/44. iskolai évről. (szerk.: Faddi Mária Klarissza) Kiskunhalas, 1944.
- ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1944/45 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kiskunhalasi róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve az 1944/45. iskolai évről. (szerk.: Faddi Mária Klarissza) (gépírat) Kiskunhalas, 1945.
- ÉVKÖNYV Kiskunhalas 1945/46 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek kiskunhalasi róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve az 1945/46. iskolai évről. (szerk.: Faddi Mária Klarissza) (gépírat) Kiskunhalas, 1946.
- ÉVKÖNYV Mágocs 1945/46 A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek mágocsi r. kat. polgári fiú- és leányiskolájának évkönyve az 1945-46. iskolai évről. (szerk.: Szrenkó Mária Richardisz) (gépírat) Mágocs, 1946.
- ÉVKÖNYV Siklós 1943/44 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek siklói róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve 1943-1944. iskolai évről. (szerk.: Várhegyi Mária Menodóra) Siklós, 1944.
- ÉVKÖNYV Siklós 1944/45 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek siklói róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve 1944-1945. iskolai évről. (szerk.: Várhegyi Mária Menodóra) (gépírat) Siklós, 1945.
- ÉVKÖNYV Siklós 1945/46 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek siklói róm. kat. polgári leányiskolájának évkönyve 1945-1946. iskolai évről. (szerk.: Várhegyi Mária Menodóra) (gépírat) Siklós, 1946.
- ÉVKÖNYV Siklós 1946/47 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek siklói róm. kat. polgári leányiskolájának és általános iskolájának évkönyve az 1946-1947. iskolai évről. (szerk.: Várhegyi Mária Menodóra) Siklós, 1947

- ÉVKÖNYV Szabadka 1941/42 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának, polgári iskolájának, népiskolájának és internátusának évkönyve az 1941/42. tanévről. Fennáll 68 éve. Szabadka. (szerk.: Bali M. Ildefonsa) h.n., 1942.
- ÉVKÖNYV Szabadka 1942/43 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának, polgári iskolájának, népiskolájának és internátusának évkönyve az 1942/43. tanévről. Fennáll 69 éve. Szabadka. (szerk.: Bali M. Ildefonsa) h.n., 1943.
- ÉVKÖNYV Szabadka 1943/44 A Miasszonyunk Leánynevelő-intézet Tanítónőképzőjének, Leánylíceumának, polgári iskolájának, népiskolájának és internátusának évkönyve az 1943/44. tanévről. Fennáll 70 éve. Szabadka. (szerk.: Bali M. Ildefonsa) h.n., 1944.
- ÉVKÖNYV Vecsés 1943/44 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek vecsésstelepi róm. kat. polgári leányiskola évkönyve az 1943/44. iskolaévről. (szerk.: Csonka Mária Piencia) (gépirat) h.n., 1944.
- ÉVKÖNYV Vecsés 1944/45 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek vecsésstelepi róm. kat. polgári leányiskola évkönyve az 1944/45. iskolaévről. (szerk.: Csonka Mária Piencia) (gépirat) h.n., 1945.
- ÉVKÖNYV Vecsés 1945/46 A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek vecsésstelepi róm. kat. polgári leányiskola évkönyve az 1945/46. iskolaévről. (szerk.: Csonka Mária Piencia) h.n., 1946.
- SEMATIZMUS [adott év] Schematismus Cleri Archi-Dioecesis Colocensis et Bacsienensis ad annum Christi [adott év] (1861-1879, 1881-1897, 1899-1915, 1919, 1923, 1927, 1929, 1932, 1936, 1942) Kalocsa, [adott év]

Lexikonok, fogalomtárak, helységnévtárak

- HELYSÉGNÉVTÁR 1941. *Magyarország helységnévtára 1941.* (szerk. és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal) Budapest, KSH, 1941.
- KISKLEXIKON (é.n.) *Kislexikon.* Lapoda Multimédia [é.n.] <http://www.kislexikon.hu>
- MAGYAR Életrajzi Lexikon, 1981. *Magyar Életrajzi Lexikon* (főszerk.: Kenyeres Ágnes) I-III. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981.
- MAGYAR Katolikus Almanach, 1927. *Magyar Katolikus Almanach* (szerk.: Gerevich Tibor et a.) Budapest, 1927.
https://epa.oszk.hu/03000/03049/00001/pdf/EPA03049_katolikus_almanach_1927_257-268.pdf
- MAGYAR Katolikus Lexikon *Magyar Katolikus Lexikon* (szerk.: Viczián János) I-XVII. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 1993-2014.

Törvények, rendeletek

AZ 1921. ÉVI TÖRVÉNYEK, 1922.	<i>Az 1921. évi törvények gyűjteménye.</i> Budapest, M. Kir. Belügyminisztérium, 1922.
MAGYAR Közlöny, 1945	<i>Magyar Közlöny.</i> Hivatalos Lap.
MAGYAR Közlöny, 1950	<i>Magyar Közlöny.</i> Törvények és törvényerejű rendeletek tára.
RENDELETEK Tára, 1939.	<i>Magyarországi Rendeletek Tára (73. évf.)</i> Budapest, M. K. Belügyminisztérium, 1939.
RENDELETEK Tára, 1940.	<i>Magyarországi Rendeletek Tára (74. évf.)</i> Budapest, M. K. Belügyminisztérium, 1940.

Honlapok

BÁCSKAI nővérek honlapja	https://sites.google.com/site/bacsainoverek/home
BOLDOGASSZONY Iskolanővérek (é.n.)	<i>A Boldogasszony Iskolanővérek Magyar Tartományának története.</i> Boldogasszony Iskolanővérek Magyar Tartományának honlapja. https://www.iskolanoverek.hu/system/files/field/csatolmanyok/2015/magyar_rendtortenet.pdf
CATHOLIC Hierarchy	<i>Current and historical information about the Bishops and Dioceses of the Catholic Hierarchy</i> http://www.catholic-hierarchy.org
HADSZÍNTÉR és hátszág [é.n.]	A Politikatörténeti Intézet által létrehozott honlap az első világháborúval kapcsolatban http://elsovh.hu/a-voros-hadsereg-megalakulasa/
KALOCSAI Főegyház-megyei Levéltár honlapja	https://archivum.asztrik.hu
KALOCSAI Iskolanővérek honlapja	http://kalocsainoverek.hu/hivatastortenetek/ http://kalocsainoverek.hu/tortenetunk/altalanos-fonoknoink/
MÓRAHALOM város honlapja	https://www.erzsebetfurdo.morahalom.hu/info/6B9AE3E8713CF8E00EA3C59E60C9B80A.html
MÚLT-KOR	Múlt-kor. Történelmi magazin. Múlt-kor Kulturális Alapítvány. https://mult-kor.hu/magazin

Szakirodalom, feldolgozások

- ANTAL János, 2017. *Hogyan élte át a tartományház Budapest ostromának nehéz napjait. Napló, 1944. december 25. – 1945. március 17.* Krónikairó: Antal János S.S. tartományfőnök. (szerk.: Salamin András) Budapest, Infotop, Isteni Szeretet Leányai Kongregáció, 2017.
- APRÓ Erzsébet, 2010. Adalék a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskoláinak történetéhez. In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 24.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2010. 17–30.
- APRÓ Erzsébet, 2011. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek szabadkai iskolái. Rövid fond- és iskolatörténet. *Bácsország (Vajdasági Honismereti Szemle)* 2011/1. (56. szám) 42-49.
- A. SAJTI Enikő, 1987. *Délvidék 1941-1944. A magyar kormányok délszláv politikája.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1987
- A. SAJTI Enikő, 2010. *Bűntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Doktori Iskola Modernkori Program, 2010.
- BÁLINTNÉ Mikes Katalin – SZABÓ Sándor, 1971. *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944-1945. évi történetéhez.* (Összeáll., bevez.: Bálintné Mikes Katalin, Szabó Sándor). Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, 1971. (A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai I.)
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 1993. *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Kronológia.* Budapest, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 1993. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 1.)
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 1996. *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár.* Budapest, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 4.)
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 2005. *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790-2005 (Dokumentumok)* I-II. kötet. Budapest, História, 2005. (História könyvtár, Okmánytárak 2.)
- BALOGH Margit, 2007. Forrásoktól a történeti feldolgozásig. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *Az 1945 utáni magyar katolikus egyháztörténet új megközelítései.* Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, 2007. 40-70. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueeclesiensis III.)
- BALOGH M. Gizella, 2015. *Egy ferences szegénygondozó nővér feljegyzései.* Esztergom, Ferences Szegénygondozó Nővérek Kongregációja, 2015.

- BÁN Péter, 1989. *Magyar történelmi fogalomtár* I-II. kötet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1989.
- BANGÓ Beáta, 1997. *Névadási szokások vizsgálata a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának kongregációjában (1860-1996)*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, 1997. (Magyar Névtani Dolgozatok 152.)
- BANGÓ Beáta, 2000. *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulatának története 1947-97-ig*. Budapest, Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata, 2000. (Rendtörténet I.)
- BANGÓ Beáta, 2002. *„Itt laknak a mennyországbeliek?” A kalocsai iskolanővérek „szétszórata”*. Szakdolgozat. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, 2002.
- BANK Barbara – ÖZE Sándor, 2005. *A „német ügy” 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökiig*. Budapest-München-Backnang, Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005.
- BÁNKUTI Gábor – VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár, 2012. *A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai. Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye 20. századi történetéből*. Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet, 2012. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VIII.)
- BÁNKUTI Gábor, 2017. *A frontátvonulás és a diktatúra kiépülésének egyházi recepciója*. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 411-424. (Magyar vidék a 20. században 1.)
- BÁRÁNY-SZILFAI Alida, 2017 *Nők egy országos társadalmi akció élén. A Magyar a Magyarért Mozgalom (1938-1939) Újkor.hu – A velünk élő történelem* <http://ujkor.hu/content/nok-egy-orszagos-tarsadalmi-akcio-elen-a-magyar-a-magyarert-mozgalom-1938-1939>
- BEKE Margit, 1992. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919-1944 között* (összeáll., bevez.: Beke Margit) I-II. kötet. München–Budapest, Aurora, 1992. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae XII-XIII.)
- BEKE Margit, 2015. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között* (vál., bevez., sajtó alá rendezte: Beke Margit) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Egyháztörténeti Források 1.)

- BELVÁROSI Krónika, 2003. *Az angolkisasszonyok zárdájának és iskoláinak története.* Budapest, Angolkisasszonyok Belvárosi Intézete, Budapesti Angolkisasszonyok Öregdiákjainak Alma Mater Alapítványa, 2003.
- BICZÓK Sándor, 2015. *Katonaidőm emlékei 1944-1947* (szerk., a szöveget gond., jegyz.: Merk Zsuzsa) Baja, Türr István Múzeum, 2015. (Bajai dolgozatok 19.)
- BIKFALVI Géza, 2011. Mozaikok a jezsuiták és a kalocsai iskolanővérek kapcsolatából. In: Bikfalvi Géza: „Mindent Isten nagyobb dicsőségére” *Tanulmányok a jezsuita rend történetéből.* Budapest, METEM, 2011. 73-75. (METEM Könyvek 72.)
- BÍRÓ Aurél, 2015. *Az Isteni Szeretet Leányai Kongregációja (Filiae Divinae Caritatis – FDC) budapesti intézeteinek története 1871-2015.* Budapest, Isteni Szeretet Leányai Kongregációja, 2015.
- BÍRÓ Mária Alexia, 1980. *Akik hittek a küldetésükben.* A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának 120 éves jubileuma alkalmából összeállította egy Kalocsai Miasszonyunk Iskolanővér [Bíró Mária Alexia] kézirat (h.n.) [1980.]
- BÓDY Zsombor, 2015. A második világháború magyar társadalmára egy önéletrajz tapasztalati horizontján. In: Bódy Zsombor – Horváth Sándor (szerk.): *1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 15-33. (Magyar történelmi emlékek, értekezések)
- BOHÁN Béla SJ (é.n.) *Szeged és a szerzetesek.* Szerzetesek.hu – Az FSZK – MRK hivatalos oldala
https://szerzetesek.hu/sites/default/files/csatolmanyok/szerzetesek_szeged.pdf
- BORÓVI József (é.n.) *A Magyar Tábortörténet Lelkészet története.* Katolikus Tábortörténet – Katonai Ordinariátus. <http://www.ktp.hu/tortenet-1>
- BÖDŐ István, 2016. „Füstölgő romok közt.” *Fejér megyei helyzetjelentések a második világháborút követően.* (bev., jegyz.: Bödő István, Csetz Balázs, Gulyás Anita, Kovács Attiláné) Székesfehérvár, MNL Fejér Megyei Levéltára, 2016. (Fejér Megyei Történelmi Évkönyv 31.)
- BÖGRE Zsuzsanna – SZABÓ Csaba, 2010. *Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban.* Budapest, METEM, 2010. (METEM Könyvek 71.)
- BÖGRE Zsuzsanna, 2012. A trauma szerepe az 1950-ben internált szerzetesnővérek életében. In: Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József (szerk.): *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől.* Budapest, L'Harmattan, 2012. 93-101.

- BÜKI Attila, 1998. *Istendicsérők. Interjúk a Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátságának tagjaival.* Budapest, Xénia, 1998.
- CHOMA Béla Kelemenné, 2004. *A zalaegerszegi Notre Dame Női Kanonok és Tanítórend története.* Zalaegerszeg, Profi Stúdió, 2004.
- CISZTERCI Nővérek, 2016. *Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága Érd. Monasztikus élet az érdi ciszterci nővérek monostorában.* Érd, Ciszterci Nővérek Regina Mundi Apátsága, 2016.
- CSER László, [1978.] *Kína arca és sorsa. Egy kínai misszionárius naplójából.* [Vallás és Élet Kiadó] [1978.] Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár http://www.ppek.hu/konyvek/Cser_Laszlo_Kina_arca_es_sorsa_1.pdf
- CSIKÓS Gábor – KISS Réka – Ö. KOVÁCS József, 2017. *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. (Magyar vidék a 20. században 1.)
- DEÁK Viktória Hedvig OP, 2018. *Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációjának Konstitúciói és Direktóriuma* (szerk.: Deák Viktória Hedvig OP) Budakeszi, Az Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja, 2018.
- DÉKÁNY Szilveszter, 2012. *Pannonhalmi emlékek. Egy menekült visszaemlékezése 1945-ből.* *Archivnet. XX. századi történeti források* 12. évf. (2012) 6. sz. http://www.archivnet.hu/kuriozumok/pannonhalmi_emlekek.html
- DIÓS István, 1984. *A szentek élete.* Budapest, Szent István Társulat, 1984.
- DIÓS István – VICZIÁN János, 2014 *Előttünk jártak a hitben. 1945-2010 között elhunyt Kedvesnővéreink mintegy 4100 életrajza.* Budapest, Központi Papnevelő Intézet, 2014.
- ERDŐS István, 2015. *A Boldogasszony Iskolanővérek magyar tartományának története.* [Budapest], Boldogasszony Iskolanővérek, 2015. (Acta Historica Hungarica SSND 2.)
- ERDŐS Kristóf, 2018. *Magyar állampolgárok Ausztriából való repatriálásának kérdései (1945-1947)* In: Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – hírszerzés – állambiztonság.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018. 131-160.
- ESCHBACH-SZABÓ Viktória, 2015. *Zimándi Pius István: Egy év története naplójegyzetekben (1944. március 19. – 1945. március 17.)* (szerk.: Eschbach-Szabó Viktória) Budapest, Magvető, 2015. Tények és tanúk.

- FARKAS Éva Imelda, 2018. *A szombathelyi domonkos rendi nővérek 1905-1950.* (szerk.: Farkas Éva Imelda OP, Melega Miklós, Nagy Szilvia Andrea OP, Pál Ferenc) Szombathely, Szülőföld, 2018. (Arcképcsarnok – Híres szombathelyi nők)
- FARKAS Mária Margaréta SSND, 2001. *Az iskolanővérek szegedi intézetének iskolái 1873-1948.* I-II. Szeged, Szegedi Iskolanővérek Alapítvány, 2001.
- FARSANG Károly Béla, 2011. *Életrajzi tragédiám. Háborús emlékek, történelmi visszatekintés.* Budapest, Biró, 2011.
- FEKETE József, 2009. *A szervita rend magyarországi története 1867-1950* (doktori disszertáció) Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Doktori Program 2009. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/feketejosef/diss.pdf>
- FÉLEGYHÁZI Hírlap, 1937. Félegyházi Hírlap – Félegyházi Híradó. Politikai hetilap. LV. – XLIII. évf. 1937.
- FENYŐ Miksa, 2014. *Az elsodort ország. Naplójegyzetek 1944-1945-ből.* Budapest, Révai, 2014.
- FODOR Eszter, 2014. *Ostromnapló. Szerzetes nővérek a halálkatlanban 1944. március 19. – 1946. február 16.* Budapest, Szociális Missziótársulat, Kairosz, 2014.
- FOGAS Anna, 2004. *A kápolna.* [Írta: Fogas Anna, Natália nővér munkatársa.] Budapest, Szent József Kiadó, 2004.
- FRANZ Mária Terézia, 1925. *Franz Mária Terézia Tisztelendő Anyának a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek alapítójának és első általános főnöknőjének élete és a szerzetes társulat története 1825-1911.* (Írta: két kalocsai iskolanővér) Kalocsa, Árpád Rt. Ny., 1925.
- FÜLÖP Ágnes – HORVÁTH Erzsébet, 1992. *A szeretet csodája. Jézus Szíve Társasága (Néplányok) 70 éves története.* Kecskemét, Korda Kiadó, 1992.
- GÉCZY Mária Immaculata, 1941. *A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének története és nevelési rendszere.* Szeged, Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat Kiadó, 1941. (A M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Pedagógiai Intézetének kiadványai 2.)
- GERGELY Ferenc – Köhgyi Mihály, 1980. *Baja népoktatásának főbb kérdései 1944-1948 között.* Baja, Türr István Múzeum, 1980. (A bajai Türr István Múzeum kiadványai 24.)
- GERGELY Jenő, 1985. *A katolikus egyház Magyarországon 1944-1971.* Budapest, Kosuth Kiadó, 1985.

- GERGELY Jenő, 1989. *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. Prohászktól Lékaiig.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.
- GERGELY Jenő, 1990. *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon.* Budapest, Vigilia, 1990.
- GERGELY Jenő, 1997. *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945.* Budapest, ELTE Újkori Magyar Történeti Tanszék, 1997.
- GERGELY Jenő – KARDOS József – ROTTLER Ferenc, 1997. *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig.* Budapest, Korona, 1997.
- GOSZTONYI Péter, 1990. *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945.* (sajtó alá r., jegyz.: Gosztónyi Péter) Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990. (Sisak és cylinder sorozat)
- GRÁBERNÉ Bősze Klára – LÉCES Károly, 1996. *Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51-1948/49* (1. kötet, A-C) Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1996. (A magyar neveléstörténet forrásai VIII.)
- GRÁBERNÉ Bősze Klára – LÉCES Károly, 2001. *Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51-1948/49* (9. kötet, I-K) Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2001. (A magyar neveléstörténet forrásai XVI.)
- GRŐSZ József, 1995. *Grősz József kalocsai érsek naplója. 1944-1946.* (Közzéteszi: Török József) Budapest, Szent István Társulat, 1995.
- GYÁNI Gábor, 1997. *A mindennapi élet mint kutatási probléma. Aetas (Történettudományi folyóirat) 12. évf. 1997/1.* Szeged, Aetas Könyv- és Lapkiadó Egyesület, 1997. 151-161.
- GYARMATI György – PIHURIK Judit, 2015. *Háborús hétköznapok hadszíntéren, hátszágban 1939-1945.* Budapest – Pécs, Magyar Történelmi Társulat, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Kronosz, 2015.
- HARANGOZÓ Miklós, 2015. *A hűség útján. Szabó M. Irén nővér, az Isteni Szeretet Leányai Társulata tartományfőnöknője bizalmas rendi körlevelei 1944 és 1950 között.* Celldömölk, Györéné Losonc Andrea, 2015.
- HARMATH Károly, 2010. *A II. világháború utáni „néphatalom” viszonya az egyházakhoz a második Jugoszláviában.* In: *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban* (szerk.: Soós Viktor Attila, Szabó Csaba, Szigeti László) Budapest, Luther Kiadó, Szent István Társulat, 2010. 44-54.
- HETÉNYI Varga Károly, 1985. *Akiket üldöztek az igazságért. Papi sorsok a horogkereszt és nyilaskereszt árnyékában.* Budapest, Ecclesia, 1985.

- HETÉNYI Varga Károly, 1994. Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. A kalocsa-bácsi, csanádi, erdélyi, nagyváradai egyházmegyék üldözött papjai. Abaliget, Lámpás, 1994.
- HISTORIA Domus Kiskunfélégyháza *A kiskunfélégyházi Sarlós Boldogasszony Plébánia (Ótemplom) historia domusa.* Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár e-archivuma <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kepnezo&telepules=kiskunfelegyhaza-oplebania>
- HISTORIA Domus Mélykút *A mélykúti plébánia historia domusa.* Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár e-archivuma <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kepnezo&telepules=melykut>
- HOÓSNÉ Péterffy Alexandra, 2015. *Kőszegi krónika, 1938-1952. Székely László apátplébános feljegyzései* (szerk.: Hoósné Péterffy Alexandra, Pál Ferenc, Rétfalvi Balázs) Gencsapáti, Szülőföld Könyvkiadó, 2015.
- HORVÁTH Elvira, 2010. *Az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete és a Veszprémi „Sancta Maria” Intézet iskoláinak története 1860-1948.* Veszprém, Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2010.
- HUSZADIK Század Sajtócikkek a múlt századból <http://www.huszadikszazad.hu/1945-szeptember>
- ISKOLANŐVÉREK története, 1900. *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek története 1860-1900.* Írta: Az intézet egyik tanára. Kalocsa, Werner Ny., 1900.
- JANJETOVIĆ, Zoran, 2003. A német és magyar kisebbségi lakosság kiűzése a Vajdaságból a második világháború végén. *Regio (Kisebbség, politika, társadalom)*14. évf. 2003/1. 89-110.
- JANJETOVIĆ, Zoran, 2016. Németek Jugoszláviában 1948-1960. *Pro Minoritate* 2016. nyár (Németek a második világháború után a keleti blokkban) 65-81.
- JEZSUITA Névtár [2016.] *Jezsuita névtár* (felelős kiadó: Tábori Kálmán), Jezsuita Kiadó, 2016. <http://jezsuita.hu/nevtar/>
- KÁLMÁN Peregrin, 2015. Intézményes üldözöttmenekítés 1944-1945-ben a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Ferences Rendtartományban. *Sapientiana* 8. (1.) 2015. 1-16. http://real.mtak.hu/24875/1/Kalman_Peregrin_Sapientiana_2015_1_u.pdf
- KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László, 2016. „Nehéz időkben dönteni kell”. *A veszprémi püspökség a második világháború idején.* (A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2015. augusztus 26-án rendezett konferencia előadásai) Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2016. (A veszprémi egyházmegye múltjából 29.)

- KAPOSI Zoltán, 2002. *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2002. (Studia Oeconomica Dialóg Campus Tankönyvek)
- KAPRONCZAY Károly, (é.n.) Fejezetek az anya- és csecsemővédelem, valamint a gyermekvédelem hazai történetéből. In: *Fejezetek az orvostudomány egyetemesei történetéből* (oktatási segédanyag) http://tankonyvek.tudomanytortenet.hu/a_kozegeszsegugy_tortenete/index.php?kat=43&id=0&idd=439
- KÉRI Katalin, 2018. *Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* Pécs, Kronosz, 2018.
- KESKENYÚTON Délvidéki tragédiánk 1944-455 <http://www.keskenyut.hu/page/234/art/337/akt/1/html/jareki-halaltabor.html>
- KOCSIS Piroska, 2018. „Hogy elsimuljon az ellentét a háztartási alkalmazott és az asszonya között.” *A Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének tevékenysége*. 2018. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/hogy_elsimuljon_az_ellentet_a_haztartasi_alkalmazott_es_az_asszonya_kozott
- KOLLEGA Tarsoly István, 1998-2000. *Magyarország a XX. században I-V.* (főszerk.: Kollega Tarsoly István) Szekszárd, Babits Kiadó 1998-2000. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html>
- KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 1999. *A kiskunfélegyházi Constantinum leánynevelő-intézet krónikája (1919. december – 1923. augusztus). Forrásközlés és kísérőtanulmány*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1999. (Bács-Kiskun megyei Levéltári füzetek 12.)
- KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/a. A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek letelepedése Kalocsán. In: Koszta László (szerk.): *Kalocsa történetéből*. Kalocsa, Kalocsa Város Önkormányzata, 2000. 307-331.
- KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/b. A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926-1948. In: Tóth Ágnes (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 16*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2000. 105-133.
- KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2000/c. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatára vonatkozó levéltári források a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. *Egyháztörténeti Szemle* 1. évf. 2. sz. Miskolc, 2000. 75-87.
- KŐFALVINÉ Ónodi Márta, 2001. *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum római katolikus Leánynevelő-intézet története 1908-1948*. Kiskunfélegyháza, Constantinum Intézmény, 2001.

- KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2009. A lányoktatás kezdetei Kiskunfélegyházán. In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 23*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2009. 163-183.
- KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/a. Fazekas Mária Blandina, egy iskolateremtő iskolanővér. In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 24*. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 2010. 31-72.
- KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2010/b. Szerzetesi élet a zárdán kívül. A kiskunfélegyházi iskolanővérek beszámolói 1945/46-ból. *Múltbanéző*. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár online folyóirata. 1. szám 2010. július 14.
http://bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmányok/koom-01t-1.html
- KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2017. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Iskolanővérek oktatási és oktatáson kívüli tevékenysége 1860-1948. In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 27*. Kecskemét, MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, 2017. 27-37.
- KÓFALVINÉ Ónodi Márta, 2019. A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet énekkarának sikerei az 1930-as években. *Múltbanéző*. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár online folyóirata. 14. szám 2019. április 8.
http://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_14_7
- KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa, 1995. *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek bajai iskoláiban vezetett krónika 1936–1948*. (szerk.: Kőhegyi Mihály, Merk Zsuzsa) Baja, Argumentum K. Ny., 1995. (Bajai dolgozatok 9.)
- KULICS Ágnes – TÖLGYESI Ágnes 1989. *...evilágból...* (szerzetesnővérek visszaemlékezései) Budapest, Gondolat, 1989.
- KUNT Gergely, 2014. „Aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.” *Összehasonlító politikai kultusztörténet*. Budapest Antroport – MAKAT, 2014. (Antroport Könyvek 4.)
- KUNT Gergely, 2015. A nyilasterror hatása egy kamaszlány előítéleteire. In: Bódy Zsombor – Horváth Sándor (szerk.): *1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 35- 52. (Magyar történelmi emlékek, értekezések)
- KUNT Gergely, 2017/a. Asszony a fronton és a menekülttáborban 1944-1945-ben. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 97-125. (Magyar vidék a 20. században 1.)

- KUNT Gergely, 2017/b. *Kamasztükrök. A hosszú negyvenes évek társadalmi képzetei fiatalok naplóiban.* Budapest, Korall, 2017. (Társadalomtörténeti monográfiák 7.)
- KUNT Gergely, 2019. *Kipontozva... Nemi erőszak második világháborús naplókban.* Budapest, Osiris, 2019.
- LAKATOS Andor, 2007. Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923-1942). In: Horváth István – Kikindai András (szerk.): *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére.* Budapest – Pécs, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Pécsi Püspökség, 2007. (Egyháztörténeti tanulmányok II.)
- LAKATOS Andor, 2016. „A nagy háború árnyékában” – A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye a szerb megszállás idején (1918-1921) In: Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon 1918-1921.* Budapest, METEM, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2016. 149-180. (METEM könyvek)
- LÁSZLÓ T. László, 2005. *Egyház és állam Magyarországon 1919-1945.* Budapest, Szent István Társulat, 2005. (METEM könyvek)
- L. BALOGH Béni, 2015. „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. (szerk.: L. Balogh Béni) Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.
- LELKES György, 2011. *Magyar helységnév-azonosító szótár.* (szerk.: Lelkes György) Argumentum, KSH Könyvtár, 2011.
- LÉNÁR Andor Ferenc, 2014. *A váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége (1919-1942) alatt.* Budapest, ELTE BTK, 2014. (Doktori disszertáció)
- LISZTÓCZKY László, 2009. *Eröss Alfréd háborús naplója. Kolozsvár, 1944. szeptember 15. – Zirc, 1945. április 23.* (Közzéteszi, a szöveget gondozta stb.: Lisztóczy László) Gyöngyös – Eger, Konturs, Dsida Jenő Baráti Kör, 2009.
- LOPATOVSZKI Csaba, 2016. 70 éves a forint. *Levéltári Közlemények* 87. évf. Budapest, 2016. 115-128.
- MANHERTZ Erzsébet, 2012. *A hit ereje. Manhertz Erzsébet SJC élete* (ford.: Pintz Ágnes, Vargha Dániel) Budapest, Jézus Szíve Társasága Szent Erzsébet Otthon, 2012.
- MÁRAI Sándor, 2006. *A teljes napló. 1943-1944, 1945.* Budapest, Helikon, 2006.
- MÁRKUS Beáta, 2014. „Malenkij robot” Baranya vármegyében. Döntési folyamatok: hogyan választották ki a civil lakosok közül azokat, akiket a Szovjetunióban végzendő jóvátételi munkára mozgósítottak 1944/1945-ben? *Múltunk* (Politikatörténeti folyóirat) 2014/3. 62-104.

- MARTON József, 2008. *A keresztény jelenkor (1789-2005) Egyháztörténeti tanulmány.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2008.
- MELLAU Márton, 2011. *A Svetits leánynevelő intézet félszázéves története. Historia Domus 1896-1948* (a szöveget gondozta: Géczy M. Erzsébet SSND) Debrecen, Boldogasszony Iskolanővérek, 2011. (Acta Historica Hungarica SSND 1.)
- MERK Zsuzsa – RAPCSÁNYI László, 2003. *Szent Ferenc leányai Baján. Háztörténet 1929-1948. A bajai Ferences szegénygondozó nővérek feljegyzései* (szerk., jegyz.: Merk Zsuzsa, Rapcsányi László) Baja, Türr István Múzeum Múzeumbarátok Köre Alapítvány, 2003. (Bajai Dolgozatok 14.)
- MESTER Margit Mária, 1989. *Isten bennünk – egyek Istenben.* Mester Margit Mária (Unum Sanctissimae Trinitatis szerzetesi közösség alapítója) élete (összeáll.: Unum-testvérek) Budapest, Ecclesia, 1989. (Krisztus mai tanúi)
- MÉSZÁROS István, 1991. *Magyar iskolatípusok 996–1990.* Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1991. (A magyar neveléstörténet forrásai VI.)
- MÉSZÁROS István, 1988. *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 996-1948. (Általánosan képző középiskolák)* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- MÉSZÁROS István, 1996. *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996-1996.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1996.
- MÉSZÁROS Márta, 1998. *Tanítónőképés a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánénék vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézetben 1908-1948.* Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1998. (szakdolgozat)
- MESZLÉNYI Antal, 1947. *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme* (szerk.: Meszlényi Antal) Budapest, Szent István Társulat, 1947.
- MEZEY András, 2008. *A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek és a piaristák szegedi iskoláinak államosítása.* In: Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948.* Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2008. 185-210.
- MI-ASSZONYUNK, 1880. *A Mi-Asszonyunkról nevezett szegény Iskolánénék működéséről a kalocsai érseki megyében.* (ismeretlen szerző) Kalocsa, Malatin és Holmeyer Ny., 1880.
- M. JESZENKOVITS Teréz, 2001. *Az Angolkisasszonyok Zugligeti Intézete.* Budapest, Infotop Kft., 2001. (Hegyvidékünk gyöngyszemei 6.)

- MOLNÁR Sándorné
Szolnoky Erzsébet, 1991. *Halálfgyotiglan életre ítelve. Szociális tevékenységű szerzetesek.* Győr, Novadat, 1991.
- MÓZESSY Gergely, 2004. *Inter arma 1944-1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból.* (szerk.: Mózessy Gergely) Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2004. (Források a Székesfehérvári egyházmegye történetéből 2.)
- MÓZESSY Gergely, 2008. *Háborús iskolakárok a székesfehérvári egyházmegyében.* In: Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948.* Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, 2008. 37-44.
- NAGYNÉ Szegvári Katalin, 1969. *A nők művelődési jogaiért folytatott harc hazánkban (1777-1918).* Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1969.
- NÉMETH Tihamérné Kovács Adrienne, 2000. *„Szeress, és jobb lesz a világ!” A győri Szent Orsolya Rend tevékenysége 1726-tól napjainkig.* Győr, Prohászka Ottokár Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, 2000.
- OLVASÓKÖNYV, 1985. *Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez* (szerk.: Iványosi-Szabó Tibor) Kecskemét, Kiskunfélegyháza Város Tanácsa, 1985.
- ORBÁN Sándor – VIDA István, 1990. *Szerédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941-1944.* (sajtó alá r., jegyz.: Orbán Sándor – Vida István) Budapest, Zrínyi Kiadó, 1990. (Sisak és cylinder sorozat)
- ORMOS Mária, 1998. *Magyarország a két világháború korában 1914-1945.* Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998. (Történelmi Kézikönyvtár)
- Ö. KOVÁCS József, 1999. *Nyugati társadalomtörténeti szemle, különös tekintettel a német történetírás eredményeire.* In: *Történelmi Tanulmányok. A Miskolci Egyetem történettudományi tanszékeinek évkönyve.* Miskolc, Miskolci Egyetem, 1999. 258-268. (Studia Miskolcinensia 3.)
- PÁLOS M. Paschalis, 2008. *Utazás térben és időben Jézusról nevezett Boldog Gerhardinger Mária Terézia, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Kongregációjának alapítóját és nővéreit követve, a nagyvilágban és hazánkban.* (Jubileumi, bővített 2. kiadás, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek magyarországi működésének 150. éve alkalmából) Budapest, Jel, 2008.
- PAPP Tamás, 2010. *Őrizték a tüzet. Szerzetesek vallomásai.* Budapest, Új Ember, 2010.

- PARÉJ-Farkas Katalin, 2018. A minőségi leánynevelés budai bázisa a két világháború között. Mindennapok a Szent Margit Gimnáziumban az alapítástól az államosításig. In: J. Újváry Zsuzsanna – Mezei Emese (szerk.): *Életmód-történeti pillanatképek I.* Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2018. 115-130.
- PERGER Gyula, 2005. „...félelemmel és aggodalommal...” *Plébániák jelentései a háborús károkról a győri egyházmegyéből 1945.* (szerk.: Perger Gyula) Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 3.)
- PETŐ Andrea, 2018. *Elmondani az elmondhatatlant. A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt.* Budapest, Jaffa K., 2018.
- PIHURIK Judit, 2003. *Milenko Palić: Visszaemlékezés a világháború éveire (1941-1945)* (közreadja: Pihurik Judit) Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2003. Dél-Alföldi Évszázadok 19.
- PIHURIK Judit, 2015. Hadifoglyok írták. In: Bódy Zsombor – Horváth Sándor (szerk.): *1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 71-89. (Magyar történelmi emlékek, értekezések)
- POKORNY Emánuel, 1935. *A Szent Erzsébet-szerzet, tekintettel budapesti kolostorára, templomára és női kórházára.* Budapest, [Pokorny Emánuel], 1935.
- POLCZ Alaine, 2005. *Asszony a fronton. Egy fejezet életemből.* Pécs, Jelenkor, 2005.
- PÖLÖSKEI Ferenc – GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos, 1995. *Magyarország története 1918-1990.* Budapest, Korona, 1995.
- PUKÁNSZKY Béla, 2006. *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből.* Budapest, Gondolat K., 2006.
- PUKÁNYSZKY Béla – NÉMETH András, 1997. *Neveléstörténet.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997.
- PUSKELY Mária, 1990. *Szerzetesek. A megszentelt élet 99 intézménye.* Budapest, Zrínyi Ny. K., 1990.
- PUSKELY Mária, 1995. *Keresztény szerzetesség. Történelmi kalauz I-II.* Budapest, Bencés Kiadó, 1995.
- PUSKELY Mária, 1998. *Kétezer év szerzetessége. Szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia I-II.* Budapest, Dinasztia, 1998.

- PUSKELY Mária, 2005. *Simon Erzsébet Mária Etelka iskolanővér. (Dokumentált életvázlat)* (összeállította: Puskely Mária SSND) Budapest, Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Magyar Tartománya, 2005.
- RAINER M. János, 2015. *Magyarok 1945-ben.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet Alapítvány, 2015. (Évkönyv – 1956-os Intézet, XXI.)
- RÁNKI György, 1982. *A második világháború története* (3. kiadás) Budapest, Gondolat, 1982.
- RÉPA Bernadett Mária Anna, 2005. *Fazekas M. Blandina kalocsai iskolanővér életműve a Constantinum történetében* (kézirat) Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Pedagógiai Intézet, 2005.
- RÉTFALVI Balázs – TANGL Balázs, 2017. *„Az Úr irgalma, hogy nem veszünk el.” A szombathelyi egyházmegye második világháborús kárjelentései 1944-1948.* Szombathely, Martinus K., 2017. (Géfin Gyula Kiskönyvtár 4.)
- RITTER György, 2015. Előzetve. Egy bakonyi német asszony emlékezete a háború borzalmairól. In: Bódy Zsombor – Horváth Sándor (szerk.): *1944/45: társadalom a háborúban. Folytonosság és változás Magyarországon.* Budapest, 2015. 53-70. (Magyar történelmi emlékek, értekezések)
- RÓZSAHEGYI Ferenc, 2000. *Háborús napló 1944-1946.* Pécsvárad, Pécsváradi Baráti Kör, 2000.
- RÓZSÁS József, 2009. *A Szeretet Leányai Németbolyban. Irgalmas nővérek és Mária-lányok a zárdában 1882-1950.* Bóly, Bólyi Önkormányzat, 2009. (Bólyi helytörténeti füzetek)
- RÓZSÁS NÉ Kubányi Andrea, 2014. *Hűséggel a megpróbáltatásokban. Szerzetesek életútja a szétszórattól napjainkig.* Budapest, [Rózsásné Kubányi Andrea], 2014.
- SALACZ Gábor, 1975. *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München, Aurora könyvek, 1975. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III.)
- SALACZ Gábor, 1988. *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje (1948-1964)* München, Görres Gesellschaft, 1988. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae IX.)
- SALAMIN András – VÍGH Józsefné, 2009. *Az Angolkisasszonyok Zugligeti Intézete II. Tanítványok emlékezete.* Budapest, Infotop Kft., 2009. (Hegyvidékünk gyöngyszemei 11.)

- SÁNDORFI Mária, 2004. Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. század első felében. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2004/1-2. 16. évf.* Szeged, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2004. 135-163.
- SIMON Olga, 2006. *Az orosz nyelv oktatása Magyarországon oktatáspolitikai és módszertan-történeti aspektusból* (doktori disszertáció). Budapest, ELTE BTK Neveléstudományi Intézet Doktori Iskola Neveléstudományi Kutatások Program 2006.
https://ppk.elte.hu/file/phd_2006_simon_olga.pdf
- SIPOS Péter, 1994. *Adattár a II. világháború történetéhez.* Budapest, História, MTA Történettudományi Intézet, 1994. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 2.)
- SPANNENBERGER Norbert, 2006. 20. századi magyar egyháztörténet és módszertani javaslatok a levéltári források tükrében. *Múlt-kor történelmi magazin.* 2006.03.21. https://www.lira.hu/upload/M_28/rek3/1818201.pdf
- SZABÓ Bence, 2018. A Kecskeméti 9. számú Autóközlekedési Vállalat képekben (1977) In: *Múltbanéző* 12. sz. MNL BKML internetes folyóirata (2018.02.07.) https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_12_11
- SZEBENI András – LUKÁCS László, 1988. *Boldogok, akik házadban laknak... Szerzetesrendek Magyarországon.* Budapest, Corvina, 1988.
- SZÉKELYNÉ Kőrös Ilona, 1992. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Nővérek kisdied-ővő tevékenysége. In: W. Mikó Magdolna (szerk.): *Vesszőparipáink. A múlt század kiemelkedő játépedagógiai eredményei.* Kiss Áron Magyar Játék Társaság emlékülése. Budapest, Magyar Játék Társaság, 1992. (A Magyar Játék Társaság Közleményei 2.) 41-51.
- SZEKERNYÉS János, 2002. *Notre-Dame. A Miasszonyunkról elnevezett Szegény Iskolanővérek zárdája, iskolaegyüttese és temploma.* Temesvár, Signata, Temesvár-Józsefvárosi Római Katolikus Plébánia, 2002.
- SZIJÁRTÓ M. István, 2003. Bevezetés. In: *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai.* Miskolc, HIK, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 2003. 7-18. (Rendi társadalom – polgári társadalom 12.)
- SZOBONYA Mária Jolán-ta, 1987. „Küldetések van”. *Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek konstitúciója és általános direktóriuma.* Budapest, Szent István Társulat, 1987.
- TARJÁN M. Tamás (é.n.) Világrekordot dönt a magyar infláció. *Rubiconline* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1946_julius_10_vilagrekordot_dont_a_magyar_inflacio/

- TORNAY Krisztina, 2008. *Marianum. Az erdélyi iskolanővérek nyomában.* (Az iskolanővérek magyarországi letelepedésének 150 éves jubileumán.) Debrecen, Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek M. Tartománya, 2008.
- TÓTH Ágnes, 1993. *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993.
- TÓTH Ágnes, 1994. *Viták a hercegszántói állami délszláv népiskoláról (1947-48)* In: Tóth Ágnes (szerk.): *Levéltári füzetek XI. Oktatás, oktatáspolitikai, iskolai élet a XX. század első felében.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1994. 114-132.
- TÓTH Ágnes, 2018. *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez 1944-1953 (Quellen zur Geschichte der Deutschen in Ungarn 1944-1953) (szerk.: Tóth Ágnes)* Budapest, Argumentum, 2018.
- TÓTH Gábor, 1992. *Az Apponyi Kollégium hallgatói 1906-1949. Magyar Pedagógia* 92. évf. 4. sz. 285-307.
http://www.magyarpedagogia.hu/document/Toth_MP942.pdf
- TÖRÖK József, 1990. *Szerzetes- és lovagrendek Magyarországon.* Budapest, Panoráma, 1990.
- UNGVÁRY Krisztián, 1998. *Budapest ostroma.* Budapest, Corvina, 1998.
- UNGVÁRY Krisztián, 2005. *A második világháború.* Budapest, Osiris, 2005. (Nemzet és Emlékezet)
- UNGVÁRY Krisztián, 2010. *Magyarország a második világháborúban* (főszerk.: Romsics Ignác) Budapest, Kossuth K., 2010. (Magyarország története 19.)
- VÁMOS Péter, 1997. *Két kultúra ölelésében. Magyar jezsuiták a Távól-Keleten. Vámos Péter interjúi.* Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 1997. (Anima Una-könyvek 12.)
- VÁMOS Péter, 1999. *Bevégeztetett. Koch István naplója a magyar jezsuiták kínai missziójának pusztulásáról* (sajtó alá rendezte: Vámos Péter) Budapest, Terebess, 1999.
- VÁMOS Péter, 2003. *Magyar jezsuita misszió Kínában.* Budapest, Akadémiai K., 2003. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 23.)
- VÁMOS Péter, 2018. *„Imáitokba ajánljuk magunkat.” A magyar jezsuiták levelei Kínából, 1923-1954* (szerk., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Vámos Péter) Budapest, Jezsuita Kiadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018.

- VANYÓ Tihamér, 1941. *A plébániatörténetírás módszertana*. Pannonhalma, Stephaneum Ny., 1941.
- VÁRADY Károly, 1942. *Csonka-Magyarország közigazgatási helységnévtára 1942*. (Az anyaországot, a visszacsatolt Felvidéket, Kárpátalját, Kelet-Magyarországot, Felső-Erdélyt és Délvidéket magában foglaló 11. kiadás) Budapest, 1942.
- VARGA Tibor László, 2015. *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I*. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2015. (A veszprémi egyházmegye múltjából 27.)
- VARGA Tibor László, 2018. *„Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II*. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegye, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.)
- VARGA Szabolcs, 2006. A gyermekvédelem Magyarországon, különös tekintettel Sopron vármegyére (1945-1950). *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Publicationes doctorandorum juridicorum VI*. Szeged, 2006. 199-246. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7574/1/juridpol_doct_006_199-246.pdf
- VÉRTESI Lázár, 2017. Frontátvonulás a Pécsi Egyházmegyében a Historia Domusok tükrében. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* (szerk.: Csikós Gábor, Kiss Réka, Ö. Kovács József) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017. 379-409. (Magyar vidék a 20. században 1.)
- VIDA István, 1987. A magyar békeszerződés területi kérdései. *História* 1987/1. 26-29. <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/87-01/ch15.html>
- VÍGH Károly, 1990. *Vattay Antal naplója 1944-1945*. (sajtó alá r., jegyz.: Vígh Károly) Budapest, Zrínyi K., 1990. (Sisak és cylinder sorozat)
- VONYÓ József, 2012. *Városok, üzemek, intézmények. Tervek, tapasztalatok, tanulmányok*. Pécs, Kronosz K., 2012.
- ZOMBORI István, 2015. A katolikus egyház és a szovjet hadsereg, 1944-1945. In: Gyarmati György, Pihurik Judit (szerk.): *Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátorszáiban 1939-1945*. Budapest – Pécs, Magyar Történelmi Társulat, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Kronosz, 2015. 285-294.

Mellékletek

1. melléklet

MNL BKML IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése (1.)

ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI KORMÁNYBIZTOS Budapest VII, Madách Imre tér 3-4.	hrsz.
Beadási határidő: 1945 október 20.	Község: <i>Baja</i>
	Járás, m. város:
	Vármegye, <u>ti. város</u> :
	Kerület, városrész, külterület, lakotthely (puszta, major):
	Út, utca, tér, dűlő: <i>I. Kalona József u.</i>
	Házzszám: <i>3 sz.</i>

C/1 és C/2 űrlap

a középületek háborús sérültségének bejelentésére és a helyreállítás anyagszükségletéről.

Középületnek tekintendők és bejelentendők a sérült állami, megyei, városi, községi, egyházi vagy egyéb középületek (honvédség, posta, vasút) által közcélra használt — tehát nem lakóház jellegű — épületek (pl.: községháza, iskola, templom, kaszárnya, pályaudvar, stb.), tekintet nélkül tulajdonosukra.

Jelen űrlapot minden közintézmény vezetője (gondnok, megbízott) köteles kitölteni. A már helyreállított épületekről is kell űrlapot kitölteni. Építménynek számítandó a sérült ház vagy rom is, tekintet nélkül arra, hogy az használatban van-e, vagy nincs.

1. Bejelentő hatóság (intézmény) megnevezése: *Miasszonyunk Iskolanővérek*

2. Székhelyének címe: *Baja, Kalona József u. 3 sz.*

3. A sérült épület tulajdonosa: *Miasszonyunk Iskolanővérek*

4. „ „ „ címe: *Baja, Kalona József u. 3 sz.*

5. Az épület kevésbé sérült — nagymértékben sérült — rommá vált.
(Kevésbé sérült épület pl.: ahol csak üveg- vagy tetőfedési károk vannak, — nagymértékben sérült pl.: ahol födémek, főfalak sérültek.)

6. Az épületet ért károsodás rövid tüzetes leírása: .....

7. A kárt szenvedett épület (épületek) forgalmi értéke a kár előtt, az 1938. évi forgalmi árak alapján: * *épület kár 60.000 P*

8. Az épületet ért kár értéke az 1938. évi árak alapján: *berendezés, felszerelésben 300.000 P*

9. A 8. alatt kimutatott károk 1938. évi értékének megoszlása, a károkozók szerint:

a) németek	által okozott károk (robbantás, gyújtogatás, rongálás)	P
b) nyilasok		P
c) harci cselekmények által okozott károk (légitámadás, harc)		P
d) egyéb háborús károk felszabadítás előtti időben	<i>épületben</i>	P
„ „ „ „ „ felszabadítás utáni időben	<i>berendezésben</i>	<i>360.000 P</i>

10. Az a hely, ahol a sérült épület áll, mikor szabadult fel? *1944* év *október* hó *20* nap.

A fenti adatok a valóságnak megfelelnek. Igazolom.
Baja, 1945 október ..... nap.

városi mérnöki hivatal
(községi eljáróság.)

--	--	--

Ára 10.— pengő

*) Az 1938. év után épültekénél — az építési év feltüntetésével — a tényleges költségek irandók be.

1. melléklet

MNL BKML IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése (2.)

..... hrsz.

C/1

Baja város község

I. ker. Kalona József 3. sz.

A közintézmény megnevezése:
Niaszanyunk Iskola -
nővéreinek bajai Leány

Címe: nevelő Intézele.

**ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI
KORMÁNYBIZTOSSÁG**

**Középületek
sérültségi
bejelentési
ürlapja**

1.	A telek	területe: ..... <u>5.503</u> ..... négyszögöl a beépítetlen telekrész rendelkezése: ..... <u>udvar, kert, raktár, gyümölcsös, mezőgazdasági művelés alatt,</u> egyéb: <u>gazdasági udvar</u> ..... az épülettel beépített telekrész kb. területe: ..... m ²																																																																								
2.	Az épület értéke	Ieltári érték 1938-ben <u>épület: 1.760.000, berendezés felvétel: 240.000 P</u> P bérlet esetén 1944. évi bére ..... P																																																																								
3.	Az épület állapota a kár előtt	rendeltetése . . . . . <u>iskola, kórház, kaszárnya, irodaépület, ipartelep, műhely, garage, múzeum, templom, pályaudvar,</u> egyéb: ..... körülbelül hány éves az épület? ..... <u>45</u> ..... emeletek száma: . . . . . <u>földszintes, 1 emeletes, 2 emeletes, 3 emeletes, 4 emeletes, 5 emeletes, 6 emeletes, többemeletes (A félemelet is emeletnek számít)</u> alapfalak és pincefalak anyaga: <u>kő, vegyesfal, téglá, beton.</u> egyéb: ..... felmenő falak anyaga: . . . . . <u>kő, vegyesfal, téglá, beton, vályog, vertfal,</u> egyéb: ..... földemek anyaga: . . . . . <u>fagerendás, vasgerendás, vasbeton,</u> egyéb: ..... tetőfedés anyaga: . . . . . <u>szalma, nád, faszindely, cserép, pala, bádóg, facement vagy más lapostető,</u> egyéb:																																																																								
4.	Az épület felszerelése a kár előtt	<u>vízvezeték, csatornázás, villanyvilágítás, gázvezeték, központi fűtés, felvonó</u>																																																																								
5.	Az épület terjedelme	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 50%;"></th> <th style="width: 50%; text-align: center;">a sérülés előtt</th> <th style="width: 50%;"></th> <th style="width: 50%; text-align: center;">a sérülés után</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>alapterülete .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> <td>alapterülete .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> </tr> <tr> <td>térfogata .....</td> <td style="text-align: right;">m³</td> <td>térfogata .....</td> <td style="text-align: right;">m³</td> </tr> <tr> <td>20 m²-nél kisebb helyiségek (volt)</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> <td>..... db</td> <td style="text-align: right;">ebből használat - 1 db</td> </tr> <tr> <td>21-60 m²-es</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> <td>..... db</td> <td style="text-align: right;">használat - 1 db</td> </tr> <tr> <td>60-100 m²-es</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> <td>..... db</td> <td style="text-align: right;">sérült - 1 db</td> </tr> <tr> <td>100 m²-nél nagyobb</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> <td>..... db</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> </tr> <tr> <td>egyéb gard. építmény</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> <td>..... db</td> <td style="text-align: right;">..... db</td> </tr> <tr> <td>Az épületet használta a sérülés előtt</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>Az épületet a sérülés után használhatja</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>..... tisztviselő</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>..... tisztviselő</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td><u>bejáró 380 bentlakó 126 tanuló</u></td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td><u>bejáró 380 bentlakó csak 82 tanuló</u></td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td><u>48 nővér, 12 alkalmassal beteg</u></td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td><u>48 nővér & alkalmassal beteg</u></td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>..... színházi néző,</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>..... színházi néző,</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>..... hívó, látogató</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>..... hívó, látogató</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>..... drb kocsis</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>..... drb kocsis</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>..... drb gépkocsis</td> <td style="text-align: right;">.....</td> <td>..... drb gépkocsis</td> <td style="text-align: right;">.....</td> </tr> <tr> <td>Raktárterület .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> <td>Raktárterület .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> </tr> <tr> <td>Istállóterület .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> <td>Istállóterület .....</td> <td style="text-align: right;">m²</td> </tr> </tbody> </table>		a sérülés előtt		a sérülés után	alapterülete	m ²	alapterülete	m ²	térfogata	m ³	térfogata	m ³	20 m ² -nél kisebb helyiségek (volt)	..... db	..... db	ebből használat - 1 db	21-60 m ² -es	..... db	..... db	használat - 1 db	60-100 m ² -es	..... db	..... db	sérült - 1 db	100 m ² -nél nagyobb	..... db	..... db	..... db	egyéb gard. építmény	..... db	..... db	..... db	Az épületet használta a sérülés előtt	.....	Az épületet a sérülés után használhatja	.....	..... tisztviselő	.....	..... tisztviselő	.....	<u>bejáró 380 bentlakó 126 tanuló</u>	.....	<u>bejáró 380 bentlakó csak 82 tanuló</u>	.....	<u>48 nővér, 12 alkalmassal beteg</u>	.....	<u>48 nővér & alkalmassal beteg</u>	.....	..... színházi néző,	.....	..... színházi néző,	.....	..... hívó, látogató	.....	..... hívó, látogató	.....	..... drb kocsis	.....	..... drb kocsis	.....	..... drb gépkocsis	.....	..... drb gépkocsis	.....	Raktárterület	m ²	Raktárterület	m ²	Istállóterület	m ²	Istállóterület	m ²
	a sérülés előtt		a sérülés után																																																																							
alapterülete	m ²	alapterülete	m ²																																																																							
térfogata	m ³	térfogata	m ³																																																																							
20 m ² -nél kisebb helyiségek (volt)	..... db	..... db	ebből használat - 1 db																																																																							
21-60 m ² -es	..... db	..... db	használat - 1 db																																																																							
60-100 m ² -es	..... db	..... db	sérült - 1 db																																																																							
100 m ² -nél nagyobb	..... db	..... db	..... db																																																																							
egyéb gard. építmény	..... db	..... db	..... db																																																																							
Az épületet használta a sérülés előtt	.....	Az épületet a sérülés után használhatja	.....																																																																							
..... tisztviselő	.....	..... tisztviselő	.....																																																																							
<u>bejáró 380 bentlakó 126 tanuló</u>	.....	<u>bejáró 380 bentlakó csak 82 tanuló</u>	.....																																																																							
<u>48 nővér, 12 alkalmassal beteg</u>	.....	<u>48 nővér & alkalmassal beteg</u>	.....																																																																							
..... színházi néző,	.....	..... színházi néző,	.....																																																																							
..... hívó, látogató	.....	..... hívó, látogató	.....																																																																							
..... drb kocsis	.....	..... drb kocsis	.....																																																																							
..... drb gépkocsis	.....	..... drb gépkocsis	.....																																																																							
Raktárterület	m ²	Raktárterület	m ²																																																																							
Istállóterület	m ²	Istállóterület	m ²																																																																							

1. melléklet

MNL BKML IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945. 12. d. A bajai zárda háborús kárjelentése (3.)

<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; width: fit-content; margin: 0 auto;">..... hrsz.</div> <p>Érkezési bélyegző:</p>	<h1 style="font-size: 2em; margin: 0;">C/2</h1>	<p style="text-align: right; font-size: 0.8em;">város község</p> <p>Baja</p> <p>I. ker. <i>Kalona József</i> u. 3. sz.</p> <p>A közintézmény megnevezése: <i>Miasszonyunk Iskola - nővéreinek bajai Leány</i></p> <p>Címe: <i>nevelő Intézet</i></p>																																																																																																																	
<p>ORSZÁGOS ÉPÍTÉSÜGYI KORMÁNYBIZTOSSÁG</p> <p>Középületek helyreállítási anyagigénylése</p> <p>A kárból <i>semmit sem, negyedét, felét, mindent</i> helyreállítottak. (A nem kívánt rész törlendő.)</p> <p>ANYAGIGÉNYLÉS</p> <p>Csak a helyszínen tárolt anyagon felül szükséges mennyiség igényelhető.</p>																																																																																																																			
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>Kisméretű falazótégla</td><td>—</td><td>db</td></tr> <tr><td>Nagyméretű falazótégla</td><td>—</td><td>db</td></tr> <tr><td>Födémtegla</td><td>—</td><td>db</td></tr> <tr><td>Válaszfal lap</td><td>—</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Hódfarkú cserép</td><td>40</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Hornycserép</td><td>—</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Pala</td><td>—</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Betongömbvas</td><td>—</td><td>q</td></tr> <tr><td>Vasgerenda</td><td>—</td><td>q</td></tr> <tr><td>Szeg</td><td>20</td><td>kg</td></tr> <tr><td>Homok</td><td>36</td><td>m³</td></tr> <tr><td>Darabos mész</td><td>30</td><td>q</td></tr> <tr><td>Cement</td><td>25</td><td>q</td></tr> <tr><td>Mozaiklap, <u>cementlap</u></td><td>50</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Fedélszerkezethez fa</td><td>4</td><td>m³</td></tr> <tr><td>Födémekhez fa</td><td>—</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Hajópadló, vakpadló</td><td>90+64</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Ablakszerkezet, vasalással</td><td>15</td><td>db</td></tr> <tr><td>Ajtószerkezet, vasalással</td><td>8</td><td>db</td></tr> </table>	Kisméretű falazótégla	—	db	Nagyméretű falazótégla	—	db	Födémtegla	—	db	Válaszfal lap	—	m ²	Hódfarkú cserép	40	m ²	Hornycserép	—	m ²	Pala	—	m ²	Betongömbvas	—	q	Vasgerenda	—	q	Szeg	20	kg	Homok	36	m ³	Darabos mész	30	q	Cement	25	q	Mozaiklap, <u>cementlap</u>	50	m ²	Fedélszerkezethez fa	4	m ³	Födémekhez fa	—	m ²	Hajópadló, vakpadló	90+64	m ²	Ablakszerkezet, vasalással	15	db	Ajtószerkezet, vasalással	8	db	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr><td>Ereszcsatorna, lefolyó</td><td>190</td><td>fm</td></tr> <tr><td>Vápa (tetőhajlat), szegély</td><td>—</td><td>fm</td></tr> <tr><td>Kéményszegés</td><td>—</td><td>fm</td></tr> <tr><td>Padlásablak</td><td>3</td><td>db</td></tr> <tr><td>Vízvezetéki cső</td><td>20</td><td>fm</td></tr> <tr><td>Csatorna (szennyvízvezeték)</td><td>—</td><td>fm</td></tr> <tr><td>Kiöntő</td><td>1</td><td>db</td></tr> <tr><td>Mosdó</td><td>7</td><td>db</td></tr> <tr><td>W. C. csésze</td><td>12</td><td>db</td></tr> <tr><td>W. C. tartály</td><td>4</td><td>db</td></tr> <tr><td>Fürdőkád</td><td>1</td><td>db</td></tr> <tr><td>Fürdőkályha</td><td>1</td><td>db</td></tr> <tr><td>Vaskályha</td><td>8</td><td>db</td></tr> <tr><td>Takaréktűzhely</td><td>—</td><td>db</td></tr> <tr><td>Cserépkályha</td><td>5</td><td>db</td></tr> <tr><td>Üveg</td><td>25</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Gitt</td><td>30</td><td>kg</td></tr> <tr><td>Egyéb: <i>parketta</i></td><td>64</td><td>m²</td></tr> <tr><td>Egyéb: <i>ajtó és kilimessel</i></td><td>100</td><td>db</td></tr> </table>	Ereszcsatorna, lefolyó	190	fm	Vápa (tetőhajlat), szegély	—	fm	Kéményszegés	—	fm	Padlásablak	3	db	Vízvezetéki cső	20	fm	Csatorna (szennyvízvezeték)	—	fm	Kiöntő	1	db	Mosdó	7	db	W. C. csésze	12	db	W. C. tartály	4	db	Fürdőkád	1	db	Fürdőkályha	1	db	Vaskályha	8	db	Takaréktűzhely	—	db	Cserépkályha	5	db	Üveg	25	m ²	Gitt	30	kg	Egyéb: <i>parketta</i>	64	m ²	Egyéb: <i>ajtó és kilimessel</i>	100	db
Kisméretű falazótégla	—	db																																																																																																																	
Nagyméretű falazótégla	—	db																																																																																																																	
Födémtegla	—	db																																																																																																																	
Válaszfal lap	—	m ²																																																																																																																	
Hódfarkú cserép	40	m ²																																																																																																																	
Hornycserép	—	m ²																																																																																																																	
Pala	—	m ²																																																																																																																	
Betongömbvas	—	q																																																																																																																	
Vasgerenda	—	q																																																																																																																	
Szeg	20	kg																																																																																																																	
Homok	36	m ³																																																																																																																	
Darabos mész	30	q																																																																																																																	
Cement	25	q																																																																																																																	
Mozaiklap, <u>cementlap</u>	50	m ²																																																																																																																	
Fedélszerkezethez fa	4	m ³																																																																																																																	
Födémekhez fa	—	m ²																																																																																																																	
Hajópadló, vakpadló	90+64	m ²																																																																																																																	
Ablakszerkezet, vasalással	15	db																																																																																																																	
Ajtószerkezet, vasalással	8	db																																																																																																																	
Ereszcsatorna, lefolyó	190	fm																																																																																																																	
Vápa (tetőhajlat), szegély	—	fm																																																																																																																	
Kéményszegés	—	fm																																																																																																																	
Padlásablak	3	db																																																																																																																	
Vízvezetéki cső	20	fm																																																																																																																	
Csatorna (szennyvízvezeték)	—	fm																																																																																																																	
Kiöntő	1	db																																																																																																																	
Mosdó	7	db																																																																																																																	
W. C. csésze	12	db																																																																																																																	
W. C. tartály	4	db																																																																																																																	
Fürdőkád	1	db																																																																																																																	
Fürdőkályha	1	db																																																																																																																	
Vaskályha	8	db																																																																																																																	
Takaréktűzhely	—	db																																																																																																																	
Cserépkályha	5	db																																																																																																																	
Üveg	25	m ²																																																																																																																	
Gitt	30	kg																																																																																																																	
Egyéb: <i>parketta</i>	64	m ²																																																																																																																	
Egyéb: <i>ajtó és kilimessel</i>	100	db																																																																																																																	
<p>Fenti adatok helyességéért felelősséget vállalunk.</p>																																																																																																																			
<p><i>Kaló Maria Klara</i></p> <p>..... az épület gondnoka.</p>	<p><i>L. B. J.</i></p> <p>..... szakértő neve (olvashatóan), képviselete és címe</p>																																																																																																																		
<p>Hatósági feljegyzésekre fenntartott hely:</p> <div style="border: 1px solid black; height: 100px; width: 100%; margin-top: 10px;"></div>																																																																																																																			

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (1.)

<u>K I M U T A T Á S</u>	
a kiskunfélegyházi CONSTANTINUM Leánynevelőintézet felszerelésének h i á n y a i r ó l.	
<u>Igazgatói iroda.</u>	<u>Polgári Leányiskola.</u>
1 drb tanácskozó asztal ₂	8 drb tanári asztal
1 zöld posztóterítő 8 m ²	8 " karosszék
1 drb íróasztal	8 " dobogó
1 " nagy könyvtárszekrény	8 " kettőstábla kerettel
2 " irattár szekrény	8 " szekrény
12 " szék	2 " könyvtári szekrény
1 " karosszék	100 " tanulópad
1 " bőrdívány	64 " tanulóasztal
2 " bőr clubfotel	200 " Thonett szék
1 " irodai írógép	2 " térképállvány
1 " írógépasztal	2 " táblai körző
1 " álló fogas	2 " nagy vonalzó
1 " ingaóra	8 " esernyőtartó
1 " papirkosár	8 " higanyos hőmérő
1 " mosdóállvány mosdótállal és kancsóval.	16 " ruhafogas 400 személy rész.
	8 " órarendkeret
	4 " papirkosár
<u>Tanári szoba.</u>	<u>Tanítónőképző-liceum.</u>
1 drb nagy T alaku tanári asztal linoleum borítékkal	5 drb tanári asztal
14 " karosszék (nagy)	5 " karosszék
6 " karosszék (kisebb)	5 " dobogó
2 " háromrekeszes könyvtár-szekrény	70 " tanulóasztal (3 szem.)
1 " nagy könyvesállvány (2 m-es)	230 " Thonett szék
1 " nagy eszerépkályha	3 " kis asztal szemléltetéshez
1 " mosdóállvány mosdótállal és kancsóval	15 " ruhafogas (250 szem.rész.)
1 " bársonyhuzstu divány	5 " támlás szék
2 " bársonyhuzatu támlásszék	5 " kettős falitábla kerettel
1 " higanyos hőmérő	2 " térképállvány
1 " álló ruhafogas	5 " nagy könyvtárszekrény
	2 " szekrény biológiai eszközökn
	3 " cimer
	5 " órarendkeret üveggel
	5 " higanyos hőmérő
	3 " esernyőtartó
	1 " papirkosár
<u>Népiskola.</u>	<u>Zeneterem.</u>
100 drb iskolapad	14 drb tanuló-asztal (3 ázem.)
5 " tanári asztal	42 " Thonett szék
5 " dobogó	1 " tanári asztal
5 " szekrény	2 " karosszék
5 " szertári szekrény	1 " szekrény
5 " kétrészes tábla állvánnyal	1 " falitábla
5 " állvány (térképhez, szeml.képhez)	1 " dirigáló-állvány
30 " fogas. (300 személyre)	1 " zongora
75 " Thonett szék /hospitálóknak)	1 " harmónium
2 " számológép	1 " hőmérő
5 " esernyőtartó	1 " órarendkeret
4 " mosdóállvány mosdótállal	
5 " írókészlet	
1 " harmónium	

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (2.)

<u>Rajzterem.</u>		1 drb kerekasztal
		1 " karosszék
1 drb tanári asztal		40 " Thonett szék
1 " karosszék		1 " nagy állótükör
42 " rajzba		12 " varrógép
8 " kisasztal		1 " ruhafogas
2 " Thonett szék		1 " papirkosár
6 " nagy falitábla		4 " nagy szemléltető kép
2 " üvegezett szekrény		3 " pRébababa
2 " vitrin szekrény		1 " vasalódeszka
1 " állvány szemléltetéshez		2 " vasaló
2 " dobogó		1 " vasalóruha
1 " festőállvány		82 " vállfa
1 " hőmérő		3 " nagy vonalzó
		7 " szabóolló
		1 " rögzítő
		4 " bakállvány
		6 " hattyuállvány
		1 " méterrúd
		2 " törülköző
		1 " takaró
<u>Szertárak és könyvtárak.</u> (Minden iskolafokozat részére.)		
463 drb gyak. isk. tanítói könyvtár		
200 " " " ifjúsági " "		
2913 " nyelvtud. tanári és ifj. "		
948 " neveléstudományi könyvtár		
295 " történelmi szertár és " "		
241 " földrajzi " "		
156 " mennyiségtani " "		
1012 " természetrajzi " "		
2820 " vegytani " "		
826 " fizikai " "		
83 " kézimunka " "		
353 " rajz " "		
331 " ének-zen E " "		
390 " testnevelés " "		
256 " légoltalmi felszerelés		
128 " nyilvántartási könyvek		
368 " Leányifj. könyvtár		
360 " Közgazd. és tört. könyvtár		
514 " Mezőgazdasági szertár és "		
1135 " Kertészeti " "		
17 " Üzemi ismereti " "		
		<u>Tanebédülő.</u>
		1 drb kihúzható ebédlőasztal
		1 " ebédlőszekrény
		1 " tálalószekrény
		1 " vitrin
		12 " párnázott szék
		1 " heverő
		15 " -ból álló feketekávés készlet
		6 " kínai teáscsésze aljjal
		15 " vizespohár
		2 " vizeskanocsó
		30 " kistál főzelékkóstoláshoz
		30 " kiscsésze leves "
		30 " bádog kiskanál
		2 " levesmerő kanál
		2 " mártásszedő kanál
		1 " tortalapát
		1 " peccsenyevágóolló
		8 " kávéskanál (alpacca)
		12 " evőkanál "
		12 " villa "
		12 " kés "
		1 " teaszűrő "
		2 " levesestál
		5 " tűzállótál
		3 " főzelékestál
		1 " mártásos csésze
		2 " peccsenyéstál
		2 " sakátástál
		2 " téasztál
		18 " kistányér
		24 " lapostányér
		24 " mélytányér
		1 " cukortartó
		1 " citromsavaró
		2 " sőtartó
		2 " borosüveg
		2 " kenyérkosár
		2 " fatálcá
		9 " virágváza
<u>Mezőgazdasági leányközépiskola.</u>		
4 drb tanári asztal		
4 " karosszék		
64 " iskolaasztal (3 szem.)		
192 " Thonett szék		
4 " kettős falitábla kerettel		
4 " szekrény		
1 " térképállvány		
4 " címer kerettel üveggel		
4 " higanyos hőmérő		
4 " órarendkeret üveggel		
4 " mosdókagyló		
<u>Kézimunkaterem.</u>		
1 drb nagy tanári asztal		
1 " nagy hármas szekrény		
1 " nagy szekrény		
2 " nagy szabóasztal		
6 " munkaasztal		

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (3.)

- 2 -

<u>Tankönyha.</u>			
		1 drb	keresztfa (kenyérsütéshez)
		2 "	szakajtó
1 drb	tanári asztal	20 "	fődő
1 "	tanári szék	4 "	nagykés
4 "	konyhasztal /szekrénybetétes/	4 "	laposkés
4 "	mosogatómedence csurgatótállal	130 "	kiskés
5 "	kisasztal eternit tetővel	2 "	cifrázóké
2 "	konyhaszék	8 "	villa
1 "	fásláda	1 "	pecsenyeforgató villa
1 "	falitábla kerettel	1 "	palacsintaforgató
1 "	falióra	1 "	bárd
2 "	gáztűzhely	1 "	himbáló kés
3 "	villanytűzhely	1 "	fánkszedő kanál
18 "	különb.nagyságu fazék	2 "	tésztalapát
8 "	" " bögre	4 "	hablapát
25 "	" " lábas	1 "	tojásvágó
20 "	" " zom.tál	4 "	derelyevágó
4 "	vasserpényő	1 "	dugóhuzó
1 "	porcellántál	2 "	husverő
2 "	öntöttvas sütő	1 "	hustűzdelő
15 "	tésztasütő	1 "	paradicsomáttörő
4 "	tésztaszűrő	1 "	1 dl-es űrmérő
4 "	palacsintasütő	1 "	1/2 l-es "
2 "	galuskanyomó	1 "	olló
2 "	burgonyatörő	1 "	tölcsér
1 "	burgonyanyomó	2 "	puddingforma
2 "	húsdaráló	2 "	krémforma
1 "	kávédaráló	4 "	pástétomforma
1 "	diódaráló	1 "	parféforma
1 "	quodliebet	14 "	timbálé
3 "	habüst habverővel	1 "	kuglófforma
1 "	rézmozsár	2 "	teaszűrő
1 "	háztart.mérleg súlyokkal	2 "	levesszűrő
1 "	óramérleg	7 "	reszelő
2 "	kerek tortasütőforma	8 "	kisreszelő
2 "	szögletes "	5 "	merőkanál
1 "	bádog torta leöntéshez	1 "	habzókanál
10 "	habrolósütő	2 "	gombasütőforma
10 "	pogácsaszaggató	2 "	burgonyafuró
10 "	süteményszaggató	2 "	burgonyacifrázó
1 "	tolófánktöltő	1 "	omlettsütő
2 "	hólabdasütőforma	3 "	aluminiumtányér
1 "	kávéfőző	5 "	árpacca kanál
1 "	tökgyalu	1 "	16 l-es vizeskanna
2 "	lisztszita	1 "	bádog zöldségpároló fazék
2 "	szőrszita	1 "	Veck-fazék hőmérővel 6 kap.
2 "	tarhonyarosta	1 "	3 személtelhordó
4 "	piskótakeverő fakanál	1 "	zsirosbödön
1 "	fondant kanál	2 "	horganyzott vödör
1 "	tojás felverő fa	2 "	seprő
22 "	különb.nagyságu fakanál	1 "	szeneslapát
4 "	salátás kanál és villa	1 "	szemétlapát
1 "	gömbölyű torta deszka	2 "	12 személyes damasztabrosz
1 "	galuskakeverő	3 "	6 " "
6 "	süteménydeszka	2 "	rétes-abrosz
15 "	gyuródeszka	13 "	asztalkendő
15 "	nyújtófa	10 "	uzsonnaszalvéta
6 "	húsvágódeszka	4 "	asztalfutó
1 "	kenyérsütőteknő	6 "	asztalközép
1 "	tarhonyakész.teknő	5 "	tálcakendő

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteségajlstroma (4.)

		- 4 -		
1 drb	asztalvédő posztó		<u>Internátus.</u>	
12 "	vitrinterítő	330 drb	fehér vaságy	
8 "	pohártörő	330 "	éjjeli szekrény	
132 "	konyharuha	330 "	kis szék (hokkedli)	
10 "	különböző nagys.zacskó	10 "	heverő	
2 "	süteményzacskó	152 "	szekrény	
10 "	portörő	80 "	íróasztal	
5 "	fazékfogó	1000 "	Thonett szék	
2 "	táblaruha	12 "	párnázott szék	
			160 m ²	magyar perzsa
			105 "	egyéb szőnyeg
			80 "	csipkefüggöny
		96 "	csillár	
		196 "	egyszerű villanybura	
		196 "	villanyégő	
		10 "	petroleumlámpa	
		40 "	12 személyes alpac.ét-készlet	
		40 "	12 sz.üveg pohárkészlet	
		40 "	12. " porcellán ét "	
		400 "	személyre zománcédény "	
		400 "	egyéb konyhafelszer.	
		4 drb	világvevő rádió	
		2 "	gramafon	
		5 "	varrógép	
		150	kötetes könyvtár	
		1 "	parkettkefe villanyerőre	
		1 "	porszívó "	
		1 "	mosógép "	
		1 "	csavarógép centrifug.	
		1 "	mosókazán	
		1 "	nagy 5 hl-es rézüst	
		1 "	mángorló villanyerőre	
		4 "	3 m-es nagyteknő	
		5 "	8 hl-es kád	
		3 "	3 " kád	
		7 "	dézsza	
		7 "	vasalóasztal	
		5 "	villanyvasaló	
		5 "	szenesvasaló	
		10 "	szabóvas	
		6 "	felszerelt vasalódeszka	
		8 "	ruháskosár	
		2 "	kerékpár	
		4 "	talicska	
		640 "	női ing	
		640 "	női hálóging	
		480 "	női nadrág	
		320 "	combiné	
		240 "	alsószojnya	
		960	pár harisnya	
		960 drb	zsebkenő	
		960 "	damaszt törülköző	
		240 "	lepedő	
		240 "	paplanhuzat	
		240 "	kispárnahuzat	
<u>Éléskamra.</u>				
1 drb	szekrény			
2 "	állvány			
2 "	asztal			
1 "	zsámoly			
1 "	háztartási aszaló			
1 "	főzőláda			
1 "	lisztesláda			
1 "	tojástartó			
1 "	kézikosár			
6 "	fatál lisztnek			
116 "	befőttés üveg			
40 "	paradicsomos üveg			
10 "	fehér palack			
5 "	likőrös üveg			
<u>Tejgazdasági felszerelés.</u>				
1 drb	Separator			
1 "	fémköpülő			
1 "	10 l-es alumíniumkanna			
2 "	5 " "			
1 "	plombafogó			
3 "	palackmosótefe			
2 "	tejhőmérő			
1 "	sajtkard			
1 "	300 l-es tejhűtő			
1 "	palackzárókészülék			
1 "	vajgyuródeszka			
1 "	fejőszék			
3 "	fejőszajtár			
1 "	tejszűrő			
50 "	kémcső			
1 "	100 l-es sajtüst			
50 "	1/2 l-es tejespalack			
60 "	yoghurtos üveg			
2 "	tejszínes bödön			
1 "	sajtforma			
3 "	vajlapát			
2 "	vajhengerítő			
1 "	vajsimitó			
5 "	vajforma			
1 "	15 l-es tejmerő			
2 "	fedő tejszínbödönhöz			
1 "	merítőkanál			
2 "	25 l-es fűedalkanna			
2 "	50 l-es tejesbödön fedővel			
6 "	vajlapátka			
2 "	tejvizsgálati napló			

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (5.)

- 5 -

480 drb nagypárnahuzat		<u>b) Szőlő, gyümölcsös, bulgárkert.</u>
240 " dunnahuzat		20 drb ásó
80 " gyapjutakaró		24 " kiskapa
80 " vattapaplan		20 " nagykapa
80 " kispárna		6 " szegleteskapa
160 " nagypárna		4 " villa
60 " tolldunna		4 " lapát
240 " lószőrmatrac		20 " gereblye
21 " 12 szem.damaszt.asztal-		14 " metszőolló
készlet		14 " szemzőkés
4 " 6 szem. " "		2 " gyümölcszedő
4 " 4 " " "		2 " hernyózóolló
312 " pohártörő		2 " kerti fűrész
312 " edénytörő		4 " kisebb öntözőkanna
90 m gyapjuszövet		6 " nagyobb öntöző-kanna
8 drb bőr aktatáska		
12 " közepnagy bőrönd bőrből		<u>c) Tanyagazdaság.</u>
22 " szekrénybőrönd		1 drb táblás /stráf/ kocsi
10 " vulkánfiber közes bőrönd		3 " lófogatu igáskocsi
14 " fonott nagy utazó kosár		2 " ökrifogatu szekér
20 " fonott kis " "		8 " lószerszám
		1 " homokfutó
		1 " hintó
<u>Mezőgazdasági leányközepiskola</u>		
<u>tanyagazdasága.</u>		
<u>a) Baromfitelep.</u>		
1 drb 3000-es keltetőgép		
1 " 1200-as "		
1 " 200-as "		10 wagon tűzifa
1 " központi fűtéses műanya		10 " szén
1000 darabra		
3 " kisebb műanya (500-as)		
2 " " (100-as)		
8 " önműködő etető		
10 " " itató		
12 " etető vállyu		
4 " tojásszállító láda 10.000		
darabra		
3 " tojásmérleg		
1 " önműködő tojásállvány		
1200 darabra		
1 " tojásbélyegző		
3 " ágy		
2 " heverő		
2 " asztal		
4 " karosszék		
1 " ebédlőszekrény		
1 " ruhásszekrény		
1 " kombináltszekrény		
2 " támlásszék		
4 " szék		
1 " konyhaasztal		
1 " vizpad		
2 " konyhaszék		
1 " 12 szem.porcellán ét-		
készlet		
1 " 12 szem.üveglészlet		
1 " 12 szem.alpacca ét-		
készlet		
1 " konyhai tűzhely		
1 " kályha		

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (6.)

K i m u t a t á s

a kiskunfélegyházi CONSTANTINUM Leánynevelőintézet épületeinek tetőfedésében tetőszerkezetében és padlásterében lévő hiányokról és rongálásokról. (320 m.hosszu épülettömb.)

A mezőgazdasági leányközpiskola felett.

A cserépfedés több helyen megrongálva. Helyreállításához 120 drb hornyolt cserép és 22 drb kupcserép szükséges.
Hiányzik 2 fm vápabádóg és 65 cm széles, 10 fm tetőléc és padlásjárda.
A tetőszerkezetből 1 drb kötőgerenda kivágva, 3 m hosszú, 20x23 cm vast.
Hiányzik a padlásajtó vasból készült ajtólapja 190x95 cm méretben.

A Klébelsberg szárny felett.

A hódfarku cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 150 drb cserép és 10 fm tetőléc szükséges.
A tetőszerkezetből 1 drb kötőgerenda kivágva, 4 m hosszú, 18x21 cm vast.
A padlásjárda teljesen hiányzik.
A mennyezet felső deszkázatából 7 m² felső saludeszka felszedve.

A polgári iskolai rész felett.

Teljesen hiányzik a padlásfeljáró lépcső 2x450x150 cm méretben.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 160 drb hódfarku cserép és 8 fm kupcserép szükséges.
A tetőszerkezetből 1 kötőgerenda kivágva, 3 m hosszú, 20x24 cm vastag.
A padlásjárda teljesen hiányzik.
A tetőszerkezet ereszén lévő rongálódás javításához 5 m² deszka szükséges.

Az előadó feletti részen.

A hódfarku cserépfedés nagymértékben megrongálódva és csak ideiglenesen van részben helyreállítva. 80 m² cserép és 24 fm kupcserép szükséges a helyreállításához.
Hiányzik 1.20x8.00 m attika csatorna faanyaga és deszkázata, és 13 m hosszú 1.20 m széles bádóganyag.
A tetőszerkezetből kivágva: kötőgerenda 2 drb 3 m és 1 drb 2 m hosszú 20x24 cm vastag. - váltógerenda: 1 drb 4 m hosszú 16x22 cm vast.
A padlásjárda teljesen hiányzik.

A régi internátus feletti részen.

Az utcai homlokzati részen hiányzik 1 drb 150x75 cm méretű ablak tokkal.
A tetőszerkezetből kivágva kötőgerenda: 1 drb 6, 1 drb 5 és 1 drb 2 m hosszú 21x24 cm vastag.
A ruhatárhoz vezető lépcső teljesen hiányzik. 2x5.50x0.90 m mérettel.
Hiányzik a ruhatárhoz tartozó 2 drb ajtó tokkal együtt 0.90x2.00 m.
Hiányzik a padlásterben lévő vizeztartálynak teljes burkolata 2x2x1 m méret.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 450 drb hódfarku cserép szükséges.
A torony két oldalán az attika csatornából hiányzik a bádóg 4 fm hosszú 1.20 m. széles mérettel.
A torony farészeiből hiányzik: 1 drb szarufa 4 m h. 10x13 cm vastag és 20 fm tetőléc.

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (7.)

A torony cserépfedésének kijavításához 200 drb hódfarku cserép szükséges.
A mansard szoba és a mellette lévő kiskamra padlózata teljesen hiányzik
3.00x6.50x2.50 m méretben.
" " három darab ajtaja hiányzik tokkal együtt 0.90x2 m méret
" " egy darab lépcsős 2.50x0.70 m és falburkolat 2.50x3.-m "
" " két drb villanyfoglatat és 2 drb kapcsoló hiányzik.
" " a cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállítá-
sához 100 drb hódfarku és 180 drb hornyolt cserép szükséges.

Az új internátus feletti részen.

A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 600 drb hornyolt cserép szükséges,
A tetőszerkezetből hiányzik: 10x13 cm szarufa, 20 fm duc gerenda
13x16 cm 2 drb 4 m és kappánt 10x13 cm 10 drb 1.50 m hosszú fa
Megrongálódva 6 fm vápabádog 0.65 cm szélességben.

A gazdasági udvarban és épületben.

40 fm hosszú 1.50 m magas léckerítés teljesen hiányzik.
1 drb kerek kut teljesen hiányzik
A sertésól kifutójának deszkakerítése teljesen hiányzik 20 fm hosszban.
Az ól-épület menyezete a deszkázatával együtt teljesen hiányzik
16.00 x 5.50 m méretben.
Az épületben a padláslépcső 4 m hosszú része erősen megrongálódva,
2.50 m hosszú része pedig teljesen hiányzik.
A cserépfedés több helyen megrongálódva. Helyreállításához 70 drb hornyolt cserép szükséges.
A tetőszerkezetből hiányzik: 21x24 cm fa 2 drb 2.50 m hosszú, 13x13 cm f
4drb 2 m h. 10x13 cm fa, 7 drb 3 m hosszú.

Az Iványi féle háznál.

A padláslépcső teljesen hiányzik 3 m hosszban.
A padlásra felmenni nem lehetett. Látszólag ott nincs hiány.

A növényházi épület felett.

Az épület tetőszerkezetéből az ollólábak kivágva, s így a tetőszerkezet széteses volt oly mértékben, hogy helyreállítani csak teljes elbontással és újrakötéssel lehetséges.

Hiányzó faanyagok: ollótalp 13x16 cm fa 4 drb 6.00 m hosszú
" " ollóláb 13x16 cm fa 4 drb 4.00 m "
" " szelemen 13x16 cm fa 2 drb 4.00 m "
" " torokgerenda 10x10 cm fa 28 drb 4. m "

Cserépfedés helyreállításához a féltetős épületrész cserépezésének helyreállításával együtt 270 drb hornyolt cserép szükséges.
A munkaterem menyezetéről hiányzik a felső salu deszka: 13x6 m vagyis
78 m² területről.
A padlásfeljáró lépcső teljesen hiányzik 6.80 fm hosszúságban.

Kiskunfélegyháza, 1946. július 5.

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteségajlstroma (8.)

K I M U T A T Á S

a Kiskunfélegyházi CONSTANTINUM Leánynevelőintézet helyiségeiben
lévő hiányokról és rongálásokról.

a) Hiányok.

Ajtó tokkal együtt	100 drb
Ajtófélfa	21 "
Ajtókilincs, zár, kulcs	210 "
Rézfogantyú (csapóajtóról)	5 "
Villan kapcsoló	181 "
Villanylámpa	246 "
Konektor	58 "
Villanycsengő	5 "
Villanyóra	5 "
Kapcsolótábla	2 "
Villany-biztosíték	35 "
Alsó ablakszárny	990 "
Felső ablakszárny	442 "
Viktória szellőztető kész.felsőablak	97 "
" " készülék.....	12 "
Ablakkilincs	53 "
Ablaktábla (üveg)	529 "
Ablakpárkány (deszkából)	70 "
Ablakzáró fatábla (spalletta)	10 "
Ablakfüggöny (vászonból)	300 "
Mosdókagyló csappal	59 "
Vízcsap	4 "
Lábmosómedence	10 "
W.C. kagyló viztartállyal	37 "
Mosogató-öblögető kagyló	4 "
Fürdőkádb	5 "
Kazán	7 "
Zuhanyozó	9 "
Kályha és kályhacső	52 "
Falrongálás: fehér csempe	201 "
cementlap faltövérről	52 "
W.C. válaszfalak fából	70 m ²
Falicsengő	5 drb
Lépcsőfeljáró	7 helyiséghez
Beépített faliszekrény.....	13 "
Parkettpadló	21.5 m ²
Cserépkályha ajtaja	5 drb
Külső ablakredőny (Eislingeni roló)	6 "
" " zsalu	40 "
Vízlevezető csatorna.....	236 fm

b) Rongálások.

Ajtó	92 drb
Ajtó-kilincs, zár	14 "
Ajtófélfa.....	72 "
Ablakkeret	39 "
Padló	70 m ²
Cementlap (mosóházban).....	1191 drb
Központi fűtőtest.....	4 "

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (9.)

<u>K I M U T A T Á S</u>	
a kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelőintézet Szegedi-uti baromfi-telepén lévő épületekről hiányzóasztalos munkákról.	
<u>Lakóház.</u>	
3 db	90x190 cm belméretű vésett ajtólap
7 "	80x140 " " 8 fémás ablak szárnyai (56 db)
<u>Nyulház.</u>	
4 db	230x200 cm 3 részben nyíló levélajtó
3 "	160x200 " 2 szárnyas vésett ajtó
4 "	80x190 " belméretű vésett ajtólap
1 "	70x150 " padlásaajtólap
3 "	80x135 " belméretű ablakhoz 12 db szárny
10 "	200x 70 " felülvilágító ablak 30 db szárny
<u>Tyukól.</u>	
4 "	200x118 cm belméretű ablakhoz 16 db szárny
3 "	80x180 " levélajtó tokkal
300 "	35x45 " tojató-ketrec deszkából
50 "	40x300 " tyúkúlló-állvány
5 méter	6 retesztes takarmányos láda
2 db	35x200 cm fali polc
<u>Csirke-nevelő.</u>	
3 db	80x190 cm levélajtó tokkal
6 "	200x118 " gerébtokos ablak komplett
7 "	30x40 " tolóajtó.
<u>Kacsal.</u>	
5 db	130x118 cm gerébtokos ablak
1 "	80x190 " levélajtó tokkal
<u>Tyukól.</u>	
2 db	80x190 cm levélajtó tokkal
2 "	350x118 " gerébtokos ablak
<u>Tyukól.</u>	
2 db	80x118 cm levélajtó tokkal
2 "	350x118 " gerébtokos ablak
<u>Nyulketrec.</u>	
<u>Anyagrészletezések.</u>	
600 db	50x70x40 fiókos nyulketrec deszkából
	Fenyőfadeszka a fenti munkák elkészítéséhez.....21.56 m ²
	A fenti ablakokhoz szükséges üveg .....102.-- "
6 db	bevéső zár nyomó és címekekkel
6 "	ajtóhoz 18 db diópánt
228 "	ablak diópánt
228 "	ablakfélfordító
456 "	ablakszögletvas
456 "	facsevar
5 kg	vegyesméretű szög

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (10.)

60 kg ablakkitt
95 " olajfesték
30 db hosszupánt sarokvassal
15 " rászegező kilincheses pánt zár

Kiskunfélegyháza, 1946. július 25-én.

2. melléklet

MNL BKML V. 175. b. Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 5776/1946. A Constantinum veszteséglajstroma (11.)

K i m u t a t á s

a kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelőintézet Szegedi uti baromfi-telepén a háború következtében teljesen teljesen megsemmisült vagy megsérült épületeinek kőműves munkáiról.

Kőműves munka.

- 1.) 36 m hosszú esirkenevelő-épület ablakainak és ajtótokjainak, valamint ezekhez csatlakozó falaknak helyreállítása a szükséges külső és belső vakolással
- 2.) 30 m² alapterületű téglából épült baromfitelep teljesen tönkrement.
- 3.) 1 db ásott kut, ami a telep területén betöltődött, ujjáépítendő.

Ács- és tetőfedő munka.

- 4.) Az 1.) tétel alatt említett épület megrongált mennyezetzsuluzás 50 m². Ugyanitt hiányzik 4 db lécből készült választófal 54 "
- 5.) 16 m² alapterületű favázas teljesen fenyődeszkából készült, hatszög-alaku kátránypapírral fedett kacsából teljesen hiányzik.
- 6.) A 2.) tétel alatt említett 30 m² alapterületű épület mennyezet és tetőszerkezete cseréphéjjazata, valamint deszkából készült trágyatartók hiányoznak.
- 7.) 16 m² alapterületű, favázas, deszkaoldalfalu és tetőzetű kátránypapírral fedett baromfiól teljesen hiányzik.
- 8.) A meglévő épületek cseréphéjjazatának javítása mintegy 400 m²
- 9.) A telep területét körülvevő, illetőleg azt részekre osztó 150 cm magas drótfonatu kerítés, amely akácoszlopokhoz volt erősítve, részben téglá, részben pedig 30 cm magas deszkalábazattal és ezek feletti 2 sor tuskésdróttal mintegy 500 folyóméter oszlopostól hiányzik.

A fenti anyagok pótlására, illetőleg helyreállítására szükséges anyagok a következők:

8000 db nagyméretű falitégla	30 q égetett mész
15.6 m ³ különböző méretű fenyőfa	5 " portlandcement
120 m ² bőrlemez	300 db hornyolt égetett cserép
182 db 12 középméretű 3 m hosszú akácoszlop	1000 folyóméter tuskésdrót
	500 " 150 cm magas drótfonát.

Kiskunfélegyháza, 1946. július 25.